

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
YOUNG SCIENTISTS COUNCIL

ISSN 2308-4855 (Print)
ISSN 2308-4863 (Online)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК:

**Міжвузівський збірник наукових праць молодих
вчених Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка**

HUMANITIES SCIENCE CURRENT ISSUES:

**Interuniversity collection of Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
Young Scientists Research Papers**

ВИПУСК 70. ТОМ 1
ISSUE 70. VOLUME 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 1 від 31.01.2024 р.)*

Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомя]. – Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2023. – Вип. 70. Том 1. – 380 с.

Видання розраховане на тих, хто цікавиться питаннями розвитку педагогіки вищої школи, а також філології, мистецтвознавства, історії.

Редакційна колегія:

Пантюк М.П. – головний редактор, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Душний А.І.** – співредактор, кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ільницький В.І.** – співредактор, доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Дмитрів І.І.** – відповідальний секретар, кандидат філологічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Андрєєв В.М.** – доктор історичних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка); **Батюк Т.В.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Баукова А.Ю.** – кандидат історичних наук, доцент (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Бермес І.Л.** – доктор мистецтвознавства, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Грищенко Г.З.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галів М.Д.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галик В.М.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Іжєсяк Ян** – доктор габлітований, надзвичайний професор кафедри (Державна вища професійна школа); **Гук О.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету історії, педагогіки та психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна); **Дутчак В.Г.** – доктор мистецтвознавства, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Засць В.М.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Національна музична академія України імені Петра Чайковського); **Зимомя І.М.** – доктор філологічних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Іванишин П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Корсак Р.В.** – доктор історичних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Кравчик М.О.** – кандидат філософських наук, доцент (Міжнародний гуманітарний університет); **Лазурко Л.М.** – доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна); **Маршалек-Кава Джоанна** – доктор наук, доцент (Університет Миколая Коперника в Торуні, Торунь, Польща); **Масненко В.В.** – доктор історичних наук, професор (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького); **Мафтин Н.В.** – доктор філологічних наук, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Мацьків П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Медвідь О.В.** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна); **Невмержицька О.В.** – доктор педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Оршанський Л.В.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пагута М.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пантюк Т.І.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Петренко О.М.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Печарський А.Я.** – доктор філологічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Попп Р.П.** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна); **Синкевич Н.Т.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ситник О.М.** – доктор історичних наук, професор (Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького); **Сташевська І.О.** – доктор педагогічних наук, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Сташевський А.Я.** – доктор мистецтвознавства, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Степик Ю.О.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Стреначікова Марія** – доктор наук (дос. ССс., PhD.), (Академія мистецтв у Банській Бистриці); **Тельвак В.П.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Устименко-Косоріч О.А.** – кандидат мистецтвознавства, доктор педагогічних наук, професор (Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка); **Футала В.П.** – доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна); **Чик Д.Ч.** – доктор філологічних наук, доцент (Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка); **Яворська Г.Х.** – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний гуманітарний університет); **Янишин Б.М.** – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник (Інститут історії України НАН України); **Яремчук В.П.** – доктор історичних наук, професор (Національний університет «Острозька академія»).

Збірник індексується в міжнародній базі даних Index Copernicus International.

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 6143 від 28.12.2019 р. (додаток 4) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта, 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями), 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями), 016 – Спеціальна освіта).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. (додаток 1) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі філологічних наук (035 – Філологія) та у галузі культури і мистецтва (022 – Дизайн, 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, 024 – Хореографія, 025 – Музичне мистецтво, 026 – Сценічне мистецтво, 027 – Музеєзнавство, пам'яткознавство, 028 – Менеджмент соціокультурної діяльності).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 1290 від 30.11.2021 р. (додаток 3) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі історичних наук (032 – Історія та археологія).

Свідчення про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка» Серія КВ № 19906-9706Р від 14.05.2013 р.

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційному сайті видання www.aphn-journal.in.ua

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних та посилань.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Засновник і видавець – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, співзасновники Ільницький В.І., Душний А.І., Зимомя І.М.
Адреса редакції: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, обл. Львівська, 82100. тел.: (03244) 1-04-74, факс: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2023

© Пантюк М.П., Душний А.І., Зимомя І.М., 2023

Recommended for publication
by Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Academic Council
(protocol No 1 from 31.01.2024)

Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers / [editors-compilers M. Pantyuk, A. Dushnyi, V. Ilnytskyi, I. Zymomrya]. – Drohobych : Publishing House „Helvetica”, 2023. – Issue 70. Volume 1. – 380 p.

The journal is intended for all interested in high school pedagogy, philology, art, and history.

Editorial board:

M. Pantyuk – Editor-in-Chief, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific Work (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical); **A. Dushnyi** – Co-Editor, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Ilnytskyi** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **I. Dmytriv** – Corresponding Secretary, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Andrieiev** – Doctor of History, Professor (Kyiv Grinchenko University); **T. Batiuk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Baukova** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Lviv National University); **I. Bermes** – Doctor of Arts, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **H. Hrytsenko** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Haliv** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Halyk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **J. Gzhesiak** – Dr. Gab., Associate Professor (Konin Higher Secondary School of Education); **O. Huk** – Ph.D. in Education, Associate Professor; **V. Dutchak** – Doctor of Arts, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **V. Zaiets** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (National Music Academy of Ukraine named after Peter Tchaikovsky); **I. Zymomria** – Doctor of Philology, Professor (Uzhgorod National University); **P. Ivanyshyn** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **R. Korsak** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Uzhhorod National University); **M. Kravchyk** – Ph.D. in Philosophy, Associate Professor (International Humanitarian University); **L. Lazurko** – Doctor of History, Professor; **Marszalek-Kawa Joanna** – Doctor of Science, Associate Professor (Nicolaus Copernicus University in Torun, Torun, Poland); **V. Masnenko** – Doctor of History, Professor (Bogdan Khmelnytsky Cherkasy National University); **N. Maftyn** – Doctor of Philology, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **P. Matskiiv** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Medvid** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Nevmerzhytska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (General Pedagogy and Preschool Education of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Orshanskyi** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ivan Franko State Drohobych Pedagogical University); **M. Pahuta** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko State Pedagogical University); **T. Pantiuk** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Petrechko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Pecharskyi** – Doctor of Philological Sciences, Professor (Lviv National University); **R. Popp** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **N. Synkevych** – Candidate of Arts, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Sytnyk** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University); **I. Stashevska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Academic Affairs of Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **A. Stashevskiy** – Doctor of Arts, Professor (Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **Y. Stetsyk** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Strenachikova** – Doctor of Science (Doc. CSc., PhD.), (Academy of Arts in Banska Bystrica); **V. Telvak** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Futala** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Ustymenko-Kosorich** – Candidate of Art History, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko); **D. Chyk** – Doctor of Philology, Associate Professor (Taras Shevchenko Kremenets Regional Humanities and Pedagogical Academy); **H. Yavorska** – Doctor of Education, Professor (International Humanitarian University); **B. Yanyshyn** – Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate (Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine); **V. Yaremchuk** – Doctor of History, Professor (Ostroh Academy National University).

The collection is included in such international databases as Index Copernicus International.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 28.12.2019 № 6143 (annex 4), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on pedagogical sciences (011 – Educational, pedagogical sciences, 012 – Pre-school education, 013 – Primary education, 014 – Secondary education (subject specialization), 015 – Professional education (in the field of specializations), 016 – Special education).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 17.03.2020 № 409 (annex 1), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on philological sciences (035 – Philology) and culture and arts (022 – Design, 023 – Fine arts, decorative arts, restoration, 024 – Choreography, 025 – Musical arts, 026 – Performing art, 027 – Museum and monument studies, 028 – Management of socio-cultural activities).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 30.11.2021 № 1290 (annex 3), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on historical sciences (032 – History and Archeology).

Print media registration certificate «Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers» series KV № 19906-9706P dd. 14.05.2013.

All electronic versions of articles in the collection are available on the official website edition
www.afhn-journal.in.ua

Editorial board do not necessarily reflect the position expressed by the authors of articles,
and is not responsible for the accuracy of these data and references.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

Founder and Publisher – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
co-founders V. Ilnytskyi, A. Dushnyi, I. Zymomrya.

Editorial address: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivana Franka str., 24, Drohobych, Lviv region,
82100. tel.: (03244) 1-04-74, fax: (03244) 3-81-11, e-mail: info@afhn-journal.in.ua

© Drohobych State Ivan Franko
Pedagogical University, 2023
© M. Pantyuk, A. Dushnyi, I. Zymomrya, 2023

ІСТОРИЯ

UDC 930.25:82-6:027.7(438)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-1>**Svitlana BILA,***orcid.org/0000-0001-9506-2789**Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History),**Associate Professor at the Department of World History and Special Historical Disciplines**Drohobych State Pedagogical University of Ivan Franko**(Drohobych, Lviv region, Ukraine) bilasvitlana24@gmail.com***Viktoriiia TELVAK,***orcid.org/0000-0003-4671-743X**Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History),**Associate Professor at the Department of World History and Special Historical Disciplines**Drohobych State Pedagogical University of Ivan Franko**(Drohobych, Lviv region, Ukraine) viktoriatelvak75@gmail.com***Olga VLADYGA,***orcid.org/0000-0001-5444-7164**Ph. D. in History,**History Teacher**Lviv Professional College of Computer Technologies and Building**(Lviv, Ukraine) olhavladyha@gmail.com***UKRAINIAN NEO-ROMANTICISM IN HISTORIOGRAPHICAL REFLECTION
OF MYKHAILO HRUSHEVSKYI**

The purpose of the article is to clarify the differences in the interpretations of the social functions of historical science by M. Hrushevsky and V. Lypynsky, which were revealed by their participation in the discussion of "History of Ukraine-Rus" by M. Arkas. The methodological basis of the work is an interdisciplinary approach. At the same time, methods of philosophical, general-scientific and specific-historical character are applied as well. Particular emphasis is placed on the structural and functional system analysis of historiographical facts and the method of critical analysis of documentary material. The scientific novelty of the article lies in the reconstruction of the discussion between M. Hrushevsky and V. Lypynsky on the social functions of historical science. Conclusions. The axiological convictions of M. Hrushevsky and V. Lypynsky turned out to be important for domestic historiography not only in the context of the methodological debate at the turn of the 19th and 20th centuries, they remain unanimous also in relation to modern trends in world historiography. Criticizing the extremes of historical relativism, scientists from different countries emphasize the researcher's social responsibility for his work. Neo-romanticism did not become widespread in Ukrainian historiography at the beginning of the 20th century. The reaction of researchers to his revelations strengthened the conviction about the need to raise the role of science in public life, to spread scientific knowledge among the general population. Science and scientific knowledge serve society to a greater extent when they provide a true picture of the events and phenomena of the past than when they try to "retouch" history. Ukrainian neo-romanticism quickly forced professional historians to abandon the schematically simplified understanding of social functions and the purpose of their discipline. History, they argued, claiming the high title of science, should give a comprehensive image of the past, and not adapt it to certain turns of the political situation.

Key words: *M. Hrushevsky, V. Lypynsky, neo-romanticism, social functions of historical science, Ukrainian historiography.*

Світлана БІЛА,*orcid.org/0000-0001-9506-2789**кандидатка історичних наук,**доцентка кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін**Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка**(Дрогобич, Львівська область, Україна) bilasvitlana24@gmail.com*

Вікторія ТЕЛЬВАК,

orcid.org/0000-0003-4671-743X

кандидатка історичних наук,

доцентка кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

(Дрогобич, Львівська область, Україна) *viktoriatelvak75@gmail.com*

Ольга ВЛАДИГА,

orcid.org/0000-0001-5444-7164

кандидат історичних наук,

викладач історії

Львівського вищого професійного училища комп'ютерних технологій та будівництва

(Львів, Україна) *olhavladyha@gmail.com*

УКРАЇНСЬКИЙ НЕОРОМАНТИЗМ В ІСТОРІОГРАФІЧНІЙ РЕФЛЕКСІЇ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Мета дослідження полягає у з'ясуванні відмінностей бачення М. Грушевським та В. Липинським соціальних функцій історичної науки, які оприявила дискусія довкола "Історії України-Русі" М. Аркаса. Методологічне підґрунтя становить міждисциплінарний підхід. При цьому важливу роль відіграли методи філософського, загальнонаукового та конкретно-історичного характеру. Особливий акцент зроблено на структурно-функціональному системному аналізі історіографічних фактів та методі критичного аналізу документального матеріалу. Наукова новизна статті полягає у реконструкції дискусії М. Грушевського та В. Липинського стосовно соціальних функцій історичної науки. У підсумку відзначено, що аксіологічні міркування М. Грушевського та В. Липинського є вагомими для української історіографії не лише в контексті теоретичної полеміки на зламі XIX–XX ст., вони є актуальними і для сучасних світових історіографічних тенденцій. Піддаючи критиці крайнощі історичного релятивізму, дослідники багатьох країн акцентують соціальну відповідальність вчених за свою творчість. Неоромантизм не отримав помітного розповсюдження в українській історіографії на початку XX ст. Реакція вчених на його прояви утвердила переконання про потребу збільшення ролі науки у громадському житті, поширення наукових знань у середовищі широких верств населення. Історія та історичні знання значно більше служать громадськості, коли вони дають дійсну картину явищ і подій минулого, ніж коли пробують «підретушувати» минуле. Український неоромантизм доволі швидко спонукав професійних істориків зректися спрощеного та схематичного тлумачення соціальних функцій і завдань власної дисципліни. Історія, наголошували вони, змагаючись за високе звання науки, має давати стереоскопічний образ минулого, а не узгоджувати його з тими чи іншими поворотами політичної ситуації.

Ключові слова: М. Грушевський, В. Липинський, неоромантизм, соціальні функції історичної науки, українська історіографія.

Problem state. One of the intellectual innovations of the modern era, which appeared at the turn of the 19th and 20th centuries, was the neo-romantic theory. To a certain extent, its variant in Ukrainian historiography was the statist direction with its elitism, the priority of national-political ideology over science, the heroization of history, and the hyperbolization of the personal factor. It was the historians-statesmen, starting with V. Lypinsky, in contrast to the scientific-positivist instructions of the followers of M. Hrushevsky's school, who put the needs of a strengthening national organism to the fore when studying the past. Therefore, the main task was declared to be the formation and awakening of national self-awareness through the demonstration of "glorious" events of the national history, focusing attention on its "heroic" periods. The implementation of such an approach to the study of the past led to the distortion of its true image, since "calm"

periods of history remained outside the study, and insufficient attention was also paid to the economic and social and cultural life of the people. Excessive politicization of historical science contributed to the resuscitation of old and the emergence of new historical myths that were supposed to keep the national feeling in tone. These myths, fulfilling their short-term "awakening" role, later firmly "settled" in the mass consciousness as persistent historiographical stereotypes, the negative effects of which are still felt today. Note that neo-romantic conceptuality was generally a characteristic feature of the historiographies of enslaved peoples (Зашкільняк, 1997: 112). Thus, the modern Polish historiographer Jerzy Maternicki notes: "The years 1900–1918 are characterized in the history of Polish historiography by the dominance of the neo-romantic direction, the beginnings of which go back to Poland at the end of the 19th century." (Maternicki, 1982: 7). The neo-romantic theory

reduced the scientific value of historical works and led to the mythologizing of the past. Neo-romanticism, which has spread significantly in European historiography, is today studied in detail by historians. This applies to both general socio-political and methodological factors that caused its emergence. But for modern Ukrainian historiography, it is particularly relevant that his followers put forward two important and interrelated methodological problems: the social function of history and the relationship between science and political ideology. Solving these problems has always troubled researchers of the past, and also divided them into opposing camps. They were necessarily forced to ask the question and give an answer to it: should historical knowledge serve to deepen objective knowledge about social processes, or should it serve the current interests of society at this stage of its evolution? How to understand the relationship between science and society, how should science serve it? Is history a science in the narrow sense of the word? Ukrainian neo-romanticism gave them its answers. Let's try to understand what these answers were and why they turned out to be unstable.

Analysis of recent research and publications.

The events connected with the publication of "History of Ukraine-Rus" by M. Arkas and the discussion surrounding it are quite fully researched by modern historians V. Ulyanovsky (Ульяновський, 1996), I. Hurych (Гирич, 1996), V. Telvak (Тельвак, 2002a: 162–163; Тельвак, 2002b; Тельвак & Тельвак, 2005: 253–254; Тельвак, 2008: 131–134; Тельвак, 2010; Тельвак & Тельвак, 2021) and others. Scientists have studied in detail the circumstances in which M. Arkas wrote this work, analyzed the ideological positions of his critics and supporters, evaluated the book itself as a phenomenon of Ukrainian historiography. However, the emphasis on the socio-political resonance of the work, the study of the event only in the context of the confrontation between M. Hrushevskyi and his ideological opponents made another, historiographical, context secondary. However, he, in our opinion, is the most interesting. After all, the fact that it is not a book (in this case, "History of Ukraine-Rus" by M. Arkas – a usual popular work of a compilative nature), but the discussion around it, started a new historiographical phenomenon. Below, we will focus on the historiographical effect of the mentioned discussion in the context of the formation of Ukrainian neo-romanticism.

The purpose of the article is to clarify the differences in the interpretations of the social functions of historical science by M. Hrushevskyi and V. Lypynskyi, which were revealed by their participation in the discussion of "History of Ukraine-Rus" by M. Arkas.

Presenting main material. At the end of the 19th century positivism with its respect for real facts and critical method had a very strong position in domestic historiography (Тельвак, 2000a; Тельвак, 2000b). Thus, as early as 1895, regarding the work of V. Kotsovsky, M. Hrushevskyi, in the spirit of positivist skepticism, noted: "I paid most attention to the methodological side of the work; as the tone, they say, makes the music, so the science begins with the method, that is why this aspect deserves special attention. Everyone in scientific work must clearly distinguish a fact from a guess or unsubstantiated information; a factual conclusion can be made only on the basis of facts; on conjectures and contradictory information, you can build only a hypothesis, which can only be put as a hypothesis, with a reserve, and which can only gain credibility after a long check with new dates" (Грушевський, 1895b: 10). New methods that entered historiography from sociology, psychology, ethnology and other sciences were adapted on the same positivist ground with its most important asset – a critical approach to analysis at all stages of research. Even one of the founders of the neo-romantic trend in Ukrainian historiography, V. Lypynsky, in solidarity with the scientific views of M. Hrushevskyi, wrote to the last about the publication of the next volume of "History of Ukraine-Rus": "Many, sincere thanks for sending me your "Story"! A wonderful book – not to mention the content – in its structure, form and appearance! I can't help but share with you my impression, which I got after reading your "History". Accept it, Mr. Professor, as a disgusting person for whom the road is our past and everything that aims to spiritually resurrect it, to show it in the light of science." (Листування Михайла Грушевського, 2001: 293–294) (underlined by us – author).

At the turn of the XIX–XX centuries in Ukrainian intellectual circles, there was an urgent need to write a popular scientific history of Ukraine. Old textbooks, such as the work of O. Yefimenko, no longer met the requirements of the historical science of that time. This was also mentioned by M. Hrushevskyi, who from the beginning of the 90s of the XIX century planned to write a popular history of Ukraine, he even wanted to start his creative journey with such a story, as he noted in his autobiography (Грушевський, 1906: 206). We will casually mention that the historian's archive contains a draft of such a work entitled "On Antiquity and the Most Ancient Times of Our People", dated 1894. But the Russian-language "Essay on the History of the Ukrainian People" intended for an educated reader first appeared in print, which survived until the outbreak of the First World War, three editions (1904, 1906 i

1911 years). In 1907, the professor's popular, richly illustrated pamphlet "About Old Times in Ukraine" was also published. But this book by M. Hrushevskyi was too concise, and he planned to immediately start work on a larger illustrated story, which was known to a wide circle of his acquaintances, who helped to find artists to illustrate it. In general, emphasizing the importance of publishing a popular scientific history of Ukraine in the native language, the professor wrote in the preface to "Illustrated History of Ukraine": "I don't know if I need to interpret how I understood its task, because after looking at this book, everyone who understands will think about it. I wanted to give our citizens a book written in an easy and accessible way, enlivened by images of the past life, fragments of our old creativity, our literature... I wanted not to limit myself to only the superficial history of rulers and wars, but also to show how the people lived, in which direction their public and cultural life developed." (Грушевський, 1990: 3; Тельвак, 2006). V. Lypynsky was also aware of the vital necessity of publishing a popular scientific Ukrainian-language history of Ukraine. In a letter to M. Hrushevskyi, he wrote: "Now, it seems to me, is such a time that the popularization of history is one of the most important cultural and political tasks, and since new layers are pouring into Ukrainianism, which are not familiar with previous Ukrainian literature, then such [...] thing is very, very necessary" (Грушевський, 1906: 304).

That is why a lot of public attention was focused on the appearance of the first popular work – the book by M. Arkas, and the discussion around it caused such a significant resonance. It was this discussion, in our opinion, that witnessed the emergence of a new direction in the Ukrainian historiographic topos, statist in its ideology, and marked the beginning of the functioning of neo-romanticism in the national historical science. Since, as we mentioned above, the "case of M. Arkas" is covered quite fully in the literature, we will dwell only on those points that interest us in terms of the mentioned topic.

First of all, we note that M. Hrushevskyi's review of M. Arkas's book should be considered in the general context of the criticism of neo-romantic conceptualism, which was carried out by the scientist in the pages of scientific periodicals, starting from the end of the 19th century. "We must resolutely condemn any manifestation of ignorance and disregard for scientific requirements," writes M. Hrushevskyi, "whether it comes from compatriots or foreigners who undertake to write about Ukrainian affairs" (Грушевський, 1902: 16–17). The researcher lists the signs of neo-romantic conceptualism: recognition of the action of providential forces in history, "hero cult", "methodi-

cal jumps", "non-scientific terminology" (Грушевський, 1895a: 25–28). According to the scientist, the fight against mythologizing lies on the path of critical study of sources – "and all romanticism will dissipate like a dream" (Грушевський, 1897: 15). The main reason for mythologizing, M. Hrushevskyi believes, lies in the dilettantism of the historian, his neglect of scientific requirements. "Salon interpretation of science", focusing only on the tastes of the public, the professor warns, turns a scientist into a writer and publicist (Грушевський, 1907: 218–220). That is why M. Hrushevskyi examines the works of researchers with such attention and affection, written taking into account the "scientific nature, objectivity and caution of the method" (Грушевський, 1898: 6–8).

A critical attitude to our past, according to M. Hrushevskyi, is also necessary in view of the initial stage of the formation of national historiography; due to the fact that the mechanisms and tradition of combating mythologizing have not yet developed. The scientist poses the problem of the historian's professional and ethical responsibility to society for his work.

The first historian to read M. Arkas's "History of Ukraine-Rus" was V. Lypynskyi. We learn about his reaction to the book from a letter to the author of the work. The letters are written in an elevated, almost panegyric tone. It does not contain any serious comments on the content or design of the book, only it is noted that "the same small mistakes that are sometimes encountered do not harm the content of the book at all and, most importantly, do not spoil the general impression, do not harm [...] its spirit". On the contrary, V. Lypynskyi noted that he was attracted by the content and external aspect of the work, its stylistic form, vernacular language, "simple, nuclear, lapidary" style. Writing about the meaning of the book, the scientist highlighted first of all its important educational and social function. "When reading your book," noted V. Lypynskyi, "I kept in mind that it is as you say in the preface: 'The history of one's people should be popular and accessible to everyone,' and precisely, applying such an assessment to it, one can say, that your "History" completely meets its purpose" (Ульяновський, 1996: 211–212).

M. Hrushevskyi, after reading the work of M. Arkas, asked V. Lypynskyi to write a review of it, which was published on the pages of the Literary and Scientific Herald. Here the approach should have been somewhat different – the review required, first of all, a meticulous professional assessment, which, among other things, was weighed by a prominent historian of Ukraine before publication. So, V. Lypynskyi had to give a specific analysis of the content of the work, which was done. However, the reviewer still did not

consider it necessary to talk only about the scientific value or fallibility of the book. He again, although not as broadly as in the letter, emphasized the cultural and national significance of the publication.

V. Lypynsky generally gave a positive assessment of M. Arkas's book. Among its advantages, the reviewer mentioned simple language; easy, popular form of presentation; successful use of historical legends and folklore; a calm objective tone reminiscent of a chronicle style; clear periodization and division into small sections. The critic especially noted the great love for the Ukrainian people, who adopted the book, "this feeling is transmitted to the reader as well, it awakens national consciousness and national self-respect in him".

The reviewer's critical remarks were limited to pointing out numerous redundant dates and facts that have little relevance to the history of Ukraine; uneven description of events (for example, only 20 lines are devoted to the evolution of the peasantry for the years 1687–1764); the artificiality of the periodization of the history of Ukraine (for example, the Scythian-Sarmatian period is difficult to single out as an independent one in the history of the Ukrainian people; the division of Kyiv and Galicia, Lithuanian and Polish periods, etc.); very cursory and superficial remarks about the social evolution of Ukrainians; too schematic coverage of the Ukrainian revival. V. Lypynsky noted that the author "does not have any coherent view of the entire historical evolution of the Ukrainian people." The book does not clearly mention even the beginnings of our history, and the terms "Russian" and "Ukrainian" are constantly confused. The critic pointed to the unscientific nature of the futuristic description of possible variants of historical events ("what if, etc."). The amount of blood and sheer massacre in the description of the events of the XVII-XVIII centuries was also unpleasant. Harmful for the "spreading of the feeling of national unity among the broad circles of the Ukrainian people" was the opposition between Naddniprovyanshchyna and Halychyna. V. Lypynsky also listed in detail all minor errors, elementary errors and inaccuracies in the text, illustrations and maps (Липинський, 1908). The main significance of the book, the scientist emphasized, was that it performed an important educational and social function. V. Lypynsky also listed in detail all minor errors, elementary errors and inaccuracies in the text, illustrations and maps (Липинський, 1908). The main significance of the book, the scientist emphasized, was that it performed an important educational and social function.

M. Hrushevskyi was not satisfied with the vision of the social role of historiography proposed by

V. Lypynsky, and he added his remarks to his review. The professor bypassed the external influence of the book and the very fact of its appearance as a national and cultural phenomenon, having analyzed its internal content, main idea, and illustrative content. Apparently, scientific criticism of doctrines is strictly principled (Тельвак, 2001). Of course, M. Hrushevskyi could not ignore the review of the book by M. Arkas for many reasons: it was the first Ukrainian history of the foreign history of Ukraine to be seen, as there was a wide outcry; the professor has prepared an extensive course on local history, as well as an illustrative textbook; As a scientist, he has always opposed amateurism. At the beginning of the review, the scientist stated that M. Arkas's book cannot be ignored due to its wide circulation. So, he rightly believed, it "will be a book of wisdom on Ukrainian history for many Ukrainians" for a long time. However, written by a non-professional, with numerous, often elementary inaccuracies and inexcusable mistakes, such a "History of Ukraine", according to the critic, "will become a sad reminder of the carelessness or inconsistency of our intelligentsia, which fed the broad masses of its people, eager for self-knowledge, so unfortunate – and from a scientific point of view and from a national and simply from an educational and pedagogical point of view, a product like the book of Dr. Arkas".

M. Hrushevskyi set rather high, but fair requirements for popular works, which had the task of enlightening and educating the people. Such a book, according to his firm conviction, could only be written by a specialist well acquainted with the subject, who, in addition, would have the talent of popularization and concise presentation of the main, essential things. Such a book, like any other scientific work, should be carefully thought out and planned.

M. Arkas's book was distinguished by a huge number of errors – not only small ones, "but falsehoods, terrible oversights, simply wild expressions and views in a scientific textbook." M. Hrushevskyi cited numerous examples to prove this, concluding his review with the question: "So why did this textbook of Ukrainian history become a source of endless nonsense? ... To really not know, is it better than these notes, remarkable for their poverty, incompleteness of content and mass of factual errors, – complete silence, with which the author passed the writing movement of the end of the 16th century and the beginning. 17th century".

The most significant shortcoming of the concept of the reviewed work, according to M. Hrushevskyi, was the lack of consideration of national relations and the bringing to the fore of political history – the

“ascension” to the thrones of various monarchs, the course of their reigns, endless wars and treaties. All this is laid out dryly, palely, with a lot of unnecessary dates and trivial information. The presentation itself is uninteresting, inconvenient and primitive – the main points are not explained, the main directions and trends are not analyzed, instead, a lot of material that does not relate to Ukrainian history is given. The reviewer’s conclusions are rather harsh: “The book is not worthy of giving the reader an idea even about the superficial history of Ukraine, which the author deals with... the previous Ukrainian generations appear as some kind of historical underpants, who rush around without a goal or reason, without understanding the situation, without any leading jokes... This is a story without history, without cultural, social, and political content... a more understanding reader could gather from this book a very sad (and incorrect) idea about the historical past of our people, its historical, political, and cultural value”.

M. Hrushevskiy expressed surprise at how such a weak book, “harmful from a scientific, educational, and national point of view,” is praised and distributed among the masses, giving a surrogate instead of good intellectual nourishment. In his opinion, this is evidence of great indifference in the interpretation of the social functions of historical science and a lack of self-respect. At the end, the scientist noted that M. Arkas “is undeniably imbued with ardent love for his people and their past”, that he knows him “as a man who is sincerely loyal to Ukraine and does not doubt for a moment his good intentions”, but for writing a valuable book for the people “good intentions alone are not enough” (Грушевський, 1908b: 318–324). With his review, the scientist also emphasized an old opinion that he maintained throughout his life: there is no place for dilettantism in science, popularization should follow scientific research, and not the other way around. Explaining his uncompromisingness and scientific principles, M. Hrushevskiy emphasized in a letter to E. Chikalenko that his critical remarks were presented exclusively “in the interest of a historian” (Ульяновський, 1996: 216–217).

The reviews by M. Hrushevskiy and V. Lypynskiy caused a long discussion in journalism and scientific literature. Opponents of the Lviv professor emphasized that since the work of M. Arkas is popular, the requirements for it should be much more loyal than for scientific work. Some even convinced that the people will not “swallow” a refined scientific popular book, and precisely such work – “rough grinding” – will help to form national self-awareness. Thus, R. Pisnyachevskiy asserted that M. Arkas’s book fully corresponds to the level of the reader who

uses only “the manna porridge of a light, pragmatic storyteller.” He noted that the author who writes the history of Ukraine in the same vernacular language and publishes it so cheaply will receive the same popular gratitude as M. Arkas. R. Pisnyachevskiy wrote that when the professors produce a better historical popular work, M. Arkas’s book will be put on the shelf, and besides, the author “is ready to accept a certificate of cultural poverty for this, even from the hands of a respected professor!”. The publicist quoted a perceptive letter of a peasant book carrier with an assessment of M. Arkas’s book (Пісняхевський, 1908).

Another reviewer – V. Bidnov – noted the great popularity of the work among the common people, on whom it had a great influence and awakened national consciousness. The critic wrote that the author “definitely did a great service to our national movement; scientific and artistic flaws did not prevent it (the book – author) from exerting its influence on the circles among which the book was distributed. The experience of our days gives us vivid evidence that it is not science that captures citizenship, but something else, the opposite of the first (Біднов, 1919: 50). E. Chykalenko, B. Grinchenko, B. Stepanenko, G. Khotkevich and others also wrote to the author of “History of Ukraine-Rus” about the great national and cultural role of M. Arkas’s book and its significant contribution to raising national self-awareness.

M. Hrushevskiy proved the falsity of the vision of the social functions of history expressed by V. Lypynskiy on the pages of the Literary and Scientific Herald. He was convinced that every mistake in this kind of literature turns into a persistent historiographical stereotype that will be difficult to overcome in the future. The scientist wrote that M. Arkas’s book might not have deserved such attention if it had not been so actively advertised and made “perhaps the most popular book on Ukrainian history”. But the people need true views of the past. According to M. Hrushevskiy, one cannot adapt to human tastes and a low general level – one must “be ashamed of blindness and not treat them with wealth, hoping for that blindness”. The scientist again criticized the book’s “endless gibberish” and gross errors (incorrect concepts about Ukrainian territory, lack of cultural history, misinterpretation of social processes, complete disregard of Ukrainian revival, elements of state loyalty); bloody color and endless carnage; dryness, schematic presentation; overloading with secondary material.

Evaluating the popularity of the book among the people and the good reviews, the reviewer noted that “they read it with pietism, they may cry, but the ques-

tion is big – what views on their past, on the historical tasks of their people, do they take from it.” M. Hrushevskiy stated that there is no desired ideology and national concept of covering the history of Ukraine in M. Arkas’s book. A lie is not enlightenment, the historian is convinced. The effects of bloody revenge cannot serve to raise the national feeling. “Our task cannot be to take care only of stimulating the national instinct at all costs, by all means,” emphasized M. Hrushevskiy. “Nationalism for nationalism’s sake cannot be our goal.” If you insist that the main thing in a popular book should be “nationalistic effects”, and not scientific truth and progressive ideology, then no professional historian will want and will not be able to write a popular history of Ukraine. For a professional, spreading the results of his many years of work to the masses “can be an extremely expensive thing – the pinnacle of scientific work.” Adapting the book to the people’s requests, such as the usual legends about the Yeruslani Lazarevichs, artificially lowering the level of culture is “a mortal sin against the interests of one’s people.” Meanwhile, wrote M. Hrushevskiy, we continue to lump “farm giants” with specialists, and this “immeasurably discredits Ukrainianness in the eyes of the people...”. Meanwhile, wrote M. Hrushevskiy, we continue to lump “farm giants” with specialists, and this “immeasurably discredits Ukrainianness in the eyes of the people...”. By artificially lowering the level of Ukrainian culture to the level of the grassroots, they alienate from it those “more educated strata”, to whom they later turn in vain with their appeals. This is a great harm to Ukrainianism and it must be fought no matter what, “and to stand in the position of popular culture means irrevocably sending your intelligentsia to the pastures of a foreign culture and joining in the “domestic tour” for the benefit of the “blind buckwheat brothers”; means to nail to the Ukrainian culture with your own hands this brand of inferior, masculine, inauthentic – the very brand that generations of fighters of the Ukrainian revival tried to remove from it” (Грушевський, 1908а: 121–136).

Continuing the discussion, V. Lypynskiy also presented his vision of the problem of the social role of history. Responding to V. Pisnyachevskiy’s criticisms in a special article on the pages of the Kyiv “Rada”, the historian emphasized that this book contains many mistakes from the point of view of science, but it is not a scientific work, but only a popular essay. The main value of “History” by M. Arkas lies in its national and cultural significance. V. Lypynskiy noted: “I consider the appearance of this history to be a phenomenon in our national life definitely encouraging, and useful for the cause of national revival, although

I personally do not fully sympathize with its chaotic ideology and with some features and tendencies that are unsympathetic to me”. According to the historian, M. Arkas’s book testified to the growth of national self-awareness and became a transition from the ideology of “patriotic histories” to the ideology of modern conscious Ukrainianism. National revival cannot be only elitist or intellectual, it must touch the whole nation. Its lower strata, i.e. the overwhelming majority, are not ready for something more serious. That is why the book by M. Arkas “...does and will continue to do for a long time... the work is beneficial for this revival” is among them (Липинський, 1908: 1).

So, in the reviews of M. Hrushevskiy and V. Lypynskiy on M. Arkas’s “History of Ukraine-Rus” by M. Arkas, for the first time in Ukrainian historiography, the methodological difference between classical scientific ideas about historical science and new neo-romantic approaches to it was clearly noted. It is noteworthy that the discussion revolved around the social roles of historiography, because Ukrainian intellectuals faced the primary task of activating the “national instinct”, as M. Hrushevskiy wrote. In this discussion, two views on the problem of the functioning of historical science in society were clearly defined. The first, positivist, implemented in the writings of M. Hrushevskiy, advocated the priority of strict scientific requirements over any political and ideological intentions. The second, neo-romantic, presented by the views of V. Lipinsky and his associates, on the contrary, understood the national and political-ideological moment as defining, sense-making in the reconstruction of the past. We will not evaluate the mentioned concepts, since the historiography is dominated by the opinion about the priority of the theoretical vision of M. Hrushevskiy in the Ukrainian intellectual tradition (Тельвак, 2002а: 162–163; Тельвак, 2002б; Зашкільняк, 1999). We should only note that the discussion that began contributed to the development and self-reflection of the national Clio, encouraged historians to delve into the theoretical foundations of their science, thereby introducing the Ukrainian Clio into the European historiographical space.

Undoubtedly, the refusal of the neo-romantics to unconditionally adhere to the criteria of scientificity and the subordination of science to political interests played a certain role in the national unity of Ukrainian society and the formation of national self-awareness. However, neo-romanticism contributed not only to the spread, but also to the entrenchment of a number of historical myths in the public consciousness, the displacement of which was quite difficult. As it turned out, the idealization of national history, which

at first glance promotes the growth of patriotism, has a more far-reaching and long-lasting consequence of the spread of attitudes of national exceptionalism and xenophobia. The development of both Ukrainian and other historiographies testifies and constantly reminds that science must maintain a certain distance from politics and ideology, perform its own social functions, providing first of all scientific knowledge based on a critical approach to any historical facts, logical analysis and methodological reflection. It is worth recalling the words of M. Hrushevskiy, who at the end of the 19th century proclaimed: "Science is constant skepticism" (Грушевський, 1994: 13).

Conclusions. The axiological convictions of M. Hrushevskiy and V. Lypynskiy turned out to be important for domestic historiography not only in the context of the methodological debate at the turn of the 19th and 20th centuries, they remain unanimous also in relation to modern trends in world historiography.

Criticizing the extremes of historical relativism, scientists from different countries emphasize the researcher's social responsibility for his work. Neo-romanticism did not become widespread in Ukrainian historiography at the beginning of the 20th century. The reaction of researchers to his revelations strengthened the conviction about the need to raise the role of science in public life, to spread scientific knowledge among the general population. Science and scientific knowledge serve society to a greater extent when they provide a true picture of the events and phenomena of the past than when they try to "retouch" history. Ukrainian neo-romanticism quickly forced professional historians to abandon the schematically simplified understanding of social functions and the purpose of their discipline. History, they argued, claiming the high title of science, should give a comprehensive image of the past, and not adapt it to certain turns of the political situation.

BIBLIOGRAPHY

1. Біднов В. Що читати по історії України (Коротенька історіографія України). Кам'янець-Подільський, 1919. 51 с.
2. Гирич І. Ще до проблеми «Аркас і Грушевський». *Історія, історіософія, джерелознавство. Історичний збірник*. 1996. С. 221–231.
3. Грушевський М. [Рецензія] Papée Fr. Polska i Litwa na przelomie wiekow srednich. Tom 1. Kr., 1903. *Записки НТШ*. 1907. Т. LXXIX. С. 218–220.
4. Грушевський М. [Рецензія] Potkanski K. Krakow przed Piastami. Краків, 1898. *Записки НТШ*. 1898. Т. XXVI. С. 6–8.
5. Грушевський М. [Рецензія] Prochaska Antoni Dr. Dazenia do unii cerkiewnej za Jagvelly... *Записки НТШ*. 1897. Т. XX. С. 15–16.
6. Грушевський М. [Рецензія] Statut Litewski drugiej redakcyi... Краків, 1900... *Записки НТШ*. 1902. Т. L. С. 16–17.
7. Грушевський М. [Рецензія] Иловайский Д. Смутное время Московского государства... *Записки НТШ*. 1895а. Т. VI. С. 25–28.
8. Грушевський М. [Рецензія] Коцовський В. Історично-літературні заметки до «Слова» о полку Ігоревом. Львів, 1893. *Записки НТШ*. 1895б. Т. V. С. 8–10.
9. Грушевський М. Вступний виклад з давньої історії Русі, виголошений у Львівському університеті 30 вересня 1894 р. *Михайло Грушевський і Західна Україна. Доповіді й повідомлення наукової конференції*. Львів, 1994. С. 5–14.
10. Грушевський М. До рецензії д. Липинського. *Літературно-науковий вістник*. 1908б. Т. XLIII. Кн. VIII. С. 318–324.
11. Грушевський М. Ілюстрована історія України. К., 1990. 524 с.
12. Грушевський М. На українські теми. Ще про культуру і критику. *Літературно-науковий вістник*. 1908а. Т. XLIV. С. 121–136.
13. Грушевський М. С. Автобіографія, 1906. *Великий Українець: Матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського*. К.: Веселка, 1992. С. 197–214.
14. Зашкільняк Л. Методологічні погляди Михайла Грушевського. *Україна модерна*. 1999. Ч. 2–3. С. 233–253.
15. Зашкільняк Л. О. Історична концепція М. Грушевського в контексті східноєвропейської історіографії. *Вісник ЛДУ. Серія історична*. 1997. Вип. 32. С. 110–119.
16. Липинський В. М. Аркас. Історія України-Русі. С.-Петербург, 1908. *Літературно-науковий вістник*. 1908. Т. XLIII. С. 307–318.
17. Липинський В. Ще в справі «Історії України» М. Аркаса. *Рада*. 1908. № 199. С. 1.
18. Листування Михайла Грушевського. Т. 2. Київ-Нью-Йорк: УІТ, 2001. 413 с.
19. Піснячевський В. Маленький фельетон з хвиль життя. *Рада*. 1908. № 192. С. 3.
20. Тельвак В. Грушевськознавство: методологічні проблеми поступу *Краєзнавство*. 2010. № 3. С. 29–35.
21. Тельвак В. Історико-теоретичні дослідження в грушевськознавстві (90-ті рр. ХХ ст.). *Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки ДДУ*. 2000б. Вип. 5. С. 163–174.
22. Тельвак В. Методологічні основи історичних поглядів М.С.Грушевського (кінець ХІХ – початок ХХ століття). *Київська Старовина*. 2002б. № 2. С. 3–28.
23. Тельвак В. Проблеми історико-теоретичної спадщини Михайла Грушевського в історіографії української діаспори (1939–1990 рр.). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2000а. Вип. 35–36. С. 354–366.
24. Тельвак В. Творча спадщина Михайла Грушевського в оцінках сучасників (кінець ХІХ – 30-ті роки ХХ століття). Київ-Дрогобич: «Вимір», 2008. 494 с.

25. Тельвак В. Теоретико-методологічні підстави історичних поглядів Михайла Грушевського (кінець XIX – початок XX століття). Дрогобич: «Вимір», 2002а. 236 с.
26. Тельвак В. Теоретичні проблеми історії в творчій спадщині М. Грушевського – рецензента. *Київська старовина*. 2001. № 5. С. 157–166.
27. Тельвак В. В. Науково-популярні праці Михайла Грушевського в історіографічних дискусіях початку XX століття. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2006. Вип. X. С. 348–358.
28. Тельвак В. В., Тельвак В. П. Сучасне грушевськознавство: здобутки, втрати, перспективи. *Український історичний журнал*. 2021. № 5. С. 4–16.
29. Тельвак Вікторія, Тельвак Віталій. *Михайло Грушевський як дослідник української історіографії*. Київ-Дрогобич, 2005. 334 с.
30. Ульяновський В. Микола Аркас, «Історія України-Руси» і Михайло Грушевський. *Історія, історіософія, джерелознавство. Історичний збірник*. 1996. С. 161–221.
31. Maternicki J. *Historiografia polska XX wieku. Cz.1: Lata 1900–1918*. Wrocław etc., 1982. 256 s.

REFERENCES

1. Bidnov, V. (1919). *Shcho chytaty po istorii Ukrainy (Korotenska istoriografii Ukrainy) [What to read about the history of Ukraine (Short historiography of Ukraine)]*. Kamianets-Podilskiy. 51 s. [in Ukrainian].
2. Hurych, I. (1996). Shche do problemy “Arkas i Hrushevskiy” [Even before the “Arkas and Hrushevskiy” problem]. *Istoriia, istoriosofia, dzhereloznavstvo. Istorychnyi zbirnyk*. S. 221–231. [in Ukrainian].
3. Hrushevskiy, M. (1895a). [Review] Ylovaisky D. Smutnoe vremia Moskovskoho gosudarstva... [D. Plovayskyi. The Troubled Time of the Moskovskii Gosudarst...]. *Zapysky NTSz*. T. VI. S. 25–28. [in Ukrainian].
4. Hrushevskiy, M. (1895b). [Review] Kotsovskiy V. Istorychno-literaturni zametky do “Slova” o polku Ihorevom. Lviv, 1893 [Kotsovskiy V. Historical and literary notes to “Slova” about Igor’s regiment. Lviv, 1893]. *Zapysky NTSz*. T. V. S. 8–10. [in Ukrainian].
5. Hrushevskiy, M. (1897). [Review] Prochaska Antoni Dr. Dazenia do unii cerkiewnej za Jagvelly... [Prochaska Antoni Dr. Jagvelly’s quest for church union...]. *Zapysky NTSz*. T. XX. S. 15–16. [in Ukrainian].
6. Hrushevskiy, M. (1898). [Review] Potkanski K. Krakow przed Piastami. Краків, 1898 [Potkanski K. Krakow before the Piasts. Krakiv, 1898]. *Zapysky NTSz*. T. XXVI. S. 6–8. [in Ukrainian].
7. Hrushevskiy, M. (1902). [Review] Statut Litewski drugiej redakcyi... Krakow, 1900... [Lithuanian Statute of the second editorial office... Krakow, 1900...]. *Zapysky NTSz*. T. L. S. 16–17. [in Ukrainian].
8. Hrushevskiy, M. (1907). [Review] Papee Fr. Polska i Litwa na przelomie wiekow srednich. Tom 1. Kr., 1903 [Papee Fr. Poland and Lithuania at the turn of the Middle Ages. Volume 1. Kr., 1903]. *Zapysky NTSz*. T. LXXIX. S. 218–220. [in Ukrainian].
9. Hrushevskiy, M. (1908a). Na ukraïnski temy. Shche pro kulturu i krytyku [On Ukrainian topics. Also about culture and criticism]. *Literaturno-naukovyï vistnyk*. T. XLIV. S. 121–136. [in Ukrainian].
10. Hrushevskiy, M. (1908b). Do retsenzii d. Lypynskoho [To the review by Dr. Lypynsky]. *Literaturno-naukovyï vistnyk*. T. XLIII. Kn. VIII. S. 318–324. [in Ukrainian].
11. Hrushevskiy, M. (1990). *Iliustrovana istoriia Ukrainy [Illustrated history of Ukraine]*. Kyiv. 524 s. [in Ukrainian].
12. Hrushevskiy, M. (1992). Avtobiohrafia, 1906 [Autobiography, 1906]. *Velykyi Ukrainets: Materialy z zhyttia ta diialnosti M. S. Hrushevskoho*. Kyiv: Veselka. S. 197–214. [in Ukrainian].
13. Hrushevskiy, M. (1994). Vstupnyi vyklad z davnoi istorii Rusy, vyholosheny u Lvivskim universyteti 30 veresnia 1894 r. [Introductory lecture on the ancient history of Rus’, delivered at Lviv University on September 30, 1894]. *Mykhailo Hrushevskiy i Zakhidna Ukraina. Dopovidi y povidomlennia naukovoï konferentsii*. Lviv. S. 5–14. [in Ukrainian].
14. Zashkilnyak, L. (1999). Metodolohichni pohliady Mykhaila Hrushevskoho [Methodological views of Mykhailo Hrushevskiy]. *Ukraina moderna*. Ch. 2–3. S. 233–253. [in Ukrainian].
15. Zashkilnyak, L. O. (1997). Istorychna kontseptsiiia M. Hrushevskoho v konteksti skhidnoievropeiskoi istoriografii [Historical concept of M. Hrushevskiy in the context of Eastern European historiography]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia istorychna*. Vyp. 32. S. 110–119. [in Ukrainian].
16. Lypynsky, V. (1908). M. Arkas. Istoriiia Ukrainy-Rusi. S.-Peterburh, 1908 [M. Arkas. History of Ukraine-Rus. S.-Peterburg, 1908]. *Literaturno-naukovyï vistnyk*. T. XLIII. S. 307–318. [in Ukrainian].
17. Lypynsky, V. (1908). Shche v spravi “Istorii Ukrainy” M. Arkasa [Also in the case of “History of Ukraine” by M. Arkas]. *Rada*. Ch. 199. S. 1. [in Ukrainian].
18. (2001). *Lystuvannia Mykhaila Hrushevskoho [Correspondence of Mykhailo Hrushevskiy]*. T. 2. Kyiv-New York. 413 s. [in Ukrainian].
19. Pisnyachevsky, V. (1908). Malenkyi felieton z khvyl zhyttia [A small feuilleton from the waves of life]. *Rada*. Ch. 192. S. 3. [in Ukrainian].
20. Telvak, V. (2000a). Problemy istoryko-teoretychnoi spadshchyny Mykhaila Hrushevskoho v istoriografii ukrainskoi diaspory (1939–1990 rr.) [Problem’s of the historical and theoretical heritage of Mykhailo Hrushevskiy in the historiography of the Ukrainian diaspora (1939–1990)]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia istorychna*. Vyp. 35–36. S. 354–366. [in Ukrainian].
21. Telvak, V. (2000b). Istoryko-teoretychni doslidzhennia v hrushevskoznavstvi (90-ti rr. XX st.) [Historical and theoretical studies in pear studies (90s of the XX century)]. *Problemy humanitarnykh nauk: Naukovi zapysky DDP*. Vyp. 5. S. 163–174. [in Ukrainian].

22. Telvak, V. (2001). Teoretychni problemy istorii v tvorchii spadshchyni M. Hrushevskoho – retsenzenta [Theoretical problems of history in the creative heritage of M. Hrushevskyyi – the reviewer]. *Kyivska starovyna*. № 5. S. 157–166. [in Ukrainian].
23. Telvak, V. (2002a). *Teoretyko-metodolohichni pidstavy istorychnykh pohliadiv Mykhaila Hrushevskoho (kinets XIX – pochatok XX stolittia)* [Theoretical and methodological bases of historical views of Mykhailo Hrushevskyyi (end of the XIX–beginning of the XX century)]. Drohobych. 236 s. [in Ukrainian].
24. Telvak, V. (2002b). Metodolohichni osnovy istorychnykh pohliadiv M.S.Hrushevskoho (kinets XIX – pochatok XX stolittia) [Methodological foundations of historical views of M. S. Hrushevskyyi (end of the 19th – beginning of the 20th century)]. *Kyivska Starovyna*. № 2. S. 3–28. [in Ukrainian].
25. Telvak, V. (2008). *Tvorcha spadshchyna Mykhaila Hrushevskoho v otsinkakh suchasnykiv (kinets XIX– 30-ti roky XX stolittia)* [Mykhailo Hrushevskyyi's creative heritage in the estimations of contemporaries (end of the XIX – 30s of the XX century)]. Kyiv–Drohobych. 494 s. [in Ukrainian].
26. Telvak, V. V., Telvak, V. P. (2021). Suchasne hrusheskoznnavstvo: zdobutky, vtraty, perspektyvy [Modern Hrushevsky studies: achievements, losses, prospects]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 5. S. 4–16. [in Ukrainian].
27. Telvak, V. V. (2006). Naukovo-populiarni pratsi Mykhaila Hrushevskoho v istoriohrafichnykh dyskusiiakh pochatku XX stolittia [Mikhajlo Hrushevskij's popular science works in the historiographic discussions at the beginning of XXth century]. *Drohobytskyi kraieznavchyi zbirnyk*. Vyp. X. S. 348–358. [in Ukrainian].
28. Telvak, Viktoriia, & Telvak, Vitalii. (2005). *Mykhailo Hrushevskyyi yak doslidnyk ukrainskoi istoriohrafii* [Mykhailo Hrushevskyyi as a researcher of Ukrainian historiography]. Kyiv-Drohobych. 334 s. [in Ukrainian].
29. Telvak, Vitalii. (2010). Hrushevskoznavstvo: metodolohichni problemy postupu [Hrushevsky studies: methodological problems of progress]. *Kraieznavstvo*. № 3. S. 29–35. [in Ukrainian].
30. Ulyanovsky, V. (1996). Mykola Arkas, “Istoriia Ukrainy-Rusy” i Mykhailo Hrushevskyyi [Mykola Arkas, “History of Ukraine-Rus” and Mykhailo Hrushevskyyi]. *Istoriia, istoriosofia, dzhereloznavstvo. Istorychnyi zbirnyk*. S. 161–221. [in Ukrainian].
31. Maternicki, J. (1982). *Historiografia polska XX wieku. Cz.1: Lata 1900–1918* [Polish historiography of the 20th century. Part 1: The years 1900–1918]. Wrocław etc. 256 s. [in Polish].

УДК 001.89.9:631.5.633.3

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-2>**Галина БУХТА,***orcid.org/0009-0001-1069-3280*

викладачка культурології

Іллінецького аграрного фахового коледжу

(Іллінці, Вінницька область, Україна),

аспірантка

Інституту історії аграрної науки Національної наукової бібліотеки

Національної академії аграрних наук

(Київ, Україна) *ilin.bibl@gmail.com*

АКАДЕМІК НААН А. О. БАБИЧ ТА РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ БІЛКА У 70–90 РР. ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Серед представників вітчизняної аграрної науки середини ХХ – початку ХХІ століть є низка творчих й багатогранних особистостей, які попри важкі та несприятливі для наукових досліджень умови досягли значних успіхів у просуванні аграрної науки. Чільне місце в плеяді науковців по праву належить відомому селекціонеру, академіку НААН А. О. Бабичу. У статті визначено соціально-політичні умови наукової діяльності А. О. Бабича та його внесок в розвиток вітчизняного зернового господарства, місце і роль його наукових досліджень у період переходу на наукові основи ведення агропромислового виробництва. Простежено значний вклад ученого, як керівника науково-дослідної установи у розв'язання проблеми нарощування виробництва основних продовольчих сільськогосподарських культур через добір нових, адаптованих до навколишнього середовища сортів зернобобових.

Методологія дослідження ґрунтується на принципах історичного пізнання, науковості, послідовності, системності й об'єктивності у поєднанні із загальнонауковими методами – історико-системним, проблемно-хронологічним, статистичним. Актуальність дослідження зумовлена тим, що попри всесвітньо відоме ім'я ученого та певну увагу до його наукової спадщини, окремі напрями досліджень з огляду на широту його наукового діапазону потребують поглибленого вивчення. Наукова новизна праці полягає у дослідженні шляху розв'язання проблеми забезпечення продовольством на основі вивчення й аналізу архівних документів, у тому числі й недоступних раніше для дослідників архівних матеріалів, що стало вагомим здобутком у викладі проблеми.

Доведено, що розроблені науковцями Інституту кормів та підпорядкованих йому науково-дослідних установ адаптовані технології виробництва зернобобових культур та сої забезпечили культивування їх основних високопродуктивних сортів. Упровадження у виробництво нових наукових розробок із технологічним агротехнічним і методичним супроводом сприяло підвищенню у господарствах урожайності зернобобових й кормових культур. Окремі питання визначеної проблеми потребують подальшого системного вивчення й аналізу у контексті історичного розвитку вітчизняного сільського господарства та його наукового супроводу.

Ключові слова: історія аграрної науки, А. О. Бабич, зернове господарство, зернові, зернобобові культури, Інститут кормів, проблема білка, селекція.

Halyna BUKHTA,*orcid.org/0009-0001-1069-3280*

teacher

Illintsi Agricultural Vocational College

(Illintsi, Vinnytsia region, Ukraine),

Graduate student

National Scientific Agricultural National Academy of Agrarian Sciences

(Kyiv, Ukraine) *ilin.bibl@gmail.com*

NAAN ACADEMICIAN A. O. BABYCH AND SOLVING THE ISSUE OF FEED PROTEIN IN THE 1970S–1990S. XX – BEGINNING OF XXI CENTURY

Among the representatives of domestic agrarian science of mid – 20th and early 21st centuries, there are a number of creative and well-rounded personalities who, despite unfavorable conditions for scientific research, achieved significant success in the promotion of agrarian science. A prominent place in the galaxy of scientists rightfully belongs to the famous breeder, academician of the National Academy of Sciences A. O. Babych. The article defines the socio-political conditions of A. O. Babych's scientific activity and his contribution to the development of domestic grain economy, the place and role of his scientific research in the period of transition to the scientific basis of agro-industrial production. The scientist's

significant contribution as the head of a scientific research institution to the issue of increasing the production of main food crops through the selection of new varieties of legumes adapted to the environment.

The research methodology is based on the principles of historical knowledge, scientificity, consistency, systematicity and objectivity in combination with general scientific methods – historical-systemic, problem-chronological, statistical. The relevance of the research is determined by the fact that despite the world-famous name of the scientist and certain attention to his scientific heritage and in view of the breadth of his scientific range, some directions of research require in-depth study. The scientific novelty of the work consists in researching the way to solve the problem of feed supply based on the study and analysis of archival documents, including archival materials previously unavailable to researchers, which became a significant achievement in the presentation of the problem.

It has been proven that the adapted technologies for the production of leguminous crops and soybeans developed by the scientists of the Institute of Fodder and its subordinate research institutions ensured the cultivation of their main high-yielding varieties. The introduction of new scientific developments into production with technological agrotechnical and methodical support contributed to the increase in the productivity of grain and fodder crops in farms. Individual issues of the defined problem require further systematic study and analysis in the context of the historical development of domestic agriculture and its scientific support.

Key words: *history of agricultural science, A. O. Babych, grain farming, grain and leguminous crops, institute of feeds, feed protein issue, breeding.*

Постановка проблеми. Уважного ставлення дослідників останнім часом вимагає питання аналізу рецепції історії української аграрної науки, важливість внеску вітчизняних діячів науки в загальний суспільно-економічний розвиток України. Творча діяльність академіка, професора із рослинництва, доктора наук А. О. Бабича (1936–2015) до цього часу вивчалася фрагментарно та заслуговує на особливу увагу. Упродовж 70-х – 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ століть, у період зумовленої радянською адміністративно-командною системою управління кризою в галузях сільськогосподарського виробництва учений-селекціонер А. О. Бабич працював над розв'язанням проблеми харчового й кормового білка. Посилення потреби також селекційні дослідження у напрямі підвищення адаптивного потенціалу нових сортів зернових та зернобобових культур до несприятливих факторів середовища, підвищення врожайності зернобобових та сої, як основного джерела надходження рослинного білка. Актуальною була проблема створення нових та вдосконалення існуючих інтенсивних технологій їх вирощування на наукових основах.

Закінчивши у 1959 р. з відзнакою навчання у Дніпропетровському державному аграрному університеті (нині – Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет) А. О. Бабич працював в Інституті зернового господарства (нині – Інститут зернових культур НААН) старшим науковим співробітником, ученим секретарем, а згодом – завідувачем лабораторією кормових культур (1975–1980), якою раніше завідував його учитель, відомий діяч аграрної науки А. П. Гіренко. Директор Інституту А. І. Задонцев запропонував А. Бабичу посаду директора двох дослідних станцій, проте учений обрав тернистий шлях науковця. Під керівництвом цих видатних

учених А. О. Бабич працював понад 11 років та обрав напрям наукового пошуку: рослинництво, корми і кормовий білок.

У квітні 1980 р. А. О. Бабич був призначений директором створеного у 1973 р. у зв'язку із нагальною необхідністю розв'язання проблеми кормів і кормового білка, Українського науково-дослідного Інституту кормів (нині – Інститут кормів і сільськогосподарства Поділля НААН). Так, у зоні Лісостепу, на базі Інституту кормів А. О. Бабич розгорнув масштабні дослідження із кормовиробництва. Учений багато та творчо працював, публікував оригінальні й проблемні статті, організовував республіканські семінари, конференції, практичні навчання. Вагомим здобутком стають його книги «Кормові і білкові ресурси світу» (1995), «Сою для здоров'я і життя на планеті Земля» (1998), «Проблеми білка і вирощування зернобобових на корм» (1993), «Сучасне виробництво і використання сої» (1993) та ін. Характерною рисою наукових праць А. О. Бабича є теоретична глибина, стратегічна цілеспрямованість.

Упродовж 1980–2001 рр. А. О. Бабич очолював й координував програми, зокрема: підпрограму державної науково-технічної програми «Продовольство-95» – «Корми і кормовий білок»; програму «Концепція розвитку кормовиробництва в господарствах Української РСР на 1991–1995 роки і на період до 2005 р.» та ін. Здійснення намічених програмних положень передбачало, зокрема, створення й упровадження зональних та ресурсощадних, економічно збалансованих систем виробництва високобілкових кормів при скороченні трудових і енергетичних витрат. Важливим для господарств була й розробка рекомендацій щодо збільшення виробництва кормів, кормового білка та їх раціонального використання, новітніх технологій вирощування сої.

Нові наукові розробки на основі інтенсивних технологій, які були здійснені ученим одноосібно та у співпраці із іншими науковцями галузі забезпечили виведення сортів нового покоління й підвищення урожайності зернових і зернобобових культур, що зумовило стійкий прогрес у зростанні виробництва зернобобових та сої в Україні.

Мета статті полягає у відтворенні сучасного погляду на наукову діяльність українського селекціонера А. О. Бабича, з'ясуванні його внеску у розв'язання проблеми забезпечення харчовим і кормовим білком, вирішенні продовольчої проблеми.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Основні завдання й наукова діяльність дослідних установ Південного Відділення Всесоюзної академії сільськогосподарських наук (далі – ПВ ВАСГНІЛ), нині – Національна академія аграрних наук України (НААН)), актуальні проблеми галузі у 1969–1990 рр. висвітлені у збірці документів науковців Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН (Південне Відділення, 2011). Діяльність наукових установ Академії була спрямована на подолання кризи в агропромисловому комплексі України та налагодження ефективної роботи галузі в умовах ринкових відносин. Обґрунтування основ аграрної політики, здійснення фундаментальних і прикладних досліджень учених та напрями діяльності селекційних центрів показано у динаміці розвитку аграрної науки (Зубець, 2005). Науково-обґрунтовані рекомендації щодо зростання врожайності та одержання сталих валових зборів основних продовольчих сільськогосподарських культур, зміцнення кормової бази у зоні Лісостепу узагальнено у колективних фундаментальних працях учених НААН (Наукові основи, 2004), у якій Розділ 4. «Рослинництво» підготовлений ученим А. О. Бабичем у співавторстві із провідними ученими галузі. Удосконалена система подальшого розвитку аграрного виробництва обґрунтована у перевиданні наукових основ агропромислового виробництва у зоні Лісостепу (Наукові основи, 2010). Науковий спадок директора Інституту кормів, керівника науково-технічних програм із селекційно-технологічного забезпечення галузі та особистий внесок ученого у розвиток сільськогосподарської науки, зокрема формування й діяльність Інституту кормів, як методичного центру країни у структурі НААН, систематизовано у науковій публікації учених Інституту кормів та сільського господарства Поділля (Корнійчук та ін., 2021).

В історіографії проблеми першою спробою узагальнити життєвий та творчий шлях академіка

А. О. Бабича з основними віхами життя ученого є праця його сучасника (Степаненко, 1999).

Головним чином джерельна база наукового дослідження опирається на введені уперше в науковий обіг документальні матеріали фондів ЦДА-ВОУ (Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України). Під час дослідження використані фонди радянської доби та періоду державної незалежності, матеріали КМ України, постанови та накази (Ф. 2. Оп. 15. Спр. 1336; Спр. 1704; справа 2501 «Листування з Міністерствами і відомствами про роботу науково-дослідних установ АПК (1991).

Залучені також і архівні матеріали ДАВО (Державного архіву Вінницької області) – (Ф. 700. Оп. 3. Спр. 1858 – накази Міністерства заготівель УРСР, 1977), що сприяло об'єктивному відстеженню розвитку проблемної ситуації, яка склалася у період адміністративно-командної системи управління сільським господарством та період реформування аграрної сфери.

Вагому частку дослідження становлять оригінальні праці академіка А. О. Бабича: монографія (Бабич, 1996), узагальненого багаторічного досвіду із селекції сої (Бабич, 2009), використання сої у світі (Бабич, Бабич-Побережна, 2011), фактори підвищення урожаїв сої (Бабич та ін., 1992).

З метою комплексного розгляду проблеми залучено значний масив архівних матеріалів та опублікованих джерел. Цінні відомості отримані також із наукових праць ученого, спогадів сучасників А. О. Бабича, що загалом сприяло розгляду зазначеної проблеми на основі об'єктивного аналізу, визначення місця і ролі результатів його наукової діяльності.

Виклад основного матеріалу. Історія суспільного розвитку доводить, що цивілізації завжди розвивалися у тісному взаємозв'язку із розвитком зернового господарства (Бабич, 1996: 178). Джерела української історії переконливо свідчать, що Україна споконвіків була аграрною країною та у певні періоди свого поступального розвитку зазнавала різного роду соціально-політичних змін, що й спричинювало пошук нових шляхів розвитку. Відомо, що упродовж ХХ століття зернове господарство України зазнавало значних структурних перетворень. Їх схарактеризував академік НААН А. О. Бабич у своїй ґрунтовній монографії «Світові земельні і кормові ресурси світу» (Бабич, 1996). Систематизуючи дані про земельні, продовольчі і кормові ресурси Землі та, зокрема, України, наприкінці ХХ ст. дослідник зазначав, що в Україні річна потреба у продовольчому зерні для виробництва борошна і круп становить 8, 1 млн

тонн, а середньорічні обсяги виробництва всього зерна – 38–50 млн тонн. Основну ж масу зерна у світі дають злакові культури (пшениця, рис, кукурудза, ячмінь, сорго, просо, овес) та зернобобові (соя, горох, квасоля, люпин, сочевиця, кормові боби та ін.) (Бабич, 1996:179).

Зауважимо, що значна частка вирощеного продовольчого зерна згодувалася тваринам, про що свідчать матеріали листування відділу агропромислових галузей РМ УРСР (ЦДАВОУ. Ф. 2. Оп. 15. Спр. 2501. 226 арк.). Йдеться, зокрема, що у 80-х роках у країнах колишнього союзу на відгодівлю тварин використовувалося 135 млн тонн зерна, яке у комбікормах, в основному пшениця, займало 70 відсотків. Однак, як і зазначено у документі, за амінокислотним складом білок пшениці є неповноцінним для якісної відгодівлі (ЦДАВОУ. Ф. 2. Оп. 15. Спр. 2501. Арк. 20).

Аналогічно до вищезазначених висновків, обґрунтовуючи історію інтродукції зернобобової культури сої, її систематику та провідну роль, як стратегічної культури у світовому землеробстві й виробництві зерна, білка та олії, зазначав у своїх спостереженнях учений А. О. Бабич. Тому варто звернути увагу на одну із його вагомих праць цього напрямку – «Селекція, виробництво, торгівля і використання сої у світі» (Бабич, Бабич-Побережна, 2011). Проблема білка та джерела його надходження визначаються у певній науковій позиції, зокрема, цитуємо: «І хоча сучасні інтенсивні сорти й гібриди головних зернових культур (пшениці, рису, кукурудзи, ячменю) відіграють важливу роль у балансі світових зернових і білкових ресурсів, мають високий потенціал врожайності та при освоєнні інтенсивних технологій вирощування уже в найближчі десятиріччя змогли б забезпечити світову потребу у кормовому зерні, але через невисокий вміст у них білків вони не можуть задовольнити потребу в білку» (Бабич, Бабич-Побережна, 2011: 24). Про це ж свідчать і опубліковані у 2005 р. підрахунки учених Кіровоградської дослідної станції Інституту зернових культур НААН щодо вмісту білка у зерні – один гектар посівів пшениці дає у середньому 207; кукурудзи – 367; сої – 568 кг білка (Програма, 2005: 3).

Загальновідомо, що внаслідок негативних кризових явищ адміністративно-командної системи, відтоку сільського населення до міст, скорочення кількості селян та посилення інших негативних процесів, у 70-х – 80-х рр. у сільськогосподарському виробництві поглиблювалася проблема забезпечення продовольчими ресурсами й збагаченими протеїном кормами, як єдиного шляху

виробництва якісної тваринницької продукції – молока, м'яса, яєць та ін. Намагаючись хоч якось стабілізувати ситуацію, радянське партійне керівництво ухвалювали певні рішення, які, декларуючи основні положення розвитку сільськогосподарської науки й виробництва насправді були мало ефективними.

Так, у 1989 р. РМ УРСР прийняла постанову «Про дальший розвиток та підвищення ефективності аграрної науки у вирішенні проблеми збільшення виробництва продуктів харчування» (ЦДАВО. Ф. 2. Оп. 15. Спр. 1336. 32 арк.), у якій йшлося про необхідність розв'язання комплексних питань стійкого зростання врожайності основних продовольчих культур. У додатку № 1 до цієї постанови окреслені науково-організаційні заходи щодо подальшого розвитку та підвищення ефективності аграрної науки; шляхи здійснення конкретних заходів з метою доведення насінництва зернових й кормових культур до світового рівня, розвиток мережі науково-виробничих об'єднань, зміцнення дослідних і базових господарств (ЦДАВОУ. Ф. 2. Оп. 15. Спр. 1336. Арк. 30–31). Цим документом визначалися пріоритетні напрями досліджень, зокрема: створення на основі досягнень біотехнології високопродуктивних сортів і гібридів основних сільськогосподарських культур, високоврожайних сортів сої – 30–35 центнерів; розв'язання проблеми кормового білка. Виконання положень програми із сталості землеробства покладалося на відомих учених, які зазначені у документі: т. Созінов О. О., Сайко В. Ф., Гур'єв, Б. П., Бабич А. О. (ЦДАВО. Ф. 2. Оп. 15. Спр. 1336. Арк. 37–38, 40).

Водночас, з метою забезпечення розв'язання поставлених проблемних питань у додатку 3 цієї постанови планувалося будівництво й реконструкція науково-дослідних установ агропромислового комплексу УРСР на 1990–1995 рр. Зокрема, у зоні Лісостепу, для забезпечення роботи НДІ кормів у селі Бохоники Вінницької області передбачалося будівництво таких науково-дослідних центрів: 1) селекційний центр кормових культур (1991); 2) кормовий комплекс НДІ кормів (ЦДАВО. Ф. 2. Оп. 15. Спр. 1336. Арк. 57–58). Зауважимо, що розробка проєктної документації селекційно-насінницького центру Інституту кормів у селі Бохоники Вінницького району велася за участі А. О. Бабича. За спогадам сучасників ученого, будівництво республіканського насінницького центру комплексу в дослідному господарстві Інституту кормів ще на 1999 р. було «його мрією» (Степанов, 1999: 39).

Зрозуміло, що виняткове значення у підвищенні врожайності зернових культур належить

сортів. Тому впровадження нових сортів у виробництво стало одним із важливих завдань селекціонерів. (Наукові основи, 2010: 486). Так, у довідці про стан селекційної та насінницької роботи з польовими, зерновими, кормовими і технічними культурами у науково-дослідних установах УРСР за підписом М. Кузьменка значиться про заходи із поліпшення селекційної роботи, зокрема наведена інформація про впровадження в 1972 р. у виробництво нових сортів зернових, зокрема: сортами селекції науково-дослідних установ республіки було засіяно 48 відсотків посівної площі зернових культур, у тому числі 49 відсотків озимої пшениці, 33 відсотки кукурудзи, 66 відсотків сої, 49 відсотків гороху. Станом на 1974 р. у республіці було районовано 680 селекційних сортів сільськогосподарських культур, 336 з яких – виведено селекціонерами України (ПВ: 164). Проте, як зазначено у документі, аналіз селекційної роботи показав і ряд негативних явищ у селекції зернових культур, а саме: 1) значні строки виведення нових сортів, які у більшості селекційних установ займають 10–15 років; 2) низька ефективність заходів щодо скорочення строків виведення сортів; 3) ряд нових районуваних сортів зернових та зернобобових повільно впроваджуються у виробництво; 4) завезення й розмноження у господарствах не районуваних, малопродуктивних сортів; 5) недостатня матеріально-технічна база селекційних установ (ПВ: 165–166). Відтак селекційна робота зернових та зернобобових культур вимагала здійсненню цілого ряду заходів щодо впровадження цінних сортів у виробництво.

Відтак прийнятий у 1977 р. Міністерством заготівель наказ «Про заходи по поліпшенню селекції і насінництва зернових, олійних культур і трав» (ДАВО. Ф. 700. Оп. 3. Спр. 1858. Арк. 1–13) передбачав розширення науково-дослідної роботи із насіннізнавства й насінництва, та був спрямований на подолання негативних явищ, що стримували врожайність основних сільськогосподарських культур. Виходячи із завдань цього документа на ПВ державою покладено весь спектр наукового забезпечення, координацію, організацію й проведення наукових досліджень усіх галузевих дослідних установ з метою створення достатку продовольства (Зубець, 2005: 10). Важливим для аграрної науки було узагальнення, розробка та опублікування наукових основ для спеціалізованого промислового виробництва насіння основних продовольчих культур (ДАВО. Ф. 700. Оп. 3. Спр. 1858. Арк. 3–4).

Питання розвитку зернового господарства й забезпечення продовольством і кормами постало

з особливою гостротою у період переходу на ринкову економіку, зміну форм господарювання, необхідності інтенсифікації технологічних процесів вирощування основних продовольчих культур, покращення якості зерна, його ефективного використання та зведення до мінімуму його втрат. Серед найважливіших проєктів на 1991–1995 рр. республіканської комплексної науково-технічної програми «Продовольство–95», яка була схвалена постановою РМ УРСР від 27 грудня 1990 р. №390 стали проєкти «Зерно» та «Корми і кормовий білок». Головною організацією із реалізації проєкту «Корми і кормовий білок» виступив Український науково-дослідний інститут кормів. Очолив проєкт А. О. Бабиць, директор цієї наукової установи, доктор сільськогосподарських наук, професор рослинництва. (ЦДВОУ. Ф. 2. Оп. 15. Спр. 2501. Арк. 53, 56).

Водночас, згідно із постановою РМ УРСР від 12 квітня 1990 р. № 73, очолюваний А. О. Бабиць НДІ кормів здійснював дослідження, спрямовані на створення нових високопродуктивних сортів і гібридів кормових культур, інтенсивних технологій їх вирощування, підвищення якості кормів. Проте, у зв'язку із невідповідністю рівня фундаментальних і прикладних досліджень, відставанням селекційної роботи, зокрема у первинному насінництві кормових культур, повільного скорочення дефіциту перетравного протеїну, який щорічно становив 1–1,5 млн тонн, РМ цією постановою схвалила розроблену спеціалістами Інституту кормів за участі Держагропрому УРСР і ПВ ВАСГНІЛ «Концепцію розвитку кормовиробництва у господарствах Української РСР на 1991–1995 роки і на період до 2005 р.» (ЦДАВОУ. Ф. 2. Оп. 15. Спр. 1704. Арк. 168–170, 171–185).

У зв'язку з цим у березні наступного, 1991р. Академія направила РМ УРСР інформацію за підписом віцепрем'єра В. М. Крутя щодо проведених заходів із реалізації положень Концепції (ЦДАВО. Ф. 2. Оп. 15. Спр. 2501 Арк. 142–143), основне місце серед яких відведено програмам: «Зональні, ресурсозберігаючі, економічно збалансовані системи виробництва високобілкових кормів, які забезпечують одержання з 1 гектара кормової площі 90 центнерів кормових одиниць і 20–25 центнерів білка при скороченні трудових і енергетичних витрат на 1991–1995 рр.»; «Рекомендації по збільшенню виробництва кормів, кормового білка та їх раціональному використанню»; «Технологію вирощування та використання сої для вирішення проблем кормового білка в Українській РСР». Для удосконалення насінницької роботи у рамках цих же заходів було створено

Вінницьку науково-виробничу систему «Насіння», яка об'єднала 32 господарства Вінницької та Тернопільської областей. При Інституті кормів була створена Республіканська школа із технологій вирощування сої та кукурудзи. Як зазначено у документі, станом на березень 1991 р. навчання у цій школі пройшли 320 спеціалістів. За 1990 р. та січень-лютий 1991 р. було проведено 7 науково-практичних конференцій й семінарів, у яких взяли участь майже 800 науковців, керівників та спеціалістів агропромислового виробництва. Серед вказаних недоліків наступне, цитуємо: «не розпочате проектування кормового комплексу в експериментальному господарстві «Комуніст» та вкрай незадовільно виконуються роботи по проектуванню республіканського селекційного центру» (ЦДА-ВОУ. Ф. 2. Опис 15. Спр. 2501. Арк. 142–143).

Таким чином, розв'язання проблеми білка шляхом виведення нових урожайних сортів та розроблення технологій їх вирощування стало провідним напрямом діяльності А. О. Бабича. Розробляючи проблему білка у вітчизняному виробництві, над якою почав працювати ще в зоні Степу (1960–1980) та розширив дослідження проблеми у зоні Лісостепу на посаді директора НДІ кормів (1980–2001), учений заснував лабораторію селекції й технології вирощування сої та звертав увагу на світове виробництво сої, особливо у тих країнах, які мають такі ж ґрунтово-кліматичні умови. У своїх наукових дослідженнях неодноразово писав про те, що господарства таких країн як США, Аргентина, Бразилія, Парагвай і Канада багато уваги приділяють вирощуванню сої, цитуємо: – «серед 10 головних культур перше місце посідає кукурудза, друге – соя» (Бабич, Бабич-Побережна, 2011: 26–27).

Відтак, українській науці, використовуючи світовий науковий досвід у подоланні продовольчої кризи й забезпечення білком високоврожайних зернових та зернобобових культур й агротехніки їх вирощування, належало забезпечити виробництво якісних, збагачених білком збалансованих кормів тільки шляхом створення нових високоврожайних, стійких до стресових ситуації сортів зернових і бобових культур. Уся наукова діяльність ученого А.О. Бабича стала підґрунтям фундаментальних наукових досліджень біологічних основ формування врожаю зернобобових, дослідженням проблеми виробництва рослинного білка. Найшвидший шлях виходу із продовольчої кризи учений вбачав у збільшенні виробництва зерна сої (Корнійчук, 2021: 12).

І хоча ще у 1992 році учений у своїй доповіді (Бабич, 1992) на засіданні ПВ ВАСГНІЛ зазначав,

що ставлення до світової культури сої в Україні змінюється та із другорядної культури соя переходить в основні, проте, до 2011 року соя так і не належала до провідної польової культури, виробництво її зерна займало низькі позиції. Однією із причин такого становища в агротехніці сої учений вбачав у недооцінці культури українськими виробниками у питанні розв'язання проблеми харчового і кормового білка, цитуємо: «У Північному, Центральному й Південному Лісостепу, Північному й Центральному Степу на зрошувальних землях, де останні десятиріччя в наукових установах, на сортодільницях, у передових господарствах стабільно одержують на незрошуваних землях по 26–27, на зрошуваних – 30–40 центнерів з гектара» (Бабич, Бабич-Побережна, 2011: 27). Отже, нові наукові розробки із селекції зернових бобових культур упроваджувалися у господарства не так швидко, як було задекларовано.

За обґрунтованими науковими висновками академіка А. О. Бабича, технологія вирощування сої включає основні технологічні процеси: 1) система обробітку ґрунту; 2) підживлення; 3) вибір сортів; 4) підготовка насіння до сівби; 5) посів та догляд за посівами; 6) збір врожаю та очищення зерна (Наукові основи, 2004: 282–285); головною умовою збільшення валових зборів сої є підвищення продуктивності рослин за рахунок застосування адаптованих конкурентоспроможних технологій вирощування, як комплексу послідовних технологічних операцій. Для ґрунтово-кліматичної зони Лісостепу А. О. Бабич віддавав перевагу раннім та середньостиглим сортам, із середнім періодом вегетації 98–110 днів та середньою врожайністю 22–24 центнери з гектара, серед яких він виділив сорти: «Київська 91», «Київська 98», «Чернятка», «Романтика», «Мрія», «Краса Поділля», «Устя», «Золотиста», «Агат» та ін. (Наукові основи, 2004: 283). Перспективу вирощування високих врожаїв сої учений-селекціонер вбачав за сортами «Знахідка», «Святкова», «Лара» та «Ясельда».

Отже, шляхом збільшення посівних площ сої насінням нових сортів в Україні значно збільшилося виробництво зерна й рослинного білка. Аналізуючи темпи росту виробництва сої у світі, учений прогнозував, що виробництво цієї культури тільки зростатиме, адже жодна сільськогосподарська культура серед продовольчих не має таких перспектив. У 2011 р. учений прогнозував ріст попиту на сою і збільшення її виробництва на найближчі 10 років на 70–80 млн тонн (Бабич, Бабич-Побережна, 2011: 67).

Щодо структури комбікормів, то для її покращення А. О. Бабич вважав необхідність прискоро-

рення структурних змін у зерновому господарстві. У зоні Лісостепу, зокрема, виділяв необхідність збільшення частки кукурудзи для виробництва високоенергетичних комбікормів на 25–30 відсотків, пшениці – знизити на 20–21 відсоток, водночас відсоток зернових довести до 16 (Наукові основи, 2004: 374). Повноцінними компонентами якісних комбікормів є зерно кукурудзи, пшениці, ячменю, вівса, жита та бобових культур, а високобілковими інгредієнтами – шпроти сої.

Таким чином, навіть в умовах глибокої кризи й низького матеріально-технічного забезпечення наукових досліджень Інститут кормів та інші науково-дослідні установи отримували важливі результати, які істотно вплинули на підвищення рівня науково-технічного прогресу, забезпечення продовольством, адже частка науково-дослідних установ Академії у загальному обсязі реалізації елітного насіння зернових і зернобобових в Україні на 2005 р. становила 75 відсотків, а сорти селекції елітного насіння – понад 60 відсотків. (Зубець, 2005: 10).

Втім, окрім наукової діяльності, А. О. Бабич займався створенням у Вінниці нового наукового комплексу Інституту кормів – будівництвом приміщення головного наукового й лабораторного корпусів, оснащенням лабораторним обладнанням, зведенням житлових будинків для співробітників Інституту. Щодо розширення інфраструктури дослідного господарства «Бохоницьке», варто зауважити, що за участі А. О. Бабича зведені житлові будинки, дитячий садок, насінне сховище та майстерня для ремонту техніки (Степаненко, 1999: 39).

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можемо констатувати, що завдяки селекційному добору, який здійснювався ученими-селекціонерами країни упродовж 70-х – 90-х рр. ХХ – початку ХХІ століття, інтенсифікації технологічних процесів вирощування зернових та зернобобових культур, упровадження нових наукових досягнень

у виробництво у наступні десятиліття помітною стала тенденція до стабільного зростання врожаїв зернових та зернобобових культур. Є підстави вважати, що головними чинниками стійкого зростання виробництва цих культур виявилися: покращення якості насіння, розширення посівних площ зернобобових культур, високий рівень адаптивності до сучасних агроекологічних умов. Сприятливими чинниками із збільшення виробництва основних продовольчих культур стали розроблені й упроваджені у виробництво науково обґрунтовані системи й технології вирощування зернових, зернобобових та сої.

Відтак, учений і селекціонер А. О. Бабич став фундатором нового напрямку – розв’язання проблеми білка, розробником технологій вирощування високобілкових культур із проблемою забезпечення продовольчими – харчовими та кормовими ресурсами. За керівництва А. О. Бабича Інститут кормів із 1992 р. став науково-методичним центром країни у системі НААН у галузі кормовиробництва із спрямуванням діяльності на селекційно-технологічне забезпечення галузі, розв’язання проблеми білка. Дослідження ученого набули особливої гостроти під час проведення структурних змін в агропромисловому комплексі, освоєння нових технологій. Розробці наукових методів і технологій вирощування сої селекціонер присвятив значну частину дослідницької діяльності, що на 2011 р. склала вагомий науковий спадок – понад 88 нових сортів сої та інших зернобобових культур, а загалом – понад 140 патентів на винаходи та авторських свідоцтв.

Ранжування окремих напрямів у широкому спектрі наукової діяльності академіка А. О. Бабича є перспективним з огляду системних розвідок у цій проблемі й актуальним для істориків аграрної науки. Поглиблене вивчення і збереження наукового спадку ученого і надалі сприятиме розвитку української аграрної науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич А.О. Світові земельні, продовольчі і кормові ресурси: монографія. Київ: Аграрна наука, 1996. 570 с.
2. Бабич А.О. Віддалена гібридизація сої. Київ: Аграрна наука, 2009. 224 с.
3. Бабич А. О., Бабич-Побережна А. А. Селекція, виробництво, торгівля і використання сої у світі. Київ: Аграрна наука. 2011. 548 с.
4. Бабич А. О., Петриченко В. Ф. Фактори підвищення продуктивності сої в умовах Лісостепу України. ДOp. ВАС-ГНІЛ. 1992. № 5. С. 2–4.
5. Зубець М. В. Українська академія аграрних наук: ефективність наукового потенціалу. Київ: Аграрна наука. 2005. 60 с.
6. Корнійчук О., Задорожний В., Бабич-Побережна А. Науковий спадок академіка Бабича Анатолія Олександровича. *Корми і кормовиробництво*, 2021. С. 10–14.
7. Наказ Міністерства заготівель УРСР від 14 січня 1977 р. № 11 «Про заходи по подальшому поліпшенню селекції і насінництва зернових, олійних культур і трав». 129 Арк. // ДАВО. Ф. 700. Оп. 3. Спр. 1858. Арк. 1–13.

8. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Лісостепу України / УААН; ред. кол. М. В. Зубець, В. П. Ситник, В. О. Круть [та ін.]. Київ: Логос. 2004. 776 с.
9. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Лісостепу України / ред. кол. М. В. Зубець, В. М. Булгakov, М. М. Гаврилюк [та ін.]. Київ: Аграрна наука. 2010. 980 с.
10. Південне Відділення ВАСГНІЛ: зб. док. і матеріалів / НААН України, ДНСГБ; уклад. В. А. Вергунов [та ін.]. Київ, 2001. 540 с.
11. Постанова Ради Міністрів УРСР від 23 жовтня 1989 р. № 264 «Про дальший розвиток та підвищення ефективності аграрної науки у вирішенні проблеми збільшення виробництва продуктів харчування в республіці». Київ, 1989 // ЦДАВОУ. Ф. 2. Опис 15. Спр. 1336. 32 Арк.
12. Постанова Ради Міністрів від 12 квітня 1990 р. № 73 «Про роботу науково-дослідного інституту кормів по розв'язанню проблеми забезпечення тваринництва республіки повноцінними кормами» // ЦДАВОУ. Ф. 2. Оп. 15. Спр. 1704. Арк. 168–170
13. Степаненко А. Г. Академік А. О. Бабич: і визнання, і шана, і довір'я. Вінниця: Тезис. 1999. 170 с.
14. Програма наукового забезпечення ефективного виробництва сої в умовах Кіровоградської області на 2005–2010 рр. / КДСГДС УААН. 2005. 26 с.
15. ЦДАВОУ. Ф. 2. Оп. 15. Спр. 2501 [Рада Міністрів УРСР. Відділ агропромислових галузей. Листування з Міністерствами і відомствами про роботу науково-дослідних установ АПК. 2 січня – 12 липня 1991]. 226 Арк.

REFERENCES

1. Babych A. O. (1996). Svitovi zemelni, prodovolchi i kormovi resursy: monohrafiia. [World land, food and fodder resources: monograph] Kyiv: Ahrarna nauka. 570. [in Ukrainian].
2. Babych A. O. (2009). Viddalena hibrydyzatsiia soi. [Remote hybridization of soybeans] Kyiv: Ahrarna nauka. 224. [in Ukrainian].
3. Babych A. O., Babych-Poberezhna A. A. (2011). Seleksiia, vyrobnytstvo, torhivlia i vykorystannia soi u sviti. [Breeding, production, trade and use of soybeans in the world] Kyiv: Ahrarna nauka. 548. [in Ukrainian].
4. Babych A. O., Petrychenko V. F. (1992). Faktory pidvyshchennia produktyvnosti soi v umovakh Lisostepu Ukrainy. [Factors for increasing productivity of soybeans in the conditions of the forest-steppe of Ukraine] Dop. VASHNIL. № 5. 2–4. [in Ukrainian].
5. Zubec M. V. (2005). Ukrainaska akademiia ahrarnykh nauk: efektyvnist naukovooho potentsialu. [Ukrainian Academy of Agrarian Sciences: effectiveness of scientific potential]. Kyiv: Ahrarna nauka. 60. [in Ukrainian].
6. Korniychuk O., Zadorozhnyi V., Babych-Poberezhna A. (2021). Naukovyi spadok akademika Babycha Anatoliia Oleksandrovycha. [Scientific legacy of Academician Babych Anatoly Oleksandrovich] *Kormy i kormovyrobnytstvo*. 10–14. [in Ukrainian].
7. Nakaz Ministerstva zahotivel URSR vid 14 sichnia 1977 r. № 11 “Pro zakhody po podalshomu polipshenniu selektsii i nasinnnytstva zernovykh, oliinykh kultur i trav”. 129 ark. [Comandmet of the Ministry of Procurement of the Ukrainian SSR dated January 14, 1977 N 11 “On measures to further improve the selection and seed production of grain, oil crops and herbs”. 129 sheets.] // DAVO. F. 700. Op. 3. Spr. 1858. Ark. 1–13. [in Ukrainian].
8. Naukovi osnovy ahropromysloвого vyrobnytstva v zoni Lisostepu Ukrainy (2004) [Scientific basis of agro-industrial production in the forest-steppe zone of Ukraine] / UAAH; red. kol. M. V. Zubets, V. P. Sytnyk, V. O. Krut [ta in.]. Kyiv: Lohos. 776. [in Ukrainian].
9. Naukovi osnovy ahropromysloвого vyrobnytstva v zoni Lisostepu Ukrainy (2010). [Scientific basis of agro-industrial production in the forest-steppe zone of Ukraine] / red. kol. M. V. Zubets, V. M. Bulhakov, M. M. Havryliuk [ta in.]. Kyiv: Ahrarna nauka. 980. [in Ukrainian].
10. Pivdenne Viddilennia VASHNIL: zb. dok. i materialiv (2001) [Southern Branch VASHGNIL: coll. dock. and materials] / NAAN Ukrainy, DNSHB; uklad. V. A. Verhunov [ta in.]. Kyiv. 540. [in Ukrainian].
11. Postanova Rady Ministriv URSR vid 23 zhovtnia 1989 r. № 264 “Pro dalshyi rozvytok ta pidvyshchennia efektyvnosti ahrarnoi nauky u vyrishenni problemy zbilshennia vyrobnytstva produktiv kharchuvannia v respublitsi” [Resolution of the Council of Ministers of the Ukrainian SSR dated October 23, 1989 № 264 “On the further development and improvement of the efficiency of agricultural science in solving the problem of increasing food production in the republic”]. Kyiv, 1989 // CDAVOU. F. 2. Opys 15. Spr. 1336. 32 ark. [in Ukrainian].
12. Postanova Rady Ministriv vid 12 kvitnia 1990 r. № 73 “Pro robotu naukovo-doslidnoho instytutu kormiv po rozv'iazanniu problemy zabezpechennia tvarynnytstva respubliky povnotsinnymy kormamy [Resolution of the Council of Ministers of April 12, 1990 N 73 “On the work of the Scientific Research Institute of Fodder to solve the problem of providing the republic’s livestock with complete fodder”] // CDAVOU. F. 2. Op. 15. Sp. 1704. Ark. 168–170. [in Ukrainian].
13. Stepanenko A. H. (1999). Akademik A. O. Babych: i vyznannia, i shana, i doviriia. [Academician A. O. Babych: recognition, respect, and trust]. Vinnytsia: Tezys. 170. [in Ukrainian].
14. Prohrama naukovoho zabezpechennia efektyvnoho vyrobnytstva soi v umovakh Kirovohradskoi oblasti na 2005–2010 rr. (2005). [The program of scientific support for effective production of soybeans in the conditions of the Kirovohrad region for 2005–2010] / KDSHDS UAAH. 26. [in Ukrainian].
15. CDAVOU. F. 2. Op. 15. Spr. 2501. [TsDAVOU F. 2. Op. 15. Case 2501] [Rada Ministriv URSR. Viddil ahropromyslovykh haluzei. Lystuvannia z Ministerstvamy i vidomstvamy pro robotu naukovo-doslidnykh ustanov APK. 2 sichnia – 12 lypnia 1991]. 226 ark. [in Ukrainian].

УДК 316.77:338:47

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-3>**Валентина ВЛАСОВА,***orcid.org/0000-0001-7480-101X**кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування
Державного університету інфраструктури та технологій
(Київ, Україна) vp067vlasova@gmail.com***Тетяна СЕМЕНЧУК,***orcid.org/0000-0001-7834-1655**кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування
Державного університету інфраструктури та технологій
(Київ, Україна) lopatyuk_t@ukr.net***Ірина ТАРНОВСЬКА,***orcid.org/0000-0003-2027-946X**кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування
Державного університету інфраструктури та технологій
(Київ, Україна) irusia.tarnovska@gmail.com*

ІНДУСТРІЯ ДОЗВІЛЛЯ ЯК СКЛАДОВА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасному житті наявність вільного часу стає важливим фактором для відпочинку та саморозвитку людини та створення нових культурних цінностей. Досліджено, що дозвілля виконує психологічну, терапевтичну, соціальну та економічну функції. У сучасному суспільстві є чинники, які підвищують значущість дозвілля. До них відносять соціально-економічні зрушення та технологічні досягнення, освітній та культурний розвиток, соціальну політику держави, зростання різних видів мобільності населення. Однак, у складні економічні та політичні часи, дозвілля може змінюватися, тому що цінності переосмислюються, а сімейні бюджети перерозподіляються на інші потреби. В роботі також досліджено туризм як сферу дозвілля, його проблеми та перспективи розвитку. Описано різноманітні форми дозвілля в Україні та визначено можливості для їх розвитку як складової соціокультурної діяльності. Сучасна індустрія дозвілля – це складна багатогранна, комплексна система, на яку впливають різні соціокультурні чинники. Індустрія дозвілля відіграє важливу роль в економіці та соціальному розвитку країн. Україна зазнала складнощів у цій галузі через соціально-економічні проблеми, політичні кризи та пандемію коронавірусу в останні п'ять років. Форми та види дозвілля зазнали змін внаслідок війни, деякі стали недоступними через військовий стан та морально-етичні принципи. Для організації дозвілля потрібно враховувати вимоги безпеки, зважати на потреби часу та суспільства. Організація дозвілля для внутрішньо переміщених осіб потребує особливої уваги та підтримки від державних та місцевих органів влади, культурних та мистецьких діячів, психологів і волонтерів. На розвиток індустрії дозвілля в Україні після війни можуть впливати різні фактори. Прогнозується, що кількість культурних та спортивних подій збільшиться, що дозволить людям насолоджуватися розвагами та відпочинком. З іншого боку, економічна складність може змусити українців менше витратити на дозвілля. Тому можливо збільшиться попит на спокійніші та більш розслаблюючі форми дозвілля, такі як відвідування парків, спа-центрів та відпочинок на природі.

Ключові слова: вільний час, відпочинок, індустрія дозвілля, туризм, соціокультурна діяльність, менеджмент.

Valentyna VLASOVA,*orcid.org/0000-0001-7480-101X**PhD (Economics), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Management, Public Management and Administration
State University of Infrastructure and Technologies
(Kyiv, Ukraine) vp067vlasova@gmail.com*

Tetiana SEMENCHUK,

orcid.org/0000-0001-7834-1655

PhD (Economics), Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Management, Public Management and Administration

State University of Infrastructure and Technologies

(Kyiv, Ukraine) lopatyuk_t@ukr.net

Iryna TARNOVSKA,

orcid.org/0000-0003-2027-946X

PhD (Economics), Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Management, Public Management and Administration

State University of Infrastructure and Technologies

(Kyiv, Ukraine) irusia.tarnovska@gmail.com

LEISURE INDUSTRY AS A COMPONENT OF SOCIOCULTURAL ACTIVITY

In modern life, the availability of free time becomes a crucial factor for leisure and personal development, contributing to the creation of new cultural values. Research indicates that leisure serves psychological, therapeutic, social, and economic functions. In contemporary society, various factors enhance the significance of leisure, including socio-economic shifts, technological advancements, educational and cultural development, social policies of the state, and the increasing diversity of population mobility.

However, during complex economic and political times, leisure patterns may undergo changes as values are reevaluated, and family budgets are reallocated to different needs. The paper also explores tourism as a leisure domain, examining its challenges and prospects for development. Various forms of leisure in Ukraine are described, and opportunities for their advancement as components of socio-cultural activities are identified.

The contemporary leisure industry is a complex, multifaceted system influenced by various sociocultural factors. Playing a crucial role in the economic and social development of nations, the leisure industry has faced challenges in Ukraine over the past five years due to socio-economic issues, political crises, and the COVID-19 pandemic. The forms and types of leisure have undergone changes, particularly during times of conflict, with some becoming inaccessible due to martial law and ethical considerations.

The organization of leisure necessitates consideration of safety requirements and an awareness of the evolving needs of both time and society. Providing leisure opportunities for internally displaced persons demands special attention and support from governmental and local authorities, cultural and artistic figures, psychologists, and volunteers. Several factors may influence the post-war development of the leisure industry in Ukraine. It is anticipated that the number of cultural and sporting events will increase, offering people opportunities for enjoyment and relaxation. Conversely, economic complexities may lead Ukrainians to allocate less to leisure activities, potentially increasing the demand for more tranquil and relaxing forms of recreation, such as visiting parks, spa centers, and outdoor retreats.

Key words: *leisure, relaxation, tourism, socio-cultural activities, management.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах є постійна потреба населення у відпочинку, розвагах, зміні обстановки та нових позитивних враженнях. Сучасні технології дозволяють створювати та продавати нові та креативні види розваг, які задовольняють практично всі верстви населення. Маємо постійне зростання ролі послуг індустрії відпочинку і розваг в соціальному житті сучасної людини. Соціологи, психологи, менеджери та маркетологи констатують той факт, що, вільний час стає одним з головних змістотворчих чинників сучасного життя. Відсоток часу, який витрачається на відпочинок, рекреацію, саморозвиток, створення нових культурних цінностей зростає. Останні дослідження щодо вільного часу та дозвілля у світі досить цікаві та неоднозначні. Якщо їх узагальнити, то можна стверджувати, що у двадцятому столітті стало нормою восьмигодинний робочий день, в країнах ЄС постійно

прагнуть зменшити кількість робочого часу, але вільний від роботи час це ще не час на дозвілля. Окремо виділяють час на відпочинок, тобто час на відновлення сил після роботи. З початком пандемії відбулося стирання кордонів між робочим часом, відпочинком та дозвіллям, деякі види дозвілля перестали бути доступними. Звичайно є свої переваги, наприклад, час та кошти на дорогу до офісу при дистанційній роботі можна використати на дозвілля. Для дозвілля повинен бути вільний час, а якраз саме його не вистачає в останні роки, особливо жінкам.

Отже, перед індустрією дозвілля постає завдання організувати такі види дозвілля, які б дозволили використати цікаво та корисно, з максимальними враженнями, той вільний час який є у людей та заробити на цьому. В складні економічні та політичні часи дозвілля змінюється, відбувається переоцінка цінностей, перерозподіл

сімейних бюджетів. Наприклад, правило витрат домогосподарств: 50% на постійні витрати, 30% на відпочинок та 20% на заощадження перестає діяти. Щодо витрат на дозвілля у нестабільні часи, то їх перерозподіл може бути непередбачуваним, наприклад, молоді люди, які не спроможні накопичувати достатньо коштів на купівлю нерухомості чи іншого, витрачають ці кошти на подорожі та розваги, саморозвиток. В складних життєвих обставинах також заощадження можуть бути використані на відпочинок та реалізацію мрії з міркувань, що завтра це буде недоступне.

Основними сегментами індустрії дозвілля є культурно-мистецькі заходи, спортивні події, туризм, готельно-ресторанний бізнес, кінопоказ, ігри та розваги, а також інші види активності, що сприяють задоволенню потреб людей в дозвіллі. Ці сегменти взаємодіють між собою, щоб створити різноманітні форми дозвілля, які задовольняють потреби різних соціальних груп і категорій населення. Наприклад, туристичний бізнес може залежати від кінопоказу, а готельно-ресторанний бізнес може залежати від розваг та спортивних заходів.

Отже, сучасна індустрія дозвілля – це складна багатогранна, комплексна система, на яку впливають різні соціокультурні чинники, тому вона потребує постійних досліджень.

Аналіз досліджень. Сучасні теоретичні концепції щодо трактування дозвілля були сформовані у другій половині двадцятого століття. Виділяють французьку та американську школу. Обидві школи виокремлюють різні моделі дозвілля. Представники французької школи, зокрема Ж. Фрідман, Ж. Дюмазедьє (Бойко, 2011; Приступа, Жепка, Лара, 2007) розглядають дозвілля через призму «постіндустріальної цивілізації» та головною метою якого автор вважає культурний розвиток людини.

Представники американської школи досліджень такі як Дж. Брайтбілл, С. Паркер, Дж. Келлі, Дж. Шиверс та ін. (Каплан, 1975) виділяють наступні моделі дозвілля: гуманістичну, терапевтичну, кількісну, інституційну, епістеміологічну, соціологічну. Вони наголошують на тому, що дозвілля не варто ототожнювати з вільним часом або зводити до переліку різних видів діяльності, спрямованих на відновлення сил людини, його потрібно сприймати як наріжний елемент культури, який має глибокі зв'язки з іншими сферами життя.

Вітчизняні науковці послідовно розвивали теорію культурно-дозвіллевої діяльності у тісному зв'язку з педагогікою та психологією культурно-дозвіллевої діяльності (Мачуліна, 2017).

Започатковані такими науковцями, як І. Раніш та О. Сасихов за участю Г. Загадарчук, Н. Тарасюк, Н. Цимбалюк дослідження продовжуються сучасниками та доповнюються новими напрямками вивчення дозвілля. Зокрема, Тетяна Яцула розглядає дозвілля у системі філософських, соціологічних та культурологічних наук. У своїй роботі (Яцула, 2004) авторка зазначає, що «...зміст дозвілля активно впливає на спрямованість особистості, її потреби, мотиви діяльності, інтереси, світогляд та поведінку в соціокультурному просторі».

В процесі аналізу праць як вітчизняних, такі закордонних авторів визначили, що різні види дозвілля виконують психологічну, терапевтичну, психологічну, соціальну та економічну функції (Бойко, 2011; Приступа, Жепка, Лара, 2007; Каплан, 1975; Мачуліна, 2017; Яцула, 2004; Петрова, 2005; Боняр, Тарновська, Власова, 2023).

Метою статті є дослідження сутності дозвіллевої діяльності та особливостей соціокультурного середовища, що мають визначальний вплив на індустрію дозвілля в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Різні наукові дослідження та експерти в галузі відпочинку й розваг вносили свій внесок у розробку класифікації дозвілля. Деякі з авторів, які зробили вагомий внесок у розвиток теорії дозвілля, включають у свої праці класифікації різних видів відпочинку та розваг (Роберт Стейбек, Крістофер Едельман, та інші). На рисунку 1 подано узагальнену класифікацію видів дозвілля.

Розуміння сутності та видів дозвілля дає можливість розвивати індустрію дозвілля.

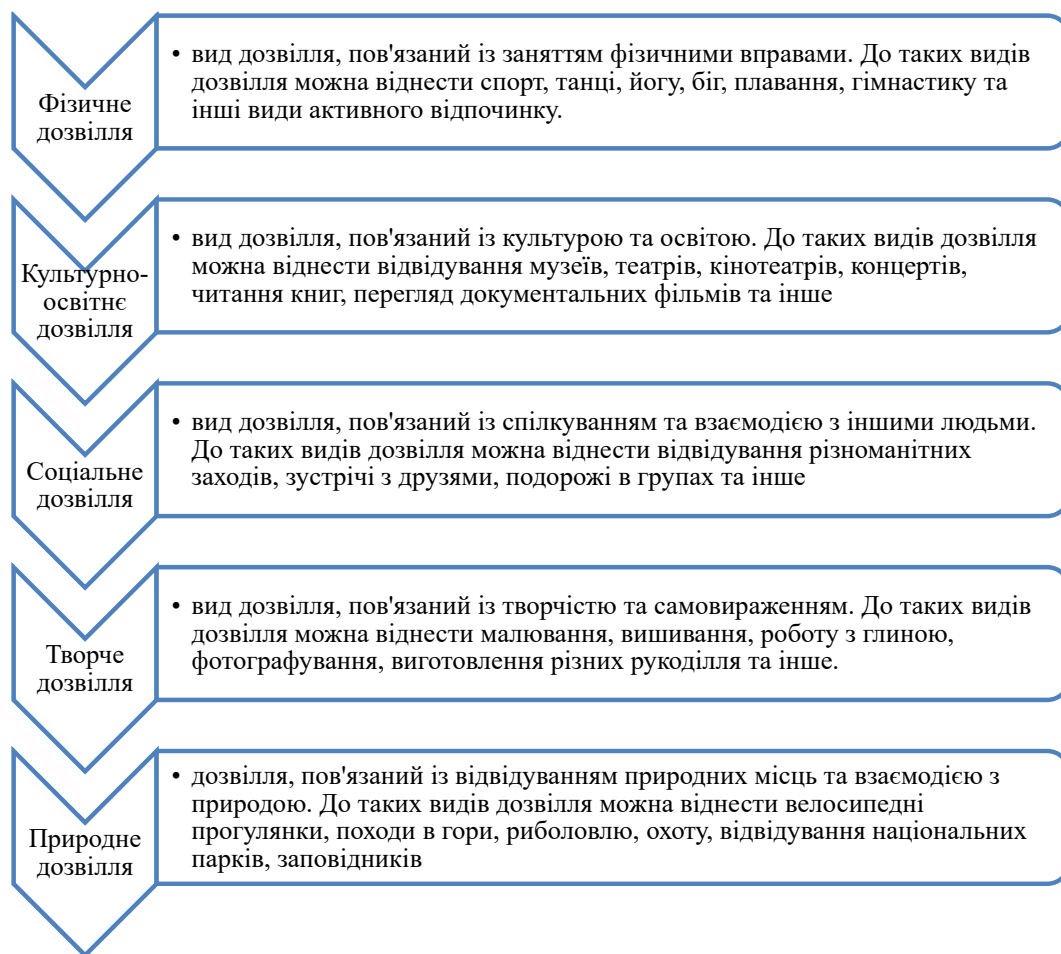
На підвищення вагомості дозвілля у сучасному суспільстві сприяють наступні чинники:

- соціально-економічні зрушення;
- технологічні досягнення;
- освітній та культурний розвиток;
- соціальна політика держави;
- зростання різних видів мобільності населення.

Дозвіллева діяльність характеризується дуальністю. По-перше – це діяльність закладів та установ культури, рекреації та туризму, котрі безпосередньо займаються організацією різних видів дозвілля населення. Такий вид діяльності має конкретні цілі засоби та результати. По-друге – це самостійна діяльність людини із організації свого відпочинку, заповнення вільного часу активною діяльністю чи навпаки період бездіяльності, релаксації.

В економіці та соціальному розвитку багатьох країн індустрія дозвілля відіграє значну роль.

Рис. 1. Класифікація видів дозвілля

Джерело: (Петрова, 2005; Кірсанов, 2004; Stebbinns, 1992; Edginton, Jordan, DeGraaf and Edginton, 2002; Edginton, Hudson, Lankford, Larsen, 2015).

За останні п'ять років дана індустрія в Україні зазнала потрясінь через соціально-економічні, політичні проблеми та через наслідки пандемії коронавірусу. Проте, відбулося переосмислення та зроблено акценти на розвиток нових напрямків. Туризм та сфера гостинності зазнали значних збитків. За даними ООН прогнозоване скорочення світової сфери у 2020 році мало становити 70%. У 2021 році за даними Державної агенції розвитку туризму, туристична галузь України через коронакризу втратила 60 млрд грн (Коронакриза мільярдні збитки туризму, 2021).

Вплив війни на туристичну галузь ще повністю не оцінено, як власне і на всі сфери життя українців. В тих регіонах України, де відносно небезпечно, спостерігається певне відновлення внутрішнього туризму. Розвиток внутрішнього туризму відбувся через обмеження в умовах пандемії COVID-19. Але очікування були перебільшені. Розвиток туризму неможливий без державної підтримки, галузь чекає на запровадження спеціальних програм відновлення туристичної

інфраструктури, субсидій та на лояльну податкову політику.

Як зазначалося вище, форми та види дозвілля українців з початком війни змінилися. Деякі види стали недоступними, деякі недоречними через військовий стан та морально-етичні принципи. Але дозвілля, як складова соціокультурної діяльності, трансформується відповідно до потреб часу. Нещодавно проведене дослідження Київським міжнародним інститутом соціології дозволило зробити висновки, що попри війну українців цікавлять культурні заходи (Культурні практики населення України, 2023). Навіть в прифронтовій зоні, в укриттях відвідують концерти, вистави. До речі, серед опитаних, лише 9% відповіли, що на заваді відвідування культурних заходів стала війна. Решта 42% зазначають, що через брак вільного часу не відвідують різні заходи. Ще 37% жаліються на те, що в їхній місцевості немає достатньої кількості культурних заходів, на які вони б пішли (Культурні практики населення України, 2023).

Особливої уваги заслуговує те, що читання книжок залишається популярним видом дозвілля, проте бібліотеки як заклади дозвіллу перестають бути потрібними. Не зважаючи на те, що відбувається переосмислення ролі бібліотек у сучасному соціокультурному просторі, вони мають дуже низьку популярність. На нашу думку, попри невтішні прогнози щодо їх розвитку, мають значний потенціал. Необхідно просто для кожної бібліотеки знайти індивідуальний креативний підхід, особливо у сільській місцевості та невеликих містах, де вони є частиною соціокультурного простору.

Українці зменшили кількість відвідувань культурних заходів суто розважального характеру. Багато українців беруть участь у культурних заходах якщо вони проводяться для підтримки ЗСУ чи допомогу переселенцям, дітям тощо. Українці відвідують досить часто заходи присвячені пам'яті героям, чи визначним датам. До культурних заходів, як виду дозвілля вимоги стали більшими. Культурний продукт, який підтримує український дух, створений професіоналами, є естетичним та оригінальним, він сприймається не тільки в Україні, а й за її межами. Натомість так звана «шароварщина» в переважній більшості сприймається нейтрально або негативно.

Одним із видів дозвілля, який набув популярності в Україні ще до війни є відвідування дендропарків, зоопарків, ботанічних садів, виставок квітів. Сьогодні, де це можливо, ця традиція продовжується.

Починаючи з 2014 року частина населення вільний час, який був відведений для відпочинку, розваг чи туризму – почала використовувати на різні волонтерські заходи, проекти. Хоча волонтерство не можна повною мірою віднести до сфери дозвілля, проте, воно все частіше замінює активні види відпочинку. Популярними стають такі види активностей як толоки. Залученість у вільний час до різних проектів, які мають соціальний характер, з часом буде розглядатися як вид активного відпочинку. Наприклад, молодь, яка замість відвідування нічного клубу розбирає завали будівель після авіанальотів разом із діджеями чи музикантами з цього клубу поєднує і відпочинок і працю. Подібних заходів стає все більше. Звичайно ми мріємо про толоки навесні, пов'язані із благоустроєм. Але поки працюємо для перемоги. У світлі вище сказаного туристичні компанії, які наразі зазнають значних збитків можуть диверсифікувати свою діяльність, та організувати певні заходи, тури які пов'язані з волонтерством. Це звичайно потребує зусиль,

налагодження нових комунікацій та готовності до ризиків.

Вище наведені сучасні приклади дозвілля є частиною соціокультурної діяльності. Види дозвілля є залежать від різних вікових, соціальних та демографічних груп населення. Є види дозвілля на які мало впливають соціально-демографічні чинники, наприклад, відвідування дендропарків, ботанічних садів, виставок квітів. А такий вид дозвілля, як перегляд телепередач та читання періодики, книжок та відвідини церкви характерний вид дозвілля саме для людей літнього віку.

Дозвілля молоді є різноманітним, в ньому в непередбачуваній пропорції можуть поєднуватися активні та пасивні види дозвілля.

Менеджери соціокультурної діяльності для успішної роботи мають знати підходи до класифікації видів дозвілля, ранжувати їх за популярністю та розуміти тенденції їх змін.

Зазначимо, що в житті всі ці види дозвілдової діяльності поєднуються, міксуються та чергуються в різних співвідношеннях в залежності від зовнішніх обставин, психоемоційного стану людини, рівня достатку та моди на види відпочинку.

За видом активності дозвілля поділяють на пасивне та активне. Пасивне дозвілля притаманне людям старшого покоління, людям з інвалідністю, з низьким рівнем доходів. Щорічні соціологічні дослідження дають підстави стверджувати, що на різноманітність та рівень активності відпочинку впливає рівень доходів. Люди від 40 до 59 років, мешкають у великих містах переважно керівники, службовці та підприємці з високим рівнем доходів надають перевагу подорожам за кордон. На своє дозвілля вони витрачають більше як 5000 гривень на місяць. Подорожувати Україною любляють мешканці невеликих міст та СМТ. Частіше це службовці, наймані працівники, підприємці, інколи пенсіонери. На своє дозвілля вони витрачають понад 1000 грн на місяць (Українці назвали свої найпопулярніші види дозвілля, 2021). Для українців до війни розповсюдженими видами пасивного дозвілля були перегляди фільмів та серіалів, приготування улюблених страв, читання книжок чи прослуховування аудіокниг, ігри на телефоні, в комп'ютерні та настільні ігри, вживання алкоголю, рукоділля, духовні практики перегляд телепередач.

Зазначимо, що такі види пасивного дозвілля стали популярними під впливом карантинних обмежень через корона вірус. Коронакриза також розмила кордони між роботою та відпочинком, негативно вплинула на такий вид дозвілля як

спільний відпочинок рідні, друзів, похід в гості. Це є негативним чинником, адже міжособистісні зв'язки порушилися. Практика показала, що віддалене спілкування між друзями та членами родини не замінює звичного.

Сучасні дослідження свідчать, що стать також впливає на вибір форм та видів дозвілля. Кількість вільного часу та спосіб його проведення різний у жінок та у чоловіків. У жінок менше вільного часу через те, що вони більше залучені до виконання роботи по дому та турботі (догляд і виховання дітей, піклування про інших членів родини). Термін «робота по турботі» є досить новим, його використала А. Хохшільд у праці (Hochschild, 1983). Авторка досить слушно зауважує, що робота по турботі містить емоційну роботу і вона притаманна саме жінкам, таку роботу часто не помічають та не цінують.

Спираючись на дані Дослідження дозвілля і культурних потреб міської молоді в Україні, зазначаємо, що 78% жінок та 38% чоловіків займаються турботою про дім, 79% жінок та 51% чоловіків займаються приготуванням їжі, 39% жінок та 23% чоловіків зайняті доглядом за дітьми. Все це впливає на вибір способу відпочинку (Назаренко, Сирбу, Філіпчук, Хассай, 2020).

На вид дозвілля впливає наявність чи відсутність дітей в сім'ї. З появою дітей змінюються і дозвіллі практики людей. Але сучасні технології в туризмі та сфері гостинності відпочинок з дітьми роблять не тільки можливим, але й доступним та цікавим.

Не зважаючи на різні обмеження, українці продовжують шукати способи для розваг та відпочинку, і з'явилися нові формати, наприклад, більше уваги приділяється активному відпочинку на природі та краєвидних місцях, а також онлайн-заходам, які дозволяють людям зустрічатися та спілкуватися безпосередньо, не виходячи з дому. Також, війна сприяла зростанню патріотизму в українців та підвищенню інтересу до культурно-історичних пам'яток країни, що також можна вважати формою відпочинку та розваг.

Розглядаючи дозвілля як складову соціокультурної діяльності необхідно звернути увагу на те, як відбувається організація дозвілля внутрішньо переміщених осіб. Дана категорія населення потребує особливої підтримки. Проблемами внутрішньо переміщених осіб в Україні почали займатися з 2014 року, з початком повномасштабної війни прояви цієї проблеми різко загострилися. Тому, організація дозвілля людей такої категорії потребує особливої уваги, підтримки як органів державної та місцевої влади, так і діячів культури

та мистецтва, психологів, волонтерів. Але головне бажання й готовність самих людей які опинилися у складній життєвій ситуації. В даному питанні має бути індивідуальний підхід, толерантність, повага до культурних та побутових звичок, а також готовність до взаємодії різних соціальних груп. Питання організації дозвілля внутрішньо переміщених осіб потребує окремих досліджень.

Перед сучасними менеджерами соціокультурної діяльності стоїть завдання організації дозвілля крізь призму вимог безпеки. Сьогодні життя українців постійно під загрозою. Війна призвела до руйнування багатьох інфраструктурних об'єктів, зменшення можливостей для відпочинку та розваг і загострення соціально-економічної ситуації в країні. Однією з найбільш відчутних змін було зменшення масовості великих громадських заходів, таких як концерти, фестивалі, спортивні змагання та інші події, через обмеження на збори більше ніж декількох людей у певних місцях. В усіх населених пунктах, де є найменша можливість, проводяться різні заходи. Наприклад, в Одесі з перших днів війни відбувалися джазові концерти «Джаз на балконі». Одеситам це дуже сподобалося, і подібні концерти стали популярним видом дозвілля у воєнний час містян.

Наразі запустили в різних містах проект «Театр в укритті», що дозволяє не переривати виставу під час повітряної тривоги. В Харкові дитячі вистави проходять в метро. На сьогодні станції харківського метрополітену перетворилися на новий соціокультурний простір міста.

Прогнозувати, як зміниться дозвілля українців після закінчення війни, складно, бо це залежить від багатьох факторів, а саме, економічний розвиток країни, рівень життя населення, політична ситуація, та інші. Після закінчення війни зміниться відношення українців до дозвілля. Можливо, збільшиться інтерес до туризму в зони активних бойових дій, а також до місць, які були раніше недоступні або небезпечні для відвідування. Відбудеться збільшення кількості культурних та спортивних подій, які можуть забезпечити людям розваги та відпочинок. З іншого боку, можливо, що українці будуть витрачати менше грошей на дозвілля після закінчення війни, адже економічна ситуація в країні буде складною. Ймовірно збільшиться попит на спокійніші та більш розслаблюючі форми дозвілля, такі як парки, спа-центри, відпочинок на природі.

Проведені дослідження показують, що відбувається формування нових форм дозвіллієвої активності. Спочатку форми дозвілля змінювалися під впливом пандемії, коли активні форми змінилися

на пасивні. Найбільше негативного впливу було на таку форму дозвілля як подорожі. Далі війна внесла свої корективи. Відбулася зміна у сприйнятті індустрії дозвілля. Дозвілля почало набувати певної духовної наповненості, люди об'єднуються для підтримки один одного. Вільний час, який з'являється сьогодні переважно більшість людей використовує раціонально, обирає такі види дозвілля які дозволяють бути з дітьми та рідними, друзями, цінують щасливі хвилини. У дозвіллі з'явилася соціальна відповідальність, наприклад, толоки та волонтерські проекти, відвідування концертів на підтримку ЗСУ та ін.

На вибір видів дозвілля впливають різні чинники, але сьогодні до них додалися ще такі головні чинники як вимоги безпеки.

Висновки. Індустрія дозвілля є важливою складовою соціокультурної діяльності сучасного суспільства. Вона охоплює широкий спектр послуг, які надаються людям для відпочинку, розваг та задоволення їх потреб в різноманітних формах. На дозвілля впливають різні чинники, воно перебуває в постійній трансформації. Тому важливо менеджерам соціокультурної діяльності розуміти ці зміни та реагувати на нові запити, адже дозвілля є невіддільною складовою соціокультурної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко О. П. Культура дозвілля у суспільстві ризику. Монографія. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. 285 с.
2. Приступа Є., Жепка А., Лара В. Концепції вільного часу людини, як важливої категорії рекреації. URL: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ppmb/texts/2007-01/07prysfr.pdf.
3. Kaplan M. Leisure: theory and policy. N.Y., John Wiley and Sons, 1975. 444 p.
4. Мачуліна І.І. Конспект лекцій з дисципліни «Соціологія вільного часу та дозвілля» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня зі спеціальності 054 «Соціологія» за освітньо-професійною програмою «Соціологія». Кам'янське, ДДТУ, 2017 р. 68 с.
5. Яцула Т.В. Особистісно-соціальне виховання в сфері дозвілля школярів. Єдність особистісного і соціального факторів у виховному процесі навчального закладу: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції ПДПУ ім. В.Г. Короленка. Полтава, 2004. С. 161–164.
6. Петрова І.В. Дозвілля в зарубіжних країнах: підручник. К.: Кондор, 2005. 408 с.
7. Кірсанов В.В. До визначення предмета рекреації в контексті педагогічних проблем дозвілля. Вісник Книжкової палати, 2004. № 9. С. 28–31.
8. Robert A. Stebbins. Serious Leisure: A Perspective for Our Time. *Leisure Sciences. An Interdisciplinary Journal*. Vol. 14, 1992. Issue 4. URL: <https://doi.org/10.1080/01490409209513173>
9. Christopher R. Edginton, Debra J. Jordan, Donald G. DeGraaf and Susan Edginton. Leisure and Life Satisfaction: Foundational Perspectives. Boston, McGraw-Hill, 2002. 474 p.
10. Christopher R. Edginton, Susan D. Hudson, Samuel V. Lankford, Dale Larsen. Managing Recreation, Parks, and Leisure Services. 4th ed. Sports Publishing LLC, 2015. 306 p.
11. Коронакриза завдала мільярдні збитки туризму в Україні: скільки втратила галузь. URL: <https://tsn.ua/tourism/koronakriza-zavdala-milyardni-zbitki-turizmu-v-ukrajini-skilki-vtratala-galuz-1709602.html>
12. Культурні практики населення України: поведінка та ставлення. Аналітичний звіт. URL: https://kiis.com.ua/materials/news/20230320_d1/UCBI_Culture2023_rpt-UA_fin.pdf
13. Українці назвали свої найпопулярніші види дозвілля цього року. URL: <https://www.unian.ua/society/ukrajinci-nazvali-svoji-naupopulyarnishi-vidi-dozvillya-cogo-roku-novini-ukrajini-11656285.html>
14. Hochschild A.R. The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling. Berkeley: University of California Press, 1983. 323 с.
15. Назаренко Ю., Сирбу О., Філіпчук Л., Хассай С. Дослідження дозвілля і культурних потреб міської молоді в Україні. URL: <https://ucf.in.ua/archive/6042254b1149cb180122d742>
16. Коба В.Г., Тарновська І.В., Власова В.П. Соціокультурна діяльність в Україні: урахування досвіду країн ЄС. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 60. Том. 2, 2023. С. 33–39. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/60_2023/part_2/5.pdf DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-5>
17. Боняр С. М., Тарновська І. В., Власова В. П. Пріоритети розвитку культурного туризму в Україні. Культура і сучасність: альманах. 2023. № 1. С. 17–22. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-0285.1.2023.286775>

REFERENCES

1. Boiko O.P. (2011). Kultura dozvillia u suspilstvi ryzyku [Leisure Culture in a Risk Society]. Monohrafiia – Monograph. Sumy: DVNZ “UABS NBU”. [in Ukrainian].
2. Prystupa Ye., Zhepka A., Lara V. (2007). Kontseptsii vilnoho chasu liudyny, yak vazhlyvoi katehorii rekreatsii. [Concepts of free time for a person as an important category of recreation]. URL: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ppmb/texts/2007-01/07prysfr.pdf. [in Ukrainian].
3. Kaplan M. (1975). Leisure: theory and policy. N.Y., John Wiley and Sons.
4. Machulina I.I. (2017). Konspekt lektzii z dystsypliny “Sotsiolohiia vilnoho chasu ta dozvillia” dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity druhoho (mahisterskoho) rivnia zi spetsialnosti 054 “Sotsiolohiia” za osvitno-profesiinoiu prohramoiu “Sotsiolohiia”. [Lecture notes on the discipline “Sociology of Free Time and Leisure” for students of higher education of the

second (master's) level in the specialty 054 "Sociology" according to the educational-professional program "Sociology". Kamianske, DDTU. [in Ukrainian].

5. Iatsula T.V. (2004). Osobystisno-sotsialne vykhovannia v sferi dozvillia shkoliariv. [Personal and social education in the field of students' leisure.]. Iednist osobystisnoho i sotsialnoho faktoriv u vykhovnomu protsesi navchalnoho zakladu: Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii PDPU im. V.H. Korolenka. – The unity of personal and social factors in the educational process of an educational institution: Materials of the international scientific and practical conference of PSPU named after V.G. Korolenko. Poltava. 161–164. [in Ukrainian].

6. Petrova I.V. (2005). Dozvillia v zarubizhnykh krainakh: pidruchnyk [Leisure in foreign countries: a textbook]. K.: Kondor. [in Ukrainian].

7. Kirsanov V.V. (2004). Do vyznachennia predmeta rekreatsii v konteksti pedahohichnykh problem dozvillia [On the definition of the subject of recreation in the context of pedagogical problems of leisure]. Visnyk Knyzhkovoї palaty – Bulletin of the Book Chamber. 28–31. [in Ukrainian].

8. Robert A. Stebbins. (1992). Serious Leisure: A Perspective for Our Time. Leisure Sciences. An Interdisciplinary Journal. Vol. 14. Issue 4. URL: <https://doi.org/10.1080/01490409209513173>

9. Christopher R. Edginton, Debra J. Jordan, Donald G. DeGraaf and Susan Edginton. (2002). Leisure and Life Satisfaction: Foundational Perspectives. Boston, McGraw-Hill.

10. Christopher R. Edginton, Susan D. Hudson, Samuel V. Lankford, Dale Larsen. (2015). Managing Recreation, Parks, and Leisure Services. 4th ed. Sports Publishing LLC.

11. Koronakryza zavdala miliardni zbytky turyzmu v Ukraini: skilky vtratyla haluz [The coronavirus crisis caused billion losses to tourism in Ukraine: how much the industry lost]. URL: <https://tsn.ua/tourism/koronakryza-zavdala-milyardni-zbitki-turizmu-v-ukrayini-skilki-vtratila-galuz-1709602.html>. [in Ukrainian].

12. Kulturni praktyky naseleennia Ukrainy: povedinka ta stavlennia. Analitychnyi zvit. [Cultural practices of the population of Ukraine: behavior and attitudes. Analytical report]. URL: https://kiis.com.ua/materials/news/20230320_d1/UCBI_Culture2023_rpt-UA_fin.pdf [in Ukrainian].

13. Ukraintsi nazvaly svoi naipopuliarnishi vydy dozvillia tshoho roku [Ukrainians named their most popular types of leisure this year]. URL: [//www.unian.ua/society/ukrajinci-nazvali-svoji-naypopulyarnishi-vidi-dozvillya-cogo-roku-novini-ukrajini-11656285.html](http://www.unian.ua/society/ukrajinci-nazvali-svoji-naypopulyarnishi-vidi-dozvillya-cogo-roku-novini-ukrajini-11656285.html) [in Ukrainian].

14. Hochschild A.R. (1983). The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling. Berkeley: University of California Press.

15. Nazarenko Yu., Syrbu O., Filipchuk L., Khassai Ye. (2020). Doslidzhennia dozvillia i kulturnykh potreb miskoi molodi v Ukraini [Study of leisure time and cultural needs of urban youth in Ukraine]. URL: <https://ucf.in.ua/archive/6042254b1149cb180122d742> [in Ukrainian].

16. Koba V.H., Tarnovska I.V., Vlasova V.P. (2023). Sotsiokulturna diialnist v Ukraini: urakhuvannia dosvidu krain YeS. [Sociocultural activity in Ukraine: taking into account the experience of EU countries]. Aktualni pyttannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences. 60. Vol. 2. 33–39. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-5> [in Ukrainian].

17. Boniar S., Tarnovska I., Vlasova V. (2023). Priorities for Development of Cultural tourism in Ukraine. [Priorities of the development of cultural tourism in Ukraine]. Kultura i suchasnist: almanakh, 1, 17–22. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-0285.1.2023.286775> [in Ukrainian].

УДК 94 (477) (092)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-4>**Юрій ДРАБЧУК,**

orcid.org/0009-0005-0001-4538

аспірант кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) yuriy.drabchuk@gmail.com

ТОВАРИСТВО ПРИХИЛЬНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ, НАУКИ І ШТУКИ У ЛЬВОВІ: СУЧАСНІ ІСТОРІОГРАФІЧНІ ОБРАЗИ

Мета дослідження полягає у відтворенні рецепції діяльності Товариства прихильників української літератури, науки і штуки у Львові в сучасній історіографії. Методологія дослідження спирається на комплексне використання принципів історизму, об'єктивності і системності, а також загальнонаукових (узагальнення, порівняння, аналіз і синтез) і спеціально-історичних (історико-порівняльний, історико-генетичний, історико-психологічний та історико-типологічний) методів історіографічного дослідження. Наукова новизна статті полягає у дослідженні малознаної проблеми рецепції створеного М. Грушевським Товариства прихильників української літератури, науки і штуки у Львові в історіографії кінця ХХ – початку ХХІ ст. У підсумку відзначено, що всебічна реконструкція діяльності Товариства прихильників української літератури, науки і штуки у Львові є цілковитим здобутком сучасної української історіографії, адже внаслідок недоступності джерельного матеріалу діаспорні інтелектуали лише згадували факт його існування. Вивчення грушевськознавцями протягом кінця ХХ – початку ХХІ ст. львівських архівосховищ, а також актуалізація значних масивів епістолярію, щоденників і мемуарів творців Товариства, уможливили доволі докладне з'ясування обставин його заснування та особливостей функціонування. Таким чином на сьогодні ми добре поінформовані про суспільно-політичний контекст появи цієї інституції (М. Рода), дискусії довкола визначення її мети та завдань (О. Купчинський), численні акції культурно-освітнього (Б. Янишин) та мистецько-виставкового (С. Панькова) плану. Разом із тим, згадані здобутки актуалізують серйозніші дослідницькі завдання. Серед таких наголосимо на першочерговій потребі вписати діяльність Товариства в загальне інституційне життя українського Львова та, загалом, культурного руху слов'янських народів Австро-Угорської імперії. Це уможливить створення панорамного дослідження про Товариство, щодо потреби якого дедалі частіше йдеться у сучасній соціогуманітаристиці.

Ключові слова: М. Грушевський, Товариство прихильників української літератури, науки і штуки у Львові, сучасна українська історіографія, рецепція.

Yurii DRABCHUK,

orcid.org/0009-0005-0001-4538

Postgraduate Student at the World History and Special Historical Disciplines Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) yuriy.drabchuk@gmail.com

SOCIETY OF SUPPORTERS OF UKRAINIAN LITERATURE, SCIENCE AND ARTS IN LVIV: CONTEMPORARY HISTORIOGRAPHIC IMAGES

The purpose of the study is to reproduce the reception of the activities of the Society of Supporters of Ukrainian Literature, Science and Art in Lviv in modern historiography. The research methodology is based on the complex use of the principles of historicism, objectivity and systematicity, as well as general scientific (generalization, comparison, analysis and synthesis) and special-historical (historical-comparative, historical-genetic, historical-psychological and historical-typological) methods of historiographical research. The scientific novelty of the article consists in the study of the little-known problem of the reception of the Society of Supporters of Ukrainian Literature, Science and Art in Lviv created by M. Hrushevsky in the historiography of the late 20th – early 21st centuries. In conclusion, it was noted that the comprehensive reconstruction of the activities of the Society of Supporters of Ukrainian Literature, Science and Art in Lviv is a significant achievement of modern Ukrainian historiography, because due to the unavailability of source material, diaspora intellectuals only mentioned the fact of its existence. Research by Hrushevsky studies experts during the late 20th and early 21st centuries in Lviv archival repositories, as well as the actualization of significant volumes of epistolary sources, diaries and memoirs of the Society's creators, made it possible to find out in detail the circumstances of its foundation and the peculiarities of its functioning. Thus, today we are well informed about the social and political context of the emergence of this institution (M. Rode), discussions surrounding the definition of its purpose and tasks (O. Kupchynskiy), numerous cultural, educational (B. Yanyshyn) and artistic activities (S. Pankova). At the same time, the mentioned achievements actualize more serious research tasks. Among these, we will emphasize the primary need to fit the Society's activities into the general institutional life of Ukrainian Lviv and, in general, the cultural movement of the

Slavic peoples of the Austro-Hungarian Empire. This will make it possible to create a panoramic study of the Society, the need for which is increasingly discussed in modern socio-humanitarian studies.

Key words: *M. Hrushevsky, Society of Supporters of Ukrainian Literature, Science and Art in Lviv, modern Ukrainian historiography, reception.*

Постановка проблеми. Багатопланове громадсько-політичне служіння Михайла Грушевського вповні виправдано перебуває у фокусі сучасних дослідників української історіографії. Саме небуденною активністю визначного історика здебільшого пояснюється динамічний поступ процесів національного освідомлення та суспільного дозрівання в українському середовищі кінця XIX – початку XX ст. При цьому історіографи здебільшого фокусуються на найбільш масштабних політичних проєктах Великого Українця, що мали особливу впливовість на сучасників, а відтак і отримали гучний резонанс у тогочасному медійному просторі. Так, особливо популярними сюжетами є участь автора «Історії України-Руси» в партійних об'єднаннях (Національно-демократична партія, Товариство українських поступовців, Українська партія соціалістів-революціонерів та ін.), його небуденна активність як публічного інтелектуала-публіциста та, звісно, державотворча праця за часів головування Центральною Радою. Визначаючи першоплановість цих сюжетів інтелектуальної біографії М. Грушевського, вкажемо й на недолік такого тематичного акцентування, що полягає в дослідницькій маргіналізації багатьох його інших громадських проєктів. Останні, хоча й не були такими спектакулярними як щойно згадані, проте складають органічну складову суспільно-політичного життя тогочасного українства та його визнаного лідера. Привертаючи увагу колег до цієї проблеми, нижче реконструємо сучасне історіографічне обговорення проблем становлення та функціонування створеного М. Грушевським в лютому 1904 р. Товариства прихильників української літератури, науки і штуки у Львові (далі – ТПУЛНШЛ).

Мета статті – відтворити рецепцію діяльності Товариства прихильників української літератури, науки і штуки у Львові в сучасній українській історіографії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За одностайним визнанням сучасних історіографів, грушевськознавство є одним із найбільш динамічних напрямків української соціогуманітаристики кінця XX – перших десятиліть XXI ст. (Тельвак, 2010; Тельвак, 2011; Тельвак, Тельвак, 2021). Серед іншого, дещо на сьогодні написано й стосовно особливостей дослідження діяльності ТПУЛНШЛ. Цієї проблеми в стислих історіо-

графічних оглядах до своїх розвідок торкалися дослідники інституційного дітища М. Грушевського Олег Купчинський (Купчинський, 1994), Богдан Янишин (Янишин, 2019; Yanyshyn, 2018), Світлана Герасименко (Герасименко, 2013: 128–132) та ін. Втім, їхній історіографічний аналіз, з огляду на його утилітарну роль, є надзвичайно стислим і має бібліографічний характер, що ускладнює розуміння процесу прирощення джерельних знань та ускладнення історіографічного дискурсу (Тельвак, 2000; Тельвак, 2012; Тельвак, 2013; Telwak, 2013). Цим і зумовлена актуальність обраної нами теми.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, стрімкий розвиток сучасного грушевськознавства значною мірою уможливили здобутки діаспорного українознавства. Мовиться про те, що завдяки дисциплінарній ініціативі Любомира Винара, протягом 1960–1980-х років відбулися помітні кількісні й, що найголовніше, якісні зміни у розумінні національного феномену М. Грушевського. Саме студії закордонних інтелектуалів помітно вплинули на праці материкових істориків після здобуття незалежності, даючи їм базові історіографічні знання та верифіковані інтерпретаційні моделі. Втім, у багатьох випадках відсутність джерел не давала можливості діаспорним ученим скільки-небудь повно реконструювати громадське служіння Великого Українця. Тож материковим історіографам доводилося занурюватися у раніше закриті архівні фонди та наповнювати змістом сюжети, які раніше згадувалися лише в енциклопедичному ключі. Такою власне була ситуація з ТПУЛНШЛ. Приміром, у найповніший для діаспорного українознавства спробі інтелектуальної біографії М. Грушевського авторства Л. Винара діяльності Товариства відведено лише стисло згадку (Винар, 1985: 16).

Вперше у поле зору сучасних дослідників ТПУЛНШЛ потрапило при спробах створення біографічних нарисів М. Грушевського, коли реконструюючи львівський період життєпису вченого більшою чи меншою мірою йшлося і про створені ним інституції. Так, у першій панорамній спробі біографії Великого Українця знані київські дослідники Ігор Верба та Юрій Шаповал, не згадуючи самого факту заснування М. Грушевським Товариства, стисло оповіли про найбільш солідну освітню ініціативу його членів. На їхнє аргумен-

товане переконання, організовані визначним істориком влітку 1904 р. публічні університетські курси були вдалим досвідом «нести у національні маси освіту, культуру й духовність» (Шаповал, Верба, 2005: 90).

Значно докладніше про львівське інституційне дітище М. Грушевського написали у своїй найбільш розлогій на сьогодні біографії вченого Руслан Пиріг та Віталій Тельвак. Вони цілком виправдано окреслили громадсько-культурний контекст постановня Товариства, вказавши на той факт, що визначний історик в умовах відсутності державної підтримки української культури намагався перенести на наш ґрунт досвід недержавних народів Центрально-Східної Європи з розбудови всіх сегментів національного життя. Вивчаючи документообіг створеної львівським професором інституції, його біографи наголосили: «Головним її завданням було «причинятися до розвою української літератури, науки і штуки». Цій меті мали слугувати публікація періодичних і неперіодичних видань, підтримка різноманітних культурно-просвітніх проєктів, організація науково-популярних публічних лекцій, заснування премій і стипендій для підтримки українських діячів культури та мистецтва тощо» (Пиріг, Тельвак, 2016: 140). Відзначимо, що в такій інтерпретативній оптиці ТПУЛНШЛ поставало своєрідним неофіційним Міністерством культури, яке було покликано модерувати просвітні, мистецькі та наукові ініціативи, адресовані найширшим колам української громадськості. Також р. Пиріг і В. Тельвак стисло розповіли читачеві про найбільш голосні культурно-просвітницькі акції Товариства, особливо докладно зосередившись на реконструкції Вищих вакаційних літніх курсів, що були різновидом поширеного в країнах Північної Європи типу народного університету (Пиріг, Тельвак, 2021: 141; Тельвак, 2008: 100–157).

Такий інтерес до Товариства з боку біографів М. Грушевського покликав до життя спеціальні студії про цю важливу галицьку культурну інституцію. Першим досвідом у цьому напрямку стала розлога розвідка знаного українського дослідника та довголітнього голови НТШ Олега Купчинського. Він цілком виправдано вказав на той очевидний факт, що нестача документального матеріалу, який зберігається у львівських архівосховищах, некорисно позначилася на поінформованості наших сучасників про це важливе інституційне дітище М. Грушевського. Натомість його заснування, вказує дослідник, стало проявом загального поступу культурного українства на початку ХХ ст. Вказуючи на особливість гро-

мадської місії ТПУЛНШЛ, сучасний історіограф наголосив: «Діяльність Товариства і праця над його документальною спадщиною пізнавальні з багатьох поглядів. Товариство постало як окремий культурологічний осередок початку ХХ ст., покликаний до життя потребами часу. Його програма тривалий час будувалася на стику різних культурологічних і загальногуманітарних зацікавлень. Нарешті, Товариство об'єднувало різних людей – митців і діячів театру, істориків і політиків, філологів і етнографів, музеєзнавців і краєзнавців, а також репрезентантів точних наук з усієї України» (Купчинський, 1994: 398).

Відтворюючи широту інституційного задуму М. Грушевського як творця та очільника Товариства, О. Купчинський вперше реконструював ключові напрямки його діяльності. Він з'ясував, що з ініціативи визначного історика ТПУЛНШЛ реалізувало низку важливих для тогочасного українства освітянських, видавничих і мистецьких проєктів, які мали зауважальний освідомлюючий вплив на внутрішню та популяризаційний – на зовнішню аудиторію. Серед останніх історіограф називає організацію «Вистави української штуки і українського артистичного промислу», що відкрилася восени 1905 р. і здобула чималу прихильність серед української та польської публіки. До особливо вдалих освітянських проєктів сучасний історіограф слушно відносить згадувані вище Всеукраїнські наукові вакаційні курси. Вперше серед дослідників О. Купчинський вказав на їхнє не тільки зрозуміле культурно-просвітницьке значення, але й вагомий соборницький ефект, що полягав у налагодженні тісних контактів між наддніпрянською та галицькою молоддю.

Діяльність Товариства, вказує дослідник, мала і загально-культурологічну складову. З'ясовуючи її наповнення, автор розвідки пише про вшанування членами Товариства таких визначних діячів української культури і літератури, як І. Нечуй-Левицький, М. Лисенко, М. Заньковецька та ін. Зрештою, доводить О. Купчинський, багато уваги ТПУЛНШЛ приділяло виданню наукової та художньої літератури для найширших верств українських читачів. Так, саме завдяки фінансовій підтримці Товариства побачили світ твори О. Олеса, Лесі Українки, О. Левицького та багатьох інших майстрів українського слова. Здійснена реконструкція дозволила львівському досліднику дійти узasadненого висновку: «І все ж великим є значення Товариства у справі піднесення українського освітнього і культурного життя, гуртування значних сил митців, літераторів, музеєзнавців, етнографів, а також його видавничі успіхи

незаперечні» (Купчинський, 1994: 397). Вказуючи на пропедевтичний характер свого дослідження, О. Купчинський закликав дослідників продовжити осмислення громадсько-культурної місії ТПУЛНШЛ. Полегшуючи роботу своїм наступникам, дослідник опублікував низку важливих документів з колекції Товариства, що відклялися в Державному архіві Львівської області.

Заклик О. Купчинського був почутий його молодшими колегами, які продовжили дослідження багатьох аспектів функціонування ТПУЛНШЛ. Зокрема, Богдан Янишин з'ясував інституційну феноменальність Товариства на тлі галицького культурно-просвітницького життя початку ХХ ст. (Yanyshyn, 2018). Київський дослідник на підставі багатьох архівних документів, епістолярію, щоденників та мемуарів з'ясував особливості організації та діяльності Товариства, вперше вказавши на той факт, що воно було задумане М. Грушевським як певна інституційна альтернатива НТШ, де у вченого від року до року наростала опозиція до його громадсько-культурних ініціатив. Також Б. Янишин найбільш повно на сьогодні дослідив головні мистецькі (Виставка українського модерного мистецтва), освітні (Вищі вакаційні літні курсів) та видавничі (підготовка та публікація навчальної та науково-популярної літератури, опіка над молодим поколінням українських митців) акції інституції, реалізовані в дусі плеканої головою Товариства ідеології соборності. У підсумку сучасний історіограф дійшов узагальненого висновку про важливість діяльності Товариства у справі розбудови українського культурного життя та гуртуванні національних сил митців, літераторів та музеєзнавців. «[...] Попри нерегулярність зібрань, скромний бюджет та незначний період функціонування, – висновує Б. Янишин, – Товариство мало велике значення у справі розбудови українського освітнього і культурного життя, гуртування визначних митців, літераторів, музеєзнавців та етнографів з обох боків збручанського кордону» (Yanyshyn, 2018: 50).

Найбільше на сьогодні дослідники опрацювали громадсько-освітню складову діяльності ТПУЛНШЛ. Її найповнішим ефектом стала організація та проведення неодноразово згадуваних у нашій статті Вищих вакаційних літніх курсів у Львові протягом червня-липня 1904 р. У спеціальній розвідці цю проблему висвітлив щойно згадуваний Б. Янишин (Янишин, 2019). Узагальнивши інституційний документообіг, різнопланові еґодокументи та тогочасну публіцистику, київський історіограф всебічно реконструював згадану куль-

турну ініціативу М. Грушевського, акцентувавши дві його засадничі ідеї – створити і на практиці перевірити дидактичну модель народного університету, а також об'єднати при її втіленні поділену імперськими кордонами українську молодь. Сучасний історіограф уперше з'ясував навчальну програму курсів, їхнє дидактичне наповнення, фреквенцію різних навчальних предметів тощо.

Окремо дослідник зупинився на питанні рецепції цієї освітньої акції ТПУЛНШЛ. Зібравши розлогі спектр публіцистичних і мемуарних оцінок, він переконливо довів захоплення в українських колах по обидва боки Збруча самим фактом проведення курсів, що виявили чималу самоорганізованість позбавленого власної державності народу. У підсумку Б. Янишин відзначив: «[...] Перший досвід організації українською громадою Галичини прототипу народного університету у формі Вищих літніх вакаційних курсів виявився надзвичайно вдалим. Поряд із реалізацією суто освітньої мети – стислої, але насиченої презентації актуальних здобутків українознавства, було досягнуто не менш важливе завдання єднання української молоді з обох боків збручанського кордону ідеєю опанування здобутків національної науки» (Янишин, 2019: 229).

В науково-популярному дискурсі про Вищі вакаційні літні курси у Львові написав австрійський історіограф Мартін Роде (Роде, 2019). Подібно до щойно згаданих українських дослідників, він також назвав проведення літніх курсів Товариством визначною подією тогочасного українського культурного життя. Чималий громадсько-культурний ефект цих курсів, вказує М. Роде, полягав у можливості їх відвідування жінками, які тоді щойно боролися за доступ до вищих студій, а також наддніпрянською молоддю, що була позбавлена на рідних землях можливості користатися здобутками високої української культури. Поряд із цим, віденський історіограф вказав на непомічену його українськими колегами обставину. Мовиться про те, що чималий розголос і популярність проведення курсів стали поштовхом для низки галицьких діячів замислитися над створенням тривалих форм підняття культурно-освітнього рівня дорослої частини української спільноти в Австро-Угорській імперії. У підсумку було засноване Товариство українських наукових викладів ім. Петра Могили, яке поряд із літніми курсами у Львові вважають важливим кроком до постановня українського університету.

Поряд із спеціальним опрацюванням освітніх ініціатив ТПУЛНШЛ, на сьогодні маємо й спробу реконструкції його культурно-мистецьких акцій.

Так, авторитетний грушевськознавець Світлана Панькова зосередилася на найбільш масштабному мистецько-виставковому заході Товариства – Виставці руської штуки й артистичного промислу, яка проводилася у Львові протягом січня-березня 1905 р. (Панькова, 2020). На підставі вивчення різнопланових джерел (тогочасна періодика, мемуари та щоденники, епістолярій) київська дослідниця дослідила підготовку цієї акції та вказала на головний задум її організатора М. Грушевського – показати українській громаді та зацікавленим іноземцям вияви художнього таланту мистців з народу.

Опрацювавши художній репертуар виставки, С. Панькова відкрила той незнаний раніше факт, що очільник ТПУЛНШЛ був як автором концепції цієї акції, так і власником більшості експонованих на ній художніх полотен пензля багатьох знаних тоді українських художників. Київський історіограф також довела, що саме М. Грушевському належить авторство каталогу виставки. Зрештою, С. Панькова з'ясувала раніше незнане питання рецепції проведення виставки в різних національних середовищах. У підсумку історикиня дійшла аргументованого висновку про культурно-просвітницьку значущість Виставки руської штуки й артистичного промислу, що стала знаковою подією загальноукраїнського рівня.

Зацікавлена дослідниця увага до окремих сюжетів діяльності ТПУЛНШЛ мала наслідком спроби цілісного осмислення його громадської місії. Найбільш повно до цієї проблеми звернулася Світлана Герасименко (Герасименко, 2013: 128–132). Дрогобицька дослідниця довела, що заснування Товариства стало свідченням інституційної зрілості українського громадського руху, адже відсутність вмілого модератора національних культурних проєктів ставала дедалі дошкульнішою для тогочасних лідерів думок. Історикиня цілісно відтворила становлення ТПУЛНШЛ та доволі ретельно висвітлила провідні напрямки праці його засновників. Важливим було те, що С. Герасименко звернулася до її ідейних засад, підкресливши вагомість плекання через культуру і мистецтво соборницьких цінностей серед тогочасного українського загалу, тривалий час поділеного імперськими кордонами. У підсумку сучасний історіограф піднесла громадську вагомість створеного М. Грушевським Товариства, відзначивши його чималий вплив на становлення культурних інституцій революційної доби.

У контекстуальному аспекті до діяльності ТПУЛНШЛ звернувся згадуваний вище М. Роде (Rode, 2020). Він уперше вказав на ту незауважену українськими дослідниками обставину, що галицькі українці за прикладом інших слов'янських народів Австро-Угорської монархії наприкінці ХІХ ст. взялися за розбудову публічного простору культурно-освітнього життя. Власливо заснування М. Грушевським нового Товариства стало свідченням дозрілості українського руху та громадської прозорливості одного з його лідерів. Віденський учений підкреслює, що нова інституція стала вмілим модератором численних культурних, мистецьких і освітніх проєктів, що їх метою була навздогінна модернізація тогочасного українства. У підсумку, аргументовано вважає сучасний історіограф, ініційовані та фінансово підтримані Товариством культурні події справили чималий мобілізуючий вплив на українську спільноту по обидва боки збручанського кордону та довели зацікавленим західним обсерваторам цивілізаційну дозрілість «неочікуваної нації».

Висновки. У підсумку зазначимо, що всебічна реконструкція діяльності Товариства прихильників української літератури, науки і штуки у Львові є цілковитим здобутком сучасної української історіографії, адже внаслідок недоступності джерельного матеріалу діаспорні інтелектуали лише згадували факт його існування. Вивчення грушевськознавцями протягом кінця ХХ – початку ХХІ ст. львівських архівосховищ, а також актуалізація значних масивів епістолярію, щоденників і мемуарів творців Товариства, уможливили доволі докладне з'ясування обставин його заснування та особливостей функціонування. Таким чином на сьогодні ми добре поінформовані про суспільно-політичний контекст появи цієї інституції (М. Роде), дискусії довкола визначення її мети та завдань (О. Купчинський), численні акції культурно-освітнього (Б. Янишин) та мистецько-виставкового (С. Панькова) плану. Разом із тим, згадані здобутки актуалізують серйозніші дослідницькі завдання. Серед таких наголосимо на першочерговій потребі вписати діяльність Товариства в загальне інституційне життя українського Львова та, загалом, культурного руху слов'янських народів Австро-Угорської імперії. Це уможливить створення панорамного монографічного дослідження про Товариство, щодо потреби якого дедалі частіше йдеться у сучасній соціогуманітаристиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Винар Л. *Найвидатніший історик України Михайло Грушевський (1866–1934). У 50-ліття смерті*. Мюнхен, 1985. 120 с.
2. Герасименко С. *Науково-педагогічна та просвітницька діяльність Михайла Грушевського (1894–1917 рр.)*. Дрогобич, 2013. 214 с.
3. Купчинський О. Статут і протоколи засідань Товариства прихильників української літератури, науки і штуки у Львові. *Записки НТШ*. 1994. Т. ССХХVII. С. 393–419.
4. Панькова С. «Половина вистави – наша»: дебют приватної збірки Михайла Грушевського на Всеукраїнській мистецькій виставці у Львові 1905 року. [Режим доступу] <https://immh.kyiv.ua/ua/polovina-vistavi-nasha-debyut-privatnoyi-zbirki-mihayla-grushevskogo-na-vseukrayinskiy-mistetskiy-vistavtsi-u-lvovi-1905-roku/>
5. Пиріг р., Тельвак В. *Михайло Грушевський: біографічний нарис*. Київ: Либідь, 2016. 576 с.
6. Пиріг р., Тельвак В. *Михайло Грушевський: життєпис на тлі доби*. Херсон: Видавництво ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 572 с.
7. Роде М. Наукові курси вакаційні 1904. Інтерактивний Львів. 2019. [Режим доступу] <https://lia.lvivcenter.org/uk/events/kursy-vakacijni/>.
8. Тельвак В. Вивчення історико-теоретичної спадщини Михайла Грушевського в історіографії української діаспори (1939–1990 рр.). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2000. Вип. 35–36. С. 354–366.
9. Тельвак В. Грушевськiana на сторінках «Українського історичного журналу» (1991–2010 рр.). *Історіографічні дослідження в Україні*. 2012. Вип. 22. С. 483–498.
10. Тельвак В. Грушевськiana Руслана Пирога. *Архіви України*. 2011. № 2–3 (273). С. 290–298.
11. Тельвак В. Грушевськознавство: методологічні проблеми поступу *Краєзнавство*. 2010. № 3. С. 29–35.
12. Тельвак В. Монографічна грушевськiana: спроба узагальнення. *Гуржіївські історичні читання: Збірник наукових праць*. 2013. Вип. 6. С. 104–107.
13. Тельвак В. *Творча спадщина Михайла Грушевського в оцінках сучасників (кінець XIX – 30-ті роки XX століття)*. Київ–Дрогобич, 2008. 494 с.
14. Тельвак В. В., Тельвак В. П. Сучасне грушевськознавство: здобутки, втрати, перспективи. *Український історичний журнал*. 2021. № 5. С. 4–16.
15. Шаповал Ю., Верба І. *Михайло Грушевський*. Київ: Альтернативи, 2005. 351 с.
16. Янишин Б. М. Українська освіта в автономній Галичині: Вищі вакаційні літні курси у Львові. *Проблеми історії України XIX – поч. XX ст.* 2019. Вип. 29. С. 217–230.
17. Rode M. Ukrainian Popular Science in Habsburg Galicia, 1900–14. *East/West: Journal of Ukrainian Studies*. 2020. № 7. № 2. S. 139–171.
18. Telwak W. Monograficzne hruszewskiana: próba uogólnienia. *Sensus Historiae*. 2013. Вип. XII. С. 129–136.
19. Yanyshyn B. Organization and activity of the Ukrainian literature, science and crafts society in Lviv. *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. Вип. 8. С. 45–52.

REFERENCES

1. Vynar, L. (1985). *Naivydatnishyi istoryk Ukrainy Mykhailo Hrushevskiyi (1866–1934). U 50-littia smerty [Mykhailo Hrushevskiyi (1866–1934), the most outstanding historian of Ukraine. On the 50th anniversary of death]*. Miunkhen. 120 s.
2. Herasymenko, S. (2013). *Naukovo-pedahohichna ta prosvitnytska diialnist Mykhaila Hrushevskoho (1894–1917 rr.)* [Scientific, pedagogical and educational activities of Mykhailo Hrushevskiyi (1894–1917)]. Drohobych. 214 s. [in Ukrainian].
3. Kupchynskiyi, O. (1994). Statut i protokoly zasidan Tovarystva prykhylnykiv ukrainskoi literatury, nauky i shtuky u Lvovi [The statute and minutes of meetings of the Society of Supporters of Ukrainian Literature, Science and Art in Lviv]. *Zapysky NTSh*. T. ССХХVII. S. 393–419. [in Ukrainian].
4. Pankova, S. (2020). “Polovyna vystavy – nasha”: debiut pryvatnoi zbirky Mykhaila Hrushevskoho na Vseukrainskii mystetskii vystavtsi u Lvovi 1905 roku [“Half of the show is ours”: the debut of Mykhailo Hrushevskiyi’s private collection at the All-Ukrainian Art Exhibition in Lviv in 1905]. [Rezhym dostupu] <https://immh.kyiv.ua/ua/polovina-vistavi-nasha-debyut-privatnoyi-zbirki-mihayla-grushevskogo-na-vseukrayinskiy-mistetskiy-vistavtsi-u-lvovi-1905-roku/>[in Ukrainian].
5. Pyrih, R., Telvak, V. (2016). *Mykhailo Hrushevskiyi: biohrafichnyi narys [Mykhailo Hrushevskiyi: biographical sketch]*. Kyiv: Lybid. 576 s. [in Ukrainian].
6. Pyrih, R., Telvak, V. (2021). *Mykhailo Hrushevskiyi: zhyttiepyis na tli doby [Mykhailo Hrushevskiyi: biography against the background of the times]*. Kherson: Vydavnytstvo OLDI-PLIUS. 572 s. [in Ukrainian].
7. Rode, M. (2019). Naukovi kursy vakatsiini 1904 [Scientific vacation courses 1904]. *Interaktyvnyi Lviv*. [Rezhym dostupu] <https://lia.lvivcenter.org/uk/events/kursy-vakacijni/>. [in Ukrainian].
8. Telvak, V. (2000). Vyvchennia istoriko-teoretychnoi spadshchyny Mykhaila Hrushevskoho v istoriohrafii ukrainskoi diaspory (1939–1990 rr.) [Study of the historical and theoretical heritage of Mykhailo Hrushevskiyi in the historiography of the Ukrainian diaspora (1939–1990)]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya istorychna*. Vyp. 35–36. S. 354–366.
9. Telvak, V. (2012). Hrushevskiana na storinkakh “Ukrainskoho istorychnoho zhurnalu” (1991–2010 rr.) [Hrushevskian on the pages of the “Ukrainian Historical Journal” (1991–2010)]. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini*. Vyp. 22. S. 483–498. [in Ukrainian].
10. Telvak, V. (2011). Hrushevskiana Ruslana Pyroha [Hrushevskiana by Ruslana Pyrih]. *Arkhivy Ukrainy*. № 2–3 (273). S. 290–298. [in Ukrainian].

11. Telvak, V. (2010). Hrushevskoznavstvo: metodolohichni problemy postupu [Hrushevsky studies: methodological problems of progress]. *Kraieznavstvo*. № 3. S. 29–35. [in Ukrainian].
12. Telvak, V. (2013). Monografichna hrushevskiana: sprobа uzahalnennia [Monographic Hrushevskiana: an attempt at generalization]. *Hurzhiivski istorichni chytannia: Zbirnyk naukovykh prats*. Vyp. 6. S. 104–107. [in Ukrainian].
13. Telvak, V. (2008). *Tvorcha spadshchyna Mykhaila Hrushevskoho v otsinkakh suchasnykh (kinets XIX – 30-ti roky XX stolittia)* [Creative Heritage of Mykhailo Hrushevsky in judgements of his contemporaries (end XIX c. – 1930 s.)]. Kyiv – Drohobych. 494 s. [in Ukrainian].
14. Telvak, V. V., Telvak, V. P. (2021). Suchasne hrushevskoznavstvo: zdotuky, vtraty, perspektyvy [Modern Hrushevsky studies: achievements, losses, prospects]. *Ukrainskyi istorichnyi zhurnal*. № 5. S. 4–16. [in Ukrainian].
15. Shapoval, Yu., Verba, I. *Mykhailo Hrushevskyi* [Mykhailo Hrushevskyi]. Kyiv: Alternatyvy, 2005. 351 s. [in Ukrainian].
16. Yanyshyn, B. M. (2019). Ukrainska osvita v avtonomnii Halychyni: Vyshchi vakatsiini litni kursy u Lvovi [Ukrainian education in autonomous Galicia: Higher summer vacation courses in Lviv]. *Problemy istorii Ukrainy XIX – poch. XX st.* Vyp. 29. S. 217–230. [in Ukrainian].
17. Rode, M. (2020). Ukrainian Popular Science in Habsburg Galicia, 1900–14. *East/West: Journal of Ukrainian Studies*. № 7. № 2. S. 139–171.
18. Telvak, W. (2013). Monograficzne hruszewskiana: próba uogólnienia. *Sensus Historiae*. T. XII. S. 129–136. [in Ukrainian].
19. Yanyshyn, B. (2018). Organization and activity of the Ukrainian literature, science and crafts society in Lviv. *Skhidnoievropeiskyi istorichnyi visnyk*. Vyp. 8. S. 45–52.

УДК 316.774.1:659.1(477.83-22)»18/19»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-5>

Ірина ДРУЖКОВА,
orcid.org/0000-0002-7934-5057
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Одеського державного університету внутрішніх справ
(Одеса, Україна) *irise2002@gmail.com*

ОБРАЗ ДИТИНИ У РЕКЛАМІ В УКРАЇНІ В КІНЦІ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

У кінці XIX – початку XX ст. в Україні, яка тоді входила до складу Російської імперії, відбувалися суттєві зміни у соціокультурній, економічній та політичній сферах. Розвиток економіки спричинив зростання реклами, де ключовим елементом став образ дитини в суспільстві та родині.

Реклама виконувала функцію стимулювання попиту на товари та послуги, переважно представляючи себе у формі друкованих оголошень у газетах та журналах. Цей період, відзначений традиційним способом життя, свідчив про взаємодію суспільства з комерційною сферою через вплив реклами на споживчу поведінку.

В Україні реклама того часу лише починала свій розвиток, виступаючи як важливий фактор в житті суспільства, впливаючи на стандарти та смакові уподобання. Дитинство в Україні того періоду формувалося під впливом традицій, релігій, соціальних трансформацій та культурних тенденцій, визначаючи умови виховання та розвитку дітей.

Аналіз реклами дитинства в Російській імперії та її ролі у формуванні уявлень про дитинство та виховання у початку XX ст. може бути цікавим підходом для вивчення соціокультурних аспектів того часу. Реклама дитячих товарів використовувала різноманітні засоби, такі як оголошення та рекламні плакати, для пропозиції товарів, які відображали потреби та цінності того суспільства.

Характерним для української реклами того періоду були стереотипні образи дитини, такі як янголятко чи розумні діти, які використовувалися для створення емоційного зв'язку та привертання уваги споживачів. Реклама активно використовувала ідеалізовані образи дитинства для створення асоціацій із сімейним благополуччям, сприяючи позитивному сприйняттю суспільством.

Однак, разом з ідеалізацією, реклама також впливала на формування стереотипів про ролі дітей у суспільстві. Вона підтримувала консервативні цінності, такі як релігійність, працелюбство та послухність, використовуючи образи дитинства для популяризації цих ідеалів. З часом рекламні стратегії можуть відображати зміни в уявленнях суспільства про дитинство, адаптуючись до нових соціокультурних, політичних та економічних умов.

Ключові слова: *реклама, історія реклами, образ, дитина, янгол, суспільство.*

Iryna DRUZHKOVA,
orcid.org/0000-0002-7934-5057
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and History of the State and Law
Odessa State University of Internal Affairs
(Odesa, Ukraine) *irise2002@gmail.com*

THE IMAGE OF A CHILD IN ADVERTISING IN UKRAINE AT THE END OF THE 19TH AND THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

At the end of the 19th to the beginning of the 20th century in Ukraine, which was then part of the Russian Empire, significant changes occurred in the socio-cultural, economic, and political spheres. Economic development led to the growth of advertising, with the portrayal of a child in society and the family becoming a key element.

Advertising served the function of stimulating demand for goods and services, primarily through printed announcements in newspapers and magazines. This period, characterized by a traditional way of life, demonstrated the interaction of society with the commercial sector through the influence of advertising on consumer behavior.

In Ukraine, advertising of that time was just beginning to develop, acting as a crucial factor in societal life, influencing standards and preferences. Childhood in Ukraine during this period was shaped by traditions, religious influences, social transformations, and cultural trends, defining the conditions for the upbringing and development of children.

Analyzing the advertising of childhood in the Russian Empire and its role in shaping perceptions of childhood and education in the early 20th century can be an interesting approach to studying socio-cultural aspects of that time. Advertising of children's goods employed various means such as announcements and advertising posters to offer products reflecting the needs and values of society.

Characteristic of Ukrainian advertising during this period were stereotypical images of children, such as cherubs or intelligent kids, used to create emotional connections and attract the attention of consumers. Advertising actively utilized idealized images of childhood to evoke associations with family well-being, contributing to a positive societal perception.

However, along with idealization, advertising also influenced the formation of stereotypes about the roles of children in society. It supported conservative values, such as religiosity, industriousness, and obedience, using childhood images to popularize these ideals. Over time, advertising strategies may reflect changes in societal perceptions of childhood, adapting to new socio-cultural, political, and economic conditions.

Key words: advertising, history of advertising, image, child, angel, society.

Постановка проблеми. Вплив ідей європейських революцій та соціалізму, що прокладали шлях до революційних подій в українських землях, які входили до складу Російської імперії.

Значний конгломерат соціально-економічних та політичних аспектів утворюють складний і багатогранний фон, на якому розвивалася реклама та формувався образ дитинства у Російській імперії в кінці XIX – початку XX ст.

Період кінця XIX – початку XX ст. в Україні, яка входила у зазначений період у Російську імперію, визначався значущими соціокультурними та політичними змінами, став мостом між традиційним суспільством і новою індустріальною епохою.

В останні десятиріччя XIX ст. в імперії відбувалася інтенсивна індустріалізація. З'явилися нові промислові галузі, розвивалася залізнична мережа, а це сприяло росту міст і збільшенню міського населення. Технологічні зміни впливали на всі сфери життя.

Індустріалізація супроводжувалася змінами у структурі суспільства. З'явилося нове буржуазне класове суспільство, а робітничий клас став активним агентом соціальних змін. Спостерігалися спроби вирішення соціальних проблем через реформи та розвиток соціального законодавства.

Політична ситуація була нестабільною. Водночас зростали політичні тиск і вимоги різних соціальних груп. З одного боку, царська влада намагалася зберегти абсолютну монархію, а з іншого – народжувалися рухи за демократію і соціальну справедливість. Відбувався культурний розквіт, зокрема російської літератури та мистецтва, відомий як «срібний вік». Зростання національної та етнічної свідомості призводило до посилення прагнень різних національних груп до автономії та прав національного самовизначення.

Аналіз досліджень. Дослідників в цілому цікавили більш широкі теми, або вся реклама, її розвиток. Салі Вест у своєму дослідженні проаналізувала формування культури споживання в Російській імперії. Для цього вона поділила свою роботу на дві частини, авторка описувала еволюцію реклами від великих вивісок магазинів, які висіли на входах магазинів, до реклами, знайде-

ної в масовій пресі. С. Вест зосередилася в основному на туалетних приналежностях, тютюні та чаї, вона показала переваги реклами (West S., 198). Книга написана Марком Тангейтом, британським автором і журналістом у сфері маркетингу та реклами, є історичним нарисом розвитку рекламної індустрії впродовж історії та вплив реклами на сучасне суспільство. Автор прослідковував розвиток рекламної індустрії в різних країнах та епохи, від початкових форм реклами до її сучасного стану (Tungate M., 2007: 150). Українські дослідники що вивчають історії реклами Надія Подоляка (Історія, 2015), Б. Обрисько (Обрисько Б., 2002).

Методологія роботи. У роботі використовувались метод аналізу економічних, політичних та соціокультурних тенденцій того часу; історичний метод вивчення історії рекламного розвитку в Україні та Російській імперії зазначеного періоду; культурологічний метод, що вивчає формування образу дитинства в рекламі; медіааналіз, вивчення рекламних стратегій, використовуваних для створення позитивного сприйняття дитинства; культурна антропология для розгляду впливу рекламних образів на формування культурних цінностей та ідеалів суспільства.

Мета статті полягає в дослідженні впливу реклами на уявлення та сприйняття образу дитини у соціокультурному контексті того періоду. Стаття розглядає роль реклами у формуванні образів дітей в суспільстві та родині, взаємодію реклами з економічними та соціальними процесами, а також її вплив на споживчу поведінку.

Виклад основного матеріалу. Російська імперія брала активну участь у великих подіях світової історії, таких як Перша світова війна. Поглиблювалася напруженість з іншими державами, що визначало подальший розвиток подій у XX ст. В цій перехідній епосі суттєві зміни в суспільстві та культурі Російської імперії створили основу для подальших подій у XX ст., включаючи революцію 1917 року та утворення Радянського Союзу.

Розвиток економіки не відверотно тягнув за собою розвиток у сфері торгівлі, а відтак і реклами. Важливим елементом реклами став образ дитини в суспільстві та родині в цей період у Російській імперії.

У кінці XIX – початку XX ст. роль дитини в суспільстві та сім'ї в Російській імперії була суттєвою, але вона визначалася традиційними цінностями і соціальними умовами того часу. Діти в цей період ще не мали повноцінного соціального статусу, і їх роль більше визначалася їх статусом у родині. Вони були піддані батьківській владі та вихованню, і суспільство надавало їм обмежені права та можливості. Виховання та освіта дітей були тісно пов'язані і часто базувалися на традиційних цінностях та релігійних переконаннях. Вірші, молитви та моральні настанови відігравали важливу роль у формуванні характеру дитини.

Для хлопчиків і дівчат в більшості були визначені традиційні соціальні ролі. Хлопчики готувалися до дорослого життя, навчаючись ремеслам чи отримуючи формальну освіту, тоді як дівчата виховувалися для ролі домогосподарки та матері (Памятная, 1879: 312).

В більш сільських регіонах діти часто включалися в сільське господарство як робоча сила. Родини зазвичай були великими, і діти брали активну участь у роботі на господарстві. Сім'я в цей період виконувала важливу функцію у вихованні та соціалізації дітей. Багатодітні сім'ї були звичайним явищем, і діти допомагали один одному в процесі виховання.

У суспільстві починає приділятися увага щодо питанням охорони дитинства і боротьби з дитячою працею. З часом виникають обговорення про те, як покращити умови життя та навчання дітей.

Поступово збільшувалася увага до освіти та добробуту дітей. Зміни в суспільстві та культурі створювали передумови для подальших змін у статусі та ролях дітей у суспільстві під час XX ст.

У кінці XIX – початку XX ст. в Україні роль дитини в суспільстві та сім'ї також визначалася традиційними цінностями, але враховувала специфічні особливості українського суспільства того часу. В українських родинях в кінці XIX – початку XX ст. важливим було поняття родини та спільноти. Багатодітні родини були розповсюдженими, і діти брали участь у роботі на господарстві та утриманні сім'ї. Традиційні соціальні ролі визначали дитину як частину колективу, готуючи її до взяття на себе обов'язків та відповідальностей, які впливали з її статі. Освіта була не такою доступною, як у більших містах або серед вищого суспільства. Зазвичай, діти отримували базові знання у домашніх умовах або в місцевій церковній школі.

Дитячі роки були важливим етапом у формуванні особистості. Традиційні обряди, такі як хрещення, свята та інші релігійні події, відігравали важливу роль у житті дітей та їх сімей. Релігійні

переконання вели велику роль у вихованні та моральному розвитку дітей. Сім'ї часто дотримувались традиційних християнських цінностей. Україна переживала складні економічні умови, і діти часто використовувалися як робоча сила на господарствах, особливо в сільських регіонах. Кінець XIX – початок XX ст. були часом важливих соціальних трансформацій, включаючи національно-визвольний рух. Деякі діти стали часткою цього руху, беручи участь у заходах та діяльності, спрямованій на зміни в політиці та культурі. Сімейні зв'язки вважалися надзвичайно важливими, і сім'я виступала як центр допомоги та підтримки для дітей.

Роль дитини в українському суспільстві та сім'ї в цей період була тісно пов'язана з традиційними цінностями, економічними умовами та соціокультурними аспектами того часу.

Вплив соціальних та культурних змін на сприйняття дитинства в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. був значущим і визначався рядом факторів, а саме традиційні українські цінності, такі як сім'я, релігія та обряди, визначали погляди на дитинство. Діти в родині були сприймані як спадкоємці та надія на майбутнє. Релігійна культура відігравала важливу роль у формуванні поглядів на дитинство. Обряди хрещення, першої сповіді та інші релігійні події визначали важливі моменти в житті дитини.

Період кінця XIX – початку XX ст. був часом важливих соціальних змін. Відбувалися трансформації в сільському та міському житті, що впливало на умови виховання та освіти для дітей. З розвитком освітньої системи та поширенням грамотності, ставалося збільшення уваги до освіти дітей. Українські національні рухи також прагнули виховувати молодь в патріотичному дусі. Індустріалізація вносила свої корективи в умови життя. Діти з сільських регіонів часто працювали в сільському господарстві або на фабриках, де їх використовували як робочу силу.

Літературні твори та мистецтво цього періоду вражали уявленням про дитинство. Такі відомі твори, як «Кайдашева сім'я» Михайла Коцюбинського чи твори Лесі Українки, впливали на сприйняття дітей та їх ролі в суспільстві.

Деякі національні традиції та обряди відігравали важливу роль в українському суспільстві. Наприклад, свято Маланки чи Коляди мали своєрідний вплив на дитячу свідомість. В умовах традиційного сільського життя діти часто вже з молодих років отримували певні навички і відомості, які визначали їхню майбутню роль у сім'ї та суспільстві.

У цій епосі дитинство в Україні визначалося комбінацією традицій, релігійних впливів, соціальних трансформацій та культурних тенденцій, що визначало умови виховання та розвитку дітей.

Поширення реклами в цей період було пов'язане із збільшенням виробництва та розвитком ринкових відносин. Реклама виконувала роль інструмента стимулювання попиту на товари та послуги. Оскільки цей період ще відзначався традиційним способом життя, то реклама більшість часу розглядалася у формі друківаних оголошень у газетах та журналах. Рекламні агенції та кампанії лише починали формуватися. Реклама стала важливим фактором у взаємодії суспільства з комерційною сферою. Вона впливала на споживчу поведінку, формуючи певні стандарти і смакові уподобання серед населення. Реклама в Україні тільки розпочинала свій розвиток, і вона продовжила ставати все більш важливим елементом суспільства в наступні роки (Історія, 2015: 55).

У кінці XIX – на початку XX ст. реклама відображала соціокультурні стереотипи того часу, враховуючи особливості українського суспільства. У контексті боротьби за національну ідентичність та самовизначення реклама використовувала елементи української символіки, мови та культури. Зазначалося «українське» або «національне» походження товарів для підвищення привабливості серед споживачів. У традиційному українському суспільстві існували чіткі гендерні ролі. Реклама відображала ці стереотипи, наприклад, представляючи жінок у ролі господарок, які відповідали за домашні справи та виховання дітей, тоді як чоловіки частіше представлялися в ролі провідників родини і постачальників. Реклама відображала соціальні різниці та ієрархії українського суспільства того часу. Товари й послуги позначалися як елітні або розкішні, спрямовані на вищі класи, або як доступні і прості для масового населення. З огляду на традиційні сімейні цінності реклама часто підкреслювала важливість сімейного життя та пропагувала товари, які сприяють благополуччю сім'ї. Українське суспільство того часу було дуже залучене до релігійних цінностей. Реклама може використовувати релігійні мотиви для підсилення довіри споживачів до певного товару чи бренду (Нива, 1870–1918).

Реклама в той час слугувала не тільки засобом залучення уваги до товарів, але й відображала та підтримувала соціокультурні стереотипи, які були характерні для українського суспільства та загалом для всієї Російської імперії.

Аналіз реклами дитинства в Російській імперії може бути цікавим способом вивчення соціо-

культурних аспектів того часу. На початку XX ст., коли існувала Російська імперія, реклама дитячих товарів відігравала важливу роль у формуванні уявлень про дитинство та способів виховання (товари для дітей, освіта та виховання). Оголошення та рекламні плакати пропонували різноманітні товари для дітей, такі як іграшки, книги, одяг і харчові продукти (Обрителько, 2002). Реклама включала також пропозиції щодо книг, навчальних посібників та іншого, що сприяло б вихованню.

Важливими стереотипами реклами були ідеалізація дитинства та гендерні ролі. Реклама відображала та підтримувала ідеї щодо того, як повинні поводитися хлопчики та дівчатка. Реклама може створювати ідеалізоване уявлення про щасливе та безтурботне дитинство.

Використання певної мови та образів для створення позитивного сприйняття товарів для дітей. Реклама може бути відображенням соціального статусу і способів життя родин, які можуть собі дозволити купувати різноманітні товари для своїх дітей (Ries, 1986: 38).

Із часом можна виявити зміни в тому, як споживачі сприймають дитинство та його потреби. Події, такі як Перша світова війна, впливали на тон та зміст реклами, враховуючи воєнні обставини та побутові зміни. Аналіз реклами дитинства в Російській імперії дозволяє краще зрозуміти суспільні уявлення та цінності того часу, а також виявити еволюцію поглядів на дитинство в історичному контексті.

Для української реклами зазначеного періоду характерні типові образи дитини в рекламі (наприклад, янголятко, розумні діти тощо). Образи дитини в рекламі часто використовуються для створення емоційного зв'язку та привертання уваги споживачів.

Янголятко – цей образ найчастіше використовується для маленьких дітей, особливо немовлят або дітей дошкільного віку. Основники епітетами якими можна визначити цей образ є невинність, безпека, чистота, ніжність. Часто використовується в рекламі продуктів для немовлят, дитячого одягу та іграшок, але не обов'язково (Одесский вестник, 1890).

Розумна дитина – дитина, яка виглядає особливо розумно та обдаровано. Описати цей образ вдається через інтелект, цілеспрямованість, талант. Застосовувався цей образ для реклами навчальних іграшок, книг, навчальних послуг (Одесский вестник, 1891).

Активна дитина – дитина, яка демонструє велику енергію та активність, для цього образа характерні жвавість, рухливість, радість. Реклама

спортивних товарів, активних іграшок, дитячого одягу для активного відпочинку (Одесский вестник, 1891).

Маленький модник – це образ дитини, яка виглядає стильною та модно вдягненою, характерним описом цього образу є смак, стиль, відчуття моди. Такий образ використовується в рекламі дитячого одягу, взуття та аксесуарів (Одесский вестник, 1890).

Працьовита дитина, в цьому образі акцент робиться на працьовитості та самостійності дитини, основними характеристиками є спритність, відданість, трудові навички. Використовується або як реклама робочих іграшок, товарів для розвитку трудових навичок або навпаки для продажу справжніх знарядь праці (Одесский вестник, 1890).

Ці образи створюють емоційне зв'язок із споживачами та впливають впливати на їхнє рішення щодо покупок товарів для дітей. Образи відображали суспільні цінності, культурні особливості та ідеали того періоду в історії України. Реклама створювала певні стереотипи та очікування щодо дитинства, відображаючи той соціальний контекст, в якому вона існувала (Ries, 1986: 112).

Соціокультурні та історичні відмінності у відображенні дитинства в Україні у кінці XIX – на початку XX ст. визначались низкою чинників, які включають культурні традиції, історичні події, соціальні зміни та політичні впливи.

У цей період Україна перебувала під владою різних імперій, включаючи Австро-Угорську та Російську імперії. Вплив зовнішніх культур та політичних контекстів визначав характер відображення дитинства. Більшість населення було сільським, і діти часто брали участь у сільському господарстві та ремеслах. Відображення дитинства було пов'язане з реальними умовами сільського життя та праці. Промисловий розвиток та міграція до міст призвели до змін у соціальному середовищі. Діти зазнали нових впливів у шкільному середовищі.

На початку XX ст., коли Російська імперія існувала, реклама в країні розвивалася, а зображення дитини в рекламі відображало соціокультурні та економічні реалії того часу. В рекламі харчових продуктів можливо було знайти зображення дитини, яке акцентується на здоровому зростанні та сильному організмі. Використовувалися ідеї сімейної щедрості та традиційного харчування. Реклама одягу для дітей, ставила акцент на вишуканості, традиційних стилях та здоров'ї дитини як показника благополуччя сім'ї (Одесский вестник, 1891). Зображення дитини в рекламі іграшок

підкреслювали радість, невинність та розвиток. Особливо популярними були іграшки, які вказували на культурні та освітні цінності. Реклама тютюнових виробів того часу, була спрямована на дорослих, але використовувалися образи дітей, щоб передати враження сімейного благополуччя чи традицій (Нива, 1907).

Узагальнюючи, образи дитини в рекламі в Російській імперії в кінці XIX – початку XX ст. віддзеркалювали соціокультурні та історичні особливості того часу, були пов'язаними з сімейними цінностями, здоров'ям та традиційним способом життя. Зважаючи на ті періодичні зміни, які відбувалися в імперії, реклама також може віддзеркалювати політичні та економічні трансформації в країні.

В імперії існувала сувора система цензури, що обмежувала свободу слова та мистецтва. Рекламні стратегії повинні були враховувати ці обмеження та пристосовуватися до політичної обстановки (Sigler, 2009).

Залежно від політичних тенденцій та періоду, реклама віддзеркалювала орієнтацію на державні ідеали та патріотизм. Зростання промисловості та збільшення ринкових відносин вимагали нових підходів до реклами. Компанії повинні були залучати увагу споживачів та конкурувати за їх гроші.

З покращенням економічної ситуації та зростанням середнього класу з'явилася потреба в різноманітних споживчих товарах. Реклама стала ефективним інструментом залучення уваги споживачів (West, 1998).

Звісно, культурні та соціальні аспекти впливали на те, які рекламні стратегії були прийняті. Наприклад, звернення до традиційних сімейних цінностей та національної ідентичності були ефективними. Поширення друку дало нові можливості для створення та розповсюдження реклами. Це вплинуло на вигляд і розмір рекламних матеріалів (Tungate, 2007).

Розширення ринку й збільшення чисельності середнього класу створювали нові можливості для реклами товарів і послуг для ширшого кола споживачів.

Рекламні стратегії могли змінюватися залежно від періодів політичної нестабільності, економічних труднощів або переходів до нових етапів розвитку імперії. Відображаючи ці фактори, реклама в імперії виступала як важливий інструмент комунікації, який взаємодіяв із суспільством та формував споживчі уподобання (West, 1998).

Образ дитинства в рекламі вплинув на уявлення суспільства про дітей у вказаному періоді. Реклама активно використовувала образ дитин-

ства для створення асоціацій із сімейним благополуччям. Діти зображувалися як радісні і невинні, що викликало в суспільстві позитивні емоції та сприйняття. Рекламу використовувала образи щасливих дітей для стимулювання продажу різноманітних товарів і послуг. Споживачі асоціювали ці продукти з щасливим дитинством своїх власних дітей (Sigler, 2009).

Реклама також впливала на формування стереотипів щодо ролей дітей у суспільстві. Дівчатка були зображені в рекламі іграшок чи одягу в традиційних жіночих ролях, а хлопчики – в ролі активних, сильних індивідів.

Реклама створювала ідеалізовані образи дитинства, які відображали реальність, але сприймалися як прагнення до ідеалів. Це впливало на те, як суспільство бачило ідеальність дитинства. Рекламу використовувала образи дитинства для підтримки та популяризації консервативних цінностей, таких як релігійність, працелюбство та послухність. З часом рекламні стратегії відображали зміни в уявленнях суспільства про дитинство, адаптуючись до нових соціокультурних, політичних та економічних умов (West, 1998).

Висновки. Всі фактори взаємодіяли, сприяючи формуванню ідеї про те, як повинне виглядати і бути дитинство. Образи дитинства в рекламі визначали не тільки споживчі прагнення, а й соціокультурні та моральні цінності у суспільстві. Вплив образу дитинства в рекламі на уявлення суспільства про дітей у кінці XIX – початку XX ст. мав ряд можливих наслідків, які визначали спосіб мислення та взаємодії людей в той період.

Реклама, створюючи стереотипи щодо традиційних ролей дівчат та хлопчиків, була одним із

факторів, що утримує консервативні гендерні ролі у суспільстві. Формування ідеалізованих образів дитинства в рекламі може визначати естетичні стандарти, які суспільство ставить перед дітьми, а також впливати на те, як суспільство оцінює зовнішній вигляд і поведінку дітей.

Рекламу використовувала образи щасливих та задоволених дітей для стимулювання попиту на різноманітні товари та послуги. Це сприяло розвитку споживчої культури й зміцнювало ідею, що задоволення споживчих потреб призведе до щасливого дитинства. Відповідність ідеалізованим образам, запропонованим рекламою, може створювати соціальний тиск на батьків та дітей для відповідності певним нормам і стандартам. Рекламу впливала на формування соціальних та культурних цінностей, підкреслюючи традиційність, сімейність та певні моральні стандарти.

Формування ідеалізованих образів дитинства в рекламі сприяло розвитку особливої естетики, що асоціюється з цим періодом, яка може впливати на мистецтво, літературу та інші аспекти культури. Рекламу визначала, як дітей сприймали в суспільстві, покладаючи акцент на невинність, щасливі моменти та безтурботність.

Узагальнюючи, вплив образів дитинства в рекламі вказаного періоду визначав уявлення суспільства про дітей, встановлюючи стандарти, які можливо було відчувати у всіх сферах життя. Це впливало на культурні, соціальні та економічні аспекти суспільства того часу. Україна відрізнялася від інших регіонів імперії своєю народною культурою та традиціями, що правда не сильно впливало на спосіб відображення та визначення дитинства в рекламі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ДЖЕРЕЛ

1. Ries A., Trout J. Marketing warfare N.Y. University of Michigan 1986. 235 с. URL: <https://archive.org/details/marketingwarfare00ries/page/n5/mode/2up>
2. Sigler K. Great expectations: Advertising and the problem of consumer capitalism in late Imperial Russia, 1905–1917. International Journal of Interdisciplinary Social Sciences. Common Ground Research Networks. 2009. <https://doi.org/10.18848/1833-1882/CGP/v04i03/52863>
3. Tungate M. Adland: A Global History of Advertising. Kogan Page Publishers, 2007. 278 p.
4. West S. The material promised land: Advertising's modern agenda in late imperial Russia. Russian Review, 1998, 57(3), 345–363. <https://doi.org/10.1111/1467-9434.00028>
5. Вся Одесса. Торгово-промышленные и фабрично-заводские предприятия г. Одессы. Одесса, 1907, 1909.
6. Голоса Юга: адрес – календарь и справочная книга по г. Елисаветграду и уезду, с диаграммами, рисунками, портретами и шаржами. Елисаветград: Голос Юга, 1913. 105, <https://old.library.kr.ua/elib/golosuga1913/golosuga1.html>
7. Історія реклами: конспект лекцій / укладач Н. С. Подоляка. Суми: Сумський державний університет, 2015. 193 с.
8. Курчин О. Історія виникнення та розвитку зовнішньої реклами. *Правничий часопис Донецького університету*. 2010. № 2. С. 150–155.
9. Нива. Санкт-Петербург, Т-во А. Ф. Маркс, 1870–1918.
10. Обрицько Б. А. Рекламу і рекламна діяльність. К.: МАУП, 2002. 240 с.
11. Одесский вестник. Одеса, 1868–1892.
12. Памятная книжка Одесского градоначальства на 1879, 1880. Одесса: Тип. Л. Нитче, 1878. 310 с.

13. Теорія та історія реклами: навчально-методичний посібник/ Укладачі Ю.А. Грушевська, Н.Р. Барабанова, О.М. Назаренко, Л.М. Писаренко. Одеса: Фенікс, 2019. 127 с.
14. Южно-русский альманах. Отд. рекламы. Одесса: Центральная типо-литография, 1897, 1900, 1903.

REFERENCES

1. Ries A., Trout J. (1985). Marketing warfare N.Y. University of Michigan 1986. 235 с. URL: <https://archive.org/details/marketingwarfare00ries/page/n5/mode/2up177-181>.
2. Sigler K. (2009). Great expectations: Advertising and the problem of consumer capitalism in late Imperial Russia, 1905–1917. *International Journal of Interdisciplinary Social Sciences. Common Ground Research Networks*. 2009. P. 537–539. <https://doi.org/10.18848/1833-1882/CGP/v04i03/52863>
3. Tungate M. (2007). *Adland: A Global History of Advertising*. Kogan Page Publishers, 2007. 278 p.
4. West S. (1998). The material promised land: Advertising's modern agenda in late imperial Russia. *Russian Review*, 1998, 57(3), P. 345–363. <https://doi.org/10.1111/1467-9434.00028>
5. *Vsya Odessa. Torgovo-promishlennye i fabrichno-zavodskie predpriyatiya g. Odessi*. [All Odessa. Commercial, industrial and factory enterprises in Odessa.] Odessa, 1907, 1909. [in Russian]
6. *Golosa Yuga: adres – kalendar i spravochnaya kniga po g. Yelisavetgradu i uezdu, s diagrammami, risunkami, portretami i sharzhami*. Yelisavetgrad: [Voices of the South: address – calendar and reference book for the city of Elisavetgrad and the district, with diagrams, drawings, portraits and cartoons.] Odessa, 1907, 1909. [in Russian].
7. *Istoriia reklamy: konspekt lektsii / ukladach N. S. Podoliaka*. [History of advertising: lecture notes] Sumy: Sumskiy derzhavnyi universytet, 2015. 193s. [in Ukrainian]
8. Kurchyn O. *Istoriia vynykennia ta rozvytku zovnishnoi reklamy*. [The history of the emergence and development of outdoor advertising.] *Pravnychy chasopys Donetskoho universytetu*. [Law journal of Donetsk University.] 2010. № 2. P. 150–155. [in Ukrainian].
9. *Nyva*. [Niva]. Sankt-Peterburh, T-vo A. F. Marks, 1870–1918. [in Russian].
10. *Obrytko B. A. Reklama i reklamna diialnist*. [Advertising and advertising activities]. K.: MAUP, 2002. 240 p. [in Ukrainian]
11. *Odesskii vestnik*. [Odesa Gazette]. Odesa, 1868–1892. [in Russian].
12. *Pamyatnaya knizhka Odesskogo gradonachalstva na 1879, 1880*. [Commemorative book of the Odessa City Council for 1879, 1880] Odessa: Tip. L. Nitche, 1878. 310 p. [in Russian].
13. *Teoriia ta istoriia reklamy: navchalno-metodychnyi posibnyk/ Ukladachi Yu.A. Hrushevska, N.R. Barabanova, O.M. Nazarenko, L.M. Pysarenko*. [Theory and history of advertising: educational and methodical manual]. Odessa: Feniks, 2019. 127 p. [in Ukrainian]
14. *Yuzhno-russkii almanakh. Otd.reklami*. [South Russian Almanac. Advertising Dept] Odessa: Tsentralnaya tipolitografiya, 1897, 1900, 1903. [in Russian].

УДК 279.17

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-6>**Валентина КУРИЛЯК,***orcid.org/0000-0001-5245-9700*

доктор богослов'я, доцент,

доцент кафедри філософії, теології та історії церкви

Українського гуманітарного інституту

(Буча, Київська область, Україна) *valentina.kuryliak@gmail.com***Петро КОТЛЯРОВ,***orcid.org/0000-0002-8917-8926*

доктор історичних наук, професор,

професор кафедри історії мистецтва

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(Київ, Україна) *pkotl.univ@gmail.com*

РОЛЬ ОСОБИ У СТАНОВЛЕННІ НОВОГО РЕЛІГІЙНОГО РУХУ (НА ПРИКЛАДІ ОЛЕКСАНДРА МАКМІЛЛАНА)

У дослідженні, на основі его-джерела, прослідковано окремі етапи становлення та діяльності Олександра Макміллана, одного із знакових представників релігійного руху Свідків Єгови. Народився релігійний діяч в сім'ї протестантів, які належали до пресвітеріанської церкви. В юнацькому віці мав інтерес до духовних питань, який згодом привів його в організацію Дослідників Біблії, нащадками якої нині є діюча і відома в більшості країн світу організація Свідки Єгови. Відомість серед вірян своєї організації та історичну повагу Олександр Макміллан отримав завдяки близькості та близькій співпраці із трьома першими президентами організації: Чарльз Тейз Рассел, Джозеф Рутерфорд та Натан Норра. Окрім цього низка подій, які сталися на початку його особистісного становлення вмотивувала Олександра Макміллана стати на шлях місіонера. Саме тому він відправився на навчання у школу відомого протестантського євангеліста Дуайта Муді. В процесі свого навчання він познайомився із представниками «Міжнародних дослідників Біблії», засновником і тодішнім керівником Чарльзом Тейзом Расселом. Ідеї та вчення організації зацікавили Макміллана і зрештою він приєднався до цього релігійного напрямку. Саме в цій організації Олександр Макміллан присвятив своє життя і став її затятим місіонером, поширюючи доктрини Свідків Єгови через проповідницькі подорожі. В дослідженні відзначено ключові складові за якими Олександр Макміллан отримав визнання в історії Свідків Єгови і став однією із центральних постатей у релігійному русі. Першою складовою є його близькість і довіра від тогочасних керівників організації, другою складовою є активна місіонерська діяльність і тверде переконання при поширенні доктрин та вчення свого руху. Третьою складовою було ув'язнення разом із іншими лідерами організації за релігійні погляди, яке згодом допомогло Макміллану здобути суттєвий авторитет серед вірян і зробило його символом для більшості свідків, що потрапляли у схожі життєві обставини.

Ключові слова: Олександр Макміллан, протестантизм, Міжнародні дослідники Біблії, організація Свідки Єгови.

Valentyna KURYLIAK,*orcid.org/0000-0001-5245-9700*

Doctor of Theology, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Philosophy, Theology and Church History

Ukrainian Institute of Arts and Sciences

(Bucha, Kyiv region, Ukraine) *valentina.kuryliak@gmail.com***Petro KOTLIAROV,***orcid.org/0000-0002-8917-8926*

Doctor of Historical Sciences, Professor,

Professor at the History of Art Department

Taras Shevchenko National University of Kyiv

(Kyiv, Ukraine) *pkotl.univ@gmail.com*

THE ROLE OF AN INDIVIDUAL IN THE FORMATION OF A NEW RELIGIOUS MOVEMENT: A CASE STUDY OF ALEXANDER MACMILLAN

This study traces the distinct stages of formation and activities of Alexander Macmillan, an iconic figure in the Jehovah's Witnesses religious movement. Born into a Protestant family affiliated with the Presbyterian Church, Macmillan developed an early interest in spiritual matters, ultimately leading to the establishment of the Bible Students—a precursor to the present-day Jehovah's Witnesses organization. Throughout his life, Macmillan gained prominence and historical respect through his close collaboration with the organization's first three presidents: Charles Taze Russell, Joseph Rutherford, and Nathan Norra. Motivated by events during his formative years, Macmillan embarked on a missionary path, attending the school of renowned Protestant evangelist Dwight Moody. It was during his studies that he encountered representatives of the International Bible Students, notably their founder and leader, Charles Taze Russell. Intrigued by the organization's ideas and teachings, Macmillan joined the religious movement and dedicated his life to it, emerging as a fervent missionary who spread the doctrines of Jehovah's Witnesses through preaching travels. This study highlights key factors contributing to Macmillan's recognition in Jehovah's Witnesses history, positioning him as a central figure in the religious movement. The first factor is his proximity to and trust from the organization's early leaders. The second is his active missionary work and steadfast commitment to disseminating the movement's doctrines and teachings. The third factor is Macmillan's imprisonment alongside other organization leaders for their religious views, an experience that solidified his authority among believers and made him a symbol for Witnesses facing similar life circumstances.

Key words: Alexander Macmillan, Protestantism, International Bible Students, Jehovah's Witnesses organization.

Актуальність теми дослідження. Віряни організації Свідків Єгови в Україні як правило не висвітлюють історію своєї організації в академічних виданнях, і не часто обирають предметом дослідження свою організацію під час навчання на магістерських чи бакалаврських програмах у вузах України. Виходячи з цього висвітленням історії Свідків Єгови як правило займаються зацікавлені дослідники, які не належать до цієї організації, але відкривають окремі сторінки історії цієї організації у наукових українських виданнях. Саме тому, що існує біла пляма в академічному релігієзнавстві України щодо академічних знань про Свідків Єгови – це дослідження набуває актуального характеру.

В цій статті зосереджено увагу на видатній постаті в історії організації – Олександрі Макміллані, який за своєю посадою не був ключовою особистістю, але за вкладом і своєю діяльністю залишив яскравий слід в історії Свідків Єгови. Тому основною метою дослідження визначаємо розгляд становлення та діяльності Олександра Макміллана з урахування подій релігійного і політичного характеру, які визначали характер доби. Особливу увагу також буде звернено на внесок Макміллана у розбудову організації Свідків Єгови. Зазначимо, що окремі факти, які стосуються життя та діяльності Олександра Макміллана будемо брати із джерела, що належить до комплексу его-документів. Мова йдеться про його автобіографію, яка була опублікована під назвою: «Віра на марші». Сьогодні в історичній науці, яка переживає «меморіальний поворот», спостерігається велика зацікавленість саме у таких типах джерел, оскільки вони допомагають реконструювати історію як окремої людини так і певного руху в цілому

Історіографічною базою дослідження є публікації вітчизняних дослідників Свідків Єгови в Україні Петра Яроцького (Яроцький, 2008: 449–500) та Валентини Куриляк, яка в своїх публікаціях розглядала загальне ставлення релігійної спільноти до організації Свідків Єгови в Україні та висвітлила окремі актуальні питання щодо їх вчення. В трьох аспектах, як правило були відзначені Свідки в дослідженнях Куриляк – це зв'язок із адвентизмом, оскільки Ч.Т. Рассел був колишнім адвентистом (Яроцький, 2008: 450; Куриляк, Полумисна, 2021), питання аполітичної позиції організації Свідків Єгови (Куриляк, 2020) та альтернативна служба (Kuryliak, Balaklytskyi, 2020).

Також для полегшення розуміння змісту статті нижче наведено визначення окремих термінів, які використовувалися в дослідженні. «Мала черідка» – згідно вчення Свідків Єгови, це група осіб, які воскреснуть для життя на небі і царюватимуть із Ісусом Христом (Не лякайся, черідко мала, 1995). «Доктрина передвизначення» – доктрина притаманна вченню реформатора Жана Кальвіна та його послідовникам, згідно якої Бог своєю суверенною волею наперед визначив одних людей на спасіння, а інших на загибель (Кальвінізм, б.д.). «Неправдиві очікування» – декілька разів у своїй історії релігійна організація Свідків Єгови на основі власного тлумачення біблійних пророцтв призначала дати, у які вони очікували виконання есхатологічних подій. «Свідки Єгови мали хибні очікування щодо часу, коли має прийти кінець» (Чи треба боятися кінця світу?, 2013). Найбільш відомими з цих дат є 1914 р., 1925 р., 1975 р. (Jehovah's Witnesses proclaimers, 1993: 633–636).

Попередня історична довідка. Релігійна організація Свідків Єгови офіційно почала своє існу-

вання з реєстрації Товариства Вартової Башти у 1884 році в місті Пітсбург, штат Пенсильванія, США (Наш скарб у глиняних посудинах, 1999: 17). Заснування Свідків Єгови тісно пов'язано із ім'ям Чарльза Тейза Рассела (1884–1916). Саме він заклав теологічні основи цього руху та заснував Товариство Вартової Башти. Ба більше, Чарльз Рассел був першим президентом, хто очолив рух під назвою «Міжнародні дослідники Біблії». Цей рух і став предтечою сучасних Свідків Єгови. Наступним президентом був Джозеф Рутерфорд (1917–1942), який заклав організаційні принципи конфесійного руху за якими конфесія Свідків Єгови діє й до сьогодні. Також при Рутерфорді тодішній рух «Міжнародні дослідники Біблії» отримав назву Свідки Єгови. Наступним «третьім» президентом Свідків Єгови став Натан Норра (1942–1977). Завдяки його діяльності Свідки Єгови стали організацією, яка поширила свої ідеї через місіонерську активність майже у всі країни світу. На фундаменті, закладеному першими президентами та керівниками організації, Свідки Єгови продовжують розвиватися, вдосконалюють свою теологію, організаційну структуру та розширюють місіонерську діяльність (Яроцький, 2008: 449–500). В Україні за останніми даними Свідків Єгови нараховується понад 127 тисяч вірян (Звіт про служіння, 2022).

Коротку інформацію про трьох перших президентів і їх вклад в розвиток організації було наведено з метою показати значення постаті Олександра Макміллана (1877–1966), діяльність якого на різних етапах тісно пов'язувалася з кожним із президентів руху. Наприклад, свого часу він був довіреною особою Рассела. А у 1906 році звершив обряд водного хрещення над Джозефом Рутерфордом і, згодом, став для нього надійним співробітником та помічником. Достатньо близьким Макміллан був і з третім президентом – Натаном Норру, якого він назвав «довіремим співробітником головного офісу» релігійної організації Свідків Єгови.

У 1955 році Олександр Макміллан розпочав писати автобіографію, яка вийшла у вигляді невеликої книжки під назвою «Віра на марші» (Macmillan, 1957). Особливістю цих мемуарів є те, що автор намагався подати і проаналізувати власний життєвий шлях на широкому історичному тлі. Його особисте духовне становлення та розвиток, різноманітні події служіння в організації Свідків Єгови, все це складає цілісну картину, яку автор аналізує з урахуванням особливостей епохи. Судячи із своєї прамбули, автор цілком усвідомлював масштабність прогресу нового

релігійного руху і свою власну роль у його становленні: «Небагато людей в організації Бога Єгови мали такий привілей, як я. Я жив і служив свідком Єгови в три різні епохи її історії. Я тісно спілкувався з трьома президентами Товариства Вартової башти і був свідком прогресу божого народу під їхнім керівництвом» (Macmillan, 1966). Очевидно, усвідомлення того, що він будучи свідком і дієвцем історії нового руху, стало основним рушійним імпульсом у написанні автобіографії. Як випливає із тексту, автор не намагався подати виключно глорифіковану історію, а тому попереджає читача, що організація Свідків Єгови тільки за період його життя пережила низьку випробувань, зокрема мали місце «неправдиві очікування», однак він додає, що: «фундаментальні істини, які ми дізналися із Святого Письма залишилися незмінними» (Macmillan, 1966).

Автобіографія «Віра на марші» містить також передмову написану Натаном Норром. Третій президент Свідків Єгови охарактеризував цю працю наступним чином: «ця книга більше ніж історія людини, віра якої зростала» (Macmillan, 1957: 1). Натан Норр наголошує, що автор: «приклав щирі зусилля, щоб охопити та описати саму сутність релігії, яка за його визнанням надала сенсу його життю» (Macmillan, 1957: 1). Також він зазначає, що подані у ній факти є правдивими та відповідають дійсності, що відображає особистий досвід Олександра Макміллана. Оскільки Макміллан у своїй праці насамперед описав розвиток релігійної організації, а не лише свою автобіографію, то Натан Норр, підкреслив, що значна частина історії, яка представлена автором: «могла б бути історією кожного з сотень Свідків Єгови, з якими я знайомий» (Macmillan, 1957: 1).

Основні результати дослідження. Олександр Макміллан народився 2 липня 1877 року в Канаді, провінція Нова Шотландія у сім'ї протестантів. Його батьки були вірянами церкви пресвітеріан. В дитинстві він не цікавився Біблією, однак мав повагу до всього, що було пов'язано з його церквою. Олександр регулярно разом з батьками відвідував недільну школу та богослужіння пресвітеріанської деномінації (Macmillan, 1957: 33). Одного разу Олександра шокувала подія в його сім'ї, коли його старший брат заявив, що полишає віру своїх батьків, оскільки вирішив стати агностиком. За словами старшого брата: «Якщо й існує Бог, то він відрізняється від того, що про нього говорять кальвіністи». Старший брат не згоджувався з доктриною передвизначення, яка стверджувала, що Бог обрав окремих людей до спасіння, а інших – на загибель. Саме таку доктрину

сповідувала пресвітеріанська церква. Також брат Олександра не міг зрозуміти, чому церква проповідує, що грішників чекають вічні страждання і чому більшість людей має потрапити не у рай, а у страшне пекло. Старший брат самостійно дійшов висновку, що якщо це правда, то такий Бог, очевидно, отримує набагато більшу насолоду від зойків тих, хто перебуває у пеклі, аніж від співів прославлення праедників, яким пощастило потрапити на небеса. Ось тому він і сказав, що не може вірити в такого Бога, і полишив пресвітеріанську церкву (Macmillan, 1957: 33).

Ще одна драматична історія сталася у цій родині, коли Олександр вивчив тринадцять років. Раптово, від бронхіальної астми, померла його рідна сестра. Для хлопця-підлітка це стало невимовним потрясінням, яке примусило юнака замислитися над сенсом життя і зробити висновки, які визначили його майбутню діяльність: «Життя коротке і непевне. Якщо те, що ми робимо тут, хоч якось впливає на те, ким ми будемо в майбутньому, тоді ми були б дуже нерозумними, якби не присвятили свій час служінню Господу зараз, з надією мати щось краще у вічності» (Macmillan, 1957: 34). Подальші роздуми спонукали його акумулювати свої зусилля, щоб стати церковним служителем або місіонером. Тому він прийняв рішення відправитись на навчання в школу відомого протестантського євангеліста Дуайта Муді (Moody, 2018), у місті Норфільд штат Массачусетс.

Перебуваючи на навчанні у місіонерській школі, Макміллан познайомився з чоловіком середніх років, який на його думку, знав Біблію набагато краще ніж він сам. Той чоловік запросив Макміллана відвідати зібрання своєї релігійної спільноти, яка проводила зустрічі у місті Бостон, столиці штату. Олександр прийняв запрошення і згодом дізнався, що то були зустрічі групи «Міжнародних дослідників Біблії».

На зібранні в Бостоні у якості наочного посібника на плакаті великого розміру була зображена «Таблиця віків» (Божий План Віків – Відеопрезентація, б.д.), яка представляла у схематичній формі божий план для людства. Таблиця містила чималу кількість чисел та графіків, а метою проповідника було пояснення цієї схеми в цілому та окремо кожної деталі. Оскільки для Макміллана ця інформація була новою, він мало що зрозумів з почутого, однак отримав задоволення від цієї лекції. Також він отримав примірник першого тому серії «Світання тисячоліття» – «Божий план віків», автором якого був Чарльз Тейз Рассел. Макміллан розмірковував після зустрічі, досліджував книгу та дійшов до висновку: «Це схоже на правду! Це має

сенс, це те, що мені потрібно, це – божественно» (Macmillan, 1957: 35–36). Він збагнув, що у тій книзі містяться відповіді на питання щодо мети життя людей та майбутньої долі людства згідно божого плану. Також книга «Божий план віків» відкрила йому логічні аргументи щодо існування Бога, і показала що Біблія – це книга, де відкривається божа воля та одкровення. У наступних розділах книги, які він читав пояснювалися різні епохи в історії людства, а також божий промисел для кожної із цих епох (Macmillan, 1957: 35–36).

Внаслідок зацікавленості новими ідеями, Макміллан залишив пресвітеріанську церкву та навчання у школі Дуайта Муді і продовжив відвідувати зустрічі, які проводили «Міжнародні дослідники Біблії». Макміллан ретельно ознайомився із віруваннями організації, а також став приймати участь у діяльності спільноти. 17 червня 1900 року він познайомився з Чарльзом Расселом під час конгресу у Філадельфії, який проводило «Товариство Вартової Башти». Саме тоді Макміллан вперше почув публічний виступ Рассела під назвою: «Спасіння – від чого і для чого» (Macmillan, 1957: 41). У ній проповідник наголошував, що вічних мук не існує, а люди можуть отримати спасіння від вічної смерті і, більше того – успадкувати вічне життя. Макміллан згадує, що того ж самого дня він отримав досвід особистого спілкування з автором книги «Божий план віків» (Рассел, 2020), яка здійснила на нього чи не вирішальний вплив (Macmillan, 1957: 41–42).

Восени 1900 року, у віці 23 років, Макміллан був охрещений шляхом повного занурення в воду. Як пізніше згадував Макміллан, наступного 1901 року, в липні місяці, у нього почала збуватися його юнацька мрія. Це було пов'язано з призначенням його місіонером у штат Массачусетс. У вересні того ж року Рассел запропонував йому переїхати на проживання у «Біблійний дім» в Аллегейні, в тогочасний центр «Товариства Вартової Башти». Варто зазначити, що це запрошення мало свою причину, оскільки на той час батьки Макміллана померли і Рассел взяв його під свою опіку. З тих пір він отримував від Рассела різні розпорядження, відвідував конгреси по всій території Сполучених Штатів Америки. А в жовтні 1902 року одружився.

У 1909 році центр «Товариства Вартової Башти» перемістився з міста Аллегейні, штат Пенсильванія до Брукліна, штат Нью-Йорк. Організація придбала комплекс приміщень у місії, яка належала Плімутській конгрегаціоналістській церкві. Було організовано офісні приміщення Товариства та великий зал для проведення зібрань.

Ця будівля отримала назву «Бруклінська скинія». Одночасно придбана деномінацією будівля отримала назву «Дім Бетелю», яка стала місцем проживання сімей, які працювали в цьому новому центрі «Товариства Вартової Башти». Саме в цій будівлі разом із дружиною мешкав Олександр Макміллан.

Відомо, що 1914 рік для Товариства Вартової Башти був особливим з точки зору його пророчої хронології. Очікування цієї дати було напруженим часом для вірян організації. Серед «Дослідників Біблії» існувало переконання, що у перший тиждень жовтня 1914 року на землі буде встановлене Боже царство, а вони як члени «малої черідки» будуть вознесені на небеса. Зокрема Макміллан сам щиро був переконаний у цьому «пророцтві».

В останній тиждень вересня 1914 року, а саме 30 вересня був проведений конгрес у місті Саратога-Спрінгс, штат Нью-Йорк. Макміллан на ньому здійснив доповідь на тему: «Кінець всього близько, тому будемо ж розсудливими, пильними і перебуватимемо в молитві» (Macmillan, 1957: 46–47). Під час цієї промови він заявив: «Можливо, це останній публічний виступ, з яким я виступаю, бо невдовзі ми підемо додому». Він мав на увазі Другий прихід Христа, який мав покласти кінець історії землі. Насправді скоро виявилось, що ця його промова не була останньою, а очікувана прихід – не відбувся (Macmillan, 1957: 46–47).

Помітна подія для організації сталася через два дні, у столовій Бетелю в Брукліні 2 жовтня 1914 року. Під час сніданку родини в Бетелі в їдальню зайшов Чарльз Рассел, він привітався з присутніми і після того як плеснув долонями, промовив наступні слова: «Часи язичників закінчилися, часи їхніх царів спливли» (Macmillan, 1957: 47). На ці слова усі працівники Бетелю зааплодували, присутні були у піднесеному емоційному стані і вважали, що ось-ось відбудеться їхнє довгоочікуване піднесення на небо. Однак як виявилось згодом їхні надії та очікування не справдилися (Macmillan, 1957: 47).

Крім того, через два роки, а саме 31 жовтня 1916 року, під час своєї проповідницької подорожі помер перший президент Чарльз Рассел. Наступного дня, 1 листопада 1916 року, Макміллан отримав телеграму з цією трагічною новиною і повідомив новину працівникам Бетелю. Ця подія стала тяжким ударом для Макміллана та його однодумців. Майбутнє здавалося для них невизначеним. Усі переживали про те, що тепер буде з Товариством. Як зазначав Макміллан, Чарльз Рассел був

не просто керівником та президентом Товариства, але він сам став уособленням «Товариства Вартової Башти». Усі ключові напрями діяльності Товариства були зосереджені навколо нього або під його наглядом. У рік смерті Чарльза Рассела Макміллан досяг 39-ти річного віку (Macmillan, 1957: 61).

Варто зазначити, що незадовго перед своєю смертю Рассел призначив Макміллана відповідальним за Центр Товариства та «Дім Бетелю» у тих випадках, коли він був відсутній. Наведемо текст розпорядження Чарльза Рассела: «А.Х. Макміллан несе повну відповідальність за офіс та «Дім Бетелю» під час моєї відсутності. Все, що він скаже, ви повинні виконувати, і не має значення, чи згодні ви з цим, чи ні. Якщо він скаже щось неправильне, я поговорю з ним, коли повернусь додому» (Macmillan, 1957: 70). Також він усно наказав Макміллану особисто: «Ти маєш основу організації. Іди та працюй» (Macmillan, 1957: 70). Ці слова Рассела Макміллан згадував перед самими виборами нового президента Товариства. На його думку, він був готовий допомагати Расселу у випадку його відсутності чи відрадження, однак, як згадує Макміллан, його лякала думка про те, що на нього буде покладений тягар керівництва усім Товариством та рухом «Дослідників Біблії» (Macmillan, 1957: 70).

Для вибору нового президента Товариства був обраний комітет, а Макміллана призначили помічником і асистентом цього комітету. Перед самими виборами хтось сказав, що у Макміллана є шанс стати наступним президентом: «Маку, у тебе є всі шанси отримати його. Ти був спеціальним представником Рассела, коли він виїжджав, і він казав усім нам, щоб ми робили так, як ти скажеш. Що ж, він поїхав, і більше ніколи не повернеться. Схоже, ти людина, якій слід нести цю ношу» (Macmillan, 1957: 70). Однак у результаті виборів, які відбулися 7 січня 1917 року новим президентом «Товариства Вартової Башти» було обрано Джозефа Рутерфорда (Macmillan, 1957: 70–71).

Іншим важливим етапом життя Макміллана стали драматичні події періоду 1917–1919 рр., жахливі роки Першої світової війни. Сполучені Штати, які спочатку намагалися залишатися осторонь конфлікту, все ж були змушені втрутитися у війну 6 квітня 1917 року. 12 лютого наступного 1918 року на книгу «Довершена таємниця», яка була опублікована «Товариством Вартової Башти» і містила антимилітаристські заклики, була накладена заборона в Канаді (Macmillan, 1957: 85). Після виходу цієї заборони впродовж наступних тижнів розвідувальне бюро США конфіскувало

чимало публікацій Товариства, які зберігалися у філіалах. Оскільки в США тривала мобілізація, то через антивоєнні настрої Дослідників Біблії вони були звинувачені у шпигунстві, а організацію «Міжнародні Дослідники Біблії» визнали ворожим «центром німецьких агентів» (Macmillan, 1957: 85–89).

В результаті 8 травня 1918 року Департамент юстиції заарештував вісім працівників «Товариства Вартової Башти». Ордер на арешт був виданий Окружним судом США зі Східного округу штату Нью-Йорк. Серед заарештованих були Джозеф Рутерфорд та Олександр Макміллан. Але, оскільки за них була сплачена застава, то їх відпустили до початку судової справи, яка мала розпочатися 3 червня 1918 року. Вирок суду був виголошений 20 червня, де усі восьмеро підсудних були визнані винними. У вирок суду зокрема містив наступні слова: «Релігійна пропаганда, якою займалися ці чоловіки є більш небезпечною, ніж дивізія німецьких солдатів (1200 осіб). Вони не лише поставили під питання законність дій «Урядових служителів закону» та «Бюро розвідки», але вони також ганьблять членів усіх церков. Їхнє покарання має бути суворим». Винесений вирок двадцять років ув'язнення (Macmillan, 1957: 99–100).

Спочатку усіх восьмеро членів Товариства помістили у бруклінську в'язницю Реймонд-Стрит. Макміллан описує це місце, як жахливо брудне та повне клопів, в якому панувала тотальна антисанітарія. На щастя, у цій в'язниці їх протримали лише один тиждень, а опісля етапували у в'язницю міста Лонг-Айленд. А вже 4 липня 1918 р. відправили на постійне відбування строку у місто Атланта, штат Джорджія. В останньому місці ув'язнення їх розподілили на роботу. Спочатку Свідки повинні були допомагати кравцю у його справі – обметувати петлі та пришивати гудзики для ув'язнених. Ставлення охоронців до них було на перших порах непривітне. Однак, коли надійшов день Різдва і їхні друзі з організації Дослідники Біблії надіслали чимало посилок засудженим керівникам свого руху, Рутерфорд попросив начальника в'язниці передати частину подарунків для тих ув'язнених, які не отримали посилок на Різдвяні свята. Таким чином інші ув'язнені отримали близько 150 пакетів (Macmillan, 1957: 100–102).

З того часу ставлення у в'язниці до них зі сторони охоронців змінилося. В одному з випадків, коли на Макміллана було накладене звинувачення у крадіжці в'язничного майна, і йому загрожувало шестимісячне перебування в карцері, то після

його пояснень і виправдань директор в'язниці повірив Макміллану і визнав його не винним.

Не обійшов Макміллан у спогадах те, яким чином у в'язниці відбувалось відправлення культів та вивчення Біблії. Оскільки у тій в'язниці відвідування церковних зібрань було обов'язковим, то кожен із ув'язнених у свій час долучався до своєї конфесії для проведення богослужінь щонеділі. Крім того, починаючи з вересня 1918 р. Макміллан та його однодумці були додані до різноманітних груп недільної школи.

Зокрема Макміллану, як проповіднику, доручили групу в якій було п'ятнадцять євреїв. Процес навчання в недільній школі відбувався згідно навчальної програми, яка була попередньо затверджена у в'язниці. Зокрема для класів з євреями навчання починалося з історії Авраама та його нащадків. Згодом, директор в'язниці дозволив Макміллану проводити власні уроки, пояснивши цей крок наступним чином: «Макміллан, ті уроки, які ви тут проводите, просто чудові. Я відвідав їх усі, і я думаю, згодом ви приведете їх всі для євреїв Обіцяної землі. Я сподіваюся на це» (Macmillan, 1957: 103–104).

Наступного 1919 року, коли вже закінчилася Перша світова війна, справу було відправлено на перегляд. В результаті уряд США, який ініціював цю справу, скасував свій позов і, зрештою, ув'язнені вийшли на свободу. Було визнано, що вирок та ув'язнення були незаконними. Зазначимо, що якби вони отримали помилування, то у їхніх документах був би запис про їхню судимість. Але оскільки судове обвинувальне рішення було скасоване, то й усі звинувачення висунуті проти них і їх судимість були анульовані. Також, під час того як вони відбували покарання у в'язниці, їхні однодумці із руху Дослідники Біблії створили петицію із проханням щодо їх звільнення. Ця петиція набрала понад 700 тисяч підписів американських громадян. Однак, звільнення відбулося ще до подання петиції в результаті перегляду рішення органами влади (1919-й. Сто років тому, 2019).

Загалом Макміллан з іншими керівниками Товариства знаходився у в'язниці 9 місяців. Звільнення відбулося 25 березня 1919 року.

По поверненню з ув'язнення, Макміллан побачив, що робота Товариства прийшла в запустіння. Деякі приміщення Товариства за час ув'язнення були продані, а місце для проживання сімей працівників центру у Бетелі залишився без необхідного офісного обладнання. Були втрачені усі друкарські потужності, а друкарські пластини та інше необхідне обладнання було знищене (Macmillan, 1957: 109–110).

Незважаючи на ці негаразди і завдяки організаторським здібностям Джозефа Рутерфорда та допомозі інших працівників, і при фінансовій допомозі осіб, які співчували Товариству, робота поступово відновилася. З тих пір Макміллан брав активну участь у розширенні роботи Товариства, яка була зупинена через судовий процес та ув'язнення. Макміллан зазначав, що відтепер вони не зосереджували свої прагнення на датах, коли він та всі хто належить до «малої черідки» відправляються на небо, а готували основу для великої проповідницької компанії. Результат не забарився. Макміллан згадує, що конгрес у 1919 році в Сідар-Поінті став свідченням активного відродження. Справа в тому, що конгреси не проходили з 1916 року, ще коли Рассел був живий. Тому конгрес 1 вересня 1919 року, ознаменував відродження організації. Активну участь у ньому брав і Макміллан, який відповідав за розселення гостей у готелях. Загалом туди приїхало близько трьох тисяч осіб, яких треба було розмістити. Однак у неділю, останній день конгресу, на публічній промові Рутерфорда були присутніми вже сім тисяч відвідувачів (Macmillan, 1957: 110–121).

Натхнене конгресом товариство у 1920 році розпочало велику проповідницьку кампанію «Мільйони», яка тривала впродовж декількох років – до 1925 року включно. В рамках цього заходу Макміллан, уповноважений Товариством, звершив низку подорожей з метою розширення діяльності та підбадьорення вірян у різних країнах. Так, починаючи з 12 серпня 1920 року він разом із Рутерфордом відправився відвідати філіали Товариства у Європейських країнах починаючи з Англії. Там вони виступали з доповідями при переповнених залах одновірців. У жовтні 1920 року Макміллан відвідав Данію, а 21 жовтня вже дістався пароплавом до міста Есб'єрг, де того ж дня в готелі «Палас» виголосив промову. Наступним відвіданим містом було Оденсе, Копенгаген, де для публічного заходу був орендований “Odd Fellows Hall” місткістю на 5000 осіб. Ще за годину до назначеного часу до назначеного місця вже зібралося чимало відвідувачів. Загальні кількість тих хто зацікавився промовою сягала більше 5 тисяч осіб (1993 Yearbook, 1993: 80).

На початку грудня 1920 року Макміллан з лекціями приїхав у Норвегію у місто Християнія, нині Осло. Для зустрічі був орендований зал університету, розташованого у центрі столиці Норвегії. Зал, який був розрахований на 700 місць був повністю заповнений. Однак через великий ажіотаж до заходу, того ж дня Макміллан повторно прочитав цю промову для зацікавлених мешкан-

ців Осло. Подібна зацікавленість до лекції «Мільйони» мала місце й в інших містах Норвегії, які відвідав Макміллан (1990 Yearbook, 1990: 155). Наприклад, Макміллан з тією доповіддю відвідав Швецію, де був орендований зал на 350 місць який під час зустрічі був переповнений настільки, що багато хто із бажаючих не могли увійти. У такому разі Дослідники Біблії роздавали однойменний трактат, тим хто не міг бути присутнім в залі (Sixty Years as a Proclaimer, 1982). У 1925 році команда Свідків відвідати одновірців у Польщі. У тому ж році Макміллан відвідав Близький Схід, а саме країну Ліван (1980 Yearbook, 1980: 169–170).

Починаючи з часу Другої світової війни Макміллан співпрацював із третім президентом Товариства Натаном Норром та виконував доручення Товариства звершуючи поїздки по США. Макміллан згадує, що під час своїх подорожей він відвідав 21 в'язницю впродовж шести тижнів для підбадьорення ув'язнених одновірців, які відмовилися приймати участь у війні в складі збройних сил США. Також Макміллан здійснював служіння спеціального піонера, а згодом був призначений окружним служителем. У 1948 році він почав вести передачі через радіостанцію Товариства. Це була щоденна програма під час якої ведучий розмірковував над певним біблійним уривком. Формат передачі проходив у вигляді діалогу ведучого з молодого дівчиною, яка виконувала роль племінниці ведучого. В результаті вийшла серія передач у якій були розглянуті біблійні уривки, які за словами Макміллана, давали можливість мати уявлення про всю Біблію: «ми пройшли всю Біблію, обговорюючи кожен вірш» (Macmillan, 1966: 509).

Помер Макміллан у 1966 році у віці 89 років. Після його смерті організація Вартової Башти надрукувала статтю присвячену його діяльності та його вкладу в історію релігійної організації Свідків Єгови (Macmillan, 1966).

Висновки. Підводячи підсумки вищенаведеному дослідженню зазначимо кілька ключових пунктів. По-перше, Макміллан народився і був вихований у пресвітеріанській церкві, однак з часом, в силу власних переконань, перейшов в інший релігійний рух, який пізніше оформиться як Свідки Єгови. Його активна позиція, переконаність і дар проповідника, привели до того, що новий рух активно розвивався. І хоч Макміллан не займав найвищих посад у церковній структурі, однак завдяки його наближеності до трьох президентів релігійної організації, мав безпосередній і значний вплив на прийняття рішень, а в окремих випадках, як під час відсутності першого пре-

зидента Чарльза Рассела, здійснював керування всією організацією.

Важливим висновком для розуміння рушійних сил розвитку церкви, є те, що в процесі дослідження було продемонстровано, як несправедливе обвинувачення та ув'язнення, яке пережив Макміллан зробило його своєрідним символом та прикладом для усіх інших вірян Свідків Єгови, які в подальшому в Америці або в інших країнах

потрапляли у в'язниці через свої релігійні переконання.

На останок підкреслимо, що автори статті не поділяють релігійних поглядів Олександра Макміллана чи організації Вартової Башти, однак є зацікавленими шукачами, які намагаються заповнити прогалину в історії релігії України, яка по Свідкам Єгови досі є перспективним науковим напрямом для майбутніх дослідників релігії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 1977 Yearbook of Jehovah's Witnesses. Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania, 1977. 261 p.
2. 1980 Yearbook of Jehovah's Witnesses. Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania, 1980. 261 p.
3. 1990 Yearbook of Jehovah's Witnesses. Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania, 1990. 255 p.
4. 1993 Yearbook of Jehovah's Witnesses. Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania, 1993. 255 p.
5. Announcements. *The Watchtower Announcing Jehovah's Kingdom*. 1966. Vol. 87, no. 19. P. 608.
6. Jehovah's Witnesses: proclaimers of God's kingdom. Brooklyn, N.Y. : Watchtower Bible and Tract Society of New York, 1993. 750 p.
7. Kuryliak V., Balaklytskyi M. The Seventh-Day Adventists' Military Service Peculiarities. *East European Historical Bulletin*. 2020. No. 14. P. 190–205.
8. Macmillan A. H. Doing God's Will Has Been My Delight. *The Watchtower Announcing Jehovah's Kingdom*. 1966. Vol. 87, no. 16. P. 504–510.
9. Macmillan A. H. Faith on the March. Englewood Cliffs, NJ. : Prentice-Hall, Inc, 1957. 243 p.
10. Moody, Dwight Lyman (1837-1899). *Encyclopedia.com*. 2018. URL: <https://www.encyclopedia.com/people/philosophy-and-religion/protestant-christianity-biographies/dwight-lyman-moody> (date of access: 01.12.2023).
11. Sixty Years as a Proclaimer of the "Good News". *The Watchtower Announcing Jehovah's Kingdom*. 1982. Vol. 103, no. 8. P. 10–12.
12. 1919-й. Сто років тому. *Вартова башта оголошує Царство Єгови*. 2019. Т. 140, № 13. С. 2–5.
13. Божий План Віків – Відеопрезентація. *Біблійний Пранор: сайт Дослідників Біблії (LHMM)*. URL: <http://bibli-jnyjrrarog.com.ua/божий-план-віків-відеопрезентація/> (дата звернення: 05.12.2023).
14. Звіт про служіння в країнах і територіях. *Звіт про всесвітню діяльність Свідків Єгови*. 2022. URL: <https://wol.jw.org/uk/wol/d/r15/lp-k/1102022817> (дата звернення: 08.12.2023).
15. Кальвінізм. *PICV*. URL: https://risu.ua/kalvinizm_n34004 (дата звернення: 02.12.2023).
16. Куриляк В. В., Полумисна О. О. Моніторинг ставлення православної Церкви до Адвентистів сьомого дня в Україні. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*. 2021. Т. 32, № 4. С. 88–95. URL: [https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.32\(4\)-9](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.32(4)-9).
17. Куриляк В. В. Реакції українських адвентистів на Євромайдан. *Сторінки історії: збірник наукових праць*. 2020. № 50. С. 298–322. URL: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.50.2020.210156>.
18. Наш скарб у глиняних посудинах. *Вартова башта оголошує Царство Єгови*. 1999. Т. 120, № 3. С. 14–19.
19. Не лякайся, черідко мала. *Вартова башта оголошує Царство Єгови*. 1995. Т. 116, № 4. С. 18–22.
20. Пізній протестантизм в Україні (п'ятидесятники, адвентисти, Свідки Єгови) / ред. П. Яроцький. Київ-Дрогобич : Сурма С., 2008. 632 с.
21. Рассел Ч. Т. Божий План Віків. Laymen's Home Missionary Movement (LHMM), 2020. 356 с.
22. Чи треба боятися кінця світу?. *Вартова башта оголошує Царство Єгови*. 2013. Т. 134, № 1. С. 4–8.

REFERENCES

1. 1977 Yearbook of Jehovah's Witnesses. (1977). Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania.
2. 1980 Yearbook of Jehovah's Witnesses. (1980). Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania.
3. 1990 Yearbook of Jehovah's Witnesses. (1990). Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania.
4. 1993 Yearbook of Jehovah's Witnesses. (1993). Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania.
5. Announcements. (1966). *The Watchtower Announcing Jehovah's Kingdom*, 87(19), 608.
6. Jehovah's Witnesses: proclaimers of God's kingdom. (1993). Watchtower Bible and Tract Society of New York.
7. Kuryliak, V., & Balaklytskyi, M. (2020). The Seventh-Day Adventists' Military Service Peculiarities. *East European Historical Bulletin*, (14), 190–205.
8. Macmillan, A. H. (1957). *Faith on the March*. Prentice-Hall, Inc.
9. Macmillan, A. H. (1966). Doing God's Will Has Been My Delight. *The Watchtower Announcing Jehovah's Kingdom*, 87(16), 504–510.
10. Moody, Dwight Lyman (1837-1899). (2018). *Encyclopedia.com*. <https://www.encyclopedia.com/people/philosophy-and-religion/protestant-christianity-biographies/dwight-lyman-moody>
11. Sixty Years as a Proclaimer of the "Good News". (1982). *The Watchtower Announcing Jehovah's Kingdom*, 103(8), 10–12.

12. 1919-y. Sto rokiv tomu [1919th A hundred years ago]. (2019). *Vartova bashta oholoshuie Tsarstvo Yehovy – The Watchtower proclaims Jehovah’s Kingdom*, 140(13), 2–5. [in Ukrainian].
13. Bozhyi Plan Vikiv – Videoprezentatsiia [God’s Plan of the Ages – Video presentation]. (n. d.). *Bibliinyi Prapor: sait Doslidnykiv Biblii (LHMM) – Bible Flag: Bible Students (LHMM) site.*. <http://biblijnyjprapor.com.ua/божий-план-віків-відеопрезентація/> [in Ukrainian].
14. Zvit pro sluzhinnia v krainakh i terytoriiakh [Report on service in countries and territories]. (2022). *Zvit pro vsesvitniu diialnist Svidkiv Yehovy – Report on the worldwide activities of Jehovah’s Witnesses*. <https://wol.jw.org/uk/wol/d/r15/lp-k/1102022817> [in Ukrainian].
15. Kalvinizm [Calvinism]. (b. d.). *RISU*. https://risu.ua/kalvinizm_n34004 [in Ukrainian].
16. Kuryliak, V. V., & Polumysna, O. O. (2021). Monitorynh stavlennia pravoslavnoi Tserkvy do Adventystiv somoho dnia v Ukraini [Monitoring the attitude of the Orthodox Church towards Seventh-day Adventists in Ukraine]. *Osvitnii dyskurs – Educational discourse*, 32(4), 88–95. [https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.32\(4\)-9](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.32(4)-9) [in Ukrainian].
17. Kuryliak, V. V. (2020). Reaktsii ukrainskykh adventystiv na Yevromaidan [Reactions of Ukrainian Adventists to Euromaidan]. *Storinky istorii – Pages of history*, (50), 298–322. <https://doi.org/10.20535/2307-5244.50.2020.210156> [in Ukrainian].
18. Nash skarb u hlynianykh posudynakh [Our treasure is in clay vessels]. (1999). *Vartova bashta oholoshuie Tsarstvo Yehovy – The Watchtower proclaims Jehovah’s Kingdom*, 120(3), 14–19. [in Ukrainian].
19. Ne liakaisia, cheridko mala [Don’t be afraid, small flock]. (1995). *Vartova bashta oholoshuie Tsarstvo Yehovy – The Watchtower proclaims Jehovah’s Kingdom*, 116(4), 18–22. [in Ukrainian].
20. Yarotskyi, P. (Red.). (2008). *Piznii protestantyzm v Ukraini (piatydesiatnyky, adventysty, Svidky Yehovy) [Late Protestantism in Ukraine (Pentecostals, Adventists, Jehovah’s Witnesses)]*. Surma S. [in Ukrainian].
21. Rassel Ch. T. (2020) Bozhyi Plan Vikiv [God’s Plan of the Ages]. Laymens Home Missionary Movement (LHMM). [in Ukrainian].
22. Chy treba boiatysia kintsia svitu? [Should we be afraid of the end of the world?] (2013). *Vartova bashta oholoshuie Tsarstvo Yehovy – The Watchtower proclaims Jehovah’s Kingdom*, 134(1), 4–8. [in Ukrainian].

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 77.034.4:004.021.2/.3

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-7>

Вікторія БАРАБАШ,

orcid.org/0009-0008-7331-4920

*студентка II курсу магістратури факультету соціальної педагогіки та психології
Запорізького національного університету
(Запоріжжя, Україна) victoriabara2579@gmail.com*

Ганна ЧЕМЕРИС,

orcid.org/0000-0003-3417-9910

*PhD, доцент,
завідувач кафедри дизайну
Запорізького національного університету
(Запоріжжя, Україна) Anyta.Chemeris@gmail.com*

АНАЛІЗ, СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ТА ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОЛЬОРОЗРІЗНЕННЯ ЗГІДНО ФОРМ ДАЛЬТОНІЗМУ ДЛЯ ПРОЄКТУВАННЯ МАНУАЛУ ДЛЯ ДИЗАЙНЕРІВ «СПЕКТР ЗОРУ»

Актуальність інклюзивної освіти на сьогоднішній день є безперечним фактом в освітній діяльності. Важливість розуміння психічних, фізіологічних та генетичних особливостей людського організму, дозволяє дизайнерам продукувати ергономічний дизайн, адаптуючи простір для комфорту кожного. Роль інклюзивної освіти в професійно-навчальній діяльності допомагає студентам глибше розуміти проблематику функціональності та ефективності дизайну, стимулювати критичне мислення та творчий підхід до вирішення проблем доступності. Такий підхід дозволяє породити нове покоління дизайнерів, які враховують принципи інклюзивності в своїй творчості, сприяючи побудові універсального суспільства, де кожна людина має можливість користуватися продуктами та сервісами незалежно від індивідуальних особливостей. Інклюзивна освіта виступає як каталізатор для формування у студентів не лише професійних технічних навичок, а й соціальної відповідальності, сприяє розвитку толерантності, емпатії задля створення справедливого та рівноправного суспільства. Для проектування мануалу для дизайнерів з кольоророзрізнення згідно форм дальтонізму «Спектр зору» було проаналізовано фізіологічні можливості перцепції кольорного спектру різними формами кольорного зору, систематизовано та візуалізовано теоретичний матеріал на сторінках навчально-практичного мануалу «Спектр зору». Мануал «Спектр зору» слугуватиме корисним інструментом для дизайнерів у навчальній і професійній діяльності, допомагаючи їм створювати візуальний контент, адаптований до сучасних вимог, забезпечуючи його доступність для всіх користувачів, незалежно від їхньої форми кольорного сприйняття. Дослідження теоретичних засад кольоророзрізнення та особливостей дальтонізму може сприяти поглибленню розуміння теми кольорного зору та мотивації до застосування набутих знань у дизайн-проектах.

Ключові слова: *кольоророзрізнення, інклюзивний дизайн, універсальний дизайн, дальтонізм, кольорова сліпота, мануал для дизайнерів.*

Viktoriia BARABASH,

orcid.org/0009-0008-7331-4920

*Student of the 2nd year of the Master's degree at the Faculty of Social Pedagogy and Psychology
Zaporizhzhia National University
(Zaporizhzhia, Ukraine) victoriabara2579@gmail.com*

Hanna CHERMERS,

orcid.org/0000-0003-3417-9910

*PhD, Associate Professor,
Head of the Design Department,
Zaporizhzhia National University
(Zaporizhzhia, Ukraine) Anyta.Chemeris@gmail.com*

ANALYSIS, SYSTEMATIZATION, AND VISUALISATION OF COLOUR PERCEPTION FEATURES ACCORDING TO DALTONISM FORMS FOR DESIGNERS' MANUAL DEVELOPMENT "SPECTRUM OF VISION"

The relevance of inclusive education today is an indisputable fact in educational activities. The importance of understanding the mental, physiological and genetic characteristics of the human body allows designers to produce ergonomic design, adapting the space for everyone's comfort. The role of inclusive education in professional and educational activities helps students to better understand the issues of functionality and efficiency of design, stimulate critical thinking and creativity in solving accessibility problems. This approach allows us to create a new generation of designers who take into account the principles of inclusiveness in their work, contributing to the construction of a universal society where everyone has the opportunity to use products and services regardless of their individual characteristics. Inclusive education acts as a catalyst for students to develop not only professional technical skills, but also social responsibility, promotes tolerance and empathy to create a fair and equal society. To design the "Spectrum of Vision" manual for designers on color discrimination according to the forms of color blindness, we analyzed the physiological capabilities of color spectrum perception by different forms of color vision, systematized and visualized the theoretical material on the pages of the "Spectrum of Vision" educational and practical manual. The "Spectrum of Vision" manual will serve as a useful tool for designers in their educational and professional activities, helping them to create visual content adapted to modern requirements, ensuring its accessibility to all users, regardless of their form of color perception. The study of the theoretical foundations of color vision and the peculiarities of color blindness can help to deepen the understanding of color vision and motivate the application of the acquired knowledge in design projects.

Key words: color perception, inclusive design, universal design, daltonism, colour blindness, manual for designers.

Постановка проблеми. Завдяки фізіології, око людини може сприймати від 100, а в рідких випадках, до 100 мільйонів кольорів (тетрахроматія). Таке бачення дозволяє осягати світ у всій його красі, проте, існують виключення. Люди з обмеженими можливостями, часто стикаються зі складностями пристосування до звичних для пересічної людини умов, через лімітовані фізичні та психічні можливості. За оцінками експертів Всесвітньої організації охорони здоров'я на 2023 рік, приблизно 1,3 мільярда людей – або 16% населення планети сьогодні мають значну інвалідність, зокрема колірну сліпоту (World Health Organization). Колірна сліпота може завдавати дискомфорту: у виборі професії, працевлаштуванні, налагодженні стосунків та елементарних повсякденних рішеннях. Статистика (Colorblind People Population!, 2022), показує, що в світі налічується понад 350 мільйонів дальтоніків і щороку ця цифра зростає відповідно до демографії. Для полегшення життя людей, експерти з різних галузей, розробляють проекти з урахуванням універсального та інклюзивного дизайнів: послуговуючись психологією, ергономікою, естетикою, вирішуючи актуальні проблеми сучасності та адаптуючись до тенденцій в світі.

Аналіз досліджень. У різні роки дослідженням кольорознавства та аномалії колірної сприйняття займалися такі відомі вчені як, Платон, Аристотель, І. Ньютон, Дж. Дальтон, С. Ішихара, Ф. Лантоні, Дж. Вальд, М. Бойтон, Г. Гемгольц та ін. Серед наукових праць українських дослідників, особливе місце посідають праці В. Заплатинського

(2017), Л. Крестьянполь, М. Ковальчук та О. Вашкевич (2023). На особливу увагу заслуговують аналітичні праці Т. Балбус та ін. (2023), І. Мінтій та ін. (2018), А. Чуркін та М. Безменова (2020). Питання універсального дизайну висвітлено у дослідженні (Чемерис, Брянцева, 2021).

Мета статті – полягає у здійсненні дослідно-пошукового аналізу, систематизації та візуалізації особливостей кольоророзрінення для проектування мануалу для дизайнерів з кольоророзрінення згідно форм дальтонізму «Спектр зору».

Виклад основного матеріалу. Завдяки фізіології, око людини може сприймати від 100, а в рідких випадках, до 100 мільйонів кольорів (тетрахроматія). Процес перцепції кольорів відбувається завдяки спеціальним світлочутливим клітинам: паличкам та колбочкам, які знаходяться в сітківці ока, та реагують на зовнішні стимули (World Health Organization, 2023). В сітківці людини налічується приблизно 130 мільйонів паличок і 7 мільйонів колбочок, а фоторецепція відбувається завдяки здатності цих клітин перетворювати світлові подразники на нервові сигнали, які передають в мозок необхідну інформацію для подальшої обробки і перцепції (Овчинников та ін., 2011: 11). Кожна з трьох видів фоторецепторів (колбочки), має чутливість до світла певної довжини. Дані колбочки, мають відповідні назви S (Small – короткі), M (Medium – середні), L (Large – великі), залежно від довжини хвиль світла, яку вони поглинають (рис. 1). Така модель отримала скорочену назву "SML color space" (Горло, Мінтій, 2018: 183–184).

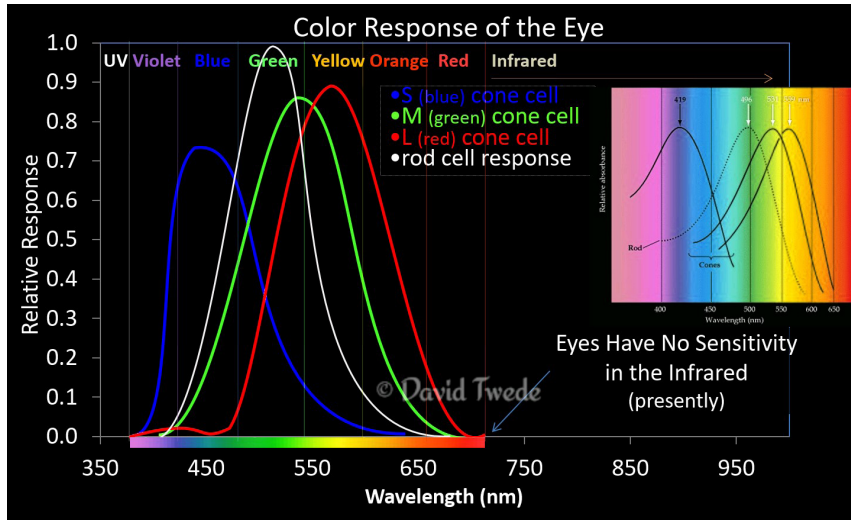

Рис. 1. Колірна модель SML

У природі існує різноманіття світлових хвиль, але не всі з них є видимими для людського ока. Зазначимо, що інфрачервоні, ультрафіолетові, рентгенівські та гамма промені, не сприймаються більшістю людей, оскільки вони не входять до видимого спектру світла. Людина сприймає лише обмежений колірний спектр, відомий як «видимий спектр», який охоплює різні кольори від червоного до фіолетового. Таке бачення дозволяє осягати світ у всій його красі, проте, існують виключення. Особи з обмеженими можливостями колірного сприйняття, в силу генетичної схильності, стикаються зі складностями пристосування до звичних для пересічної людини умов, тому надважливо в сучасному дизайні враховувати особливості колірного

сприйняття інклюзивних груп. Для вирішення проблеми врахування колірної доступності для дизайнерів постає необхідність у розробці мануалу. Послугуючись мануалом, як допоміжним посібником у навчально-практичній діяльності, дизайнери матимуть можливість глибше розуміти структуру кольорознавства, класифікацію та особливості форм зорового сприйняття, врахувати колірну доступність у власних дизайн-проектах. Перші сторінки мануалу присвячені *трихроматії (нормальний зір)* (рис. 2). Це тип триколірного сприйняття, при якому особа має три типи колірних фоторецепторів, які сприймають червоний, зелений і синій кольори для розрізнення видимого спектру.

This page from the manual "Spectrum of Vision" is titled "Трихроматія / Trichromasy". It features a 3D CMYCube, a circular color wheel with hue angles, and a table of basic color codes. The table includes columns for Hex, RGB, HSV, and HSL values for various colors.

#	RGB	HSV	HSL
#FFFFFF	255-255-255	0-0-100	100-100-100
#FF0000	255-0-0	0-100-100	0-100-50
#FFFF00	255-255-0	60-100-100	60-100-50
#00FF00	0-255-0	120-100-100	120-100-50
#00FFFF	0-255-255	180-100-100	180-100-50
#0000FF	0-0-255	240-100-100	240-100-50
#FF00FF	255-0-255	300-100-100	300-100-50
#000000	0-0-0	0-0-0	0-0-0

This page from the manual "Spectrum of Vision" is titled "Eye Anatomy 3D Model". It features a 3D anatomical model of the eye and a list of four key components:

1. Центральні кровоносні судини сітківки
Переносить оксигеновану кров до сітківки, а дезоксигеновану - назад до серця.
2. Центральна очна ямка
Частина сітківки, яка налаштує чіткість зображення.
3. Райдужка
Контролює розмір зіниці, що обмежує кількість світла, яке падає на сітківку.
4. Лінза
Фокусує світло на сітківку ока.

Рис. 2. Мануал з кольорозрізнення «Спектр зору». Трихроматія

Людина з триколірним зором може розрізнати більшість перманентів кольорів, їх насиченість, світлість, контрастність, колірну вібрацію тощо. На сторінках мануалу, присвячених цьому кольоророзрізненню продемонстровано більшість необхідних матеріалів для ознайомлення та експлуатації: кольорове коло з 6, 12 та 25 кольорів (Color Wheel), поділене навпіл на холодні і теплі, з визначенням градусів кожного тону (модель HSV) на колірному спектрі, та додаванням назв кольорів позначених першими літерами для зручності. Модель накладання кольорів RGB/CMYK. Ахроматичні градації HSB та калібрування рівня прозорості (Opacity) для білого та чорного кольорів. Таблиця базових колірних кодів (Basic Color Codes) моделей: RGB, HSV, HSL.

Наступні сторінки мануалу присвячені дальтонізму або колірній сліпоті – генетичній, рідше набутій інвалідності, яка супроводжується нездатністю до сприйняття певних кольорів, або їх повною відсутністю. Існують різні форми колірного сприйняття: трихроматія, тетрахроматія, дихроматія, монохромія та ахроматопсія, узагальнивши інформацію про які нами було здійснено систематизацію та візуалізацію у вигляді «Графіка форм кольоросприйняття» для вступної сторінки мануалу (рис. 3). Графік сприйняття кольору (Color Perception Chart), є продуктом ретельного аналізу особливостей кольоросприйняття та перенесення даних у похідні RGB з коротким і лаконічним описом до кожної форми дихроматії.

Принцип побудови «Графіка форм кольоросприйняття» відбувався з огляду на: аналіз особливостей перцепції колірної спектру, сучасні підходи до класифікації форм кольоророзрізнення та інформаційний дизайн, дослідження аналогів мануалу і виявлення недостатності візуалізації форм дальтонізму у вигляді графіків та схем для глибокого розуміння базових термінів. Значення графіка подаються з використанням умовних позначень, де: зліва розташовано символи для ідентифікації колірної сліпоти та значення для зображення фоторецепторів у вигляді моделі RGB, зправа – умова отримання колірної інфографіки: значення максимально доступної для бачення людського ока яскравість світла. Особливості форм кольоророзрізнення показані направляючими до текстових блоків з описами стану, і відповідно прикріпленням візуалізації змін колірної спектру в залежності від аномалії колірної сприйняття. В описах також присутні короткі математичні нотатки для позначення активізації певних фоторецепторів моделі RGB:

1. *Трихроматія (RGB)*. *Кольоровий зір* – Однорядкове сприйняття 3 (іноді 4 – тетрахроматія) типів колбочок.

2. *Тританопія ($R > G < B$)* – низьке сприйняття синіх, жовтих, червоно-фіолетових кольорів.

3. *Дейтеранопія ($R < G > B$)* – часткова колірна сліпота. низьке сприйняття зелених відтінків.

4. *Протанопія ($R > G > B$)* – низьке сприйняття довгих хвиль (червоних, жовтих, зелених кольорів).

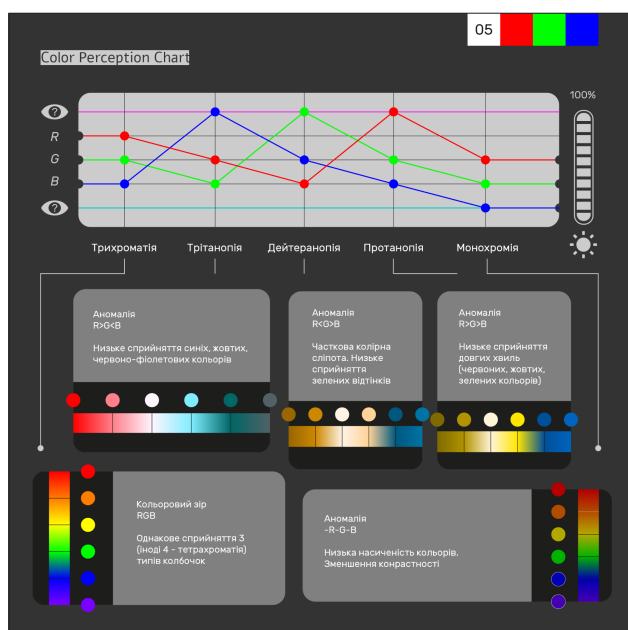

Рис. 3. Мануал з кольоророзрізнення «Спектр зору». Графік форм кольоросприйняття: інфографіка і класифікація та дихроматія

5. *Монохромія (-R-G-B)* – Низька насиченість кольорів. Зменшення контрастності.

Розгортка мануалу, присвячена дихроматії, демонструє наочне представлення особливостей дихроматії та порівняння даних колірного зору в графічному та візуальному супроводах (рис. 3). Де умовні позначення графіка визначають фоторецептори (RGB точки), які при оптимальній яскравості, мають різні значення відповідно до форм дальтонізму. Знаходження колірних точок в тах чи тін положенні/ях на лінії, позначається як низька чутливість (колірна сліпота) до сприйняття певного кольору чи декількох кольорів. Для ефективного розуміння графіку «Color Perception Chart», додані математичні і текстові описи та градієнтні сполучення з візуалізацією відмінності перцепції кольорів видимого спектру для кожної форми дихроматії. Суміжна сторінка демонструє порівняння зображення при накладанні дихроматичних фільтрів на прикладі дизайну інфраструктури франко-венесуельського митця – Карлоса Круза-Діеза (Carlos Cruz-Diez).

Монохромія (рис. 4), як аномалія колірного зору, відрізняється пониженою насиченістю/яскравістю кольорів. Щоб ефективно передати особливість дефекту, найкращим способом було продемонструвати візуальні приклади. Для цього чудово підійшли роботи студії «Studio Ghibli». Ми підбрали оригінальні постери декількох анімаційних творів студії Гіблі: «Віднесені привидами» (Spirited away, 2001), «Мій сусід, Тоторо» (My Neighbor Totoro, 1988), «Принцеса

Мононоке» (Mononoke-hime, 1997), «Відьомська служба доставки Кікі» (Kiki's Delivery Service, 1989), виокремили кольорові палітри, які у своїй більшості мають приглушені кольори.

Фінальна розгортка мануалу для дизайнерів з кольорозрізнення згідно форм дальтонізму «Спектр зору», демонструє аномалію колірного зору під назвою ахроматопсія (рис. 5). *Ахроматопсія* – це порушення кольорового зору, при якому відсутня здатність бачити кольори візуального спектру. Людина може розрізнити тільки ахроматичну палітру, що складається з чорного, білого та відтінків сірого. Це найскладніша, з точки зору сприйняття, форма дальтонізму, бо залежна від двох факторів: кількості світла та контрастності відтінків. Можливості актуальних додатків та веб-розширень, спрощують життя дизайнера завдяки наявності корисних інструментів для редагування зображень. За їх допомоги можна отримати колірну палітру з даних зображення за лічені секунди, чи відкалібрувати подачу кольору та світла для фотографій. Такий багатий функціонал дозволяє налаштувати властивості зображення для комфортного перегляду різними засобами (друк, веб-перегляд). Наполегливою порадою для продукування візуального контенту є перевірка колірної доступності та контрастності за WCAG (Web Content Accessibility Guidelines), що дозволяє перевірити та адаптувати дизайн до норм інклюзивної доступності.

Включення інформаційного дизайну та методів візуальної комунікації до графічного

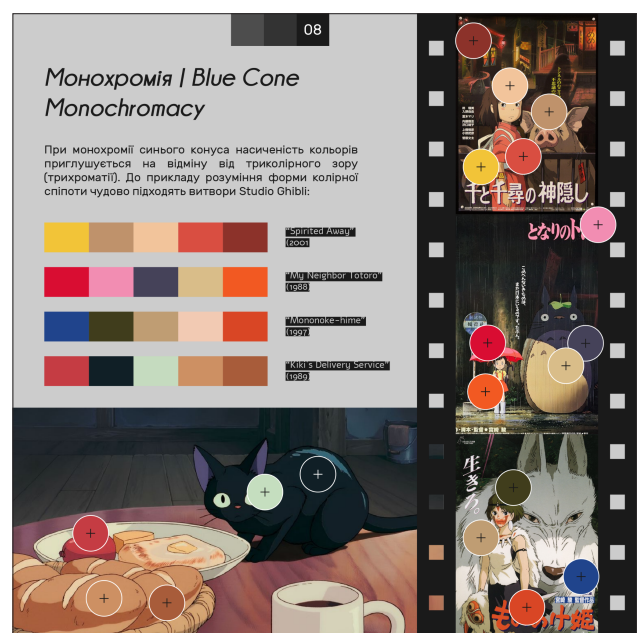

Рис. 4. Мануал з кольорозрізнення «Спектр зору». Монохромія

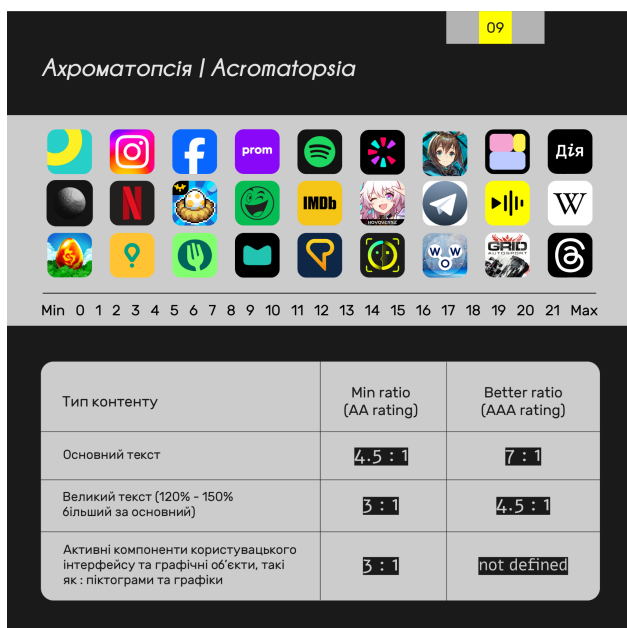

Рис. 5. Мануал з кольоророзрізнення «Спектр зору». Ахроматопсія

наповнення мануалу (використання схематичних таблиць та наочних матеріалів для порівняння), дозволяє користувачу провести аналіз колірної доступності, відрізнити інклюзивно-доступний дизайн, від функціонально не пристосованого, послуговуючись інформацією наданою у вигляді таблиць.

Діапазон з 27 іконографічних символів, образних з додатку Play Market за певними категоріями: колір, шрифт, композиція, візуальне наповнення, контрастність, розташований вздовж лінійки контрастності (від min 0 до max 21) порівнює властивості графічних зображень у відповідності до норм колірної доступності за рекомендаціями WCAG (Web Content Accessibility Guidelines). Нижче метричної лінійки розташовано пам'ятку з лаконічним роз'ясненням значень коефіцієнтів контрастності, де: *рівень A* – це мінімальний не допустимий рівень в інклюзивному дизайні, бо має надто низьку контрастність для сприйняття. *Рівень AA* – вважається мінімальним доступним рівнем контрастності кольорів, та *рівень AAA* – максимальний позитивний доступний рівень контрастності для використання в інклюзивному дизайні (WCAG, 2023). Якщо контрастність недостатня, то текст може бути складним для читання, особливо для людей з візуальними обмеженнями. Щоб перевірити контрастність кольорів достатньо скористатися інструментарієм “Color Contrast Checker” від WebAIM чи іншим веб-аналогом перевірки контрастності кольорів (WebAIM, 1999–2023).

«Web Content Accessibility Guidelines» (WCAG – Настанови з доступності веб-контенту) – це документ, який містить рекомендації як зробити веб-сайт доступним для людей з обмеженими можливостями. До принципів WCAG входять:

1. *Сприйнятність (Perceivable)* – першочерговий показник веб-доступності. Людина, за долю секунди, може визначити ефективність дизайну, просто скориставшись ним. Наявність допоміжних інструментів для людини з обмеженими можливостями для комфортного користування веб-контентом: функції читання в голос, можливість редагування розмір тексту, контрастність кольорів і т.п.

2. *Дієвість (Operable)* – доступність елементів інтерфейсу, підкріплення спеціальних можливостей та різноманітність оперування платформою (користування мишкою, клавіатурою, голосом) посилена безпека персональних даних (надійність), є значущими показниками для функціонального дизайну.

3. *Зрозумілість (Understandable)*. Лаконічна подача інформації, спрощення мови і візуального супроводу, поділ тексту на блоки, застосування зрозумілої інфографіки і написів, в час розвитку технологій та реклами є необхідними елементами привернення уваги, економії часу та полегшення сприйняття.

4. *Стійкість (Robust)* – придатність дизайну до використання на кросплатформних (браузерах, мобільних додатках і т.д.) з урахуванням основних вимог веб-доступності (Чемерис, 2021: 202–205).

Висновки. Аналіз особливостей форм колірної зору дозволяє використати теоретичний матеріал у розробці мануалу з кольоророзрізнення «Спектр зору», проектування якого визначається як інтегральна спроба розширити знання про колір та особливості перцепції колірної спектру різними формами дальтонізму. Сприяття подальшому розвитку інклюзивної освіти, яка враховує особливості кольоророзрізнення в дизайні, а також, може слугувати корисним інструментом для дизайнерів у навчальній і професійній діяльності, допомагаючи їм створювати візуальний контент, адаптований до сучасних умов, забезпечуючи його доступність для всіх користувачів, незалежно від їхньої форми колірної сприйняття. Застосування демонстраційної графіки в навчальному процесі є ефективним методом, спрямованим на покращення засвоєння матеріалу та розуміння навчальних концепцій. Цей підхід полягає у залученні візуальних та інтерактивних засобів подання інформації, таких як: медіа контент (ілюстрації, зображення, колажі, відео- і аудіоматеріали),

інформаційний дизайн (схеми, діаграми, таблиці, графіки, інфографіка), інтерактивний простір (VR, симуляції, інтерактивний дизайн) та візуальні комунікації, допомагає створити конкретний та зрозумілий зв'язок між абстрактними концепціями та їх реальним використанням,

полегшити запам'ятовування та сприяти легшому розумінню складних тем, зробивши навчання більш захопливим, цікавим та ефективним, розвинути творче нестандартне мислення користувачів, надихнути на прогресивні ідеї в універсальному дизайні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балбус Т. А., Рублевська Н. В., Мацішина З. А., Тарасюк І. І. Синенький Д. В. Спільні аспекти у методиці викладання композиції та кольорознавства для студентів мистецьких спеціальностей. *Вісник науки та освіти. Серія «Культура і мистецтво»*. Київ. 2023. Вип. 5 (11). С. 922–931. DOI : 10.52058/2786-6165-2023-5(11)-922-931
2. Крестьянполь Л., Ковальчук М., Вашкевич О. Вебдоступність як основний засіб руйнування цифрових бар'єрів для людей з обмеженими можливостями. *Прикладні проблеми комп'ютерних наук, безпеки та математики*. № 1 (2023), С. 4–9. URL: <https://apcssm.vnu.edu.ua/index.php/Journalone/article/view/2>
3. Горло А. М., Мінтій І. С. Адаптація дизайну сайту для людей із порушенням кольоросприйняття. *Новітні комп'ютерні технології*. Кривий Ріг, Т. XVI. 2018. С. 183–184 URL: ccjournals.eu/ojs/index.php/nocote/article/view/835/865
4. Заплатинський В. М. Використання кольору в теорії та практиці безпеки. *Інноваційні аспекти систем безпеки праці, захисту інтелектуальної власності : зб. матеріалів. II всеукр. наук-практ. конф.*, м. Полтава, 29–30 березня, 2017 р. Полтава, 2017. С. 8–11.
5. Інститут інноваційного врядування. Керівні принципи доступності веб-контенту (WCAG) в контексті України. 2023. URL: accessibility.instingov.org/blog/kerivni-principi-dostupnosti-veb-kontentu-wcag-v-konteksti-ukrayini
6. Мінтій І. С., Вакалюк Т. А., Пірогов В. М., Горло А. М., Мінтій М. М. Аналіз програмних засобів для людей із порушеннями зору. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка «Педагогічні науки»*, 2018. № 4 (95). С. 108–116. DOI : 10.35433/pedagogy.4(95).2018.108–116
7. Овчинников С. С., Таряник М. М., Лутай О. В. Фізіологічна оптика та колориметрія. Конспект лекцій 3 курсу для студентів 4 курсу за напрямом «Електротехніка та електротехнології» спеціальності «Світлотехніка і джерела світла». ХНУГХ ім. А.Н. Бекетова. Харків. 2011. 79 с. URL: eprints.kname.edu.ua/20932/1/2010_печКОНСПЕКТ_ОВЧИННИКОВ.pdf
8. Чемерис Г. Ю. UX/UI дизайн : навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Дизайн» освітньо-професійної програми «Графічний дизайн». Запоріжжя. 2021. 290 с. URL: dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/5157
9. Чемерис Г. Ю., Брянцева Г. В. Актуальність впровадження проектування універсального та доступного дизайну у професійну підготовку майбутніх дизайнерів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр.* Запоріжжя. 2021. Вип. 76. Том 3. С. 151–155. DOI: 10.32840/1992-5786.2021.76-3.27
10. Чуркін А. І., Безменов М. І. Мобільний асистент для корекції колірної сліпоти. *Теоретичні та практичні дослідження молодих науковців : матеріали міжнар. наук-практ. конф.* Харків. 2020. С. 52–53. URL: web.kpi.kharkov.ua/masters/wp-content/uploads/sites/135/2020/12/TPRYS-2020.pdf
11. *Colorblind People Population! Statistics*. Colorblind Guide: all you need to know about color blindness. URL: colorblindguide.com/post/colorblind-people-population-live-counter
12. Disability facts. *World Health Organization*. 2023. URL: [who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health](https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health)
13. WebAIM. Contrast Checker. 1999–2023. URL: webaim.org/resources/contrastchecker

REFERENCES

1. Balbus T. A., Rublevska N. V., Macishina Z. A., Tarasiuk I. I., Synenkyi D. V. (2023). Spilni aspekty u metodytsi vykladannia kompozytsii ta koloroznavstva dlia studentiv mystetskykh spetsialnostei [Common aspects in the methodology of teaching composition and color perception for students of artistic specialties]. *Visnyk nauky ta osvity. Seriya "Kultura i mystetstvo"*, Kyiv, Issue 5(11), 922–931. DOI: 10.52058/2786-6165-2023-5(11)-922-931 [in Ukrainian]
2. Krestyanpol L.Y., Kovalchuk M.S., Vashkevich O.M. Web accessibility as the man tool for breaking digital barriers for people with disabilities. *Applied problems of computer science, security and mathematics*. № 1 (2023), С. 4–9. URL: <https://apcssm.vnu.edu.ua/index.php/Journalone/article/view/2> [in Ukrainian]
3. Horlo A. M., Mintii I. S. (2018). Adaptatsiia dyzainu сайtu dlia liudei iz porushenniam kolorospryiniattia [Adapting website design for people with color vision impairments]. *Novitni kompiuterni tekhnologii*, Kryvyi Rih, Vol. XVI, 183–184. URL: ccjournals.eu/ojs/index.php/nocote/article/view/835/865 [in Ukrainian]
4. Zaplatynskiy V. M. (2017). Vykorystannia koloru v teorii ta praktytsi bezpeky [The use of color in the theory and practice of safety: Innovative aspects of labor, intellectual property protection]. *Innovatsiini aspekty system bezpeky pratsi, zakhystu intelektualnoi vlasnosti : zb. materialiv. II vseukr. nauk-prakt. konf.*, Poltava, 8–11. [in Ukrainian]
5. Institute of Innovative Governance. (2023). *Guiding principles for web content accessibility (WCAG) in the context of Ukraine*. URL: accessibility.instingov.org/blog/kerivni-principi-dostupnosti-veb-kontentu-wcag-v-konteksti-ukrayini
6. Mintii I. S., Vakaliuk T. A., Pirogov V. M., Horlo A. M., Mintii M. M. (2018). Analiz prohramnykh zasobiv dlia liudei iz porushenniamy zoru [Analysis of software tools for people with visual impairments]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho*

.....
universytetu imeni Ivana Franka "Pedagogichni nauky", No. 4 (95), 108–116. DOI: 10.35433/pedagogy.4(95).2018.108-116 [in Ukrainian]

7. Ovchinnikov S. S., Tarianyk M. M., Lutay O. V. (2011). Fiziolohichna optyka ta kolorymetriia. Konspekt lektzii 3 kursu dlia studentiv 4 kursu za napriamom "Elektrotekhnika ta elektrotekhnolohii" spetsialnosti "Svitlotekhnika i dzhherela svitla" [Physiological optics and colorimetry: Lecture notes for the 3rd year students of the 4th year in the direction of "Electrical engineering and electrical technology" of the specialty "Lighting engineering and light sources"]. KhNURE A.N. Beketov, Kharkiv. URL: eprints.kname.edu.ua/20932/1/2010_печКОНСПЕКТ_ОВЧИННИКОВ.pdf [in Ukrainian]

8. Chemerys H. Y. (2021). UX/UI dyzain : navchalnyi posibnyk dlia zdobuvachiv stupenia vyshchoi osvity bakalavra spetsialnosti "Dyzain" osvitno-profesiinoi prohramy "Hrafichnyi dyzain" [UX/UI design: Educational manual for bachelor's degree students of the "Design" specialty of the educational-professional program "Graphic Design"]. Zaporizhzhia. URL: dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/5157 [in Ukrainian]

9. Chemerys H. Y., Briantseva H. V. (2021). Aktualnist vprovadzhennia proektuvannia universalnogo ta dostupnogo dyzainu u profesiinu pidhotovku maibutnikh dyzaineriv [Relevance of implementing universal and accessible design in the professional training of future designers]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh: zb. nauk. pr.*, Zaporizhzhia, Issue 76, Vol. 3, 151–155. DOI: 10.32840/1992-5786.2021.76-3.27 [in Ukrainian]

10. Churkin A. I., Bezmenov M. I. (2020). Mobilnyi asyistent dlia korektsii kolirnoi slipoty [Mobile assistant for color blindness correction]. *Teoretychni ta praktychni doslidzhennia molodykh naukovtsiv : materialy mizhnar. nauk-prakt. konf.* Kharkiv, 52-53. URL: web.kpi.kharkov.ua/masters/wp-content/uploads/sites/135/2020/12/TPRYS-2020.pdf [in Ukrainian]

11. *Colorblind People Population!* Statistics. Colorblind Guide: all you need to know about color blindness. URL: colorblindguide.com/post/colorblind-people-population-live-counter

12. Disability facts. (2023). *World Health Organization*. URL: who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health

13. *WebAIM*. (1999–2023). Contrast Checker. URL: webaim.org/resources/contrastchecker

Ірина БЕРМЕС,

orcid.org/0000-0001-5752-9878

доктор мистецтвознавства, професор,
завідувачка кафедри вокально-хорового, хореографічного та образотворчого мистецтва
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) irunabermes@ukr.net

МУЗИЧНЕ ПРОСВІТНИЦТВО В КУЛЬТУРНОМУ ПІДНЕСЕННІ ГАЛИЧИНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX СТ.)

Музичне просвітництво зародилося у Східній Галичині у другій половині XIX ст. Цьому сприяла ситуація, що склалася у краї під впливом демократичних процесів, впроваджених австрійським урядом, так само західноєвропейських просвітницьких ідей. Усвідомлення українцями своєї національної приналежності, особливо у колах інтелігенції, привело до заснування культурно-просвітницьких товариств, у яких охоче брали участь автохтони.

«Просвіта», «Руська бесіда», «Теорбан», «Академічне братство», «Львівський Боян» розгорнули активну просвітницьку діяльність через концертні заходи, які влаштовували аматорські хорові, театральні, інструментальні гуртки при них. Це привело до вагомих здобутків у культурній сфері, адже просвітяни популяризували український музичний продукт заради пошвавлення музичного життя, ширше – піднесення національної культури.

Осередком розвитку музичного просвітництва був Львів, у якому зосереджувалися центральні культурно-освітні організації, на їх взірєць – філії по різних містах Галичини. Інтенсивна діяльність аматорських гуртків, їхні амбітні плани, реалізовані концерти й акції свідчили про активне поширення музикування, загальне національне піднесення в краї.

Якщо на початках в аматорських гуртках брали участь широкі кола галицької людності, то згодом – і представники інтелігенції, які досить часто очолювали ці колективи, ставали їх промоторами.

Концертна практика культурно-просвітницьких товариств зводилася до таких функцій: популяризаторської, культуротворчої, гедоністичної, естетичної, освітньо-виховної, комунікативної та ін. Отже, музичне просвітництво Східної Галичини другої половини XIX ст. стало важливим чинником піднесення української музичної культури у контексті націєтворення, засобом культивування та збереження національної спадщини, утвердження національної ідеї.

Ключові слова: музичне просвітництво, культурно-просвітницькі товариства, аматорські гуртки, концерт, музичне виконавство.

Iryna BERMES,

orcid.org/0000-0001-5752-9878

PhD hab. in Arts, Professor,
Head of Department of Vocal and Choral, Choreographic and Visual Arts
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) irunabermes@ukr.net

MUSICAL EDUCATION IN THE CULTURAL RISE OF GALICIA (SECOND HALF OF THE XIX CENTURY)

Musical enlightenment originated in Eastern Galicia in the second half of the nineteenth century. It was facilitated by the situation in the region under the influence of democratic processes introduced by the Austrian government and Western European educational ideas. Ukrainians' awareness of their national identity, especially among the intelligentsia, led to the founding of cultural and educational societies, in which autochthons willingly participated.

“Prosvita”, “Ruska Besida”, “Teorban”, “Academichne Bratstvo” and “Lvivsky Boyan” launched active educational activities through concerts organized by amateur choral, theater, and instrumental groups. This led to significant achievements in the cultural sphere, as educators popularized the Ukrainian musical product in order to revitalize musical life and, more broadly, to elevate national culture.

The center of musical education was Lviv, where the central centers of cultural and educational organizations were concentrated, and their branches were located in various cities of Galicia. The intensive activity of amateur groups, their ambitious plans, and the concerts and events they organized testified to the active spread of music and the general national upsurge in the region.

Initially, a wide range of Galician people participated in amateur groups, but later intellectuals, who often headed these groups, became their promoters.

The concert practice of cultural and educational societies was reduced to the following functions: popularization, cultural creation, hedonistic, aesthetic, educational, communicative, etc. Thus, the musical enlightenment of Eastern Galicia in the second half of the nineteenth century became an important factor in the rise of Ukrainian musical culture in the context of nation-building, a means of cultivating and preserving national heritage, and establishing the national idea.

Key words: musical education, cultural and educational societies, amateur groups, concert, musical performance.

Постановка проблеми. Просвітницька діяльність – явище, притаманне українській культурі в галицькому середовищі останньої третини XIX ст. В окреслений період вона охоплювала всі вікові та соціальні групи української людності, мала колосальний вплив на формування її естетичного світогляду та піднесення національної свідомості. Змістова сутність просвітництва ґрунтується на ідеалах безкорисливого служіння на благо суспільства.

Музичне просвітництво пов'язувалося з діяльністю, яка, головним чином, зводилася до передачі загальних музичних знань через виконання, слухання та осмислення музики. Залучення широкої слухачької аудиторії до мистецтва – одне з пріоритетних завдань музичного просвітництва. Музичне просвітництво можна позиціонувати як спосіб комунікації виконавців і слухачів, спрямовану на піднесення музичної культури слухачів. У цій формі «спілкування» естетичний компонент корелює з пізнавальним, які у комплексі сприяють піднесенню музичної культури українців. Музичне просвітництво репрезентує певні методи та форми, придатні для підготовки, організації та втілення концертних програм.

У Східній Галичині музичне просвітництво стимулювало процес культуротворення, передусім через пошкваллення концертного життя і композиторської творчості.

Мета статті. Розкрити особливості музично-просвітницького процесу в галицькому середовищі другої половини XIX ст.

Аналіз досліджень і публікацій. Музичне просвітництво Галичини не було предметом спеціальної уваги науковців. Воно розглядалося І. Бермес у статті «Культуротворча сутність галицького музичного просвітництва (перша третина XX ст.)» (Бермес, 2015: 21–27), спорадично дослідниками М. Загайкевич, С. Людкевичем, Л. Кияновською, Р. Пилипчук, О. Паламарчук, С. Романюк, С. Чарнецьким, І. Зуляком, Л. Ханік, М. Черепаниним, О. Спольською, Н. Кобрин, Б. Репкою у контексті діяльності культурно-просвітницьких товариств, як-от театр «Руська бесіда» (1861), «Просвіта» (1868), «Теорбан» (1870), «Академічне братство» (1882), «Львівський Боян» (1890).

Виклад основного матеріалу. На думку І. Бермес, «Музичне просвітництво можна позиціону-

вати як діяльність, що забезпечує розвиток музичних інтересів, потреб і смаків і в цілому сприяє становленню підвалин музичної культури» (Бермес, 2015: 22).

У галицькому середовищі музичне просвітництво мало свою метою залучення народу до рідних джерел – українських народних пісень, творів українських композиторів і взірців світової музичної культури, поширення знань про музику. У просвітницькому процесі музика корелює з художніми образами, апелює до почуттів людей і, завдяки цьому, може сприяти їхньому духовному піднесенню. Специфіка музичного просвітництва виявлялася в добровільній ініціативі виконавців і слухачів, у прагненні до самоосвіти. Одним із основних «споживачів» музичної інформації, безпосереднім об'єктом впливу просвітницької діяльності є слухач.

Поява й укорінення музичного просвітництва в Галичині мало низку причин. По-перше, геополітичне становище та адміністративно-територіальний устрій Східної Галичини, яка у другій половині XIX ст. знаходилася під владою Австрії, від 1867 р. – Австро-Угорщини й автохтони були підневільними; по-друге, західноєвропейський просвітницький рух; по-третє, вплив «весни народів» 1848 р. і заснування української політичної організації «Головної руської ради», що мала на меті захист прав корінного населення; по-четверте, згуртування інтелектуальних сил, які дбали про дієві засоби піднесення національної самосвідомості українців, сприяло появі низки культурних і освітніх товариств при яких засновувалися хорові, театральні, почасти й інструментальні аматорські гуртки; по-п'яте, діяльність композиторів-священників у галицькому середовищі, їхня творча діяльність спрямовувалася на забезпечення аматорських гуртків репертуаром; по-шосте, полінаціональний склад населення Галичини спонукав українців дбати про збереження надбань національної і локальної культури, передусім української пісні як виразника духа народу.

Концертна діяльність здійснювалася, здебільшого, аматорами, що свято зберігали народні традиції й обряди, традиції домашнього музикування та прагнули реалізувати себе, головню, у вокально-хоровому, інструментальному, театральному виконавстві. Концертна практика забез-

печувалася й професійними музикантами, які приїздили в Галичину на гастролі чи викладали в музичних навчальних закладах (консерваторії Галицького музичного товариства); громадськими товариствами й організаціями, котрі влаштовували публічні концерти; меценатами, які всіляко підтримували, сприяючи піднесенню музичного мистецтва, забезпечуючи неперервність просвітницького процесу. Адже призначення музичного просвітництва на культурному полі Східної Галичини полягало в реалізації популяризаторської, гедоністичної, катарсичної, суспільної, компенсаційної, пізнавальної та інших функцій музичного мистецтва.

Серед різних видів музичної практики Галичини завжди першість належала хоровому співу – унікальному мистецтву як з точки зору виконавства, так і просвітницької місії. У галицькому середовищі він завжди був невід'ємною складовою української культури, незмінним, перевіреним засобом формування духовного, творчого потенціалу національного суспільства. Хоровий спів із його багатовіковими традиціями, глибоким духовним змістом, потужним впливом на емоційний, моральний стан як виконавців, так і слухачів був перевіреним засобом музичного просвітництва. В Галичині, починаючи з XIX ст. (спочатку в Перемишлі, потім – у Львові), важлива просвітницька роль належала саме хоровим колективам.

Аматорські гуртки активно займалися виконавством, а саме влаштуванням концертів – унікального явища, форми музичної співтворчості, серед яких високим потенціалом володів різновид просвітницького концерту, в якому визначальна роль належала музиці. Головним завданням просвітницьких концертів було музичне виховання слухачів, розширення їхніх знань, світогляду, розвиток художнього смаку, врешті – їх ушляхетнення. Характерною особливістю просвітницького концерту була програма, музичний матеріал якої повинен відповідати високохудожнім вимогам. З іншого боку, у виконавській інтерпретації концертної програми закладалося певне художнє завдання, що об'єднувало всі її номери. Драматургія тематичних програм тісно пов'язувалася з вербальним рядом. Просвітяни намагалися впроваджувати в практику доступні музичні твори, які б долали інтелектуальний, часовий бар'єр у процесі сприйняття, ініціювали б використання в концертній практиці анотацій до програм (усних і письмових – афіші, анонси, програми, проспекти).

Тематичний підхід до формування концертної програми був важливим методом класифікації

репертуарного списку, він значно підсилював просвітницький ефект музичного мистецтва.

Концерт – композиція, що складається з низки музичних творів, пов'язаних єдиною концепцією і сюжетною лінією. У суспільному вимірі – це форма функціонування системи музичного просвітництва, що забезпечує розповсюдження в соціумі змісту творів музичного мистецтва та формує морально-естетичні орієнтири суспільства, його «музичну свідомість» (за Т. Адорно).

Концерти, об'єднані художнім задумом, жанровим, тематичним, історичним чи виконавським принципами, давали можливість послідовно вибудовувати репертуарну політику, поштовхувати просвітницьку роботу, розкрити творчий потенціал виконавців, стимулювати слухачську аудиторію.

Концертна діяльність аматорських гуртків вимагала опрацювання проєкту-концерту, пов'язаного з етапами його підготовки, такими конструктивними елементами, як тематичний план, композиція, забезпечення концертної локації, фінансування тощо. Тож це завдання успішно реалізувалося управами культурно-освітніх і громадських товариств.

Концерти вирізнялися використанням у публічному заході як одного виду музичного виконавства, так і їх поєднанням, де звучали хорові, вокальні, інструментальні твори. Їх можна розглядати як проєкти, що спрямовані на надання певних послуг, які б сприяли реалізації культурних заходів просвітницьких товариств.

Концертний репертуар формувався відповідно до сприйняття соціумом народної чи композиторської творчості, що володіла силою просвітницького впливу. Слухачська аудиторія не тільки сприймала інформацію в процесі концерту, а й стимулювала до укладання концертних програм, ініціюючи вибір репертуарної палітри музичного просвітництва та стимулюючи інтелекцію до заснування культурних товариств.

Музичний матеріал, який добирався, повинен відповідати високохудожнім вимогам і, разом із тим, бути доступним для сприйняття слухачами. Це передусім оригінальні твори, обробки українських народних пісень М. Лисенка, М. Вербицького, С. Воробкевича, В. Матюка та ін., які входили до репертуару численних хорових гуртків. «Це сприяло утвердженню статусу української пісні, гальмувало процеси денационалізації у складний період безупинної суспільно-культурної праці..., засвідчувало подвижницьку діяльність навіть в умовах бездержавності» (Бермес, 2005: 7). Систематичність просвітницького процесу, чітка органі-

зація концертних заходів створювали сприятливу атмосферу для духовного піднесення виконавців і слухачів.

У системі комунікації ключове місце займав концерт, у музичних артефактах якого звук є важливим не сам по собі, а у зв'язку з закладеною в ньому інформацією. Саме звукова комунікація є смисловим центром, оскільки реакція на звук, його сприйняття через отриману музичну інформацію – вельми важлива функція. На її основі, еволюціонуючи в суспільній свідомості, збагачуючись історичним досвідом, модифікуються поняття добра і зла, що закріплюються в музичних творах, кристалізуються в аксіологічних (естетичних, моральних, духовних) цінностях.

З цієї точки зору зміст концертного дійства можна тлумачити як акт, що гармонізує емоційний стан слухачів, налаштовує їх на позитивний контакт із виконавцями, навколишнім світом і духовними сферами свідомості шляхом пізнання музичних творів, а через них – формування і закріплення морально-естетичних орієнтирів.

Проведення концертів у театралізованій формі, виголошення вступного слова до виконання музичних творів допомагало слухачам більш глибоко зрозуміти задум композитора, відтак – почасти епоху та стиль (у загальних рисах, бо музичне просвітництво в Галичині мало на меті піднести з упадку автохтонне населення, додати йому хоча б духу для підйоми – І. Б.). Такі концерти поєднували інформативність з духовно-моральним, естетичним впливом на слухачську аудиторію.

Необхідною концертно-просвітницька діяльність була і для виконавців. Під час виступів вони усвідомлювали затребуваність своєї праці в суспільстві, можливості впливу музики на слухачів, залучення їх до виконавської діяльності задля піднесення інтелектуального і культурного рівня.

Культурно-мистецький та жанровий простір концертної практики вирізнявся низкою ознак, що уможлилювали створення «концертної ситуації». Йдеться про спрямованість твору на публічне виконання, здатність виконавців до привселюдних виступів, готовність слухачів до сприйняття музичних творів.

Концертна діяльність аматорських гуртків, певним чином, корелювала з естетичними, психологічними, суспільними запитами виконавців і слухачів. Її особливості зумовлювалися, насамперед, духовними потребами середовища, так само рівнем економіки й освіти суспільства.

Просвітницька природа мистецьких заходів, які влаштовували аматорські гуртки культурно-просвітницьких товариств Східної Галичини,

свідчить про те, що концерти займали особливе місце в культурному просторі краю. А. Тойнбі слушно наголошував, що культура формує «сміслову середовище суспільства, систему відтворення цінностей, які визначають поведінку людини» (Тойнбі, 1995: 44). Вчений підкреслював, що культура виконує низку функцій, які регулюють суспільну, водночас музичну свідомість. Критерієм, який визначає рівень музичної свідомості слухачів, є їхні уявлення про культуру, що локалізуються в духовній сфері кожної особистості.

Критеріями характеристики музичної свідомості певного слухачького середовища є не тільки його прагнення до піднесення професійного рівня, так само і рівня громадської активності. В кінці XIX ст. у галицькому суспільстві з'являються лідери, здебільшого представники інтелігенції, що володіють достатнім рівнем музичного інтелекту, й, відповідно, певним впливом на просвітницькі процеси. Як правило, вони й очолюють виконавські аматорські колективи, навіть інколи не будучи професіоналами в цій справі.

Носіями музичної свідомості, перш за все, є провідники цього середовища. Відповідно до цих критеріїв можна говорити про активну форму музичної свідомості в Галичині, яку виявляли члени таких організацій другої половини XIX ст., як «Просвіта», «Руська бесіда», «Академічне братство», «Львівський Боян» – справжні осередки української національної культури. Йдеться про невідомих носіїв музично-просвітницької ідеї А. Вахнянина, О. Огоновського, О. Нижанківського, В. Шухевича, С. Федака та ін.

Покликаючись на Н. Кобрин, вищезазначені товариства «постали як невід'ємна складова національної самоорганізації українців... Їх рушійною силою була сформована на той час генерація музикантів-аматорів, активних діячів українського руху і культурного відродження загалом» (Кобрин, 2020: 290).

Академії, концерти, які влаштовували культурно-просвітницькі організації, набули значення національно-маніфестаційних акцій, сприяли піднесенню національної свідомості українців, стимулювали розвиток професійного виконавства та композиторської творчості.

Невід'ємною складовою українського культурного руху були шевченківські, лисенківські, пашкевичівські академії, літературно-музичні вечори, спектаклі – важливі форми музикування національних установ. Усі концертні заходи знаходили відгуки в матеріалах періодичних видань, музичних часописах. Це не тільки сти-

мулювало просвітян до піднесення виконавської майстерності, а й було своєрідним «барометром» тогочасного національного життя, важливим джерелом інформації про українську музичну культуру, її поступ.

Варто наголосити на значущій ролі репрезентативних Шевченківських концертів у Галичині, які виконали функцію «будівничого» національної ідентичності, програмами яких «галицькі інтелектуали прагнули внести музичні надбання національної культури у ширший загальноєвропейський контекст» (Новакович, 2020: 19). Так само влаштувалися музичні академії на честь І. Мазепи, концерти української пісні, весняні концерти, свята матері, фестини тощо.

Органічною частиною національної самоорганізації галицьких українців були хорові, театральні, інструментальні гуртки, культурно-освітні товариства, при них – школи, бібліотеки, нотні видавництва. Діяльність цих колективів та інституцій інспірувалася спільною національно-виховною метою та подібними структурними рисами (поліфункційність, наявність розбудованої мережі філій і ін.).

Культурним і співочим товариствам були притаманні регулярна концертна діяльність й активне залучення до мистецтва всіх соціальних прошарків. Прикметною рисою було прагнення до піднесення рівня концертної діяльності, згодом – її професіоналізації. Таким чином, музичне просвітництво зайняло ключові позиції в піднесенні рівня музичної свідомості виконавців і слухачів, аматорські ж гуртки трансформувалися в потужні просвітницькі центри.

Концертна практика просвітницьких товариств стала вагомим внеском у розширення загальних суспільних функцій музичного мистецтва:

- просвітницьку, яка забезпечує пізнання вірців світової та української національної музичної культури;
- популяризаторську, що спрямована на певні види виконавської творчості (вокально-хоровий, інструментальний, симфонічний);
- гедоністичну, вельми важливу у процесі організації концертно-просвітницької діяльності, оскільки музика повинна приносити естетичну насолоду і задоволення;
- культуротворчу, що спрямована на збереження українських національних культурних цінностей, традицій, творчого доробку суспільства; самовираження виконавців і їх творчий потенціал;
- комунікативну, завдяки якій музика, передусім пісня, стає засобом спілкування, співпраці, взаєморозуміння, об'єднання українців;

– освітню, що сприяє розширенню музичних знань, світогляду, піднесенню культурного рівня, формуванню культурного середовища галичан;

– виховну, умовою успішної реалізації якої була змістовність, глибина, емоційна наповненість концертних програм задля позитивного впливу на слухачів).

Музичне просвітництво, що зародилося в Східній Галичині у другій половині XIX ст. інтенсифікувалося в першій третині XX ст. в діяльності культурно-освітніх, співочих, спортивно-руханкових товариств. Займаючись музично-просвітницькою роботою учасники аматорських гуртків цих організацій впливали на зростання національної свідомості українства, і, тим самим, помітно спричинилися до націєтворчих процесів у краї. Ба більше, культурно-просвітницькі товариства заохочували українську спільноту до участі в культурному житті у різних царинах, якнайбільше музичній. Їхню роль у формуванні національної свідомості, засад громадянського суспільства важко переоцінити.

Музичне просвітництво відіграло вагому роль у відродженні української нації, збереженні мови і культури, розвитку творчого потенціалу народу. До безперечних його здобутків у кінці XIX ст. слід віднести:

- створення міцного фундаменту для національно-культурного піднесення, употужнення музично-хорового руху;
- етнокультурною передумовою становлення музичного просвітництва українців стала національна пісенна традиція;
- формування розгалуженої мережі аматорських гуртків (хорових, інструментальних, театральних) при культурно-освітніх і співочих товариствах, залучення широких верств українців до музикування, розбудови музичного життя;
- помітне зростання національної свідомості українців;
- активізація культуротворчих процесів сприяла трансформації українців у високоорганізовану спільноту, що чітко усвідомлювала національні потреби, прагнення й інтереси.

Висновки. Музичне просвітництво в просторі Східної Галичини останньої третини XIX ст. стало рушійним чинником піднесення української музичної культури у контексті націєтворення, важливим засобом культивування національної спадщини, збереження культурної пам'яті, виховання патріотизму, утвердження національної ідеї. Аматорська гілка музичного просвітництва щоразу демонструвала значний поступ, набувала рис професійності. Фаховий напрямок музич-

ного просвітництва пов'язувався з залученням до концертної діяльності культурно-освітніх товариств професійних сил, які тісно співпрацювали для піднесення загальної та музичної освіченості широких кіл української громадськості.

Отже, в українському середовищі Східної Галичини другої половини XIX ст., формуючи

морально-естетичні ідеали, шліфуючи головні риси національного характеру, музичне просвітництво стало важливим елементом цілісної музично-освітньої системи на шляху залучення українців до музикування, піднесення їхнього культурного рівня, загалом національної музичної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бермес І. Культуротворча сутність галицького музичного просвітництва (перша третина XX ст.). *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2015. № 21 (1). С. 21–27.
2. Бермес І. Хорове життя Дрогобиччини першої половини XX ст. в контексті духовного розвитку Галичини: автореф. ... канд. мист. Київ, 2005. 20 с.
3. Кобрин Н. Степан Федак: штрихи до портрета на тлі української музичної культури Львова. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2020. Вип. 21. С. 289–304.
4. Новакович М. Галицька музика габсбурзької доби (1772–1918) в контексті явища національної ідентичності: автореф. дис. ... доктора мистецтвознавства. Одеса, 2020. 39 с.
5. Тойнбі А. Дослідження історії : в 12 томах / Пер. з англ. В. Митрофанова, П. Таращука. Київ : Основи, 1995. Т. 2. 406 с.

REFERENCES

1. Bermes, I. (2015). *Kulturotvorcha sutnist halytskoho muzychnoho prosvitnytstva (persha tretyna XX st.)* [Culture creating nature of Galician musical education (the first third of the XX century)]. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku*. 21 (1). Pp. 21–27 [in Ukrainian].
2. Bermes, I. (2005). *Khorove zhyttia Drohobychchyny pershoi polovyny KhKh st. v konteksti dukhovnoho rozvytku Halychyny* [Choral life in Drohobych district of the first half of the XX century in the context of the religious development in Halychyna]: *avtoref. dys. ... kand. myst.*: 17.00.03. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].
3. Kobryn, N. (2020). *Stepan Fedak: shtrykhy do portreta na tli ukrainskoi muzychnoi kultury Lvova* [Stepan Fedak: touches to a portrait against the background of ukrainian music culture in Lviv]. *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu*. Vyp. 21. Pp. 289–304 [in Ukrainian].
4. Novakovych, M. (2020). *Halytska muzyka habsburzkoj doby (1772–1918) v konteksti yavyshcha natsionalnoi identychnosti* [Galician music of the Habsburg era (1772-1918) in the context of the phenomenon of national identity]: *avtoref. dys. ... doktora mystetstvoznavstva*: 17.00.03. Odesa. 39 s. [in Ukrainian].
5. Toinbi, A. (1995). *Doslidzhennia istorii* [History research]: v 12 tomakh. Kyiv: Osnovy. 406 s. [in Ukrainian].

УДК 784.011.4(477.83-21ДРО):377.8:78
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-9>

Андрій БОЖЕНСЬКИЙ,
orcid.org/0009-0001-9341-1380

*аспірант кафедри вокально-хорового, хореографічного та образотворчого мистецтва
Дрогобицького педагогічного університету імені Івана Франка,
заступник директора з виховної роботи
Дрогобицького фахового музичного коледжу імені Василя Барвінського
(Дрогобич, Львівська область, Україна) a.bozhenskyi@gmail.com*

ДРОГОБИЦЬКИЙ МУЗИЧНИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ІМ. В. БАРВІНСЬКОГО В ІСТОРИЧНІЙ ПАРАДИГМІ ВОКАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА ДРОГОБИЧЧИНИ

У статті розглядається стан культурно-мистецького простору Дрогобиччини в міжвоєнний період, етапи формування і розвитку академічного вокального мистецтва та роль музичних навчальних закладів від 20-х років міжвоєнного періоду ХХ століття до 20-х років ХХІ століття.

Академічний вокальний спів є важливим сегментом функціонування українського мистецтва. Якщо концертний простір сьогодення заповнений популярними піснями, які доступні і зрозумілі пересічному слухачеві, але не завжди досягають непересічного естетичного та смислового рівнів, то академічне вокальне мистецтво розраховане на високопрофесійних музикантів, підготовлених слухачів із небуденним інтелектуальним рівнем, відповідними духовними запитами, особливою художньою рецепцією. На професійних вокалістів покладена місія виняткової мистецької професіоналізації виконавського рівня, а також просвітницьке виховання слухачької аудиторії. Важливим сегментом у цьому процесі є вищі навчальні музичні заклади, серед яких – Дрогобицький музичний фаховий коледж імені Василя Барвінського.

Підґрунтя для навчання сольним співом заклала Філія Музичного Інституту імені Миколи Лисенка, яка діяла у 1923–1939 роках і яка була першим професійним музичним навчальним закладом в Дрогобичі. Дрогобицький музичний фаховий коледж ім. В. Барвінського опосередковано став наступником філії, продовжуючи її надбання. Основна увага у статті акцентується на функціонуванні відділу «Спів» як одного із самостійних навчальних підрозділів ДМФК ім. В. Барвінського. Виокремлено постаті провідних викладачів циклової комісії, що виховали і виховують талановиту молодь, перспективних музичних вокалістів, які своїми досягненнями сприяють визнанню престижності академічного вокального співу. Тема розвитку академічного вокального мистецтва в контексті соціокультурних процесів на Дрогобиччині є новаторською і практично не досліджувалася науковцями, що робить її актуальною і цікавою. Розкриття процесу формування академічного вокального мистецтва, його еволюційних етапів стане ще одним сегментом в історії музичної культури Дрогобича.

Ключові слова: академічний вокальний спів, Філія Музичного Інституту ім. М. Лисенка, Дрогобицький музичний фаховий коледж, солоспів, музичні навчальні заклади, музична культура.

Andrii BOZHENSKYI,
orcid.org/0009-0001-9341-1380

*Postgraduate student at the Vocal and Choral, Choreographic and Fine Arts Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
Deputy Director for Didactic Work
Drohobych Vasyl Barvinsky Music Applied College
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) a.bozhenskyi@gmail.com*

DROHOBYCH VASIL BARVINSKYI PROFESSIONAL MUSICAL COLLEGE IN THE HISTORICAL PARADIGM OF THE VOCAL ART OF DROHOBYCHCHYNA

Foundations for solo singing musical education were laid by the Outpost Campus of Mykola Lysenko Musical Institute (1923–1939) which was the first-ever professional musical education institution in Drohobych.

Academic vocal singing is an important segment of creative arts in the Ukrainian cultural and artistic arena. Nowadays, concerts on stage are mostly pop music gigs performed by artists singing songs that are straightforward and straightaway relatable to the average audience. More often than not, however, such pop songs are a far cry from the sublime in terms of their aesthetics. Academic vocal singing, on the other hand, is a variety of arts meant to attract top quality musicians as performers and educated listeners as recipients whereby either group is expected to possess a high level of intelligence, spiritual needs, and distinctive artistic perceptiveness. Professional vocal singers have a mission to bring performanship to the highest level and educate and broaden the outlook of the audience at the same time. One important element of this process is the system of higher education musical institutions such as Drohobych Vasyl Barvinskyi Professional Musical

College. The article contains a detailed analysis of the environment and conditions in which culture and arts were functioning in Drohobych city and county in the period between the World Wars, traces the development of academic vocal arts in Drohobych, and presents an overview of the role played by musical education institutions in Drohobych over the century: from the 1920s to the 2020s.

The ensuing Drohobych Vasyl Barvinskyi Professional Musical College – its de facto successor – took on the mantle and cherished its tradition ever since. The article focuses on the processes underlying the operation of the Singing Department as a substantive unit of the Barvinsky Musical College. The author has highlighted prominent professors of the Cycle Commission (Methodological Board) who have educated (and, indeed, are presently educating) talented young people, promising, quality level vocal singers who, through their achievements, contribute to the increase of the prestige of academic vocal singing.

The topic of development of academic vocal singing in the context of social and cultural processes in Drohobych City and County is a field of academic studies hitherto unexplored by researchers – and is hence a relevant topic of interest of the present time. As the investigations continue into the genesis of academic vocal singing arts, an in-depth description of it, stage-by-stage, shall become yet another segment in the history of the musical culture of Drohobych.

Key words: *academic vocal singing, Outpost Campus of Mykola Lysenko Musical Institute, Drohobych Vasyl Barvinskyi Professional Musical College, solo singing, musical education institutions, musical culture.*

Постановка проблеми. У соціокультурному вимірі Дрогобиччини чільне місце посідає царина мистецько-музичного життя, формування якої активно та доволі плідно розпочалося у міжвоєнний період і сягнуло високого розквіту на межі ХХ–ХХІ століть. Це й не дивно, адже Дрогобич є одним з найбільших культурних осередків не лише Львівщини, а й України загалом.

Невід’ємною складовою професійного виконавського мистецтва цього ареалу Галичини є академічний вокальний спів, який найбільш потужно почав функціонувати в роки незалежності України. Він органічно входить у регіональну музичну культуру, репрезентуючи високий професійний рівень виконавської майстерності, причому, на різних щаблях мистецьких заходів: Львівщина, Україна, закордоння. Відрадно те, що вокальне виконання є складовою музичної педагогіки, а також і композиторської творчості.

Крім того, академічний вокальний спів на сьогодні є важливим сегментом функціонування українського культурного-мистецького світу. Якщо, скажімо, сучасна популярна пісенна культура займає чільне місце на концертній естраді і є доступною й зрозумілою пересічному слухачеві, то академічне вокальне мистецтво головно розраховане на високопрофесійних виконавців та на підготовлених слухачів. Провідна роль у цьому аспекті творення вокальної академічної школи належить вищим музичними закладам. Саме на них покладено обов’язок формування перспективних вокалістів, які сприяють визнанню престижності академічного вокального співу, стають авангардом високого мистецтва в соціокультурному просторі України. Одним з осередків такої високої формації академічного вокального мистецтва є Дрогобицький музичний фаховий коледж імені Василя Барвінського, зокрема, відділ «Спів».

Аналіз досліджень. На сьогодні у працях науковців ґрунтовно висвітлено тематику хорового мистецтва Галицького підгір’я, його розвитку і функціонування в регіоні. Для прикладу, розвій хорової майстерності на Дрогобиччині детально проаналізовано у науковій студії І. Бермес «Еволюція хорового руху на Дрогобиччині в контексті розвитку культури Галичини...» (Бермес, 2003). Солідним дослідженням про професійні та аматорські хорові колективи, їх керівників, зокрема в дрогобицькому регіоні, є монографія М. Бурбана «Українські хори та диригенти» (Бурбан, 2007). На початку ХХІ століття опубліковані ґрунтовні розвідки науковців ДДПУ ім. Івана Франка А. Душного, А. Боженського про баянно-акордеонне мистецтво Дрогобиччини (Душний, Боженський, 2012, 2014). Вагомим науковим внеском щодо вивчення особливостей функціонування дрогобицьких музичних навчальних закладів як осередків формації професійного музичного мистецтва стала дисертація Л. Мартиніва (Мартинів, 2019), монографія Ю. Чумака та О. Сенік (Чумак, Сенік, 2023). Проте, як бачимо, етапи формування та функціонування академічного вокального мистецтва на Дрогобиччині, роль у цьому процесі вищих музичних навчальних закладів, зокрема Дрогобицького музичного фахового коледжу ім. Василя Барвінського, не набули належної уваги серед дослідників і згадуються побіжно в контексті історії хорового виконавства краю.

Мета статті – розкрити роль Дрогобицького музичного фахового коледжу ім. В. Барвінського, зокрема, відділу «Спів», як одного із сегментів навчальної структури у формуванні академічного вокального мистецтва Дрогобиччини.

Виклад основного матеріалу. Співочі товариства, хорові гуртки становили ті осередки, в яких підтримувалися ідеї національної ідентичності, велася культурно-просвітницька робота.

Цей соціокультурний процес був глибинним явищем в культурно-мистецькому просторі як Галичини, так і України загалом. Адже хорове мистецтво – це незмірний сегмент української музичної культури, який своїми витокami сягає дохристиянської Русі і який весь час збагачувався найкращими взірцями духовної професійної музики. Своєрідної кульмінації хорова культура досягла у творчості М. Лисенка, К. Стеценка, М. Леонтовича, О. Кошиця, Ст. Людкевича, вона кризнить стильовою та жанровою множинністю, тяжінням до трансформації усталених жанрів у музичному доробку Лесі Дичко, Євгена Станковича, Валентина Сильвестрова, Івана Карабиця.

Доречно зазначити, що хори завжди були однією з перших платформ єднання українців на чужині. Уже в роки першої хвилі еміграції до Канади (1891 р.) українські громади будували свої Народні доми, при яких починали діяти аматорські театральні гуртки із невеликими капелами.

Хорове мистецтво посідає ключове місце у формуванні й розвитку професійної музичної культури на Дрогобиччині. Зокрема, при переважній більшості товариств (освітні, ремісничі, кооперативні, спортивні та ін.) функціонували аматорські хорові колективи, які влаштовували мистецькі імпрези на честь релігійних свят чи, скажімо, в Шевченківські дні. У той час, як не дивно, академічний вокальний спів не був поширений в соціокультурному житті дрогобицького регіону. Співаки-солісти як учасники аматорських хорових колективів не позиціонували себе окремо, не виступали в основному з власними сольними програмами. Хоча деякі опубліковані джерела містять інформацію про епізодичні виступи на той час професійних вокалістів в м. Дрогобичі. Так, 13 травня 1916 року з нагоди відкриття в Дрогобичі пам'ятника «Залізного Лицаря» відбувся міський концерт, в якому співачка Ірена д'Альберт-Задембовська виконала солоспів Віктора Матюка «Цвітка дрібная» на слова М. Шашкевича (Українське слово, 1916: 2). Четвертого лютого 1921 року в місті відбувся концерт відомої на теренах Європи української оперної співачки Олександри Любич-Парахоняк (1897–1977), за участю Василя Барвінського (1888–1963) як піаніста і акомпаніатора, а також скрипаля Євгена Перфецького (1882–1936). У концерті прозвучали солоспів «Як би мені черевички» Миколи Лисенка, «Колисанка» Станіслава Людкевича, «Добрий день» Едварда Гріга, тріо для сопрано, фортепіано та скрипки «Пісня пісень» Василя Барвінського та твори європейської класики: арія з опери «Мадам Батерфляй»

Джіакомо Пуччіні, “Donna vorrei morir” Франческо Тості (Чумак, Сенік, 2023: 70). У 20-х роках міжвоєнного періоду епізодично виступав на концертах Теофіль Дуб (баритон) – диригент бориславського хору «Боян» і керівник хору Дрогобицької української гімназії ім. Івана Франка (Мартинів, 2019: 47). У 1927–1928 роках в межах концертного турне на користь «фінансової санації» української захоронки в Дрогобичі виступив Модест Менцинський (Нижанковський, 1973: 648–650). Концертна програма містила твори Миколи Лисенка на слова Тараса Шевченка («Мені однаково», «За думкою дума», «Минають дні, минають ночі», «Ой, Дніпре, мій Дніпре», «Гетьмани, гетьмани») та Дениса Січинського («Як почуєш вночі» на сл. Івана Франка, «Ой, лети павутиння» на сл. Маріана Гавалевича). Партію фортепіано виконував композитор і піаніст Василь Барвінський. У 20-х роках минулого століття солісткою мішаного хору «Дрогобицький Боян» була Магдалина Созанська – випускниця Музичного Інституту ім. М. Лисенка класу вокалу Соломії Крушельницької (Созанська, 1978: 576). Чотирнадцятого травня 1933 року «Дрогобицький Боян» і Філія Музичного Інституту ім. М. Лисенка організували концерт до роковин смерті композитора. Програма бенефісу включала солоспів М. Лисенка у виконанні викладачів філії О. Лепкової та Т. Дуба (Горак, 2019: 594).

Перші спроби професійного навчання академічного співу розпочала Філія Музичного Інституту ім. М. Лисенка, яка відкрилася в Дрогобичі шостого листопада 1923 року (Горак, 2019: 17). Інституція стала домінуючим освітнім музичним закладом, «якісно відтіснивши на задній план осередки польської та єврейської громад» (Мартинів, 2019: 30).

В оголошенні про набір учнів (елевів) на навчання поряд із музичними предметами вказувався «сольоспів» («Діло», 1923: 6). Уроки сольного співу належали до практичних занять поряд із урокам сольфеджіо, хорового співу, гри на фортепіано, скрипці, альті, віолончелі, духових інструментах (Горак, 2019: 595). З протоколів Музичного товариства ім. М. Лисенка випливає, що наука сольного співу не набула широкого розповсюдження серед учнів. Так, у перший рік навчання (1923/1924 н. р.) учнів не було. У 1924/1925 н. р. навчалось 3 елєви, у 1925/1926 н. р. – 4 елєви (Горак, 2019: 54, 61). Надалі у звітах про іспити учні сольного співу не згадуються. У жовтні 1925 року Виділ (керівництво) Музичного Товариства ім. М. Лисенка скеровує на роботу «до науки сольоспіву» в дрогобицьку філію викладачку

Вищого Музичного Інституту Галину П'ясецьку (1894–1978) (Горак, 2019: 47). Однак відсутність вихованців у школі спричинило її повернення 1927 року до Львова. Брак якісних виконавців-солістів був відчутний і на щорічних пописах (відкритих екзаменах). У дописі про концерт в Народному Домі від 19 лютого 1928 року рецензент висловлює побажання: «Варто би конче впровадити науку сольоспіву, якого бракло на цьому пописі, в якій повинен би може бути в українській муз[ичній] школі чи не найважливішим предметом навчання» (Горак, 2019: 594).

Новим етапом формування академічного вокального мистецтва на Дрогобищині стає заснування 1945 року музичного училища (від 2016 року – Дрогобицький музичний коледж ім. Василя Барвінського) (Чумак, Сенік, 2023: 30). Восьмого червня 1945 року Дрогобицький обласний відділ у справах мистецтв при облвиконкомі оголошує набір студентів на навчання. Серед інших предметів вказується і вокал (Чумак, Сенік, 2023: 88). Однак знову ж таки відсутність кандидатів щодо студіювання академічного співу (очевидно непопулярного тогочасного мистецтва на теренах Галичини) не сприяло створенню відділу з однойменною назвою як окремої структурної одиниці. Академічний вокал (постановка голосу) протягом декількох десятиліть був прерогативою студентів хорового відділу. Деякі з них виявляли високий рівень оволодіння цим мистецтвом наспіву і достойно представляли навчальний заклад у межах країни. Під час Республіканської методичної конференції вокалістів, яка відбулася першого липня 1949 року в Києві, виступила студентка III курсу М. Ковальчук (Мартинів, 2019: 101). Крім того, в стінах музичного училища неодноразово проводилися конкурси на краще виконання творів українських та іноземних композиторів. Однією з перших викладачів вокалу згадується Ксенія Рудакова.

Під час формування та функціонування засад академічного вокального співу в Дрогобицькому музичному училищі можна виокремити декілька етапів. Перший (60–70-ті роки минулого століття) пов'язаний з іменами Одарки Бандрівської (Ольхової), Олени Шумової (Супоніної), Марії Коробань, Олега Цигилика, Галини Теслюк, Богдана Щурика. Ці викладачі отримали якісну професійну музичну освіту у вищих навчальних інституціях України і заклали в Дрогобицькому музичному училищі основи кваліфікованого оволодіння академічним співом. Легендою в навчанні академічного вокалу Дрогобицького музичного училища можна вважати Олену Шумову (Супо-

ніну). Випускниця Одеської державної консерваторії ім. А. Нежданової (1953 р.) Олена Павлівна майже 40 років працювала викладачем в хормейстерів та бандуристів (1956–1995). Навчав постановки голосу також і чоловік О. Шумової – Анатолій Мішньов, який очолював Дрогобицьке музичне училище у 1959–1961 роках. У класі вокалу О. Шумової (Супоніної) навчалася Галина Теслюк – провідна солістка Заслуженого Прикарпатського ансамблю пісні і танцю України «Верховина» (1957–1968 рр.), Заслужений працівник культури України (1991 р.), яка згодом у 1968–2016-х роках працювала в музичному училищі на посаді ілюстратора та концертмейстера. Перший етап становлення засад академічного вокального співу характеризується також викладацькою діяльністю Марії Коробань (Київська державна консерваторія ім. П. Чайковського), Олега Цигилика (1967–1977 рр., випускник ЛДК ім. М. Лисенка), Богдана Щурика (1972–2016 рр., випускник ЛДК ім. М. Лисенка).

Наступний етап формування школи академічного вокального мистецтва в Дрогобицькому музичному училищі припадає на 80–90-ті роки ХХ століття. У мистецький заклад приходять на роботу викладачі, які спеціалізуються на навчанні студентів-вокалістів. Це – Лідія Хороб (Львівська державна консерваторія ім. М. Лисенка, 1983 р.), Галина Угрин (Львівська державна консерваторія ім. М. Лисенка, 1988 р.), Валентина Білас (Київська державна консерваторія ім. П. Чайковського, 1993 р.). Продовжують працювати О. Супоніна, Б. Щурик, Г. Теслюк, М. Коробань.

Важливою подією в навчальному процесі Дрогобицького музичного училища наприкінці 90-х років стало обрання студентами з хорошими вокальними здібностями додаткової кваліфікації «Диригування вокальним ансамблем», що спонукало дирекцію навчального закладу 2002 року відкрити при відділі «Хорове диригування» спеціалізацію «Спів» (Чумак, Сенік, 2023: 88). З 2007 року відділ «Спів» почав функціонувати як самостійний навчальний підрозділ.

З 2010 року в досвідчений педагогічний колектив прийшли молоді талановиті викладачі, які піднесли викладання дисципліни вокалу на новий рівень. Серед педагогів: Любов Павлінська, Ігор Конюшак, Андрій Боженський, Микола Юхименко. Студенти ж відділу дедалі частіше беруть участь у всеукраїнських та міжнародних вокальних конкурсах, стають лауреатами та дипломантами фестивалів.

Сьогодні відділ «Спів» Дрогобицького музичного фахового коледжу ім. В. Барвінського в

списку найпрестижніших і серед студентів, і серед абітурієнтів. Завдяки бажанню навчатися сольного мистецтва ціла когорта випускників продовжує вдосконалювати віртуозність свої професії у вищих навчальних закладах, після закінчення яких випускники стають провідними виконавцями як в Україні, так і за її межами. Гордістю відділу є Т. Шафранська (солістка Одеської національної опери), І. Янковський, В. Понайда (солісти Львівського національного академічного театру опери та балету ім. С. Крушельницької), Н. Тацишин (соліст Львівської національної філармонії), Н. Криськів та Р. Герилів (солісти Львівського обласного академічного музично-драматичного театру ім. Ю. Дрогобича), А. Ільчук (українсько-американська співачка, викладачка вокалу та історії музики в навчальних закладах спеціалізованої та загальної музичної освіти США, членкиня Національної асоціації викладачів вокального мистецтва США, членкиня Національного почесного музичного товариства США – Pi Carra Lambda), Г. Смолій (соліст Льежської опери, Франція), В. Надточей (оперна співачка, Італія), М. Іваницька (Sofi Fraser) (вокалістка, композитор, виконавиця власних пісень, Флорида, США), І. Кіт (соліст Вроцлавської опери, Польща), Т. Хом'як (засновник та керівник приватної вокальної школи м. Торев'єра, Іспанія) (Чумак, Сенік, 2023: 89).

Окрему сторінку у формуванні академічного вокального мистецтва в регіоні становить творчий симбіоз Дрогобицького музичного фахового коледжу ім. В. Барвінського та Навчально-наукового інституту музичного мистецтва ДДПУ ім. Івана Франка. Кафедра музики і співу як самостійна структура серед одинадцятьох кафедр Дрогобицького державного педагогічного інституту була організована згідно з Наказом № 19 Міністерства освіти УРСР від 1 лютого 1960 року (з 1962 р. – музично-педагогічний факультет) (Мартинів, 2019: 132). Викладачі вокалу Одарка Бан-

дрівська та Олена Супоніна працювали за сумісництвом на музично-педагогічному факультеті. Богдан Щурик з 1972 року перейшов на основну роботу в тодішній ще Дрогобицький державний педагогічний інститут на посаду викладача кафедри методики виховання, співу, хорового диригування, водночас залишаючись сумісником в музичному училищі. Уроки вокалу для студентів відділу хорового диригування в музичному училищі тривалий час проводив Корнель Сятецький (декан музично-педагогічного факультету 1976–1987 рр., Заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри народних музичних інструментів та вокалу у 2001 р., професор (2004 р.) ДДПУ ім. І. Франка) (Мартинів, 2019: 135). Значна плеяда викладачів музично-педагогічного факультету (сьогодні – факультет початкової освіти та мистецтва) навчалися в Дрогобицькому музичному училищі (І. Кліш, Б. Щурик, Є. Шуневич).

Висновки. Відділ «Спів» Дрогобицького музичного фахового коледжу ім. В. Барвінського можна справедливо вважати основоположником академічної вокальної освіти на теренах Франкового краю, який зумів органічно поєднати кращі музичні традиції шкіл Одеси, Києва, Львова. Чимало викладачів навчального закладу сприяли вдосконаленню мистецтва солоспіву, але вже у вищій школі – Дрогобицькому державному педагогічному університеті ім. Івана Франка. Більше того, функціонування навчальних структур, скерованих на оволодіння мистецтвом академічного співу, спонукало композиторів Дрогобицької організації НСКУ до написання творів сольного виконання. (М. Ластовецький, Л. Тур'яб, Р. Сов'як, О. Опанасюк). З'явилися також і методичні напрацювання щодо викладання та навчання мистецтва академічного співу (Є. Шуневич, І. Кліш, П. Турянський), упорядкування репертуарного списку (Л. Філоненко), музикознавчі розвідки про незаних авторів у царині вокальної музики (І. Кліш, У. Молчко, О. Німилович, Б. Щурик).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бермес І. Еволюція хорового руху на Дрогобиччині в контексті розвитку культури Галичини (від «весни народів» до 1942 р.). Вид. 2-е, доповнене, перероблене: підручник. Дрогобич : Коло, 2003. 198 с.
2. Бурбан М. Українські хори та диригенти. Дрогобич : Посвіт, 2007. 672 с.
3. Душний А., Боженський А. Дрогобиччина як наукова інституція баянно-акордеонного руху України ХХІ століття. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Зб. наук. пр.: наук. зап. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. Упоряд. В. Г. Виткалов; редкол.: А. Г. Баканурський, С. В. Виткалов, О. М. Гончарова та ін.; наук.-бібліогр. редагування наукової бібліотеки РДГУ. Рівне : РДГУ, 2014. Вип. 20. Т. 1. С. 311–316.*
4. Книга протоколів Музичного товариства імені Миколи Лисенка (1922– 1939 рр.) / упор. Яким Горак. Львів : Априорі, 2019. 756 с.
5. Мартинів Л. Етапи професіоналізації музичного життя Дрогобиччини. *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.* Львів: НМА ім. М. Лисенка, 2019. 400 с. URL: <http://conservatory.lviv.ua/wp-content/uploads/2019/03/martyniv-l.-avtoreferat.pdf>.

6. Нижанковський З. Концертове турне М. Менцінського в користь захоронки в Дрогобичі. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Т. І. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто. 1973. С. 648–650.
7. Созанська-Климків Г. І з талантом, і вродлива, тільки доля нещаслива. *Дрогобиччина – земля Івана Франка*. Т. II. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто. 1978. С. 576–578.
8. Часопис «Діло», № 37 від 22.05.1923 р.
9. Часопис «Українське слово». № 122 від 17.05.1916 р.
10. Чумак Ю., Сенік О. Дрогобицький музичний коледж імені Василя Барвінського : проєкція з минулого в сучасне: монографія. Видання друге доповнене і перероблене. Дрогобич : Посвіт, 2023. 208 с., іл.

REFERENCES

1. Bermes, I. (2003). *Evolutsiia khorovoho rukhu na Drohobychchyni v konteksti rozvytku kultury Halychyny (vid Vesny Narodiv do 1942 roku)*. Vydannia 2-he, dopovnene, pereroblene: pidruchnyk. [The Evolution of the Choral Movement in Drohobych City and County viewed in the context of the development of Galician culture (from the Spring of Nations to 1942. 2nd edition, revised and expanded: a textbook]. Drohobych : Kolo. 198 pages. [in Ukrainian].
2. Burban, M. (2007). *Ukrayinski khory ta dyrygenty*. [Ukrainian Choirs and Choir Conductors]. Drohobych : Posvit. 672 pages. [in Ukrainian].
3. Dushnyi, A., Bozhenskyi, A. (2014) *Drohobychchyna yak naukova instytutsiia baianno-akordeonnoho rukhu Ukrayiny 21ho stolittia*. In: *Ukrayinska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku. Zbirnyk naukovykh prats: naukovy zapysky Rivnenskoho Derzhavnogo Humanitarnoho Universytetu*. Uporiadnyk: V. H. Vytkalov; redkolegiia: A. H. Bakanurskyi, S. V. Vytkalov, O. M. Honcharova ta inshi.; naukovo-bibliografichne redaguvannia naukovoyi biblioteki RDHU. [Drohobych city and county as an academic institution of the accordion and button accordion movement in the 21st century Ukraine. In: *Ukrainian Culture: its Past, its Present, and its Evolutionary Trends. A collection of academic papers: Academic Bulletin of Rivne State Humanitarian University (RDHU)*. Compiled by V. H. Vytkalov; Editorial Board: A. H. Bakanurskyi, S. V. Vytkalov, O. M. Honcharova et al.; academic and bibliographical editing performed by the RDHU Academic Library]. Rivne : RDHU. Issue 20. Volume 1. Pages 311–316. [in Ukrainian].
4. Horak, Y. (compiler). (2019). *Knyha protokoliv Muzychnoho Tovarystva imeni Mykoly Lysenka (1922–1939)*. [Minutes of Meeting of the Mykola Lysenko Musical Society (1922 to 1939)]. Lviv : Apriori, 2019. 756 pages. [in Ukrainian].
5. Martyniv, L. (2019) *Etapy profesionalizatsii muzychnoho zhyttia Drohobychchyny. Kvalifikatsiina naukova pratsia na pravakh rukopysu*. [Stages of professionalisation of the musical life in Drohobych City and County. A research project covered by a manuscript copyright]. Lviv: Mykola Lysenko National Musical Academy. 400 pages. URL: <http://conservatory.lviv.ua/wp-content/uploads/2019/03/martyniv-l.-avtoreferat.pdf>. [in Ukrainian].
6. Nyzhankovskyi, Z. (1973) *Kontsertove turne Modesta Mentsynskoho v koryst zakhoronky v Drohobychi*. In: *Drohobychchyna–Zemlia Ivana Franka*. [A charity concert tour by Modest Mentsynskyi to the benefit of a kindergarten for the poor in Drohobych. In: Drohobych City and County: the Homeland of Ivan Franko.] Volume 1. NYC–Paris–Sydney–Toronto. Pages 648 to 650.
7. Sozanska-Klymkiv, H. (1978). *I z talantom, i vrodlyva, tilky dolia neshchaslyva*. In: *Drohobychchyna–Zemlia Ivana Franka*. [Talented and beautiful but always lacking luck. In: Drohobych City and County: the Homeland of Ivan Franko.] Volume 2. NYC–Paris–Sydney–Toronto. Pages 576 to 578.
8. *Dilo* (a periodical), Issue 37 dated the 22nd of May, 1923.
9. *Ukrayinske Slovo* (a periodical), Issue 122 dated the 17th of May, 1916.
10. Chumak, Y., Senyk, O. (2023) *Drohobyttskyi Muzychnyi Kolledzh imeni Vasyliia Barvinskoho: proektsiia z mynuloho v suchasne: monografiia*. Vydannia druhe dopovnene i pereroblene. [Drohobych Vasyl Barvinskyi Musical College: a walk down the memory lane, from the past into the present: a monograph. Second edition, revised and expanded]. Drohobych : Posvit. 208 pages with illustrations. [in Ukrainian].

Світлана ВАСІРУК,

orcid.org/0000-0001-8263-2631

*старший викладач кафедри сценічного мистецтва і хореографії
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) svitlana.vasiruk@pnu.edu.ua*

Наталія КИРИЛЬЧУК,

orcid.org/0000-0003-4395-7390

*старший викладач кафедри сценічного мистецтва і хореографії
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) nataliia.kyrylchuk@pnu.edu.ua*

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ФАХОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ХОРЕОГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті висвітлено основні аспекти фахово-педагогічної діяльності майбутніх викладачів хореографічних дисциплін. Розглянуто та обґрунтовано шляхи покращення їх професійної підготовки у вузах. Стаття розглядає сучасний стан та основні аспекти фахово-педагогічної освіти, спрямованої на підготовку майбутніх викладачів хореографії. Вона аналізує ключові компетенції, які необхідні для успішної кар'єри викладача, а також розглядає сучасні педагогічні методи, що застосовуються у викладанні хореографічних дисциплін. Стаття ідентифікує проблеми та виклики, з якими стикаються студенти та викладачі, та пропонує можливі шляхи їх вирішення. Розглянуто перспективи розвитку фахово-педагогічної освіти хореографії в контексті сучасних тенденцій та потреб суспільства. Ця стаття має на меті внести вагомий внесок у вдосконалення системи навчання хореографії та підготовку якісних викладачів у цій галузі.

Зосереджуючись на розкритті необхідних компетенцій та використанні передових педагогічних методів, стаття вказує на важливість поєднання технічних навичок із здатністю ефективно комунікувати та створювати навчальне середовище, що сприяє творчому розвитку студентів. статті наголошується на важливості постійного вдосконалення фахово-педагогічної освіти, враховуючи зміни у суспільстві та технологіях. Автори закликають до співпраці між освітніми установами та практикуючими викладачами для створення сучасних, інноваційних програм, які забезпечать високу якість підготовки майбутніх викладачів хореографії. Ця стаття дозволяє читачам отримати глибоке розуміння сучасного стану фахово-педагогічної освіти в галузі хореографії та визначити ключові елементи, які впливають на підготовку майбутніх викладачів та служить важливим внеском у розуміння та розвиток фахово-педагогічної освіти в галузі хореографії, стимулюючи дискусії та ініціативи для поліпшення якості підготовки викладачів у цій творчій галузі.

Ключові слова: фахово-педагогічна освіта, хореографія, викладач, компетенції, педагогічні методи, виклики, перспективи розвитку.

Svitlana VASIRUK,

orcid.org/0000-0001-8263-2631

*Senior Lecturer at the Department of Performing Arts
and Choreography Educational-Scientific Institute of Art
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) svitlana.vasiruk@pnu.edu.ua*

Nataliia KYRYLCHUK,

orcid.org/0000-0003-4395-7390

*Senior Lecturer at the Department of Performing Arts
and Choreography Educational-Scientific Institute of Art
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) nataliia.kyrylchuk@pnu.edu.ua*

MAIN ASPECTS OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL EDUCATION OF FUTURE TEACHERS OF CHOREOGRAPHIC DISCIPLINES

The article highlights the main aspects of the professional and pedagogical activity of future teachers of choreographic disciplines. Ways to improve their professional training in higher education institutions are considered and substantiated. The article examines the current state and main aspects of professional and pedagogical education aimed at training future teachers of choreography. It analyzes the key competencies that are necessary for a successful career as a teacher, and also examines modern pedagogical methods used in teaching choreographic disciplines. The article identifies the problems and challenges faced by students and teachers and suggests possible solutions. The prospects for the development of professional and pedagogical education of choreography in the context of modern trends and needs of society are considered. This article aims to make a significant contribution to the improvement of the choreography education system and the training of quality teachers in this field.

Focusing on the development of necessary competencies and the use of advanced pedagogical methods, the article points to the importance of combining technical skills with the ability to communicate effectively and create a learning environment that promotes the creative development of students. The article emphasizes the importance of continuous improvement of professional and pedagogical education, taking into account changes in society and technologies. The authors call for cooperation between educational institutions and practicing teachers to create modern, innovative programs that will ensure high quality training of future choreography teachers. This article allows readers to gain a deep understanding of the current state of professional and pedagogical education in the field of choreography and to identify key elements that influence the training of future teachers and serves as an important contribution to the understanding and development of professional and pedagogical education in the field of choreography, stimulating discussions and initiatives for quality improvement teacher training in this creative field.

Key words: professional and pedagogical education, choreography, teacher, competencies, pedagogical methods, challenges, development prospects.

Постановка проблеми. Визначення конкретних компетенцій, які повинні володіти майбутні викладачі хореографії. Розробка інноваційних педагогічних методів та врахування сучасних тенденцій у хореографічній галузі також стають важливими завданнями для підготовки ефективних викладачів. В сучасному світі, де хореографія визначається як мистецтво руху та вираження емоцій через тіло, фахово-педагогічна освіта для майбутніх викладачів хореографії стає критичною складовою формування якісної та творчої підготовки нового покоління танцюристів. Проте, наразі існуючі програми та підходи до навчання можуть не відповідати високим вимогам та реаліям хореографічного мистецтва. Ця стаття прагне вирішити ці проблеми та визначити шляхи вдосконалення фахово-педагогічної освіти майбутніх викладачів хореографії, забезпечуючи високий рівень підготовки в контексті сучасних викликів та очікувань галузі мистецтва.

Аналіз наукових джерел. Аналіз досліджень, що описують ефективні педагогічні методи та висвітлюють виклики у цій галузі, вказує на системний підхід фахово-педагогічної діяльності майбутніх викладачів хореографічних дисциплін. Дослідження І. Зязюн (Зязюн, 2003), О. Квецко (Квецко, 2021), В. Котов (Котов, 2016), В. Химинець (Химинець, 2009), Л. Цветкова (Цветкова, 2007), Ю. Шабанова (Шабанова, 2014) мають творчий аспект хореографії, а також взаємодію художньої та педагогічної складових.

Мета статті – вивчення та аналіз сучасних педагогічних методів, що застосовуються в навчанні хореографії, включаючи використання технологій та інтерактивних форм навчання. Окрім цього, аналізувати та визначити основні компетенції, які є важливими для майбутніх викладачів хореографії, зокрема з урахуванням технічних навичок, педагогічної ефективності та креативності.

Наукова новизна. Систематизація та розширення існуючих знань щодо необхідних компетенцій для майбутніх викладачів хореографії, представляючи інтегрований підхід до розвитку технічних, творчих та педагогічних навичок. Впровадження сучасних педагогічних методів, враховуючи технологічні зрушення та інноваційні підходи у викладанні хореографії.

Виклад основного матеріалу. Фахово-педагогічна освіта майбутніх викладачів хореографічних дисциплін визначається необхідністю формування висококваліфікованих та творчих фахівців, здатних ефективно поєднувати мистецтво хореографії та педагогіку. У даній статті ми розглянемо основні аспекти цієї проблематики, зосереджуючись на визначенні ключових компетенцій, педагогічних методах, а також ідентифікації та розв'язанні викликів у фахово-педагогічній освіті.

Першим важливим кроком у формуванні високоякісної фахово-педагогічної освіти є визначення та розробка компетенцій, які вважаються критичними для успішного викладання хореографії. Серед них можуть бути технічні навички,

здатність креативно використовувати рух та виражати емоції через танець, а також високий рівень педагогічної компетентності у плані планування уроків, організації навчального процесу та взаємодії зі студентами.

У сучасному світі, де технології та творчість взаємодіють, викладачі хореографії повинні використовувати інноваційні педагогічні методи. Застосування відеоаналізу, використання віртуальної реальності та інтерактивних програм можуть значно покращити якість навчання та забезпечити високий ступінь зацікавленості студентів.

«На сьогодні вітчизняні хореографічні традиції є своєрідним мистецьким взірцем, у якому зосереджений величезний художньо-естетичний та педагогічний потенціал для цілісного розвитку дитячої особистості і музично-рухового виховання зокрема» (Котов, 2016: 52).

У системі вищої професійної освіти саме особистість викладача відіграє ключову роль. Викладач може долучити студентів до багатой хореографічної культури, вміло поєднуючи ґрунтовні професійні знання та навички з актуальними науковими та творчими здобутками.

Основними вимогами до хореографа, як до професіонала і як до людини, є наступні: відкритість світогляду, активність, інтерес до інновацій, готовність брати на себе відповідальність за ефективність освітнього процесу (контактність, емоційна стабільність тощо); глибокі та різнобічні знання в галузі академічного викладання та в різних галузях науки (педагогіки, психології, фізіології, музики тощо); володіння методами, прийомами та інструментарієм викладання та дослідницькими методами.

Саме тому формування професійних умінь і навичок не повинно бути самоціллю, а має бути підпорядковане творчій реалізації особистості майбутнього фахівця.

Зміни, що відбулися в різних сферах суспільного життя, призвели до значних змін у системі організації та функціонування вищої освіти, підвищивши роль і значення університетів як незалежних центрів науки та освіти, здатних підтримувати нерозривний зв'язок між викладанням і дослідженнями та готувати кваліфікованих фахівців (Цветкова, 20707: 11).

Проблеми у фахово-педагогічній освіті можуть виникати через обмежені ресурси, технічні труднощі чи нестачу ефективних стратегій викладання. Розпізнавання цих проблем та подальше розроблення конкретних заходів є важливою частиною роботи над удосконаленням фахово-педагогічної підготовки.

Згідно з нашим дослідженням, цей процес має бути послідовним і включати чотири основні рівні:

- формування первинних уявлень учня про майбутню професійну діяльність хореографа. Це відбувається під час психолого-педагогічних циклів навчання та при вивченні предметів спеціального мистецького спрямування;

- накопичення теоретичних знань і практичних навичок студентів/хореографів у процесі вивчення фахових дисциплін та відпрацювання навчально-експериментальних завдань;

- у процесі набуття теоретичних знань та практичних навичок сприяти формуванню різнобічних професійних хореографічних умінь та їх взаємозв'язку;

- набути досвіду практичного застосування хореографічних навичок, набутих студентами під час педагогічної практики. Майбутні вчителі створюють власні танцювальні комбінації, етюди та композиції відповідно до своєї майбутньої спеціалізації та опрацьовують танцювальний матеріал.

Однак, на нашу думку, професійна підготовка хореографів-педагогів має бути підкріплена відповідними педагогічними знаннями, навичками та компетенціями, які можна розділити на дві основні групи:

Перша – це висока виконавська культура педагога, що базується на чітких, живих і переконливих практичних демонстраціях; уміння володіти собою, керувати емоціями, знімати надмірне психологічне напруження та спонукати до творчого мислення; здатність володіти чіткою риторикою та доносити необхідну інформацію в доступній формі. Мовленнєві навички.

До другої групи належать уміння педагога працювати з окремими учнями, студентами та колективами в процесі вирішення педагогічних завдань (дидактичних, організаційних, комунікативних тощо).

У процесі опанування методики викладання професійно-орієнтованих спеціалізацій згідно з навчальним планом (класичний, народний танець, український танець, хореографічне мистецтво) до педагогічних умінь, набутих у процесі навчання, насамперед належить уміння передавати свої знання студентам, важливість спеціалізації в цілому та зокрема її окремих аспектів. Педагогічні навички повинні включати в себе вміння донести до учнів свої знання з предмета, важливість предмета в цілому та його окремих аспектів зокрема.

Відповідно до цього, викладення навчального матеріалу має бути: доступним і різноманітним, з розмежуванням на основний і другорядний мате-

ріал; логічним, послідовним і пов'язаним з подальшою практикою бути цікавим та емоційним; ґрунтуватися на раніше засвоєному матеріалі.

Професійні знання кожного майбутнього фахівця слід розглядати як основу для формування педагогічних умінь, які оцінюються рівнем якості знань про предмет навчання, його методику, психологічну обізнаність і педагогіку спілкування, а також уміння застосовувати їх на практиці у відтвореній і творчій формі.

Тому професійні навички, сформовані в процесі набуття необхідних знань, є тією основою, без якої неможливе викладання. Ці вміння включають у себе організацію, зміст, проведення та підготовку уроків, використання найважливіших прийомів створення проблемних ситуацій, контроль результатів уроку.

Процес формування індивідуального стилю роботи майбутнього педагога-хореографа складний і багатогранний. Вимоги певних суспільно-історичних формацій до особистості педагога в поєднанні з його власною творчою індивідуальністю зумовлюють різноманіття конкретних стилів діяльності педагога. В основі класифікації стилів діяльності хореографа лежить форма взаємовідносин педагога й учня, що являє собою поєднання переважання тих чи інших елементів діяльності та особливостей її змісту.

Ефективність формування індивідуального стилю діяльності майбутнього педагога-хореографа забезпечується творчим підходом, який ґрунтується на плануванні, включає стратегії творчого й особистісного розвитку учнів/студентів у процесі навчання та запуск механізмів індивідуальної самореалізації, що сприяють кращому розвитку особистості.

Таким чином, умовами успішного педагогічного процесу є творча атмосфера, творчий стиль викладання, створення моделей для майбутніх педагогів/хореографів, наявність позитивної мотивації, фахової компетентності, віри студентів у себе, особистої свободи та творчої самореалізації фахових знань, навичок і вмінь.

На сучасному етапі розвитку мистецтва і науки зростає потреба в підготовці хореографів, що вимагає нового науково-методичного підходу до підготовки та підвищення кваліфікації хореографів:

– інноваційні шляхи підвищення рівня професійно-педагогічної підготовки випускників-хореографів;

– координувати процес формування творчої особистості, здатної увійти в духовний світ студента і пробудити в ньому потребу у творчості, самоствердженні та самореалізації;

– оволодіння новітніми методиками викладання, методами та прийомами дослідження (Квєцко, 2021: 4).

Досвід викладачів, які активно діють у галузі хореографії, може стати важливим елементом у підготовці майбутніх викладачів. Інтерв'ю та експертні огляди від досвідчених фахівців можуть допомогти інтегрувати практичний погляд на викладання та сприяти формуванню більш адаптованих методів.

Розуміння та адаптація до сучасних тенденцій у хореографії є необхідним елементом успішної фахово-педагогічної освіти. Врахування новаторських напрямків, таких як сучасні стилі, інтерактивність та інші, дозволяє підготувати викладачів, які можуть ефективно сприяти розвитку мистецтва (Химинець, 2009).

Системний підхід в освіті хореографії є необхідним для створення комплексної та ефективної підготовки майбутніх викладачів, що відповідає вимогам сучасності та сприяє розвитку галузі.

Системність освіти у фахово-педагогічній галузі хореографії:

1. *Інтеграція компетенцій.* Системний підхід передбачає інтеграцію різних компетенцій, починаючи від технічних та творчих до педагогічних. Сучасний викладач хореографії повинен бути не лише відмінним танцюристом, але й ефективним педагогом.

2. *Взаємодія елементів навчально-виховного процесу.* Передбачає взаємодію всіх елементів навчально-виховного процесу: від структури програми до методів викладання та оцінювання. Студенти повинні сприймати хореографію як комплексне мистецтво.

3. *Стратегічне планування.* Включає стратегічне планування, яке передбачає вивчення потреб галузі та розвиток програм, що відповідають вимогам ринку праці та сучасним тенденціям у хореографії.

4. *Використання інновацій.* Враховує використання інновацій. Введення сучасних педагогічних технологій, допомагає створити комплексне навчальне середовище.

5. *Ефективний моніторинг та оцінка.* Передбачає ефективний моніторинг та оцінку, які враховують якість навчання, розвиток студентів та відповідність педагогічних методів вимогам сучасності.

6. *Взаємодія зі сферою практики.* Передбачає взаємодію зі сферою практики. Співпраця з танцювальними трупамі, майстер-класи та стажування в реальних умовах допомагають студентам отримати практичний досвід.

7. *Постійне вдосконалення.* Системність в освіті передбачає постійне вдосконалення. Аналіз результатів, зворотний зв'язок від студентів та викладачів допомагають постійно модифікувати освітні програми та методи.

Висновок. Спрямованість на системність у фахово-педагогічній освіті сприятиме розвитку галузі хореографії, створенню інноваційних підходів та підготовці кваліфікованих фахівців, готових до викликів та можливостей, які надає сучасне мистецтво танцю.

Системний підхід до фахово-педагогічної освіти в хореографії передбачає інтеграцію цих компетенцій, стратегічне планування, використання інновацій та постійне вдосконалення. Важливо враховувати взаємодію елементів навчально-виховного процесу та забезпечувати ефективний моніторинг та оцінку якості освіти.

Також важливими є взаємодія зі сферою практики та інтеграція досвіду викладачів, що сприяє практичній реалізації отриманих знань. Застосу-

вання системного підходу в освіті хореографії є необхідним для формування висококваліфікованих та творчих фахівців, які зможуть ефективно поєднувати мистецтво танцю та педагогіку.

Важливо підкреслити, що постійне вдосконалення освітніх програм, адаптація до сучасних тенденцій та взаємодія з професійними спільнотами є ключовими для успіху в цій галузі. Необхідно визначити, що ця стаття становить лише початок розгляду проблем та аспектів фахово-педагогічної освіти в галузі хореографії.

Дослідження у зазначених напрямках може мати практичний вплив на фахово-педагогічну освіту в галузі хореографії. Завданням подальших досліджень є не лише збагачення теоретичних знань, але й надання практичних інструментів для підвищення якості фахово-педагогічної освіти в галузі хореографії, що сприятиме створенню відмінних викладачів та розвитку цієї важливої сфери мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зязюн І. А. Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи. Київ : КПЕК, 2003. 679 с.
2. Квецько О. Я. Принципи хореографічної освіти в початкових мистецьких закладах. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. 2021. № 4. С. 113–117.
3. Котов В. Г. Опанування майбутніми керівниками дитячих хореографічних колективів традицій українського народного танцю в процесі фахової підготовки. Актуальні питання мистецької педагогіки: зб. наук. пр. / Хмельницький гуманітар.-пед. акад. Хмельницький : ХГПА, Випуск 5, 2016. С. 51–59.
4. Химинець В. В. Інноваційна освітня діяльність. Тернопіль : Мандрівець, 2009. 360 с.
5. Цветкова Л. Ю. Методика викладання класичного танцю. 2 вид. Київ : Альтерпрес, 2007. 324 с.
6. Шабанова Ю. О. Системний підхід у вищій школі: підручник. Дніпропетровськ : НГУ, 2014. 120 с.

REFERENCES

1. Zaziun I. (2003). *Pedagogika i psuhologia profesiinoi osvity: rezultaty doslidjen I perspektyvy*. [Pedagogy and psychology of professional education: research results and perspectives]. Kyiv : KPEK, 679 p. [in Ukrainian].
2. Kvetsko, O. (2021). *Pryntsyvy choreografichnoi osvity v pochatkovykh mystetskykh zakladah osvity*. [Principles of choreographic education in primary art institutions]. National Academy of Culture and Arts Management Herald : Science journal, 4, 113–117 [in Ukrainian].
3. Kotov, V. (2016). *Opanuvania maibutnimy kerivnykamy dyiachykh choreografichnykh kolektyviv tradytsii ukrainskogo narodnogo tantsiu v protsesi fachovoi pidgotovky*. [Mastering the traditions of Ukrainian folk dance by future leaders of children's choreographic groups in the process of professional training.]. Current issues of art pedagogy: coll. of science Ave. / Khmelnyts. humanitarian-pedagogue Acad. Khmelnytskyi : HGPA, vol. 5, Pp. 51–59 [in Ukrainian].
4. Tsvietkova, L. (2007). *Metodyka vykladannia klasychnogo tantsiu*. [Methods of teaching classical dance]. 2 species. Kyiv: Alterpres, 324 p. [in Ukrainian].
5. Хуминець, В. (2009). *Innovacijna osvitnya diyalnist* [Innovative educational activities]. Ternopil: Mandrivecz, 360 p. [in Ukrainian].
6. Shabanova, Y. (2014). *Systemnyi pidhid u vyshchii shkoli*. [Systematic approach in higher education]. Dnipropetrovsk : NGU, 120 p. [in Ukrainian].

УДК 008:312.421 (Мистецтвознавство. Дизайн)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-11>

Валентина ВАСКЯЛІТЕ,
orcid.org/0000-0002-9409-1286
аспірантка кафедри дизайну та технологій
Київського національного університету культури і мистецтв
(Київ, Україна) vaskjalite@gmail.com

СИНТЕЗ МИСТЕЦТВ В ДИЗАЙНІ

Актуальність проблеми обумовлена появою техноматичних синтезів, синтезу всіх сфер естетизації навколишнього середовища. *Мета дослідження* – визначити процеси діалектичних взаємозв'язків синкретизму і синтетизму, пластичного і архітектонічного засад формотворення на в дизайні. *Методологія дослідження* орієнтовані на загальні наукові методи: аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення, а також використання кроскультурних і мистецтвознавчих методів, які задіяні в дизайн-проектванні, зокрема, ретроархаїзуючий, ретроспективний генетичний аналіз, проєктивно-модельний метод, який визначається в системі пластики і архітектоники відкритих і закритих систем структурної інформаційної реальності проектування. Використовуються також традиційні методи: історико-культурний, реконструктивно-модельний, діалектичний, феноменологічний методи, що орієнтований на визначення глибинних, фундаментальних процесів в проєктному синтезі. *Наукова новизна* дослідження полягає в тому, що здійснений системний підхід до формотворення у рамках взаємодії синкретизму та синтетизму як принципів дизайн-проектвання. Доведено, що формотворення в дизайні як одна із теоретико-методологічних процедур проєктного аналізу і синтезу орієнтується на визначення цілісності в рамках пластичної і архітектонічної моделей формотворення. Дизайн як синтез мистецтв формується як взаємодія дизайну і образотворчого мистецтва, генерація мистецького потенціалу, який завжди існував в дизайні як одна із підсистем його системної цілісності. Уточнено положення про те, що синкретизм і синтетизм не пов'язані лінійно, а мають циклічну природу діалектичної взаємодії на основі системогенезу і культурогенезу в рамках того чи іншого стильового регулятиву. **Висновки.** Інтермодальний образний синтез мистецтв, який формується в рамках сучасної візуальної інформації по суті вже є дизайнерським. Дизайн акумулює синтетичні процеси в культурі в цілому.

Ключові слова: художній потенціал, синтез мистецтв, синкретизм, дизайн, формотворення.

Valentina VASKYALITA,
orcid.org/0000-0002-9409-1286
Graduate student at the Department of Design and Technologies
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) vaskjalite@gmail.com

SYNTHESIS OF ARTS IN DESIGN

The urgency of the problem is due to the emergence of technomatic syntheses, the synthesis of all spheres of environmental aestheticization. The purpose of the study is to determine the processes of dialectical relationships of syncretism and synthetism, plastic and architectural foundations of form formation in design. The research methodology is focused on general scientific methods: analysis, synthesis, induction, deduction, generalization, as well as the use of cross-cultural and art studies methods that are involved in design and planning, in particular; retroarchaizing, retrospective genetic analysis, the projective-model method, which is defined in the system plastics and architectonics of open and closed systems of structural information reality design. Traditional methods are also used: historical-cultural, reconstructive-model, dialectical, phenomenological methods, which are focused on the definition of deep, fundamental processes in project synthesis. The scientific novelty of the study lies in the fact that a systematic approach to form creation was implemented within the framework of the interaction of syncretism and synthesis as principles of design. It has been proved that form formation in design as one of the theoretical and methodological procedures of design analysis and synthesis is oriented towards the determination of integrity within the framework of plastic and architectural models of form formation. Design as a synthesis of arts is formed as an interaction of design and visual arts, the generation of artistic potential that has always existed in design as one of the subsystems of its systemic integrity. The statement that syncretism and synthetism are not linearly related, but have a cyclic nature of dialectical interaction based on systemogenesis and culturogenesis within the framework of one or another stylistic regulation, has been specified. Conclusions. The intermodal pictorial synthesis of arts, which is formed within the framework of modern visual information, is essentially already design. Design accumulates synthetic processes in culture as a whole.

Key words: artistic potential, synthesis of arts, syncretism, design, form creation.

Постановка проблеми. В 20-ті роки ХХ століття потужно заявив про себе вимір синтетичного формотворення, зазначений в архітектурі і дизайні як віталістський, орієнтований на досягнення організму в архітектурному середовищі. Це передусім дослідження Френка Ллойда Райта, Олександра Габричевського.

Габричевський характеризує архітектуру досить широко. Фактично, його номінації і дають поняття архітектурного дизайну як тотальної цілісності проектного процесу. Важливо, що він презентує дві реальності формотворення: пластичну і архітектонічну. Пластична модель пов'язується з замкненою формою, архітектонічна – з відкритою. По суті, пластична модель формотворення визначає синхронний або статичний характер сталих, замкнених форм, архітектонічна – відкритий, динамічний, часовий вимір формотворення. Така прив'язка пластики до простору, а архітектоніки до часу дає можливість говорити, що часово-просторовий континуум або хронотоп формотворення, що вбирає в себе відомі моделі синкретизму як синхронії і синтетизму як діахронії в формотворенні. Їх чергування стає одним із цікавих експериментів суто рефлексивного виміру дизайн-проекування.

Можна стверджувати, що це дає можливість визначити і характеризувати характеристики межі, власне пластичні ознаки і характеристики формотворення в часові, темпоральності, що презентує процес відкритого динамічного простору.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми синтезу мистецтв, образної цілісності композиції, історії дизайну та декоративно-прикладного мистецтва досліджувалася в роботах Р. Арнхейма, А. Гільдебранда, Ю. Легенького, Анрі де Морана, Мей Ван Хо та ін. Адже синтез мистецтв в дизайні є ще малодослідженим.

Мета дослідження – визначити процеси діалектичних взаємозв'язків синкретизму і синтетизму, пластичного і архітектонічного засад формотворення в дизайні.

Виклад основного матеріалу. Стан осмислення дизайн-проекування і всього поля рефлексії, пов'язаного з проектним процесом в дизайні, потребує аналізу трансформацій образних конфігурацій проектного процесу у зв'язку з бурним розвитком віртуальних технологій, дигітальних систем макетування і передання інформації, а також з усім широким пресингом глобалізаційних впливів, обміну інформації, підвищенням темпом змін, які відбуваються в сучасному дизайні.

Номінація «синкретичний дизайн» була вперше вживана у 2000-му році Ю. Легеньким

для позначення проектних реалій в дизайні, які формуються в рамках інших видів мистецтв, зокрема архітектури, живопису, графіки (Легенький, 2000). Культура проектування вимагає нових моделей бачення, зокрема, дизайн-проекування стає одним із важливих регулятивів проектної діяльності в цілому.

В стилі модерн, а також авангардному просторі 20-х – 30-х років ХХ століття, а потім і в тоталітарному вимірі дизайну, відбулася радикальна трансформація проектних настанов, які пов'язують з синтезом мистецтв. Проте, синтез мистецтв в тій чи іншій мірі корелює з номінацією «синкретизм». Вже нікого не задовольняє проста лінійна схема – від синкретизму до синтезу, коли синкретизм розуміється як перша стадія, яка характеризує неподільну цілісність елементів мистецького твору, а потім шляхом диференціації виникає потреба у наступних синтезах. Такий лінійний підхід вже визначається як неактуальний.

Сам по собі синкретизм в тій чи іншій мірі не є якоюсь первинною сходинкою, з якої починається трансформація видів мистецтва. Цей позитивістський підхід переосмислюється в сучасному полі рефлексії проектування в дизайні. Тому все те, що відбулося як синтез, синтези і трансформації образних настанов формотворення наприкінці ХІХ-го і на початку ХХ-го століття аж до 40-х років, складає надзвичайно напружений локус стильових та образних трансформацій в проектуванні, які здійснилися в контексті визначення цілісності проектного процесу.

Дизайн формувався в багатьох напрямках, а найбільш широка модель – архітектуроцентристська. Коли ще новітній дизайн не визначив своїх меж, він розвивався в рамках архітектури. Те ж саме можна характеризувати по олзвиток дизайну в стані так званого абстрактного живопису. Це пов'язано з супрематизмом Малевича, з пошуками в Баугаузі, зокрема це роботи Кандинського, Пауля Клеє, Моголі-Надя, Ітена і багатьох інших. Абстрактне мистецтво і дизайн багато поєднує в плані логістики, логоцентризму і в плані пошуків новітніх перспектив, хоча всі ці скріпи і всі ланцюги єднання мають в більшості імпліцитний характер і не експліковані як одна синтетична система.

Тобто діалектична єдність синкретизму і синтетизму, синхронії в певному дописі, в певному творі мистецтва, і діахронії, відкритість цих елементів до змін презентує інтенсивний і екстенсивний виміри формотворення. Так, синкретизм орієнтований на ретроархаїзуючу реальність, на пошук глибинних засад формотворення, синтетизм – на

активні зміни, комунікацію, на захоплення нових територій і переінсталювання діючих акторів синтезу мистецтв. Тобто передбачення майбутнього як проектний процес в дизайні корелює з певним «конструюванням» минулого як образу.

На межі XIX-го і XX-го століття дилема синкретизму і синтетизму була зазначена в рамках стильових конструкцій. Еклектика в архітектурі, як моностилізм, неогрек, нововізантійський стиль, неоготика, необароко і ін. корелює з більш пізніми утвореннями стилю модерн. В модерні виникає вже не моністичний синкретизм, який формується в рамках пластичного організму цілого твору, а синтетичний, де ми бачимо всі стилі разом, або їх частку, які утворюють певний ансамбль. Зокрема, будинок Рябушинського – це симбіоз абсолютно далеких стилів: Візантія, і архітектура Сходу, неопластицизм Дармштадтської колонії, який в тій чи іншій мірі був адаптований і впливав на творчість майстра, утворюють глибинний синтез мистецтв на підставі синкретичного пластичного ядра, яке фактично було інстальовано із архітектури кінця XIX-го століття.

Такі взаємодії і така еквівалентність пластичного і архітектонічного надзвичайно важливі і наприкінці XX-го століття, коли з початку нового тисячоліття (у так звані нульові часи) здійснюється ретельне переосмислення традиції, виникають нові синтези і нові синкрети форми творення. Синкретизм нікуди не подівався, циклічно входить в тло і в поле синтетичного формотворення. Пастичність, замкненість і органічність твору пов'язана з тим, що моделюється особливий, циклічний, органічний час. Це час функціональних живих систем. Передбачення майбутнього виникає як наявність ритму, передбаченість ритмічних змін, ритмічне коливання і ритмічне повторювання того, що вже існувало.

На наш погляд, симультанність, синтетична єдність в просторових артефактах, кінематики руху (візуального і будь-якого іншого) вже на початку XX-го століття визначала свої межі і свої прерогативи. Виникає проблема вийти за контекст і контент цієї кінематики, яка була задана кінематографом, зокрема кінематографом німим, де логоцентризм задавав парадигму. Тобто всі автори, які так чи інакше намагаються характеризувати синкретизм і синтетизм формотворення, звертають увагу до власне хронотопу, або синтезу часу і простору як одного з фундаментальних факторів дизайн-проекування.

Якщо так, будемо казати, розхитати межі радянського, достатньо антидіалектичного і антихудожнього бачення синкретизму і синтезу мис-

тецтв, то можна стверджувати, що в будь-якому синкретизмі існує синтез. Це легко побачити в тому же Єгипті, де одяг мав всі ознаки попереднього формотворення. Накладний одяг, драпірувальний одяг, всі вони входили в ці синкрети одягу давнього єгиптянина. І навпаки, в системі синтезу, які формуються в стилі модерн, дуже легко прочитується синкретичний вимір, який не те що не змінюється, а навпаки, культивується, і більше того, стає національним маркером ідентичності, як українського, так і будь-якого іншого космосу або етнікосу. Йдеться про етнодизайн, що в тій чи іншій мірі зберігає тотальні і глобальні знаки формотворення. Якщо їх не зафіксувати і не визначити як найголовніші детермінанти проектного процесу, тоді все це буде виглядати якоюсь такою поверховою грою в слова, не буде давати системного, полісистемного, більше того, надсистемного бачення конфігурацій взаємодії просторового і часового як найголовніших реалій формотворення.

В синтезі мистецтв визначають два модуси: імпліцитний синтез, тобто художній синтез як синтез образу і предмету (що, до речі, визначено було вже Адольфа Гільдебранда, а згодом і Фаворського, які не розділяли візуальне поле і зображувальне поле), і синтез мистецтв, коли мистецтва достатньо експліковані у вигляді видів і єднуються в ансамблі просторових та експресивних мистецтв. Первинна давньогрецька хорея поділялася на два види – статичних мистецтв: скульптура, архітектура, живопис, та експресивних мистецтв: театр і вся діяльність, пов'язана зі сценою.

Якщо Анрі де Морен вписує дизайн в техногенну цивілізацію, то інші автори вбачають хронотраж дизайн значно ширше (Mogant, 1970). Втім, аналіз техноматичних мотивів к Морана є цікавим за своїми образами. Так, Казер продукує надувні панно і меблі, Роже Талон – стіл з алюмінієвими ніжками і верхньою дошкою з димчатого скла. Домінує прозорість, логіка прямого куту, де майже цитується Рітвельд з його архетипом стільця. Але це синтез геометрії і мистецтва, архітектури і малих форм.

Дизайн знов стає синкретичним, але синкретичним у геометричному вимірі. Пластика стає геометричною конфігуративністю лінії, яка тут же перетворюється у площину, а площина шукає свої кути, свої визначення, і не знаходить нічого кращого, ніж точка. Ми бачимо цілу партію стільців, починаючи з стільця «Василь», який був здійснений в Баухаузі і присвячений Кандинському, і взагалі сам пошук вертикалі і горизонталі, розгинання, згинання. Так, стілець Рітвельда і роз-

горнутий стілець або ліжко Ле Корбюзьє – це достатньо серйозні заяви на зміну парадигми формотворення. Пластика та архітектоніка творів змінюються в плані організмізму, в плані формування інформаційно-комунікативного універсуму проектування, що формуються як завдана реальність конструювання. Тобто формується те, що називається «протодизайн» в архітектурі початку ХХ-го століття, або дизайн синкретичний.

Ми вже зазначили, що на початку ХХ-го століття дизайн не формувався відразу ж, як діяльність, зорієнтована на річ, на предметний світ. Дизайн дуже довгий час шукав себе в традиційних видах мистецтва. Як відомо, традиційними видами мистецтва вважаються живопис, скульптура, архітектура. Дизайн формується середині іншого середовища – архітектурного, всередині іншого проектування – архітектурного. Фактично виникають дизайн-проекти, як «Літаюче місто» Георгія Крутикова. Утворюються навіть фантастичні проекти, коли все живе з'єднується, розміщується по кільцю меридіану земної кулі, а Земля перетворюється в оазис, в рай. Все це цікаві образи, які потребують свого детального і окремого диференційного аналізу.

Нам же важливо зазначити, що ці образи не є суто реаліями початку ХХ-го століття. Вони виростили із генези трансформаційних протокультурних синтезів і синкрезів, стали певними альтернативами розвитку синтезу мистецтв в цілому. Все це, звичайно, спонукає запитати: якщо дизайн як синтез мистецтв є певною надмоделлю, або тотальною моделлю синтезування культурних матриць, чи не є це занадто універсалістська парадигма, якою хворів ще Томас Мальдонадо? Здається, що такий підхід є суто аналітично-реконструктивним, свідчить про антитези пластичного і архітектонічного, часового і просторового виміру проектного універсалізму дизайну як такого.

Тобто діалектична єдність синкретизму і синтетизму, локалізації синхронії в певному топосі, творі мистецтва, який презентує цілісність багатьох складових, яка є суто пластичною, є діахронію, коли утворюється відкритість цих елементів до змін. Це свідчить про інтенсивний і екстенсивний виміри формотворення, визначає синкретизм презентації, який орієнтований на ретроархаїзуючу реальність, на пошук глибинних засад формотворення, і синтетизм, що актуалізує активні зміни, комунікацію, захоплення нових територій формотворення і переінсталювання діючих акторів синтезу мистецтв. Тобто передбачення майбутнього корелює з певним «конструюванням» минулого як образу і як цілого.

Можна сказати, що на межі ХІХ-го і ХХ-го століття ділема синкретизму і синтетизму була вже зазначена в рамках стильових конструкцій. Еклектика в архітектурі як моностилізм, де такі стилі, як неогрек, нововізантійський стиль, неоготика, необароко і інші корелюють з більш пізніми утвореннями стилю модерн. В модерні формується не моністичний синтетизм або синкретизм, а поліморфний, який виникає в рамках пластичного організму цілого твору, виникає синтетичний тип формотворення в одному творі, де можна побачити всі стилі разом, або х астку, які утворюють певний ансамбль. Зокрема, будинок Рябушинського – це симбіоз абсолютно далеких стилів: і Візантія, і архітектура Сходу, і неопластицизм Дармштадтської колонії були адаптовані і впливали на творчість майстра. Так, утворюється той глибинний синтез на підставі синкретичного пластичного ядра, яке було інстальовано із архітектури кінця ХІХ-го століття.

Такі взаємодії і така еквівалентність пластичного і архітектонічного надзвичайно важливі наприкінці ХХ-го століття, а с початку нового тисячоліття (так звані нульові часи) є ретельним переосмисленням традиції і виникненням нових синтезів і нових синкрезів. Синкретизм нікуди не подівався, він циклічно існує і входить в поле синтетичного формотворення. Пластичність, замкненість і органічність пов'язані з тим, що моделюється особливий, циклічний, органічний час сучасних екосистем дизайну. Це час функціональних живих систем, де передбачення майбутнього виникає як наявність ритму, передбаченість ритмічних змін, ритмічне коливання і ритмічне повторювання того, що вже існувало.

Початок третього тисячоліття характерний тим, що вся органіка формотворення перевідкривається. Так звані генетичний алгоритм і пошуки мікробіологів, фрактальна геометрія, новітня топологія пов'язані з новими системами формотворення, що актуалізує передній досвід. Ділема синкретизму і синтетизму з'являється вже не за домінантою пластики, що було характерно для всієї класики і посткласичних систем, а за домінантою архітектоніки, відкритого формотворення. Всі сучасні архітектурні дизайнерські проекти моделюють і формують настанови відкритих систем, які прийшли в простір формотворення.

Реальність синтезу мистецтв в дизайні України, який теж охоплюється більш пізніми ретроархаїзуючими синтезами школи Михайла Бойчука, а також визначена система симбіозу проектного синтезу в рамках досвіду, який здійснив український теоретик мистецтва і мегадизайнер Казимир Малевич.

Його теоретичні роботи, зокрема «Супрематизм» і інші, а також весь досвід проекту архітектонів, планів, закінчується експериментальною проектною базою, яка стає засадою новітнього дизайну, як архітектурного, так і графічного.

Дизайн як синтез мистецтв відбиває засади, які визначаються в дизайні як арт-дизайн. Це широка взаємодія дизайну і образотворчого мистецтва, а також це генерація мистецького потенціалу, який завжди існував і існує в дизайні як одна із підсистем його системної цілісності. Дизайн аналізується як рефлексія, як мистецтво, конструктивно-будівна діяльність, менеджмент і маркетинг.

Висновки. Отже, синкретичний дизайн характеризує початок ХХ-го століття як своє-

рідний діалог культур, як цілісність, яка є генерацією потенціалу класичного мистецтва, генерацією досвіду, орієнтованого на синкрети, на глибинні метафізичні засади формотворення. Це найбільш гостро було визначено в рамках симбіотичних органічних структур стилю модерн і всього того, що характеризують як архітектурну еkleктику.

Але не всі автори є одностайними в протиставленні еkleктики і модерну. Не протиставляють еkleктику і модерн, а говорять, що еkleктика є ранньою стадією модерну. Модерн не можна вписати в десять років, бо як останній тотальний стиль ХХ-го століття він є набагато ширшим за своїми темпоральностями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Легенький Ю.Г. Дизайн: культурологія та естетика. Київ : КНУТД, 2000. 272 с.
2. Легенький Ю.Г. Соціальний дизайн: образ і документ в часові і просторі культури. Монографія. Київ-Переяслав-Ніжин: Видавець Лисенко М.М. 2023. 383 с.
3. Arnheim R. *Art and Visual Perception*. 2d ed. Berkeley: Univ. of California Press. 1984.
4. Bakhtine M. *Les genres du discours, dans Esthétique de la création verbale*, Paris, Gallimard, 1984. 408 p. URL: <https://www.gallimard.fr/Catalogue/GALLIMARD/Bibliotheque-des-Idees/Esthetique-de-la-creation-verbale>
5. Hildebrand Adolf von. *The Problem of Form in Painting and Sculpture*. URL: https://books.google.com.ua/books/about/The_Problem_of_Form_in_Painting_and_Scul.html?id=iZuRAAAAIAAJ&redir_esc=y. 22 лютого 2023 року.
6. Morant Henry de. *Histoire des a decoratifs des points a nos jours. Suivie de le design tt les tendenses actuelles pa Gerajld Gassion-Talabot*. Paris, Hachette, 1970.
7. Ho M.-W. *The New Age of Organism. Architectural Design*. 1997. V. 67. № 9/10. P. 47–51.

REFERENCES

1. Lehenkyi, Yu. (2000). *Dyzain: kulturolohiia ta estetyka* [Design: cultural studies and aesthetics]. Kyiv : KNUTD. 272 s. [In Ukrainian].
2. Lehenkyi, Yu. (2023). *Sotsialnyi dyzain: obraz i dokument v chasovi i prostori kultury* [Social design: image and document in time and space of culture]. Monohrafiia. Kyiv-Pereiaslav-Nizhyn: Vydavets Lysenko M.M. 383 s. [In Ukrainian].
3. Arnheim R. (1984). *Art and Visual Perception*. 2d ed. Berkeley: Univ. of California Press.
4. Bakhtine, M. (1984). *Les genres du discours, dans Esthétique de la création verbale* [The genres of discourse, in Aesthetics of verbal creation], Paris, Gallimard. 408 p. URL: <https://www.gallimard.fr/Catalogue/GALLIMARD/Bibliotheque-des-Idees/Esthetique-de-la-creation-verbale> [in France].
5. Hildebrand, Adolf von. (2023). *The Problem of Form in Painting and Sculpture*. URL: https://books.google.com.ua/books/about/The_Problem_of_Form_in_Painting_and_Scul.html?id=iZuRAAAAIAAJ&redir_esc=y.
6. Morant, Henry de. (1970). *Histoire des a decoratifs des points a nos jours. Suivie de le design tt les tendenses actuelles pa Gerajld Gassion-Talabot* [History of decorative points to the present day. Followed by design and current trends by Gerajld Gassion-Talabot]. Paris, Hachette. [in France].
7. Ho, M.-W. (1997). *The New Age of Organism. Architectural Design*. V. 67. № 9/10. P. 47–51.

Максим ГАФИЧ,
orcid.org/0009-0006-6247-0608
творчий аспірант кафедри баяна і акордеона
Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського
(Київ, Україна) Gafichmaksim@gmail.com

СУЧАСНА АКОРДЕОННА ПРАКТИКА ФРАНЦІЇ ТА ІТАЛІЇ У КОНТЕКСТІ КЛАСИЧНИХ ТРАДИЦІЙ ВИКОНАННЯ

У статті досліджено проблему сучасного акордеонного виконавства Франції та Італії, означена специфіка академічного фахового навчання гри на акордеоні й передачі професійно-мистецького досвіду майстерності гри на акордеоні італійської і французької шкіл акордеонного виконавства, основою яких є повсякчасне засвоєння, оновлення і пошук нових засобів удосконалення сценічної інструментальної виразності, розвиток технічних можливостей гри на акордеоні, набуття акордеоністом професійних виконавських якостей.

Підкреслено значення історичної місії французьких та італійських акордеоністів для європейської музичної культури, в тому числі і для української культури, яка полягає у формуванні та розвитку теоретичних засад професійного акордеонного виконавства і педагогіки в контексті впровадження передових європейських музично-педагогічних і виконавських традицій на рівні міжнародних зв'язків.

У статті розглянуто сучасну методику навчання гри на акордеоні Ж. Моне – Ф. Дешампа, принципи якої споріднені з навчанням гри на духових інструментах. Зокрема, наголошено, що методика Жака Моне пропонує розуміти акордеон так само, як і духовий інструмент. Жак Моне створив метод, зосереджений на можливостях міхів, фразування та рухів тіла. Це залишило великий простір для пошуку «шиляхетного» звучання, поглибленої музичної естетики. Метод пояснює, як розвинути сонористичні можливості звуку, створити динаміку, виразну артикуляцію, варіювати дотики та акцентувати музичний акт рухами тіла. «Техніка Ф. Дешампа», як зазначено у статті, є продовженням методики Ж. Моне – це рух, філософія звуку, практичний метод і підхід до того, щоб знайти себе в емоціях твору. Сенс техніки – в управлінні багатьма частинами тіла з акцентом на спрямуванні цього руху в бік акордеона.

У статті поглиблено приділено увагу виконавській і педагогічній діяльності французьких і італійських акордеоністів, чия творчість розвинула і продовжує розвивати академічну культуру виконання на акордеоні в європейському контексті: Ален Аббот, П'єр Монішон, Сальваторе Ді Джезуальдо, Франк Анжеліс, Макс Боне, Рішар Гальяно, Жак Моне, Франческо Палаццо, Фредерік Дешамп, Алессандро Дей, Лучано Біондіні, Сімоні Занкіні, П'єтро Адранья.

Ключові слова: акордеонне виконавство, акордеонна школа, методика, академічна освіта, класичні традиції виконання, європейська музична культура.

Maksym HAFYCH,
orcid.org/0009-0006-6247-0608
Creative Postgraduate Student At the Department of Bayan and Accordion
P.I. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) Gafichmaksim@gmail.com

MODERN ACCORDION PRACTICE OF FRANCE AND ITALY IN THE CONTEXT OF CLASSIC PERFORMANCE TRADITIONS

The article examines the problem of modern accordion performance in France and Italy, identifies the specifics of academic professional training in accordion playing and the transfer of professional and artistic experience of mastery of playing the accordion in Italian and French schools of accordion performance, the basis of which is the constant assimilation, renewal and search for new means of improving the stage instrumental expressiveness, development of technical capabilities of playing the accordion, acquisition of professional performance qualities by the accordionist.

The importance of the historical mission of French and Italian accordionists for European musical culture, including Ukrainian culture, is emphasized, which consists in the formation and development of the theoretical foundations of professional accordion performance and pedagogy in the context of the introduction of advanced European musical-pedagogical and performing traditions at the level of international relations ties

The article examines the modern method of learning to play the accordion by J. Monet – F. Deschamps, the principles of which are related to learning to play wind instruments. In particular, it is emphasized that the method of Jacques Monet suggests understanding the accordion in the same way as a wind instrument. Jacques Monet created a method that focused on the possibilities of bellows, phrasing and body movements. This left a lot of space for the search for a

“noble” sound, a deeper musical aesthetic. The method explains how to develop the sonoristic possibilities of sound, create dynamics, expressive articulation, vary touches and accentuate the musical act with body movements. «Technique of F. Deschamps», as stated in the article, is a continuation of the technique of J. Monet – it is movement, philosophy of sound, practical method and approach to finding oneself in the emotions of the work. The meaning of the technique is in the control of many parts of the body with an emphasis on directing this movement towards the accordion.

The article pays in-depth attention to the performance and teaching activities of French and Italian accordionists, whose work developed and continues to develop the academic culture of accordion performance in the European context: Alain Abbott, Pierre Monichon, Salvatore Di Gesualdo, Frank Angelis, Max Bonet, Richard Galliano, Jacques Monet, Francesco Palazzo, Frédéric Deschamps, Alessandro Day, Luciano Biondini, Simone Zankini, Pietro Adragna.

Key words: accordion performance, accordion school, methodology, academic education, classical performance traditions, European musical culture.

Постановка проблеми. Вища академічна освіта для акордеону стала можливою у Європі у другій половині ХХ століття. Впровадження цього інструмента в консерваторській освіті відбувалось в кожній країні власними темпами. Питання викладання акордеону в консерваторіях стало пріоритетним для акордеоністів. Підготовка акордеоніста-соліста, а не просто виконавця стилю мюзет потребувало міцної класичної підготовки, адже тривалий час акордеон не мав власного академічного репертуару, а послуговувався репертуаром популярної музики. Поступово створювався оригінальний репертуар для інструменту, соло та в ансамблях. На сьогоднішній день композиторська творчість для акордеону є доволі обширною. Таким чином, акордеон здобув легітимність у світі музики: сьогодні багато європейських навчальних мистецьких закладів пропонують навчання гри на акордеоні.

Сучасний акордеон у Франції та Італії – це інструмент, який розвиває класичні традиції виконання. Класична музика є еталоном навчання в європейських консерваторіях протягом багатьох століть. Водночас, культурне розмаїття акордеону є основою успіху інструменту в сучасній музичній культурі, і складає підґрунтя його інтеграції в перспективі. Інструмент традиційно має народний та естрадний репертуар, який є частиною французької та італійської культурної спадщини, при чому виконання такої музики має власну специфіку, й техніка гри при цьому така ж складна, як і в «класичному» репертуарі. Можливості акордеона роблять його інструментом *par excellence* для сучасного мультиестетичного навчання.

У сучасних європейських виконавських школах акордеону (Франція, Італія) спостерігається процес наслідування класичних традицій виконання на основі впровадження практико-орієнтованого підходу до формування сучасного рівня гри на акордеоні, передусім, уваги до фізіологічних, психологічних і технічних аспектів звуковидобування. У сучасних європейських виконавських школах акордеону комплексно підходять до

вирішення технологічних завдань і проблем гри на акордеоні, відштовхуючись від індивідуальних особливостей виконавців, застосовуючи у процесі навчання конкретні методики, вправи, рекомендації, прикладом чого є методика Ж. Моне – Ф. Дешампа, сутність якої полягає у впровадженні акордеонної педагогіки, заснованої на *навчанні гри на духових інструментах*.

Творча спрямованість інструментального виховання у сучасних європейських виконавських школах акордеону визначає унікальність, змістовну наповненість кожного акту музично-педагогічної комунікації, оскільки у ХХІ столітті найгостріше постають питання фахової спрямованості творчо-конструктивного процесу навчання. Прагнення до художньо-творчого самовираження через діалог, музичний образ твору, створює у вихованців сучасних європейських шкіл акордеону потребу у віртуозному володінні технічними виконавськими засобами.

Аналіз досліджень. У сучасному музикознавстві спостерігається зростання інтересу до теоретичного осмислення практичного досвіду інструментальної виконавської школи, накопиченого в акордеонному виконавстві. Інформаційну базу дослідження становлять праці вітчизняних науковців сфери акордеонного мистецтва та музичної культури (М. Давидов, 2010; А. Дубій, 2004; І. Єргієв, 2003; В. Марченко, 2014, 2016, 2017; Є. Черказова, 2004, 2007; М. Черепанін, 2008) а також закордонних дослідників з історії французького та італійського мистецтва акордеону (F. Billard, 1991; P. Krumm, 2012; P. Lavaud, 2014; P. Monichon, 1971; P. Réan, 2006).

Мета статті розкрити історичні, теоретичні й практичні аспекти формування акордеонної школи на засадах розвитку акордеонного мистецтва Франції та Італії.

Виклад основного матеріалу. Акордеон – інструмент порівняно молодий, який набув широкого розвитку лише у другій половині ХХ століття. Протягом кількох десятків років тривала еволюція акордеону, формувалися школи гри на ньому,

удосконалювалась педагогічна майстерність. Це був довгий і тернистий шлях, що в тридцять роки минулого століття призвів до високої популярності акордеону майже в усьому світі. В Америці блискуче грали легендарний П'єтро Фросіні та неповторна Елліс Холл, на зміну їм прийшли Арт ван Дамм та Френк Марокко. У Німеччині в центрі уваги публіки були Альберт Фоссе, Хайнц Мунзоніус та знаменитий Курт Маар – артист, композитор та педагог. В Італії здобув популярність Сальваторе Джезуальдо. Та найбільше шанувальників акордеону у Франції.

У період ХХ століття у Франції акордеон є інструментом дуже популярним й таким, що дуже цінується. Цей період ще називають «мюзетним», що походить від назви «мюзет» (від фр. *Musette* – волинка, давньофранцузького *Muse* – дудка). Старовинний інструмент волинка є відомою у багатьох народів ще з VIII століття і у Франції отримала назву «мюзети». Волинці притаманне бурдонне звучання (органні пункти, які постійно звучать та незмінні по висоті. Як сказав відомий французький педагог, акордеоніст П. Монішон: «Старання, докладені до виготовлення і оформлення інструмента (волинки, мюзета) зробили його привабливим і розкішним: шовк, оксамит, помпони, стрічки слонова кістка. Мюзета дала життя французькому танцю, який знайшов своє перетворення в сюїтах Дандріс, Куперена, Баха, Рамо» (Monichon, 1971: 11).

Саме за жанровою ознакою мюзета (танцювальна музика) у ХХ столітті стає популярною акордеонна музика. «Новий» інструмент став все частіше з'являтися в ансамблі зі скрипкою, або віолончеллю. Акомпануючі партії цих інструментів дуже гармонійно поєднувалися. Завдяки технічним даним інструменту, появляється можливість гармонійних збагачень в басовій лінії інструменталіста, що значно наповнювала мелодію підголосками, октавними забарвленнями, тріольними рухами та іншими варіаціями.

У країнах Європи після Першої світової війни спостерігається масове захоплення танцювальною музикою, для виконання якої вперше почав використовуватися акордеон. Акордеон входив до складу естрадних ансамблів, що виконували танго. Інструмент замінював бандонеон. Під час гри танго на акордеоні виконували партію, що складалася із пасажів 32-ми нотами і з ритмічно чіткого акомпанементу. Вважалося, що можливості гармоніки з фортепіанною клавіатурою цим і вичерпуються, тому в багатьох країнах вона спочатку отримала назву «танго-гармоніка» (Марченко, 2017: 51).

Із удосконаленням конструкції акордеона відбувається розвиток репертуару для цього інструмента. На початку ХХ ст. до нього входять уже не лише твори популярних пісенно-танцювальних жанрів (ліричні пісні, вальси, марші, польки, танго, фокстроти, тустепи), а й деякі зразки класичної музики. Акордеон починають використовувати як сольний та акомпануючий інструмент у джаз-оркестрах і ансамблях, а на початку 1930-х рр. він стає популярним естрадним інструментом (Марченко, 2014: 145).

Поступово зростає популярність гри на акордеоні – це передусім, танцювальна музика. Піонерами цього інструменту були Чарльз Пегурі, Еміль Ваше, ці музиканти були самоучками. Еміль Ваше (Emile Vacher, 1883–1969) вважається засновником сучасного баянно-акордеонного стилю мюзет. Ці музиканти розробили власні техніки виконання на акордеоні.

У 1946 році у Франції було створено «Національний Союз баяністів і акордеоністів Франції» (“*L’Union Nationale des Accordéonistes de France*” – UNAF), в якому об'єдналися концертні виконавці жанру легкої музики. Найбільш активну роботу щодо популяризації естрадного баяна та акордеона, вели Андре Астьє, Жос Базеллі, Марсель Азола.

Ален Аббот (Alain Abbott, p. 1938) є одним із знатних композиторів-виконавців, хто активно сприяв становленню академічного баяна та акордеона у Франції та поза її межами. Музика Аббота наповнена чутливістю, багатогранністю образів та колористикою. Ніжність та своєрідну «тонкість» мелодії можна поспостерігати у творі «Сумні птахи» (“*Oiseaux tristes*”, 1978), де дуже чітко відображається картина осіннього пейзажу. Яскравим зразком вишуканого стилю Алена Аббота може слугувати п'єса «Мрії» (“*Dreams*”, 1976). Мініатюра, написана у світлих тонах, заставляє слухача поринути у світ власних мрій, а мелодична лінія наповнена піднесеним та одухотвореним настроєм.

У 1970 році акордеоніст і композитор **Ален Еббот** заснував УРАС (Спілка сприяння концертному акордеону), щоб отримати визнання акордеону й додати його до складу академічних інструментів Паризької вищої національної консерваторії. Ця асоціація стане джерелом створення численних музичних творів для акордеона, але буде розвиватись в напрямку певної елітарності, відкидаючи народний вимір інструменту. Метою цих акордеоністів стане визнання акордеона як інструмента, здатного виконувати класичний репертуар, щоб інструмент зміг остаточно уві-

йти в консерваторії і розглядатися як інструмент так само, як і інші академічні інструменти, щоб інтегрувати акордеон у світ класичної музики, а також, сприяти тому, щоб для акордеона композитори писали музику й розширювали репертуар інструмента.

П'єр Монішон (Pierre Monichon, 1925–2006). Свій музичний шлях П. Монішон розпочинає грою на скрипці, на якій почав займатися вже у 8 років, проте згодом змінив її на акордеон. У двадцятирічному віці П. Монішон грає концерти, в його репертуарі перекладена ним пісенна, танцювальна та естрадна музика саме для трьохрядного кнопкового акордеона, на якому він грав. Згодом П'єр продовжує навчання в університеті "*l'Ecole César-Franck*". З 1945 років П. Монішон являється одним із ключових персон, хто активно сприяв становленню та затвердженню саме академічного акордеона. У 1948 П'єром Монішоном було створено "*Harmonéon*" або так званий "*Accordéon de concert*".

Варто звернути увагу, що на другу половину ХХ століття у Франції існувала велика кількість вчителів гри акордеону, проте не було сформовано жодної школи, концептом якої б стала методична основа навчання гри на цьому інструменті.

Саме П. Монішоном було опубліковано три книги ("*Petite histoire de l'accordéon*". Paris, E.G.F.P., 1958; "*L'Accordéon*". Paris, P.U.F., *Que Sais-je*, 1971; "*L'Accordéon*". Paris et Lausanne, Van de Velde – Payot, 1985), які вважаються першими фундаментальними дослідженнями з історії язичкових інструментів. А найбільш повним енциклопедичним довідником з історії світового акордеона стає його робота "*L'Accordéon à travers le monde*".

Едуард Дюле, президент UNAF у Франції, говорив про те, що: «акордеон має величезні можливості. З акордеоном можна все» (Monichon, 1971: 76). Відкриття першого класу акордеону в національній регіональній консерваторії Обервільє-ля-Курнев відбулось у 1965 році.

П'єр Монішон і **Шарль Топен** були першими викладачами по класу акордеона, вони привели на навчання учнів із приватних шкіл і ознайомили їх із репертуаром для концертного виконання на акордеоні.

У 1977–1986 роках класи акордеона Шарля Топена та П'єра Монішона отримали справжнє визнання своєї педагогічної праці. Як наслідок – французькі акордеоністи грали класичний репертуар на інструментах тригер (Макс Бонне, Крістіан Бонне, Міріам Боннін, Патрік Бюссей), видатні виконавці-акордеоністи цього часу –

Ален Ебботт, Андре Астьє, Марсель Аццола, П'єр Монішон, Хуан-Хосе Мосаліні, Діно Негро.

Безперечно, можна стверджувати, що **П'єр Монішон** являється одним із основоположників французької акордеонної школи. Він був професором в багатьох мистецьких вузах, зокрема "*Conservatoire national de Région*" (*Aubervilliers*), "*Château-Thierry*", «Школи мистецтв і літератури, де викладав не лише клас концертного акордеона, але й історію формування музичного мистецтва.

Завдяки **П'єру Монішону** і **Алену Аботу** у 1970 р. сформувався «Союз розвитку концертного баяна і акордеона» ("*L'Union pour la Promotion des l'Accordéon de Concert*" – UPAC). Метою цієї організації стало розповсюдження виборного баяна та акордеона, а саме – створення повноцінної оригінальної музики для цих інструментів.

З часом, акордеон «мігрує» у нові місця, трансформуючись у нові стилі, набуває нових прихильників. Паралельно появилася нова інструментальна музика, яка викликала загальні схвалення, під яку хотілось і танцювати, і співати. Інструмент акордеон, на думку сучасних французьких музикантів (Жак Шарпантьє, Марк Блюз, Каміль Руа, Моріс Флере) – *мультиестетичний феномен, який знаходиться в постійній еволюції* (Réan, 2006: 149).

Франк Анжеліс (*Franck Angelis*, р. 13.11.1962) являється одним із найбільш яскравих представників французької акордеонної школи. Першу музичну освіту Ф. Анжеліс здобуває у місті Мелун. Франк Анжеліс закінчує консерваторію по класу баяна у 1987 р., згодом продовжуючи навчання у **Макса Боне**, викладання якого у класі акордеона в Паризькій консерваторії в основному було орієнтоване на *класичний репертуар*.

Займаючись педагогічною та концертною діяльністю, Франк Анжеліс відвідує багато країн (Австрія, Бельгія, Італія, Китай, Чехія, Швейцарія, Югославія та ін.), це дало змогу перейняти культурні особливості та традиції кожної з них, відобразивши їх у музиці. Поеднання естрадних елементів з фольклорними мотивами різних народів є притаманною ознакою композиторського стилю Анжеліса.

Перші результати композиторської діяльності Анжеліса можна спостерігати у 80-х роках, коли ним було створено ряд камерно-інструментальних, вокальних та симфонічних опусів. Проте музика для акордеону стає основним атрибутом його діяльності. На сьогодні, твори Анжеліса нерідко зустрічаються як «обов'язкові» на багатьох міжнародних конкурсах.

Притаманними рисами музики для баяна та акордеона Ф. Анжеліса є гостра ритміка, виразність мелодичної лінії, чіткість форми та колоритна гармонія, за якою зразу розпізнається стиль написання. У творчому доробку композитора ряд творів: Романс E-dur, «З глибини душі» (“Interieur”), «Амальгама» (“Amalgame”), Токата (пам’яті Астора П’яццоллі) (“Toccata (en memoir a Astor Piazzolla)”), «Вальс клоуна» (“Valse du clown”), «Бубунет» (“La boubounette”), «На мотив Лоретти» (“D’apres Laurette”), чотиричастинна сюїта «Тупик» (“Impasse”), «Концертний етюд на тему А. П’яццоллі» та ін.

У 80-ті–90-ті роки **Рішар Гальяно** (*Richard Galliano, нар. 1950*) являється одним з найпопулярніших акордеоністів та композиторів, які збагачують та популяризують музику мюзету. Стиль Рішара Гальяно отримав назву «новий мюзет» і є продовженням фольклорних традицій французької музики. В молоді роки навчання Рішар грає на одній сцені з такими відомими французькими артистами як Жюльет Греко, Жак Брель, пише саундтреки до кінофільмів. Серед кола близьких людей Гальяно естрадні співаки, кіноактори, композитори: Ів Монтан, Мішель Легран, Клод Нугаро.

З 1992 року клас акордеона в Паризькій консерваторії почав викладати **Фредерік Дешамп** (*Frederic Deschamps, 1966 р.н.*) Активно займаючись педагогічною діяльністю та розробкою власної методики гри на акордеоні, Ф. Дешамп виховує ряд музикантів-віртуозів та лауреатів престижних конкурсів, серед яких: *Vincent Peirani, Frederic Baldo, Jerome Richard, Vincent Carenzi, Marielle Roy, Arnaud Guimard, Xavier Rollet, Mickael Vigneau, Phil Herdsman, Mathilde Royet, Dorothee Lhoir, Carine Vign, Petar Maric, Gayson Masseur*. Ф. Дешамп популяризує свої знамениті методичні розробки, які наслідують традиції виховання музиканта-акордеоніста, які йдуть від **Жака Моне**. Автор цієї статті мав досвід навчання й особистого спілкування з Фредеріком Дешампом, про методику навчання якого наголосимо детальніше. Зупинимось на характеристиці *методики викладання гри на акордеоні Ж. Моне – Ф. Дешампа*.

Відомим педагогом й засновником власної методики навчання гри на акордеоні у другій половині ХХ століття є **Жак Моне** (*Jacques Mornet, 1937 р.*) – французький викладач гри на акордеоні та педагог. Жак Моне увійшов у світ музики ще дитиною, навчаючись гри на поперечній флейті і трубі в регіональній консерваторії Гран-Авіньйону. Він відкрив для себе гру на акор-

деоні у вісім років, але оскільки в консерваторіях на той час інструмент не викладали, його навчали приватні вчителі. Випускник «École Normale d’Avignon» (школа, яка готувала вчителів), Жак Моне почав кар’єру вчителем у початковій школі невеликого селища, де він також створив музичну школу.

Захопившись викладацькою діяльністю, він розвинув акордеонну педагогіку, засновану на *навчанні гри на духових інструментах*. Одним із перших великих педагогів цього підходу був **Андре Тенакс**. Цей підхід однаково добре працює для всіх акордеонів: фортепіанного, кнопкового, хроматичного, діатонічного, страделла, вільного баяну, системи С, системи В.

Після спостереження за швидким прогресом своїх учнів та їхнім успіхом у національних і міжнародних конкурсах, Ж. Моне вирішив присвятити себе викладанню музики. Враховуючи дивовижний досвід роботи його школи, він отримав національне та міжнародне визнання свого методу та проводив стажування та майстер-класи за кордоном: Сербія, Іспанія, Болгарія, Бельгія, Італія, Сполучені Штати, Канада та Китай. У 1995 році Ж. Моне заснував Національний і Міжнародний центр музики та акордеону (CNIMA) у Лароді в Пюї-де-Дом. Центр переїхав у 2005 році і зараз знаходиться в Сен-Сов-д’Оверні.

Методика Жака Моне пропонує розуміти акордеон так само, як і духовий інструмент. У той час як остання розглядалася як клавіатура (фортепіано), Жак Моне створив метод, зосереджений на можливості міху, фразування та руху тіла. Це залишає великий простір для пошуку «шляхетного» звучання, поглибленої музичної естетики. Метод пояснює, як розвинути сонористичні можливості звуку, створити динаміку, виразну артикуляцію, варіювати дотики та акцентувати музичний акт рухами тіла.

Спираючись на свій досвід викладача, Жак Моне навчає, що техніка, яка гармонує з інтерпретацією, є природною. У цьому метод Ж. Моне протиставляється традиційному методу, який полягає в тому, щоб починати навчання з чистої техніки зі зростаючим рівнем складності та швидкості та лише вносити музикальність на наступному щаблі розвитку.

З метою ознайомлення з сучасною системою французького музичного виховання, окреслимо основні характеристики відомої методики навчання гри на акордеоні **Фредеріка Дешампа** – всесвітньо відомого викладача, знаного своїми передовими методами. Ф. Дешамп регулярно проводить майстер-класи у Франції та

за кордоном – у Європі, Китаї, США, Новій Зеландії, Чилі тощо. Виконавська діяльність Фредеріка не менш активна, він співпрацює з симфонічними оркестрами, телевізійними програмами.

Ф. Дешамп – президент Всесвітньої Конфедерації акордеоністів (Confédération Mondiale de l'Accordéon) з 2004 р., директор Міжнародного центру акордеону – Луаре (Франція), менеджер з продукції Hohner Accordions з 1993 р., творець каналу «Deschamps Channel» 100% акордеон WEB TV, акомпанував таким співаком, як Джош Гробан і LAAM, Френсіс Лемарк, Летіція Каста, Чарльз Трене та ін.

«Техніка Дешампа» є винаходом Фредеріка Дешама, і його роботи над підготовкою до «Coupe Mondial» 1992 року. Досвід показав, що техніка Ф. Дешампа – це цілий цикл або екосистема стосунків між акордеоністом та акордеоном. Ф. Дешамп продовжує методику Ж. Моне відносно підходу до гри на акордеоні, який називають «підходом на акордеоні та духових інструментах» (Krumm, 2014: 302).

Техніка Ф. Дешампа – це рух, філософія звуку, практичний метод і підхід до того, щоб знайти себе в емоціях твору. Сенс техніки – в управлінні багатьма частинами тіла з акцентом на спрямуванні цього руху в бік акордеона. «Пальці роблять занадто багато» (Krumm, 2014: 99) – каже Ф. Дешамп, означає, що пальці не тільки натискають на клавіші, але вони також знаходять ноти, перетинають, підсовують, створюють артикуляції. Це надто багато, щоб вимагати від пальців. Крім того, традиційна форма руки з переважно витягнутими пальцями не така міцна, як могла б бути. Щоб зафіксувати цю гру, пальці потрібно зігнути у формі котячої лапи та тримати їх так, щоб вони залишалися жорсткими. Не потрібно натискати кожну клавішу у цій формі, а натомість перемістити усе передпліччя всередину клавіатури та зробити легкий рух, щоб вивести один палець, щоб торкнутися клавіатури.

Голова ніколи не повертається, але робить крихітні швидкі рухи зліва направо, щоб створити енергію для відтворення швидких ритмів. Підборіддя ніколи не нахиляється вниз. Брови (!) використовуються для створення інтуїтивного зв'язку між емоціями та міхом: підняття брів створює більше напруги. Красиве обличчя навмисно культивується, щоб допомогти з виразом брів.

Обидва лікті виступають з вашого тіла і служать для випрямлення хребта, оскільки вони задіюють обидва м'язи спини. Лівий лікоть керує сільфоном, а правий дозволяє передпліччю підстрибувати вгору та вниз на клавіатурі, коли це

необхідно. Руки більшу частину часу досить зігнуті. Ці рухи змушують плечі висуватися вперед. Шия притягне голову вліво, щоб допомогти тілу контролювати міх. Стегна піднімаються, щоб нахилити акордеон, щоб клавіші/кнопки приходили до пальців, а не пальці до клавіш/кнопок.

До техніки управління багатьма частинами тіла з акцентом на спрямуванні цього руху в бік акордеона в методиці Ф. Дешампа додається майстерність опанування красивого, тембрально збагаченого звуку, експресивність виконання.

На сучасному етапі розвитку музичної освіти, акордеон вивчають у деяких італійських музичних консерваторіях, приділяючи більше уваги його музичній історії та літературі, де він більше не розглядається виключно як сольний інструмент. Репертуар інструменту також розширився, включивши широкий спектр народних, міських популярних і класичних музичних стилів.

Охарактеризуємо діяльність окремих всесвітньо відомих італійських виконавців-акордеоністів другої половини ХХ – початку ХХІ століття в контексті розвитку європейського акордеонного мистецтва й наслідування класичних традицій виконання:

Сальваторе Ді Джезуальдо (Salvatore di Gesualdo, 1940–2012) – перший класичний акордеоніст в історії Італії, унікальний виконавець у міжнародному концертному світі, який зробив акордеон невідомою частиною експресивної та експериментальної спадщини класичної сучасної музики.

Викладав композицію та музичний аналіз для викладачів Державної консерваторії «Л. Керубіні» у Флоренції. Одним з найяскравіших аспектів виступів С. Ді Джезуальдо було його досконале знання античних стилів. Його інтерпретація музики Франческо Ландіно, Клаудіо Меруло, Вільяма Берда, Джироламо Фрескобальді є не просто транскрипцією – глибоке навчання С. Ді Джезуальдо дозволило йому зберегти їх внутрішню суть. Акордеон в руках С. Ді Джезуальдо отримав справжнє оркестрове звучання, дивовижні можливості інструмента знайшли вираження і в сучасній музиці, і в стародавній музиці внаслідок іайстерного відчуття музикантом нечуваного діапазону гармонійних і динамічних можливостей акордеона.

С. Ді Джезуальдо займався виконавською творчістю, педагогічною діяльністю, колекціонував живопис – в нього була вражаюча колекція старовинних картини, гравюр, скульптур і все те, що вражало його живу уяву як візуально, так і емоційно.

Франческо Палаццо (*Francesco Palazzo, 1969 р.н.*) – італійський акордеоніст і композитор. Навчався у Сальваторе ді Джезуальдо в Державній консерваторії музики «Луїджі Керубіні» у Флоренції, Італія. Закінчив навчання з відзнакою, став першим, хто досяг цього в історії акордеону в Італії.

З 1993 року Ф. Палаццо – професор акордеону в консерваторії «Нікколо Піччинні» у Барі. Франческо Палаццо провів власне дослідження технічних атрибутів та інших аспектів акордеона, якими є колір звуку, музична інтерпретація та емоційні елементи, на основі порівняння з іншими інструментами. Результати спонукали його відновити свою техніку гри та на основі його нових знахідок й створити основу для створення концертного інструменту, який би краще реагував на потреби звуковидобування.

Ф. Палаццо є автором дидактичної книги під назвою «Основи акордеонної техніки» для «Verben Edizioni Musicali» (тепер Curci Editions), і для «Physsa Edizioni Musicali». Автор численних транскрипцій, редакцій, аранжувань та власних творів для акордеона (Cerkasova, 2007: 68).

У травні 2011 року в Театрі Петруцеллі в Барі він виконав свою світову прем'єру – Концерт для акордеона, ударних і струнного оркестру, написаний для нього композитором Віто Палумбо. У липні 2016 року Centro Studi Carlo d'Angiò з Scurcola Marsicana (AQ) присудив йому міжнародну премію Carlo d'Angiò за розділ «Музика та композиція». У 2018 році він виконав Концерт ор. 75 для акордеона та симфонічного оркестру Пола Крестона (перше європейське виконання) з Метрополітен-оркестром міста Барі під керівництвом Джованні Рінальді. У 2020 році він заснував AFI, Італійську асоціацію акордеоністів, президентом якої він є, з метою просування та підтримки культури та викладання акордеону, особливо в ранньому дитинстві.

Виконавський стиль Ф. Палаццо можемо окреслити як *академічний*, він поєднує класицизм і експресивно-драматичне начало, звуковеденню притаманна насичена кантілена, співучий «вокальний» інструменталізм, особлива артикуляційна увага до звуку, довершена техніка і досконале володіння тембральними барвами звуку.

Алессандро Дей (*Alessandro Dei, нар. 1970 р.*), навчався гри на акордеоні у Сальваторе Ді Джезуальдо та Івано Баттистона. *Стильова манера виконання* музиканта вихована в кращих традиціях італійської акордеонної школи, з її установками на інтонаційну досконалість, увагу до декламації, посилення мовленнєвого начала. Музична

тканина класичного репертуару для А. Дея – це театральний простір, в якому розгортаються драматургічні події, виконавська манера музиканта дозволяє виявити темперамент, вольові та емоційні якості в інтерпретації, передусім, класичної музики, утворюючи драматургічно окреслені, зрілі виконавські рішення.

Лучано Біондіні (*Luciano Biondini, 1971 р.*) – акордеоніст-віртуоз, володар багатьох нагород у різноманітних конкурсах серед виконавців академічної музики. Грає також джаз і world music, працював з Рабі Абу-Халілом, Габріеле Мірабассі, Тоні Скоттом. Авторська музика Лучано Біондіні глибока та оригінальна. В його композиціях – відгомони танго, авангардного джазу, фольклорні мотиви та прийоми сучасної академічної музики. Л.Біондіні виконує музику з пристрасною та емоційною силою.

Сімоне Занкіні (*Simone Zanchini, 1977 р.*) – акордеоніст-експериментатор, дослідник акустичних та електронних можливостей звуку, концертуючий музикант, артист-еклектик, який проявляє себе у різних музичних напрямках – від імпровізації, сучасної музики та джазу до класики. С. Занкіні вважається одним із найцікавіших та інноваційних акордеоністів-гравців на міжнародній арені, його творчі пошуки приводять до сучасного, акустичного та електронного звукового експерименту, до створення нового, абсолютно особистісного підходу до імпровізації. С. Занкіні грає на акордеоні Оттавіанеллі ручної роботи, побудований за його власним проектом, який «звучить взагалі традиційно, але глибше, темніше і з неймовірним багатством обертонів» (Lavaud, 2014: 401). Звук С. Занкіні – це винятковий звук, екстатичний звук, в якому втілена бурхлива сила імпровізації, поліфонічні ефекти мислення музиканта.

П'єтро Адранья (*Pietro Adragna, 1988 р.*) – сицилійський акордеоніст-віртуоз, міжнародний концертний виконавець, який виграв Кубок Світу з акордеону у 2009 та 2011 роках. Вдосконалив себе у Франції з Фредеріком Дешамом.

Упродовж багатьох років він грав практично у всьому світі: Європі, США, Азії, виступаючи у Великому театрі Палермо, Грецькому театрі Таорміні, Середземноморському театрі Неаполя, а також співпрацював в RAI.

З 2016 року П. Адранья є художнім керівником Всесвітнього Акордеонного Фестивалю, Світового Акордеонного Фестивалю, який він задумав та створив на Сицилії, та незмінним директором Молодіжного Симфонічного Оркестру «Vito Fazio Allmauer» в Алькамо. П'єтро Адранья грає на акордеоні Сеттіміо Сопрані (Артист VI) із групи

Максима – Кастельфідардо (АН). *Стиль гри* музиканта – легкий, блискучий, надхвичайно музикальний і привабливий, вишуканий і віртуозний. Музикант виконує різноманітну музику – перекладення оперних арій, аранжування класичних творів, фантазії на теми вальсів, народних пісень, популярну і танцювальну музику тощо. Акордеон у П. Адранья звучить як оркестр, виблискуючи різноманітними барвами. Музикант з легкістю виконує і Лібертанго А. П'яццолли, і Чардаш В. Монті і циганські наспіви і попури на оперні теми та багато іншого.

Висновки. У Франції й Італії акордеонна школа у ХХ ст. розвивалася достатньо самобутньо, акордеонна музика на початку ХХ століття була представлена в основному сферою популярної музики, зокрема, стилем мюзет, який синтезував у собі традиції гри на волинці та особливості французької танцювально-побутової музики. У французькій та італійській школах акордеону академічне виховання є сьогодні магістральним напрямком виховання музикантів, хоча і популярна музика є значимим напрямом акордеонного мистецтва, займаючи одне з центральних положень у системі музичної освіти та культури країн.

Французька і італійська школи акордеонного виконавства як найдавніші європейські виконавські школи завжди зберігали свої основні особливості: суворі академічні вимогливості до якості звуковидобування, інтонації, звуковедення, тембру, дотримання композиторських позначок. Гра європейських акордеоністів минулого

і сучасності відмітна високою вимогливістю до виконання творів, а саме: безпомилковим і беззаперечно точним виконанням нотного тексту, бездоганною чистотою інтонування, чистим і безпривзвуків тембром, точним виконанням ритмічних малюнків, інтонаційно елегантним фразуванням. Французька і італійська школи акордеонного виконавства впродовж століть плекали чистий, відкритий і ясний звук, рельєфну артикуляцію. Виконавство на акордеоні в цих школах, і сьогодні відрізняється застосуванням тембрових і динамічних засобів виразності, доведеної відповідності нотному матеріалу.

Історична місія французьких та італійських акордеоністів у європейській музичній культурі, та її вплив для української культури полягає у формуванні та розвитку теоретичних засад професійного акордеонного виконавства і педагогіки в контексті впровадження передових європейських музично-педагогічних і виконавських традицій на рівні міжнародних зв'язків. Визнаною міжнародною сучасною методикою навчання гри на акордеоні, в тому числі, і в Україні, є методика Ж. Моне – Ф. Дешампа, принципи якої споріднені з навчанням гри на духових інструментах.

Італійські і французькі акордеоністи заклали фундамент професійної музично-теоретичної та інструментальної освіти, виконавства, заснувавши педагогічні та виконавські інструментальні школи, що є основою здобуття професійного рівня музичної освіти в Україні у ХХ–ХХІ столітті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Давидов М. Історія виконавства на народних інструментах (Українська академічна школа): підручник. Київ: НМАУ ім. П. Чайковського, 2010. 592 с.
2. Дубій А. Генетична спорідненість у баянно-органній історії. *Українське музикознавство*. Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2004. Вип. 33. С. 117–128.
3. Єргієв І. Мистецтво українського «модерн-акордеона» у світовому процесі. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Академічне народно-інструментальне мистецтво України ХХ – ХХІ століття»*. Київ: НМАУ, 2003. С. 68–70.
4. Марченко В. Історико-культурні виміри еволюції акордеонного мистецтва в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.): дис. ... канд. мистецтвозн.: 26.00.01. Київ, 2017. 211 с.
5. Марченко В. Еволюція акордеонного мистецтва : історичний аспект. *Культура і сучасність: альманах*, Київ: Міленіум, 2014. № 2. С. 142–147.
6. Марченко В. Тенденції розвитку акордеонного виконавського мистецтва України. *Культура і сучасність: альманах*, Київ: Міленіум, 2016. № 1. 111–115 с.
7. Черепанін М. Естрадний олімп акордеона : монографія. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2008. 256 с.
8. Черказова Є. Академічний репертуар акордеоніста. Київ: *Методичний кабінет Міністерства культури і мистецтв України*, 2004. Вип. 1. 88 с.
9. Billard F. Histoires de l'Accordéon. Didier Roussin éditions Climats I.N.A., 1991. 488 p.
10. Cerkasova E. Il repertorio d'Ella fisarmonica classica. *Trascrizioni per fisarmonica classica*. Physis: Edizioni musicali, 2007. 80 p.
11. Krumm P. L'Accordéon – quelle histoire. Editions Parigramme, Paris, 25 octobre.
12. Lavaud P. L'accordéon diatonique – Monichon P. L'accordeon. P.: PUF, 1971. 128 p.
13. Réan P. L'Accordéon de mon père. Fayard, 2006. 322 p.

REFERENCES

1. Davydov, M. (2010). *Istoriia vykonavstva na narodnykh instrumentakh (Ukrainska akademichna shkola)* [History of performance on folk instruments (Ukrainian Academic School)]: pidruchnyk. Kyiv, NMAU im. P. Chaikovskoho, 592 s. [in Ukrainian]
2. Dubii, A. (2004). *Henetychna sporidnenist u baianno-orhannii istorii* [Genetic kinship in accordion-organ history]. *Ukrainske muzykoznavstvo*. Kyiv: NMAU im. P. I. Chaikovskoho. Vyp. 33. Pp. 117–128. [in Ukrainian]
3. Ierhiiev, I. (2003). *Mystetstvo ukrainskoho “modern-akordeona” u svitovomu protsesi* [The art of the Ukrainian “modern accordion” in the world process]. *Materialy mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii “Akademichne narodno-instrumentalne mystetstvo Ukrainy XX–XXI stolit”*. Kyiv: NMAU, Pp. 68–70. [in Ukrainian]
4. Marchenko, V. (2017). *Istoryko-kulturni vymiry evoliutsii akordeonnoho mystetstva v Ukraini (druha polovyna XX – pochatok XXI st.)* [Historical and cultural dimensions of the evolution of accordion art in Ukraine (the second half of the 20th – the beginning of the 21st century)]: *dys. ... kand. mystetstvoznavstva*: 26.00.01. Kyiv, 211 s. [in Ukrainian]
5. Marchenko, V. (2014). *Evoliutsiia akordeonnoho mystetstva : istorychnyi aspekt* [Evolution of accordion art: historical aspect]. *Kultura i suchasnist: almanakh*. Kyiv: Milenium. № 2. Pp. 142–147. [in Ukrainian]
6. Marchenko, V. (2016). *Tendentsii rozvytku akordeonnoho vykonavskoho mystetstva Ukrainy* [Development trends of accordion performance art of Ukraine]. *Kultura i suchasnist: almanakh*. Kyiv: Milenium. № 1. Pp. 111–115. [in Ukrainian]
7. Cherepanyn, M. (2008). *Estradnyi olimp akordeona* [Pop accordion olympus]: monohrafiia. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. 256 s. [in Ukrainian]
8. Cherkazova, Ye. (2004). *Akademichniy repertuar akordeonista* [Academic repertoire of an accordionist]. Kyiv: Metodychnyi kabinet Ministerstva kultury i mystetstv Ukrainy. Vyp. 1. 88 s. [in Ukrainian]
9. Billard, F. (1991). *Histoires de l'Accordéon* [Stories of the Accordion.]. Didier Roussin éditions Climats I.N.A., 488 p. [in France]
10. Cerkasova, Ye. (2007). *Il repertorio d'Ella fisarmonica classica* [The repertoire of Ella fisarmonica classica]. *Trascrizioni per fisarmonica classica*. Physa : Edizioni musicali, 80 p. [in Italian]
11. Krumm, P. (2012). *L'Accordéon – quelle histoire* [The accordion – what a story]. Editions Parigramme, Paris, 25 octobre. [in France]
12. Lavaud, P. (2014). *L'Accordéon diatonique* – Monichon, P. (1971). *L'Accordeon* [The Accordion.]. P.: PUF, 128 p. [in France]
13. Péan, P. (2006). *L'Accordéon de mon père* [My father's accordion]. Fayard. 322 p. [in France]

УДК 7.76.766:72.04

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-13>**Володимир ГРИЩЕНКО,**

orcid.org/0009-0009-2537-5283

доцент кафедри графічного дизайну

Київської державної академії декоративно-прикладного мистецтва

і дизайну імені Михайла Бойчука

(Київ, Україна) volodymyr_gr@ukr.net

ВЗАЄМОВПЛИВ ДИЗАЙНУ ПЛАКАТА ТА СЕРЕДОВИЩА ІСНУВАННЯ ЛЮДИНИ

Пропонована публікація має на меті актуалізувати увагу до проблеми гармонійного використання графічних зображень у середовищі існування людини. Зокрема, у статті розглянуто плакат як найзатребуваніший вид графічного дизайну та важливий елемент будь-якої експозиційної площі.

Дослідження представляє аналіз закордонних та вітчизняних джерел, які дотичні до проблеми адаптивних властивостей дизайну плаката. Наукова новизна роботи полягає у формуванні та детальній описі основних вимог до плакату розміщеному у будь-якому середовищі: можливість якісного сприйняття інформації та графічного зображення з великої відстані, виокремлення серед інших засобів візуальної інформації, гармонійне поєднання зі стилем інтер'єрного чи екстер'єрного середовища.

Зазначається, що дизайн плакату постійно переживає трансформації під дією технічних та технологічних інновацій, видозмін архітектурного середовища, вдосконалення старих та появи нових експозиційних конструкцій, зміни тенденцій. Акцентується увага на сукупності таких чинників як розмір, формат, час сприйняття та розташування плаката, які диктують характер самого зображення та інформативну насиченість плакатів.

Важливим в даній статті є детальний опис порад щодо грамотного розташування, оптимальних розмірів та функціональних технічних прийомів розміщення, які спрямовані на створення ідеального архітектурного ансамблю з візуальною графічною складовою. Тут вступають в дію закони естетики, пропорції та ергономіка. Також, робота вміщує приклади діяльності відомих компаній та їх вдалих або провальних графічних рекламних експериментів. Таким чином автор має на меті привернути увагу фахівців до проблеми комплексного проектування та відповідного розміщення плаката в середовищі, адже дане питання розглядається вітчизняними науковцями лише фрагментарно.

Ключові слова: дизайн плаката, графічне мистецтво, експозиційна площа, локалізаційні фактори, ергономічний дизайн.

Volodymyr HRYSHCHENKO,

orcid.org/0009-0009-2537-5283

Associate Professor at the Department of Graphic Design

Kyiv State Academy of Decorative and Applied Arts and Design named after Mykhailo Boychuk

(Kyiv, Ukraine) volodymyr_gr@ukr.net

THE INTERACTION OF POSTER DESIGN AND THE HUMAN ENVIRONMENT

The proposed publication aims to update attention to the problem of the harmonious use of graphic images in the human environment. In particular, the article examines the poster as the most popular type of graphic design and an important element of any exhibition area.

The study presents an analysis of foreign and domestic sources related to the problem of adaptive properties of poster design. The scientific novelty of the work consists in the formation and detailed description of the main requirements for a poster placed in any environment: the possibility of high-quality perception of information and graphic images from a long distance, separation from other means of visual information, harmonious combination with the style of the interior or exterior environment.

It is noted that the design of the poster is constantly undergoing transformation under the influence of technical and technological innovations, changes in the architectural environment, improvement of old and the appearance of new exhibition structures, and changes in trends. Attention is focused on a set of factors such as size, format, time of perception and location of the poster, which dictate the nature of the image itself and the informative content of the posters.

Important in this article is a detailed description of advice on competent location, optimal dimensions and functional technical placement techniques, which are aimed at creating an ideal architectural ensemble with a visual graphic component. Here the laws of aesthetics, proportions and ergonomics come into play. Also, the work includes examples of activities of well-known companies and their successful or unsuccessful graphic advertising experiments. In this way, the

author aims to draw the attention of specialists to the problem of complex design and appropriate placement of the poster in the environment, because this issue is considered only fragmentarily by domestic scientists.

Key words: poster design, graphic art, exhibition space, localization factors, ergonomic design.

Постановка проблеми. Плакат – найпопулярніший вид графічного мистецтва, який передбачає як відокремлене, так і комплексне візуальне сприйняття. Сучасному глядачу властиво: аналізувати його окремі композиційні елементи, розбиваючи ціле на складові засоби художньої виразності; говорити про його стилістичні тенденції та новації як дизайн-об'єкту; розглядати даний графічний аркуш в певному середовищі та аналізувати його у взаємодії з локалізаційними та хронологічними факторами. А отже, актуальним питанням залишається аналіз дизайну плаката у цілісності з середовищем існування людини, розгляд впливу експозиційної площі на створення графічного зображення.

Аналіз досліджень. Під час дослідження окресленого питання було проаналізовано ряд відповідних наукових джерел вітчизняних та закордонних авторів, в яких плакат виступає об'єктом наукових досліджень: Авраменко А. (Авраменко, 2010), Андрейканіча А. (Андрейканіч, 2013), Будника А. (Будник, 2015), Галькевич Т., Гладун О. (Гладун, 2018), Гутник Л. (Гутник, 2018), Донець О. (Донець, 2020), Колосніченко М. (Колосніченко, 2022; Адаптивна роль плаката, 2023) та ін.

Шевченко В. у навчальному посібнику «Композиція плаката» розглядає історію становлення та розвитку плаката в системі візуальної комунікації та вказує на те, що «...це особливий вид графічного мистецтва, спілкування з яким не залежить від пропускнуої спроможності виставкової зали... На вулицях, біля кінотеатрів та спортивних комплексів, у приміщеннях офісів, закладів освіти та медичних установ, у наземному транспорті та у вагонах метрополітену – звідусіль плакат звертається до нас, привертає до себе увагу.» (Шевченко, 2014: 49).

Нажаль, попри аналіз численної кількості літератури, питання взаємовпливу середовища на дизайн плаката з тих чи інших причин не мають достатніх вітчизняних теоретичних розробок і носять несистематизований характер, що і сприяє формуванню мети представленої статті.

Мета статті – розширення та поглиблення уявлень про вагомий вплив специфіки інтер'єрного чи екстер'єрного середовища на формування та сприйняття дизайну плакату, розглянення основних вимог до даного виду графічного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Плакат у своїй основі – мистецтво, призначене для масового

експонування. Кінцевим пунктом призначення плакату є середовище існування людини – стіни будинків, вітрини, інтер'єри громадських приміщень та транспорт, робочі місця і т. п. Кожен з них незалежно від свого змістового навантаження стає візуальною складовою повсякденного життя. За словами Кейзо Мацуї: «... унікальна особливість плаката – це його здатність відображати оточення. Плакат завжди змінюється в залежності від контексту, в якому існує, прагне до гармонії із середовищем свого існування» (Keizo Matsui, 1999). Погоджуючись з цією думкою, можна додати, що зв'язок плакату з середовищем також є зворотнім. Тобто, як сприйняття та доцільність плаката залежить від його розміщення, так і простір може бути видозмінено присутністю в ньому конкретних графічних аркушів.

Хорошим прикладом залежності елементів дизайну плаката від місця розташування, його розміру, аудиторії і основного завдання є діяльність американської компанії газованих напоїв «Coca-Cola». Дана організація у 2010 році в Канаді, Торонто, запустила кампанію зовнішньої реклами, де обіграла ідею розпивання напою з трубочками. Таким чином, дизайнерам вдалося оживити навколишнє середовище, задіявши елементи архітектури, екстер'єру і навіть інші рекламні оголошення, створені спеціально для цієї кампанії (Гула та ін., 2020: 55).

Також, варто зазначити, що одними з перших новаторів та фундаторів раціональної художньої форми плаката були випускники архітектурного факультету Варшавської Політехніки (1920-ті роки). Тому можна говорити, що відчуття середовища, де буде знаходитись їх твір, був закладений в них базовою освітою. Окрім того згадані плакатисти приймали участь у декорванні інтер'єрів магазинів, вітрин, іншої рекламної продукції, що дозволяло їм підходити до розробки плакатів комплексно.

Особливу увагу проблемам комплексного проектування та відповідного розміщення плаката в контексті актуальних на той час проблем наглядної агітації було приділено радянськими теоретиками та практиками художнього оформлення. Зокрема методичні рекомендації різних авторів публікувались видавництвом «Плакат». З метою підвищення дієвості агітаційної продукції пропонувалась спільна робота художника, архітектора, конструктора і, навіть, психолога. Окрім цього

було враховано такі базові композиційні критерії: основні форми експозиційної площини – її тон (контур), фактура.

Масштаби радянської наглядної агітації, до якої належало і мистецтво плакату, потребували значних експозиційних площ та розробки відповідних конструкцій. У кінці 1980-х років вони були уніфіковані за сприянням Виробничого комбінату Торгівельно-промислової палати СРСР. Попри тематичну втрату актуальності, окремі конструктивні висновки варті нашої уваги. Адже в радянських теоретично-методичних працях плакат виступав як засіб масової агітації, який найефективніше виконати свою функцію міг саме на вулиці. Відповідно можливості художника-оформлювача буди дещо ширші.

Сьогодні наші вулиці заповнюють здебільшого комерційні рекламні плакати, що продиктовано вимогами ринку. Адже, сучасному плакату доводиться вирішувати дещо специфічні завдання саме завдяки своїй функціональності. Одна з них – привернення уваги глядача (Колосніченко та ін., 2022: 80). Їх метою також є спонукальний вплив на глядача. Різниця полягає у зникненні єдиної ідеології та чітких художніх критеріїв. Плюси такої тенденції для розвитку плакатного мистецтва є очевидними – це розширення можливостей індивідуального самовираження, відсутність жорсткої цензури, можливості формального експериментування та легкість технічного втілення.

Проте існують також негативні сторони відсутності єдиної дизайнерсько-архітектурної політики у питанні експонування плакату на вулицях міста. Серед них – відповідність стилістики плакату з архітектурними оточенням. Особливо гостро стоїть ця проблема в історичній частині міст. Відверто негативними є приклади розміщення великоформатних яскравих зображень, виконаних у підкреслено новітніх формах та технічних прийомах (цифрове фото, гіперреалістична комп'ютерна графіка). Такий контраст кольорів, фактур, форм сучасного плакату знаходиться у дисонансі з пам'ятками архітектури, ансамбль яких продумувався у свій час до нюансів та є дуже чутливим до некваліфікованих втручань. Це питання естетики міського середовища, яке вимагає від відповідальних осіб не лише професійного виконання своїх вузькопрофільних завдань, а й цілісного бачення міського ландшафту, художнього смаку та розуміння культурних пластів.

Проблема розміщення та сприйняття плаката в середовищі є комплексною. Більшість експозиційних площ на сьогодні є стаціонарними конструкціями, які диктують вертикальне чи гори-

зонтальне розміщення, розмір, ритм, відстань до глядача. Плакати різного авторства, стилю, призначення швидко змінюють один одного на своєму місці, а однакові розтиражовані аркуші розкидані по всьому місту чи й країні. Дизайнер – розробник плакату не спроможний контролювати подальшу долю свого твору. Її вирішують замовник та відповідні міські служби. Тому, завданням графічного дизайну для максимальної доцільності форми плакату як локальної плями, його взаємодії з оточуючими об'єктами, гармонійного зорового сприйняття повинно бути дотримання базових композиційних законів, вміння мислити абстрактними формами, узагальнення, спрощення та відбір, а також відчуття стилю і культурних змін.

Особливу увагу в дизайні плаката, який розміщено на вулиці слід приділяти його формату. Узагальнено ми можемо охарактеризувати плакат як прямокутну площину в системі архітектурних та природних форм. Отже, сам плакатний аркуш (не залежно від зображення на ньому) знаходиться у формальній взаємодії з оточуючим середовищем, як прямокутник з лінією, геометричними та абстрактними формами.

Продовжуючи формальний аналіз плакатного формату, слід звернути увагу на особливості використання вертикального чи горизонтального формату. Як відомо, загальноприйняті співвідношення сторін плаката – 2:3. Отже, на дизайн твору та його сприйняття у середовищі впливатиме домінуючий напрямок. Більш активний знизу вгору – при вертикальному форматі та спокійний, протяжний з ліва на право – при форматі горизонтальному.

Наступним питанням, пов'язаним формальним розміщенням плакату в середовищі, є його реальний розмір. Тут вступають в дію закони естетики, пропорції та ергономіка. Слід уточнити, що формати плакатів мають свої міжнародні та регіональні стандарти, однак відступи від них теж можливі й «залежать від спроможності талерів друкарських машин та практичної доцільності» (Шевченко, 2004: 64). У навчальному посібнику «Композиція плаката» В. Шевченко наводить основні, напрацьовані за час розвитку плаката, формати:

– формати Міжнародної організації зі стандартизації (ISO) (мм): А0 841×1189; В0 1000×1414; С0 917×1297;

– формати вітчизняного стандарту (мм): 840×1080; 700×1080; 700×900; 600×900; 600×840; 540×840; 540×700; 450×700; 450×600; 420×600.

Найпопулярнішими у світі, за визначенням дослідника Шевченка В., є розміри 1000×700, 900×600, а також стандартні формами А1

(594×841), A2 (420×594), A3 (297×420), A4 (210×297). Також тут згадано формати, що деколи використовуються японськими плакатистами (1030×728) та плакати зі співвідношенням сторін 1:3 (300×900) (Шевченко, 2004: 63–64).

Формат плакату в контексті зовнішньої агітації та реклами постійно переживає трансформації під дією технічних інновацій, видозмін архітектурного середовища, вдосконалення старих та появи нових експозиційних конструкцій. Сьогодні фахівці виділяють такі основні вуличні конструкції та їх формати, на яких можливе експонування плакатів: лайтбокс (ін. назви «сітформат», «лайт-постер», 180×120), піллар (ін. назва «тумба», 300×140), стійка (120×80), консоль на опорі освітлення (180×120, 120×80), сітборд (270×370), рекламний щит (ін. назва «біллборд», 300×600), суперсайт (500×1200), брендмауер (розмір підбирається індивідуально до стіни будинку, де його розміщено), рекламна панель на даху (розмір залежить від архітектурних характеристик даху). Кожна із згаданих конструкцій має свої особливості та вимоги до дизайну.

Фізичний розмір поліграфічного роздруку знаходиться у взаємозалежності від відстані його сприйняття. Ця закономірність визначена окремими дизайн-студіями у таких показниках: для розміру плаката 120×180 см. оптимальна відстань сприйняття приблизно 15 метрів, для розміру 260×360 см – біля 25 метрів, для плаката 300×600 см – близько 100 метрів. Розміри форматів подані відповідно до основних реальних замовлень студій.

Сукупність таких чинників як розмір, час сприйняття та розташування плаката диктують характер самого зображення та інформативну насиченість. Відповідно чим більше формат плакату, тим лаконічніше повинне бути його змістове навантаження – мінімум тексту, чітка централізована композиція, відібрана кольорова гама. До них відноситься так звана зовнішня реклама верхнього ярусу, розрахована здебільшого на водіїв та пасажирів.

Плакати менших розмірів можуть містити більше візуальної інформації та деталізації, так як вони розташовані ближче до людини (їх цільова аудиторія перехожі, пасажери міського транспорту) й відповідно глядач має можливість роздивитись їх уважніше. Звісно таке твердження щодо плакатів є відносним, так як загальним для дизайну плаката є лаконізм візуальної мови та націленість на швидке сприйняття. Однак, порівняно з рекламними щитами великого розміру, так званий сітформат (міський формат середнього розміру) розташований у місцях великого скуп-

чення людей та контактує з аудиторією від 1 до 4 хвилин. На сьогодні лайтбокси сітформату є одним з найпопулярніших форм експонування плакатів всіх типів. Вони дозволяють дизайнеру втілювати найрізноманітніші концепції та використовувати додаткові засоби виразності. Прикладом влучного використання оточуючого середовища у плакаті цього формату є рекламна компанія Amnesty International по приверненню уваги до проблем прав людини всьому світі. Агентством Walker Werbeagentur Zuerich була створена серія соціальних плакатів під слоганом «Це відбувається не тут, але зараз». На зупинках європейських міст було розміщено роздруки з прозорим тлом, на яких нанесено фото із зображенням катувань, потерпілих від військових дій, дітей зі зброєю і т. п. Таким чином створювалось враження, що дія відбувається безпосередньо перед глядачем. Цей прийом, розроблений спеціально для конкретної експозиційної конструкції (її формату та розміщення), покликаний наблизити проблему до міських жителів, підкреслити її реальність та гостроту.

Серед поширених локацій плакатів є шляхи пересування людей: автошляхи, тротуари, ескалатори в метро та ін. Для сприйняття цих плакатів важливим є часовий фактор, адже вони розташовані в місцях безупинного руху людини. Деколи ми спостерігаємо таке рішення цієї проблеми як ритмічне чергування та частий повтор однакового набору плакатних аркушів на певному відрізку шляху. Дизайн таких плакатів розрахований на поетапне сприйняття інформації. Тому текст на них бажано давати окремими короткими блоками, які б візуально вирізнялись але й були підпорядковані єдиній композиції.

Використовують частий повтор у рекламно-інформаційних цілях у таких експозиційних конструкціях як консоль на опорі підсвітлення. Це продиктовано специфікою сприйняття: цільова аудиторія, водії, рухаються на великій швидкості й зосереджені на дорозі, повтор сприяє кращій запам'ятовуваності плаката. Розташування на центральних магістралях міста по ходу руху транспортного потоку в напрямку до обраного об'єкта дає можливість вказати напрямком потенційним клієнтам.

Помилковим при такому розташуванні є довільне безсистемне чергування плакатних аркушів. Таким чином глядач не може адекватно сприйняти інформацію, дочитати текст, який його зацікавив чи роздивитись, незрозуміле з першого разу, зображення. Професійний підхід до дизайну такого роду зовнішніх плакатів базується на спрощенні

зображення, зверненні до знакової, символічної мови, збільшенні уваги до читабельності шрифтів.

В окремих випадках зустрічаємо плакати, де поступове наближення до зображення чи рух людини повз нього використовується як для розкриття ідеї плакату. Наприклад у серії рекламних плакатів для торгової мережі ІКЕА, розроблених шведським креативним агентством Forsman & Bodenfors, портерти людей складені з безлічі предметів інтер'єру та побутових товарів. Таким чином на відстані, за рахунок оптичного змішування, плакат зображає усміхнені обличчя, а приближуючись з кожним кроком проступають предмети, які його утворюють. Це привертає інтерес у перехожих та викликає бажання підійти ближче й роздивитись деталі, а відтак підкреслює великий асортимент рекламодавця. Іншим технічним прийомом, який задіює пересування глядача відносно плакату є ефект зміни зображення під різними кутами зору. Однак як кожен суто технічний прийом він потребує дотепного

Найбільше інформації можуть собі дозволити інформативні плакати малих форматів (А-3), особливо якщо вони знаходяться на спеціально відведених для цього плащах. Це театральні плакати, афіші, плакати, що інформують про різноманітні акції, виставки та інші культурні заходи. Місцем їх розташування є інформаційні стенди, дошки оголошень, спеціально обладнані зупинки міського транспорту, фойє громадських приміщень, театральні тумби і т.п. – тобто місця вимушеної чи навмисної зупинки людини. З такими плакатами глядач може ознайомитись сконцентровано, без поспіху.

Формат плаката може стати важливим засобом виразності у випадках, коли зображення є заданим. Наприклад у плакатах, які інформують про вихід нових видань, де повторюється відтворюється обкладинка. Подібні аркуші переважно назначені для місць продажу тому їх оптимальний розмір та грамотне розташування на торговій чи виставковій площі визначає степінь їх функціональності.

Широке застосування плакат має в інтер'єрі – це торговельні площі, промислові виставки, вестибюлі громадських приміщень, виставки, робочі місця. Окрім зменшення формату та відносного

збільшення візуального насичення, плакат у приміщенні має інші можливості розташування. Тобто він може кріпитись як на спеціально призначених для цього конструкціях, так і довільно (відповідно до естетичних та технічних можливостей середовища). В другому випадку плакат треба прив'язувати до архітектурних силових ліній, враховувати блоки, модулі, виступаючі частини інтер'єру.

Якщо йде мова про декілька плакатів, то їх розташування продиктовано характером пересування людей в приміщенні. Аркуші розміщуються в горизонтальний ряд (динамічне розташування) в напрямку руху глядачів, а також у вертикальний (статичне розміщення) у місцях, де передбачено менш активний рух чи зупинку людей.

До окремого гатунку належать так звані виставкові плакати. Твори мистецтва графічного дизайну, призначені для рафінованих глядачів-поціновувачів. Більшість з них знаходять своє місце в експозиційних залах, музейних та приватних колекціях та функціонують в цьому середовищі як графічні аркуші. Хоча це не виключає можливість їх масового експонування чи зміни формату.

Висновки. Дизайн плакату має загальні та особливі характеристики, які залежать від призначення твору, середовища в якому він знаходиться, часу контакту з глядачем, його розміру, цільової аудиторії. Незалежно від зовнішніх чинників для дизайну плаката притаманно лаконізм, чіткість, графічна виразність, миттєвість сприйняття та образна подача інформації. В цих межах можливі наступні зміни та закономірності:

1) розмір плаката прямопропорційно залежить від відстані його сприйняття;

2) чим більше формат плакату, тим спрощеніше, лаконічніше повинне бути зображення, менша інформативна насиченість та кількість тексту;

3) час контакту глядача з плакатним аркушем (який залежить від місцезнаходження твору) визначає його візуальну складність.

Врахування згаданих чинників при проектуванні плаката підвищує його ефективність і сприяє естетичному формуванню середовища існування. Отже, довершеністю в гармонійному сприйнятті дизайну плаката є урахування оточуючого середовища у концепції твору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко А. В. Радянський плакат 1920–1930-х рр. як засіб пропаганди. *Наукові записки НаУКМА*. Теорія та історія культури. Київ, 2010. Т. 101. С. 66–72.
2. Адаптивна роль плакату в контексті розвитку сучасного мистецтва : моногр. / під наук. ред. М. В. Колосніченко. Київ: КНУТД, 2023. 220 с.
3. Андрейканіч А. І. Плакат: його види та жанри. *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Рівне, 2013. Вип. 19 (1). С. 121–126.

4. Будник А. В. Формування національної специфіки українського видовищного плакату кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. *Мистецтвознавчі записки*. Проблеми пластичного та ужиткового мистецтва. Київ, 2015. Вип. 28. С. 152–160.
5. Гладун О. Д. Витоки модерну і авангарду в українському плакаті. *МІСТ: Мистецтво, історія, сучасність, теорія*. Київ, 2018. Вип. 14. С. 52–58.
6. Гладун О. Д. Український плакат Другої світової війни: зміст і форма. *Мистецтвознавство України*. Київ, 2018. Вип. 18. С. 39–45.
7. Гладун О. Український плакат: етапи розвитку візуально-пластичної мови. *Сучасне мистецтво*. Київ, 2018. № 14. С. 115–122.
8. Гула Є., Демченко Г., Черниш М. Особливості створення ефективного рекламного плакату. *Актуальні проблеми сучасного дизайну: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 23 квітня 2020 р.* Київ, 2020. С.54–57.
9. Гутник Л. М. та ін. Український кіноплакат 1947–1994 років з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України: наук. кат. Київ: Академперіодика, 2018. 576 с.
10. Донець О. М. Плакати видавництва «Книгоспілка»: проблеми дослідження (за матеріалами фондів відділу образотворчих мистецтв Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського). *Руккописна та книжкова спадщина України*. Київ: Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2020. Вип. 26. С. 116–141.
11. Колосніченко О., Єжова О., Остапенко Н., Кротова т., Колосніченко М., Чжоу Ч. Адаптивне мистецтво сучасного плакату: соціальна комунікація та реклама. *Art and Design*. Київ, 2022. № 2. С. 79–93.
12. Кравчук Ю. М. Особливості дизайну європейського туристичного плакату у формуванні привабливого іміджу регіону (початок ХХ ст.). *Вісник КНУКіМ*. Серія: Мистецтвознавство. – Київ, 2019. Вип. 40. С. 212–218.
13. Шевченко В. Я. Композиція плаката: навч. посіб. Харків: Колорит, 2004. 123 с.
14. Keizo Matsui: My goal is to give form to a fanciful world, one that does not actually exist within reality. 1999. № 1(7). 147 с.

REFERENCES

1. Avramenko A. (2010) Radianskyi plakat 1920–1930-ky roky yak zasib propahandy [Soviet poster of the 1920–1930-ies as a means of propaganda]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Teoriia ta istoriia kultury*. – Scientific notes of NaUKMA. Theory and history of culture, 101. 66–72. [in Ukrainian].
2. Kolosnichenko M. (2023) Adaptivna rol plakatu v konteksti rozvytku suchasnoho mystetstva [The adaptive role of the poster in the context of the development of modern art]: monohr. 220. [in Ukrainian].
3. Andreikanich A. (2013) Plakat: yoho vydy ta zhanry [Poster: its types and genres]. *Naukovi zapysky Rivnenskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu. Ukrainka kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku* [Scientific notes of the Rivne State Humanities University. Ukrainian culture: past, present, ways of development]. 19 (1). 121–126. [in Ukrainian].
4. Budnyk A. (2015) Formuvannia natsionalnoi spetsyfyky ukrainskoho vydovyschnoho plakatu kintsia KhKh – pershoi tretyny KhKh st. [The formation of the national specificity of the Ukrainian spectacular poster of the end of the 19th – the first third of the 20th century]. *Mystetstvoznachy zapysky. Problemy plastychnoho ta uzhytkovoho mystetstva* [Art history notes. Problems of sculptural and applied art]. 28. 152–160. [in Ukrainian].
5. Hladun O. (2018) Vytoky modernu i avanhardu v ukrainskomu plakati [Origins of modernism and avant-garde in the Ukrainian poster]. *MIST: Mystetstvo, istoriia, suchasnist, teoriia*. – AHMT: Art, history, modernity, theory. 14. 52–58. [in Ukrainian].
6. Hladun O. (2018) Ukrainskyi plakat Druhoi svitovoi viiny: zmist i forma [Ukrainian poster of the Second World War: content and form]. *Mystetstvoznachstvo Ukrainy*. – Art history of Ukraine. 18. 39–45. [in Ukrainian].
7. Hladun O. (2018) Ukrainskyi plakat: etapy rozvytku vizualno-plastychnoi movy [Ukrainian poster: stages of development of visual and plastic language]. *Suchasne mystetstvo*. – Modern Art. 14. 115–122. [in Ukrainian].
8. Hula Ye., Demchenko H., Chernysh M. (2020). Osoblyvosti stvorennia efektyvnoho reklamnoho plakatu [Features of creating an effective advertising poster]. *Aktualni problemy suchasnoho dizainu: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Kyiv, 23 kvitnia 2020*. – Actual problems of modern design: materials of the International Scientific and Practical Conference, Kyiv, April 23, 2020. 54–57. [in Ukrainian].
9. Hutnyk L. (2018) Ukrainskyi kinoplatat 1947–1994 rokiv z fondiv Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho NAN Ukrainy: nauk. Kat [Ukrainian movie posters 1947–1994 from the funds of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky of the National Academy of Sciences of Ukraine: scientific catalog]. 576. [in Ukrainian].
10. Donets O. (2020) Plakaty vydavnytstva “Knyhospilka”: problemy doslidzhennia (za materialamy fondiv viddilu obrazotvorchykh mystetstv Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho) [Posters of the “Knyhospilka” publishing house: research problems (based on the materials of the funds of the Department of Fine Arts of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky)]. *Rukopysna ta knyzhкова spadshchyna Ukrainy*. – Manuscript and book heritage of Ukraine. 26. 116–141. [in Ukrainian].
11. Kolosnichenko O., Yezhova O., Ostapenko N., Krotova T., Kolosnichenko M., Chzhou Ch. (2022) Adaptivne mystetstvo suchasnoho plakatu: sotsialna komunikatsiia ta reklama [The Adaptive Art of the Contemporary Poster: Social Communication and Advertising]. *Art and Design*. 2. 79–93. [in Ukrainian].
12. Kravchuk Yu. (2019) Osoblyvosti dizainu yevropeiskoho turystychnoho plakata u formuvanni pryvablyvoho imidzhu rehionu (pochatok KhKh st.) [Peculiarities of the design of the European tourist poster in the formation of an attractive image of the region (beginning of the 20th century)]. *Visnyk KNUKіM*. Serii: Mystetstvoznachstvo. – Bulletin of KNUKіM. Series: Art history. 40. 212–218. [in Ukrainian].
13. Shevchenko V. (2004) Kompozytsiia plakata: navch. Posib [Poster composition: tutorial]. 123. [in Ukrainian].
14. Keizo Matsui. (1999) My goal is to give form to a fanciful world, one that does not actually exist within reality. № 1(7). 147.

УДК 781.68:780.616.432.071.2:[78:159.955]
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-14>

Вікторія ГУРА,
orcid.org/0000-0002-7618-8113
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри музикознавства та культурології
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
(Суми, Україна) gyravita@gmail.com

ІНТЕРПРЕТУВАННЯ ЯК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-ОРГАНІЗОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ МУЗИЧНОГО МИСЛЕННЯ ПІАНІСТА

Стаття присвячена проблемі фортепіанно-виконавської інтерпретації піаніста. Проаналізовано тлумачення понять «інтерпретація», «музична інтерпретація». На основі теоретичного аналізу наукових періодичерел розглянуто основу уявлення піаніста як ментальний комплекс виконавської інтерпретації на засадах інтеграції, його мислення в системі фортепіанної культури і сприйняття художньої культури в цілому (тезаурус піаніста). Виділено розподіл на три типи інтерпретації: повсякденну, наукову та художню. Виявлено зовнішні та внутрішні атрибути процесу художньої інтерпретації у вигляді: об'єкт – посередник-інтерпретатор – продукт виконавської діяльності. Простежено виконавську інтерпретацію з психологічної точки зору (артистизм, експресія виконавця, поведінка на сцені, емоційна реакція тощо), музичне мислення та його основні компоненти. Визначено основні особливості виконавчої майстерності: емоційність, нормативність (передбачає наявність необхідних мистецтвознавчих знань, здатність до розкриття авторської концепції музичного твору); ціннісність (характеризує вміння виконавця узгодити музичну інтерпретацію твору з особистісними художньо-ціннісними орієнтаціями та уподобаннями); технічність (виражає міру володіння виконавцем інструментальною технікою); публічність (відображає вміння виконавця до регулювання та коригування власного психічного стану в умовах сценічної діяльності) тощо. Досліджено феномен фортепіанної виконавської інтерпретації як інтелектуально-організовану діяльність музичного мислення піаніста. Проаналізовано трактування поняття «професійне музично-виконавське мислення», виявлено специфіку та складники музичного мислення, що впливають на інтерпретаційний процес музиканта-піаніста.

Ключові слова: фортепіанна інтерпретація, інтелектуальне (професійне) мислення, ментальний комплекс, музикант-піаніст, інтелектуальна діяльність, інтеграція, виконавська майстерність.

Victoria HURA,
orcid.org/0000-0002-7618-8113
Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer at the Department Musicology and Cultural Studies
Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko
(Sumy, Ukraine) gyravita@gmail.com

INTERPRETATION AS AN INTELLECTUALLY ORGANIZED ACTIVITY OF MUSICAL THINKING OF A PIANIST

The article is devoted to the problem of piano performance interpretation by a pianist. The interpretation of the concepts “interpretation”, “musical interpretation” is analyzed. Based on the theoretical analysis of scientific primary sources, the basis of the pianist’s idea as a mental complex of performing interpretation on the basis of integration, his thinking in the system of piano culture and the perception of artistic culture as a whole (pianist’s thesaurus) is considered. It is divided into three types of interpretation: everyday, scientific and artistic. The external and internal attributes of the process of artistic interpretation are revealed in the form: object – mediator-interpretor – product of performing activity. Performer interpretation from a psychological point of view (artistry, performer’s expression, behavior on stage, emotional reaction, etc.), musical thinking and its main components are traced. The main features of performing skill are determined: emotionality, normatively (presupposes the presence of the necessary artistic knowledge, the ability to reveal the author’s concept of a musical work); value (characterizes the performer’s ability to harmonize the musical interpretation of the work with personal artistic and value orientations and preferences); technicality (expresses the extent of the performer’s mastery of instrumental techniques); publicity (reflects the performer’s ability to regulate and adjust his own mental state in the conditions of stage activity), etc. The phenomenon of piano performance interpretation as an intellectually organized activity of the pianist’s musical thinking has been studied. The interpretation of the concept of “professional musical and performing thinking” was analyzed, the specifics and components of musical thinking, which influence the interpretation process of a musician-pianist, were revealed.

Key words: piano interpretation, intellectual (professional) thinking, mental complex, musician-pianist, intellectual activity, integration, performance skill.

Постановка проблеми. Фортепіанно-виконавська інтерпретація репрезентує універсальний характер діяльності піаніста. Вона передбачає не тільки індивідуальне дешифрування закладених в музичний твір знаків, символів, а й інтеграцію їх в цілісну концепцію. Перед виконавцем – дослідником відкривається цілий комплекс проблем, які потребують системного осмислення. Їх розробка вимагає високого рівня професійної піаністичної компетенції, художньої ерудиції та володіння проблематикою гуманітарного знання.

У виконавській творчості представлені в єдності всі рівні музичної комунікації, адже виконавець – це і слухач твору (по відношенню до автора), і творець його (по відношенню до слухача). Він – також мислитель, що «дає» свою версію відповіді на питання: «що значить цей твір». Нарешті, виконавець є «сама музика», оскільки лише в процесі виконання музика знаходить саму себе, свою звукову матерію і свій зміст. Комплексний характер цього виду діяльності підтверджує необхідність системного вивчення проблематики виконавської інтерпретації, зокрема розвитку інтелектуального (професійного) мислення піаніста.

Аналіз досліджень. У системі фортепіанної культури знаходимо основу, що формує уявлення піаніста, завдячуючи концепції будь-якого музичного твору, зокрема на засадах інтеграції. На нашу думку, все це становить ментальний комплекс виконавської інтерпретації. Якщо розглядати внутрішню сторону цього комплексу, то він набуває певного вигляду, наприклад: сюжет (сценарій) – концепція (програма) – символи (відповідності). Найбільший внесок у становленні ментального комплексу виконавської інтерпретації внесли великі композитори-піаністи: Л. Бетховен, Р. Шуман, Ф. Шопен, Ф. Ліст, К. Дебюссі та інші.

Проблеми професійного розвитку педагога-музиканта, зокрема музично-інтерпретаційну діяльність розглядали: А. Болгарський, І. Гринчук, Г. Дідич, В. Дряпіка, Т. Завадська, Г. Падалка, О. Рудницька, О. Щолокова та інші.

Ряд науковців досліджують необхідні чинники, що дозволяють створити особистісно-значущу версію виконання музичного твору: музичне мислення (Б. Яворський, Н. Згурська); особливості інтонування (В. Колоній, О. Маркова, В. Переверзєв); виконавський аналіз музики (Т. Рощина); формотворення (О. Красовська); рівень виконавської майстерності (Г. Панченко); уміння щодо вербалізації музичних образів (В. Крицький), музично-аналітичні уміння (І. Гринчук); професійна самостійність музиканта (І. Полібіна,

О. Олексюк, Н. Рябуха); творчі якості виконавця (В. Белікова, В. Іванова, В. Москаленко), специфіка виконавської інтерпретації музичного твору у фаховій підготовці майбутніх музикантів – педагогів (Л. Гаркуша, О. Економова), музична інтерпретація в контексті мистецтва звукозапису (В. Волкомор) тощо.

Метою статті є розглянути феномен фортепіанної виконавської інтерпретації з точки зору інтелектуально-організованої діяльності музичного мислення піаніста.

Виклад основного матеріалу дослідження. Феномен виконавської інтерпретації фортепіанного твору можна розглядати крізь призму методу концептуальної інтеграції. В процесі концептуалізації семантика знаків тексту наділяється стійкими (часто – індивідуальними) смисловими значеннями. При інтеграції концепції в трактуванні змісту музичних творів позначається *тезаурус піаніста*: його мислення в системі фортепіанної культури і сприйняття художньої культури в цілому.

Інтерпретація музичних творів є однією з найважливіших проблем музичного виконавства і передбачає індивідуальний підхід та активне ставлення до музики, наявність у виконавця свого творчого задуму. Вона розглядається у полі об'єктивно – суб'єктивних факторів щодо глибини виявлення художнього задуму композитора та міри творчої свободи виконавця. Зокрема, значна частина вчених, педагогів та виконавців наполягає на повній відповідності виконання задуму композитора. Інша – відстоює право виконавця на творчий підхід, мотивуючи свою позицію природою музичного мистецтва та специфікою музичного виконавства.

У музикознавстві поняття «інтерпретація», у всіх відтінках, визначається як художнє тлумачення музичного твору в процесі його виконання. Зокрема, як:

– активний творчий процес, в якому воля композитора має стати своєю волею інтерпретатора (С. Фейнберг);

– виконавська чи авторська концепція щодо таких виразних засобів як темп, динаміка, артикуляція, фразування, акцентування (С. Мальцев);

– процес, похідний від двох факторів (виконавець як суб'єкт та об'єктивні умови: музичні інструменти, зміни основних тенденцій виконавського мистецтва, традиційні форми суспільного музикування) та визначає кінцевий результат – створення виконавського тлумачення, яке втілюється у низці конкретних одноразових виконань. Інтерпретація у вузькому розумінні пов'язана з

виконанням твору, а у широкому – зі сприйняттям будь-якого твору мистецтва (Н. Корихалова);

– художнє тлумачення виконавцем авторської інформації, яке обумовлює діалектичну єдність об'єктивного та суб'єктивного, виражену у вигляді особистісного ставлення до твору (В. Белікова).

Термін «інтерпретація» походить від латинського «interpretatio» (пояснення, трактування). Поняття інтерпретації охоплює широкі області пізнання і ціннісної орієнтації і пов'язується не тільки з встановленням об'єктивного значення трактованих предметів, а й з виявленням їх суб'єктивного, особистісного сенсу.

Інтерпретація – художнє тлумачення музикантом-виконавцем (співачом, інструменталістом, диригентом або камерним ансамблем) музичного твору в процесі його виконання. У широкому сенсі слова інтерпретацією до певної міри є і словесна характеристика твору. На відміну від просторових мистецтв – живопису, скульптури, архітектури, – музика, існуючи у вигляді нотного запису, потребує акту відтворення, тобто в посередництві виконавця: своє реальне звучання музичний твір знаходить тільки в процесі виконання. Нотний запис фіксує лише поєднання висотних і ритмічних співвідношень звуків; інтонування нотного тексту, розкриття художнього змісту твору є завданням виконавця (Інтерпретація (музика): 4).

В українській музичній енциклопедії зазначено, що «інтерпретація (у вузькому практичному значенні) – процес осмислення звукової реалізації виконавця нотного тексту. У широкому плані – інтерпретація визначається не лише як виконавське, але і будь-яке (і слухачське, і музикознавче) трактування музичного твору, що має привести до глибинного розуміння його змістово-сислової концепції (В. Москаленко); як пояснення побудови «звукового предмету» й розкриття його музично-інтонаційного смислу (М. Бенюмов); як інтелектуально-емоційна реакція суб'єкта на певну сукупність відчуттів, понять, уявлень та сприймання (О. Лисенко); як логізоване відображення дійсності в різноманітних формах мовної фіксації (І. Полусмяк) (Інтерпретація. Українська музична енциклопедія, 2008: 5).

Як зазначає Г. Падалка: «Інтерпретація – основний вид художньої діяльності у виконавських мистецтвах. Процес мистецької інтерпретації містить не тільки відтворювальні, репродуктивні аспекти, але і значний потенціал виявлення творчого ставлення до твору. Виконавцю треба не лише заглибитись у авторські почуття образу і якомога повніше передати його у власній трактовці, а й виявити власне розуміння тексту, виразити власні

почуття, передати особливості власного сприйняття того, що створив автор» (Падалка, 2008: 11).

Музична інтерпретація – творчий процес, створює відповідні умови для самовираження, які дають можливість виконавцеві втілювати в кожну побудову твору частину своєї душі, якій притаманні суб'єктивні, особистісні переконання, уявлення, переживання, думки (Гейченко, 2013: 2).

В. Москаленко виділяє три типи інтерпретації: *повсякденну, наукову та художню*. У процесі повсякденної інтерпретації описуються, пояснюються і тлумачаться, тобто інтерпретуються у буденному значенні слова, здобуті відомості, результати пізнання, упредметнені, зазвичай, у текстах, знакових системах, пам'ятниках культури, інших продуктах людської діяльності. Звичайна інтерпретація використовується в різноманітних формах пізнавальної та ціннісно-орієнтаційної діяльності в рамках життєвого практичного досвіду (Москаленко, 2004: 8).

До наукової інтерпретації відносяться особливі логічні операції, пов'язані з трактуванням формальної теорії, з конкретизацією та пошуком об'єктів, що відповідають принципам теоретичних систем. Інтерпретація другого типу застосовується лише до теорій високого рівня абстрактності, які пов'язуються з результатами матеріального досвіду опосередковано.

У музичному виконавстві виявляється повна процедура художньої інтерпретації, тут проявляються і її зовнішні атрибути, і всі ознаки внутрішнього механізму. Зовнішні атрибути процесу інтерпретації: об'єкт-посередник-інтерпретатор-продукт виконавської діяльності, а ознаки внутрішнього механізму: освоєння продукту первинної творчості-створення виконавської концепції – виконання. Інтерпретатор – в цьому випадку – це посередник, що володіє особливим комплексом художніх здібностей і майстерністю, що має певні погляди на світ, керується у своїй діяльності тим чи іншим художньо-виконавським методом. Справді оригінальна інтерпретація є розкриття авторського задуму, що забезпечує включення тексту в простір сучасних соціокультурних змістів. Проникнення в історико-культурне поле твору дає інтерпретатору ключ до розуміння сенсу, збільшує художній простір і час творити, збагачує його естетично, визначає глибину виконавської концепції.

Під художньою інтерпретацією В. Москаленко розуміє трактування витвору мистецтва у творчому процесі виконання. Ця процедура є різновидом вторинної, щодо самостійної, практично-духовної активності людей в галузі мистецтва.

Вона зустрічається у всіх видах виконавчої творчості, поєднує в собі абстрагування та конкретизацію, тобто синтезує елементи повсякденної та наукової інтерпретації в нове, якісно-своєрідне ціле. У процесі художньої інтерпретації продукт первинної художньої діяльності є предметом художнього освоєння і знаходить своє відображення у виконавчій творчості (Москаленко, 2004: 8).

Художня інтерпретація музичного твору базується на творчому акті, що передує їй – творчості композитора і має свої особливості. Але інтерпретація музичного твору ускладнюється тим що, створюючи свої твори, композитор записує їх за допомогою особливої знакової системи. У силу високого рівня абстрактності нотний запис не може безпосередньо співвідноситися з тією чи іншою предметною областю дійсного світу. Її зв'язок із об'єктом художнього відображення опосередковується реальним звучанням. Таким чином, за В. Москаленко, «художня інтерпретація музичного твору є розкриття змісту нотного запису шляхом ізоморфного відображення фіксованої в ній схеми на предметну область «мови» звучань».

Художня інтерпретація музичного твору з необхідністю включає не лише освоєння виконавцем продукту первинної (композиторської) творчості і створення ним власної виконавської інтерпретації, а й стадію виконання. Тільки за наявності виконання процес художньої інтерпретації здійснюється у своєму повному та завершеному вигляді. Створення продукту виконавської діяльності включає в себе «конструювання об'єкта споживання, за допомогою якого замикається художньо-комунікативний процес» (Москаленко, 2004: 8).

Науковець акцентує свою думку, що художня інтерпретація має наступні зовнішні атрибути: **об'єкт – посередник-інтерпретатор – продукт виконавської діяльності**. Внутрішній механізм художньої інтерпретації складається з освоєння продукту первинної творчості – створення виконавської концепції – виконання. Таким чином, у музичному виконавстві можна виявити повну процедуру художньої інтерпретації, тут проявляються і її зовнішні атрибути, і всі ознаки внутрішнього механізму.

Безумовно, процес інтерпретації це не тільки творчість виконавця, але і, з необхідністю, репродукція (відтворення) авторського тексту. Художня інтерпретація – це синтез творчого та нетворчого початків, але, навіть репродукуючи індивідуальний чи сукупний виконавський досвід, вона може

збагатити художні цінності минулого, актуалізувати їх зміст, зробити їх близькими і зрозумілими сучасної аудиторії.

Мислення, як вища форма творчої активності людини, займає головне місце у роботі піаніста.

У музичній психології, у складі музичного мислення, містяться всім відомі компоненти: *логічний та образний*. Образний компонент пов'язаний з музично-слуховим та художньо-образним уявленням, а логічний виконує інтелектуальну функцію, яка аналізує нотний текст (фактуру, засоби музичної виразності, ритмо-формули, педалізацію, структуру, форму, стильові та жанрові ознаки). Органічне поєднання логічного і художнього та їх функціонування під час роботи над музичним твором дозволяє визначати структурні і формуючі особливості твору, знакову і семантичну природу музичної мови. Для музиканта-піаніста музична мова є матеріальним підґрунтям інтерпретаційного процесу, в якому мова є джерелом змісту та виразності для музичної інтонації.

Мислення музиканта – це особливе мислення, пов'язане з виконавськими завданнями здобувача-піаніста, зазначають науковці Грінченко А. та Мамікіна А. «Професійне мислення музиканта є інтегрованим процесом його музично-виконавської діяльності, в якому на свідомому і підсвідомому рівні формуються художньо-музичні уявлення щодо смислової концепції твору з можливістю оперувати цими уявленнями в межах інтерпретації даного» (Грінченко, Мамікіна, 2021: 3).

В. Крицький зазначає, що формування інтерпретації відбувається у свідомості інтерпретатора як ідеальне утворення у вигляді розуміння предмета інтерпретації, а вже потім реалізується, чи може бути реалізованим у виконанні або у будь-якій іншій формі (Крицький, 1999: 7).

Якщо розглянути виконавську інтерпретацію з психологічної точки зору, то артистизм, експресія виконавця, його поведінка на сцені, емоційна реакція, викликані присутністю певної кількості слухачів, помітно збагачують процес відтворення виконавської інтерпретації та позитивно впливають на публіку, що сприяє досягненню високого рівня адекватності сприйняття та розуміння художнього змісту.

З урахуванням існуючих позицій щодо художньо-педагогічної проблеми виконавчої майстерності основними її особливостями є: *емоційний*, що відображає суб'єктивне сприйняття та безпосередню реакцію виконавця на музичний твір; *нормативний*, що передбачає наявність необхідних мистецтвознавчих знань, здатність до роз-

криття авторської концепції музичного твору, відтворення його жанрово-стильових та формотворчих ознак; *ціннісний*, що характеризує вміння виконавця узгодити музичну інтерпретацію твору з особистісними художньо-ціннісними орієнтаціями та уподобаннями, виявити власне естетично-оцінне ставлення до змісту музичних творів у процесі виконання; *технічний*, що виражає міру володіння виконавцем інструментальною технікою (звуковий підйомник, швидкість тощо); *публічно-регулятивний*, що відображає вміння виконавця до регулювання та коригування власного психічного стану в умовах сценічної діяльності, здатності до збереження творчого самопочуття та художнього самовираження на естраді.

Ціннісною ознакою виконавчої інтерпретації є художність. Вона, як інтегральне явище, є раціональною сутністю ознак, властивостей, характеристик та структурних елементів, за допомогою яких музика проявляється як суспільна свідомість та мислення, як засіб пізнання та відображення дійсності, як художня форма та художній зміст як художній процес та художній образ. Це викликає у слухачів образні уявлення, інтелектуальну реакцію, асоціативне мислення, уяву, фантазію, натхненність, пробуджує почуття та емоції, естетичні переживання; несе конкретну образну інформацію, яка виступає об'єктом пізнання, що приносить естетичну насолоду, а не об'єктивна реальність, і фіксується і здійснюється вона тільки в процесі художньо-інтерпретаційного виконання.

Переважає більшість дослідників, розглядаючи процес створення виконавської інтерпретації, схильні вважати, що він охоплює дві підструктури – формування художньої інтерпретації у свідомості інтерпретатора та матеріально-звукову реалізацію ідеального уявлення у виконанні музичного твору. Зміст першої підсистеми полягає у створенні виконавського задуму, що базується на освоєнні продукту первинної художньої діяльності, а другої – в його реалізації, що становить собою сукупність специфічних операцій, які спрямовані на реалізацію виконавського задуму, переважно технологічних дій інтерпретатора.

Необхідно відзначити напрям виявлення процесу інтерпретаторсько-виконавської діяльності –

його функцію комунікації художніх образів. Виконавство, як відомо, безпосередньо спрямоване на слухача, а реальне звучання музики формує процес її сприймання. Виконавець, використовуючи художньо-образні засоби твору і наповнюючи їх особистими почуттями і переживаннями, здійснює відповідний вплив на слухача, який, у свою чергу, відчуває цей вплив, і у нього пробуджуються відповідні почуття та емоції. Під час таких об'єктивно-суб'єктивних зв'язків виконавець має змогу оцінити ефективність музичного твору та його інтерпретації, а слухач – винести свою суб'єктивну оцінку не тільки музичному творові, але й самому виконавцю.

Головним чинником, що унеможливило точне повторне виконання твору, є суб'єктивна сутність виконавського процесу. Якщо неадекватність інтерпретації одного і того ж твору різними виконавцями зумовлюється їх індивідуальними відмінностями, зокрема невідповідністю освіти, музичних здібностей, художнього мислення, техніко-виконавської підготовки, виконавської манери тощо, то різне трактування твору одним і тим же виконавцем зумовлюється саме суб'єктивною сутністю людської діяльності як такої, і художньої творчості, зокрема.

Висновки. Фортепіанна інтерпретація незалежно від стилю чи епохи виконуваного твору має загальні універсальні закони тлумачення, дешифрування нотного тексту та їх виконання. Звуковий простір музичного твору відкриває безліч пластів невербальної семантики-знаків різних рівнів: ритми, фарби, тембри; сенсорне сприйняття клавіатури і пластика піаністичного руху; характеристичні властивості мотивів, інтертекстуальні зв'язки творів і їх прототипи в культурі; театральні-сценічні відносини в тексті і яскрава режисура в подачі матеріалу. Всі ці фактори беруть участь у формуванні загальної концепції, без них не можна уявити фортепіанно – виконавську інтерпретацію. А отже, професійне мислення музиканта-піаніста, об'єднуючи різні аспекти фахового мислення (слухове, образне, інтонаційне, виконавське тощо) має спрямованість на вирішення практикологічних завдань під час інтерпретації музичних творів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаркуша Л. І., Економова О. С. Виконавська інтерпретація музичних творів у структурі професійної підготовки майбутнього педагога-музиканта. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 14–15 квітня 2016 р. Київ. С. 520–529.
2. Гейченко М. Становлення та розвиток проблеми виконавської інтерпретації в Україні. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. С. 99–103.
3. Грінченко А. М., Мамікіна А. І. Професійне мислення музиканта-піаніста. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. 2021. Вип. 79 (I ч.). С. 108–113.

4. Інтерпретація (музика) URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_\(%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B0\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_(%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B0))

5. Інтерпретація. Українська музична енциклопедія. У 2 т. Т. 2. Київ: Видавництво Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України, 2008. С. 242.

6. Кашкадамова Н. Виконавська інтерпретація у фортепіанному мистецтві ХХ сторіччя. Львів, 2014. 340 с.

7. Крицький В. М. Формування умінь художньої інтерпретації у студентів музичних факультетів педагогічних закладів вищої освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01, НПУ ім. М. П. Драгоманова. К., 1999. 20 с.

8. Москаленко В. Г. Аналіз у ракурсі музикознавчої інтерпретації. Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. 2008. № 1. С. 106–111.

9. Москаленко В. Аналіз як форма наукової інтерпретації музичних творів. Мистецькі обрії. 2004. Вип. 6. С. 109–114.

10. Олексюк О. М. Ціннісно-сміслова інтерпретація як творча самореалізація музиканта-виконавця. Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. 2009. Вип. 82: Виконавське музикознавство. С. 295–302.

11. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ: Освіта України, 2008. 274 с.

12. Рябуха Н. Виконавська інтерпретація як метод пізнання музичного твору. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. 2009. № 16. С. 135–142.

REFERENCES

1. Harkusha L. I., Ekonomova O. S. (2016). *Vykonavska interpretatsiia muzychnykh tvoriv u strukturі profesiinoi pidhotovky maibutnoho pedahoha-muzykanta* [Performance interpretation of musical works in the structure of professional training of a future teacher-musician]. *Materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, 14-15 kvitnia 2016 r. [Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference, April 14-15, 2016]. Kyiv, pp. 520–529. [in Ukrainian].

2. Heichenko M. (2013). *Stanovlennia ta rozvytok problemy vykonavskoi interpretatsii v Ukraini* [Formation and development of the problem of performance interpretation in Ukraine]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky*. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka [Scientific notes. Series: Pedagogical sciences. Kirovohrad: RVV KDPU named after V. Vynnychenko], 99–103. [in Ukrainian].

3. Hrinchenko A. M., Mamykina A. I. (2021). *Profesiine myslennia muzykanta-pianista* [Professional thinking of a musician-pianist]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova* [Scientific journal of the Drahomanov NPU], Vyp. 79 (I ch.), 108–113. [in Ukrainian].

4. *Interpretatsiia (muzyka)* [Interpretation (music)]. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_\(%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B0\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_(%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B0)) [in Ukrainian].

5. *Interpretatsiia. Ukrainska muzychna entsyklopediia* [Interpretation. Ukrainian musical encyclopedia] (2008). In 2 vol. Vol. 2. Kyiv: Vydavnytstvo Instytutu mystetstvoznavstva, folklorystyky ta etnologii NAN Ukrainy [Kyiv: Publishing House of the Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine]. [in Ukrainian].

6. Kashkadamova N. (2014). *Vykonavska interpretatsiia u fortepiannomu mystetstvi XX storichchia* [Performance interpretation in the piano art of the 20th century]. Lviv. 340 p. [in Ukrainian].

7. Krytskyi V. M. (1999). *Formuvannia uminnia khudozhnoi interpretatsii u studentiv muzychnykh fakultetiv pedahohichnykh zakladiv vyshchoi osvity* [Formation of artistic interpretation skills in students of music faculties of pedagogical higher education institutions]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.01, NPU im. M. P. Drahomanova. Kyiv. 20 p. [in Ukrainian].

8. Moskalenko V. H. (2008). *Analiz u rakursi muzykovedchoi interpretatsii* [Analysis from the perspective of musicological interpretation]. *Chasopys Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho* [Journal of the National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky], 1, 106–111. [in Ukrainian].

9. Moskalenko V. (2004). *Analiz yak forma naukovoi interpretatsii muzychnykh tvoriv* [Analysis as a form of scientific interpretation of musical works]. *Mystetski obrii* [Artistic horizons], 6, 109–114. [in Ukrainian].

10. Oleksiuk O. M. (2009). *Tsinnisno-smyslova interpretatsiia yak tvorcha samorealizatsiia muzykanta-vykonavtsia* [Value-meaningful interpretation as creative self-realization of a musician-performer]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho* [Scientific Bulletin of the National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky], Vyp. 82: *Vykonavske muzykovedstvo* [Performing musicology], 295–302. [in Ukrainian].

11. Padalka H. M. (2008). *Pedahohika mystetstva (Teoriia i metodyka vykladannia mystetskykh dystsyplin)* [Pedagogy of art (Theory and methods of teaching artistic disciplines)]. Kyiv: Osvita Ukrainy. 274 p. [in Ukrainian].

12. Riabukha N. (2009). *Vykonavska interpretatsiia yak metod piznannia muzychnoho tvoriv* [Performance interpretation as a method of learning a musical work]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dizainu i mystetstv* [Bulletin of Kharkiv State Academy of Design and Arts], 16, 135–142. [in Ukrainian].

УДК 378.091.212(477):[7:378.6](438-25)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-15>

Ольга ДЕНИСЮК,
orcid.org/0000-0002-8196-8608
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри теорії та історії мистецтва
Національної академії образотворчого мистецтва та архітектури
(Київ, Україна) olyadenysiuk@gmail.com

УКРАЇНСЬКІ СТУДЕНТИ У ВАРШАВСЬКІЙ АКАДЕМІЇ МИСТЕЦТВ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД ХХ СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено українсько-польським мистецьким взаєминам у міжвоєнний період ХХ століття в контексті здобуття українцями художньої освіти в стінах Варшавської академії мистецтв у 1920–1930-их роках. На основі аналізу архівних матеріалів цієї академії, зокрема особових справ українських студентів, здійснено спробу достовірно встановити персональний склад українського студентства академії та представити науковому загалу найбільш повний їх список. У статті вперше оприлюднено інформацію про деякі студентські роботи українців, що зберігаються у фондах музею Академії, коротко окреслено їх участь у художньому житті тогочасної Варшави, зокрема в гуртку «Спокій».

У статті також використано опрацьовані матеріали з «Альбомів студентів», що зберігаються не тільки в архіві Академії, але і у Інституті мистецтв Польської Академії Наук, на основі яких вдалося достовірно встановити у кого саме з викладачів та у яких семестрах, з якими оцінками навчалися українські студенти, які нагороди отримували. Аналіз таких матеріалів, подається у даній публікації тільки про кількох митців, а саме: Івана Кейвана, Петра Холодного-молодшого та Вітольда Манастырського.

На основі проведеного аналізу збережених вступних анкет та інших документів з особових справ студентів, виявлено близько 40 українських студентів, які у міжвоєнний період навчалися у Академії від одного семестру до повного завершення – отримання диплому. Більшість з них на сьогодні – добре відомі художники, творчість яких займає вагомe місце в історії українського мистецтва ХХ століття.

Представлений у статті масив даних архівних документів, значна частина якого вводиться у науковий обіг вперше, дозволить дослідникам творчості українських митців – випускників даної академії, уточнити, доповнити та конкретизувати їх біографічні дані, зможе стати фактологічним підґрунтям для подальших наукових розвідок.

Ключові слова: Варшавська академія мистецтв, польсько-українські мистецькі взаємини, українська еміграція, міжвоєнний період, архівні документи, українські студенти.

Olha DENYSIUK,
orcid.org/0000-0002-8196-8608
Associate Professor at the Department of Theory and History of Art
National Academy of Fine Art and Architecture
(Kyiv, Ukraine) olyadenysiuk@gmail.com

UKRAINIAN STUDENTS AT THE WARSAW ACADEMY OF ARTS IN THE INTERWAR PERIOD OF THE TWENTIETH CENTURY

The article is devoted to the Ukrainian-Polish artistic relations in the interwar period of the twentieth century in the context of Ukrainians' artistic education at the Warsaw Academy of Arts in the 1920s and 1930s. Based on the analysis of the archival materials of this academy, in particular the personal files of Ukrainian students, an attempt was made to reliably establish the personal composition of the Ukrainian students of the academy and to present the most complete list of them to the scientific community. The article also presents for the first time information about some student works by Ukrainians stored in the Academy's museum, and briefly outlines their participation in the artistic life of Warsaw at the time, in particular in the "Serenity" group.

The article also uses the processed materials from the "Students' Albums" stored not only in the Academy's archives but also in the Institute of Arts of the Polish Academy of Sciences, on the basis of which it was possible to reliably establish which teachers and in which semesters, with what grades, Ukrainian students studied, and what awards they received. The analysis of such materials is presented in this publication only for a few prominent artists, in particular, Ivan Kejvan, Petro Kholodnyi Jr. and Witold Manastyrskiy.

Based on the analysis of the preserved application forms and other documents from the students' personal files, about 40 Ukrainian students were identified who studied at the Academy in the interwar period from one semester to the end

of their studies, when they received their diplomas. Most of them are now well-known artists whose work occupies a significant place in the history of Ukrainian art of the twentieth century.

The data set of archival documents presented in this article, much of which is being introduced into scientific circulation for the first time, will allow researchers of the works of Ukrainian artists who graduated from this academy to clarify, supplement, and specify some facts from their biographies, and will serve as a factual basis for further research.

Key words: *Warsaw Academy of Arts, Polish-Ukrainian artistic relations, Ukrainian emigration, interwar period, archival documents, Ukrainian students.*

Постановка проблеми. Варшава, як і Краків, у міжвоєнний період ХХ століття була чи не найбільшим осередком української культурної та суспільно-політичної спільноти в Другій Речі Посполитій. Відомо що, що в еміграції в тогочасній Польщі у 1920-х роках опинилося приблизно 35 тисяч військових та цивільних осіб з України. В ній діяв і виїзний уряд Української Народної Республіки (далі – УНР), жили, працювали та творили українські вчені, письменники, художники, які мали свої громадські, політичні та культурні організації (Берчак). Зокрема, у Варшаві проживали відомі українці Юрій Липа, Петро Холодний, Наталія Ливицька-Холодна, Євген Маланюк, Олена Теліга та багато інших представників української інтелігенції. У столиці Польщі функціонували такі організації як Український центральний Комітет, Український науковий інститут, Українське воєнно-історичне товариство, Союз українок-емігранток, Товариство українських ветеранів, Спілка українських інженерів та техніків, Товариство допомоги студентам високих шкіл Варшави (утримувало бурсу для студентів та виділяло стипендії для незаможних студентів), Українська студентська громада та інші (Томків, 1999). У польській столиці виходило друком чимало періодичних видань українською мовою: часопис «Ми», газети «Назустріч», «За незалежність», «Наша культура», «Рідна мова» та інші.

Сьогодні, у зв'язку з вторгненням російських військ на територію України та російсько-українською війною, коли Польща стала тимчасовою домівкою для багатьох українців, а співпраця України та Польщі набула характер близьких та всебічних партнерських стосунків, особливо загостилася увага до питань нашої спільної історії, кращих традицій польсько-українських взаємин. Тепер, як і 100 років тому, українська молодь вступає та навчається у польських вищих навчальних закладів, та є найчисельнішою студентською групою серед іноземних студентів Польщі. Тоді ж, у далеких 1920–1930-х роках, закинуті долею до сусідньої держави, українські емігранти а також вихідці зі Східної Галичини та Волині теж прагнули здобувати в ній освіту, вступали до різних освітніх закладів Другої Речі Посполитої. Творча молодь, що захоплювалась малярством, передусім

мріяла про навчання у Краківській чи Варшавській (спершу Школі образотворчих мистецтв) академіях мистецтв.

Зауважимо, що Школа образотворчих мистецтв у Варшаві (заснована ще у 1904 році) статус Академії отримала тільки у 1932 році (Piwocki, 1964). У рамках даного дослідження будемо користуватися її нинішньою назвою – Варшавська академія мистецтв (далі по тексту скорочено – ВАМ або Академія).

Актуальність дослідження. Навчання українських студентів у Варшавській академії мистецтв у міжвоєнний період – питання, яке до цього часу не ставало предметом окремих наукових розвідок. Воно висвітлювалося здебільшого у контексті польсько-українських взаємин чи то розглядалося лише дотично до творчості окремих митців, що навчалися в ній, чи то їхньої участі у мистецьких об'єднаннях, зокрема в українському мистецькому гуртку «Спокій», членами якого було чимало українських студентів ВАМ. Тому актуальною на сьогодні залишається проблема встановлення імен всіх українських студентів Академії окресленого періоду, багато з яких в подальшому зробили вагомий внесок у скарбницю українського художнього мистецтва.

Аналіз попередніх досліджень. Насамперед зауважимо, що вперше, список всіх студентів ВАМ (правда без зазначення національності, місця народження, рідної мови чи віросповідання, які могли б вказувати на їх походження) було надано К. Півоцьким у книзі «Історія академії образотворчого мистецтва у Варшаві 1904–1964», яка має дві редакції 1964 та 2004 року (Piwocki, 1964; Piwocki, 2004). За цим списком, однак, не можливо ідентифікувати українських студентів, хіба що знайти когось за відомим прізвищем та уточнити рік вступу до Академії чи наявність диплому про її завершення.

Не менш цікавим та багатим матеріалом з історії ВАМ є альбом-каталог «Мистецтво всюди: Академія мистецтв у Варшаві 1904–1944», зміст якого насичений архівними матеріалами з різних періодів діяльності цього навчального закладу, світлинами та інформацією про професорів Академії та їх майстерні (Sztuka, 2012).

На сьогодні також досить непогано досліджено діяльність мистецького гуртка «Спокій»

(1927–1940), членами якого більшою мірою були українські студенти ВАМ. Це, зокрема, наукові розвідки Романа Яціва, присвячені творчості деяких членів гуртка, зокрема, Петра Грегорійчука, Петра Андрусіва, Олекси Шатківського, Івана Кураха та його докторська дисертація, предметом дослідження якої є діяльність гуртка «Спокій» – «Культурно-мистецьке середовище української еміграції у Варшаві (1919–1939)» (Яців, 2021).

Дотичними до даного дослідження є праці довідникового характеру, такі як, наприклад, Г. Стельмащук – «Українські митці в світі» (Стельмащук, 2013) чи І. Кейвана «Українські мистці поза батьківщиною» (Кейван, 1996), а також праця А. Портнова «Наука у вигнанні: Наукова і освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919–1939)» (Портнов, 2008).

Спогади про роки навчання в Академії знаходимо у поодиноких виданнях, надрукованих переважно у пресі еміграції, наприклад, статті П. Мегика чи Я. Гніздовського (Мегик, 1998; Гніздовський, 1999). Прислужилася для даного дослідження також маловідома праця – «Матеріали до життя студентів українців у високих школах у Варшаві між двома світовими війнами» (Томків, 1999).

Комплексне дослідження досліджуваної проблематики, яке б базувалося на першоджерелах – матеріалах архіву ВАМ та спеціальної збірки Інституту мистецтв Польської академії наук (далі – ІМ ПАН), на сьогодні відсутнє. Тому, **метою** даної статті є представлення науковому загалу нових та узагальнення раніше відомих фактів про навчання українських студентів та їх творчі здобутки у Академії у 1920–1930-х роках на основі опрацьованих архівних документів.

Виклад основного матеріалу. На основі проведеного аналізу збережених вступних анкет та інших документів з особових справ студентів, нами виявлено близько 40 українських студентів, які у міжвоєнний період навчалися у Академії від одного семестру до повного завершення – отримання диплому (Archiwum ASP). Більшість з них на сьогодні – добре відомі художники, творчість яких займає вагомe місце в історії українського мистецтва ХХ століття. Щодо чисельності українців у ВАМ, то, як згадує Яків Гніздовський, який навчався у 1938–1939 роках, «українців було приблизно 15, і то разом з тими, що вже закінчили студії, але в якійсь мірі їх було видно в Академії» (Гніздовський, 1999: 106).

Загалом, серед українських студентів ВАМ доцільно виокремити дві групи. Перша – це

представники так званої петлюрівської еміграції, українці з окупованих більшовиками теренів УНР, що опинилися на території Польщі за політичними мотивами (переважно через неприйнятність радянської влади) і мали відповідний юридичний статус. Вони попередньо перебували у таборах для інтернованих в Ланьцуті, Каліші, Александрові-Куявському, Вадовицях та інших (Портнов, 2008). Це також засвідчують архівні документи, а в «Альбомах студентів» знаходимо навіть особливі помітки – «політичний емігрант», наприклад, стосовно П. Холодного, М. Пашина, М. Щербака (Album, 1921–1939).

Друга група студентів – це представники українського населення тодішньої Другої Речі Посполитої, що походили зі Східної Галичини і Волині, і які, відповідно, приїжджали до Варшави на навчання не як емігранти, а як польські громадяни. Важливо зазначити, що українське населення цих територій поляки окреслювали терміном «русин», тому не дивно, що у деяких анкетах як національність вказувалося саме так. Варшава для таких студентів стає своєрідним життєвим шансом проявитися в соціумі, отримати добру освіту, навчатися мистецтву у відомих польських митців.

Професор Варшавського університету Ростислав Крамар, в своєму інтерв'ю газеті «Наш вибір» зазначає, що «...українці були другою національною групою в академії мистецтв» (Берчак). Проте, через скрутне матеріальне положення та відсутність необхідних документів про завершення середньої освіти, українцям вступити до Академії та навчатися в ній було вкрай важко. Згадуваний вже Яків Гніздовський пригадує, що «...українці як меншина в Польщі були в той час у такому складному положенні, що тільки більш обдаровані могли надіятися перейти через густу сітку перешкод до вищих шкіл Польщі. І коли вже хтось з українців після побороення багатьох труднощів, яких його польські колеги не мали, був допущений до студій то він і підсвідомо відчував, що мусить працею виправдати свою присутність» (Гніздовський, 1999:104).

Архівні матеріали ВАМ з досліджуваного періоду на сьогодні зберігаються у кількох місцях – архіві самої Академії, фондах спеціальних збірань ІМ ПАН та архіві ПАН. В архіві Академії збереглися майже всі особові справи студентів та «Альбоми» тих, хто при вступі був зарахований як студент надзвичайний (вільний слухач), «Альбоми» ж студентів звичайних – у ІМ ПАН (Album IS PAN). Деякі особові справи з ВАМ та матеріали 1925–1933 років, знаходяться в архіві Польської академії наук у Варшаві (Szkoła).

Важливо зазначити, що статус надзвичайного студента надався при вступі тим, хто не мав документа про завершення повної середньої освіти, так званої «матури» або «свідоцтва зрілості» (Archiwum ASP). Проте, вже під час навчання в Академії, багато хто зі студентів дозводавав у вечірніх школах чи інших освітніх закладах необхідні іспити, отримував матуру і тоді його зачисляли до студентів звичайних. До прикладу, серед студентів-українців, що так змінили свій статус з вільного слухача на звичайного студента були в подальшому викладачі Академії – П. Холодний та В. Васківський (Chłodny; Waśkowski), які без цього не могли б отримати дипломи ВАМ, а також Андрусів Петро, Ніл Хасевич, Щербак Миколай, Пашин Михайло та інші. Одразу вступили на навчання як студенти звичайні – Балас Володимир, Дольницький Стефан Роман, Гавран Ярослав, Гуткевич Віктор, Доманик Богдан, Манастирський Вітольд, Петрушевич Андрій, Борковський Борис, Лещинський Емілян, Магдій Зенон, Симончик Андронік, Корецька Ірена, Сомол Людмила, Грицай Леон, Мегик Петро,

Золотар-Золотаренко Михайло, Мариняк Ольга, Кузьмович Теофіл Ізидор, Тищенко Наталя, Федосюк Якуб та Кейван Іван. Решта студентів, імена яких зазначено у складеному списку, були у статусі вільних слухачів.

Опрацьовані в архіві ВАМ особові справи (akt studentski – польською) українських студентів, дозволили укласти «Список українських студентів Варшавської академії мистецтв у 1921–1939 роках» та оформити його у вигляді таблицю (див. – «Список»). В ньому подано написання прізвищ як українською та і польською мовою саме так, як зазначено в особових справах та в порядку згідно їх нумерації в архіві. Маємо надію, що такий «Список» допоможе майбутнім дослідникам легше віднайти потрібні матеріали в архіві та робити коректні посилання. Застерегаємо, що у деяких випадках прізвища польською мовою не ідентичні їх українській транскрипції, що ускладнює ідентифікацію студента.

Загалом у «Списку» подано близько 40 прізвищ українських студентів ВАМ, які у своїх вступних анкетах зазначили українську національність та

Таблиця 1

Список українських студентів Варшавської академії мистецтв у 1921–1939 роках

№ справи в архіві	Ім'я та прізвище студента пол. і укр. мовами	Роки життя, місце народження та смерті	Роки навчання, диплом (якщо є)	Віросповідання
1	2	3	4	5
4	Andrusio Piotr Андрусів Петро	1907, с. Кам'янобрід (Львівщина); 1981, Рівергед (США)	1927–1936	Греко-католический.
Немає справи	Balas Włodzimierz Баляс Володимир	1906, Рогатин 1980, Сан Дієго (США)	1933–1937	Греко-католический.
33	Borkowski Borys Борковський Борис	1909, Почаїв ?	1936–1938	Православний.
34	Borejko Sergiusz Борейко Сергій	1912, Шумськ 1988, Львів	1936–1939	Православний.
60	Chasiewicz Nil Хасевич Ніл	1905, с. Дюксин (Рівенщина); 1952, с. Сухівці (Рівенщина)	1926–1933	Православний.
66	Chłodny Piotr Холодний Петро	1902, Київ; 1990, Глен Спей (США)	1928–1934 Диплом (малювання)	Православний.
77	Ciuman Bazyl Цюман Василь	1913, с. Немяч (Львівщина); ?	1938–1989	Греко-католический.
126	Dolnicki Stefan Roman Дольницький Стефан	1907, Станіславів (Івано-Франківськ); ?	1934–1935	Греко-католический.
130	Domanyk Bohdan Terentij Доманик Богдан	1914, Львів; 1986, ?	1935–1939 Диплом (малювання)	Греко-католический.
147	Druczenko Aleksy Друченко Олекс	1903, Дубно; 1983, Львів	1938–1939	Православний.
153	Dunajewski Dymitr Дунаєвський Дмитро	1905, Берестечко; 1944, Броди	1928–1932	Православний.

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5
211	Fiedosiuk Jakub Федосюк Яків	1908, с. Легати (Полісся); ?	1932–1938	Правосл.
262	Gregorijczuk Piotr Грегорійчук Петро	1914, с. Видинів (Івано-Франківщина); 1990, Львів	1938–1939	Греко-катол.
277	Hankiewicz Roman Ганкевич Роман	1913, Львів; 1976, Стрий	1935–1939	Греко-катол.
283	Hawran Jarosław Orest Гавран Орест	1915, с. Корчин (Львівщина); ?	1934–1938	Греко-катол.
311	Hnizdowski Jakub Гнізновський Яків	1915, с. Пилипче (Тернопільщина); 1985, Нью-Йорк (США)	1938–39	Греко-катол.
320	Hrycaj Leon Грицай Лев	1910, Тернопіль; 1978, м. Сент Пітерсбург (США)	1937–1938	Греко-катол.
339	Jackiewicz Bohdan Яцкевич Богдан	1910, Стрий; 1941, Стрий	1935–1939	Греко-катол.
454	Kejwan Jan Кейван Іван	1907, с. Карлів (Івано-Франківщина); 1992, Едмонтон	1932–37	Греко-катол.
479	Kirilenko Jarosław Кириленко Ярослав	1913, с. Журавичі (Волинь); 1977, Варшава	1928–1931, 1933–1937	Правосл.
544	Korecka Irena Корецька Ірена	1916, Львів; ?	1937–1938	Греко-катол.
669	Kuźma Lubomyr-Roman Кузьма Любомир	1913 с. Біле (Рівенщина); 2004, Таннерсвіл (США)	1938–1939	Греко-катол.
471	Kuźmowicz Teofil Izidor Кузьмович Теофіл Ізидор	1906, Тернопіль; 2001, Детройт (США)	1929 – 1932 Диплом 1959 (маляр- ство)	Греко-катол.
701	Leszczyński Emilian Ліщинський Омелян	1913, Львів; 1986, Львів	1937–1939	Греко-катол.
816	Manastyrski Witold Манастирський Вітольд	1915, Львів; 1992, Львів	1935–1939 Диплом (малярство)	Греко-катол.
838	Maryniak Olga Мариняк Ольга	1904, Тернопіль; 1939, Варшава	1926–1931	Греко-катол.
852	Megik Piotr Мегик Петро	1899, с. Бочківці (Чернівецька обл.); 1992, Філадельфія (США)	1921–1925	Правосл.
919	Myc Jerzy Миць Юрій	1908, Луцьк; 1966, Луцьк	1935–1938	Правосл.
983	Omelczenko Piotr Омельченко Петро	1894, с. Хорол (Полтав- щина); 1952, Париж	1921–1923	Правосл.
1028	Paszyn Michał Пашин Михайло	1903, Варшава; 1970, Castello di Rotaio (Іта- лія)	1922–1929 диплом (скульптура)	Правосл.
1054	Petruszewych Andrzej Jan Петрушевич Андрій	1916, Львів; ?	1935–1936	Греко-катол.
1098	Populawiec Włodzimierz Побулавець Володимир	1898, Київ; 1929, Варшава	1924–1928	Правосл.
1448	Szatkowski Aleksy Шатківський Олексій	1908, Почаїв 1979, Львів	1931–1939 Диплом (малярство)	Правосл.

1	2	3	4	5
1456	Szczerbak Mikołaj Щербак Микола	1895, Катеринослав (Дніпро); ?	1923–1926	Правосл.
1540	Tiszczenko Natalia Тищенко Наталія (у заміжжі – Поспіловська)	1912, Петербург (Росія); ?	1930–1935	Правосл.
1556	Trofimczuk Grzegorz Трофімчук Грегорій	1911, с. Оришково (Терно- пільщина) ?	1931–1932	Правосл.
1626b	Waśkowski Waclaw Васьківський Вячеслав	1904, Рівне; 1975, Варшава	1926–1938 Диплом (графіка)	Католик
1805	Żołatur-Żołatarenko Michał Золотар-Золатаренко Михайло	1891, с. Івангород (Чернігівщина); ?	1922–1923	Правосл.

православне чи греко-католицьке віросповідання. До «Списку» не ввійшли ті студенти, хто народився, наприклад, в Києві – Денісюк Констянтин та Корнецька Людмила, але в графі «національність» вказали – російську, а своєю рідною мовою назвали російську. Ці студенти також не брали участь в українських мистецьких об'єднаннях того часу. І навпаки, до «Списку» було вписано ім'я В'ячеслава Васьківського, який походив з польсько-української родини та був католиком за віросповіданням, проте у графі «рідна мова» він зазначив українську мову та й своєю активною участю в мистецькому гуртку «Спокій» підкреслював своє українське коріння, після Другої світової війни підтримував дружні стосунки зі своїми колегами-українцями з цього гуртка. Чи, наприклад, ім'я відомого скульптора Михайла Пашина, який згідно архівних документів був української національності, за віросповіданням – православний, але народився у Варшаві (певний період жив у Полтаві), а потім емігрував до Італії, де після Другої світової війни очолив об'єднання польських митців та відповідно у різних джерелах подається як польський митець (Paszyn).

Також важливо зазначити, що в архіві збережено папки зі вступними анкетами та іншими поданими документами і тих українців, які не були зараховані на навчання. Серед таких вступників – Шостак Р., Пазюк Г., Савюк П., Савчак В., Комарук А., Нестерчук Є. та інші. Деякі з них виставляли свої роботи на спільних виставках гуртка «Спокій», можливо навчалися в інших мистецьких закладах. Це питання залишається недослідженим.

По завершенню навчання в Академії випускник міг ще додатково вступити на педагогічний курс та отримати ще і диплом вчителя рисунку,

який дозволяв викладати в школах. У деяких особових справах українських студентів також збереглися теоретичні праці з педагогіки. Наприклад в особовій справі Ніла Хасевича знаходимо таку роботу на тему «Рисунок як виховний чинник», а також відповідну заяву про надання можливості скласти випускний іспит (Chasiewicz). Також при вступі до Академії абітурієнт, окрім подачі творчих робіт та вступного іспиту, мав написати письмову роботу на тему, до прикладу, «Що мене цікавить у мистецтві?». Одна із таких письмових робіт зберігається у особовій справі студента Петра Грегорійчука, яка датується 1938 роком (Gregorijczuk). Абітурієнти також складали практичний вступний іспит з рисунку або скульптури (іспит складався з двох частин – один день малювали з натури, в інший день – з пам'яті), в залежності на який відділ вступали.

Варто також згадати професорсько-викладацький склад академії окресленого періоду. Найчастіше українці записувалися до майстерень професорів Кароля Тихого (Karol Tichy), Мілоша Котарбінського (Miłosz Kotarbiński), Мечислава Котарбінського (Mieczysław Kotarbiński), Феліціяна Коварського (Felicjan Kowarski) Леонарда Пенкальського (Leonard Pękalski) та Войцеха Ястшембовського (Wojciech Jastrzębowski), на графіку до Едмунда Бартломейчика (Edmund Bartłomiejczyk) та Владислава Скочиляса (Władysław Skoczylas), а на скульптору до Тадеуша Бреєра (Tadeusz Breyer). Яків Гніздовський так у своїх спогадах так описує так стосунки студентів та професорів: «...в Академії я спіткав приємні умови і зустрівся з теплим відношенням студентів і учителів. І не тільки я, але й більшість студентів-українців... Відношення до нас було таке тепле, що це давало колегам-полякам деяку підставу говорити про спеціальний ста-

тус українців (Гніздовський, 1999: 104). Далі він зазначає, що «наприклад, проф. М. Котарбінський був, як мене інформували, пов'язаний з Україною, як, мабуть, також і його батько. Він дійсно відносився дуже тепло до нас. Про його прихильність може свідчити той факт, що своїм асистентом він вибрав Петра Холодного-сина, що тоді перебував у Варшаві (Гніздовський, 1999: 105).

У межах даної статті неможливо детально представити аналіз кожної особової справи, тому, для прикладу, розглянемо декілька з них, відомих українських митців – Вітольда Манастирського, Івана Кейвана, Петра Холодного-молодшого. При їх виборі враховано також ступінь новизни та попереднього оприлюднення архівних документів професором Романом Яцівим у докторському дисертаційному дослідженні (Яців, 2021), де подано опис архівних документів з ВАМ, стосовно окремих українських митців, а саме: П. Андрусіва, П. Мегики, Н. Хасевича, В. Побулавця, М. Щербака. Вважаємо, що викладена нижче інформація буде корисною для дослідників творчості низки українських митців та уточнення їх біографій.

Отже, **Вітольд Манастирський** (1915–1992), один із яскравих представників львівської живописної школи, знаний педагог, син відомого українського художника Антіна Манастирського (1878–1969). До Академії вступив у 1935 році. В його особовій папці знаходимо заяву на вступ від 19.09.1935 та тогочасну фотокартку, життєпис, в якому зазначено імена батьків – Софія та Антона, віросповідання – греко-католицьке, місце народження – м. Львів (11 січня 1915 року), національність – русин (українець), рідна мова – польська та вказано попередню освіту – Державну технічну школу у Львові (Manastyrski). Також у своєму життєписі В. Манастирський зазначає, що «...рік 1934–1935 працював як художник самостійно» (Manastyrski). У особовій справі зберігаються і оригінали документів – свідоцтво про хрещення та свідоцтво завершення з відмінним результатом Державної технічної школи у Львові, відділ декоративно-прикладного мистецтва та художньої промисловості (таку назву мала на той час Львівська художньо-промислова школа, а сьогодні це – Львівський державний коледж декоративного та ужиткового мистецтва ім. Івана Труша). А ще – прохання від 25.10.1935 року про призначення стипендії, обумовлене тим, що батько хворий та є художником що мало заробляє, тому не може утримувати сина та допомагати фінансово. Ще є військовий білет, свідоцтво «моральності», прохання від 03.06.2037 року про прийняття його до майстерні професора Тадеуша Прушковського,

прохання від 24.01.1939 року щодо можливості виконати дипломну роботу на тему – фігуративна композиція «Жінки на фоні магазину» (олійний живопис). Відповідно наступний документ від керівника секретаріату, від 22.02.1939 року в якому йдеться про терміни виконання дипломної роботи (3 червня 1939 року), письмової частини іспиту та оплати екзамену – 24 злотих. Доречі, зберігся і оригінал письмової теоретичної частини випускної роботи на тему: «Вплив Візантійського мистецтва на творчість Ель Греко» (Manastyrski).

Серед важливих документів також довідка про те, що В. Манастирський навчався у ВАМ у 1935–1939 роках, отримав диплом з малярства № 110 від 5 червня 1939 року з відмінною оцінкою та мав наступні нагороди: у 1938–1939 академічному році – відзнаку в майстерні «Композиції брил і площин» професора Ю. Чайковського; у 1936–1937 та 1937–1938 роках – перші нагороди у майстерні професора Т. Прушковського. Також збереглися записи щодо оцінок з різних предметів, що вивчалися протягом років навчання (Manastyrski).

Після завершення навчання В. Манастирський повернувся до рідного Львова, де розпочав свою педагогічну діяльність як викладач Львівського художньо-промислового училища у 1939–1948, далі викладач, доцент професор, завідувач кафедри живопису Львівського інституту декоративного і прикладного мистецтва.

Серед студентів-українців ВАМ був і **Іван Кейван** – відомий художник і мистецтвознавець української діаспори, автор відомої праці «Українські мистці поза батьківщиною» (Кейван, 1996). В особовій справі митця зберігається чимало документів. Серед них – життєпис, з якого дізнаємося, що Іван Кейван народився 16 вересня 1907 в селі Карлові (нині Прутівка, Івано-Франківська область – авт.), віросповідання – греко-католицьке (фото 1). Гімназію закінчив у м. Коломиї у 1927 році, де навчався українською мовою. У 1928 році вступив до Академії мистецтв у Кракові на відділ малярства, але з матеріальних причин не навчався. Далі він пише, що у 1929 році захворів на запалення легень та вуха, довго лікувався. У навчальному 1931–1932 році успішно здав вступний іспит до Академії мистецтв у Празі, але також не поїхав на навчання через важке матеріальне становище (Kejwan). До заяви на вступ в Академії та згаданого вище життєпису, І. Кейван подав всі необхідні документи, які також збереглися в його особовій справі – метрику, свідоцтво про завершення гімназії, свідоцтво моральності, військовий білет, довідка про вступ до Академії мистецтв у Празі (Kejwan).

Z Y C I O R Y S.

1. Nazwisko *Kejwan*
2. Imię *Jan*
3. Imiona rodziców *Milostoj i Marianna*
4. Zawód głowy rodziny (ojca wzgl. matki) *zawodnika*
5. Wyznanie *chrześcijaństwo*
6. Data urodzenia *16 września 1907*
7. Miejsce urodzenia *Żartaw, pow. Smiatyn woj. stanisławowski*
8. Miejsce stałego zamieszkania *Żartaw*
9. Narodowość *polak*
10. Język ojczysty *polski*
11. Przynależność państwowa *polska*
12. Stan cywilny *kawaler*
13. Wyształcenie ogólne *matura gimnazjalna*
14. " " *specjalne*
15. Dotychczasowe studia artystyczne *egzamin wstępny w Żartawie w polsku 1928. i w Pradze (Czechosłowacja) w polsku 1931.*
16. Ważniejsze szczegóły życia *Do szkoły powszechnej uczęszczał w Żartawie, do gimnazjum uczęszczał w Żartawie, w polsku 1919 do 1927 i w tym roku zdał egzamin dojrzałości. W posiadaniu 1928 r. zdał egzamin wstępny na Wydział Malarsstwa w Akad. Sztuk Pięknych w Żartawie. W polsku 1929 otrzymał na chworo: pierwszorzęd i medal. W polsku akad. 1931/32 zdał egzamin wstępny na Wydział Malarsstwa w Akad. Sztuk Pięknych w Pradze (Czechosłowacja).*

Kejwan Jan

Warszawa, dnia 24 października 1932 r.

Фото 1. Життєпис, написаний власноруч Іваном Кейваном 24 жовтня 1932 року із вступної анкети до ВАМ. Kejwan Jan. Teczka № 454. Zbiór akt studenckich sprzed IX '39 r. Archiwum Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie (доступ та дозвіл на публікацію від 02.11.2023)

Цікавим в інформаційному плані є листування І. Кейвана з секретаріатом Академії, з якого довідуємося що перші два роки від зарахування на студії, у 1932–1933 і 1933–1934 навчальні роки, він до Варшави так і не приїхав, проте надав довідки від лікаря про хворобу легень (Kejwan). Наступний документ – заява про зарахування на навчання до академії на 1934–1935 навчальний рік, до майстерні Мечислава Котарбінського. В цьому році отримав зарахування з наступних предметів – вечірній акт, композиція брил і площин, перспектива, анатомія, креслення, рисунок і живопис (Kejwan).

На офіційній інтернет-сторінці, присвяченій творчості митця (створена за сприяння родини художника в 2011 році – авт.), про навчання у ВАМ написано, що він закінчив студії в червні 1937, а в червні 1939 здав у Варшаві педагогічний іспит у Національному інституті ремесел (Państwowy Instytut Robót Ręcznych – пол.) та

отримав право навчати малярству та історії мистецтва в школах (Кейван). Проте, жодних підтверджуючих документів про отримання диплому ВАМ у справі немає. Навпаки, у реєстраційній книзі «Альбом студентів» на сторінці І. Кейвана зазначено, що «...вироком суду в м. Коломия від дня 15.07.1933 року...був приговорений до 1 року і 6 місяців ув'язнення з позбавленням прав публічних та громадянських, згідно яких автоматично втрачає право на навчання а Академії» (Album IS PAN). На сторінці І. Кейвана про цей арешт зазначно наступне: «Через його членство в Організації Українських Націоналістів (ОУН) і виконання проектів грошей для майбутньої української держави, арештований польською поліцією і звинувачений в «фальшуванні грошей». Провівши три місяці в ув'язненні, став перед судом; лава присяжних у Коломії звільнила його від кари. Проекти грошей, позначені стилем українського барока, сконфісковані» (Кейван). Виходячи з наявних у справі архівних документів стає очевидним, що диплому ВАМ Іван Кейван не отримував, а тільки начався один рік. Подана у багатьох публікаціях як і на офіційній інтернет-сторінці митця інформація про його навчання у Краківській та отримання диплому Варшавської академії мистецтв у 1937 році є хибною (Кейван).

Одним із кращих студентів ВАМ, її випускником та викладачем був **Петро Холодний-молодший**. Відповідно у архіві зберігаються дві його особові справи, як викладача (№ К-РР-16) та як студента (Chłodnyj). У першій з них знаходимо посвідчення працівника Академії у вигляді книжечки з фотокарткою (фото 2), де зазначено, що він народився 22.07.1902 року в Києві, отримав диплом ВАМ у 1934 році, одружений 31.08.1924 року із Наталією Левіцькою та має донечку Леоніду, народжену 02.06.1925 року. Між іншим, саме дружина, відома поетеса, підштовхнула його до вступу до Академії (Антонюк). Також, знаходимо такий цікавий факт з біографії митця часів навчання, що «під час однієї з виставок, які організувала академія, картину Холодного викрали. Такий випадок у навчальному закладі трапився вперше – він засвідчив велику майстерність митця та художню цінність його робіт (Антонюк).

Викладацька діяльність П. Холодного-молодшого підтверджується збереженими в архіві трудовими договорами. У «Трудовому договорі» від 01.09.1938 року зазначається, що він прийнятий на роботу на рік як асистент кафедри малярства в майстерні професора М. Котарбінського з щотижневим педагогічним навантаженням

Фото 2. Сторінка з посвідчення Петра Холодного – викладача Варшавської академії мистецтв. Chłodnyj Piotr. Teczka № K-RP-16. Zbiór akt studenckich sprzed IX '39 r. Archiwum Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie (доступ та дозвіл на публікацію від 02.11.2023)

20 академічних годин (Chłodnyj). Особова справа П. Холодного містить також договори на роботу з 1937–1938 та 1939–1940 навчальних років, на підставі яких можемо стверджувати, що П. Холодний працював на посаді асистента з вересня 1937 по вересень 1939 року. Договір, сформований 1 вересня 1939 року так і залишився без підпису митця, з причини початку Другої світової війни (Chłodnyj). У публікаціях про художника зустрічаємо інформацію, що останній навчальний рік перед війною (1938–1939) він був викладачем малярської техніки й рисунку для скульпторів, але у трудовому договорі цього не зазначено.

У вищезначеній особовій справі зберігається також оригінал тимчасового дипломного посвідчення про завершення навчання в Академії від 30 червня 1934 року за номером 41 зі спеціальності станкового малярства (Chłodnyj). В ній же знаходимо оригінал свідоцтва про шлюб, виданий православною парафією церкви святої Трійці у Варшаві та свідоцтво про хрещення Петра

Холодного (замість метрики), видане Міністерством віросповідань УНР з якого дізнаємося, що П. Холодний був хрещений у православної вірі у церкві Іоанна Златоуста у Києві (Chłodnyj).

Та найцікавішим віднайденим документом, на наш погляд, є власноруч написаний життєпис від 03.11.1937 року, у якому власноруч викладені П. Холодним важливі факти з біографії: «...1918 року закінчив 5 клас реальної гімназії у Києві. У 1919 році з ціллю продовжити навчання виїхав до Німеччини. Але в 1920 році вступив до лав армії УНР, де завершив офіцерську школу, беручи водночас участь у боях з більшовиками». Далі П. Холодний зазначає у своїй автобіографії: «...наприкінці 1920 року у складі армії отамана С. Петлюри, разом з армією Речі Посполитої, пересік кордон із Польською державою. У 1922 році виїжджав до Чехії для завершення навчання у середній школі. У 1923 році здав матуру перед екзаменаційною комісією «курсів матуральних» в Українській академії господарчій в Подєбродах» (А). Далі читаємо: «В той же час навчався графіки у Чехії, у професора Карела. У 1927 році склав вступний іспит до Варшавської академії мистецтв, яку закінчив з дипломом 1934 року. У 1935 року виїжджав до Італії та Франції на малярські студія» (Chłodnyj).

Цікаво, що у фондах музею Академії, серед інших студентських робіт, дивом зберіглася керамічна ваза, виконана митцем під час навчання (датується 1932–1934 р.). Вона невеликого розміру (19 см висотою), циліндричної форми з розширенням доверху та покрита глазур'ю (Archiwum pras).

Важливою знахідкою також у вищезгаданих фондах музею ВАМ, є збережені студентські роботи на негативах. Відомо, що більшість мистецьких робіт було втрачено під час Другої світової війни, але завдяки збереженим фото цих робіт, архів яких доступний зараз онлайн, маємо уявлення, наприклад, про студентські рисунки оголеної натури Ніла Хасевича, живописну роботу Олексі Шатківського, графіку Я. Кірієнка, логотип авторства П. Андрусіва (Archiwum pras). Цікавий спогад про це залишив П. Мегик – «Академія робила зі стінних мальовил чорно-білі фотографії для своїх архівів, деякі рисунки, проекти композицій чи малярські праці, які вивішували в коридорі, а потім зберігали в колекціях Академії. Під час Другої світової війни, 1939 р., будинок Академії був зруйнований бомбою і все те пропало» (Мегик, 1998: 263). Але як бачимо, пропало не все, хоч і більша частина праць з тих негативів не містять підпису, що унеможливило їх ідентифікацію, проте дає розуміння загального

рівня студентських робіт того часу, навчального процесу.

Не можна оминати і той факт, що міжвоєнний період був часом становлення численних мистецьких об'єднань, засновниками та активними учасниками яких були студенти Академії. Наприклад, навколо малярської майстерні проф. Т. Прушковського виникли: 1923 р. – «Братство св. Лукаша», 1929 р. – «Варшавська школа», 1932 р. – «Масонська ложа». Студенти Ф. Коварського заснували гурток «Призмат» (1933), а студенти проф. В. Скочилися – мистецькі угруповання «Ритм» і «Рит» (Pіwoski, 2004).

Українські студенти, у свою чергу, заснували мистецький гурток «Спокій» (1927–1939). Для них важливо було, як і для багатьох українців того часу, підтримувати національну ідею та підкреслювати свою приналежність до української громади, беручи участь у мистецьких об'єднаннях. Внесок гуртківців у розвиток українського мистецтва того часу беззаперечний, адже в досить складних умовах існування, вони популяризували українське мистецтво, були тим осередком, навколо якого гуртувалися молоді українські митці на чужині. Гурток був офіційного зареєстрований тогочасною польською владою та є найяскравішим прикладом польсько-українських мистецьких взаємин у Варшаві в досліджуваній період. Його співзасновниками, фундаторами стали студенти Академії – П. Мегик, В. Побулавець, О. Мариняк, П. Андрусів, Н. Хасевич, В. Васьківський, які склали ядро гуртка. У різні роки членами гуртка «Спокій», окрім вищезгаданих митців, були: М. Букатевич, Б. Борковський, В. Гаврилюк, С. Дричик, Д. Дунаєвський, О. Карпенко, А. Кирилюк, О. Ковалевська, Т. Кузьмович, І. Курах, О. Мариняк, Л. Маслов, Ю. Миць, П. Омельченко, Ю. Пазюк, П. Павлючок, Н. Тищенко, Ю. Трохимчук, П. Холод-

ний-молодший, О. Шатківський, П. Грегорійчук, М. Щербак та інші.

Найбільш ґрунтовно, на сьогодні, діяльність гуртка «Спокій» дослідив професор Роман Яців, видавши чимало статей та книгу про гурток (Яців, 2008), захистивши згадану вище докторську працю (Яців, 2021). Цілком погоджуємось з його думкою, що «...творча спадщина представників культурно-мистецького середовища української еміграції у Варшаві міжвоєнного двадцятиліття є важливою складовою національної культури ХХ ст., що вона відіграла видатну роль у консолідації української діаспори навколо ключових ідей історичної і культурної пам'яті Нації (Яців, 2021: 350).

Висновки. Отже, у межах даної статті, завдяки опрацюванню збірки студентських особових справ з архіву ВАМ, вдалося верифікувати цілий ряд біографічних відомостей про відомих українських митців, коротко проаналізувати архівні документи з особових справ деяких українських студентів, а також максимально повно подати в укладеному «Списку» імена тих українських студентів, навчання яких в Академії вдалося підтвердити документально. Розуміємо, що цей «Список» не є вичерпним, адже частина особових справ можливо не збереглися. На часі – публікація виявлених архівних документів з особових справ інших українських митців, а також висвітлення їх участі у художньому житті тогочасної Варшави.

Вищезгадані документи та матеріали, оприлюднені у рамках статті, дозволять майбутнім дослідникам творчості українських митців – студентів ВАМ, уточнити, доповнити та конкретизувати деякі факти з їх життя, можуть стати фактологічним підґрунтям для подальших наукових розвідок, прислужитися як вузькому колу фахівців-мистецтвознавців, культурологів чи істориків, так і широкому загалу зацікавлених читачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк Н. Петро Холодний-молодший: славетний син славетного батька. 2023. URL: <https://uain.press/blogs/hudozhnyk-petro-holodnyj-molodshyj-slavetnyj-syn-slavetnogo-batka-1301000>
2. Берчак І. Українці у Варшаві міжвоєнного періоду. 2021. URL: <https://naszwybir.pl/ukrayintsi-u-varshavi-mizhvoeyennogo-periodu/>
3. Гніздоський Я. Спогади про Варшавську академію мистецтв 1938–1939. Матеріали до життя студентів українців у високих школах Варшави між двома світовими війнами. Рочестер, Нью-Йорк. 1999. С. 104–105.
4. Кейван Іван. Хронологія. URL: <http://www.ivankeywan.com/ua/timeline>
5. Кейван І. Українські митці поза батьківщиною. Едмонт, 1996. 227 с.
6. Мегик П. Дві зустрічі у Варшаві: спогад про зустріч із М. Бойчуком. Мистецтво української діаспори. Повернуті імена. К.: Тріумф, 1998. Випуск 1. С. 261–264.
7. Портнов А. В. Наука у вигнанні. Наукова і освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919–1939). Харків: ХІФТ, 2008. 256 с.
8. Стельмащук Г. Українські митці в світі. Матеріали до історії українського мистецтва ХХ століття. Львів: Апріорі, 2013. 520 с.

9. Томків Б. Матеріали до життя студентів українців у високих школах Варшави між двома світовими війнами. Рочестер, Нью-Йорк, 1999. 130 с.
10. Яців Р. Культурно-мистецьке середовище української еміграції у Варшаві (1919–1939): історія, інституції, ідеологія діяльності, творча спадщина. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальностями 07.00.01 – історія України, 07.00.05 – етнологія. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Інститут народознавства НАН України. Львів, 2021. 450 с.
11. Яців Р. Олекса Шатківський та Український мистецький гурток «Спокій»: Матеріали до історії українського мистецтва 1920–1930-х років. Львів: Растр-7, 2008. 68 с.: іл.
12. Яців Р. Петро Андрусів (1906–1981). Мистецька спадщина, публікації, архівні та довідкові матеріали. Львів: Априорі, 2023. 552 с.
13. Album słuchaczy wolnych Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. Archiwum Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. 1921–1939.
14. Album studentów zwyczajnych Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. Zbory specjalne archiwum Instytutu Sztuki PAN. № inw. 81.
15. Archiwum Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. Teczki 1-1813. Zbiór akt studenckich sprzed IX '39 r.
16. Archiwum prac studenckich sprzed 1939. URL: https://muzeum.asp.waw.pl/collective/pawtucket/index.php/archiwum/Show/displaySet/set_id/10
17. Chasiewicz Nił. Rysunek jako czynnik edukacyjny. Teczka 60. Zbiór akt studenckich sprzed IX '39 r. Archiwum Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie.
18. Chłodnyj Piotr. Teczka №K-RP-16. Zbiór akt studenckich sprzed IX '39 r. Archiwum Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie.
19. Gregorijczuk Piotr. Co mi interesuje w sztuce. Teczka 262. Zbiór akt studenckich sprzed IX '39 r. Archiwum Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie.
20. Kejwan Jan. Teczka №454. Zbiór akt studenckich sprzed IX '39 r. Archiwum Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie.
21. Manastyrski Witold. Teczka №816. Zbiór akt studenckich sprzed IX '39 r. Archiwum Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie.
22. Paszyn Michał. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Micha%C5%82_Paszyn
23. Piwocki K. Historia Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, 1904–1964. Wrocław-Warszawa-Kraków, 1965, 240 s.
24. Piwocki K. Historia Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, 1904–1964. Wydanie drugie. Warszawa, 2004. 263 s.
25. Szkoła Sztuk Pięknych w Warszawie. 1925–1933. Sygn.302/680/0. Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. URL: https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/web/archiwum-polskiej-akademii-nauk-w-warszawie/zespolny?p_p_id=ZespolnyWeb_INSTANCE_zEpUTaJhvA5o&p_p_lifecycle=0&_ZespolnyWeb_INSTANCE_zEpUTaJhvA5o_mvcPath=%2Fzespolny.jsp
26. Sztuka wszędzie: Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie 1904–1944: Katalog. Warszawa: Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie, 2012. 488 s.: il.
27. Waśkowski Waclaw. Teczka № 1626b. Zbiór akt studenckich sprzed IX '39 r. Archiwum Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie.

REFERENCES

1. Antoniuk N. Petro Kholodnyi-molodshyi: slavetnyi syn slavetnoho batka. 2023. [Petro Kholodnyi junior: the famous son of a famous father] URL: <https://uain.press/blogs/hudozhnyk-petro-holodnyj-molodshyj-slavetnyj-syn-slavetnoho-batka-1301000> [in Ukrainian]
2. Berchak I. Ukraintsi u Varshavi mizhvoiennoho periodu. 2021. [Ukrainians in Warsaw in the interwar period] URL: <https://naszwybir.pl/ukrayintsi-u-varshavi-mizhvoyennogo-periodu/> [in Ukrainian]
3. Hnizdovskiy Ya. Spohady pro Varshavsku akademiю mystetstv 1938–1939. Materialy do zhyttia studentiv ukraintsiu u vysokykh shkolakh Varshavy mizh dvoma svitovymy viinamy. [Memories of the Warsaw Academy of Arts 1938–1939. Materials for the life of Ukrainian students in high schools in Warsaw between the two world wars]. Rochester, Niu-York. 1999. C. 104–105 [in Ukrainian]
4. Keivan Ivan. Khronolohiia. [Chronology] URL: <http://www.ivankeywan.com/ua/timeline> [in Ukrainian]
5. Keivan I. Ukrainski mysttsi poza batkivshchynoiu. [Ukrainian artists outside their homeland]. Edmonton. 1996. 227 s. [in Ukrainian]
6. Mehyk P. Dvi zustrichi u Varshavi: spohad pro zustrich iz M. Boichukom. Mystetstvo ukrainskoi diaspory. Povernuti imena. [Two Meetings in Warsaw: Memories of a Meeting with M. Boichuk. The art of the Ukrainian diaspora. Returned names]. K.: Triumf, 1998. Vypusk 1. S. 261–264. [in Ukrainian]
7. Portnov A. V. Nauka u vyhnanni. Naukova i osvithnia diialnist ukrainskoi emihratsii v mizhvoienii Polshchi (1919–1939). [Science in exile. Scientific and Educational Activities of the Ukrainian Emigration in Interwar Poland (1919–1939)] Kharkiv: KhIFT, 2008. 256 s. [in Ukrainian]
8. Stelmashchuk H. Ukrainski myttsi v sviiti. Materialy do istorii ukrainskoho mystetstva XX stolittia. [Ukrainian artists in the world. Materials for the history of Ukrainian art of the twentieth century] Lviv: Apriori. 2013. 520 s. [in Ukrainian]
9. Tomkiv B. Materialy do zhyttia studentiv ukraintsiu u vysokykh shkolakh Varshavy mizh dvoma svitovymy viinamy. [Materials for the life of Ukrainian students in high schools in Warsaw between the two world wars.] Rochester, Niu-York. 1999. 130 s. [in Ukrainian]

10. Iatsiv R. Kulturno-mystetske seredovyshe ukrainskoї emihratsii u Varshavi (1919–1939): istoriia, instytutsii, ideolohiia diialnosti, tvorcha spadshchyna. Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia doktora istorychnykh nauk za spetsialnostiamy 07.00.01 – istoriia Ukraїny, 07.00.05 – etnolohiia. [The cultural and artistic environment of the Ukrainian emigration in Warsaw (1919–1939): history, institutions, ideology of activity, creative heritage. Dissertation for the degree of Doctor of Historical Sciences in the specialities 07.00.01 – History of Ukraine, 07.00.05 – Ethnology]. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I.Krypiakevycha, Instytut narodoznavstva NAN Ukraїny. Lviv, 2021. 450 s. [in Ukrainian]
11. Iatsiv R. Oleksa Shatkivskyi ta Ukrainyskyi mystetskyi hurtok «Spokii»: Materialy do istorii ukrainskoho mystetstva 1920–1930-kyh rokiv. [Oleksa Shatkivsky and the Ukrainian Art Circle “Serenity”: Materials for the History of Ukrainian Art of the 1920s and 1930s.] Lviv: Rastr-7, 2008. 68 s. [in Ukrainian]
12. Iatsiv R. Petro Andrusiv (1906–1981). Mystetska spadshchyna, publikatsii, arkhivni ta dovidkovi materialy. [Oleksa Shatkivsky and the Ukrainian Art Circle “Serenity”: Materials for the History of Ukrainian Art of the 1920s and 1930s. Lviv: Apriori, 2023. 552 s. [in Ukrainian]
13. Album sluchaczy wolnych Akademii Sztuk Piękných w Warszawie. Archiwum Akademii Sztuk Piękných w Warszawie [Album of free students of the Academy of Fine Arts in Warsaw. Archive of the Academy of Fine Arts in Warsaw.] 1921–1939. [in Polish]
14. Album studentów zwyczajnych Akademii Sztuk Piękných w Warszawie. Zbory specjalne archiwum Instytutu Sztuki PAN [Album of ordinary students of the Academy of Fine Arts in Warsaw. Special Collections from the Archives of the Institute of Art PAN.] № inw. 81. [in Polish]
15. Archiwum Akademii Sztuk Piękných w Warszawie. Zbiór akt studenckich sprzed IX ‘39 r. Teczki 1-1813. [Archive of the Academy of Fine Arts in Warsaw. Collection of student files from before September ‘39. Folders 1–1813]. [in Polish]
16. Archiwum prac studenckich sprzed 1939. [Collection of student files from before 1939]. URL: https://muzeum.asp.waw.pl/collective/pawtucket/index.php/archiwum/Show/displaySet/set_id/10 [in Polish]
17. Chasiewicz Nil. Rysunek jako czynnik edukacyjny. [Drawing as an educational factor.] Teczka 60. Zbiór akt studenckich sprzed IX ‘39 r. Archiwum Akademii Sztuk Piękných w Warszawie. [in Polish]
18. Chłodnyj Piotr. Teczka № K-RP-16. [Portfolio № K-RP-16.] Zbiór akt studenckich sprzed IX ‘39 r. Archiwum Akademii Sztuk Piękných w Warszawie. [in Polish]
19. Gregorijczuk Piotr. Co mi interesuje w sztuce. [What interests me in art.] Teczka 262. Zbiór akt studenckich sprzed IX ‘39 r. Archiwum Akademii Sztuk Piękných w Warszawie. [in Polish]
20. Kejwan Jan. Teczka № 454. [Portfolio № 454]. Zbiór akt studenckich sprzed IX ‘39 r. Archiwum Akademii Sztuk Piękných w Warszawie. [in Polish]
21. Manastyński Witold. Teczka № 816. [Portfolio № 816]. Zbiór akt studenckich sprzed IX ‘39 r. Archiwum Akademii Sztuk Piękných w Warszawie. [in Polish]
22. Paszyn Michał. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Micha%C5%82_Paszyn
23. Piwocki K. Historia Akademii Sztuk Piękných w Warszawie, 1904–1964. [History of the Academy of Fine Arts in Warsaw, 1904–1964.] Wrocław-Warszawa-Kraków, 1965, 240 s. [in Polish]
24. Piwocki K. Historia Akademii Sztuk Piękných w Warszawie, 1904–1964. Wydanie drugie. [History of the Academy of Fine Arts in Warsaw, 1904–1964. 2nd ed.] Warszawa, 2004. 263 s. [in Polish]
25. Szkoła Sztuk Piękných w Warszawie. 1925–1933. [School of Fine Arts in Warsaw. 1925–1933.] Sygn.302/680/0. Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. URL: https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/web/archiwum-polskiej-akademii-nauk-w-warszawie/zespolo?p_p_id=ZespoloWeb_INSTANCE_zEpUTaJhvA5o&p_p_lifecycle=0&_ZespoloWeb_INSTANCE_zEpUTaJhvA5o_mvcPath=%2Fzespolo.jsp [in Polish]
26. Sztuka wszędzie: Akademia Sztuk Piękných w Warszawie 1904–1944. Katalog. [Art Everywhere: Academy of Fine Arts in Warsaw 1904–1944. Catalogue.] Warszawa: Akademia Sztuk Piękných w Warszawie, 2012. 488 s. [in Polish]
27. Waskowski Waclaw. Teczka № 1626b. [Portfolio № 1626b]. Zbiór akt studenckich sprzed IX ‘39 r. Archiwum Akademii Sztuk Piękných w Warszawie. [in Polish]

ПЕРЕЛІК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Фото 1. Життєпис, написаний власноруч Іваном Кейваном 24 жовтня 1932 року. Зі вступної анкети до Варшавської академії мистецтв. (Kejwan)
- Фото 2. Сторінка з посвідчення Петра Холодного – викладача Варшавської академії мистецтв. (Chłodnyj)

УДК 7.045:739.2]:355.012(470)(477)«20»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-16>

Світлана ДОЛЕСКО,
orcid.org/0000-0001-6702-5606
докторка філософії з образотворчого мистецтва,
декоративного мистецтва, реставрації, директорка
Центру української культури та мистецтва
(Київ, Україна) svitlana@dolesko.com

СИМВОЛІЗМ В ЮВЕЛІРНОМУ МИСТЕЦТВІ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Статтю присвячено сучасному українському ювелірному мистецтву в ракурсі прояву в ньому національно-патріотичних ідей, реакції на військові дії росії-агресора на території України у 2022–2023 роках, осмислення державної символіки та традицій вітчизняного декоративно-прикладного мистецтва. У статті проаналізовано творчість (колекції та окремі вироби) таких ювелірів і брендів, як Станіслав Дрокін, Інеса Ковальова, Ольга Комісарова, *Drutis Jewellery*, *Kochut*, *Nomis*, *Oberig*, *Rockah.brand* та інші. Визначено спільну тенденцію для цих та інших представників ювелірної галузі. Вона полягає в їхній стрімкій реакції на військові дії та спричинені ними події та процеси, що проявилась у розробці новітніх зразків ювелірного дизайну, що мають великий попит серед споживачів, які прагнуть продемонструвати свою приналежність до української нації та переживання за майбутнє України. **Методологія дослідження** обумовлена використанням історико-культурного методу, системного та мистецтвознавчого аналізу, класифікації й узагальнення, опираючись на принципи об'єктивності та історизму. **Науковою новизною** дослідження визначено той факт, що дана стаття є першою в українському мистецтвознавстві спробою охарактеризувати стан сучасного ювелірного мистецтва у хронологічних межах, обумовлених періодом повномасштабної російсько-української війни, з аналізом актуальності ювелірних виробів для українців, які реагують на військові події у тому числі й вибором ювелірних прикрас із колекцій етнопатріотичного спрямування, а також тих, в яких образною мовою ювелірного мистецтва зафіксовані символи цих часів. **Висновки:** встановлено, що протягом 2022–2023 років вітчизняне ювелірне мистецтво переживає значний підйом та, попри складну соціально-економічну ситуацію, здобуває все більше шанувальників в Україні і за її межами, і характеризується наявністю у виробах символів декоративно-прикладного мистецтва та сучасних військових реалій, що характеризує громадянську і патріотичну позицію авторів та споживачів.

Ключові слова: ювелірне мистецтво, ювелірні вироби, ювеліри, народне мистецтво, мистецький образ, прикраси, символізм, російсько-українська війна.

Svitlana DOLESKO,
orcid.org/0000-0001-6702-5606
PhD of Fine art, Decorative Art, Restoration,
Director
Center of Ukrainian Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) svitlana@dolesko.com

SYMBOLISM IN THE JEWELLERY ART OF THE EARLY 21ST CENTURY IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The article is devoted to modern Ukrainian jewellery art from the perspective of national and patriotic ideas embedded therein, response to hostilities conducted by the aggressor Russia in the territory of Ukraine in 2022–2023, comprehension of national symbols and traditions of domestic decorative and applied art. The article analyses the legacy (collections and individual items) of such jewellers and brands as Stanislav Drokin, Inesa Kovaliova, Olha Komisarova, *Drutis Jewellery*, *Kochut*, *Nomis*, *Oberig*, *Rockah.brand* and others. A common trend has been identified for these and other representatives of jewellery industry. It consists in their rapid response to hostilities, as well as events and processes caused by them, which manifested themselves in the development of the latest jewellery design samples, which are in great demand among consumers seeking to demonstrate their belonging to the Ukrainian nation and concerns for the future of Ukraine. **The research methodology** is based on the use of the historical and cultural method, systematic and art analysis, classification and generalization, according to the principles of objectivity and historicism. **The scientific novelty** of the research is determined by the fact that this article is the first attempt in Ukrainian art history to characterize the state of modern jewellery art within the chronological limits determined by the period of full-scale Russian-Ukrainian war; with an analysis of the relevance of the pieces of jewellery for Ukrainians who respond to military events, including by selecting jewellery from ethno-patriotic collections, as well as that reflecting symbols of these times in a figurative language of jewellery art.

Conclusions: *it was established that during 2022–2023 the domestic jewellery art is experiencing a significant rise and, despite the difficult socio-economic situation, is gaining more and more fans in Ukraine and beyond, and is characterized by the presence of symbols of decorative and applied art and modern military realities in the products that characterize the civil and patriotic position of authors and consumers.*

Key words: *jewellery art, piece of jewellery, jewellers, folk art, artistic image, jewellery, symbolism, Russian-Ukrainian war.*

Постановка проблеми. У час повномасштабної війни росії проти України, яка триває з 24 лютого 2022 року, сучасне декоративно-ужиткове мистецтво і дизайн переживають особливий підйом – бренди та окремі митці продукують вироби та окремі колекції як реакцію на події, що відбуваються в країні. На цьому фоні особливо виділяється ювелірне мистецтво, яке набуло нового сенсу з початком війни, є дуже актуальним (На виставці, 2023). Ювелірні вироби цього періоду не лише є доскональними з художньої й технологічної точки зору, їм притаманна ідейність національно-патріотичного напрямку, трансляція стереотипів і смислів воєнних часів. Майстри-ювеліри переважно відмовляються від використання коштовного каміння та дорогоцінних металів, а на перший план виходить ідея. Такі ювелірні прикраси у 2023 році виконують не естетичну та іміджеву функцію, а ідентифікаційну.

Завдяки їм власники заявляють про себе як про свідомих українців, які вболівають за Україну, описують свою національну приналежність мовою прикрас, демонструють свою активну соціальну позицію, демонструють обізнаність щодо тих процесів, які відбуваються в Україні. Таким чином, прикраси характеризують насамперед не фінансовий рівень власника, а його світогляд, смак, повагу до вітчизняного мистецтва, ставлення до ситуації, яка склалась в країні. На перший план виходить мистецький образ ювелірних виробів, який відображає стрімку реакцію на події та процеси. Усе зазначене характеризує сучасне ювелірне мистецтво як новаторське та прогресивне, утворене синтезом мистецтв, зверненням до культурної спадщини українського народу та вираженням індивідуального стилю ювелірів, що потребує особливої уваги науковців.

Аналіз досліджень. Теоретичну основу склали праці в галузі ювелірної справи України різних напрямків вивчення цього виду декоративно-прикладного мистецтва. Серед них дослідження С. Вольського, Г. Врочинської, Ю. Довгань, М. Кравченко, О. Мальцева, Л. Пасічник, М. Петренка, О. Роготченка, Т. Чаговець, Р. Шмагало з історії ювелірного мистецтва України. З. Чегусова, описуючи розвиток і діяльність окремих персоналій декоративного мистецтва України кінця XX століття, окрему увагу приділила мит-

цям-ювелірам. Наукові праці з експертизи культурних цінностей (зразків ювелірного мистецтва) В. Індутного і Б. Платонова описують зацікавлення вітчизняних мистецтвознавців-експертів ювелірними виробами різних часів, із музейних та приватних колекцій. О. Мінжулін розглядає прикраси різних археологічних періодів у дослідженнях із реставрації творів із металу. Для майбутніх практиків ювелірної справи В. Городецьким розроблено навчальну програму й методичні рекомендації з етнодизайну ювелірних виробів та теоретичні матеріали для курсу лекцій з художньої обробки металу.

Мета статті полягає в глибокому аналізі взаємодії між культурою, соціально-політичними процесами та ювелірним мистецтвом, виявленні ключових тенденцій та висвітленні важливості цього комплексного явища в контексті сучасного мистецтва та суспільства.

Завдання дослідження – визначити роль і значення використання української національної символіки, патріотичної ідеї у формуванні та вираженні національної ідентичності через сучасне ювелірне мистецтво України, в період війни росії проти України.

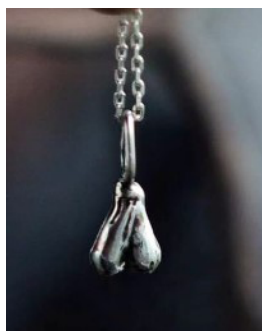
Виклад основного матеріалу. Досліджуючи вплив російсько-української війни початку XXI століття на розвиток українського мистецтва, вчені відзначають, що саме знаки, символи та кольори стають найпопулярнішими сюжетами, бо «сучасне ювелірне мистецтво значною мірою черпає натхнення у масовій культурі» (Триколенко, Єлісеєв, 2023). Тож, можемо сказати, що виробники ювелірних прикрас оперативно реагують на попит, відповідають на запити суспільства, не залишаючись осторонь війни, яка об'єднала українців, спонукала їх відчувати себе народом із багатою історією, матеріальною та духовною культурою.

Проаналізувавши здобутки ювелірної галузі останніх двох років, помічено, що в ювелірних прикрасах переважають блакитний та жовтий кольори, які з перших днів війни стали символами єдності, сили та патріотизму українського народу. Поєднання в ювелірних виробках саме кольорів Державного Прапора – це вже не данина моді, а частина мистецького трансферу від дизайнера-ювеліра широких верств суспільства (Долеско, 2022).

Дизайн виробів воєнного періоду є відповіддю на виклики політичних та соціальних змін у житті суспільства. Водночас спостерігається дбайливе ставлення до збереження унікальності українського дизайну, в умовах глобалізації. З одного боку, простежується розширення меж індивідуальної свободи дизайнера, а з іншого – відчувається вплив суспільства як замовника на дизайнера-ювеліра як виконавця, що дещо обмежує творчі вектори представників ювелірного мистецтва та спрямовує їх до певних символів та форм у розробці своїх колекцій чи окремих прикрас. Усе більше дизайнерів-ювелірів працюють у напрямку створення так званих політичних прикрас. Це їх спосіб розказати світу про Україну, про страшну війну в центрі Європи у XXI ст., про боротьбу українського народу проти країни-окупанта, яка уже кілька століть свідомо нищить і матеріальні, і духовні цінності українців (Долеско, 2023).

Один з випусків журналу “Findings” присвячений саме політичному ювелірному мистецтву. У добірці цього періодичного видання наявні твори на тему війни у виконанні таких українських дизайнерів та брендів, як Галина Бодякова, Антон Бойко, «ВидимоНевидимо», Станіслав Дрокін, Юрій Манько, Катерина Титова, Тетяна Чорна, Denis Music Jewellery, Ellina Iva, Tetyana Kalyuzhna, Olga Komisarova, Volodymyr Yarmusevich.

У контексті дослідження, розглянемо мистецтво Катерини Титової з Донецька та Гостомеля, яка працює зі сріблом, акриловим склом, міддю й перлами. Серед робіт, що увійшли у добірку політичних ювелірних робіт від митців України та Ізраїлю, наявні прикраси «Сталеві яйця» (рис. 1) та «Саша і Володя в Гаазі» (рис. 2) у її виконанні (Катерина б.д.; Сталеві, 2023).

Рис. 1. Авторка: Катерина Титова. Кулон «Сталеві яйця» (срібло)

На створення цього дизайну її надихнула гордість за українських аграріїв, які попри обстріли, збирали врожай, аби прогодувати Україну та

світ – жнива не припинялися жодного дня. Відгукнулися в серці Катерини й подвиги вчителів, які налагоджували безперервність навчального процесу, попри тривоги й ворожі обстріли; лікарів, які рятували життя українців в екстремальних умовах, ризикуючи власним життям. Вразило мисткиню те, як зранку всім миром люди збиралися на допомогу постраждалим від нічних обстрілів, під час яких страждали домівки – вставляли вікна, висаджували квіти, плели маскувальні сітки. Цей кулон авторка створила в першу чергу для себе, щоб утвердити мовою декоративно-прикладного мистецтва стійкість українців. Символічною є й історія його створення. За словами авторки, у перші воєнні жнива, коли вона дивилась новини, де показували, як героїчно фермери збирали врожай, як в українських школах тривала підготовка до Першого дзвоника, а лікарні ремонтувались – вона плакала. Тому що українці є нацією зі «сталевими яйцями». Саме так і виникла концепція цієї прикраси, яка вже стала легендарною.

Сережки «Саша і Володя в Гаазі»¹, які в березні 2023 року стали частиною фондів Національної Скарбниці України. Це своєрідна візуалізація бажаного майбутнього, де неодмінно здійсниться неприхована мрія всіх українців – суд над двома диктаторами та їх смерть, що відкрито обговорюють в суспільстві.

Рис. 2. Авторка: Катерина Титова. Сережки «Саша і Володя в Гаазі» (срібло)

У прикрасах, які створює ювелір із Києва Юрій Манько, наявна авторська концепція зображення війни в марках-значках (рис. 3). Митця надихнув успіх поштової марки «Руський військовий корабель», яка з'явилась після того, як російські окупанти на початку війни намагались захопити острів Зміїний, а прикордонники у відповідь їм сказали загальновідому фразу про бажаний напрямок руху загарбницького воєнного корабля, яка одразу стала популярною в соціальних мере-

¹ Саша – Олександр Лукашенко, президент Білорусі; Володя – Володимир Путін, президент російської федерації.

жах як символ оптимізму й незламності українців (Божок, б. д.).

Рис. 3. Автор: Юрій Манько.
Марка-значок «Привид Києва» (срібло)

Ювелірне мистецтво стало й невід’ємним елементом культурної дипломатії. Українські дизайнери-ювеліри, своїми колекціями намагаються привернути увагу не лише до твору мистецтва, але й до подій, які спонукали саме так, у даному ракурсі створювати нові ювелірні твори. До таких проявів культурної дипломатії належить колекція «Спротив» від Дениса Музики. У воєнному, як і в довоєнному дизайні його ювелірних виробів домінують фундаментальність і мінімалізм форми та лаконічність, стриманість кольору. Прикраси виготовлені переважно з титану, що символізує міць українського народу, а гострі форми прикрас нагадують форми оборонних споруд. Колекцію з успіхом було представлено на Vienna Design Week (Відень, Австрія) та на виставці сучасних ремесел і майстерності Contemporania (Барселона, Іспанія). Участь в іспанській виставці стала результатом перемоги в конкурсі, який оголосили організатори виставки «Contemporania» у 2022 році (рис. 4) (Бакієва, 2023). За словами майстра, він присвятив колекцію «невпинній боротьбі з російською агресією» (Denis, б. д.).

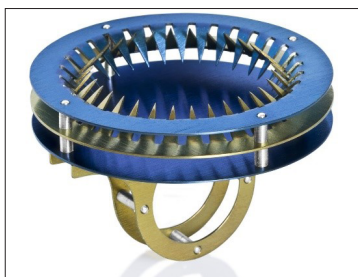

Рис. 4. Автор: DENIS MUSIC (Денис Музика).
Каблучка з колекції «Спротив»
(титан, сталь, срібло)

Харківський ювелір Станіслав Дрокін з початку війни, яку зустрів у рідному Харкові, розпочав писати свій щоденник війни, створюючи колекцію,

яка має зберегти «пам’ять про події кожного дня війни росії проти України: пам’ять про мужність захисників, знищену росіянами культурну, історичну, наукову спадщину та забрані життя. Також є символом подяки за міжнародну правову, гуманітарну, медичну та військову допомогу, що сприяє перемозі України та символом відродження життя на уламках трагедії». Знаковою та вже відомою на весь світ стала брошка № 1-24022022 з колекції «Незабудька» в основі якої – уламок справжнього російського снаряда, який окупанти направили на мирне місто (рис. 5). Назва брошки – це не випадковість, а індивідуальний номер, який за задумом автора «зберігає пам’ять про події конкретного дня війни» (Stanislav, б. д.).

Рис. 5. Автор: Станіслав Дрокін.
Брошка № 1-24022022 з колекції «Незабудька»
(титан, бронза, уламок російського снаряда)

Перша леді України Олена Зеленська вдягнула цю брошку, коли давала інтерв’ю виданню «РБК Україна». Символізм цього жесту передусім полягає в тому, що в даному інтерв’ю дружина Президента говорила «про важливі виклики, які постають перед Україною після Перемоги у війні». За словами Станіслава Дрокіна, така сама брошка є й колекції Першої леді США Джилл Байден (Створена з уламка, 2023).

Ще одну брошку з цієї колекції² було продано на онлайн-торгах аукціону Sotheby’s в Женеві, проведеного 10 листопада 2022 року. Загалом на аукціоні було представлено шість ювелірних прикрас українських брендів (*Rockah.brand, Nomis, Inesa Kovalova, Drutis Jewellery, Oberig, Stanislav Drokin*) та чотири прикраси від відомих європейських ювелірних домів (*Margherita Burgener, Paul Fisher Jewellery, Thomas Faerber SA, Golay, Fils & Stahl*). Усі кошти з продажу було спрямовано центру реабілітації Superhumans Center³, що займається порятунком, реабілітацією та протезуванням дорослих і дітей, які постраждали внаслідок бойових дій (Stanislav, б. д.; Wow, 2023).

² Примірник № 2-25022022 з колекції «Незабудька» (лот 990) продано на аукціоні Sotheby’s – Important Jewels, Geneva (10.11.2022) за 12.600 CHF.

³ Загальна сума торгів разом із комісією, яку Sotheby’s віддав на користь реабілітаційного центру складає 53,424 швейцарські франки.

Одним із символів трагічного етапу російсько-української війни стало знищення 27 лютого 2022 року під час ворожої повітряної атаки на аеропорт в Гостомелі одного з найбільших і найпотужніших у світі транспортного літака АН-225 «Мрія», створеного українськими авіаконструкторами у 1988 році на КБ імені Антонова в Києві. Українці важко переживали втрату одного зі своїх легендарних символів, і у відповідь на суспільну реакцію, ювелірні бренди розробили дизайни кулонів із «Мрією», які стали дуже популярними серед клієнтів. Кулони з літаком є в колекціях українських ювелірних брендів Kochut, MONO jewelry, Golden Tree та ін. (рис. 6).

Рис. 6. Кулон «Мрія» від бренду Kochut (золото)

У 2022 році організатори проекту AdornAxis (Нью-Йорк, США) попросили мистців з усього світу через своє мистецтво показати, де вони зараз знаходяться ментально чи фізично, і що надихає їх у цей конкретний період історії, який вони зараз переживають. Організатори звернулися до художників-ювелірів із тим, щоб через свої твори вони розкрили актуальні питання: що, на їхню думку, представляє суспільство, в якому ми зараз живемо. У підсумковій виставці проекту «Тут і зараз, знаки часу» взяли участь 55 художників з 22 країн світу.

Так, Ольга Комісарова представила на виставці брошку «Місто, якого більше не існує» (рис. 7). Сама мисткиня каже, що цей твір про «зруйновані міста, про понівечені життя, про ріки крові

Рис. 7. Авторка: Ольга Комісарова (@ok.enamel).
Брошка «Місто, якого більше не існує»

та загибель невинних людей. Ця робота про біль... Спроба саморефлексії та самотерапії. Ця робота – спроба досягнути незбагненне сьогодення і через багаторазове переживання болю віднайти втрачений внутрішній спокій і рівновагу» (Olga, б. д.).

Дизайнерка ювелірних прикрас, архітектор, викладачка артдизайну та архітектури, кураторка й активна учасниця художніх і ювелірних виставок, Тетяна Чорна (@tetianachorna.jewelry), яка заснувала свій бренд ще у 2010 році, під час війни створила колекцію брошок з металевого паркану, пробитого осколками російських снарядів (рис. 8). Як зазначає авторка, вона створює «мистецтво з теперішнього. З нових матеріалів та емоцій, що з'являються навколо нас під час війни» (ChornaTetiana, б. д.). Авторській ювелірній манері Тетяни Чорної притаманне поєднання різних технік та матеріалів, конструювання унікальних та актуальних виробів.

Рис. 8. Авторка: Тетяна Чорна.
Брошка «російська дружба» з колекції
«Все про дружбу народів»

Бренд Bevza, який ще з 2018 року випустив колекцію ювелірних прикрас, де центральним елементом є пшеничні колоски з рухомими деталями зерна, як символ родючої української ниви. А після вторгнення росіян на територію України, колекцію було доповнено сережками «Спалені колоски» (рис. 9), які символізують нагадування про ціну хліба у час війни, коли окупанти намагаються знищити цінний урожай пшениці (Burned, б. д.).

Рис. 9. Автор: Bevza.
Сережки «Спалені колоски» (позолочена латунь,
катафорізний лак)

Бренд Rimmart.jewelry, заснований Риммою Ушаковою, у 2023 р. спільно з архітекторкою і моделлю Zuieva Katya (*Зуевою Катєю*) створив благодійну прикрасу «Крапля до краплі» (рис. 10). Вона уособлює ідею, що всі українці є частиною великої непереборної сили, в якій зусилля кожного відіграють важливу роль, навіть якщо вони здаються не вельми масштабними. Частину коштів з продажу благодійної прикраси перераховуються на потреби 72-ї бригади ім. Чорних Запорозжців. Під час створення цієї прикраси, Катя Зуєва отримувала натхнення з того, «що її оточує кожен день: любов до рідної країни, віра у суспільство, і відданість своїм співвітчизникам, які готові стати частиною чогось великого та боротися разом за єдину мету» (Rimmart, б. д.).

Рис. 10. Автори: Rimmart.jewelry та Zuieva Katya. Прикраса «Крапля до краплі» (срібло, позолота)

Ще одним свідченням реакції ювелірного мистецтва на вкрай важливі суспільні події є робота у 2023 році намиста «Батьківщина», на якому центром композиції є зменшена копія монумента «Батьківщина-мати» (рис. 11), з колекції «vDoma». Як відомо, 8 серпня 2023 року на цьому монументі радянський герб було замінено українським Тризубом (Necklace, б. д.).

Рис. 11. Автор: «vDoma». Намисто «Батьківщина» (ювелірна латунь з родієвим покриттям 18K)

Чи не найпопулярнішою в наші дні є каблучка «Моя Україна», відома також під назвами «Карта

України», «Карта України. Перстень як у Джолі», «Моя Україна», «Перстень з контуром карти України», «Твоя батьківщина», «Україна» та ін. Виріб виконується багатьма вітчизняними ювелірними брендами в сріблі, золоті, нержавіючій сталі тощо, є доволі доступним за ціною та перебуває у широкому продажу офлайн та онлайн.

Так, бренд Oniks позиціонує цей виріб так – «Карта України. Перстень як у Джолі» (рис. 12). Оскільки цю ювелірну прикрасу було подаровано всесвітньо відомій американській актрисі Анджеліні Джолі під час її візиту до України у 2022 році як посол доброї волі ООН у справах біженців та організації допомоги (Срібна каблучка, б. д.).

Рис. 12. Автор: Oniks. Каблучка «Карта України. Перстень як у Джолі» (біле золото)

Усі вищезазначені та багато інших брендів втілюють національну ювелірну традицію, закріплену професійною освітою, флагманами якої в наш час є Львівська Національна Академія Мистецтв, Київська державна академія декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла, Харківська державна академія дизайну і мистецтв, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, які ведуть навчальний процес, попри військові реалії. А головними трансляторами творчих концепцій ювелірної галузі передусім є сторінки брендів та окремих майстрів у соціальних мережах.

Висновки. У статті вперше у вітчизняній науці шляхом предметного аналізу описано реакцію сучасного українського ювелірного мистецтва на російсько-українську війну, перший етап якої розпочався у 2014 році військовими діями у східних областях України та анексією Криму, перетворившись на повномасштабний ворожий напрям 24 лютого 2022 року. Для вирішення поставленого завдання, було проаналізовано напрямки діяльності та окремі ювелірні вироби таких майстрів та окремих брендів цього виду декоративно-прикладного мистецтва, як Станіслав Дрокін, Інеса Ковальова, Ольга Комісарова, Антон Соколов,

Тетяна Чорна, Bevza, Drutis Jewellery, Kochut, Nomis, Oberig, Oniks, Rockah.brand.

Після чого встановлено, що в діяльності цих та інших представників ювелірного мистецтва України патріотично-військова тематика у 2023 році є пріоритетною та нараховує сотні унікальних моделей ювелірних виробів. У підсумку, беручи до уваги наявність потужної ювелірної

школи, яка бере свій початок із ювелірного мистецтва попередніх століть, стрімкий розвиток національного ювелірного мистецтва, сміливі експериментів із дизайном ювелірних виробів та появу нових брендів і окремих виробників – вбачаються значні перспективи у подальшому аналізі цього виду декоративно-прикладного мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакієва М. Denis Music випустив ювелірну колекцію про український спротив. Її представлять у Відні та Барселоні. *DTF MAGAZINE*. URL: <https://donttakefake.com/denis-music-vypustyv-yuvelirnu-kolektsiyu-pro-ukrayinskyj-sprotyv-yiyi-predstavlyat-u-vidni-ta-barseloni/> (дата звернення: 20.11.2023).
2. Божок С. Митець, закоханий у каміння: історія київського ювеліра. *Вечірній Київ*. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/87440/> (дата звернення: 20.11.2023).
3. Долеско С. В. Трансформація мистецького образу українського народного костюма кінця ХХ – початку ХХІ ст. : дис. ... д-ра філос. ... : 023 – «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація». Київ, 2023. 277 с.
4. Долеско С. Особливості семантики синього та жовтого кольору в одязі українців в період російсько-української війни (2022 р.). *Міждисциплінарні дослідження: гуманітарні та природничі науки* : зб. матеріалів: наук.-практ. конф., м. Одеса, 22–23 лип. 2022 р. Одеса, 2022. С. 7–10.
5. Катерина Титова прикраси зі срібла Titowa (@titowa_jewellery). *Instagram*. URL: https://www.instagram.com/titowa_jewellery/ (дата звернення: 20.11.2023).
6. На виставці «Україна, яка бореться» ювеліри осмислюють російсько-українську війну. *Національний музей історії України*. URL: <https://nmiiu.org/novyny/2849-na-vystavtsi-v-skarbnytsi-iuveliry-osmysliuiut-rosiisko-ukrainsku-viynu> (дата звернення: 20.11.2023).
7. Срібна каблучка «Моя Україна». *Oniks*. URL: <https://oniks.ua/ua/products/112211> (дата звернення: 14.12.2023).
8. Сталеві яйця та мертві диктатори. Роботи ювелірки Катерини Титової потрапили на шпальти відомого журналу. *TV-ПАРК*. URL: <https://tv-park.ua/stalevi-yajczya-ta-mertvi-dyktatory-roboty-yuvelirky-kateryny-tytovoyi-potrapuly-na-shpalty-vidomogo-zhurnalu/> (дата звернення: 20.11.2023).
9. Створена з уламка ракети. Олена Зеленська одягла особливу брошку Незабудка від харківського ювеліра. *Видавничий дім «Медіа-ДК»*. URL: <https://life.nv.ua/ukr/krasota-i-moda/olena-zelenska-vrazilo-broshkoju-stvorenoyu-z-ulamku-rosiyskoji-raketi-harkivskim-yuvelirovom-foto-50335293.html> (дата звернення: 20.11.2023).
10. Триколенко С. Т., Єлісєєв І. А. Війна очима українських митців – знакові образи і новітня символіка. *Сталій розвиток авіаційної інфраструктури України* : колективна монографія. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 285–300. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/59798> (дата звернення: 20.11.2023).
11. Burned Spikelet Short Earrings. *Bevza Official Online Store*. URL: <https://bevza.com/products/burned-spikelet-short-earrings> (date of access: 14.12.2023).
12. ChornaTetiana (@tetianachorna.jewelry). *Instagram*. URL: <https://www.instagram.com/tetianachorna.jewelry/> (date of access: 25.11.2023).
13. Denis Music (@denis_music_jewellery). *Instagram*. URL: https://www.instagram.com/denis_music_jewellery/ (date of access: 20.11.2023).
14. Necklace Motherland. *KOLOMATSKA*. URL: <https://kolomatska.com/products/necklace-motherland> (date of access: 14.12.2023).
15. Olga Komisarova (@ok.enamel). *Instagram*. URL: <https://www.instagram.com/ok.enamel/> (date of access: 25.11.2023).
16. Rimmart випускає благодійну прикрасу в колаборації з архітекторкою Катєю Зуєвою [Rimmart releases charity jewelry in collaboration with architect Katya Zueva]. *THE ICON*. URL: <https://www.theiconua.com/fashion/rimmart-vypuskaye-blagodijnnu-prykrasu-v-kolaboracziyi-z-arhitektorkoyu-kateyu-zuevoyu-kraplya-do-krapli/> (дата звернення: 14.12.2023).
17. Stanislav Drokin (@stanislavdrokin). *Instagram*. URL: <https://www.instagram.com/stanislavdrokin/> (date of access: 20.11.2023).
18. Wow! Українські ювеліри зібрали понад 2 млн гривень на аукціоні Sotheby's в Женеві. *JetSetter*. URL: <https://jetsetter.ua/wow-ukrayinski-yuveliry-zibraly-ponad-2-mln-gryven-na-auktsioni-sotheby-s-v-zhenevi/> (дата звернення: 20.11.2023).

REFERENCES

1. Bakiieva M. Denis Music vypustyv yuvelirnu kolektsiyu pro ukrainskyi sprotyv. Yii predstavliat u Vidni ta Barseloni [Denis Music has released a jewelry collection about Ukrainian resistance. It will be presented in Vienna and Barcelona]. (2023). *DTF MAGAZINE*. Retrieved from <https://donttakefake.com/denis-music-vypustyv-yuvelirnu-kolektsiyu-pro-ukrayinskyj-sprotyv-yiyi-predstavlyat-u-vidni-ta-barseloni/> [in Ukrainian].
2. Bozhok S. Mytets, zakokhanyi u kaminnia: istoriia kyivskoho yuvelira [An Artist in Love with Stones: The Story of a Kyiv Jeweler]. *Vechirniy Kyiv*. Retrieved from <https://vechirniy.kyiv.ua/news/87440/> [in Ukrainian].

3. Dolesko S. V. (2023) Transformatsiia mystetskoho obrazu ukrainskoho narodnoho kostiua kintsia XX – pochatku XXI st. [Transformation of the artistic image of the Ukrainian national costume at the end of 20th century – beginning of the 21st century]. : dys.... d-ra filos. ... : 023 – “Obrazotvorche mystetstvo, dekoratyvne mystetstvo, restavratsiia”. 277 [in Ukrainian].
4. Dolesko S. (2022) Osoblyvosti semantyky synoho ta zhovtoho koloru v odiazi ukraintsiv v period rosiisko-ukrainskoi viiny (2022 r.) [Features of the semantics of blue and yellow in the clothes of Ukrainians during the Russian-Ukrainian war (2022)]. *Mizhdystsyplinarni doslidzhennia: humanitarni ta pryrodnychi nauky* : zb. materialiv: nauk.-prakt. konf. 7–10 [in Ukrainian].
5. Kateryna Tytova. Prykrasy zi sribla Titowa [Titowa silver jewelry]. (@titowa_jewellery). *Instagram*. Retrieved from https://www.instagram.com/titowa_jewellery/ [in Ukrainian].
6. Na vystavtsi “Ukraina, yaka boretsia” yuveliry osmysliuiut rosiisko-ukrainsku viinu [At the “Fighting Ukraine” exhibition, jewelers reflect on the Russian-Ukrainian war]. (2023). *Natsionalnyi muzei istorii Ukrainy*. Retrieved from <https://nmui.org/novyny/2849-na-vystavtsi-v-skarbnytsi-iuveliry-osmysliuiut-rosiisko-ukrainsku-viinu> [in Ukrainian].
7. Sribna kabluchka “Moia Ukraina” [“My Ukraine”]. *Oniks*. Retrieved from <https://oniks.ua/ua/products/112211> [in Ukrainian].
8. Stalevi yaitsia ta mertvi dyktatory. Roboty yuvelirky Kateryny Tytovoi potrapyly na shpalty vidomoho zhurnalu [Steel eggs and dead dictators. The works of jeweler Kateryna Titova were featured in the famous magazine]. (2023). *TV-PARK*. Retrieved from <https://tv-park.ua/stalevi-yajczya-ta-mertvi-dyktatory-roboty-yuvelirky-kateryny-tytovoyi-potrapyly-na-shpalty-vidomogo-zhurnalu/> [in Ukrainian].
9. Stvorena z ulamka rakety. Olena Zelenska odiahla osoblyvu broshku Nezabudka vid kharkivskoho yuvelira [Created from a fragment of a rocket. Olena Zelenska wore a special Nezabudka brooch from a Kharkiv jeweler]. (2023). *Vydavnychi dim “Media-DK”*. Retrieved from <https://life.nv.ua/ukr/krasota-i-moda/olena-zelenska-vrazil-broshkoyu-stvorenoyu-z-ulamku-rosiyskoji-rakety-harkivskim-yuvelirovom-foto-50335293.html> [in Ukrainian].
10. Trykolenko S. T., Yeliseiev I. A. (2023) Viina ochyma ukrainskykh myttsiv – znakovi obrazu i novitnia symbolika [War through the eyes of Ukrainian artists – iconic images and the latest symbolism]. *Stalyi rozvytok aviatsiinoi infrastruktury Ukrainy* : kolektyvna monohrafiia. 285-300. Retrieved from <https://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/59798> [in Ukrainian].
11. Burned Spikelet Short Earrings. Bevza Official Online Store. Retrieved from <https://bevza.com/products/burned-spikelet-short-earrings> [in Ukrainian].
12. ChornaTetiana (@tetianachorna.jewelry). *Instagram*. Retrieved from <https://www.instagram.com/tetianachorna.jewelry/> [in Ukrainian].
13. Denis Music (@denis_music_jewellery). *Instagram*. Retrieved from https://www.instagram.com/denis_music_jewellery/ [in Ukrainian].
14. Necklace Motherland. KOLOMATSKA. Retrieved from <https://kolomatska.com/products/necklace-motherland> [in Ukrainian].
15. Olga Komisarova (@ok.enamel). *Instagram*. Retrieved from <https://www.instagram.com/ok.enamel/> [in Ukrainian].
16. Rimmart vypuskaie blahodiinu prykrasu v kolaboratsii z arkhitektorkoiu Kateiu Zuievoiu. THE ICON. Retrieved from <https://www.theiconua.com/fashion/rimmart-vypuskaye-blagodijnu-prykrasu-v-kolaboracziyi-z-arhitektorkoyu-kateyu-zuyevoyu-kraplya-do-krapli/> [in Ukrainian].
17. Stanislav Drokin (@stanislavdrokin). *Instagram*. Retrieved from <https://www.instagram.com/stanislavdrokin/> [in Ukrainian].
18. Wow! Ukrainski yuveliry zibraly ponad 2 mln hryven na auktsioni Sotheby’s v Zhenevi [Ukrainian jewelers collected over 2 million hryvnias at the Sotheby’s auction in Geneva]. (2023). *JetSetter*. Retrieved from <https://jetsetter.ua/wow-ukrayinski-yuveliry-zibraly-ponad-2-mln-gryven-na-auktsioni-sotheby-s-v-zhenevi/> [in Ukrainian].

УДК 008:312.421 (Мистецтвознавство. Дизайн)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-17>

Наталія ЄНЧЕВА,
orcid.org/0009-0008-8551-9712
аспірантка кафедри дизайну та технологій
Київського національного університету культури і мистецтв
(Київ, Україна) 24natalochka@gmail.com

БРЕНДИНГ В СИСТЕМІ МОДНОЇ ІНДУСТРІЇ

Актуальність проблеми. Бренд, виробництво брендів як брендинг має дві ознаки. Це праця самого бренду у комунікативному середовищі і праця навколишнього середовища над удосконаленням і створенням бренду. Такий системний підхід дає надію на те, що брендинг можна визначити як певний проект, буквально – кинутий вперед, передбачення майбутнього. Тобто, дизайнерська реконструкція бренду полягає в тому, що він визначається суто проектно, в контексті дизайнерських стратегій: дивергенції – розширення меж дії, трансформації – визначення творчого ядра, конвергенції – визначення найбільш оптимальної стратегії просування модного продукту на ринок. **Метою статті** є визначення феномену брендингу як системного виміру розвитку сучасних дизайнерських технологій. **Методологія дослідження** визначається компаративним (порівняльним) та полісистемним підходами. **Наукова новизна статті.** Брендинг здійснюється як всебічна і адекватна легалізація і легітимація торгової марки, бренду, які набувають ознак екстра-класу. Але сама по собі виробнича платформа високої моди не є рентабельною. Виробляється мало моделей, в п'яти-шести екземплярах, які тиражуються в сто-двісті екземплярів. Так, фактично, утворюється лише імідж, центр для розкрутки інших технологій, які надають брендингу можливість здійснити свій потенціал в рамках прет-а-порте, тобто, вже готових виробів і функціональної моди. **Висновки.** Поняття «бренд» стало широко вживаним. Ретрореконструкція бренду, брендингу в історії культури, зокрема історії моди стає спеціальним завданням дослідження і потребує свого автентичного інструментарію. Таким інструментарієм є система позиціонування бренду, де брендинг як створення комунікативного середовища, а також характеристика моди в широкому сенсі, як ювеналізація реальності, застосування кодів ювенальності культури, пошуку ідеального флеш-іміджу та ідеального образу людини в контексті модних інновацій виконують ролі імагінативної функції.

Ключові слова: торгова марка, бренд, брендинг, дизайн-менеджмент, імагінація інформації.

Natalia YENCHEVA,
orcid.org/0009-0008-8551-9712
Graduate student at the Department of Design and Technologies
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) 24natalochka@gmail.com

BRANDING IN THE FASHION INDUSTRY SYSTEM

The urgency of the problem. Brand, production of brands as branding has two features. This is the work of the brand itself in the communicative environment and the work of the environment to improve and create the brand. Such a systematic approach gives hope that branding can be defined as a certain project, literally thrown forward, a prediction of the future. That is, the designer reconstruction of the brand consists in the fact that it is determined purely by design, in the context of designer strategies: divergence – expanding the boundaries of action, transformation – defining the creative core, convergence – defining the most optimal strategy for promoting a fashionable product to the market. The purpose of the article is to define the phenomenon of branding as a systemic dimension of the development of modern design technologies. The research methodology is determined by comparative (comparative) and polysystemic approaches. Scientific novelty of the article. Branding is carried out as a comprehensive and adequate legalization and legitimization of a trademark, a brand that acquires extra-class features. But a high fashion production platform alone is not profitable. Few models are produced, in five to six copies, which are replicated in one hundred to two hundred copies. So, in fact, only an image is formed, a center for the promotion of other technologies that give branding the opportunity to realize its potential within the framework of ready-to-wear, that is, ready-made products and functional fashion. **Conclusions.** The term «brand» has become widely used. The retro-reconstruction of the brand, branding in the history of culture, in particular the history of fashion, becomes a special research task and needs its own authentic tools. Such a toolkit is the system of brand positioning, where branding as the creation of a communicative environment, as well as the characteristics of fashion in a broad sense, as the juvenilization of reality, the application of the codes of cultural youth, the search for the ideal flash image and the ideal image of a person in the context of fashion innovations play the role of an imaginative function.

Key words: trademark, brand, branding, design management, information imagination.

Постановка проблеми. Соціокультурна дії бренду визначається як брендинг. Важливо зазначити амбівалентний характер брендингу як культурно-історичної події. Йдеться мова про подію, бо це вже сценічна реальність, феномен певної імагінації (якщо не театралізації) простору культури. Якщо говорити про брендинг як дизайн-стратегію, то вона актуалізує рефлексивність ідеального та матеріального, взаємодію мистецтва як єдність вмінь, майстерності, творчості. Так, брендинг визначається з точки зору реалізації культурно-історичного, економічного, художнього і будь-якого іншого потенціалу бренду.

Все це дає можливість охарактеризувати бренд як соціокультурну реальність, ідентифікувати його як брендинг, тобто дію бренду, дію знакових систем, визначити як се міоз (дію знаків), в якому так чи інакше презентуються три складові: предметна, зображувальна і вербальна. Ці реалії охарактеризував Ролан Барт, власне, він вперше зазначив вестиментарний код, тобто, код одягу, як єдність предметно-знакового, зображувально-знакового, і вербально-знакового контекстів (Барт, 1985). Ми не дарма скрізь додали чинник «знаковий», бо Барт його виносить за скобки. Знаковий контекст у Барта характеризує міф (новітній міф) як міфологізацію реальності, здійснення ідеального продукту, як вторинну моделюючу систему, де брендинг формується як образ в контексті предметних, зображувальних і вербальних конотацій.

Отже, ми маємо суто, будемо казати, комерційний, рекламний і водночас орієнтований на предметний світ товарів процес. Звичайно, це є засадою, основою брендингу, над цією основою структурується брендинг самодостатньої імагінації, визначення «душі» бренду, анімації культури. Тобто, втілення в продукт, предмет, душі як анімація – це і є завдання бренду, по великому рахунку.

Аналіз досліджень і публікацій. Культурно-історичні виміри комунікації визначалися в працях К.-О. Апеля, Р. Барта, Ю. Габермаса, Т. Гуменюк, Д. Ділі, Ю. Легенького та ін. Аналіз системи функціонування бренду в контексті комунікації та культурних практик дістав розгорнутого визначення в дослідженнях Д. Аакера, Ф. Котлера, О. Шандренко та ін. Дизайнерські засади продукування проекту досліджувалися в роботах Дж. К. Джонса та ін. адже формування бренду як культурно-історичної цілісності ще мало вивчено.

Мета дослідження – визначити феномен брендингу як системного виміру розвитку сучасних дизайнерських технологій.

Виклад основного матеріалу. Рух марки до сильної марки, бренду і сильного бренду – це

сталий процес, який займає десятиліття, а інколи століття. Торгова марка як предметний показник, позначник якості набуває ознак надреальності, перетворюється в бренд, а бренд згодом стає всезагальним імагінативним абсолютом ідеальної презентації товарів та послуг. Тобто важливим є не сам товар, а його символічне значення, репродукування і трансформація якості знаку.

Ми бачимо достатньо простий і ясний маркетинговий підхід, який реалізує просування торгової марки або бренду, захоплення їм певної ніші, створення самодостатньої брендової якості. Всі ці процедури описуються як сегментування, структурування, селекція ринку, а також і споживачів, які сприймають бренди і вступають в контакт з тими акторами, які позиціонують бренди, а також здійснюють продаж певної продукції.

Сама ситуація позиціонування і просування бренду в рамках його універсалізації може бути достатньо складно оціненою. Тут визначають декілька стадій:

– недопозиціонування – тобто, ті, хто здійснюють брендинг, недостатньо уявляють собі споживачів;

– надпозиціонування – надзвичайно вузьке розуміння бренду як марки, яка вживлюється в той чи інший конгломерат, і таким чином, втрачає свою конкурентоздатність;

– хитке, сумнівне позиціонування – споживачі не вірять в ті високі якості, які заявляє бренд.

Тобто бренд як завоювання місця на ринку здійснює сам себе, а з іншого боку, здійснює своє місце в контексті інших брендів, має певну екологічну нішу. Весь цей процес, направлений ззовні всередину і зсередини назовні, має назву брендингу.

Цього достатньо, щоб побачити функціональний маркетинг менеджменту, тобто, управління проектуванням брендингу як системи передбачення майбутнього. Вона має бути сформована по вертикалі, горизонталі, як маркетинговий набір, комунікаційний набір, мати ознаки спів'єдності всіх складових, а також фінансову підпитку. Тобто, такий підхід дає можливість говорити, що брендинг є комерційно усталена структура того, що зветься брендом, стає певною легітимацією довіри до того, хто здійснює бренд.

Стратегія брендингу в Україні досліджується достатньо серйозно. Так, В. Перція визначив цілу систему формування популярності бренду (Перція, 2001). Валентин Перція – Генеральний директор та співвласник групи компаній BrandAid створив понад 20 нових брендів на ринку України – визначає, що компанією Young&Rubicam

(Y&R) здійснено більше 621 глобальної оцінки брендів. На основі отриманих даних Y&R визначено провідні ознаки семіозу брендів. Це відмінність (differentiation), доцільність (relevance), релевантність (relevance), повага (esteem), знання (knowledge), або розуміння (knowledge).

Тобто, сама по собі типологія визначених чинників структури бренду (відмінність, доцільність, повага, розуміння), так чи інакше свідчить про те, що бренд існує як живий організм культуротворчості, а фактично, стає тою соціальною складовою міфотворчості, яка в моді набуває своїх особливих предметних, візуальних і наративно-вербальних ознак.

Вживають найбільш сильні бренди, але вони мають змогу бути сильними, якщо за ними стоїть капітал, високі технології і історія, довіра, опрацьований імідж, брендинговий тезаурус, про який йшлося. Можна засвідчити, що глобальні трансформації, які приходять в коло брендингу, зазначають стратегії їх трансформації, які орієнтовані на:

- індивідуальність;
- орієнтацію на майбутнє;
- конкурентоздатність.

Отже, весь цей структурно-функціональний код брендингу свідчить про те, що такі бренди, як Кока-Кола, Пепсі-Кола, МакДональдс, Кодак, IBM, American Express і інші не просто засвоїли правила гри, але диктують їх іншим брендам, які стають залежними від загальних маркерів брендовості, які так чи інакше приходять у високу моду.

Висока мода – це досить складний конгломерат моди, який зазначається, як «от-кутюр», «високе шитво», орієнтований на створення костюмів екстра-класу, люкс, високої якості. До створення одягу додається величезний набір аксесуарів: парасольки, хустки, шарфи, портфелі, сумки, шляпки, прикраси і все інше. Дома моди, які здійснюють комплексну продукцію от-кутюр, працюють на споживача.

Вважається, що історичним центром високої моди є Париж. Власне, тут існують найбільш престижні дома (або будинки) високої моди. Той же самий Карл Лагерфельд працював в Парижі, американець Т. Форд створював моделі для італійського дому моди Гуччі і французьких домів моди. П'єр Карден, Е. Унгаро, Н. Річчі за своїм походженням є італійцями, але вони теж знайшли своє місце в Парижі, не говорячи про велику плеяду японських модельєрів. Тобто, Париж – це центр високої моди, центр всієї, будемо казати, екстраординарної реальності, яка визначає верхівку брендингу моди, демонструє можливість

презентації тих імперативів, які в контексті високої моди стають показниками якості.

Кількість домів високої моди змінюється, але їх не багато. От декілька з відомих брендів: Armani, Balmain, Chanel, Christian Dior, Christian Lacroix, Emanuel Ungaro, Givenchy, Gucci, Hanae Mori, Jean-Paul Gaultier, Louis Ferraud, Thierry Mugler, Yves Saint Laurent, Versace, Valentino. Дім високої моди стає глобальним брендом.

Відтак, важливо створити особливі уявлення про об'єкт – це і є, фактично, ментальність бренду. Ця ментальність консервується, структурується і в певній мірі створює свою ауру, яка презентує світ моди. Тобто, весь світ, який зазначається як брендинг в сфері високої моди є своєрідною рекурсією, зверненням до витоків, до глибинного засадничого принципу модності, який дає індивідуальність кожній марці, кожному бренду і кожному імені, яке визначається, як лейбл, логотип і інше.

Бренд як імагінативний абсолют має певну імперативну функцію, або владу над споживачем, сприяє швидкому і точному розпізнаванню об'єктів моди, забезпечує максимальну відмінність від конкурентних брендів, а також максимально чітко фіксує і презентує ім'я майстра, образ життя людини як цілісність культури.

Всі складові брендингу мають в моді свою достатньо визначену структуру. Це лейбл, що виявляє і презентує засоби комунікації. Це певний ярлик, тобто, те, що є маркером товару, є достатньо впізнаваною конфігурацією презентації. Фірмовий знак, логотип теж презентують бренд, але кожен по-своєму. Логотип – це лого-образ, а фірмовий знак орієнтований на ту фірму, яку він презентує. Ці складові модного тезаурусу достатньо відомі, утворюють те, що зветься фірмовий стиль, образ моди, асоціюється з широко відомими графічними марками і конфігураціями брендингу.

Так, класичним взірцем є образ духів «Шанель», де, на відміну, від пишних форм ар-деко і стилю модерн в моду прийшов прямокутник або квадрат з ярко зазначеним принципом, де все свідчило про моностиль. Навіть образ «Chanel n 5 Paris eau de parfum» виглядав як своєрідні рейки залізної дороги, які створили новітній образ простоти бренду.

За цим всім стоїть образ фемінної культури, манекенниць і тих моделей, які презентують образи доби. Так, брендинг продукується відомими топовими моделями. Це Л. Евангеліста, Н. Кемпбелл, Л. Каста, а також кінозірки і співаки: Мадонна, Ш. Стоун, М. Йовович, Дж. Лопес, Н. Кідман. Зірки сцени та екрану стають носіями

рекламних образів, героями брендингу як носія і розповсюдження не лише аромату духів, не лише якості, але й образу світу, стилю життя. Цей креативний вимір універсального сценізму моди як своєрідний образ брендингу дає надзвичайно гострий і цікавий тип імагінації виробів, який можна зазначити як усталений і завершений ідеал.

Всім відомий образ Ів Сен-Лорана, коли він в оголеному вигляді сфотографувався для рекламної кампанії свого парфуму для чоловіків. Це виглядає екстравагантно, а зараз вже є історією рекламного образу, історією брендингу. Але за цим стоїть те, що Ів Сен-Лоран пішов на певну провокацію, учинив імагінативний скандал, сфотографувавшись в оголеному вигляді. Фактично, він здійснив аморальний крок, який тут же був легітимно зазначений як бренд парфуму.

Брендинг несе в собі декілька якостей, які презентують потік споживання. Це споживання відкрите, демонстративне. Людина витрачає все більше і більше сил, щоб споживати. Більше того, керування брендами високої моди, так чи інакше, – це своєрідна реальність, яка визначається як позиціонування, перепозиціонування, зміна ідентичності, інколи інтроверсія ідентичності. Все це входить в контекст брендингу як самодостатньої і неперевершеної гармонії модного тезаурусу.

Отже, можна зазначити брендинг як певний дизайн-проект формування брендів і формування брендами комунікативного середовища, в якому виникає той чи інший бренд. Це – певне передбачення майбутнього, перед тим, як бренд виходить на ринок, він має бути сформований як певний проект.

Бренд як рекламація, тобто заперечення модних субструктур, як реклама свого власного образу, – це дві креативно пов'язаних низки. Одна з них свідчить про те, що бренд здійснює акт рекламації у виокремленій реальності, а інша свідчить про те, що бренд здійснює акт презентації, більше того, імагінації, яка визначає його владу, силу, престиж тощо.

Втім брендинг здійснює своєрідну актуалізацією культурно-історичних реалій, які історично існували до того часу, коли в модному просторі ще не існувало категорії «бренд». Це так званий радянський період в моді. Адже вже в 80-ті роки слово «бренд» набуває всезагального невпорядкованого вживання. Проекція номінації «бренд» на попередні часи здійснює своєрідні алузії, аберації осмислення культурно-історичних процесів, які так чи інакше мали свій брендинг, малі свої торгові марки, структурувалися, визначалися, існував розподіл модусів позиціонування бренду:

функціональний, ринковий, естетичний, художній тощо. Але лише зараз всі ці аспекти потрапляють в контекст адекватної стратегії культурно-історичної реальності брендів.

Брендинг як певна фестивалізація, презентація святкових реалій тих чи інших модних тенденцій – це не обов'язково покази мод. Це можуть бути етнокультурні, музичні, будь-які інші фестивалі, але вони несуть в собі образ свята, продукують ситуацію, яка пов'язана з брендингом: просуванням певних брендів, музичних, культурних, дизайнерських і інших, на ринок, їх легітимацію в культурно-історичному просторі, їх синтез як певних мистецьких реалій артизації дійсності.

Брендинг також можна розуміти як редукацію певних застарілих технологій – це так звана маргіналізація торгових марок, і навпаки, як універсалізацію і актуалізацію технологій, які можуть бути більш старішими, ніж ті марки, які редукуються. Ця безкінечна гра по вертикалі, загравання з історією, утворення все більш і більш цікавих легенд дії брендингу в моді здійснює той образ бренду, який актуалізує своєрідну культурно-історичну цілісність людини.

Брендинг можна інтерпретувати як техногенез, своєрідну систему вироблення техніки презентування, або технологій презентування образу, будь то сценічний образ, будь то екранний образ. Тобто створюється своєрідна реальність імагінації речі, яка визначається як межа, як перехід за межу, як трансценденція речовинності взагалі. Про все це і свідчать, власне, процеси брендингу.

І найголовніше, брендинг – це певна імагінація соціального проекту, який формується в рамках певної програми. Вона може належати особистості, корпоративному цеху, університету, але так чи інакше визначається та головна марка якості, яка свідчить про те, що формується певна культурно-історична ідентичність.

Важливо також зазначити, що брендинг – це колективна гра. Це гра, яка визначається як монобренд, коли один бренд уособлює в собі всі суббренди – це так звана східна модель. І це західна модель – коли виникає ціла низка брендів субструктур, які інколи починають вимушену гру легітимації між собою, яка підживлює процес презентації об'єктів моди.

Таким чином, брендинг – це одна із культурних практик, яка є амбівалентною: створюється бренд, і бренд створює все навколо себе. Саме така, будемо казати, реальність самоздійснення бренду і самоздійснення всього того, що потрапляє в його коло, – це і є той системний процес, який фіксує реальність культурних, імагінативних

взаємовпливів і взаємодій, синтезує всі зусилля презентації та артизації ідеального витоку бренду.

Отже, можна засвідчити, що саме в моді брендинг стає тою стратегією, яка трансформує культурну реальність в плані універсалістських тенденцій презентації ювенальності, вічності і святковості людського буття.

Висновки. Бренд в моді визначається як ціла низка топологічних реалій. Це образна надбудова над матеріальним об'єктом (товаром), що характеризує його вартість, це ідеологічний сенс конструкцій обміну і продажу товарів, а також самодостатня ментальна конструкція, яка свідчить про те, що бренд презентує сенси культури на правах окремих образних констеляцій. Відбувається абсолютизація, імагінація не лише товару, але і культурного контексту різних практик, де бренд заявляє про себе як цілісність культуротворення. Це мода, реклама, дизайн, менеджмент, маркетинг і інше.

Брендинг як завершена і самодостатня процесуальна цілісність не є лише системою функціонування бренду в культурі. Це процес актуалізації втрачених ресурсів бренду, і навпаки, креативне поповнення його скарбнички новітніми сенсами, задумами, реаліями, які дають можливість оновлення і репозиціонування бренду по вертикалі і по горизонталі. Система сегментації, позиціонування, пошук адекватного кола споживачів брендингу презентується як відкрита система, де кожен може долучитися до здійснення цінностей культури, зокрема цінностей моди.

Отже, бренд в дії як брендинг, реальність функціонування бренду як комерційної, корпоративної, художньої, естетичної структури суть рефлексивна культурно-історична цілісність, стильова реальність; бренд як мистецтво (синтез мистецтв), як менеджмент, маркетинг, – це всі ті ознаки бренду, які потребують свого самовизначення і актуалізації в контексті культури ХХ-го століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апел К.-О. Ситуація людини як етична проблема. *Ермоленко А. М. Комунікативна практична філософія : підручник*. Київ : Лібра, 1999. С. 231–255.
2. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості. Дослідження категорії громадянське суспільство / пер. з нім. Львів, 2000. 265 с.
3. Гуменюк Т. К., Легенький Ю. Г. Посткомуністична культура в дзеркалі метамодерну : дискурсивний аналіз. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. № 3. С. 14–19.
4. Ділі Дж. Основи семіотики / пер. з англ. А. Карась. Львів : Арсенал. 2000. 232 с.
5. Котлер Ф. Десять смертних гріхів маркетингу : ознаки і методи вирішення / пер. з англ. І. П. Гусан, А. Ю. Гусан. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 144 с.
6. Легенький Ю. Г. Соціальний дизайн: образ і документ в часові та просторі культури. Київ – Переяслав – Ніжин, Видавець Лисенко М. М., 2023. 383 с.
7. Перція В. Marketing Mix. *Offise*. 2001. № 1/2.
8. Шандренко О. Віртуальний простір моди. Київ : КНУКіМ, 2011. 141 с.
9. Aaker D.A. 1991. Managing Brand Equity: Capitalizing on the Value of Brandname. New York, NY: The Free Press. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Managing-brand-equity%3A-Capitalizing-on-the-value-of-Longwell/e04692fb98caf71988e029616e0a7e04c47235be>
10. Barthes R. *L'aventure sémiologique*, Paris : Seuil, 1985. 358 p.
11. Jonts J, Christopher. *Design Methods. Seeds of human future*. WILEY-IN TERSCIENCE a division of John Wiley & Sons Ltd. London New York Sydney Toronto. 1972. 407 p. URL: <https://www.scribd.com/document/24290630/Design-Methods-seeds-of-human-futures>
12. Webster F. *Theories of the Information Society*. London and New York. 2002. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Theories-of-the-Information-Society-Webster/fcf7594b9cd7824561349e5dc85dd6f2fd7c2346>

REFERENCES

1. Apel, K.-O. (1999). Sytuatsiia liudyny yak etychna problema [The human situation as an ethical problem]. Ermolenko A. M. *Komunikativna praktychna filosofia : pidruchnyk*. Kyiv : Libra. S. 231–255. [In Ukrainian].
2. Habermas, Yu. (2000). Strukturni peretvorennia u sferi vidkrytosti [Structural transformations in the sphere of openness. Study of the civil society category]. *Doslidzhennia katehorii hromadianske suspilstvo / per. z nim*. Lviv. 265 s. [In Ukrainian].
3. Humeniuk, T., Lehenkyi Yu. (2019). Postkomunistychna kultura v dzerkali metamodernu : dyskursyvnyi analiz [Post-communist culture in the mirror of metamodernity: discursive analysis]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*. № 3. S. 14–19. [In Ukrainian].
4. Dili, Dzh. (2000). *Osnovy semiotyky [Fundamentals of semiotics]*. / per. z anhl. A.Karas. Lviv : Arsenal. 232 s. [In Ukrainian].
5. Kotler, F. (2006). *Desiat smertynykh hrhkhiv marketynhu : oznaky i metody vyrishennia [Ten deadly sins of marketing: signs and methods of solution]*. / per. z anhl. I.P.Husan, A.Iu. Husan. Kyiv : Vyd. dim „Kyievo-Mohylianska akademiia”. 144 s. [In Ukrainian].

6. Lehenkyi, Yu. (2023). Sotsialnyi dyzain: obraz i dokument v chasovi ta prostori kultury [Social design: image and document in time and space of culture]. Kyiv-Pereiaslav-Nizhyn, Vydavets Lysenko M.M. 383 s. [In Ukrainian].
7. Pertsyia, V. (2001). Marketing Mix. Offise. № 1/2. [In Ukrainian].
8. Shandrenko, O. (2011). Virtualnyi prostir mody [The virtual space of fashion]. Kyiv : KNUKiM. 141 s. [In Ukrainian].
9. Aaker, D. (1991). Managing Brand Equity: Capitalizing on the Value of Brandame. New York, NY: The Free Press. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Managing-brand-equity%3A-Capitalizing-on-the-value-of-Longwell/e04692fb98caf71988e029616e0a7e04c47235be>
10. Barthes, R. (1985). L'aventure sémiologique [The semiological adventure]. Paris : Seuil. 358 p. [in France]
11. Jonts, J, Christorher. (1972). Desidn mthods. Seeds jf human futurec. WILEY-IN TERSCIENCE a division of John Wiley@ Sons Ltd. London New York Sydnty Toronto. 407 p. URL: <https://www.scribd.com/document/24290630/Design-Methods-seeds-of-human-futures>
12. Webster, F. (2002). Theories of the Information Society. London and New York. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Theories-of-the-Information-Society-Webster/fcf7594b9cd7824561349e5dc85dd6f2fd7c2346>

УДК 78.072.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-18>**Ольга ЖУКОВА,**

orcid.org/0000-0002-2931-018X

старший викладач кафедри загального фортепіано

Дніпровської академії музики

(Дніпро, Україна) olechkamusika3@gmail.com

ІНТОНАЦІЙНО-СЕМАНТИЧНІ ФІГУРИ У ФОРТЕПІАННІЙ ТА КАМЕРНО-ВОКАЛЬНІЙ МУЗИЦІ РОМАНТИЗМУ

Мета статті – висвітлення найбільш характерних особливостей інтонаційно-семантичних фігур у фортепіанній музиці романтизму, крізь призму сучасного академічного музичного виконавства. **Методи дослідження** ґрунтуються на застосуванні міждисциплінарного підходу, а саме – на семантичному, компаративному, а також елементах дискурс-аналізу. Методологічним стрижнем представленої наукової статті є специфічно-музикознавчі методи, зокрема мелодико-інтонаційний аналіз та структурно-драматургічний підхід. **Наукова новизна** презентованої роботи полягає у висвітленні процесів оновлення риторичних прототипів інтонаційно-семантичних фігур у романтичній фортепіанній музиці, завдяки усталеним явищам програмності в музиці та революційній трансформації сучасної фортепіанної техніки, художньо-звуковому образу фортепіано, а також художньої стилістики. **Висновки.** Композитори-романтики активно спиралися на досвід минулого щодо можливості застосування стійких інтонаційно-мелодичних фігур, які набували вагомого значення виразної музичної риторики. Це створювало величезний простір інтертекстуальності, яка допомагала слухачу максимально глибше усвідомити новизну музичного змісту творінь романтиків. Водночас, новий стилістичний та культурний контекст сприяв формуванню нових семантичних фігур, які були гнучкими та рухливими, тому що на них впливала яскрава і різноманітна програмність, нова жанрова стратегія та, безумовно, художньо-концентрований контекст навіть одного конкретного музичного твору. Сучасному піаністу-виконавцеві відкривається великий простір задля власної виконавської інтерпретації романтичної фортепіанної музики, на підґрунті дослідження взаємодії цієї нової системи романтичної риторики, що докорінно відрізняється від барочної, з минулим, так і майбутнім академічного фортепіанного мистецтва.

Ключові слова: фортепіанна музика романтизму, семантичний аналіз, інтонаційно-семантична фігура, музична риторика, фактурна риторика.

Olga ZHUKOVA,

orcid.org/0000-0002-2931-018X

Senior Lecturer at the General Piano Department

Dnipro Academy of Music

(Dnipro, Ukraine) olechkamusika3@gmail.com

INTONATIONAL AND SEMANTIC FIGURES IN PIANO AND CHAMBER AND VOCAL MUSIC OF ROMANTICISM

The purpose of the article is to highlight the peculiarities of intonation and semantic figures in romantic piano music through the prism of modern performance. Research methods are based on the application of an interdisciplinary approach, namely, on semantic, comparative, and elements of discourse analysis. The **methodological core** is specific musicological methods – melodic and intonation analysis and structural and dramaturgical. **The scientific novelty** consists in the highlighted updates of the rhetorical prototypes of intonation-semantic figures in romantic piano music thanks to programming and the revolutionary transformation of piano technique, the image of the piano, and artistic stylistics. **Conclusions.** Romantic composers actively relied on the experience of the past regarding the use of stable intonation and melodic figures, which acquired the meaning of musical rhetoric. This created a huge space of intertextuality, which helped the listener to realize the novelty of the musical content of the romantics. **Conclusions.** Romantic composers actively relied on the experience of the past regarding the use of stable intonation and melodic figures, which acquired the meaning of musical rhetoric. This created a huge space of intertextuality, which helped the listener to realize the novelty of the musical content of the romantics. At the same time, the new stylistic and cultural context contributed to the formation of new semantic figures that were flexible and mobile, because they were influenced by a bright and diverse programming, a new genre strategy, and even the context of one specific work. The contemporary pianist-performer is given a large space for his own interpretation of romantic piano music on the basis of the study of the interaction of this new system of romantic rhetoric, which differs from the baroque one, with the past and the future of piano art.

Key words: piano music of romanticism, semantic analysis, intonation-semantic figure, musical rhetoric, textural rhetoric.

Постановка проблеми. Змістова інтерпретація музичного твору є невід'ємною частиною сучасного наукового простору, тому що саме вона концентрує головні художньо-естетичні, філософсько-культурологічні ідеї та ментальні принципи. Водночас міждисциплінарний характер проблеми музичного змісту надає їй багаторівневості та багатозначності. Сучасна музикологія підкреслює, що музика усвідомлюється як «автономна галузь культурної семіотики», а семантика музики виявляється «як необхідний фактор культури» (Самойленко, 2004: 429). Одним з вищих рівнів музичної семантики виступає наново висвітлена інтонаційність, яку, наприклад, В. Москаленко розглядає як «позапоняттєву систему спілкування індивіда зі світом, що інформує в моторній тілесно-характеристичній (оптичній та акустичній) формі про його ситуативний емоційно-психологічний статус» (Москаленко, 2003: 14). Автор наголошує на тому, що різноманітні прояви інтонаційності ґрунтуються на так званих «першопричинних» властивостях, що дозволяє використовувати інтонаційних аналіз як елемент семантичного підходу. Індивідуалізація виконавської інтерпретації у сучасному концертному житті тісно пов'язана із відповідною індивідуальною семантичною інтерпретацією, зокрема певних виразних фігур у музиці конкретної епохи, що обумовлює **актуальність** обраної проблеми.

Огляд літератури. Висвітленню семантики музичних фігур романтичної фортепіанної музики присвячено праці А. Боршуляк (Боршуляк, 2019), А. Волика (Волик, 2017), Л. Касьяненко (Касьяненко, 2020), О. Марценківської (Марценківська, 2019), Я. Сердюк (Сердюк, 2018). Дослідження А. Боршуляк висвітлює риторичні фігури та нові інтонаційні утворення в музиці Ліста та обґрунтовує їх застосування культурою романтизму. Стаття Л. Касьяненко присвячена дослідженню природи походження мелодичного малюнка у творах Ф. Шопена на базі аналізу музичної риторики, що, на думку авторки, створює основу для більш поглибленого розуміння і інтерпретації творів композитора. Розгляд риторичних фігур, які складають основу для всебічного розвитку інтонаційно-мелодичної семантики будь-якої фігури надає можливість Я. Сердюк розглядати їх в контексті віртуальних структур, на які спроможна музика. Авторка виокремлює два типи віртуальних структур за ознакою відображеності їх змісту у нотній графіці: «До першого типу належать також *риторичні фігури* та *теми-монограми*, які візуально виділяються з загального інтонаційного потоку та розпізнаються як інтонаційно або

семантично навантажені формули лише музично розвиненою свідомістю» (Сердюк, 2018: 212). Розгляду знакової ролі знаків віртуозності у жанрово-стилістичній системі циклу К. Сен-Санса присвячено статтю О. Клендія, який слушно пов'язує це із стильовими засади «Альбому» для фортепіано» ор. 72 К. Сен-Санса (Рябуха, 2017). Аналіз семантичної спрямованості фортепіанних циклів Ф. Шопена А. Воликом доводить не тільки наявність інваріантних структур, але й їх оновлення «в залежності від умов їх побутування, що визначено польським романтиком, в контексті аналогій та асоціацій з творами С. Цвейга, Данте (Волик, 2017).

Мета статті – виявлення особливостей втілення інтонаційно-мелодичних фігур риторичної природи у творах романтиків. **Завдання** статті полягають у аналізі творів Ф. Шуберта Ф. Шопена, Ф. Ліста, І. Брамса у їх оновленій інтерпретації риторичних прототипів, що стало одним із чинників прихованої програмності музики романтизму. **Об'єктом дослідження** є фортепіанна музика романтиків, **предметом** – оновлення інтонаційно-семантичних фігур у творах романтизму. **Матеріалом дослідження** є твори Ф. Шуберта, Ф. Шопена, Р. Шумана, Ф. Ліста.

Виклад основного матеріалу. Риторичні фігури як певні інтонаційні комплекси з закріпленням асоціативним підґрунтям активно використовувалися композиторами-романтиками майже в якості архетипів, але мовний контекст став іншим відносно попереднього стилю. Як зазначає А. Волик, «незважаючи на нескінченне різноманіття властивих йому інноваційних ідей, композитор-піаніст охоче звертався до усталених, інваріантних структур, що одержують у його творах різноманітне функціонально-семантичне навантаження: фігураційного тематизму – і фону, носіїв стихії руху – і поетичної мрійливості, проявів мрійливості рефлексії» (Волик, 2017). Відповідно до положень семантичного аналізу музичного твору, саме контекст є вирішальним у створенні та закріпленні нових знаково-символічних фігур: «Контекстні (варіативні) структури є більш динамічними, мінливими, індивідуальними, неповторними, ніж стійкі семантичні значення, які з часом набувають знаково-символічних форм» (П'ятиницька-Позднякова, 2020: 5).

Передусім це стосується індивідуалізації виразності, тобто прояві «норм» у кожному творі, нового образу фортепіано і врешті-решт-нового типу виконавця. Нова програмність, літературність романтичної фортепіанної музики активізувала міжтекстову взаємодію музики, а також

прояві «екстрамузичних засобів виразності» (Москаленко, 2003).

Одним з майстрів індивідуального застосування риторичних фігур був Ф. Шопен, що відзеркалено у численних дослідженнях та коментарях виконавців. Мислення Шопена, за висновками Н. Рябухи, відображує душевний психологізм та особливу емоційну атмосферу епохи, що призвело до розкриття колористичних можливостей інструменту та винайденням відповідної «фактурно-клавійної формули» (Рябуха, 2017: 231). Додамо, що саме використання риторичних фігур сприяло концентрації цих нових психологічних паралелей, якими пронизано творчість польського композитора. Риторичні фігури були певними «маяками» у створенні нових фактурно-тематичних рішень, так званої фактурної клавійної топографії: «це означає, що інструментально-звуковий (піаністичний) облік фактури романтиками майже індивідуально підбирався під кожний музичний образ у системі взаємодії ритміки, динаміки і артикуляції» (Рябуха, 2017: 231).

Звернемось до величезного семантичного навантаження Першої балади Шопена, яке реалізовано за рахунок *нового контексту* риторичних інтонаційно-мелодичних формул. Так, тема вступу є безумовним посиленням до семантики певного типу висхідного руху, який наприклад, в музиці Баха був асоційований із духовним прозрінням, сходженням до Бога. Показово саме до нового контексту, що інша частина вступу – інтонації «кружляння» речитативного характеру, що піддає сумніву початкове невпинне сходження. Більш того, завершує цей рух фігура «запитання», яка отримує відповідь у головній партії. Саме ця фігура є інтонаційним ядром, яке вплетено у

вальсову формулу теми та породжує її подальший розвиток (приклад 1). Таким чином, задається семантичне підґрунтя експозиції балади, а саме – нестійкість, сумнів, що радикально відрізняється від використання риторичних фігур у попередньому столітті.

Подібне співіснування різноспрямованих інтонаційно-мелодичних фігур спостерігається і в музиці Ф. Ліста, який, як і більшість романтиків, розширює галузь інтонаційно-мелодичних семантичних фігур (Боршуляк, 2019). Так, «Мефістовальс» № 1 починається з ущільнених вертикалей, які не є традиційними фігурами, а є прямим наслідком програмної візуалізації звучачої тканини, до якої вдалися романтики. Це – намагання втілити безпосередньо гуркіт та топін «злої сили», одна з перших реалізацій ударності фортепіано (приклад 2). Безумовно, це також відсилає до фортепіанної партії «Лісового царя» Ф. Шуберта з його відцентровим енергійним рухом.

Контрастна тема вальсу також демонструє нове трактування Лістом інтонацій зітхання, томлення: їх синкопована ритміка підкорена судорожному руху цього незвичного вальсу та водночас є імпровізаційною, вільною у вимовлянні, що призводить до зіставлення цих фігур з новими взривчастими фігурами (приклад 3).

Така демонстративність та відкритість романтичної двоїстості, притаманна Лісту, пов'язана із наданням фортепіано ораторської спрямованості. Цікаво, що у музиці ХХ століття виникає багато ремінісценцій на лістовські інтонаційно-мелодичні фігури. Так, О. Марценківська зазначає спільність числової символіки, яка теж формує свій шар риторики, у Лятошинського та Ліста. Авторка пише: «У цілісній умовній макроком-

Рис. 1

Рис. 2

Рис. 3

позиції (Сонатах ор. 13, ор. 18, циклі «Відображення») Б. Лятошинського, як і у Сонаті-фантазії Ф. Ліста, проступає сакральна трійка як принцип числової організації трансцендента... У ранній фортепіанній творчості Б. Лятошинського лейтмотивна інтонаційна структура виражена у співвідношенні малої терції та секунди, часто у звучанні сі-бемоль – до-дієз – ре. В пізній творчості лейтінтонаційний джерелом стає співвідношення мінорного тризвуку та секунди ре – фа – ля – сі-бемоль. У даних інтонаційних семантичних зразках романтичний компонент осмислюється крізь призму своєрідної індивідуальної... специфіки музичного мислення» (Марценківська, 2019: 143).

Новий передусім програмний контекст, активний вплив інших видів мистецтв призводив у фортепіанних творах романтиків до *співіснування* риторичних фігур, які були натяком на відомі твори декількох відомих авторів минулої епохи та посилював семантичне навантаження. Так, відома

низхідна басова лінія у «Ревoluційному» етюді Ф. Шопена пов'язана не тільки з традиційним бароковим образом смерті, а й з мотивами фіналу 23 сонати Бетховена. Цей приклад – не єдиний саме у творчості Ф. Шопена. Можна згадати більшість прелюдій ор. 28, які проникнуті взаємодією риторичних фігур та створенням нових, нарощуючих власну семантику.

Вважаємо, що саме у романтичній фортепіанній музиці можна говорити про певну риторичність будь якого компонента твору, наприклад, фактури, яка стає своєрідною візитівкою романтичного стилю. Особливо яскраво ця «риторичність» формувалася під впливом не тільки програмності, алоє й конкретного поетичного тексту у камерному вокальному твору, в якому фортепіано грало, як відомо, роль повноцінного учасника ансамблю. Так, дослідники вокальної творчості Ф. Шуберта відмічають, що складний неоднозначний художній світ пісень призвів до

формування стійких семантичних фігур-формул, наприклад, про що йдеться у працях Х. Боша (Bosch, 1930). Образ рухливого струмка у циклі «Прекрасна мирошничка» є стійкою семантичною формулою, трансформація якої протягом циклу розкриває трагічні зміни подій циклу та певне «реагування» природи на відчуття героя. Взагалі образи руху мають особливе значення для романтичного вираження: пісні Шуберта насичені багатьма фактурно-мелодичними фігурами уповільненого чи зупиненого руху, який асоційовано зі смертю, хворобою, душевним болем. У піснях «Улюблений колір», «Засохлі квіти» та «Мирошник та струмок» фігураційність змінено на довгі акорди, остинатність, мінімалізм засобів фортепіано.

Більш складним та різноманітним є застосування інтонаційно-семантичних фігур у збірці «Лебедина пісня»: у пісні «Передчуття війна» традиційна жанрова формула траурного маршу у партії фортепіано доповнюється нетиповою все ж для романтичної піні першої половини століття ускладненням гармонії, порушенням квадратності завдяки неочікуваним паузам та повтору фрази (тт. 17–19). Найбільш насиченими риторичними фігурами є пісні «»Притулок», «Атлас» та «Двійник». Дублювання вокальної мелодії «Притулку» у басовій лінії фортепіано пов'язано із тембром віолончелі, густим та темним. Це підкреслює

семантику квати, яка збагачена «рубленими» фразами мелодики. Можна також спостерігати, як взагалі у подальшому розвитку семантизується стрибова графіка мелодії, що отримує значення пориву, намагання вирватися з якихось кайданів. Така ж графіка присутня і у пісні «Атлас», але тут вона демонструє декламаційність мелосу, на що реагує і фортепіанна партія з її постійним бурхливим тремоло. Інтонаційно-семантичні фігури крайніх розділів «Атласу» майже повністю відтворені у пісні «Місто», однак фортепіано отримує нову фігуру, дуже типову для романтичного піанізму, а саме імпровізаційні, фантазійні пасажи на нестійких гармоніях. Пісня «Двійник» є кульмінацією трагічної нерухомості душі, яка споглядає саму себе, тому Шуберт використовує традиційне *basso ostinato* в партії фортепіано, фігуру хреста та великі тривалості. Постійно доповнюючи остинатну фразу хроматичними гармоніями, композитор нарешті дійде до хроматичного ланцюга акордів, які «ковзають» один за одним у висхідному русі наприкінці твору.

Фактурна риторика» подовжена Р. Шуманом, блискуче відчувавшим специфіку нового образу фортепіано. Його фігураційність існує у безлічі жанрових варіантів, нерідко із синестетичним підґрунтям. Так, пісня Р. Шумана «У сяйві теплих травневих днів» з вокального циклу «Любов поета» презентує характерну фігураційну ліній-

Любовь поэта   Dichterliebe

В сияньи тёплых майских дней   1.   Im wunderschönen Monat Mai

Г. Гейне
Перевод В.Н. Аргамакова

Р. Шуман (1810-1856)
Соч. 48 (1840 г.)
Редакция Павла Ламма

Langsam, zart. (Медленно, нежно.)

p

В сн
Ім

я - ньи тєп-лєх мєй-скєхднєй   лє-стєк рєс-крєл - сє кєж - дєй,   вє
wєn - dєr-schō-nєn Mє - nat Mєi,   əl - əl - lє Knos - pєn sprən - gєn,   də

Рис. 4

ність, яка має власну інтонаційність та мелодійність, яка знаходиться у різноманітних відносинах з мелодикою верхнього голосу з його рельєфною романсною спрямованістю (приклад 4). Тому виникає образ рухливої та мінливої гармонії, яка структурує звучущий простір та перетворюється на нову інтонаційно-мелодично семантичну фігуру. Втілення такого фактурно-мелодійного малюнку закріплено у багатьох романтичних творах, зокрема Ф. Шуберта, Й. Брамса, Е. Гріга, Ф. Ліста тощо.

У пісні «Над Рейну тихим простором» завдяки певній сакралізації образу коханої жінки остинатність пунктирного ритму в повільному темпі (*Ziemlich langsam*), мелодизований рух басу нагадують барочну пасакалью. Інтонаційно-семантична панорама тут складна, тому виникає майже візуалізація старовинної архітектури та драматично-урочисті почуття героя поряд з нею. «Дзеркало вод» доручено партії фортепіано та

багатократно відбивається в душі героя, що втілює неоднозначність монолога.

Висновки. Композитори-романтики активно спиралися на досвід минулого щодо застосування стійких інтонаційно-мелодичних фігур, які набували значення музичної риторики. Це створювало величезний простір інтертекстуальності, яка допомагала слухачу усвідомити новизну музичного змісту романтиків. Водночас новий стилістичний та культурний контекст сприяв формуванню нових семантичних фігур, які були гнучкими та рухливими, тому що на них впливала яскрава та різноманітна програмність, нова жанрова стратегія та навіть контекст одного конкретного твору. Сучасному піаністу-виконавцеві відкривається великий простір для власної інтерпретації романтичної фортепіанної музики на підґрунті дослідження взаємодії цієї нової системи романтичної риторики, яка відрізняється від барочної, з минулим, так і майбутнім фортепіанного мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боршуляк А. Символіко-риторичні принципи творчості Ференца Ліста в історико-культурному контексті романтизму. *Наукові записки. Серія: Мистецтвознавство*. Вип. № 40. 2019. С. 41–47.
2. Волик А. Семантичні модули піаністичних формул у жанровому полі Прелюдій ор. 28 Ф. Шопена. *Аспекти історичного музикознавства*: зб. наук. ст. Вип. IX. *Наукові рефлексії харківської музично-історичної школи* / Харків. нац. ун-т мистецтв ім. І. П. Котляревського; ред.-упоряд. А.М. Жданько, С.Г. Анфілова. – Харків : ХНУМ, 2017. С. 354–365.
3. Касьяненко І. Розуміння музики Шопена і новий погляд на її зміст (з нагоди 210-ї річниці з дня народження композитора). *Вісник КНУКІМ. Серія «Мистецтвознавство»*, (42). 2020. С. 103–112. <https://doi.org/10.31866/2410-1176.42.2020.207639>.
4. Клендій О. Семантика віртуозності в жанрово-стилістичній системі «Альбому» для фортепіано ор. 72 К. Сен-Санса. *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти*. Вип. № 52. 2019. С. 38–52.
5. Коханик І. До проблеми вивчення неоромантизму в сучасній українській музиці. *Науковий вісник НМАУ ім. П.І. Чайковського*. К., 2006. Вип. 56. С. 68–77.
6. Марценківська О. Загальні тенденції музичного романтизму та їх прояв у фортепіанній творчості Б. Лятошинського [General trends of musical romanticism and their manifestation in the piano works of B. Lyatoshynskiy]. *Київське музикознавство культурологія та мистецтвознавство*. URL: <https://arhiv.glieracademy.org/wp-content/uploads/2019/10/48.13-Marcenkivska.pdf>
7. Москаленко В. Г. Інтонація, музика, слово / В.Г. Москаленко, О.С. Тимошенко, Н.О. Герасимова-Персидська [та ін.]. *Науковий вісник НМАУ ім. П.І. Чайковського*. К., 2003. Вип. 27 (Слово, інтонація, музичний твір). С. 12–20.
8. Самойленко О. І. Інноваційні аспекти сучасного музикознавства / О.І. Самойленко, В. І. Рожок, І. А. Котляревський [та ін.]. *Українське музикознавство*: наук.-метод. зб. К.: НАМУ ім. П.І. Чайковського, 2004. Вип. 33. С. 424–438.
9. Семантичний вимір музичного твору: історія, теорія, практика. Навчально-методичний посібник. Упор. І.С. П'ятницька-Позднякова. Миколаїв: МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2020. 182 с.
10. Сердюк Я. О. Комплексні структури віртуального у формуванні асоціативно-образного плану музичного твору. *Аспекти історичного музикознавства*: зб. наук. ст. Вип. XIV. 2018. С. 207–228.
11. Рябуха Н. А. Трансформація звукового образу світу фортепіанній культурі: онто-сонологічний підхід. 26.00.01 – теорія та історія культури. Дис. ... докт. мист. Харків, 2017. 456 с.
12. Bosch H. Die Entwicklung der Romantischen in Schubert Liedern. Berlin-Leipzig. 1930.

REFERENCES

1. Borshchuliak, A. (2019). Symboliko-rytorychni pryntsyipy tvorchosti Ferentsa Lista v istoryko-kulturnomu konteksti romantyzmu [Symbolic and rhetorical principles of Ferenc Liszt's work in the historical and cultural context of romanticism]. *Naukovi zapysky. Seriya: Mystetstvoznnavstvo*. Vol. 40, 41–47 [in Ukrainian].
2. Volyk, A. (2017). Semantychni modusy pianistychnykh formul u zhanrovomu poli Preludii op. 28 F. Shopena [Semantic modes of pianistic formulas in the genre field Preludes op. 28 by F. Chopin]. *Aspekty istorychnoho muzykoznavstva*: zb. nauk. st. Vol. IX. *Naukovi refleksii kharkivskoi muzychno-istorychnoi shkoly* / Kharkiv. nats. un-t mystetstv im. I.P. Kotliarevskoho; red.-uporiad. A.M. Zhdanko, S.H. Anfiova. – Kharkiv: KhNUM, 354–365 [in Ukrainian].

3. Kasianenko, I. (2020). Rozuminnia muzyky Chopena i novyi pohliad na yii zmist (z nahody 210-yi richnytsi z dnia narodzhennia kompozytora) [Understanding Chopin's music and a new look at its meaning (on the occasion of the 210th anniversary of the composer's birth)]. *Visnyk KNUKIM. Seriya "Mystetstvoznavstvo"*, Vol. 42, 103–112. <https://doi.org/10.31866/2410-1176.42.2020.207639>. [in Ukrainian].
4. Klendii, O. (2019). Semantyka virtuoznosti v zhanrovo-stylistychnii systemi «Albumu» dlia fortepiano op. 72 K. Sen-Sansa [The semantics of virtuosity in the genre-stylistic system of the “Album” for piano op. 72 K. Saint-Sans]. *Problemy vzaiemodii mystetstva, pedahohiky ta teorii i praktyky osvity*. Vol. 52, 38–52 [in Ukrainian].
5. Kokhanyk, I. (2006). Do problemy vyvchennia neoromantyzmu v suchasni ukrainskii muzytsi [To the problem of studying neo-romanticism in modern Ukrainian music]. *Naukovyi visnyk NMAU im. P.I. Chaikovskoho*. Vol. 56, 68–77 [in Ukrainian].
6. Martsenkivska, O. (2019). Zahalni tendentsii muzychnoho romantyzmu ta yikh proiav u fortepianni tvorchosti B. Liatoshynskoho. *Kyivske muzykoznavstvo kulturolohiia ta mystetstvoznavstvo*. URL: <https://arhiv.glieracademy.org/wp-content/uploads/2019/10/48.13-Marcenkivska.pdf> [in Ukrainian].
7. Moskalenko, V.H. (2003). Intonatsiia, muzyka, slovo [Intonation, music, word] / V.H. Moskalenko, O.S. Tymoshenko, N.O. Herasymova-Persydska [ta in.]. *Naukovyi visnyk NMAU im. P.I. Chaikovskoho*. Vol. 27, 12–20 [in Ukrainian].
8. Samoilenko, O.Y. (2004). Innovacijni aspekty suchasnogo muzykoznavstva [Innovative aspects of modern musicology] / O.I. Samoilenko, V.I. Rozhok, I.A. Kotliarevskiy [ta in.]. *Ukrainske muzykoznavstvo: nauk.-metod. zb. – K.: NAMU im. P.I. Chaikovskoho*. Vol. 33, 424–438 [in Ukrainian].
9. Semantychny vymir muzychnogo tvor: istorija, teoriija, praktyka [Semantic dimension of a musical work: history, theory, practice]. *Navchaljno-metodychny posibnyk*, (2020). Upor. I.S. P'jatnycjka-Pozdnjakova. Mykolaiv: MNU im. V.O. Sukhomlins'kogo, 182 [in Ukrainian].
10. Serdiuk, Ya. O. (2018). Kompleksni struktury virtualnogo u formuvanni asotsiatyvno-obraznogo planu muzychnogo tvor [Complex structures of the virtual in the formation of the associative-figurative plan of a musical work]. *Aspekty istorychnogo muzykoznavstva: zb. nauk. st.* Vol. XIV, 207–228 [in Ukrainian].
11. Riabukha, N. A. (2017). Transformatsiia zvukovoho obrazu svitu fortepianni kulturi: onto-sonolohichni pidkhid [Transformation of the sound image of the world by piano culture: an onto-sonological approach]. 26.00.01 – teoriia ta istoriia kultury. *Dysertatsiia. doktora mystetstvoznavstva*. Kharkiv, 456 [in Ukrainian].
12. Bosch, H. (1930). *Die Entwicklung der Romantischen in Schubert Liedern*. Berlin-Leipzig, 1930 [in German].

Володимир ЗАБОРА,

orcid.org/0000-0001-6273-5430

старший викладач кафедри режисури шоу, естради та свят
Київського національного університету культури та мистецтва
(Київ, Україна) zabora.volodymyr@gmail.com

ЕСТЕТИЧНА АГЕНТНІСТЬ В КОНСТРУЮВАННІ ОСОБИСТОГО ІМІДЖУ: РОЛЬ ІНДИВІДУАЛЬНИХ УПОДОБАНЬ В ІНТЕГРАЦІЇ СТИЛЮ, ЗАЧІСКИ ТА ЕЛЕМЕНТІВ МАКІЯЖУ

Мета цієї роботи – описати процеси прийняття рішень, які агенти здійснюють для формування своєї естетичної ідентичності. **Методологія дослідження** сформована на методі теоретичного моделювання. Огляд дослідницьких робіт, що охоплюють низку дисциплін, включно з психологією моди, соціологією стилю та естетикою, становить основу теоретичної бази персонального іміджу. Незважаючи на важливість особистої естетики в цих дисциплінах, цілісне розуміння інтеграції стилю, зачіски та макіяжу, обумовлене індивідуальними вподобаннями, залишається нерозкритим. Синтез забезпечує необхідний контекст і висвітлює особливості процесу творення стилю особистості. **Наукова новизна** полягає в перегляді концепції особистої естетики, підкреслюючи невід’ємну роль індивідуальних уподобань у створенні автентичного та репрезентативного особистого іміджу. Виявлено важливість естетичного впливу на ідентичність агента та його роль у суспільстві. **Висновки.** Завдяки вивченню різних теоретичних основ, це дослідження висвітлило динамічну взаємодію між внутрішніми та зовнішніми мотивами, що керують естетичним вибором. Було доведено, що оволодіння техніками макіяжу, самостійність у прийнятті естетичних рішень та участь в онлайн-спільнотах краси значною мірою задовольняють внутрішні психологічні потреби та сприяють формуванню особистого стилю. Конгруентний образ «Я» – це динамічний конструкт, який постійно формується та змінюється під впливом соціокультурних чинників, особистих переконань, когнітивних процесів та метафоричних асоціацій. Дослідження показало, що кульмінація особистого стилю є результатом безперервного діалогу між людиною і середовищем, де кожен впливає і перебуває під впливом іншого. Крім того, важливо, щоб чітке розуміння особистих уподобань і ретельний аналіз стану шкіри та волосся стали основою для вибору та використання відповідних засобів. Ретельна інтеграція цих чинників та їхня адаптація до індивідуальних уподобань створює дійсно унікальну естетичну ідентичність для кожної людини.

Ключові слова: індивідуалізація іміджу, зачіска, елементи макіяжу, самопрезентація, вибір у дизайні.

Volodymyr ZABORA,

orcid.org/0000-0001-6273-5430

Senior Lecturer at the Department of Show, Variety and Event Directing
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) zabora.volodymyr@gmail.com

AESTHETIC AGENCY IN THE CONSTRUCTION OF PERSONAL IMAGE: THE ROLE OF INDIVIDUAL PREFERENCES IN THE INTEGRATION OF STYLE, HAIRSTYLE, AND MAKEUP ELEMENTS

The objective of the publication is to reveal the agent's decision-making process in forming his aesthetic identity. The theoretical modeling method underpins the **research methodology**. A review of research papers from various fields, including psychology of fashion, sociology of style, and aesthetics, serves as the foundation for a theoretical framework of personal image. Despite the importance of personal aesthetics in these disciplines, a holistic understanding of the integration of style, hair, and makeup driven by individual preferences remains elusive. The synthesis provides the necessary context and illuminates the peculiarities of the process of developing a personal style. **The scientific novelty** consists in revising the idea of personal aesthetics, highlighting the crucial significance of individual preferences in the creation of an authentic and representative personal image. The relevance of the aesthetic influence on the agent's identity and social roles is shown. **Conclusions.** This study addressed the dynamic interplay of intrinsic and extrinsic incentives in directing aesthetic choices by investigating various theoretical grounds. We talked about how learning cosmetic methods, being independent in aesthetic judgments, and participating in online beauty forums may all help to meet internal psychological demands and contribute to the construction of personal style. Congruent self-image is a dynamic construct shaped and changed by social factors, personal beliefs, cognitive processing, and metaphorical relationships. According to the findings of this study, the culmination of personal style is the product of a continuous dialogue between a person

and the world around them, in which each influences and is influenced by the other. Furthermore, the necessity of a clear understanding of individual preferences combined with a thorough study of the skin and hair condition sets the foundation for the selection of appropriate products and application procedures. Individual tastes dictate the meticulous integration of various aspects, resulting in a visual identity that is truly unique to each individual.

Key words: *individualization of the image, hairstyle, make-up elements, self-presentation, choice in design.*

Актуальність теми дослідження. Естетична агентність як основа конструювання особистого іміджу є головною темою досліджень дизайну стилю в останні роки. Прагнення до краси і бажання проявити індивідуальність стикаються і формують основу сучасної естетики. Те, як люди сприймають себе і представляють зовнішньому світу, – це поєднання різних елементів, таких як одяг, зачіска та макіяж. Зовнішній вигляд не лише відображає особисті вподобання, але й слугує засобом самовираження, даючи змогу людям контролювати та формувати власну естетичну ідентичність. Ця складна взаємодія між індивідуальними уподобаннями та естетичним уявленням ще не має відповідної дескрипції у науковому поданні. Водночас дослідники все більше цікавляться питаннями іміджу та розумінням механізмів, що стоять за індивідуальними естетичними рішеннями.

Мета статті – конкретизувати процес прийняття рішень, які здійснюють люди для формування своєї естетичної ідентичності.

Аналіз досліджень і публікацій. Індивідуальні вподобання та сприйманий стиль особистості визначає її естетичний досвід, зокрема в емотивному вимірі, та слугує основою для самопрезентації в різноманітних контекстах (Maig, 2018). Макіяж суттєво змінює сприйняття контрасту, форми та стану обличчя, що є важливою характеристикою іміджу тіла (Russell, 2009). Отже, обраний тип макіяжу змінює не лише рівень суб'єктивної оцінки привабливості, але й індивідуальні когнітивні та адаптаційні здібності агента (Adam & Galinsky, 2012). Питання індивідуальних вподобань у цьому контексті залишається невирішеним і, ймовірно, стає опосередковуючим чинником.

Також є інформація про загальні естетичні вподобання. Наприклад, можна визначити принципи косметичної естетики, такі як тяжіння чоловіків до важкої косметики для очей та схильність жінок до легкого макіяжу (Comfort et al., 2023). Доцільно зазначити, що цей вплив є суттєвішим за індивідуальні усвідомлювані уподобання осіб, але стосуються саме сприйнятого стилю та підтверджуються низкою досліджень з урахуванням певних культуральних відмінностей.

Виклад основного матеріалу. Формування унікальної естетичної ідентичності за допомогою

окремих елементів індивідуального стилю є процесом узгодження суспільного та особистісного. Ця інтеграція відбувається в умовах констеляції соціокультурних чинників, які поступово формують індивідуальний стиль, з часом завершуючись чітким естетичним образом «я». На формування естетичних уподобань людини, особливо щодо макіяжу та зачіски, впливає багато чинників. Індивідуальні переконання, досвід і когнітивні процеси формують інформаційні аспекти стильових рішень (Comfort et al., 2023).

Водночас, різні культурні умови зі своїми унікальними естетичними стандартами глибоко визначають індивідуальний естетичний досвід, хоча модеруються агентністю особистості (Slepian et al., 2015). Так, підбір кольорової гами для макіяжу залежить від асоціативних уявлень агента щодо певних кольорів, що можуть бути індуковані етнокультурною ретрансляцією. Водночас деякі люди можуть тяжіти до певного типу зачіски на основі тих зачісок, які вони раніше бачили на екрані. Це є наслідком інформаційної глобалізації, що розкриває історію життя агента, хоч внесок культурних наративів зменшується (Tran et al., 2020). Прикладом цього зв'язку між особистим досвідом і стилем є дослідження (Twigg, 2007), що представляє концепцію особистого стилю як форми «розповіді про себе», наративу, побудованого на основі індивідуальних історій і досвіду.

На додаток до цих чинників нейроестетичний підхід до особистого стилю постулює детерміністичне пояснення: подібно до уподобань щодо мистецтва чи візуальних елементів природних явищ, агент формує естетичні судження про свою власну зовнішність і зовнішність інших. Ці конструкції, хоч і здаються суб'єктивними, ґрунтуються на нейронних механізмах, що мають достатній рівень індивідуальної відмінності та доповнюються досвідом особистості. Водночас варто зазначити, що провідну роль в цьому процесі відіграє саме контекстуальність (Meng & Liang, 2022). Особистий стиль, включно з вибором макіяжу та зачіски, відображає унікальний підхід людини до свого тіла і своєї соціальної ролі в конкретних умовах. Показово, що ці уподобання можуть не збігатися з узагальненими моделями привабливості.

Згідно з теорією самодетермінації Дечі (SDT), інструментальне прийняття рішень часто є

результатом тонкого балансу між внутрішніми та зовнішніми мотивами (Ryan & Deci, 2020). Згідно з цією теорією, внутрішня мотивація подібна до вибору яскравої помади просто для задоволення, а не для зовнішнього схвалення. На противагу цьому, теорія організаційної інтеграції (OIT), яка є частиною SDT, визначає зовнішню мотивацію як поведінку, зумовлену чітким зовнішнім результатом, як правило, соціальним. Тобто особисті стильові уподобання є багатограним і складним процесом, який формується під впливом внутрішньої мотивації, зовнішнього тиску та намірів задовольнити психологічні потреби. Розуміння цієї динаміки дає змогу детальніше поглянути на особистий стиль та естетичні рішення.

Яскравий приклад цього процесу можна знайти у використанні макіяжу – центрального елемента особистої естетики. Внутрішня мотивація, спонукання, яке виникає зсередини, часто сприяє нанесенню макіяжу. Навпаки, зовнішня мотивація, особливо найменш автономна форма, відома як зовнішньо регульована поведінка, може потенційно завдати шкоди самооцінці.

Через призму нанесення макіяжу можна чітко побачити три вроджені потреби, визначені теорією самовизначення (SDT): компетентність (майстерність і контроль над результатами), автономія (самовизначення) і спорідненість (прагнення до соціальних зв'язків).

Оволодіння техніками макіяжу, такими як ідеальна підводка очей або бездоганне розтушовування тіней, може дати відчуття досягнення. Володіння цими навичками може суттєво сприяти підвищенню самооцінки людини та розвитку унікального особистого стилю. Автономність у контексті нанесення макіяжу відображається у свободі виражати свою ідентичність та настрої різними образами. Можна вибрати класичні червоні губи для сміливого впевненого вигляду або м'яку пастельну палітру тіней для повік для більш спокійного образу.

Створення особистої естетики за допомогою зачіски та макіяжу має передбачати використання систематичних прийомів, що ґрунтуються на індивідуальних уподобаннях. Ці уподобання можуть формуватися під впливом різних чинників, але основна увага приділяється особистому образу. До відповідних уподобань належать бажані кольори, текстури, продукти та конкретні естетичні тенденції (наприклад, вінтаж, богема, мінімалізм). Щоб краще зрозуміти ці вподобання, можна використовувати такі психологічні інструменти, як складання карти вподобань і опитувальники для визначення самооцінки (Kodžoman, 2019).

Окрім того важливим є об'єктивний етап визначення індивідуального профілю агента: детальний аналіз шкіри та волосся. Це включає розуміння типу шкіри (суха, жирна, комбінована, чутлива), відтінку шкіри (теплий, холодний, нейтральний) і типу волосся (пряме, хвилясте, кучеряве та ін.). Це повинно базуватися на дерматологічних і трихологічних критеріях обстеження, які використовуються для вибору продукту і відповідних технік нанесення. Для макіяжу це може включати правильний відтінок тональної основи, колір очей і губ, а також техніку нанесення макіяжу, яка підкреслює риси обличчя. Для волосся це передбачатиме вибір правильних продуктів (шампуні, кондиціонери, засоби для укладання) і зачісок, які найкраще підходять до типу волосся та відповідають естетиці агента. Інтеграція всіх цих елементів формує особистий стиль людини. Поєднання деталей зачіски та макіяжу, які відповідають уподобанням людини та доповнюють її риси обличчя, є основою для ітеративного вдосконалення. Наприклад, людина, яка віддає перевагу вінтажній естетиці, може вибрати класичні червоні губи та крилату підводку для макіяжу та м'які хвилі для своєї зачіски.

Наукова новизна. Висвітлено роль індивідуальних уподобань у формуванні конгруентного та репрезентативного особистого іміджу, що доповнює стиль особистості. У цій статті розглядається загальноприйняте розуміння і показується, що особистий стиль – це не результат вибору стандартизованих стильових рішень, а нюансоване вираження особистої ідентичності. Підкреслено важливість як внутрішніх, так і зовнішніх мотивацій у розвитку естетичного почуття людини. Опір впливу зовнішніх тенденцій необхідний для забезпечення автентичності кінцевого стилю, що, так само, забезпечує досвід особистої цілісності. Дійсно, цінність самостійності як основи для самооновлення визнається фундаментальною у виборі зачіски та макіяжу. Також підкреслюється важливість психологічних потреб, таких як компетентність, автономія та комунікація, що задовольняються у процесі творення стилю. Зокрема, оволодіння навичками макіяжу допомагає встановити незалежність в естетичних рішеннях і соціальних зв'язках, сформованих через відповідність контексту. Такий інтегрований підхід забезпечує більш повне розуміння особистого стилю, ніж традиційний фрагментарний погляд.

Висновки. Дослідницька стаття підкреслює критичну роль індивідуальних уподобань у побудові особистого іміджу, зосереджуючись на інтеграції стилю, зачіски та елементів макі-

яжу у процесі самопрезентації. Дослідження закладає основи суб'єктивності вибору стилю, показуючи, що естетичні вподобання залежать від культурних норм, метафоричних асоціацій та наративів особистої історії. Воно також доводить важливість розуміння індивідуальних уподобань, ретельного аналізу шкіри та волосся, а

також вибору вибору правильних засобів і технік для створення індивідуального стилю. Ретельна інтеграція цих елементів у поєднанні з гнучкістю адаптації та розвитку з часом призводить до унікальної естетичної ідентичності, яка заохочує особисте самовираження через неінвазивну модифікацію тіла.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Adam H., Galinsky A. D. Encloded cognition. *Journal of experimental social psychology*. 2012. Vol. 48, No. 4. P. 918–925. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2012.02.008>.
2. Comfort W. E., de Andrade B. N., Wingenbach T. S., Causeur D., Boggio P. S. Implicit responses in the judgment of attractiveness in faces with differing levels of makeup. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*. 2023. Vol. 17, No. 1. P. 29–42. DOI: <https://doi.org/10.1037/aca0000408>.
3. Kodzoman D. The psychology of clothing: Meaning of colors, body image and gender expression in fashion. *Textile & leather review*. 2019. Vol. 2, No. 2. P. 90–103. DOI: <https://doi.org/10.31881/TLR.2019.22>.
4. Mair C. *The psychology of fashion*. London : Routledge, 2018. 150 P. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315620664>.
5. Meng F., Liang Y. A New Interpretation of the Essence of Aesthetic Experience: From the Perspective of Cognitive Neuroaesthetics and Aesthetic Anthropology. *Journal of Aesthetic Education*. 2022. Vol. 56, No. 4. P. 97–120. DOI: <https://doi.org/10.5406/15437809.56.4.07>.
6. Russell R. A sex difference in facial contrast and its exaggeration by cosmetics. *Perception*. 2009. Vol. 38, No. 8. P. 1211–1219. DOI: <https://doi.org/10.1068/p6331>.
7. Ryan R. M., Deci E. L. Intrinsic and extrinsic motivation from a self-determination theory perspective: Definitions, theory, practices, and future directions. *Contemporary educational psychology*. 2020. Vol. 61. P. 101860. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2020.101860>.
8. Slepian M. L., Ferber S. N., Gold J. M., Rutchick A. M. The cognitive consequences of formal clothing. *Social Psychological and Personality Science*. 2015. Vol. 6, No. 6. P. 661–668. DOI: <https://doi.org/10.1177/1948550615579462>.
9. Tran A., Rosales R., Copes L. Paint a better mood? Effects of makeup use on YouTube beauty influencers' self-esteem. *Sage Open*. 2020. Vol. 10, No. 2. P. 2158244020933591. DOI: <https://doi.org/10.1177/2158244020933591>.
10. Twigg J. Clothing, age and the body: a critical review. *Ageing & Society*. 2007. Vol. 27, No. 2. P. 285–305. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0144686X06005794>.

REFERENCES

1. Adam, H., & Galinsky, A. D. (2012). Encloded cognition. *Journal of experimental social psychology*, 48(4), 918–925. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2012.02.008>.
2. Comfort, W. E., de Andrade, B. N., Wingenbach, T. S., Causeur, D., & Boggio, P. S. (2023). Implicit responses in the judgment of attractiveness in faces with differing levels of makeup. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 17(1), 29–42. <https://doi.org/10.1037/aca0000408>.
3. Kodzoman, D. (2019). The psychology of clothing: Meaning of colors, body image and gender expression in fashion. *Textile & leather review*, 2(2), 90–103. <https://doi.org/10.31881/TLR.2019.22>
4. Mair, C. (2018). *The psychology of fashion*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315620664>.
5. Meng, F., & Liang, Y. (2022). A New Interpretation of the Essence of Aesthetic Experience: From the Perspective of Cognitive Neuroaesthetics and Aesthetic Anthropology. *Journal of Aesthetic Education*, 56(4), 97–120. <https://doi.org/10.5406/15437809.56.4.07>.
6. Russell, R. (2009). A sex difference in facial contrast and its exaggeration by cosmetics. *Perception*, 38(8), 1211–1219. <https://doi.org/10.1068/p6331>.
7. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2020). Intrinsic and extrinsic motivation from a self-determination theory perspective: Definitions, theory, practices, and future directions. *Contemporary educational psychology*, 61, 101860. <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2020.101860>.
8. Slepian, M. L., Ferber, S. N., Gold, J. M., & Rutchick, A. M. (2015). The cognitive consequences of formal clothing. *Social Psychological and Personality Science*, 6(6), 661–668. <https://doi.org/10.1177/1948550615579462>.
9. Tran, A., Rosales, R., & Copes, L. (2020). Paint a better mood? Effects of makeup use on YouTube beauty influencers' self-esteem. *Sage Open*, 10(2), 2158244020933591. <https://doi.org/10.1177/2158244020933591>.
10. Twigg, J. (2007). Clothing, age and the body: a critical review. *Ageing & Society*, 27(2), 285–305. <https://doi.org/10.1017/S0144686X06005794>.

УДК 376.091.214-021.252-056.313-053.4
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-20>

Ольга КВЕЦКО,
orcid.org/0000-0003-3419-4993
кандидат мистецтвознавства,
старший викладач кафедри сценічного мистецтва і хореографії
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) olha.kvetsko@pnu.edu.ua

Наталія МАРУСИК,
orcid.org/0000-0003-1037-9192
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри сценічного мистецтва і хореографії
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) natalia.marusyk@pnu.edu.ua

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Стаття аналізує поточний стан мистецької освіти в Україні, висвітлюючи основні проблеми, з якими стикаються студенти, викладачі та система освіти загалом. Зокрема, досліджуються питання недостатньої фінансової підтримки, відсутності сучасних навчальних матеріалів та обладнання, а також виклики, пов'язані з відсутністю ефективної методики викладання мистецьких дисциплін. Автори розглядають перспективи розвитку мистецької освіти, вказуючи на необхідність впровадження нових підходів, технологій та партнерств між освітніми установами та культурними інституціями. Висвітлено можливі шляхи вирішення виявлених проблем для подальшого покращення якості мистецької освіти в Україні. Ця стаття є актуальною для фахівців у галузі освіти, культури та мистецтва, а також для всіх, хто зацікавлений у розвитку та покращенні мистецької освіти в країні.

Досліджено інноваційні підходи до мистецької освіти, зокрема використання інтерактивних технологій, сприяючи активній участі студентів у навчальному процесі. Висвітлено ключові аспекти, пов'язані із соціокультурним контекстом та ідентичністю, що формуються через мистецьку освіту. Встановлено необхідність розвитку культурної компетентності та розуміння різноманіття художніх течій серед студентів, а також важливість сприяння толерантності та взаєморозумінню в сучасному світі.

Зокрема, стаття розглядає виклики, пов'язані зі збереженням і розвитком традиційних форм мистецтва, в контексті стрімкої технологічної та культурної зміни. Встановлено важливість розвитку системи підтримки для талановитих молодих художників та вчителів мистецької освіти. Запропоновані рекомендації включають в себе створення сприятливого середовища для творчого розвитку, а також підтримку участі у міжнародних проектах.

Узагальнюючи, стаття не лише визначає проблеми та виклики, але і пропонує конкретні шляхи вирішення, сприяючи подальшому розвитку мистецької освіти в Україні та збереженню культурної спадщини в умовах сучасного світу. Висвітлено загальний вплив мистецької освіти на суспільство, наголошуючи на її ролі у формуванні культурної ідентичності та громадянської активності. Аналізуючи проблеми та пропонуючи позитивні рішення, стаття сприяє обговоренню та розробці стратегій для подальшого вдосконалення мистецької освіти в Україні, а також може служити основою для подальших наукових досліджень у цій області.

Ключові слова: мистецтво, мистецька освіта, мистецька педагогіка, методологічний підхід, принцип.

Olga KVETSKO,*orcid.org/0000-0003-3419-4993**Candidate of Study of Art,**Senior Lecturer at the Department of Performing Arts
and Choreography Educational-Scientific Institute of Art
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) olha.kvetsko@pnu.edu.ua***Nataliia MARUSYK,***orcid.org/0000-0003-1037-9192**Candidate of Study of Art,**Associate Professor at the Department of Performing Arts
and Choreography Educational-Scientific Institute of Art
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) natalia.marusyk@pnu.edu.ua*

PROBLEMS AND PROSPECTS OF ART EDUCATION IN UKRAINE

The article analyzes the current state of art education in Ukraine, highlighting the main problems faced by students, teachers and the education system in general. In particular, the issues of insufficient financial support, the lack of modern educational materials and equipment, as well as the challenges associated with the lack of effective methods of teaching art disciplines are investigated. The authors consider the prospects for the development of art education, pointing out the need to introduce new approaches, technologies and partnerships between educational institutions and cultural institutions. Possible ways of solving the identified problems for further improvement of the quality of art education in Ukraine are highlighted. This article is relevant for professionals in the field of education, culture and art, as well as for everyone who is interested in the development and improvement of art education in the country.

Innovative approaches to art education, in particular the use of interactive technologies, promoting the active participation of students in the educational process, were studied. Key aspects related to the sociocultural context and identity formed through art education are highlighted. The need for the development of cultural competence and understanding of the diversity of artistic currents among students, as well as the importance of promoting tolerance and mutual understanding in the modern world, was established.

In particular, the article examines the challenges associated with the preservation and development of traditional art forms in the context of rapid technological and cultural change. The importance of developing a support system for talented young artists and teachers of art education has been established. The proposed recommendations include the creation of a favorable environment for creative development, as well as support for participation in international projects.

Summarizing, the article not only identifies problems and challenges, but also offers specific solutions, contributing to the further development of art education in Ukraine and the preservation of cultural heritage in the conditions of the modern world. The general impact of art education on society is highlighted, emphasizing its role in the formation of cultural identity and civic activity. Analyzing problems and proposing positive solutions, the article contributes to the discussion and development of strategies for further improvement of art education in Ukraine, and can also serve as a basis for further scientific research in this area.

Key words: *art, art education, art pedagogy, methodological approach, principle.*

Постановка проблеми. Визначення та обґрунтування основних проблем у сфері мистецької освіти в Україні, таких як фінансування, якість підготовки вчителів, використання сучасних методик та технологій. Розгляд можливостей та перспектив для подолання виявлених проблем, впровадження інновацій та розвитку мистецької освіти відповідно до потреб сучасного суспільства. Залучення уваги громадськості, освітніх експертів, вчителів та студентів до обговорення проблем та спільного пошуку шляхів вирішення.

Аналіз наукових джерел. Для розуміння проблем та перспектив мистецької освіти в Україні аналіз наукових досліджень є ключовим етапом. Декілька досліджень в даній області вказують на

різноманітні аспекти, які впливають на розвиток цього напрямку освіти. Серед них Ю. Богуцький (Богуцький, 2007), І. Зязюн (Зязюн, 2003), Г. Падалка (Падалка, 2009), О. Рудницька (Рудницька, 2005), Ю. Шабанова (Шабанова, 2014).

Мета статті – полягає в глибокому аналізі сучасного стану мистецької освіти в Україні, виокремленні ключових проблем, з якими вона зіштовхується, та висвітленні можливих шляхів їх вирішення та покращення. Окрім цього, стаття має на меті висвітлити перспективи розвитку мистецької освіти, враховуючи сучасні тенденції та вимоги суспільства.

Наукова новизна. Включення порівняльного аналізу зарубіжного досвіду у галузі мистецької

освіти для ідентифікації та адаптації передових практик для українського контексту.

Виклад основного матеріалу. Мистецька освіта в Україні відіграє ключову роль у розвитку культури та суспільства, привносячи значущий внесок у формування творчої, освіченої та гармонійно розвиненої громадянської особистості. Вона надає інструменти для самовираження через різноманітні художні форми, такі як малювання, музика, театр, література. Це стимулює критичне мислення та розвиває уяву. Мистецтво є невідмінною частиною культурної спадщини. Мистецька освіта сприяє збереженню та розумінню традицій, обрядів та мистецької спадщини України. Вона виховує почуття національної гідності та патріотизму.

Мистецька освіта сприяє розвитку етичних цінностей, виховує в студентів повагу до інших культур, різноманіття та толерантність, розвиває у студентів здатність аналізувати, критично оцінювати та розуміти різні аспекти життя через призму мистецтва. Це сприяє розвитку аналітичних та проблемних навичок. Це є важливим фактором у формуванні громадян, які приймають активну громадянську позицію.

Мистецька освіта в Україні визнається однією з ключових галузей, що формує культурну спадщину та творчий потенціал нації. Проте, незважаючи на її важливість, існують серйозні проблеми, які ускладнюють її розвиток. У даній статті розглянемо основні виклики, з якими стикається мистецька освіта в Україні, та визначимо перспективи її подальшого розвитку.

Обговорення проблем та перспектив мистецької освіти в Україні має надзвичайно велику актуальність у зв'язку з кількома ключовими факторами:

1. *Сучасні виклики та зміни в суспільстві.* Сучасне суспільство швидко розвивається, із зростанням інформаційних технологій та глобалізацією. Це вносить нові виклики для мистецької освіти, оскільки потреби ринку праці та культурні тенденції змінюються. Обговорення цих змін є ключовим для адаптації освітніх програм до сучасних реалій.

2. *Необхідність розвитку творчого потенціалу.* У світі, де важливість творчості та інновацій зростає, мистецька освіта виступає як каталізатор розвитку творчого потенціалу. Обговорення того, як саме мистецька освіта може сприяти формуванню та розвитку творчого мислення, є на першому плані.

3. *Проблеми фінансування та ресурсів.* Недостатнє фінансування та обмежений доступ до ресурсів є серйозними проблемами в освітній

системі. Обговорення цих питань допомагає звернути увагу громадськості та влади на необхідність інвестування в мистецьку освіту як важливий елемент гармонійного розвитку суспільства.

4. *Потреба в сучасних методиках та технологіях.* Використання новітніх методик та технологій у мистецькій освіті може значно поліпшити якість навчання та зробити його більш доступним. Обговорення перспектив використання віртуальної реальності, інтерактивних ігор та інших інноваційних підходів допомагає адаптувати освітні програми до потреб сучасного покоління.

5. *Глобальний контекст та міжнародна співпраця.* В контексті глобалізації та світового співтовариства, обговорення мистецької освіти в Україні важливе для встановлення міжнародної співпраці, обміну досвідом та узгодження найкращих практик. Такий діалог сприяє підняттю рівня освіти та забезпеченню відповідності стандартам світової освітньої спільноти.

Освітній сектор в Україні стоїть перед викликами, і мистецька освіта не є винятком. Необхідно активно шукати рішення, використовуючи передовий досвід та інноваційні підходи. Забезпечення доступності та якості мистецької освіти має стратегічне значення для розвитку творчих талантів та зміцнення культурного доробку України.

Аналіз зарубіжних методик у мистецькій освіті може висвітлити цінні ідеї та підходи, які можна було б використовувати для вдосконалення системи мистецької освіти в Україні.

Школа Мистецтв і Дизайну Bauhaus (Німеччина) славиться своїм інноваційним підходом до навчання мистецтва та дизайну. Методика включала інтеграцію різних мистецьких дисциплін та акцентувала на практичних навичках та експериментах. Застосування подібного підходу може допомогти розвивати творчість та мислення в мистецькій освіті.

Концепція Creative School (Велика Британія) спрямована на створення умов для розвитку творчих здібностей дітей. Застосування інтерактивних методів, практичних завдань та підтримка індивідуальних творчих проєктів становлять основу цієї методики. Вона сприяє активному залученню студентів та розвитку їх творчого потенціалу.

Модель Проблемно-Орієнтованого Навчання (США) заохочує студентів вирішувати реальні проблеми через мистецьке творчість. Ця методика дозволяє студентам застосовувати свої знання у конкретних ситуаціях та сприяє розвитку аналітичних та рішення-орієнтованих навичок.

Методика Інтердисциплінарного навчання (Швеція) акцентує на поєднанні мистецтва з

іншими предметами, такими як наука, технологія та математика. Це сприяє розширенню горизонтів студентів та стимулює творчий підхід до навчання.

Аналіз зарубіжних методик дозволяє виявити успішні підходи та практики, які можна адаптувати для покращення мистецької освіти в Україні, зокрема у напрямку розвитку творчих здібностей та використання інноваційних методів.

Сучасні технології грають важливу роль у вдосконаленні та розвитку мистецької освіти, надаючи студентам та вчителям нові можливості для творчості, навчання та співпраці. Можна визначити деякі ключові технологічні тренди та інструменти, які впливають на сучасну мистецьку освіту:

Віртуальна та розширена реальність (VR та AR). VR: Використання віртуальної реальності дозволяє студентам «поглиблюватися» в мистецькі твори або навіть створювати власні віртуальні проекти. Наприклад, візуалізація 3D-моделей чи інтерактивні виставки віртуального мистецтва.

AR: Розширена реальність може допомагати в контекстуалізації мистецьких робіт, додавати інтерактивність до виставок або навчати студентів шляхом проектів у реальному світі, підсилюючи їх дослідницькі навички.

Інтерактивні проєкції та експерименти. Мультимедійні Проєкції: Використання проєкторів для створення мультимедійних інсталяцій, які комбінують звук, світло та рух для створення унікального мистецького досвіду.

Інтерактивні технології: Використання технологій сенсорів та взаємодії для створення інтерактивних виставок, де глядачі можуть впливати на мистецькі твори або взаємодіяти з ними.

Онлайн-платформи та курси: Великі масштабні курси, спрямовані на навчання мистецтва та дизайну, дозволяють студентам отримувати якісну освіту від визначених фахівців у галузі, незалежно від їхнього місця проживання.

Цифрові інструменти для творчості: Графічні Планшети та Планшети для Рисунку: Дозволяють студентам ефективно та творчо працювати над цифровими мистецькими творами.

3D-моделювання та друкування: Студенти можуть створювати тривимірні мистецькі об'єкти, використовуючи програми для 3D-моделювання та друкувати їх для демонстрації.

Медіа-виставки: Інтернет-виставки та онлайн-простори для демонстрації цифрового та медіа-мистецтва.

Ці сучасні технології розширюють можливості мистецької освіти, роблячи її більш доступною, інтерактивною та інноваційною. Вони також

сприяють розвитку нових форм мистецького вираження та співпраці між художниками та технологіями. Ці інструменти можуть бути ефективно використані для підготовки студентів до вимог сучасного мистецтва та дизайну.

Розвиток партнерств із сучасними мистецькими установами є важливим аспектом у покращенні мистецької освіти в Україні. Такі партнерства можуть забезпечити студентам та вчителям доступ до реальних творчих процесів, ресурсів та практичного досвіду. Заснування мистецьких лабораторій або студій, де студенти можуть співпрацювати з сучасними художниками та майстрами, створить можливість для обміну досвідом та розвитку творчих ідей. Запрошення відомих дизайнерів, режисерів, хореографів, вокалістів чи кураторів на майстер-класи та лекції дозволить студентам не тільки дізнатися від професіоналів, але і взяти участь у практичних заняттях. Використання можливостей для участі в мистецьких проєктах та виставках сприяє практичному використанню отриманих знань, розширенню мистецького портфоліо студентів і підвищенню їхнього професійного рівня.

Підтримка розвитку творчих галузей економіки в Україні включає в себе низку заходів та стратегій, які можуть стимулювати та сприяти творчій індустрії. Уряд та приватні фонди можуть виділяти фінансові ресурси на гранти для творчих проєктів та інновацій у сферах мистецтва, дизайну, літератури та інших творчих галузей. Розвиток фінансових інструментів, таких як інвестиційні фонди чи культурні фонди, може сприяти фінансуванню новаторських мистецьких проєктів та стартапів. Розвиток територіальних кластерів, де об'єднуються творчі підприємства, коворкінги, студії та інші творчі простори, сприяє обміну ідеями, співпраці та розвитку синергій. Створення особливих зон або парків, де зосереджені мистецькі інститути, галереї, майстерні та технологічні підприємства, може створити сприятливе середовище для креативної діяльності.

Мистецька освіта є необхідною для розвитку творчих та креативних здібностей, які є ключовими в умовах сучасного суспільства. Проблеми, такі як недостатнє фінансування, застарілі навчальні програми та відсутність інфраструктури, ставлять під загрозу якість мистецької освіти (Квєцко, 2021: 3).

Розвиток творчих та креативних навичок є стратегічним завданням для підготовки нового покоління фахівців та митців. Інтердисциплінарні програми та інноваційні методи можуть сприяти більш ефективному впровадженню мистецької освіти.

Реформа навчальних програм, підвищення фінансування та покращення професійної підготовки вчителів є критичними для успішного розвитку мистецької освіти. Взаємодія з громадськістю, приватним сектором та міжнародними організаціями може стати ключовим фактором у вирішенні проблем та досягненні перспектив.

Мистецька освіта є важливим інструментом для запобігання втрати талантів та збереження культурної спадщини України. Підтримка молодих талантів, створення умов для творчого росту та збереження національної ідентичності є важливим завданням.

Висновок. Україна, беручи до уваги свій унікальний культурний контекст та багатий творчий потенціал, має унікальну можливість використувати мистецьку освіту як ключовий інструмент для культурного вдосконалення та мистецького розквіту. Для цього необхідно реалізувати конкретні заходи, враховуючи накопичені проблеми та перспективи. Спрямованість на інновації та технологічний розвиток у сучасному світі вимагає активного впровадження цих аспектів у мистецьку освіту.

Також важливим є партнерство з різними секторами, починаючи від державних інституцій і закінчуючи приватним сектором та громадськістю. Комплексний підхід, що враховує потреби ринку праці, технологічний прогрес та культурні цінності, сприятиме створенню стійкої системи мистецької освіти.

Особлива увага повинна бути приділена підтримці та розвитку творчих галузей економіки. Ініціативи, спрямовані на створення та підтримку творчих просторів, майданчиків для співпраці між різними секторами, а також інноваційних підходів у використанні мистецьких навичок у сучасному бізнесі, можуть сприяти створенню ефективної інфраструктури.

Загальною метою має бути не лише підготовка фахівців у сфері мистецтва, а й виховання творчої та креативної особистості, здатної впливати на розвиток культури та суспільства. Мистецька освіта повинна стати не тільки інструментом професійного росту, але й засобом виховання високої культурної та етичної свідомості (Рудницька, 2005: 33).

Реалізація цих заходів може допомогти Україні впевнено рухатися в напрямку розвитку творчого суспільства, де мистецтво та культура виступають ключовими чинниками культурної ідентичності та гармонійного розвитку.

Відзначено основні тенденції перспективи розвитку мистецької освіти в Україні:

- модернізація навчальних програм – перегляд та адаптація навчальних програм до сучасних вимог, враховуючи інновації у мистецькій та технологічній сферах;

- розширення інфраструктури – вдосконалення інфраструктури мистецьких шкіл, університетів та центрів, забезпечення доступу до сучасних технічних та творчих засобів;

- посилення міжнародної співпраці – розширення міжнародного обміну, участь у міжнародних проєктах та програмах для обміну найкращими практиками;

- розвиток інтерактивних технологій – використання віртуальної реальності, інтерактивних медіа та інших передових технологій для покращення процесу навчання;

- підтримка мистецьких проєктів – фінансова та інституційна підтримка для реалізації та популяризації творчих та мистецьких проєктів;

- підвищення престижу мистецьких спеціальностей – робота над зміною стереотипів та підвищення престижу мистецьких професій у суспільстві.

Загальна перспектива полягає в створенні умов для розквіту творчого потенціалу кожної особистості та розвитку мистецького середовища, яке буде визнано як ключовий компонент культурного та соціального прогресу України. Ці перспективи визначають шляхи для створення динамічної та відкритої системи мистецької освіти, яка відповідає викликам сучасності та сприяє розквіту творчого потенціалу українського суспільства.

Реалізація перспектив та врахування сучасних викликів допоможе створити динамічну систему, яка не тільки готує фахівців, але і виховує творчу. Мистецька освіта в Україні стоїть перед низкою викликів, але також володіє значним потенціалом для розвитку та трансформації. а креативну особистість, яка приречена на вплив на світовий масштаб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуцький Ю. П. Українська культура в європейському контексті. Київ: Знання, 2007. 679 с.
2. Зязюн І. А. Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи. Київ: КПЕК, 2003. 679 с.
3. Падалка Г.М. Мистецька освіта: сучасні проблеми розвитку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти: збірник. К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. С. 3–9.
4. Петрова І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах: підруч. Київ: Кондор, 2005. 408 с.

5. Квецко О. Я. Принципи хореографічної освіти в початкових мистецьких закладах. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2021. № 4. С. 113–117.
6. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. 360 с.
7. Химинець В. В. Інноваційна освітня діяльність. Тернопіль: Мандрівець, 2009. 360 с.
8. Шабанова Ю. О. Системний підхід у вищій школі: підручник. Дніпропетровськ : НГУ, 2014. 120 с.

REFERENCES

1. Bohutskii, Y.(2007). *Ukrainska kultura v yevropeiskomu konteksti*. [Ukrainian culture in the European context]. Kyiv : Znannia. 679 p. [in Ukrainian].
2. Zaziun I. (2003). *Pedagogika i psuhologia profesiinoi osvity: rezultaty doslidjen I perspektyvy*. [Pedagogy and psychology of professional education: research results and perspectives]. Kyiv : КРЕК. 679 p. [in Ukrainian].
3. Padalka, G (2009). *Mystetska osvita: suchasni problem rozvytku*. [Art education: student development problems]. *Naukovyi chasopys NPU*, 14, 3–9 [in Ukrainian].
4. Petrova, I. (2005). *Dozwillia v zarubizhnykh krainakh*. [Leisure in foreign countries: tutor]. Kyiv : Kondor. 408 p. [in Ukrainian].
5. Kvetzko, O. (2021). *Pryntsypy choreografichnoi osvity v pochatkovykh mystetskykh zakladah osvity*. [Principles of choreographic education in primary art institutions]. National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal, 4, 113–117 [in Ukrainian].
6. Rudnyczka, O. (2005). *Pedagogika: zagalna ta my`steczka: Navchalnyj posibnyk*. [Pedagogy: general and art: Textbook.]. Ternopil: Navchalna knyga – Bogdan, 360 p. [in Ukrainian].
7. Хуминець, В.(2009). *Innovacijna osvitnya diyalnist* [Innovative educational activities]. Ternopil: Mandrivecz, 360 p. [in Ukrainian].
8. Shabanova, Y. (2014). *Systemnyi pidhid u vyshchii shkoli*. [Systematic approach in higher education]. Dnipropetrovsk : NGU. 120 p. [in Ukrainian].

УДК 316.72-043.5[378:37.011.3-051:780.616.432](045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-21>

Іштван КЕНТЕШ,

orcid.org/0000-0003-1168-9651

*аспірант кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту
Мукачівського державного університету
(Мукачево, Закарпатська область, Україна) kentesh.ishtvan96@gmail.com*

УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ФОРТЕПІАНО

Статтю присвячено проблемі формуванню міжкультурної комунікативної компетентності у майбутніх викладачів фортепіано в умовах вищої освіти.

Метою статті є аналіз та визначення умов, які сприяють розвитку міжкультурної комунікативної компетентності в процесі професійної підготовки майбутніх викладачів фортепіано.

Розглядається роль викладача та культури мовлення у створенні мовленнєвого розвивального середовища для майбутніх викладачів фортепіано та аналізуються методи та підходи до формування міжкультурної комунікативної компетентності, такі як ігрові методи навчання, використання відеострічок та метод експертизи.

Схарактеризовано дефініції понять «міжкультурна взаємодія», «професійна підготовка». В результаті дослідження було визначено, що формування міжкультурної комунікативної компетентності є важливою складовою професійної підготовки майбутніх викладачів фортепіано.

Зацентовано увагу на впливі культури мовлення на комунікативний процес у навчальному середовищі та на ролі викладача у створенні мовленнєвого розвивального середовища для студентів. Проаналізовано методи та підходи, які сприяють формуванню міжкультурної комунікативної компетентності, зокрема, ігрові методи навчання, використання відеострічок та метод експертизи.

Дослідження підкреслює важливість розвитку міжкультурної комунікативної компетентності як учителів, так і студентів, оскільки цей аспект визначає ефективність спілкування та взаємодії у міжкультурному середовищі. Результати дослідження свідчать про необхідність посилення уваги до розвитку цієї компетенції в педагогічних програмах та підготовці майбутніх викладачів фортепіано для покращення якості освіти та підготовки фахівців, здатних успішно взаємодіяти з представниками різних культур у сфері музичної освіти.

Ключові слова: *міжкультурна взаємодія, професійна підготовка, викладачі фортепіано, культура мовлення, міжкультурна комунікативна компетентність, ігрові методи навчання, відеострічки, метод експертизи, музична освіта.*

Ishtvan KENTESH,

orcid.org/0000-0003-1168-9651

*Graduate student at the Department of Preschool Pedagogy,
Primary Education and Educational Management
Mukachevo State University
(Mukachevo, Transcarpathian region, Ukraine) kentesh.ishtvan96@gmail.com*

CONDITIONS FOR ENSURING INTERCULTURAL INTERACTION IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PIANO TEACHERS

The article is devoted to the problem of the formation of intercultural communicative competence in future piano teachers in the conditions of higher education.

The purpose of the article is to analyze and determine the conditions that contribute to the development of intercultural communicative competence in the process of professional training of future piano teachers.

The role of the teacher and speech culture in creating a speech development environment for future piano teachers is considered, and methods and approaches to the formation of intercultural communicative competence are analyzed, such as game teaching methods, the use of video tapes, and the method of examination.

The definitions of the terms «intercultural interaction» and «professional training» are characterized. As a result of the study, it was determined that the formation of intercultural communicative competence is an important component of the professional training of future piano teachers.

Attention is focused on the influence of speech culture on the communicative process in the educational environment and on the role of the teacher in creating a speech development environment for students. The methods and approaches that contribute to the formation of intercultural communicative competence are analyzed, in particular, game methods of learning, the use of video tapes, and the method of examination.

The study emphasizes the importance of developing intercultural communicative competence of both teachers and students, as this aspect determines the effectiveness of communication and interaction in an intercultural environment. The results of the study indicate the need to increase attention to the development of this competence in pedagogical programs and the training of future piano teachers in order to improve the quality of education and training of specialists who are able to successfully interact with representatives of different cultures in the field of music education.

Keywords: *intercultural interaction, professional training, piano teachers, speech culture, intercultural communicative competence, game teaching methods, video tapes, examination method, music education.*

Постановка проблеми. Міжкультурна взаємодія є невід'ємною складовою сучасного світу, де глобалізація та інтернаціоналізація стали нормою життя. Професійна підготовка майбутніх викладачів фортепіано вимагає особливої уваги до аспектів міжкультурної взаємодії, оскільки ця спеціальність надає можливість працювати зі студентами різних національностей та культурних середовищ.

На думку Демір М.І., для подальшого розвитку сучасного світу важливо сприяти діалогу між представниками різних культур, оскільки відсутність знань про етнокультурні особливості, як у вербальному, так і у невербальному спілкуванні, негативно впливає на комунікацію та призводить до утворення стереотипів щодо представників інших культур, що може спричинити помилки в комунікативній поведінці (Демір, 2016: 4).

На сьогоднішній день особливо актуальною стає проблема створення виховної системи, яка сприяє формуванню особистості з високим рівнем духовності та культури, здатної визначати свою позицію серед інших, творчо мислити та гнучко реагувати на зміни у соціокультурному оточенні. Однією з ключових складових цього процесу є формування мовленнєвої особистості, яка може вільно та креативно висловлювати свої думки, потреби, інтереси та наміри, а також вміє користуватися міжкультурними мовними засобами. Тому підготовка майбутніх педагогів із високим рівнем міжкультурної комунікативної компетенції є надзвичайно важливою для сучасної системи освіти в Україні.

Актуальність дослідження полягає у тому, що розвиток міжкультурної освіти є важливою складовою сучасної освітньої парадигми. Дослідження в галузі забезпечення міжкультурної взаємодії у професійній підготовці викладачів фортепіано може сприяти розробці нових методик та підходів до впровадження міжкультурної освіти у музичну сферу.

Музика є універсальною мовою, і її виконання та розуміння не мають меж національних або культурних кордонів. Забезпечення міжкультурної взаємодії у процесі професійної підготовки майбутніх викладачів фортепіано дозволяє сприяти спільному розумінню музичних традицій та спадщини різних культур. Майбутні викладачі

фортепіано мають бути готовими до роботи як у власній культурній області, так і в інших країнах та середовищах. Розуміння міжкультурних аспектів навчання та викладання музики стає важливою складовою їх професійної компетентності.

Таким чином, дослідження забезпечення міжкультурної взаємодії у процесі професійної підготовки майбутніх викладачів фортепіано є актуальним і важливим для вдосконалення якості музичної освіти та сприяння гармонійному співіснуванню різних культур у сфері музики.

Аналіз досліджень. Проблема включення художньо-естетичного вмісту в підготовку майбутніх учителів музичного мистецтва базується на методичних рекомендаціях та науковому доробку провідних музикантів. Це особливо стосується фортепіанного виконавства, де видатні майстри, такі як К. Ігумнов, С. Майкапар, Г. Нейгауз, С. Савшинський і інші, залишили свій внесок. У вокальному мистецтві, ім'я В. Антонюка, В. Багадурова, М. Глинки, Л. Дмитрієва, Ф. Ламперті, В. Морозова також варто відзначити.

Важливо зазначити, що багато музикантів залишили методичну спадщину, яку дослідники у галузі музикознавства вивчають. Наприклад, М. Воротний вивчав методи С. Савшинського, який наголошував на значенні естетичних і художніх аспектів виконавства. Також Я. Мільштейн провів аналіз методичної спадщини Ф. Шопена та інших великих композиторів.

Дослідження методичної спадщини таких видатних музикантів, як К. Черні, Ф. Ліст, Ф. Шопен, а також їх педагогічні принципи, стали предметом дослідження О. Кірчанової. Її робота спрямована на розвиток музичної педагогіки.

Дослідження різних аспектів міжкультурної комунікації було проведено в роботах таких авторів, як Е. Холл, Ф. Бацевич, В. Манакін, П. Донець, Г. Трейгер, Ю. Шайгородський і інші.

Е. Холл, який вважається засновником нового наукового напрямку «міжкультурна комунікація», сформулював ключові питання цього напрямку: «Чому виникають комунікаційні труднощі між представниками різних культур?» і «Як культура сприяє налагодженню міжкультурної комунікації?».

Е. Холл вважав, що розуміння чужих культур може бути ефективним лише тоді, коли особис-

тість усвідомлює особливості своєї власної культури (Мен Сіан., 2016: 195). Він підтримував три основні положення: перше, що кожна людина народжується в певній культурі; друге, що носії культури часто не усвідомлюють свої культурні особливості, вважаючи їх загальнопоширеними; і третє, що важливо позбутися культурної залежності шляхом саморефлексії і свідомого усвідомлення підсвідомої культурної програми.

Мета статті – проаналізувати основні умови забезпечення міжкультурної взаємодії в процесі професійної підготовки майбутніх викладачів фортепіано.

Виклад основного матеріалу. Насамперед, необхідно з'ясувати дефініції понять «міжкультурна взаємодія» і «професійна підготовка», які на сучасному етапі розвитку української держави набули нового змісту і актуальності.

Завалко, К. В. зазначає, що міжкультурна взаємодія відноситься до взаємодії між представниками різних культур і етнічних груп у різних сферах життя, включаючи освіту (Завалко, 2018: 192). Вона передбачає обмін інформацією, досвідом, цінностями, традиціями і мовними засобами комунікації між цими культурними групами.

На думку Іванової О., професійна підготовка, у свою чергу, охоплює навчання, набуття навичок і знань, які допомагають особі розвивати свою професійну компетентність і готуватися до виконання конкретної ролі або професії (Іванова, 2019: 134) У відповідності з сучасними вимогами, професійна підготовка також включає аспекти міжкультурної компетентності, оскільки сьогодні майбутні викладачі фортепіано повинні бути готові співпрацювати з учнями та колегами з різних культур і забезпечувати ефективну комунікацію в міжкультурному середовищі.

Зауважимо, сучасна освіта стикається з реаліями глобалізації та міжнародного співробітництва. Майбутні викладачі фортепіано можуть мати учнів із різних культурних та національних середовищ, а також працювати в різних країнах. У такому контексті важливо розуміти і адаптуватися до різних культурних особливостей, щоб забезпечити якісну освіту та ефективну взаємодію.

Крім того, розуміння міжкультурних аспектів може сприяти підвищенню якості професійної підготовки майбутніх викладачів фортепіано, допомагаючи їм краще розуміти і задовольняти потреби різних студентів, а також створювати сприятливу міжкультурну навчальну атмосферу.

Як зазначає Мен Сіан, міжкультурна комунікація використовує як вербальні, так і невербальні засоби для спілкування. Важливим аспек-

том міжкультурної комунікації є розуміння мови іншої культури, що становить ключовий етап у встановленні успішних відносин між представниками різних націй та культур. Проте володіння мовою і знання нею – це два різні аспекти (Мен Сіан, 2018: 195). Володіння мовою означає здатність вільно спілкуватися та розуміти мову, мислити через неї, і це є природним для людини, яка вчиться це робити з дитинства, часто автоматично, на рівні свідомості та підсвідомості. Знання мови, з іншого боку, передбачає більше усвідомлене сприйняття мови як засобу передачі конкретних знань про людей і світ. Ці знання закладені в лексиці, фразеології, граматиці та інших аспектах мови.

Аналізуючи умови забезпечення міжкультурної взаємодії в процесі професійної підготовки майбутніх викладачів фортепіано, слід зазначити, що згідно з А.М. Богуш, сучасні фахівці у сфері освіти повинні володіти не лише грамотним мовленням, але й бути здатними адекватно та ефективно використовувати мову у різних ситуаціях (Музальов, 2017: 183). Це передбачає, що вони мають бути мовленнєвою компетентністю, вмінні користуватися інтонаційними засобами для виразності мовлення та мати систему знань, умінь і навичок, необхідних для сприяння дітям у вирішенні мовних комунікаційних завдань та створенні сприятливого середовища для обміну думками та почуттями. У той же час педагоги повинні мати високий рівень мовленнєвої культури та бути готовими до постійного самовдосконалення, бути мобільними і творчо налаштованими щодо своєї педагогічної діяльності.

Формування професійної мовленнєвої готовності майбутніх викладачів фортепіано передбачає врахування різних факторів. Ці фактори включають структуру та методику навчання, орієнтовану на професійний розвиток, диференційовану систему навчання мови, формування професійної мовленнєвої готовності та інтеграцію системно-описового та комунікативно-діяльнісного підходів до навчальних курсів.

Цзяо Їн, досліджуючи методику естетичного розвитку майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі навчання гри на фортепіано, зауважує, що процес формування професійної мовленнєвої готовності включає кілька етапів, таких як формування лінгвістичної, лінгводидактичної та комунікативної компетенції за допомогою спеціально підготовленого навчального матеріалу (Дзяо Їн, 2018: 3). Корекція знань, навичок та умінь у сфері мовленнєвої діяльності, а також оволодіння дослідно-експериментальною робо-

тою з дітьми також є важливими аспектами у формуванні цієї готовності. Для завершення процесу навчання студентам рекомендується використовувати спецпрактикум з методики навчання мови, який тісно пов'язаний із дисциплінами лінгвістичного та лінгводидактичного циклів, що попередньо вивчалися, та педпрактикою.

Дичківська І. М. зазначає, що для забезпечення міжкультурної взаємодії в процесі професійної підготовки майбутніх викладачів фортепіано важливо розвивати ті якості особистості, які сприяють її самореалізації та професійному зростанню (Дичківська, 2017: 44). Аналіз наукових досліджень та практичних відомостей показує, що найважливішими якостями, які сприяють самореалізації особистості, є наступні: адекватна самооцінка, цікавість, бажання пошукати нову інформацію, самостійність, ініціативність, виразність емоцій, здатність до створення оригінальних ідей, здатність розрізняти суперечності, альтернативне мислення, цілісне сприйняття та незалежність в сприйнятті інформації.

З метою оцінки цих якостей у педагогічному контексті можна використовувати певні критерії. Наприклад, для визначення адекватної самооцінки можна аналізувати, наскільки особистість реалістично оцінює свої сильні та слабкі сторони без перебільшень чи занижень. Допитливість можна вимірювати на основі активності в пошуку нових знань і інтересу до вивчення нової інформації (Демір, 2016: 5).

Самостійність та ініціативність можна оцінювати, спостерігаючи, наскільки особистість виявляє ініціативу у вирішенні завдань та власній професійній діяльності. Емоційна активність може бути виміряна через виразність та відкритість особистості у вираженні своїх почуттів та емоцій.

Здатність до створення оригінальних ідей може бути оцінена, спостерігаючи за здатністю особистості до творчого мислення та вираження нестандартних думок. Здатність розрізняти суперечності може бути виміряна через здатність особистості виявляти та аналізувати протиріччя в інформації або думках інших осіб. Альтернативне мислення може бути визначено через здатність розглядати різні точки зору на проблеми та шукати альтернативні рішення. Цілісне сприйняття можна оцінювати на основі здатності особистості сприймати інформацію у контексті загальної картини світу. Незалежність в сприйнятті інформації може бути виміряна через здатність особистості формувати свої власні думки.

У контексті забезпечення міжкультурної взаємодії в процесі професійної підготовки майбутніх

викладачів фортепіано, студенти спочатку засвоюють теоретичний курс під час лекційних занять. Проте їхню професійно-мовленнєву підготовку в значній мірі формується під час практичних та семінарських занять. Особливо на семінарських заняттях, під час групової навчальної роботи, відбувається реалізація принципу спільної діяльності, який сприяє колективним зусиллям та створенню умов для формування комунікативної професійної підготовки студентів. Під час цих занять викладач має завдання створити адекватну професійну мотивацію до майбутньої професійної діяльності, розвиваючи навички комунікації та сприяючи розумінню важливості такої діяльності (Іванова, 2019: 132).

Ефективне засвоєння студентами знань і навичок можливе лише за умови поєднання різних видів роботи і форм навчання. На семінарських заняттях, цілеспрямовано використовуючи активні форми навчання, як дискусії, диспути, обговорення рефератів і доповідей, студенти отримують можливість точно висловлювати свої думки і вільно висловлювати свої погляди. Проведення семінар-дискусій сприяє розвитку навичок мовленнєвої активності та мовленнєвої взаємодії студентів.

Крім того, важливим напрямком є впровадження ігрових форм педагогічної взаємодії для формування соціально активних та творчих особистостей. Використання гри сприяє розвитку творчості майбутніх спеціалістів і включає такі функції, як комунікабельність, стимулювання інтересу, розвиток психічних якостей, самореалізація, діагностика та корекція.

Отже, поєднання теоретичних лекцій із практичними семінарами та використання активних методів навчання та ігрових форм сприяє успішному формуванню комунікативних та професійних навичок у майбутніх викладачів фортепіано.

У контексті забезпечення міжкультурної взаємодії в процесі підготовки майбутніх викладачів фортепіано існують різні методи, які сприяють розвитку не лише професійних навичок, але і міжособистісної взаємодії студентів.

Одним із таких методів, як зазначає Музальов О., є використання ігор та ігрових вправ, таких як кросворди, ребуси, вікторини, які допомагають студентам розвивати окремі навички та сприяють засвоєнню матеріалу (Музальов, 2017: 193). Також, ігри-вправи можуть включати ігрові дискусії, ігрові ситуації, рольові та ділові навчальні ігри. Наприклад, рольова гра дозволяє студентам пережити психологічну переорієнтацію, розуміючи, що вони не лише навчаються,

але і виконують певні обов'язки та несуть відповідальність за свої рішення. Такий підхід сприяє створенню позитивної атмосфери та сприяє засвоєнню нового матеріалу та вивченню певного виду діяльності.

Поміж інших методів, які сприяють ефективній професійній підготовці студентів та стимулюють їх до активізації та самоосвітньої діяльності, слід виділити метод відеострічки. Цей метод дозволяє студентам переглядати та аналізувати записи своєї діяльності, включаючи як навчальні, так і професійні аспекти. Відеострічка допомагає студентам зосередитися на своїх діях та процесах і сприяє адаптації до їхніх індивідуально-типологічних особливостей.

Також важливим методом є метод експертизи, який сприяє розвитку аналітичних здібностей та рефлексії студентів. Цей метод використовується для експертної оцінки дій студентів під час різних видів ігор, а також під час аналізу рефератів, виконання досліджень та розв'язання різних завдань. Здобувачі освіти, що виступають у ролі експертів, мають глибокі знання та розуміння проблеми обговорення, що сприяє їхній розвиненій аналітичній діяльності та рефлексії (Дубяга; Чорна; Яковенко, 2018: 55).

Крім цього, інноваційні педагогічні технології, такі як інтерактивні методи навчання, є важливим елементом підготовки студентів. Вони сприяють більш ефективній організації навчального процесу і сприяють розвитку професійної компетентності студентів. Інтерактивне навчання включає в себе взаємодію між учасниками, що сприяє максимальному формуванню та розвитку професійних навичок та навичок моделювання поведінки в різних ситуаціях.

У структурі комунікації виділяють такі компоненти: діяльнісний, мотиваційний, перцептивний, когнітивний.

Діяльнісний компонент передбачає володіння певними видами. вмінний: пошуково-орієнтованими, конструктивними (уміння обирати вид та засоби комунікації, уміння вербальної та невербальної комунікації), організаторськими (уміння організувати комунікацію, в тому числі і засобами нових комунікативних технологій, вміння варіювати комунікативні засоби), гностичними (умінняаналізувати та синтезувати, регулювати мовленнєву поведінку адекватно ситуації) (Дубяга; Чорна; Яковенко; Однорог, 2018: 129).

Забезпечення міжкультурної взаємодії в процесі професійної підготовки майбутніх викладачів фортепіано є важливим завданням, яке вима-

гає певних умов і заходів для успішної реалізації.

По-перше, основною умовою є включення елементів міжкультурної освіти в навчальний процес. Майбутні викладачі фортепіано повинні мати можливість вивчати культурні особливості різних національностей, розуміти різноманітність культурних виразів і міжкультурні різниці. Важливо розвивати у студентів міжкультурну чутливість та розуміння. Це включає в себе усвідомлення власних культурних стереотипів, уміння слухати і розуміти інших, а також бути відкритими до нових ідей і думок.

По-друге, міжкультурна комунікація. Забезпечення можливостей для міжкультурної комунікації є важливою умовою. Це може включати в себе спільні проекти, міжнародні обміни, спілкування з представниками інших культур і використання міжкультурних засобів комунікації, таких як інтернет-платформи або мовні курси. Важливо впроваджувати міжкультурні практики в навчальний процес. Це може включати в себе вивчення міжкультурних аспектів музики та мистецтва, використання різноманітних стилів і жанрів музики з різних культур, а також ознайомлення з історією і культурними контекстами різних композиторів і виконавців.

По-третє, міжкультурна толерантність. Важливо сприяти розвитку міжкультурної толерантності серед студентів, надихаючи їх приймати і поважати різницю. Забезпечення безпеки і підтримки для студентів із різних культур може сприяти створенню позитивного міжкультурного середовища. Забезпечення можливостей для студентів побувати в інших культурних середовищах або вивчати їх віртуально може бути корисним для розширення їхнього міжкультурного досвіду. Використання наставництва або менторства від досвідчених викладачів або фахівців у міжкультурній комунікації може сприяти розвитку міжкультурної компетенції студентів. Ментор може допомогти студентам розуміти особливості взаємодії зі студентами і викладачами з інших культур, надавати поради щодо міжкультурного конфлікту та сприяти їхньому адаптуванню до нових умов.

По-четверте, міжкультурні проекти і заходи. Організація міжкультурних проектів, семінарів, виставок і заходів може сприяти поглибленню розуміння інших культур. Створення спільних музичних виставок або виступів з представниками різних культур може бути ефективним способом підвищення обізнаності студентів щодо міжкультурних аспектів музики. Заохочення студентів до проведення досліджень в області міжкультурної

музичної практики та аналізу впливу культурних чинників на музику може сприяти розвитку їхнього розуміння міжкультурних процесів.

Забезпечення можливостей для студентів досліджувати і виконувати музику різних культур і стилів може сприяти розширенню їхнього музичного горизонту і розумінню культурних особливостей.

Ці умови можуть сприяти успішному забезпеченню міжкультурної взаємодії в процесі професійної підготовки майбутніх викладачів фортепіано і сприяти розвитку їхньої міжкультурної компетенції.

Висновки. Результати нашого дослідження вказують на важливість розвитку міжкультурної комунікативної компетентності в процесі підготовки майбутніх викладачів фортепіано. Мовлення відіграє ключову роль у педагогічному впливі на студентів, і його культура має великий вплив на комунікативний процес. З цього приводу, педагоги повинні мати практичні навички створення мовленнєвого розвивального середовища, що сприяє вираженню почуттів та ідей через мовлення.

Сформованість культури мовлення є важливим аспектом професіоналізму педагога, і вона безпосередньо впливає на результати його роботи. Педагоги повинні постійно вдосконалювати свої педагогічні навички та враховувати вимоги до культури мовлення.

Дослідження також вказує на необхідність підвищення рівня міжкультурної комунікативної компетентності студентів у процесі їхньої підготовки до конструктивного міжкультурного спілкування. Це стає все більш важливим у світі, де взаємодія між різними культурами стає невід'ємною частиною професійної діяльності.

Отже, результати дослідження підкреслюють необхідність розвитку міжкультурної комунікативної компетентності як учителів, так і студентів, які планують стати майбутніми викладачами фортепіано. Це сприятиме покращенню якості освіти та підготовці фахівців, здатних ефективно спілкуватися та взаємодіяти з представниками різних культур у навчальному середовищі та поза ним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Демір, М. І. Формування інтерпретаційної культури в майбутніх учителів музики в процесі професійної підготовки. (Автореф. канд.пед.наук). Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського. Одеса, 2016. 20 с.
2. Завалко, К. В. Формування музично-виконавської культури майбутнього вчителя музики (скрипаля). Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: Збірник наукових праць, 8 (18). 2018. С. 101–104.
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посібник. К.: Академвидав, 2017. 352 с.
4. Іванова О. Поняття «професійна позиція» у науковому дискурсі. Молодь і ринок. Дрогобич, 2019. № 1(168). С. 130–135.
5. Музальов О. Культурологічне становлення особистості майбутнього фахівця у процесі навчально-виховної діяльності / *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2017. № 3. С. 183–191.
6. Мен Сіан. Художньо-комунікативний досвід майбутніх викладачів вокалу: категоріальний аналіз поняття. Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер.: Педагогічні науки, 167. 2018. 195–198. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2018_167_48
7. Особистісно-професійний розвиток вчителя в умовах реалізації Концепції Нової української школи: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (14–16 червня 2018 р., м. Мелітополь, Україна) / Ред.-упоряд. Дубяга С. М., Чорна В. В., Яковенко І. О. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2018. 289 с.
8. Цзяо Ін. Методика естетичного розвитку майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі навчання гри на фортепіано. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, Київ. 2016. 20 с.

REFERENCES

1. Demir M. I. (2016) Formuvannia interpretatsiinoi kultury v maibutnix uchyteliv muzyky v protsesi profesiinoi pidhotovky. (Avtoref. dys. kand. ped. nauk). [Formation of interpretation culture in future music teachers in the process of professional training. (Author's thesis candidate of pedagogic sciences)]. Pivdenoukrainskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni K. D. Ushynskoho. Odesa. [in Ukrainian].
2. Zavalko K. V. (2018) Formuvannia muzychno-vykonavskoi kultury maibutnoho vchytelia muzyky (skrypalia). [Formation of musical and performing culture of the future music teacher (violinist)]. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 16. Tvorcha osobystist uchytelia: problemy teorii i praktyky – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Series 16. Creative personality of the teacher: problems of theory and practice, 8(18). 101–104. [in Ukrainian].
3. Dychkivska I. M. (2017) Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii. [Innovative pedagogical technologies]. Kyiv: Akademydav. [in Ukrainian].
4. Ivanova O. (2019) Poniattia «profesiina pozytsiia» u naukovomu dyskursi. [The concept of “professional position” in scientific discourse]. Molod i rynok – Youth and the market, 1(168). 130–135. [in Ukrainian].

5. Muzalov O. (2017) Kulturolohichne stanovlennia osobystosti maibutnoho fakhivtsia u protsesi navchalno-vykhovnoi diialnosti. [Cultural formation of the personality of the future specialist in the process of educational activities]. *Pedahohika i psykhohihiia profesiinoi osvity – Pedagogy and psychology of professional education*, 3. 183–191. [in Ukrainian].

6. Men Sian. (2018) Khudozhno-komunikatyvnyi dosvid maibutnikh vykladachiv vokalu: katehorialnyi analiz poniattia. [Artistic and communicative experience of future vocal teachers: categorical analysis of the concept]. *Naukovi zapysky Tsentralnoukrainskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Serii: Pedahohichni nauky – Scientific notes of the Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vinnichenko. Series: Pedagogical sciences*, 167. 195–198. Retrieved from: https://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2018_167_48. [in Ukrainian].

7. Dubiaha S. M., Chorna V. V., & Yakovenko I. O. (Eds.). (2018) Osobystisno-profesiinyi rozvytok vchytelia v umovakh realizatsii Kontseptsii Novoi ukrainskoi shkoly, Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu. [Personal and professional development of the teacher in the conditions of the implementation of the Concept of the New Ukrainian School, Materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference with international participation]. Melitopol: FOP Odnoroh T.V. [in Ukrainian].

8. Tsziao Yin. (2016) Metodyka estetychnoho rozvytku maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva v protsesi navchannia hry na fortepiano. (Avtoref. dys. kand. ped. nauk). [Methods of aesthetic development of future music teachers in the process of learning to play the piano. (Author's thesis candidate of pedagogic sciences)]. Natsionalnyi pedahohichniy universytet imeni K. D. Ushynskoho. Kyiv. [in Ukrainian].

УДК 008:312.421 (Мистецтвознавство)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-22>

Світлана КИСЛА,
orcid.org/0000-0002-7088-4062
заслужена артистка України, доцент,
доцент кафедри академічного співу
Київської муніципальної академії музики імені Р.М. Глієра
(Київ, Україна) *kysla_natalja@ukr.net*

Анна АРЕФ'ЄВА,
orcid.org/0000-0003-4619-9281
кандидат філософських наук,
докторантка
Державного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна) *anna.arefieva@gmail.com*

КРЕАТИВНІ ЗАСАДИ ВОКАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ: ОПЕРНІ СИНТЕЗИ

Мета статті – визначити системотворчі напрями трансформації вокальної діяльності в музиці. **Методологія дослідження** визначається компаративним та системним підходами, які дають можливість провести порівняльний аналіз музичних шкіл виконавського мистецтва та визначити принципи формування цілісності синтетичного музичного образу на оперній сцені. **Наукова новизна статті.** Теорія вокальної педагогіки в контексті оперного співу ще мало досліджена в контексті соціокультурних систем рефлексії музики. Охарактеризовано міметичний, логістичний та рефлексивний підходи щодо формування вокальної майстерності на прикладі сучасних оперних шкіл. Креативна вокальна педагогіка, згідно моделі навчання Л. Руденко, формується як обрання відповідної домінанти (міметичної, раціоналізованої) в особистісному діалозі з тим, хто навчається співу, та орієнтована на розкриття культурно-історичного та естетичного потенціалу музичного твору. Доведено, що педагогічний процес не закінчується з навчанням в консерваторії, а складає креативний нерв актуалізації художнього синтезу в процесі постановки опери. Оперний синтез мистецтв реалізується на підставі актуалізації креативних можливостей виконавців та як діалог культур, метахудожні взаємодії акторів сценічної дії. Становлення оперного мистецтва в Україні ХХ століття свідчить про виникнення яскравих імен виконавців та формування національної самобутності опери. Синтезуючим витоком стає творча ініціатива диригентів, режисерів, співаків тощо. **Висновки.** Оперний синтез свідчить про те, що опера існує як сценічний синтез, синтез мистецтв, що здійснюються в імпліцитному вигляді в інших видах мистецтв. Вокал завжди є домінантною компонентою синтезу. Це завжди мультикультурний синтез, який свідчить, що опера, починаючи з італійського простору камерат, стає мультикультурним явищем, виходить на широку сцену, яку вона з самого початку зазначила як європейську, так і планетарну.

Ключові слова: музичне мистецтво, виконавська діяльність, вокальне мистецтво, опера, образ, синтез мистецтв.

Svitlana KYSLA,
orcid.org/0000-0002-7088-4062
Honored Artist of Ukraine, Associate Professor;
Associate Professor at the Department of Academic Singing
R. Glier Kyiv Municipal Academy of Music
(Kyiv, Ukraine) *kysla_natalja@ukr.net*

Anna AREFIRVA,
orcid.org/0000-0003-4619-9281
Candidate of Philosophical Sciences,
Doctoral student
State Pedagogical University Mykhailo Drahomanov University
(Kyiv, Ukraine) *anna.arefieva@gmail.com*

CREATIVE PRINCIPLES OF VOCAL PEDAGOGY: OPERA SYNTHESSES

The purpose of the article is to determine the system-forming directions of the transformation of vocal activity in music. The research methodology is determined by comparative and systemic approaches, which make it possible to conduct a comparative analysis of musical schools of performing arts and to determine the principles of forming the integrity of a synthetic musical image on the opera stage. Scientific novelty of the article. The theory of vocal pedagogy in the context of opera singing has not yet been researched in the context of sociocultural systems of music reflection. Mimetic, logistic and reflexive approaches to the formation of vocal skill are characterized on the example of modern opera schools. Creative vocal pedagogy, according to L. Rudenko's model of learning, is formed as the selection of the appropriate dominant (mimetic, rationalized) in a personal dialogue with the one who is learning to sing, and is focused on revealing the cultural-historical and aesthetic potential of a musical piece. It has been proven that the pedagogical process does not end with studies at the conservatory, but is the creative nerve of the actualization of artistic synthesis in the process of staging an opera. The operatic synthesis of arts is realized on the basis of the actualization of the creative capabilities of performers and as a dialogue of cultures, meta-artistic interactions of stage actors. The formation of opera art in Ukraine in the 20th century testifies to the emergence of bright names of performers and the formation of the national identity of opera. The synthesizing source is the creative initiative of conductors, directors, singers, etc. Conclusions. Opera synthesis indicates that opera exists as a stage synthesis, a synthesis of arts that are implemented implicitly in other types of arts. Vocals are always the dominant component of the synthesis. It is always a multicultural synthesis, which shows that opera, starting from the Italian chamber space, becomes a multicultural phenomenon, goes on a wide stage, which from the very beginning it marked as both European and planetary.

Key words: musical art, performance, vocal art, opera, image, synthesis of arts.

Постановка проблеми. Фактор глобалізації культури, особливо вокального виконавства, говорить про стандарти усереднення і певної «попсовізації» музики. Найбільш гостро сучасна ситуація «втрати голосу» в просторі технічних інновацій як провідної підстави вокального виконавства виявилася в опозиції: звук – голос. Стало очевидним, що звучна матерія вокалу аж ніяк не завжди є голосом, а в більшій мірі презентує мікси звучання на основі тієї чи іншої обробки вихідного, іноді невисокої якості, виконавства. Горезвісна «фанера» вже давно стала легітимним фактором вокального простору культури.

У цій ситуації гостро стоїть проблема занепаду співу як такого, втрати креативного початку співочої культури. Іншими словами, категорія «креатив» стає важливим інтерпретативним фактором сучасного стану вокальної культури в цілому. Креація є перехід від небуття до буття. Тоді, як перехід з буття в буття суть творчість, а перехід з буття в небуття – деградація. Очевидно, що креація як основний фактор християнської культури (Бог творив світ з нічого) стала підставою для моністичної концепції вокалу співочої культури православного християнства – монодій як аналогу ангельського співу. Голос Бога, спадний з висот Духа, являє гармонію сутнього як самодостатнє буття звуку, який стає подібним співу ангелів.

Аналіз останніх досліджень. Культурологічні, естетичні, мистецтвознавчі та музикологічні дослідження діалогу культур та проблем вокальної педагогіки в контексті оперного мистецтва були здійснені М. Бахтіним, Дж. Д. Пітерсом, М. Черкашиною-Губаренко та ін. Адже мало

уваги приділено єдності педагогічного процесу з вокалу та оперного мистецтва.

Мета дослідження – визначити системотворчі напрями трансформації вокальної діяльності в музиці.

Виклад основного матеріалу. Як би не здавалися проблеми вокалу відомими, а іноді і дратівливими для технологів від вокальної педагогіки, вони свідчать про головне – голос не є просто звук, який вібрує в резонаторах та ін. Голос – це самодостатній образ персональності виконавця, яка тяжіє до досконалості, а іноді стає основою вокальної школи Еверарді, наприклад, та ін.

Втрата голосу в сучасних технологіях міксіндустрії ще не говорить про торжество звуку як гармонії аранжування. Виникає креативна ситуація здобуття «вокального небуття» сучасної культури, коли стають продуктивними роздуми про креативність вокальної педагогіки як пестування голосу (персональності виконавства), а не анонімого звучання комунікативного середовища спілкування за допомогою шоу-бізнесових або сучасних рок-оперних інсталяцій.

Вокальна педагогіка – це не сфера локального буття звуковидобування, становлення голосу. Це синтетична галузь гуманізації культури в цілому, коли голос стає визначальною константою буття людини. Це той голос, який пройшов вишкіл вокальної школи та вишкіл великої культури.

Класифікацію голосів за традицією встановлюють по їх висоті, що розділяє голоси на два класи: «різкі голоси» – сопрано, меццо-сопрано, контральто, «густі голоси» – тенор, баритон, бас. Це відновлює старовинну французьку класифікацію XVII і початку XVIII століття. Креативність –

це активний мімесис – успадкування традиції та її наслідування. Ця установка стає фундаментальною для багатьох європейських шкіл.

Під час своєї поїздки в Італію з знаменитим тенором Івановим Глінка ознайомився і з виконанням найкращих співаків того часу і з різними методами викладання італійських професорів (1830–1833) – Біанкі і Нодзарі, а потім навчався у знаменитій співачки Фодор-Менвель. В результаті цієї поїздки Глінка навчився співати, а після повернення в Петербург став давати уроки співу і виступав в концерті, виконуючи партії, наспівані Рубіні. Служачи в придворній капелі, Глінка відправився «для набору півчих» в Переяславль і там знайшов п'ять дискантів, які беруть «всілякі інтервали згідно з законами гармонії».

Крім викладання співу в інститутах, капелі і театральному училищі, Глінка давав уроки співу і на дому. З числа його учнів виділяються Лоді (тенор), Леонова, Артемовській (баритон) і відома петербурзька аматорка-співачка Білібіна, згодом учениця Даргомижського.

С. Сонкі (Зонкінд) по праву вважається основоположником раціональної школи вокалу. Звертаючись до основних принципів теорії, висунутої С. Сонкі, ми перш за все зупинимося на диханні, яке автор вважає найважливішою умовою «раціональної» постановки голосу і гарного фразування, посиляючись на відоме положення, що «мистецтво співу є школа дихання». У викладі автором теорії він весь час намагається підвести наукове обґрунтування під ті принципи, на яких будує свою теорію. Так, С. Сонкі подає ґрунтовний анатомо-фізіологічний нарис, в якому виявляє для свого часу солідну наукову підготовку. В кінцевому висновку автор зупиняється на діафрагматичному типі дихання, «яке при більш сильному вдиханні поєднується з боковим типом», тобто приходиться до визнання необхідності застосування в співі костоабдомінального типу дихання. До цього приєднується вимога «затримки дихання», збереження верхньої частини грудної клітки в полурасширеному стані і, отже, вміння опанувати дією діафрагми як м'язу-антагоніста в процесі видихання, результатом чого є повільне і рівномірне видихання.

Занепад вокального мистецтва вважають автори раціональної школи виник завдяки відсутності хороших вчителів та зі стилем сучасної музики, що заглушає співаків, і нарешті, підвищеними вимогами, що пред'являються публікою до виконавців. Так, говорячи про сучасну музику, автори не без підстави стверджують, що старовинні композитори прекрасно знали голос, вміли для нього

писати і застосовували для нього високі художні та технічні вимоги, як до кращого виразника їхніх музичних ідей. Сучасні ж композитори зазвичай дивляться на голос співака, як на один з інструментів оркестру, дають йому другорядні контрапунктичні малюнки, доручаючи мелодію інструментам, і, що найважливіше, погано знають засоби і можливості людського голосу.

З багатьох представників вокальних педагогів Київської консерваторії ми зупинилися на унікальному досвіді педагогічної майстерності Лариси Архипівни Руденко, бо саме їй вдалося, на наш погляд, примирити емпіричне і раціональне начало співочого інструментарію як певного «легкого дихання».

Пристаюючи до до занять з початківцями, Лариса Руденко перш за все звертає увагу на постановку корпусу учениці. Постановка корпусу і голови має безпосередній зв'язок з правильним голосоведенням. Учениця повинна з перших кроків занять привчатися стояти в природній позі, з випрямленим хребтом і добре прямою спиною. Це допомагає правильному співочому подиху.

Суть креативної моделі педагогіки полягає в тому, щоб піти від емпіризму (роби, як я) і від суто раціональної дидактики, яка формується на інструментальному, локально-примусовому інструментарії створення і формування зовні заданих норм, правил, навичок та ін. Ніяка системи, що йдуть ззовні, принципи і методики, не створюють повноцінного художнього образу. Вся логіка формування художнього образу вокального твору просякнута дихотомією: звук – голос. Звук створюється, а голос дається. Але як дається? Як дар Божий, як індивідуальна манера самовираження і самоздійснення світу співака, як шлях до іншого, Великого іншого, Абсолюту, ідеалу. Голос Шаляпіна, Хворостовського, Лемешева ... Саме голос в світі голосів всіх можливих Інших говорить про індивідуальність інтонації, щастя сорадованія і печалі, щастя бути іншим в голосі Буття.

Як навчитися цій логіці буття? Вся філософія говорить – шляхом набуття небуття, креації як переходу від небуття до буття, з тиші в повноту звучання, готового згаснути, піти назавжди з цього світу. Єдності звучної та незвучної матерії в музиці присвячено багато досліджень, але навчити цьому не завжди можливо.

На наш погляд, креативна модель вокальної педагогіки можлива тоді, коли на рівних живуть моделі повноти чуттєвого світу і рацію звуковидобування, де здійснюється «мислення в різних площинах», як кажуть архітектори, формується

система рефлексивного досвіду бути в світі звуку й тиші одночасно, помічаючи і не помічаючи «роботи» цієї рефлексії. Сенс креативності рефлексивного начала в вокальному мистецтві полягає у виробленні індивідуального «тіла» звуку (образу), властивого тільки цьому, унікальному виконавцю.

Опера як цілісність сценічних, вокальних, драматургічних і інших ознак мистецтва є однією з тих синтезів, які пережили століття. Зараз вона проходить складний іспит на випробування спокусою глобалізації, модифікації образного потенціалу, надання їй тих властивостей, що роблять оперний сценічний простір більш поліфонічним, синтетичним, включаючим мультимедійні обробки і трансформації, навіть екранний простір.

На оперу впливає сакральне мистецтво, а опера в свою чергу впливає на сакральне мистецтво, адаптує в собі всю ту літургику, містеріальний синтез, який належить виконавству сакрального типу. Це одна із найближчих синтезів опери. Можна також стверджувати, що музичність оперного простору, в якій вихована пластика балетних ексерсисів потім вже належить балету самому по собі, який має пам'ять оперного гатунку і оперного поштовху, що ніколи не залишає балет.

Якщо говорити про діалог в оперному мистецтві, то діалог не варто зводити лише до інтеракції. Діалог культур, який в певній мірі стає вже формульною схемою або шаблоном інтерпретації, не потрібно визначати як суто екстенсивне явище спілкування. Діалог є явище полікультурне, суто європейське.

Так, Дж. Д. Пітерс констатує: «В певних колах діалог набув подоби священного статусу. Його вважають найвищою формою людського спілкування, сутністю ліберальної освіти і засобом учасницької демократії. Через свою двосторонність та інтерактивність діалог ставиться вище від однієї бічної комунікації мас-медіа і масової культури» (Пітерс, 2004: с. 41). Найчастіше вбачається лише комунікативний аспект поняття «діалог», але автор доводить що діалог – це лише своєрідна модель комунікації, яка надзвичайно універсалізується, цим поняттям зловживають. Більше того, діалог виглядає як певна надцілісність культурного спілкування, що не є його адекватним визначенням.

Дж. Д. Пітерс пише про дві моделі культурної інтеракції: діалог і розсіювання. Якщо діалог походить від Платона, Сократа, іменем якого просякнуті всі діалоги платонівського циклу, то розсіювання має іншу фігуру презентації – Ісуса Христа. Христос не впевнював розмовами, він впевнював чудом. Чудо, яке він ніс, тут же пере-

творювалось на дію, але феномен події, тобто дієвого втілення в образ, в образну конструкцію не помічався. Якщо сократичний діалог з самого початку маркував подією, був образним втіленням ситуації, то діалог в Біблії, діалог промов Христа – це вже дія як така.

Можна стверджувати, що М. Бахтін дуже гостро означив цей аспект і зазначив його як вчинковість діалогу (Бахтін, 1984). Дослідник пише, що діалог несе в собі подієвий аспект, який він зазначає як вчинок, але діалог несе в собі й феномен розсіювання. Тобто радикальний монологізм, радикальне заперечення інтеракції дає можливість свідчити, що будь-яке спілкування вже є диво. Це ж можна сказати і про оперу.

Опера як діалог мистецтв, як їх синтез, їх єдність водночас є образом дива, чуда – художній, вокальний, музичний образ, який впевнює не словами, не розмовами, а своєю образною сутністю. Ця образна сутність презентується як синтетизм, який походить ще від античної хореї і свідчить про нерозривний зв'язок мистецтв, який утворюється «тут і зараз» на сцені.

Якщо опера позбавиться цих можливостей онтологічного втілення образу на сцені, вона перетвориться на мюзикл, кіно-версію візуальної продукції та ін. Опера втратить глибинний образ дива, який не можна звести до діалогу. Але опера живиться саме діалогізмом, а внутрішня дихотомічність діалогу і дива, внутрішня напруга інтеракції, взаємодії, впливу проходить через всі ознаки видових специфікацій мистецтва і відбувається як одивнення, втілення дива, чуда в душі всіх тих, хто сприймає сценічний образ. Адже цей естетичний аспект глибинного діалогу в опері випадає із інструментарію дослідників опери як минулого, так і теперішнього часу.

Дж. Д. Пітерс пише: «Сократ і Ісус – центральні постаті для морального життя західного світу. З давнини їхні збіжності і розбіжності були предметом обговорення. Обидва вони були іронічними, відповідали запитанням на запитання; обидва вони – мученики, чие царство не в цьому світі; учителі, безпосередньо від яких до нас не дійшло жодного слова – тільки перекази певним чином упереджених учнів; і через те – особистості, чия історична актуальність викликає величезне здивування і зацікавленість. Обидва вони навчали любові і засіванню, але їхні наміри були різними. «Сократ» у платонівському «Федрі» пропонує один погляд на дискурсивну діяльність: античне життя діалогу. Притчі, приписувані «Ісусові» Євангеліями, дають інше бачення, незмінне і відкрите розсіювання, адресоване всім, кого

воно може стосуватися. Ці дві концепції комунікації – близький і тісний діалог і вільне розсіювання актуальні і сьогодні» (Пітерс, 2004: с. 43).

Отже, можна стверджувати, що сама проблема діалогу не є проблемою механізму переносу образів – комунікації, взаємодії. Це проблема, передусім, естетична та етична. Етична як звернення до кращого, іншого «Я», до абсолюту, від імені якого відбувається вчинок, подія, відбувається акт мистецтва. Естетична в тому розумінні, що це чуттєва передача енергії образного змісту і всього того, що поєднує людей в просторі комунікації.

На прикінці ХХ століття Україна має декілька театральних епіцентрів, які продукують оперне мистецтво. Можна вважати, що їх шість. Це Одеський, найстаріший національний академічний театр опери і балету, Київський національний оперний театр імені Т. Г. Шевченка, Львівський національний академічний театр опери і балету імені С. Крушельницької, Харківський національний академічний театр опери і балету імені М. Лисенка, Донецький національний академічний театр опери і балету імені А. Солов'яненка, Дніпропетровський національний академічний театр опери і балету. Можна ще вказати на такі відомі національні театри, як оперну студію при Національній музичній академії України імені П. І. Чайковського та Муніципальний академічний театр опери і балету для дітей і юнацтва та ін.

Проте, якщо говорити про оперне мистецтво, звичайно, воно не визначається, ані кількістю театрів, ані кількістю вистав. Оперне мистецтво визначається духом, який є внутрішнім спокоєм сценічного простору, що потребує душі, потребує гурту, злагоджених сценічних зусиль щодо здійснення синтетичного комплексу того організму, який зветься опера. Можна вважати, що це банальні констатації, але ми про них мало говоримо. Можна стверджувати, що сьогоднішня ситуація оцінюється досить і досить по-різному. Це і не дивно. Не дивно тому, що ситуація, яка склалася у пострадянському просторі не може бути однозначно оціненою, але інколи дивним виглядають ті крайнощі і ті демаркації, які проводяться в просторі музичної культури.

Наведемо деякі назви опер з репертуару українських композиторів 50–90 років (список надається вибірково). В 1946–1959 роках виникають такі роботи, як «Собака на сні» Сандлера, «Лейлі і Меджнун» Мейтуса, «Честь» Жуковського, «Молода гвардія» Мейтуса, «Одним життям» Клебанова, «Богдан Хмельницький» Данькевича, «В степах України» Сандлера, «Довбуш» Люд-

кевича, «Украдене щастя» Мейтуса, «Назар Стодоля» Данькевича.

60-ті роки визначаються такими полотнами, як «Арсенал» Майбороди, «Пропозиція» Грабовського, «Тарас Шевченко» Майбороди, «Гайдамаки» Білаша, «Комуніст» Клебанова, «Загибель ескадри» Губаренка.

В 70-ті роки – «Мамай» Губаренка, «Вірочка» Іщенка, «Листи кохання» Губаренка. Поступово опера від монументальних офіційних форм презентації влади звужується, стає тим камерним простором, який досягає своєї межі в моноопері «Листи кохання». Проте оперний репертуар дуже важко знаходить свої обрії, які переважно тяжіють до ретроархіізуючих інсталяцій.

В 1963 році в спілці композиторів України обговорювалися твори молодих композиторів В. Сильвестрова і Л. Грабовського. Такі твори, як «Палата № 6» В. Зубицького і «Ведмідь» Л. Грабовського, так і не побачили сценічного втілення. Хоча твори «Арсенал», «Комуніст», «Червоні козаки», «Брати Ульянови» були тими, що не покидали рампу.

М. Черкашина-Губаренко дає широкий екскурс панорами бачення опери як своєрідних міжкультурних реалій, свідчить про те, що рятівним для України є звернення до слов'янського бароко. «Звертаючись до новітньої історії української оперного театру, слід згадати лідерів-диригентів, які піднесли його на нову висоту, здійснюючи самостійну художню політику. Серед них – Константин Симеонов і Стефан Турчак у Київській опері, Ігор Лацанич у Львові, Борис Афанасьєв в Одесі, а з часом – у Дніпропетровську. У Києві постановочний стиль готувався під вирішальним впливом сценографії Федора Нірода, спільно з яким у єдиній команді працював відомий режисер Дмитро Смолич. У Львові режисура не відзначалась яскравістю, але багато чого було досягнуто талантом унікального сценографа-мислителя Євгена Лисика. У Харкові певний час театр формувався переважно під впливом режисерських рішень. Головний режисер Володимир Лукашев протягом тривалого періоду був лідером-керівником колективу. Переважно режисерським в тіж роки був й Донецький театр, політику якого активно формував Євген Кушаков, хоча поряд із ним працював Ігор Лацанич, який лише після переїзду до Львова став у своєму театрі справжнім лідером», – констатує М. Черкашина-Губаренко (Черкашина-Губаренко, 2008: с. 123). Вона доводить, що музичний театр, опера є синтетичним явищем і реформатором оперного мистецтва були справжні лідери театральної сцени – співаки, режисери, або композитори.

Висновки. Між вокальною педагогікою та оперним мистецтвом існує глибинний зв'язок. Оперні вокальні школи завжди створювали співаки-практики, фактично опера як жанр сценічного мистецтва утворюється в класі провідного педагога-вокаліста. Одним з неперевершених педагогів була оперна співачка Лариса Руденко.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пітерс Дж. Д. Слова на вітрі : історія ідей комунікації; пер з. англ. А.Іщенко. Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2004. 302 с.
2. Черкашина-Губаренко М. Р. Європейський оперний театр нового тисячоліття. *Часопис національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського*. № 1, 2008. С. 118–126.
3. Bakhtine M. Les genres du discours, dans *Esthétique de la création verbale*, Paris, Gallimard. 1984.

REFERENCES

1. Piters, Dzh. (2004). Slova na vitri : istoriia idei komunikatsii; per z. anhl. A.Ishchenka [Words on the wind: a history of communication ideas]. Kyiv : Vyd. dim "KM Akademiia". 302 s. [in Ukrainian].
2. Cherkashyna-Hubarenko, M. (2008). Yevropeiskyi opernyi teatr novoho tysiacholittia [European Opera Theater of the New Millennium]. Chasopys natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy im. P. I. Chaikovskoho. № 1. S. 118–126. [in Ukrainian].
3. Bakhtine, M. (1984). Les genres du discours, dans *Esthétique de la création verbale* [The genres of discourse, in Aesthetics of verbal creation], Paris, Gallimard. [in France].

УДК 780.647.2(450)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-23>**Богдан КИСЛЯК,***orcid.org/0000-0002-5622-8851*

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри хореографії та мистецтвознавства

Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського

(Львів, Україна) *bogdankuslyak@gmail.com*

ІТАЛІЙСЬКА МАЙСТЕРНІСТЬ ТА ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ТВОРЧОСТІ ВИКОНАВЦІВ-АКОРДЕОНІСТІВ: ПЕРСОНАЛІЇ ТА КУЛЬТУРНІ ВПЛИВИ

Стаття присвячена глибокому аналізу творчості італійських виконавців на акордеоні та їхнього внеску у музичну культуру. Стаття є комплексним дослідженням, спрямованим на розкриття унікального характеру та важливості італійської школи в грі на акордеоні. Основна увага приділяється двом аспектам: технічній вправності виконавців та впливу їхньої творчості на культурні аспекти. Перший аспект розглядає технічні вміння виконавців, їхній стиль та індивідуальний підхід до інструмента. Дослідження включає аналіз технічних прийомів, які визначають винятковість італійських акордеоністів у світовому музичному середовищі. Другий аспект стосується культурних впливів, які виникають в результаті творчої діяльності італійських виконавців на акордеоні. Дослідження розглядає, як їхні виступи формують італійський культурний образ у світі, а також як це мистецтво взаємодіє з іншими музичними традиціями. Основна тема дослідження розкриває глибину технічної майстерності італійських акордеоністів, вивчаючи їхній внесок у формування культурного образу Італії та вплив на розвиток музичної сцени в світі. **Проблема** дослідження полягає в розкритті творчого потенціалу італійських акордеоністів, виявленні унікальних рис їхнього виконавства та визначенні впливу цієї творчості на розвиток музичної культури. **Метою** статті є систематизація інформації про технічні та естетичні аспекти творчості італійських акордеоністів, визначення особливостей їхнього виконавства, а також вивчення культурних впливів, що здійснюються ними у сфері музичного мистецтва. У **результаті** дослідження встановлено, що італійські виконавці-акордеоністи відрізняються вишуканою технікою гри, вдалою інтерпретацією музичних творів та впливом своєї творчості на становлення музичної культури в Італії та за її межами. Стаття висвітлює сутнісні аспекти творчості італійських акордеоністів, надає вагомому інформацію для розуміння їхнього внеску у світове музичне мистецтво та вказує на культурні впливи, які формують унікальний характер їхнього виконавства.

Ключові слова: італійська майстерність, акордеон, творчість, культурні впливи, музична традиція, техніка гри.

Bohdan KYSLIAK,*orcid.org/0000-0002-5622-8851*

PhD in Art Studies,

Associate Professor at the Department of Choreography and Art History

Ivan Bobersky Lviv State University of Physical Culture

(Lviv, Ukraine) *bogdankuslyak@gmail.com*

ITALIAN MASTERY AND PHENOMENOLOGY OF CREATIVITY IN ACCORDION PERFORMERS: PERSONALITIES AND CULTURAL INFLUENCES

The article is dedicated to a profound analysis of the creativity of Italian accordion performers and their contribution to musical culture. It serves as a comprehensive study aimed at revealing the unique nature and importance of the Italian school in accordion playing. The primary focus is on two aspects: the technical proficiency of performers and the influence of their creativity on cultural aspects. The first aspect examines the technical skills, style, and individual approach of Italian accordionists to the instrument. The research includes an analysis of technical techniques that define the uniqueness of Italian accordionists in the global music environment. The second aspect relates to the cultural influences arising from the creative activities of Italian accordion performers. The study explores how their performances shape the Italian cultural image globally and how this art interacts with other musical traditions. The main theme of the research unveils the depth of the technical mastery of Italian accordionists by studying their contribution to shaping the cultural image of Italy and influencing the development of the global music scene. The research problem lies in revealing the creative potential of Italian accordionists, identifying the unique features of their performance, and determining the impact of this creativity on the development of musical culture. The purpose of the article is to systematize information on the technical and aesthetic aspects of the creativity of Italian accordionists, define the characteristics of their performance, and study the cultural

influences exerted by them in the field of musical art. As a result of the research, it is established that Italian accordionists distinguish themselves with refined playing technique, successful interpretation of musical works, and the impact of their creativity on the formation of musical culture in Italy and beyond. The article highlights the essential aspects of the creativity of Italian accordionists, providing valuable information for understanding their contribution to global music art and indicating cultural influences that shape the unique character of their performance.

Key words: Italian mastery, accordion, creativity, cultural influences, musical tradition, playing technique.

Постановка проблеми полягає в глибокому та комплексному вивченні італійських акордеоністів як ключового елемента музичної та культурної спадщини. З одного боку, стаття розглядає технічну вправність виконавців та їхній індивідуальний стиль у грі на акордеоні, розкриваючи унікальні технічні прийоми, які визначають їхнє виняткове місце у світовому музичному середовищі. З іншого боку, стаття спрямована на вивчення культурних впливів, що виникають внаслідок творчості італійських акордеоністів, аналізуючи, як їхня музика формує образ Італії у світі та взаємодіє з різними музичними традиціями.

Аналіз досліджень і публікацій. Творчість представників акордеонного мистецтва висвітлено у довідково-енциклопедичній літературі А. Басурманова, А. Душного, М. Імханицького, М. Мірека, А. Семешка. Попередні дослідження фокусувалися на технічних аспектах гри на акордеоні, де окремі роботи визначали технічні особливості італійських виконавців. Однак останнім часом спостерігається перехід від виключно технічного аналізу до більш комплексного вивчення культурних впливів італійських акордеоністів на музичну сцену. Хоча деякі дослідники підкреслюють важливість технічної майстерності, інші відзначають вплив італійських акордеоністів на глобальний музичний ландшафт та взаємодію їхньої творчості з іншими культурними традиціями. Узагальнюючи, сучасний стан досліджень свідчить про необхідність подальшого розвитку теми, зокрема в аспекті вивчення впливу італійських акордеоністів на глобальну музичну сцену та розкриття їхнього ролі у формуванні культурного образу Італії у світі.

Метою статті є систематизація інформації про технічні та естетичні аспекти творчості італійських акордеоністів, визначення особливостей їхнього виконавства, а також вивчення культурних впливів, що здійснюються ними у сфері музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. На протязі багатьох десятиліть Італія славилася своєю багатопаровою музичною традицією, але серед найскравіших персоналій італійської музичної сцени вирізняються виконавці-акордеоністи. Цей унікальний музичний інструмент, який здобув популярність завдяки своїй варіативності та емоційній

експресії, став не лише символом італійської майстерності, але і важливим фактором у формуванні культурного ландшафту країни.

Італійська майстерність та феноменологія творчості виконавців-акордеоністів представляють собою важливий аспект музичної культури Італії. Акордеон, як музичний інструмент, здобув популярність в Італії завдяки своїй унікальності та здатності виражати різноманітні емоції. Італійські виконавці-акордеоністи славляться своєю вишуканою технікою гри, вдалою інтерпретацією музичних творів та здатністю впливати на розвиток музичної культури. Персоналії виконавців-акордеоністів в Італії відзначаються своєю видаючою майстерністю та внеском у розвиток музичного мистецтва. Деякі з них стали символами італійської музичної сцени, зазначаючи своєю творчістю в історії акордеонної музики.

Паоло Піккіо є визначною постаттю в світі музикознавства, акордеоністики та культурного керівництва. Випусник Болонського університету за спеціальністю музикознавство, він також отримав освіту на флейтистському факультеті Інституту Б. Джіглі в Реканаті, Італія. Піккіо викладав теорію музики, гармонію, історію музики та гру на акордеоні в різних музичних школах, а його погляди в цих областях розглядалися в контексті міжнародних літніх курсів та конференцій (Picchio; 2018).

Як арт-директор Міжнародного конкурсу та премії «Città di Castelfidardo», Паоло Піккіо зіграв ключову роль у розвитку акордеонної культури, сприяючи музичному діалогу та обміну знань. Його викладацька діяльність та участь у конференціях поширили вплив італійської акордеонної школи за межі країни. Паоло Піккіо також є автором численних статей у визначених музичних журналах, які відзначаються високою експертизою та вкладом у сучасну акордеонну літературу. Його важлива роль у створенні «Центру студій суцільної фізармоніки Кастельфідардо» та позиція віце-президента Італійської асоціації класичної фізармоніки «A.I.F.C.» підкреслюють його зобов'язання сприяти розвитку акордеонної музики.

Автор розділу «Оригінальна баянна література» в книзі «Castelfidardo e la storia della fisarmonica» (Picchio; 1968), а також автор дисертації «Акор-

деон як концертний інструмент», написана у 2003 році, відображає його глибокі дослідження сучасної акордеонної музики, зокрема аналізуючи багато творів відомих композиторів. З того часу Паоло Піккіо написав нову книгу під назвою “La fisarmonica da concerto ed il suo repertorio” (Pischo; 1976). Його праця є важливим внеском у розуміння репертуару для акордеону.

Паоло Піккіо, розглядаючи економічні аспекти, висловлює концепцію «Конкурсу мрії» як заходу, спрямованого переважно на ансамблі. Він підкреслює важливість включення різних категорій для оркестрової або камерної музики, де музиканти можуть використовувати всі види репертуару та технологічні засоби. Автор висловлює свою мрію про конкурс з невеликою кількістю категорій для солістів та великою кількістю для ансамблів, що враховує реальні можливості молодих музикантів для створення груп та використання різних технологій.

Однак він визначає дві ключові проблеми, які можуть виникнути в контексті такого конкурсу. По-перше, це реальні можливості молодих музикантів для формування груп та використання технологій, що залежать від структури їхніх шкіл та їхнього місця в мистецькому контексті. По-друге, це фінансові ресурси, необхідні для участі в конкурсі з ансамблями. Автор підкреслює, що такий конкурс може стати стимулом для музикантів рости та розширювати свою аудиторію, але потребує значних фінансових витрат.

Паоло Піккіо обговорює також дві гострі конкурсні питання: репертуар та склад журі. У контексті конкурсу, який віддає перевагу цілісності та мистецтву, він висловлює думку про необхідність розглядати не лише технічні аспекти виконання, але й мистецький вираз та комунікацію зі слухачем. Також він наголошує на важливості різноманітності складу журі, включаючи музикантів і митців з різних сфер, щоб оцінювати не лише технічний витончений момент, але і загальне мистецтво.

Автор визначає конкурс як «інкорпорацію», де музика стає на перше місце, а мистецтво стає полем битви, відкриваючи двері для подальшого обговорення взаємозв'язку між конкуренцією та творчими перспективами учасників.

Сильні сторони, які роблять акордеон кращим за інші:

- поліфонічний і портативний інструмент;
- мультитембральний інструмент, який може змінювати і змішувати різні тембри;
- інструмент, що генерує нескінченну кількість «магії» за допомогою міхів.

Молодий акордеоніст, обдарований талантом, повинен мати на увазі ці фундаментальні аспекти, оскільки вони є важливими для розвитку музичних здібностей і досягнення професійної майстерності. Використовуючи ці теоретичні знання, молодий музикант може подолати виклики і стати успішним у своєму мистецтві.

Массіміліано Пітокко – видатний акордеоніст та музикант, отримав освіту в грі на акордеоні у відомих викладачів, зокрема від Алессандро Ді Зіо в Пескарі та Макса Бонне в Парижі. Його талант та різноманітні музичні інтереси виражені не лише у грі на акордеоні, а й у вивченні органа та композиції (Pitocco; 2020).

Пітокко також успішно завершив консерваторське навчання в Пескарі та Барі, спеціалізуючись в області органа та акордеона відповідно. Його музична освіта об'єднується із вивченням композиції під керівництвом Едгара Аландія, що додає йому широкий музичний спектр. Важливою частиною його навчання були майстер-класи від визначених музикантів та органістів, таких як Ф. Ліпс, В. Зубицький, Ж. Морне, М. Еллегаард, Т. Копман, Д. Рота, Л. Рогг та М. Радулеску. Не тільки акордеон, але й орган стали об'єктами його музичного вивчення та майстерності.

Його часто запрошують на конференції та майстер-класи, а також головувати в журі найважливіших міжнародних конкурсів, таких як конкурси Кастельфідардо та Клінгенталія. Він грав у таких відомих театрах, як Монако, Франкфурт, Концертгебау в Амстердамі, Брюсселі, Гамбурзі, Лісабоні, Белграді, Відні, Парижі, Ліоні, Люксембурзі, Будапешт, Берлінський Концертхаус, Тонхалле в Цюріху та Люцерні, Мехіко, Сідней, Токіо, Йокогама, Марокко, Бразилія, США, а також у найвідоміших театрах Італії (Парку музики в Римі, Венеції, театрі Белліні в Неаполі, театрі Політеама в Лечче, театрі Верді в Трієсті, театрі Пергола у Флоренції, театрі Верді в Мілані, театрі Массімо і Бьонді в Палермо, театрі Пікк'янні в Барі, театрі Комунале у Болоньї (Pitocco; 2020).

Як викладач і організатор Міжнародного конкурсу акордеоністів, Массіміліано Пітокко зауважив, що його учні проявляють зростаючий інтерес до участі в конкурсах. За його словами, активна участь у великих змаганнях є ключовою для розвитку музикантів. Ця участь не є кінцевою метою, проте, крім отриманих результатів, вона сприяє досягненню найвищого технічного та музичного рівня, якого їм ніколи б не вдалося досягти в школі чи консерваторії.

Массіміліано Пітокко вказує на те, що акордеонні організації повинні активно сприяти зв'язку

молодих музикантів із справжньою музичною сценою та професійним середовищем. Він закликає до створення мережі із численними організаціями та промоутерами, щоб переможці акордеонних конкурсів могли легко взяти участь у важливих концертних сезонах.

Під час свого власного навчання гри на акордеоні, він активно вивчав композицію для отримання більшого розуміння гармонії, контрапункту та фуґи. Також вивчав орган, що мав близьке відношення до акордеону. Пітокко отримав диплом органіста, а також провів час, досліджуючи барокову філологію та італійську літературу разом із видатними музикантами та інтерпретаторами. Ці різноманітні досвіди значно розширили його розуміння музики та вплинули на його сприйняття мистецтва.

Массіміліано Пітокк зіграв кілька сольних концертів з монографічною програмою Й.С. Баха та на Венеційській бієнале версію для контрабасу та акордеону "In Croce" Софії Губайдуліної (під редакцією Даніеле Роккато). Заплановані концерти з Симфонічним оркестром Лечче, який виконає «Сім слів» Софії Губайдуліної, з новим акордеонним тріо "Fatum" (з Анджело Міле та Джузеппе Scigliano); запис нового сольного компакт-диску з монографічною програмою Й.С. Бах. На бандонеоні, після постановки і виконання шоу "Concierto de Tango" з танцювальною компанією Міґеля Зотто, він продюсував нове танго-шоу в сезоні 2014 року, концерти з "Decarissimo Astor", проектом групи "Four for Tango" з актором Енцо Декаро, а 3 грудня 2023 року Массіміліано Пітокк виступить у Національній філармонії з міжнародним складом музикантів (Італійський бенефіс; 2023).

Массіміліано Пітокко, завдяки своєму винятковому таланту, ретельній освіті та активній участі в музичному житті, стає видатним представником італійської майстерності в сучасній музичній сцені.

Клаудіо Якомуччі, народжений у 1974 році в Італії, є видатним акордеоністом та викладачем. Він успішно закінчив Гренобльську консерваторію в 1992 році, отримавши відзнаку за віртуозну гру на акордеоні. У 2000 році він отримав диплом викладача техніки Александера в Амстердамській академії музики. Як лауреат численних міжнародних конкурсів, він здобув перше місце на Grand Prix International d'Accordéon у Сент-Етьєні (1988), Trofeo Mundial de Acordeon (С.М.А.) у Куенці (1990), Premio Città di Castelfidardo (1990) та Arrasate Hiria (1994). Свій талант він продемонстрував, виступаючи на різних міжнародних подіях та здобуваючи визнання як сольний викона-

вець і сучасний композитор. Крім виконавської діяльності, Клаудіо Якомуччі здобув репутацію викладача, проводячи майстер-класи у визначених музичних установах по всьому світу. Засновник Італійської академії акордеону в Урбіно та викладач у консерваторії Пескари з 2011 року, він поділяє свої знання та досвід з наступними поколіннями музикантів (Jacomucci; 2021).

Його творчість охоплює широкий спектр стилів та експериментів, і він співпрацював з численними визначеними композиторами, а також сам ставав автором музичних творів. Відзначаються його виступи на визначених концертних площадках у Європі, США, Китаї, Мексиці та участь у великих фестивалях. Клаудіо Якомуччі продовжує впливати на світ акордеонної музики через свою виняткову творчість, викладацьку діяльність та участь у міжнародних концертних подіях.

Клаудіо Якомуччі відзначається унікальним та експериментальним підходом до своєї творчості. Його музичний шлях переплітається з різноманітними жанрами та формами виступу. Він не лише виконує сольні концерти та камерну музику, але й активно працює на радіо, в театрі, танцювальних шоу, мультимедійних проектах і операх (Jacomucci; 2013).

Експериментуючи з різними напрямками музики, від класики до імпровізації, від народної музики до електроакустичних композицій, Якомуччі розширює межі свого мистецтва. Важливим етапом у його кар'єрі стали зустрічі та співпраця з видатними композиторами, такими як Лучано Беріо, Дьордь Куртаґ, Франко Донатоні, Луїс Де Пабло та іншими. Ці взаємодії визначили його унікальний музичний стиль та відкрили нові горизонти в його творчому вираженні.

Найбільш значущою творчою співпрацею стала спільна робота з хореографом Кетлін Ділейні. Їхні проекти, такі як «Дорожній бігун», «Прохолодні спогади», «Аракне» та «Tensegrity», є втіленням поєднань музики, танцю, відео та електроакустичних звуків. Ці творіння стають унікальним внеском у сучасну музичну та хореографічну сцену.

Музикант написав серію, яка складається з 4 книг:

1) «Перспективи сучасного акордеону #1». Статті та інтерв'ю про класичну гармонійну літературу, педагогіку та її професійні та мистецькі перспективи (Jacomucci; 2021);

2) «Перспективи сучасного акордеону #2». Критичний відбір ансамблів для акордеону, написаних у період з 1990 по 2010 рік (Jacomucci; 2014);

Роль книг Клаудіо Якомуччі

№	Книга	Роль
1	«Перспективи сучасного акордеону #1»	Надає фундаментальні знання та виготовляє контекст для розуміння розвитку акордеонної музики в зазначений період.
2	«Перспективи сучасного акордеону #2»	Надає огляд та аналіз репертуару акордеоністів протягом десятиліття, що допомагає зрозуміти тенденції та впливи у світі акордеонної музики.
3	«Перспективи сучасного акордеону #3»	Зосереджує увагу на глобальному вимірі педагогіки акордеону, допомагаючи висвітлити різноманітні методики та підходи в навчанні гри на акордеоні.
4	«Перспективи сучасного акордеону #4»	Зосереджений на високому рівні виконавської майстерності, ця книга може надати унікальний інсайт у те, що робить акордеоніста справжнім експертом в своєму мистецтві.

3) «Перспективи сучасного акордеону #3». Міжнародний огляд педагогіки акордеону (Jacomucci; 2017);

4) «Перспективи сучасного акордеону #4». Експерт музичної майстерності (Jacomucci; 2018).

Книги Клаудіо Якомуччі грають ключову роль у представленні та розгляді важливих аспектів акордеонної музики (табл. 1).

Усі ці книги разом створюють комплексний погляд на сучасну акордеонну музику, включаючи її історію, розвиток, викладання та виконавську майстерність.

Лука Пьовесан поділився своїм досвідом та шляхом у сучасному світі акордеонної музики (Piovesan; 2023). Відзначивши свої початки зі старомодними вчителями та нерівномірний досвід участі в конкурсах, він освідчив, що два великі переломні моменти у його кар'єрі відбулися при вступі до Італійської академії акордеону та співпраці з ансамблем L'Arsemble. В Італійській академії акордеону він вивчив сучасну техніку гри, взаємодіючи з іншими інструментами та жанрами. Зазначивши важливість роботи з композиторами, він описав свій останній диск «Sul Tasto», що містить тільки нові твори для акордеону, як результат цієї співпраці.

Пьовесан активно виступає як вільний акордеоніст, представляючи нові твори та співпрацюючи з різними ансамблями та музикантами у престижних місцях. Він висловив занепокоєння щодо обмежень та стереотипів, пов'язаних із звучанням акордеону, та закликав до більшого

розширення репертуару для подолання цих перешкод. Пьовесан висловив також свої погляди на педагогічні проблеми в Італії, де відзначив недостатнє визнання оригінального репертуару для акордеону серед викладачів та закликав до покращення якості викладання та поширення знань про акордеон серед молодих музикантів. Пьовесан також висунув ідеї щодо покращення репрезентації акордеону на конкурсах та фестивалях, щоб вони більше сприяли розвитку нового репертуару та просуванню музики цього інструменту серед різних аудиторій.

Висновки. У ході проведеного дослідження встановлено, що італійські виконавці-акордеоністи відзначаються вишуканою технікою гри, вдалим тлумаченням музичних творів та значущим впливом своєї творчості на розвиток музичної культури як в Італії, так і за її межами. Стаття освітлює суттєві аспекти творчості італійських акордеоністів, надаючи значущу інформацію для глибшого розуміння їхнього внеску в світове музичне мистецтво. Крім того, вона вказує на культурні впливи, що визначають унікальний характер їх виконавства та впливають на формування музичного образу Італії як ключового учасника світової музичної сцени. Таким чином, дослідження дозволяє визначити важливість італійської майстерності в сучасному музичному контексті та підкреслює значення культурного внеску цих виконавців у глобальну музичну різноманітність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Jacomucci Cl. Modern Accordion Perspectives. Vol. 1. Grafica Metelliana. Edited by Claudio Jacomucci. Cava dei Tirreni (Sa), Copyright. 2013. P. 10–22.
- Jacomucci Cl. Modern Accordion Perspectives. Vol. 2. Critical selection of accordion works composed between 1990 and 2010. Edited by Claudio Jacomucci. Edizioni Tecnostampa, Loreto. 2014. P. 25–29.
- Jacomucci Cl. Modern Accordion Perspectives. Vol. 3. An international overview of accordion pedagogy. Edited by Claudio Jacomucci. Lecce. Youcanprint Self-Publishing. 2017. P. 31–33.
- Jacomucci Cl. Modern Accordion Perspectives. Vol. 4. Expert musicianship. Edited by Claudio Jacomucci. Lecce. Youcanprint Self-Publishing. 2018. P. 17–18.

5. Італійський «бенефіс». 3 грудня у Національній філармонії виступить міжнародний склад музикантів. URL: <https://day.kyiv.ua/article/panorama-dnya/italiyskyu-benefis> (дата звернення: 29.11.2023).
6. Jacomucci Claudio. URL: <http://www.claudiojacomucci.com/biography.html> (дата звернення: 29.11.2023).
7. Luca Piovesan. URL: <http://www.lucapiovesan.it/about-2/>. (дата звернення: 30.11.2023).
8. Massimiliano Pitocco Classical Accordion. <http://www.massimilianopitocco.com/Bayan.html> (дата звернення: 27.11.2023).
9. Paolo Picchio. “La fisarmonica da concerto ed il suo repertorio” Castelfidardo (AN) Italy 1968. <http://www.musicforaccordion.com/boutique/inform/picchio/> (дата звернення 28.11.2023).
10. Paolo Picchio. “Castelfidardo e la storia della fisarmonica”. Italy 1976. <http://www.accordions.com/picchio/> (дата звернення 28.11.2023).
11. Paolo Picchio. URL: <https://www.arspoletium.com/en/artists/paolo-picchio/> (дата звернення 28.11.2023).

REFERENCES

1. Jacomucci, Claudio (2013). Modern Accordion Perspectives 1. Grafica Metelliana Cava dei Tirreni (Sa). P. 10–22.
2. Jacomucci, Claudio (2014) Modern Accordion Perspectives. Vol. 2. Critical selection of accordion works composed between 1990 and 2010. Edizioni TecnoStampa, Loreto. P. 25–29.
3. Jacomucci, Claudio (2017) Modern Accordion Perspectives. Vol. 3. An international overview of accordion pedagogy. Youcanprint Self-Publishing. Lecce. P. 31–33.
4. Jacomucci, Claudio (2018) Modern Accordion Perspectives. Vol. 4. Expert musicianship. Youcanprint Self-Publishing. Lecce. P. 17–18.
5. Italiyskyi “benefis”. 3 hrudnia u Natsionalnii filarmonii vystupyt mizhnarodnyi sklad muzykantiv (2023) [Italian “benefit.” On December 3rd, an international ensemble of musicians will perform at the National Philharmonic]. URL: <https://day.kyiv.ua/article/panorama-dnya/italiyskyu-benefis> (accessed November 29, 2023). [in Ukrainian]
6. Jacomucci Claudio (2021) [Jacomucci Claudio]. URL: <http://www.claudiojacomucci.com/biography.html> (accessed November 29, 2023). [in Italian]
7. Luca Piovesan (2023) [Luca Piovesan]. URL: <http://www.lucapiovesan.it/about-2/> (accessed November 30, 2023). [in Italian]
8. Massimiliano Pitocco Classical Accordion. (2020) [Massimiliano Pitocco Classical Accordion]. URL: <http://www.massimilianopitocco.com/Bayan.html> (accessed November 27, 2023). [in Italian]
9. Paolo Picchio. (1968) “La fisarmonica da concerto ed il suo repertorio” Castelfidardo (AN) Italy. [The concert accordion and its repertoire” Castelfidardo]. URL: <http://www.musicforaccordion.com/boutique/inform/picchio/> (accessed November 28, 2023). [in Italian]
10. Paolo Picchio (2005). “Castelfidardo e la storia della fisarmonica” Castelfidardo [Castelfidardo and the history of the accordion” Castelfidardo] URL: <http://www.accordions.com/picchio/> (accessed November 28, 2023). [in Italian]
11. Paolo Picchio (2018). [Paolo Picchio]. URL: <https://www.arspoletium.com/en/artists/paolo-picchio/> (accessed November 28, 2023). [in Italian]

УДК 785.1:780.641.2.082.4].071.1(510)Авшаломов(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-24>

Чжуцзюнь КУН,
orcid.org/0000-0002-0288-4781
аспірант кафедри теорії та історії музики
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) *timchpolsk@gmail.com*

ІННОВАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМПОЗИТОРСЬКОГО СТИЛЮ ААРОНА АВШАЛОМОВА (НА МАТЕРІАЛІ АНАЛІЗУ КОНЦЕРТУ ДЛЯ ФЛЕЙТИ З ОРКЕСТРОМ)

Статтю присвячено проблемам мистецького світогляду та авторського стилю видатного китайсько-американського композитора ХХ століття Аарона Авшаломова (1894–1965), розглянутим на матеріалі аналізу його Концерту для флейти з оркестром. Підкреслюється історична роль митця як основоположника жанрів опери, симфонії, балету в музичному мистецтві Китаю, а також одного з фундаторів жанру китайського інструментального концерту. Акцентується концептуальне значення ідеї органічного поєднання музичних традицій Сходу та Заходу в творчій діяльності композитора.

Актуальність даного дослідження зумовлена масштабністю і художньою вагомістю мистецького доробку композитора, зокрема у жанрі інструментального концерту, інноваційністю його авторського стилю та існуючою потребою їх наукового осягнення. Метою статті є визначення інноваційних рис композиторського стилю Аарона Авшаломова на основі аналізу Концерту для флейти з оркестром. Методологічна база дослідження включає історичний підхід, системний та біографічний методи, методи жанрово-стильового, структурно-композиційного, інтонаційно-тематичного, ладогармонічного, фактурного, а також виконавсько-технологічного аналізу.

У статті здійснено детальний музикознавчий аналіз Концерту для флейти з оркестром Аарона Авшаломова. Визначено особливості композиції та музичної мови цього твору. Обґрунтовано інноваційність музичного мислення й авторського стилю композитора та визначено його загальні риси. Розкрито специфіку музичної форми і композиції Концерту для флейти з оркестром та особливості його тематизму і мелодики. Підкреслено новаторський характер трактування композитором ладогармонічної сфери. Визначено метроритмічні ознаки музики Концерту. Охарактеризовано поліпластовість фактури і темброву колористичність оркестровки твору.

У висновках сформульовано узагальнені результати дослідження.

Ключові слова: Аарон Авшаломов, музичне мистецтво, композитор, стиль, китайська музика, європейська музична традиція, жанр концерту.

ZhuJun KONG,
orcid.org/0000-0002-0288-4781
Postgraduate student at the Department of Theory and History of Music
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) *timchpolsk@gmail.com*

INNOVATIVE FEATURES OF THE COMPOSING STYLE OF AARON AVSHALOMOV (BASED ON THE ANALYSIS OF THE CONCERT FOR FLUTE WITH ORCHESTRA)

The article is devoted to the problems of the artistic worldview and author's style of the outstanding Chinese-American composer of the 20th century Aaron Avshalomov (1894–1965), considered on the basis of the analysis of his Concerto for Flute and Orchestra. The historical role of the artist as the founder of the genres of opera, symphony, ballet in the musical art of China, as well as one of the founders of the genre of the Chinese instrumental concert, is emphasized. The conceptual importance of the idea of an organic combination of musical traditions of the East and the West in the creative activity of the composer is emphasized.

The relevance of this study is determined by the scale and artistic importance of the composer's artistic output, in particular in the genre of the instrumental concerto, the innovativeness of his author's style and the existing need for their scientific understanding. The purpose of the article is to determine the innovative features of Aaron Avshalomov's compositional style based on the analysis of the Concerto for Flute and Orchestra. The methodological basis of the research includes a historical approach, systemic and biographical methods, methods of genre-stylistic, structural-compositional, intonation-thematic, harmonic, textural, and performance-technological analysis.

The article provides a detailed musicological analysis of Aharon Avshalomov's Concerto for Flute and Orchestra. The peculiarities of the composition and musical language of this work are determined. The innovativeness of the composer's musical thinking and author's style is substantiated, and its general features are determined. The specifics of the musical form and composition of the Concerto for flute with orchestra and the peculiarities of its thematysm and melodics are revealed. The innovative nature of the composer's interpretation of the harmonic sphere is emphasized. The metrorhythmic features of the music of the Concert have been determined. The multi-layered texture and timbre coloristic of the orchestration of the work are characterized.

The conclusions summarize the research results.

Key words: Aaron Avshalomov, musical art, composer, style, Chinese music, European musical tradition, concert genre.

Постановка проблеми. Яскрава творча постать Аарона Авшаломова (1894–1965) та його багатожанрова композиторська спадщина вже упродовж багатьох десятиріч пригортає до себе увагу в світовому культурному просторі. Особливо шанованими є «ім'я Аарона Авшаломова та його творча спадщина <...> в сучасному Китаї» (Кун Чжуцзюнь, 2023: 342). Останнім часом творчість цього видатного музиканта стає справжньою візитівкою китайської музики ХХ ст. «Сама творча постать цього митця та його художня спадщина фактично уособлюють в собі ідею плідного діалогу культур Сходу та Заходу» (Кун Чжуцзюнь, 2022: 359). Найвідоміші китайські артисти й творчі колективи починають репрезентацію досягнень національного музичного мистецтва в Європі та Америці з виконання саме творів Аарона Авшаломова. «Музика композитора сприймається як національний здобуток, а також як символ вдалого синтезу східної та західної культурних традицій» (Кун Чжуцзюнь, 2023: 342). Творчі здобутки видатного митця стають все більш відомими в усьому сучасному світі, набуваючи з кожним роком нового поширення. Все це зумовлює необхідність наукового осмислення його мистецьких досягнень.

Аналіз основних досліджень. Характеризуючи рівень дослідженості проблематики, пов'язаної з творчою особистістю Аарона Авшаломова та його мистецькою спадщиною, ми раніше вже підкреслювали, що «життєтворчість А. Авшаломова загалом знайшла певне висвітлення в світовій музичній науці, втім спеціальному розкриттю історичної ролі митця та аналізу його творчої спадщини присвячено ще небагато праць» (Польська, Кун Чжуцзюнь, 2021: 119). Серед існуючих наукових розвідок, в центрі яких стоїть композиторська постать і творчість Аарона Авшаломова, найбільшу кількість складають праці біографічного характеру. Серед них слід зазначити наукові публікації американських вчених Девіда Стеблера (*David Stabler*) (Stabler, 2001) та Джона Вінзенберга (*John Winzenburg*) (Winzenburg, 2012), присвячених висвітленню

творчої особистості Аарона Авшаломова та його життєвого та творчого шляху.

Одним з найзначніших джерел відомостей про мистецьку діяльність та композиторську спадщину Аарона Авшаломова є книга «Avshalomovs' Winding Way» сина митця, відомого американського композитора та диригента Джейкоба Авшаломова (*Jacob Avshalomov*) (Avshalomov, 2001), присвячена висвітленню життя та творчості його батька.

В українському музикознавстві дослідницький інтерес до композиторської постаті Аарона Авшаломова лише починає формуватися. Серед публікацій, присвячених цій проблематиці, значна частина належить авторці цієї статті (Кун Чжуцзюнь, 2021; Кун Чжуцзюнь, 2022; Кун Чжуцзюнь, 2023-1; Кун Чжуцзюнь, 2023-2; Польська І. І., Кун Чжуцзюнь, 2021). Зазначимо, що дана стаття є першим в українській музикології дослідженням, присвяченим аналізу Концерту для флейти з оркестром А. Авшаломова.

Мета статті – визначити інноваційні риси композиторського стилю Аарона Авшаломова на основі аналізу Концерту для флейти з оркестром.

Виклад основного матеріалу. Аарон Авшаломов відомий світові як засновник багатьох нових жанрів китайської музики ХХ ст. – опери, симфонії, балету тощо. Композитор створив свій неповторний стиль та музичну мову на основі органічного об'єднання музичних традицій східної та західної культур. Як раніше зазначалося авторкою статті, «сама у його творчості уперше було відтворено органічний синтез багатовікових традицій китайської національної музики з жанровими, композиційними та мовно-фактурними здобутками європейського музичного мистецтва» (Кун Чжуцзюнь, 2023: 153).

Народившись 1894 року, він прожив дивовижне життя, подорожуючи різними країнами і культурами. Творчість Авшаломова бере початок з його мультикультурного походження. Його батько був євреєм, а мати – китайкою. Ця унікальна спадщина сильно вплинула на творчу діяльність митця, що є зразком інтеграції європейських та китайських музичних традицій.

Як слушно зазначає Девід Стеблер, Авшаломов «навчався музиці в Китаї, а потім переїхав до Сполучених Штатів, де продовжив розвивати свій музичний стиль» (Stabler, 2001). Музика Авшаломова являє собою творчу переосмислення і природне поєднання східних мелодій, ладів, ритмів, інструментальних тембрів із західними принципами композиційно-драматургічного та інтонаційно-тематичного розвитку, музичними формами, фактурним викладом та інноваційними оркестровими техніками. Для його творів характерне яскраве, майже екзотичне оркестрування і складна гармонічна мова. За виразом Джона Вінценберга, композитор «Протягом свого творчого шляху <...> створював оркестрові твори, камерну музику, опери та вокальні твори. До найвідоміших і найвишуканіших належать: опери “Куан Ін” і “Велика стіна”, балет “Душа Ціна”, симфонічна поема “Алеї Пекіна”, концерти для скрипки та флейти» (Winzenburg, 2012). Усі ці твори відображали глибоку повагу до різних культур і прагнення композитора поєднати музичні традиції Сходу й Заходу, створивши на їхній основі неповторний творчий стиль.

Одним з творів, які є квінтесенцією новаторських рис авторського стилю композитора, є Концерт для флейти з оркестром, написаний у 1948 р. Композиція цього твору має багато цікавих особливостей. На перший погляд, Концерт представляє собою традиційний тричастинний цикл, але амплуа цих частин та їх форма вже вирізняються від класичного варіанту. Всі частини твору написані у контрастно-складовій формі, що є активно вживаною у музиці ХХ ст., при цьому ознаки тричастинності зберігаються.

Перша частина (Andante) представляє собою яскраву презентацію декількох танцювальних мелодій, що змінюють одна одну, контрастуючи із ліричним епізодом у центрі. Відкривається частина невеличким двотактовим вступом, що відтворюється оркестром в унісон. Ладову основу вступу складає суміщення китайської пентатоніки (мінорна пентатоніка e-g-a-h-d) та елементів фрігійського ладу з низьким другим ступенем. Ладову ж основу тематичного матеріалу партії флейти складає цілотоновий лад (ges-as-b-c-d-e). Мелодія соліста являє собою хвилеподібні пасажі з широким використанням трелей, що створює асоціацію з щебетом пташок та перелітанням їх з гілки на гілку.

Зміна темпу та оркестровки визначає початок нового розділу форми (т. 12). Тут оркестровка збагачується появою мідних духових інструментів. У партіях валторн, тромбонів і туби звучить

мелодична поспівка, також заснована у ладовому аспекті на мінорній пентатоніці (h-d-e-fis-a). Ритмічний малюнок теми насичений синкопованими та пунктирними ритмами. Найяскравішою ознакою цього епізоду є метр. Автор постійно використовує перемінний розмір (3/4, 4/4), причому його зміни відбуваються з однаковою періодичністю. Здається, що композитор хоче підкреслити несиметричність будови, ніби об'єднуючи ці два розміри в єдиний (7/4).

Наступний розділ форми ознаменований новою зміною ладової основи: тепер це мінорна пентатоніка від cis (cis-e-fis-g-h). Фактурно цей епізод будується на чергуванні сольних та оркестрових реплік, що є проявом загалом притаманної концертному жанру ідеї змагальності. Тематичний матеріал звучить спочатку у перекличках, а згодом – у контрапунктичному співставленні партії солюючої флейти з гобоєм, далі з кларнетом, а також із струнною групою

Середній розділ першої частини Концерту подано за принципом контрасту, він відрізняється характером та оркестровкою. Ладову основу складають мажорна пентатоніка та лідійський лад. Поряд із продовженням «концертного» перегукування солюючої флейти з іншими інструментами, оркестровка збагачується також звучанням різноманітних ударних інструментів (металофон, ксилофон, трикутник, тарілки, литаври). Основний музичний матеріал цього розділу підлягає надалі активному мотивному розвитку. Виокремлені тематичні мотиви з'являються в партіях різних інструментів, створюючи легку, ніби наскрізь просякнуту тематизмом, музичну тканину.

Реприза повертає попередній образ, створюючи змістовно-тематичну арку, що цементуючі музичну форму.

Наприкінці першої частини композитор традиційно для концертного жанру розміщує сольну каденцію, позначаючи її *Cadenza ad libitum*. Зауважимо, що позначення *ad libitum* стосується тут насамперед темпових і метричних аспектів. Соліст може вільно трактувати темп, постійно то прискорюючи, то уповільнюючи його, що є яскравим втіленням імпровізаційності, іманентно властивої жанру каденції, та надає музичному матеріалу відчуття надзвичайно вільного руху. Також незвичним є відсутність розподілу музичного матеріалу на такти та тактового розміру. Вся каденція ніби написана одним тактом (246) (втім, візуально та аудіально умовний тактовий розподіл все ж певною мірою присутній). В цілому мелодичний рух каденції можна визначити як хвилеподібний: довгі висхідні пасажі змінюються низ-

хідними, або група висхідних стрибків на широкі інтервали (квінта, септима, октава, квінтдецима) змінюється довгим низхідним пасажем. Кожен з таких пасажів стає певною умовною одиницею метричного виміру. В ладовому відношенні каденція являє собою квінтесенцією багатоманітних ладових структур концерту. Серед використаних у каденції ладів та звукорядів зазначимо цілотонову гаму (ges-as-b-c-d-e), елементи хроматичного звукоряду та їх поєднання з пентатонічними ознаками (пропуск 2х ступенів), частини хроматичних звукорядів у тритоновому діапазоні та ін.

Метричне групування тривалостей по долях також є специфічним та інноваційним. Композитор широко використовує різноманітні групування шістнадцятих нот: тріолі, секстолі, а також більш складні групи, що об'єднують в собі вісім, десять, шістнадцять, вісімнадцять та двадцять дві шістнадцятих.

Завершується перша частина традиційно енергійною кодою, побудованою на мажорній пентатоніці. Оркестровка коди підсилена мідними духовими, колористичні ефекти створюють металофон та трикутник.

Друга частина Концерту (*Andante*), присвячена, згідно авторській ремарці, Іді Ровермен, є, безсумнівно, лірико-пасторальним та колористичним центром усього циклу. Попри доволі вільну композиційну будову, ця частина наділена чіткими ознаками тричастинності. Перший її розділ складають дві теми, імпрровізаційні за своїм характером та контрастні за ладом (мажорна та мінорна пентатоніка). У середині другої частини відбувається мотивний розвиток основних інтонаційно-мелодичних зворотів обох тем, їх фактурне та темброве перевтілення. Після невеличкої сольної каденції репризний розділ повертає першу пасторальну тему.

Будова мелодичної лінії першої теми є доволі класичною. Мелодія кантиленного характеру розподіляється на чотири фрази, з кожною з яких діапазон мелодії розширюється. Кульмінаційною є третя фраза, після якої четверта спадає вниз. Слід зазначити, що увесь цей музичний матеріал заснований на єдиному ладо-гармонічному комплексі, а саме: і мелодія теми у соліста, і гармонія, розміщена в оркестровій фактурі, побудовані на основі мажорної пентатоніки (d-e-fis-a-h). Гармонічні вертикалі, що утворюються на сильних долях тактів, є вертикалізованою мажорною пентатонікою. Саме такий прийом дає можливість досягти неймовірної однорідності звучання.

Третя частина (*Allegretto*), присвячена Бернардин Фріц (ремарка автора), написана, також як і

попередні частини, у контрастно-зіставній формі. Перший розділ частини має, як і має бути у фіналі концерту, танцювальний характер, що ґрунтується на жанровій основі польки (про що свідчить зокрема фактура «бас-акорд»). Основу гармонії та мелодичної лінії складає лідійський лад від «до». Темі соліста, за жанровою традицією концерту, передують її проведення в оркестрі. Тема енергійна, має чітке ділення на фрази, а також багато мелізмів. Все це надає їй риси саме сільського танцю.

Друга тема третьої частини концерту є зовсім іншою: вона повністю хроматизована, ніби блукаюча по різних ладових структурах у пошуках опори. Заключне *Presto* повертає головний енергійний образ фіналу.

Проведений аналіз Концерту для флейти з оркестром Аарона Авшаломова дозволяє визначити основні особливості композиції та музичної мови цього твору, а також узагальнити на їх основі інноваційні риси музичного мислення та авторського стилю композитора. Так., яскравим та неповторним характером вирізняється мелодика концерту. Вільні за метроритмічною будовою фрази ніби набувають імпрровізаційного характеру. Складною та новаторською є сама техніка гри на флейті в цьому творі. Артикуляційні прийоми, ефекти дихання, різноманітні технічні складнощі суттєво розширюють технічні та звукові можливості інструмента. У концерті часто зустрічаються складні пасажі у дуже швидкому темпі. Ці ділянки сольної партії вимагають гарної координації між руками флейтиста, швидкості гри, точності виконання і чіткості фразування.

Також композитор використовує широкий діапазон динамічних можливостей флейти, який включає в себе гру від *piano* до *forte*, а також різні відтінки та експресивні виразні засоби для передачі емоцій і настрою музики.

Надважливим для якісного виконання концерту є дотримання деяких особливостей фразування та час від часу дуже складної фразові побудови: Авшаломов часто використовує незвичні або складні фразові структури, що вимагають від виконавця точності та інтерпретаційної гнучкості.

Як і багато композиторів ХХ століття, А. Авшаломов використовує різні ігрові прийоми та звукові ефекти на флейті (трелі, тремоло, форшлаги, стаккато, легато тощо), щоб надати музиці особливої виразності.

Музика Концерту може становити технічні складнощі, пов'язані з тривалістю фраз, контролем дихання і створенням плавних переходів між нотами. Важливим аспектом виконання твору є

здатність флейтиста передати емоційну глибину та інтенсивність, закладену в його творах.

Загалом виконання сольної партії флейти в даному Концерті вимагає від флейтиста глибокої емоційності та високого рівня технічної майстерності.

До новаторських рис музичного мислення Аарона Авшаломова, що знайшли своє втілення у флейтовому концерті, належить зокрема трактування ладогармонічної сфери. По-перше, відмітимо, що вивчаючи китайську музику, Авшаломов довгий час був занурений у світ її традиційних образів та інтонацій. Тому в його музиці широкого використання набули китайські народні лади на чолі з пентатонікою, а також її різноманітні модифікації. Авшаломов уміло використовував лади для передачі емоцій і настроїв. Наприклад, мажорна пентатоніка та лідійський лад слугують для створення настрою радості, мінорна пентатоніка – для створення атмосфери світлого суму, а хроматизовані звукоряди слугують здебільшого для передачі тривожних настроїв.

Іншою стороною ладового забарвлення Флейтового концерту Авшаломова стає модальність. Композитор використовує різні модальні лади: дорійський, фрігійський, лідійський або міксолідійський, які є важливими елементами західної музичної традиції та у поєднанні з китайськими ладовими структурами надають музиці Концерту особливого характеру й емоційного забарвлення.

Також підкреслимо використання композитором хроматизованих звукорядів, які можуть з'являтися у різних частинах оркестрової фактури.

Однією з магістральних рис музичного мислення та авторського стилю Аарона Авшаломова, що присутні у всіх його творах, є синтез східних і західних музичних елементів. Митець не тільки використовував у своїй музиці східні мелодичні інтонації та лади, а й змішував їх з характерними для західного мистецтва гармоніями і музичними структурами, що надало його композиціям унікального характеру і гармонічного багатства. Так, Авшаломов як *західний* композитор широко використовував звичайні мажорні та мінорні акорди, акорди з доданими чи заміненними тонами, септакорди та ін.. Водночас як *східний* музикант він намагався створити гармонічну вертикаль спільну з ладовим колоритом, використовуючи просту вертикалізацію звукоряду. Тобто А. Авшаломов створював п'ятизвучні акорди з мажорної та мінорної пентатонік, або семизвучні акордові масиви на основі модальних ладів.

З точки зору метроритмічної організації, музика Авшаломова також є унікальною. Він

експериментував з поліритмією та поліметрією, впроваджуючи в музику різні ритмічні фігури та метричні основи, які існують незалежно одна від одної в оркестровій фактурі. Це створювало складні й перехресні ритми та різноманітні фактурні шари. Однією з новаторських творчих рис митця є використання нестандартних метричних групувань (тріолі, квінтолі, секстолі, октолі, а також групування по 10, 12, 16, 18 та 22 нот). Саме такі нестандартні групування тривалостей сприяли створенню відчуття імпровізаційності мелодій Авшаломова. До речі, критики доволі часто звинувачували композитора у відсутності гострих контрастів між темами. Після проведеного аналізу стало зрозуміло, що контрастність припадає на долю ритміки, це давало композитору змогу створювати безліч варіацій та емоційних нюансів через ритмічні зміни.

Однією з найбільш яскравих серед широкого спектру технік та прийомів, використаних Авшаломовим у Флейтовому концерті, є особливість фактури та оркестровка. Його оркестрова фактура відрізняється многослойністю та текстурністю. Композитор намагається створювати об'ємні, багатомірні звукові пейзажі, використовуючи зміну оркестрових груп, тембрів та технік. Він ніби знаходить нові звукові співвідношення інструментів. Надає слухачу можливість оцінити флейту в парі з гобоєм, кларнетом, струнними. Знаходить ідеальне звучання та баланс для використання мідних духових інструментів. Фактура концерту повністю відповідає його жанру. Постійні діалоги чи контрапункти між інструментами створюють ефект ажурного малюнку та відтворюють дух змагання, необхідний концертному жанру. Відмітимо, що у Флейтовому концерті композитор використав парний склад оркестру та, незважаючи на велику кількість оркестрових інструментів, зміг добитися ідеального звукового балансу між солістом та оркестровим масивом. Рівень складності підсилювався широким використанням мідних духових, органічно «вбудованих» у загальну оркестрову фактуру. Також оркестрова партитура концерту містить такі інструменти, як трикутник, ксилофон, металофон тощо, які найширше використовуються у другій частині твору та у кінці фіналу.

Висновки. Флейтовий концерт Аарона Авшаломова вирізняється низкою стильових рис, які роблять його унікальним та характерним твором:

Синтез західних (європейських) та східних (китайських) музичних традицій, який загалом притаманний творчості композитора.

Вдале поєднання класико-романтичних традицій з новаторськими ідеями сучасного для ком-

позитора музичного мистецтва ХХ ст. (зокрема у сфері гармонії, ритміки та оркестровки).

Експерименти зі звуком та оркестровкою. Однією з ключових рис творчості митця є експериментування з оркестровкою та звуковими текстурами. Прагнучи створити унікальні звукові пейзажі, Авшаломов використовував різні інструменти, тембри й техніки для досягнення бажаного звучання.

Емоційна глибина та експресія. Музика Авшаломова має надзвичайну виразність та емоційну глибину. Композитор прагнув до передачі

широкого спектра почуттів і настроїв через свої незвичні мелодичні лінії, барвисті гармонії та складну поліпластову фактуру.

Підсумовуючи зазначимо, що вищезазначені риси творчості Авшаломова, виявлені у Флейтовому концерті, відображають його творчу індивідуальність і специфіку музичного мислення. В його творчості органічно поєднуються вагомими для нього культурні й музичні традиції як Заходу, так і Сходу, пронизуючи всі рівні музичного твору та створюючи неповторний та інноваційний новаторський авторський стиль.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кун Чжуцзюнь. Жанр інструментального концерту в творчості Аарона Авшаломова. *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку* : матер. міжнар. наук. конф. (22–23 листопада 2023 р.). Харків : ХДАК, 2023. С. 153–154.
2. Кун Чжуцзюнь. Музика А. Авшаломова відкриває музичний фестиваль «Китай зараз» у Нью-Йорку: діалог Сходу та Заходу. *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку* : матер. міжнар. наук. конф. (17–18 листопада 2022 р.). Харків : ХДАК, 2022. С. 358–359.
3. Кун Чжуцзюнь. Музика Аарона Авшаломова як символ культурної взаємодії Сходу та Заходу: європейські концерти Шанхайського симфонічного оркестру. *Культура та інформаційне суспільство ХХІ ст.* : матеріали міжнар. наук. конф., 20–21 квітня. 2023 р. Харків : ХДАК, 2023. С. 341–343.
4. Кун Чжуцзюнь. *Оперна творчість Аарона Авшаломова. Музичне мистецтво і культура* : науковий вісник / Одеська нац. муз. акад. імені А. В. Нежданової. Вип. 33. Кн. 1. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 109–120.
5. Польська І. І., Кун Чжуцзюнь. Творча діяльність Аарона Авшаломова в контексті розвитку музичного мистецтва Китаю ХХ століття. *Китайська цивілізація : традиції та сучасність*: матеріали міжнар. наук. конф, 24 листопада 2021 р. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 118–121.
6. Avshalomov Jacob (2001). *Avshalomovs' Winding Way : Composers out of China – A Chronicle*. Philadelphia, Pennsylvania. N. P.: Xlibris. 600 pp.
7. Stabler David. Avshalomov, Aaron. Grove Music Online. 2001. URL: <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000050665>
8. Winzenburg John. Aaron Avshalomov and new Chinese music in Shanghai, 1931-1947. *Twentieth-Century China* 37(1). 2012. URL: https://www.researchgate.net/publication/272310245_Aaron_Avshalomov_and_new_Chinese_music_in_Shanghai_1931-1947

REFERENCES

1. Kong ZhuJun (2023). *Zhanr instrumental'noho kontsertu v tvorhosti Aarona Avshalomova* [Genre of instrumental concert in the works of Aaron Avshalomov]. *Kul'turolohiya ta sotsial'ni komunikatsiyi: innovatsiyini stratehiyi rozvytku*. Kharkiv. Pp. 153–154. [in Ukrainian].
2. Kong ZhuJun (2022). *Muzyka A. Avshalomova vidkryvaye muzychnyy festyval' "Kytay zaraz" u N'yu-Yorku: dialoh Shkhodu ta Zakhodu* [A. Avshalomov's music opens the "China Now" music festival in New York: a dialogue between East and West]. *Kul'turolohiya ta sotsial'ni komunikatsiyi: innovatsiyini stratehiyi rozvytku*. Kharkiv. Pp. 358–359. [in Ukrainian].
3. Kong ZhuJun (2023). *Muzyka Aarona Avshalomova yak symbol kul'turnoyi vzayemodiyi Shkhodu ta Zakhodu: yevropeys'ki kontserty Shangkays'koho symfonichnoho orkestru* [Aaron Avshalomov's music as a symbol of cultural interaction between East and West: European concerts of the Shanghai Symphony Orchestra]. *Kul'tura ta informatsiyne suspil'stvo XXI st.* Kharkiv. Pp. 341–343 [in Ukrainian].
4. Kong ZhuJun (2021). *Operna tvorchist' Aarona Avshalomova* [Opera creativity of Aharon Avshalomov]. *Muzychne mystetstvo i kul'tura* [Musical art and culture. Vyp. 33. Kn. 1. Odesa. Pp. 109–120. [in Ukrainian].
5. Polska I. I., Kong ZhuJun (2021). *Tvorcha diyal'nist' Aarona Avshalomova v konteksti rozvytku muzychnoho mystetstva Kytayu XX stolittya* [Aaron Avshalomov's creative activity in the context of the development of Chinese musical art of the 20th century]. *Kytays'ka tsyvilizatsiya : tradytsiyi ta suchasnist' Kyiv*. Pp. 118–121. [in Ukrainian].
6. Avshalomov Jacob (2001). *Avshalomovs' Winding Way : Composers out of China – A Chronicle*. Philadelphia, Pennsylvania. N. P.: Xlibris. 600 pp.
7. Stabler David (2001). Avshalomov, Aaron. Grove Music Online. URL: <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000050665>
8. Winzenburg John (2012). Aaron Avshalomov and new Chinese music in Shanghai, 1931-1947. *Twentieth-Century China* 37(1). URL: https://www.researchgate.net/publication/272310245_Aaron_Avshalomov_and_new_Chinese_music_in_Shanghai_1931-1947

УДК 784.21

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-25>**Лян ЛІЦЗЮАНЬ,**

orcid.org/0009-0003-2689-7231

аспірантка кафедри теорії та історії музичного виконавства
Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського
(Київ, Україна) premierre.ivannikov@gmail.com

ОПЕРНІ АРІЇ З ОПЕР ДЖАКОМО ПУЧЧІНІ У ВИКОНАННІ КИТАЙСЬКОГО СОПРАНО ІН ХУАН

У статті науковому обґрунтуванню підлягає музична інтерпретація обраних жіночих арій з опер Джакомо Пуччіні у виконанні китайського сопрано Ін Хуан. Проаналізовані наукові розвідки з теми дослідження, які об'єднані у дві групи – роботи у яких вивчається творчість китайських співаків та традиції китайської школи в цілому у їхньому зв'язку з європейськими канонами оперної практики та наукові дослідження проблем оперної творчості Пуччіні, які не втрачають актуальності й сьогодні. Метою статті зазначено визначення особливостей інтерпретації оперних арій Дж. Пуччіні китайською співачкою Ін Хуан з точки зору позицій трактування образних та жанрово-стильових компонентів творів. Слідом за італійськими дослідниками проаналізовані основні компоненти вокального оперного стилю Пуччіні, які полягають в особливостях мелодики – фрагментарність, експозиційність та мозаїчність, розуміння яких дозволяє виконавцям вибудовувати стилістично відповідні інтерпретаційні версії. Охарактеризовано виконавський стиль китайської співачки Ін Хуан, який обумовлений її м'яким тембром, технічною досконалістю та яскравою емоційністю. Визначено важливість європейського оперного репертуару співачки (особливо опер Моцарта) як стиліутворюючого фактору. Виявлені риси музичної мови та композиційні параметри арій “Quando Me'n Vo' Soletta” з опери «Богема», “Chi Il Bel Sogno di Doretta” та “Ore dolci e divine” з опери «Ластівка», “O Mio Babbino Caro” з опери «Джанні Скіккі» та “Signore, ascolta!”, що увійшли до студійного запису з “Opera Aria Album” з Лондонським симфонічним оркестром. Зазначено, що інтерпретації арій з опер Пуччіні Ін Хуан навіть попри студійний формат виконання характеризуються віртуозною технічністю, емоційною глибиною, цілісністю та психологічною ємністю у передачі образів героїв опер. Встановлено, що інтерпретації пуччінієвських арій Ін Хуан є унікальними, в яких підкреслена китайська ідентичність співачки, яка вбудовується в міцний академічний базис європейських традицій оперного співу.

Ключові слова: інтерпретація оперної музики, арії Дж. Пуччіні, китайські оперні співаки, творчість Ін Хуан, вокальний стиль, виконавство.

Liang LIJUAN,

orcid.org/0009-0003-2689-7231

Postgraduate student at the Theory and History of Music Performance Department
Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music
(Kyiv, Ukraine) premierre.ivannikov@gmail.com

ARIAS FROM THE OPERAS OF GIACOMO PUCCINI PERFORMED BY THE CHINESE SOPRANO YIN HUANG

In the article, the subject to scientific justification is musical interpretation of selected female arias from the operas of Giacomo Puccini performed by the Chinese soprano Ying Huang. It was analysed scientific works connected with the topic of research. They are combined into two groups – researches that study the performance of Chinese singers and the traditions of the Chinese school in their connection with European canons of opera practice; and scientific studies of the problems of Puccini's operas, which do not lose their relevance by today. The purpose of the article is to determine the peculiarities of the interpretation of G. Puccini's opera arias by the Chinese singer Yin Huang from the point of view of the interpretation of characters and genre-stylistic components of the music. Following the Italian researchers, the main components of Puccini's vocal opera style are emphasized, which consist in the peculiarities of melody – fragmentation, expositionism and mosaicism. Consider that understanding of that allows performers to build stylistically appropriate interpretive versions. The performance style of the Chinese singer Yin Huang is characterized, which is due to her soft timbre, technical perfection and bright emotionality. The importance of the singer's European opera repertoire (especially Mozart's operas) as a style-forming factor is determined. Features of the musical language and compositional parameters of the arias “Quando Me'n Vo' Soletta” from the opera “Boheme”, “Chi Il Bel Sogno di Doretta” and “Ore dolci e divine” from the opera “The Swallow”, “O Mio Babbino Caro” c from the opera “Gianni Scicchi” and “Signore, ascolta!”, included in the studio recording from the “Opera Aria Album” with the London Symphony Orchestra. It is noted that Yin Huang's interpretations of arias from Puccini's operas, even in the studio performance format, are characterized by virtuosic technicality, emotional depth, integrity and psychological capacity in conveying the images of the heroes of the

operas. It was established that Ying Huang's interpretations of Puccini's arias are unique, in which the Chinese identity of the singer is emphasized, which is embedded in a strong academic basis of European traditions of opera singing.

Key words: *interpretation of opera music, G. Puccini's arias, Chinese opera singers, Yin Huang, vocal style, performance.*

Постановка проблеми. Музична інтерпретація є однією з тих областей українського музикознавства, яка активно розвивається сьогодні. Серед численних наукових розробок окрему групу становлять дослідження, присвячені творчості китайських виконавців. Вони допомагають, з одного боку, більш глибокого зрозуміти особливості іншої культури в контексті сучасного глобалізованого світу, а з іншого – виявляти нові нюанси класичних творів, що збагачують традиційний підхід. У цьому ракурсі можна виділити постаті китайських вокалістів, які у своїй творчості успішно поєднують різні культурні традиції та, звертаючись до перлин європейської оперної й камерно-вокальної музики, представляють своє бачення широко відомих творів. Однією з відомих виконавиць є китайська співачка Ін Хуан, яка підкорила світові оперні сцени та отримала в Європі прізвисько «китайського соловейка». Її інтерпретації класичних оперних образів є доволі оригінальними та представляють інтерес з точки зору визначення основних чинників стилю. Особливо цікавим з інтерпретаційної позиції виявляється виконання Ін Хуан арій з опер Джакомо Пуччіні, чия творчість також пов'язана з ситуацією кроскультурних зв'язків. Отже тема заявленої статті з окреслених позицій є вкрай актуальною, а матеріал заслуговує на детальне вивчення.

Аналіз досліджень. Творчість китайських вокалістів вже давно знаходиться в рамках дослідницьких інтересів сучасних науковців. Насамперед треба згадати нещодавно захищену дисертацію Чжу Лін «Європейська камерно-вокальна музика в сучасній китайській виконавській практиці: кроскультурні взаємодії» (Чжу Лін, 2023), в якій дослідниця розглядає особливості вокального стилю китайських співаків та аналізує творчість низки відомих китайських співаків (Дільбер Юнус, Лян Нін, Лей Сю, Ліні Гонг та інших) в контексті міжкультурних взаємодій. Чжу Лін зосереджується на камерно-вокальній творчості китайських вокалістів, зовсім не звертаючись їх оперного репертуару. Немає в дисертації й згадки про Ін Хуан, ймовірно зважаючи на безпосередньо оперне амплу співачки. Дисертація Чжоу Ї «Індивідуальний виконавський стиль в умовах глобалізації (на прикладі творчості китайських співаків)» (Чжоу Ї, 2021) розглядає особливості китайського вокального стилю та принципи його

виявлення у виконавських методах сучасних співаків. У роботі Чжоу Чжівей «Порівняльна інтерпретологія: шляхи адаптації співака до іншонаціональних виконавських традицій» (Чжоу Чжівей, 2012) окреслюються особливості виконавського стилю китайських співаків в умовах відмінних жанрово-стильових параметрів музикування.

Окремо треба сказати про вивчення творчості Дж. Пуччіні, якому сьогодні присвячена численна кількість різноманітних наукових та критичних робіт. Серед них важливими та інформативними є роботи закордонних музикознавців – критична біографія М. Карнера (Carner, 1993), стаття по стилю композитора Н. Дж. Барагваната (Baragwanath, 2008) та масштабний періодичний проект “STUDY PUCCINIANI”, в рамках якого постійно публікуються статті, в яких розглядаються різні аспекти творчості Пуччіні. Заслуговують на згадку й більш масштабні роботи китайських дослідників, присвячені творчості Пуччіні. Так, стаття Чен Бінь «Східні елементи в операх Дж. Пуччіні» (Чень Бінь, 2015) розглядає теми та образи японської та китайської культури безпосередньо в операх Пуччіні «Турандот» та «Чіо-Чіо-сан», де акцентується важливість цих творів в контексті розвитку міжкультурної взаємодії. У дисертаційній розвідці Лі Мін «Оперне мистецтво Китаю та Європи в контексті взаємовідображень» (Лі Мін, 2019) погляд сфокусовано на змістовних аспектах жанру та стилю, які стають платформою для взаємодії оперного мистецтва Китаю та Європи. В цьому контексті розглядається втілення стилю шинуазрі в опері «Турандот» Дж. Пуччіні. Інтерпретаційні аспекти опер італійського композитора знаходимо, наприклад, у статті А. Юдіна (Юдін, 2020), де порівнюються трактування образу головної героїні у різних постановках. Проте вивчення виконавських інтерпретацій китайських співаків музики Пуччіні все ще не ставало темою окремої роботи, що й обумовило необхідність представленого наукового пошуку.

Мета статті – визначити особливості інтерпретації арій з опер Дж. Пуччіні китайською оперною співачкою Ін Хуан з позицій трактування образних та жанрово-стильових компонентів.

Виклад основного матеріалу. Джакомо Пуччіні – це один з найпопулярніших європейських композиторів, опери якого відомі по всьому світові. Вони входять до репертуару майже кожного

оперного театру і чи не кожен поважаючи себе співак вважає справою честі виконати принаймні одну арію з опери великого італійського композитора. За словами Чень Біня, «з іменем Дж. Пуччіні пов'язаний один зі значних етапів розвитку європейського оперного мистецтва, який ознаменував собою завершальний період класичної вокальної традиції та відкрив нові горизонти розвитку жанру опери» (Чень Бінь, 2015: 363). Важливим фактором оновлення стилю композитора дослідник називає його звернення до східної тематики, «яка за багатьма параметрами стимулювала нові принципи музичної виразності та ідейного змісту музично-сценічного твору» (Чень Бінь, 2015: 363). Як зазначає А. Юдін, «музичний театр Дж. Пуччіні відображає душевний світ його героїв, кожен сюжет – це своєрідна “лірична сага” з життя сучасної людини» (Юдін, 2020: 69), а отже зрозуміло, чому з боку виконавців відзначається підвищена увага до оперних арій італійського композитора. Не виключенням є й китайські співаки, які приймають участь у постановках опер Пуччіні по всьому світу, виконують окремі арії в рамках концертних вистав, долучаються до запису компакт-дисків та платівок, розміщують записи на популярних хостінгових та стрімінгових платформах. Серед них – Дільбер Юнус, Лян Нін, Ін Хуан та багато інших.

Ін Хуан (Huang Ying, народилася у 1968 році) – видатне китайське ліричне колоратурне сопрано. Вона закінчила Шанхайську музичну консерваторію (клас Чжоу Сяояня/ Zhou Xiaoyan) та після перемоги на вокальному конкурсі в Парижі отримала визнання в Китаї. Проте світову популярність їй принесла роль Чіо-Чіо Сан у фільмі Ф. Міттерана «Мадам Баттерфляй» (1995). Після цього Ін Хуан почала приймати участь в концертах в Європі та виступила в ролі Нанетти в постановці опери «Фальстаф» у 1996 році (Кельн). У 1999 році співачка дебютувала в США з роллю Софі з опери Масне «Вертер» (Мічиган), а у 2006 році виступила в Метрополітен-опера як Паміна у «Чарівній флейті». Ін Хуан активно співпрацює з китайськими композиторами – Тан Дуном (опера «Півонієва альтанка»), Го Веньцзином («Поет Лі Бай»), Чжоу Лонг («Мадам Біла Змія»).

В оперному доробку співачки багато творів В. А. Моцарта – «Весілля Фігаро», «Дон Жуан», «Чарівна флейта», «Так чинять усі». Видання New York Times висловило думку про те, що її «яскравий тембр» та «гнучкість фраз» дуже підходять до вокального стилю Моцарта (Ying Huang). Також Ін Хуан приймала участь у постановках опер «Любовний напій» Г. Доніцетті, «Ріголетто»

Дж. Верді, «Кавалер троянди» Р. Штрауса, тому в цілому можна говорити про домінування в її оперному доробку опер романтичної епохи.

Окрім роботи в оперному жанрі співачка виконувала кантатно-ораторіальні твори, наприклад «Месія» Г. Генделя, «Чотири пори року» Й. Гайдна, «Карміна Бурана» К. Орфа, вокальні партії з симфоній Малера та багато інших масштабних вокальних опусів, виступаючи з відомими оркестрами Нью-Йорка, Лондона, Парижа.

Виконавська манера Ін Хуан характеризується м'яким тембром, технічною досконалістю, широтою музичних стилів, а також яскравою емоційністю, що дозволяє їй отримувати високу оцінку колег, глядачів та засобів масової інформації.

Ін Хуан ще на початку своєї кар'єри підписала контракт зі звукозаписною компанією Sony та прийняла участь у релізі низки альбомів, зокрема у «Opera Aria Album» з Лондонським симфонічним оркестром під керівництвом Джеймса Конлона, треки якого і слугували матеріалом для цієї статті. Альбом був записаний у 1996 році в Австрії та містить чотирнадцять номерів, дванадцять з яких – це арії з опер європейських композиторів-романтиків та два – традиційні китайські пісні. Це найбільш репертуарні твори, в яких розкрився талант молодого співачки. Серед композиторів, арії яких увійшли до диску – Дж. Пуччіні (5 арій), Дж. Верді (2 арії), Дж. Россіні (2 арії), Г. Доніцетті (1 арія), В. Белліні (1 арія). Як можна побачити, найбільшу кількість займають арії з опер саме Дж. Пуччіні, які дозволили виконавиці продемонструвати всі принади її оперного стилю та зумовили нашу дослідницьку увагу.

Першим номером диску є арія “*Quando Me'n Vo' Soletta*”, відома також як «Вальс Мюзетти» з опери «Богема» (1896), яку дослідники вважають першою спробою Пуччіні написати оперу у напрямку веризму. В ній трагічний роман розгортається крізь кардинально мінливий потік часу. Цей твір – кульмінація раннього стилю композитора. Арія Мюзетти “*Quando Me'n Vo' Soletta*” звучить в середині другої дії. Дівчина співає, щоб привернути увагу свого колишнього коханця Марчелло. Це красива, але легковажна молода дівчина, яка фокусує на собі увагу поведінкою та словами. Арія “*Quando Me'n Vo' Soletta*” вважається одним з найвідоміших номерів в оперному репертуарі. Вона має красиву і захоплюючу мелодію широкого діапазону, в якій гармонічно поєднується поступовий рух та стрибки, що додає їй особливої ліричності та виразності. Арія звучить у вальсовому метро-ритмі, що підкреслює її легкість та граціозність й водночас конкретизує побутову

ситуацію, в якій вона виконується. Оркестр підкреслює мелодію та створює барвистий гармонічний фон, що вторить вокальній партії.

Арія написана у пісенній формі АВА', яка містить контрастну середню частину (В). Крайні розділи звучать в тональності мі мажор, а середній розділ зосереджений на субдомінантових гармоніях. За словами Я-Хуей Чжен, «модуляція до субдомінанти ... вказує на красу Мюзетти. <...> Оскільки Мюзетта впевнена у своїй красі та знає, що чоловіки страждатимуть від погляду на неї, субдомінанта також уособлює жіночу силу, закладену в її красі» (Ya-Hui Cheng, 2008: 50). На думку дослідника, арія в цілому представляє дві основні гармонічні сфери: тоніку та субдомінанту, де тоніка асоціюється з впевненістю Мюзетти, а субдомінантова сфера передає її красу.

Усі стилістичні параметри арії дозволяють виконавиці виразно втілити почуття героїні. Водночас музика вимагає від інтерпретатора не тільки таланту, а й гнучкого сопранового тембру та відмінної техніки. Виконання Ін Хуан арії «*Quando Me'n Vo' Soletta*» є вражаючим та дуже виразним. Співачка майстерно передала емоції та витонченість цієї музики, підкресливши подвійність характеру героїні. Це виконання можна поставити в ряд з інтерпретацією Марії Калас, яка вважається однією з неперевершених інтерпретаторів пуччинівських жіночих образів. У середньому розділі Ін Хуан підкреслює зміну настрою, співаючи грайливим тоном. Аналізуючи вокальну техніку, треба підкреслити якісне виконання мелодичних зворотів та увагу до динамічних нюансів. Це виконання стало одним із багатьох прикладів мистецтва Ін Хуан у сфері оперного співу.

Аналіз мовних параметрів арій Пуччіні у вокально-інтерпретаційному аспекті пов'язаний з прочитанням мелодій, що є центральним матеріалом виконавської інтерпретації співаків, зокрема й Ін Хуан. Саме тому на цьому параметрі треба зупинитися більш детально. Характеризуючи мелодичний стиль Дж. Пуччіні, Н. Дж. Барагванат зазначає, що Пуччіні «створює безперервність не шляхом переплетення своїх тем, а значною мірою шляхом зіставлення. І це підводить нас до його характерної мозаїки, в яких мініатюрні мелодичні “квадрати”, не довші за такт, а часто навіть менше, повторюються, змінюються або обробляються послідовно, після чого той самий процес продовжується наступним “квадратом” <...> Мелодичний винахід Пуччіні має тенденцію бути коротким <...> Проте він робить техніку такою майстерною, підганяючи, з'єднуючи та розташовуючи свої маленькі квадратики, що його мозаїки

справді створюють враження музичних організмів» (Baragwanath, 2008: 3). Це спостереження, на наш погляд, є дуже важливим з виконавської точки зору, адже розуміння вокалістом яким чином будується мелодія допомагає йому створювати власну інтерпретаційну версію. До речі таку техніку композиції можна назвати умовно експозиційною. Вона є основою інструментальних форм китайської музики, віддзеркалюючи особливості китайської філософії, яка концентрується на моменті часу. Звідси, з одного боку, застиглість, а з іншого, ситуація безкінечного продовження, що звичайно у випадку з жанро-формою арії Пуччіні обмежується драматургічною логікою та положенням всередині цілого.

Також Н. Дж. Барагванат вказує на каденційну відмежованість як характерну рису мелодій Пуччіні, ідея якої походить з думки про фрагментарність: «Кожна мелодія, кожна тема завжди завершується каденційно; кожна фраза негайно шукає відпочинку <...> мелодична лінія здебільшого є результатом зіставлення коротких фраз, кожна з яких має окрему каденцію» (Baragwanath, 2008: 3), що дало підстави окремим дослідникам, за словами Н. Дж. Барагваната, визначити ряд «афективних прототипів» пуччинівських мотивів, а також виявити три так звані “*vocaboli melodici*” для всіх опер Пуччіні, залежні від ілюстративних значень (там само). Погоджуючись з висновками цих італійських дослідників, можна зрозуміти, чому співаки обирають творчість окремих композиторів, в музиці яких вони «звучать яскраво». Ймовірно на це можуть впливати ті самі мелодичні формули, які інтерпретатори можуть відчувати несвідомо та виконувати схожі моменти музики відповідно до цих прототипів. Разом з тим, незважаючи на те, що це – гіпотеза, яка потребує подальшого спостереження та детальної розробки, інтерпретація оперних арій Пуччіні Ін Хуан характеризується єдністю як виконавського, так і композиторського стилю.

Соло або арія Магди “*Chi Il Bel Sogno di Doretta*” з опери «Ластівка» (1917) Дж. Пуччіні є другим номером диску Ін Хуан. Цей оперний фрагмент є широко відомим і водночас вимогливим для виконавця, на відміну від самої опери (написаної в жанрі віденської оперети), яка вважається одним з найменш популярних творів великого оперного майстра.

Магда де Сіврі – куртизанка та коханка багатого бізнесмена в Парижі 1850-х років, що закохується в юнака з села. Зрештою вона змушена розказати про своє минуле і залишити його, щоб повернутися до свого старого життя, неначе лас-

тівка, що повертається до свого гнізда. Найвідоміша арія опери “*Chi Il Bel Sogno di Doretta*” звучить на початку першої дії. Текст арії описує мрію Доретти про кохання та щасливе майбутнє. Вона співає про красу коханого та про те, як вона мріє бути з ним. Арія звучить у помірному темпі та має мрійливий відтінок, на який налаштовує імпресіоністичний фортепіанний вступ з виразними та лагідними гармоніями, викладеними арпеджіо. Невелика за масштабами арія ділиться на два великих розділи – перший імпресіоністичний, який виростає з інструментального вступу, а другий – жанровий. У першому розділі вокальна партія дублюється оркестром, який створює своєрідне фактурне акордове ущільнення. Другий розділ пов’язаний з жанром вальсу. В арії великий діапазон емоційної динаміки – від ніжності та ліричності до страсті. Ця динаміка допомагає передати внутрішні почуття персонажа.

Арія слугує чудовим прикладом оперного мистецтва та вокальної майстерності, а Ін Хуан зуміла вразити своїм виконанням цього оперного фрагменту. Її інтерпретація “*Chi Il Bel Sogno di Doretta*” вражає своєю чистотою, теплим тоном та виразністю. Лагідне сопрано співачки дуже гармонійно проявляє свої темброві властивості та вписується в емоційний тон арії. Виконавиця проявляє високий рівень технічної майстерності, демонструючи відмінний контроль над диханням і різноманітність вокальних прийомів. Вона вдало виразила почуття та емоції арії та зуміла передати слухачам ніжність і сентиментальність музики. Виконавиця підкреслила перехід між розділами арії за допомогою динаміки та побудувала вдале фразування, додавши музиці глибини та індивідуальності. Порівнюючи цю версію з інтерпретацією Монсеррат Кабальє, треба вказати на схожість підходів обох співачок. Водночас спів Ін Хуан видається більш ніжним (особливо в першому розділі арії), що є безумовно перевагою в контексті образу Магди. З іншого боку, динамічні контрасти у Монсеррат Кабальє є більш рельєфними та опуклими.

Третім номером диску виступає “*O Mio Babbino Caro*” з одноактної опери «Джанні Скіккі» (1918) Дж. Пуччіні, що є останньою частиною «Триптиху». Лауретта – дочка проникливого та розумного селянина Джанні Скіккі. Її можна охарактеризувати як м’яку та наївну дівчину, яка знаходиться у полоні почуттів до парубка Рінуччі Донаті. У своїй арії вона звертається до батька, щоб він допоміг їм побратися, адже є певні обставини, які не дають цього зробити. Арія має тричастинну структуру (ABA₁), де

A – це тематична експозиція, B – середній розділ з нестабільною гармонічно-каденційною будовою, A₁ – реприза-кода, що містить скорочений варіант розділу A. Арія відзначається експресивною ліричною мелодією, яка заворожує слухачів кульмінацією в останньому розділі. Особливу роль в характеристиці теми займає метр 6/8 та тембр арфи, які поєднуються зі струнними та відтіняються дерев’яними духовими інструментами. Це, в цілому, нагадує звучання колискової, що відповідає драматичній ситуації в опері – зверненні до батька. Інтерпретація арії вимагає міцної вокальної техніки, яка передбачає контроль дихання, динаміку, артикуляцію та фразування.

Ця арія має безліч інтерпретаційних версій. Серед зразкових та найкрасивіших вважається інтерпретація Монсеррат Кабальє, у якій високі ноти ллюються захоплююче, неначе ефір. У записі Марії Каллас резонують нетерпіння та драма. Звучить він також швидше, ніж інші версії. У виконанні Ін Хуан співачці вдається передати емоції твору, що підкреслює розуміння співачкою тексту арії. І хоча Ін Хуан не представляє відмінного від традиційного фразування або динаміки, її інтерпретація вирізняється м’яким тоном та особливою ліричністю. Довгі ноти в її виконанні є рівними та темброво насиченими. Її виконання слів “*e se l’amassi indarno*” (“і чи не дасте мені це”) містить велике оксамитове крещендо, а октавний стрибок вгору на ля-бемоль відтворений дуже майстерно. Слова “*per buttarmi in Arno*” («я кидаюся в Арно») звучать драматично, фраза “*Babbo, pietà, pietà*” («Батьку, змилуйся, змилуйся») лунають ніжно та молитовно.

Дев’ятим номером диску виступає ще одна арія з опери «Ластівка». Це – арія Магди “*Ore dolci e divine*”, яку вона виконує на коктейльній вечірці у першій дії після “*Chi il bel sogno di Doretta*”. Магда зізнається, що не знає справжнього кохання, тому що вона коханка Рамбальдо і в арії “*Ore dolci e divine*” вона починає розповідати свої спогади про свою юність і молодого студента, якого вона зустріла і в якого ненадовго закохалася. Арія представлена у жанрі вальсу та реалізує канонічний ряд «колін», які відрізняються за музичним матеріалом та підсвічують різні сторони образу Магди – легкість, романтичність, сентиментальність. Граціозна мелодія, яка розвивається на тлі вальсового акомпанементу, яскраві кульмінації, насиченість гармонічних співзвучь із збереженням традиційної ладовості, неочікувані та різкі тональні зсуви — все це концентрує в собі стиль Пуччіні. Характерною є й оркестровий акомпанемент арії, який буквально

доповнює вислови солістки, а інколи веде з нею діалог.

Оскільки ця опера не вважається репертуарною, версія Ін Хуан претендує на оригінальність. Їй легко вдаються широкі стрибки, яскраві колоратури та особливо звертає увагу активна взаємодія вокальної партії та оркестру. Виконання Ін Хуан є емоційним та оповито легким сумом. Фрази вибудовані логічно, динамічний профіль демонструє кресцендууючий характер драматургії арії.

За словами Чень Біня, «з іменем Дж. Пуччіні пов'язаний один зі значних етапів розвитку європейського оперного мистецтва, який ознаменував собою завершальний період класичної вокальної традиції та відкрив нові горизонти розвитку жанру опери» (Чень Бінь, 2015: 363). Важливим фактором оновлення стилю композитора дослідник називає його звернення до східної тематики, «яка за багатьма параметрами стимулювала нові принципи музичної виразності та ідейного змісту музично-сценічного твору» (там само). Зокрема в опері «Турандот» схід трактується як «умовний “екзотичний” елемент, колоритний та загадковий для європейського слухача» (там само: 369). Він обумовлює характер музичної мови та загальний музичний колорит, що проявляється як в гармонічній, так і темброво-інструментальній складовій). Особливо яскраво це проявляється в характеристиці окремих «китайських» персонажів, інтерпретація яких китайськими співаками сприймається дуже природньо та підкреслює китайську культурну ідентичність.

Арія “*Signore, ascolta!*” («Мій пане, послухай!») з першої дії опери Дж. Пуччіні «Турандот» виступає дванадцятим номером диску та завершує «європейські» твори. Цю арію співає рабіння Лю принцу Калафу, в якого вона таємно закохана. За сюжетом рабіння благає принца не розв'язувати загадок прекрасної, але холодної принцеси Турандот. Вокальна лінія арії має заколисуючий характер та утворюється послідовністю пентатонічних мотивів, які постійно повторюються та варіюються, нагадуючи музичну мозаїку. Перше звернення Лю до принца є інтонаційно важливим для подальшої музичної драматургії, адже саме тут часто використовується чиста кварта, яка стає свого роду інтонаційною характеристикою героїні у майбутньому. Безперервність фразування досягається за рахунок поєднання окремих мотивів та цільних фраз, які утворюють загальну форму, нагадуючи безкінечні мелодії Белліні. Мелодія арії побудована за допомогою мажорної пентатоніки від звуку соль, яка символізує азіатську ідентичність героїні. Гармонічна структура цієї

арії є простою (I-IV-V-I), проте в ній виділяється своєрідність у побудові акордів. Я-Хуей Чжен вказує, що в арії реального персонажа Лу субдомінанта фактично змішується з тонікою, для того щоб зобразити її страждання: «Плавний зв'язок між двома акордами робить тут тонічну гармонію розпливчастою і зображує сильну скорботу цієї азіатської жінки» (Ya-Hui Cheng, 2008: 197), адже рабіння ніколи не може бути разом з чоловіком шляхетного походження.

Загальна форма арії може бути описана схемою AA₁B, що представляє варіант тричастинної асиметричної форми, в якій спостерігається декілька стадій – підготовка (A), посилення напруги (A₁), кульмінація і спад (B). Не зважаючи на незначні масштаби арії, в ній достатньо жваво розгортаються музичні події, вибухаючи у хроматичному заключному розділі, в якому з'являються глісандо арфи та *messa di voce* на високому тоні сі, в чому дослідники вбачають «відчайдушну пристрасть, яка палає до принца в її [Лю] маленькому серці, знаходить гострий вираз у її заключній фразі “*Liù non regge più*”, позначений раптовим стрибком угору на октаву та гострим гармонією» (Carneg, 1992: 479). Н. Дж. Барагванат (Baragwanath, 2008) зазначає, що останній розділ арії, зважаючи на наявність в ньому кульмінації, протирічить тому факту, що традиційно в італійській опері XIX століття такі розділи просто «прикріплювали» в кінець арії відповідно до драматичного ефекту та семантики без уваги до драматургічної логіки. І хоча висхідна хроматична лінія в оркестровій партії не має спільного матеріалу з попереднім матеріалом арії ані у ладотональному (пентатоніка), ані в інтонаційному, ані в гармонічному плані. Проте вона виступає логічною кульмінацією та виявляє контрапунктичні «діагональні» зв'язки (Baragwanath, 2008: 4) на основі старовинної поліфонії, яку вивчав Пуччіні студентом.

Музична інтерпретація арії “*Signore, ascolta!*” Ін Хуан відзначається граціозністю та ніжністю. Її м'який тембр дозволяє їй легко брати високі ноти, а вокальна манера відрізняється продуманим фразуванням, благородністю та протяжним *legato*. Зважаючи на вишукану техніку Ін Хуан, співачка вибудовує широкі фрази на єдиному диханні. Вона інтерпретує цей образ відповідно до драматургічної ситуації та в залежності від суто музичних характеристик арії.

Висновки. Арії з опер Дж. Пуччіні вже давно вважаються класикою музичного мистецтва. Це додає відповідальності виконавцям, які, враховуючи велику кількість вже створених виконавських версій, завжди знаходяться в ролі пошуку оригі-

нальних інтерпретацій, індивідуальність яких може проявитися лише в деталях. Ін Хуан відома своїми визначними здібностями та інтерпретаціями образів з відомих опер багатьох східних та західних композиторів. Її уподобання поширюються як на музику минулого, так і на сучасність. Інтерпретуючи арії з опер Пуччіні, Ін Хуан демонструє свою віртуозну техніку та унікальну здатність передавати емоційну глибину і характер персонажів. З огляду на студійний формат вико-

нання, співакці вдається представити багатогранність характерів героїнь опер і продемонструвати динамічність розгортання художніх образів, а також їх психологічну ємність. В інтерпретаціях пуччінівських арій співачка демонструє яскраві риси власного музичного стилю та силу голосу, підтверджуючи конкурентність представників китайської оперної вокальної школи на світовій оперній сцені та перспективність розвитку міжкультурних відносин у сфері оперної музики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лі Мін. Оперне мистецтво Китаю та Європи в контексті взаємовідображень: дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03; Харківський національний університет мистецтв імені І.П. Котляревського. Харків, 2019. 250 с.
2. Чен Бін. Східні елементи в операх Дж. Пуччіні. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. Київ : Міленіум, 2015. Вип. XXXIV. С. 362–370.
3. Чжоу І. Індивідуальний виконавський стиль в умовах глобалізації (на прикладі творчості китайських співаків): дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03; Харківський національний університет мистецтв імені І.П. Котляревського. Харків, 2021. 205 с.
4. Чжоу Чжівей. Порівняльна інтерпретологія: шляхи адаптації співака до іншонаціональних виконавських традицій: автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03; Харківський національний університет мистецтв імені І.П. Котляревського. Харків, Харків, 2012. 17 с.
5. Чжу Лін. Європейська камерно-вокальна музика в сучасній китайській виконавській практиці: кроскультурні взаємодії: дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03; Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2023. 265 с.
6. Юдін А. Традиційні та новаторські риси інтерпретації головного жіночого образу опери Дж. Пуччіні «Мадам Баттерфляй» у сценічній практиці театру arena di verona. *Молодий вчений*, 2020. No 1 (77). С. 68–71.
7. Baragwanath N. J. (2008). Analytical Approaches to Melody in Selected Arias by Puccini. URL: <https://mtosmt.org/issues/mto.08.14.2/mto.08.14.2.baragwanath.html> (Дата звернення 18.12.2023).
8. Carner M. Puccini; a Critical Biography. Gerald Duckworth & Co Ltd, 1992. 550 p.
9. Ya-Hui Cheng. The Garmonic Representation of the Feminine in Puccini. Thesis of PhD Dis. Florida State University, College of music. 2008. 251 p.
10. Ying Huang. URL: <https://major-music-1489.squarespace.com/ying-huang-bio> (Дата звернення 18.12.2023).

REFERENCES

1. Lee Min (2019). Operne mystetstvo Kytaiu ta Yevropy v konteksti vzaiemovidobrazhen [Opera art of China and Europe in the context of mutual reflections]: dys. ... kand. mystetstvoznnavstva: : 17.00.03. Kharkiv. 198 s. [in Ukrainian]
2. Chen Bin (2015). Skhidni elementy v operakh Dzh. Puchchini [Eastern elements in J. Puccini's operas]. *Aktualni problemy istorii, teorii ta praktyky khudozhnoi kultury*. Vol. XXXIV. Ss. 362–370. [in Ukrainian]
3. Zhou Yi (2021). Indyvidualnyi vykonavskiy styl v umovakh hlobalizatsii (na prykladi tvorchosti kytais'kykh spivakiv) [Individual performance style in the conditions of globalization (on the example of the creativity of Chinese singers)]: dys. ... kand. mystetstvoznnavstva: 17.00.03. Kharkiv. 205 s. [in Ukrainian]
4. Zhou Zhiwei (2012). Porivnialna interpretolohiia: shliakhy adaptatsii spivaka do inshonatsionalnykh vykonavskykh tradytsii [Comparative interpretology: ways of singer's adaptation to foreign performing traditions]: aforef. dys. ... kand. mystetstvoznnavstva: 17.00.03. Kharkiv. 17 s. [in Ukrainian]
5. Zhu Ling (2023). Yevropeiska kamerno-vokalna muzyka v suchasni kytaiskii vykonavskii praktytsi: kroskulturni vzaiemodii [European vocal chamber music in contemporary Chinese performing practice: cross-cultural interactions]: dys. ... kand. mystetstvoznnavstva: 17.00.03. Kyiv. 265 s. [in Ukrainian]
6. Iudin A. (2020). Tradytsiini ta novatorski rysy interpretatsii holovnoho zhinochoho obrazu opery Dzh. Puchchini "Madam Butterflii" u stsenichni praktytsi teatru arena di verona [Traditional and innovative features of the interpretation of the main female character of J. Puccini's opera "Madame Butterfly" in the stage practice of the Arena di Verona theater]. *Molodyi vchenyi*. No 1 (77). Ss. 68–71. [in Ukrainian]
7. Baragwanath N. J. (2008). Analytical Approaches to Melody in Selected Arias by Puccini. URL: <https://mtosmt.org/issues/mto.08.14.2/mto.08.14.2.baragwanath.html> (last accessed: 18.12.2023).
8. Carner M. (1992). Puccini; a Critical Biography. Gerald Duckworth & Co Ltd. 550 p.
9. Ya-Hui Cheng (2008). The Garmonic Representation of the Feminine in Puccini. Thesis of PhD Dis. Florida State University, College of music. 251 p.
10. Ying Huang. URL: <https://major-music-1489.squarespace.com/ying-huang-bio> (last accessed: 18.12.2023).

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 811.111'373.612.2'38:659.123

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-26>

Еліна АНАНЬЯН,
orcid.org/0000-0002-2903-4189
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри германської та слов'янської філології
Донбаського державного педагогічного університету
(Слов'янськ, Донецька область, Україна) *elina_ananyan@ukr.net*

МЕТАФОРА ТА МЕТОНИМІЯ ЯК ЕМОТИВНО-ЕКСПРЕСИВНІ ОДИНИЦІ ТЕКСТУ РЕКЛАМИ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

У статті вивчено роль і лінгвостилістичні потенції метафори та метонімії як лексичних засобів творення образності мови англomовного рекламного тексту. Автор статті доводить, що метафора та метонімія є найпоширенішими стилістичними прийомами в мовних зворотах англійського рекламного тексту, що зорієнтовані на посилення емоційної виразності мови. Підкреслено, як метафора, так і метонімія діють на підставі взаємодії логічного і контекстуального значень лексичної одиниці. Автор статті доводить, що основна відмінність між метафорою і метонімією знаходиться безпосередньо у взаємовідносинах між значеннями. Зазначено, що метафора ґрунтується на принципах "схожості" двох понять, значень або предметів, тобто в лінгвістичному сенсі дві лексичні одиниці мають хоч би один загальний елемент семантичного зв'язку. Тому роль метафори в мовних зворотах автором статті розглядається як переважно суб'єктивно-оцінна. І у зв'язку з безліччю різних асоціацій, застосованих до одного і того ж семантичного компонента, переважає велика поширеність метафори в порівнянні з метонімією. Визначено, що метонімія ж побудована на взаємодії між двома значеннями, поняттями або предметами, тобто ґрунтується на їх "суміжності" в екстралінгвістичній сфері. Автор статті наголошує, що у лінгвістичному сенсі загальний семантичний елемент тут не є необхідним, але при цьому взаємозв'язок образів референтів не виключається. У статті акцентовано увагу на тому, що роль метонімії можна розглядати як символізуючу, характеризуючу два взаємозв'язані значення, поняття, предмет. У статті доведено, що метафора і метонімія розширюють в англomовному рекламному тексті межі застосування слова. Так, за допомогою метафор і метонімії створюються образи, які служать важелем для вимірювання емоційної насиченості та ефективності мови в рекламі.

Ключові слова: метафора, метонімія, рекламний текст, емотивність, експресивність, образність, символічність, реципієнт.

Elina ANANYAN,
orcid.org/0000-0002-2903-4189
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Germanic and Slavonic Philology
Donbas State Pedagogical University
(Sloviansk, Donetsk region, Ukraine) *elina_ananyan@ukr.net*

METAPHOR AND METONYMY AS EMOTIVE AND EXPRESSIVE UNITS OF THE ADVERTISING TEXT (BASED ON THE MATERIAL OF THE ENGLISH LANGUAGE)

The article examines the role and linguistic and stylistic potentialities of metaphor and metonymy as lexical means of creating imagery in the language of an English-language advertising text. The author of the article proves that metaphor and metonymy are the most widespread stylistic devices in the speech patterns of English advertising texts, which are oriented towards enhancing the emotional expressiveness of the language. It is emphasised that both metaphor and metonymy operate on the basis of the interaction of logical and contextual meanings of a lexical unit. The author of the article proves that the main difference between metaphor and metonymy lies directly in the relationship between the meanings. It is mentioned that metaphor is based on the principles of "similarity" of two concepts, meanings or objects, i.e. in the linguistic sense, two lexical units have at least one common element of semantic connection. Therefore, the author of the article considers the role of metaphor in speech patterns to be mainly subject-evaluative. And due to the variety of different associations applied to the same semantic component, metaphor is more common than metonymy. It is determined that metonymy is based on the interaction between two meanings, concepts or objects, i.e. it is based on their

“adjacency” in the extralinguistic sphere. The author emphasises that in the linguistic sense, a common semantic element is not necessary here, but the interconnection of referent images is not excluded. The article focuses on the fact that the role of metonymy can be seen as symbolising, characterising two interrelated meanings, concepts, and objects. The article proves that metaphor and metonymy expand the boundaries of word use in an English-language advertising text. Thus, with the help of metaphors and metonymies, images are created that serve as a lever for measuring the emotional intensity and effectiveness of language in advertising.

Key words: *metaphor, metonymy, advertising text, emotionality, expressiveness, imagery, symbolism, recipient.*

Постановка проблеми. У сучасному світі, де інформація переполює наше життя, а маркетингове позиціонування набирає обертів, роль ефективною рекламної комунікації стає визначальною. Рекламна комунікація являє собою складний та стратегічний процес взаємодії між виробниками, постачальниками товарів або послуг та їхньою цільовою аудиторією. Цей процес спрямований на створення позитивного сприйняття бренду, зміну або вплив на поведінку споживачів, спонукання їх до конкретних дій, таких як покупка товару чи послуги. Аспекти, зазначені вище, підтверджують той факт, що рекламна комунікацій постійно еволюціонує, враховуючи технологічні та соціокультурні зміни. У цьому контексті вивчення лінгвістичних засобів, які допомагають створювати емоційно насичені та експресивні повідомлення, є надзвичайно актуальним завданням. Серед таких лінгвістичних засобів особливе місце займають метафора та метонімія, оскільки, будучи емотивно-експресивними одиницями тексту, вони визначають стиль рекламного повідомлення, впливають на сприйняття його аудиторією, створюють бажану атмосферу та асоціації. Підкреслимо, що дослідження ролі метафори та метонімії в аутентичній рекламі відкриває нові можливості для розуміння та оптимізації комунікативних стратегій у сучасній мовній практиці. Виходячи за межі лише лінгвістичного аспекту, таке вивчення також зорієнтовано на розкриття культурних, психологічних та соціальних вимірів взаємодії мовних засобів та споживача в контексті рекламної взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури доводить, що рекламний текст є продуктом діяльності мовлення та мислення, за допомогою якого комунікатор і реципієнт вступають у певні соціальні стосунки. Специфіку рекламного дискурсу визначає його комунікативно-прагматична спрямованість, що виявляється у відборі вербальних та невербальних засобів та способах їх подання. У дослідженнях таких науковців як Дж. Дайер, В. Зірка, Є. Корнева, Л. Маєвська, А. Мартинюк, І. Смуцинська, А. Тімоніна, І. Шкіцька, М. Шніцер, О. Ясинецька реклама вивчається у наступних аспектах: жанровому, національно-культурному, прагматич-

лістичному, семантичному, комунікативно-прагматичному, когнітивному, психолінгвістичному, а також в аспекті застосування дискурсивного інструментарію. Однак, водночас дослідження, яке, приймаючи до уваги зростання ролі рекламних повідомлень для сучасної лінгвокультурної спільноти, зумовило б системне вивчення емотивно-експресивних мовних характеристик англomовної реклами із застосуванням когнітивно-комунікативної парадигми, потребує уваги.

Мета статті полягає у вивченні ролі та лінгвістичних потенцій метафори та метонімії як лексичних засобів творення образності мови англomовного рекламного тексту.

Виклад основного матеріалу. Реклама, функціонуючи в складних комунікативних умовах та ставлячи перед собою складну комунікативно-прагматичну мету, має використати весь широкий мовний потенціал. Існує багато засобів створення емоційно-експресивного забарвлення слів та виразів, але найбільш продуктивним вважається асоціативно-образне переосмислення значень, в основі якого лежать тропи. За таких умов автор рекламного тексту, використовуючи багатий спектр засобів виразності з метою сформувавши привабливий для потенційних споживачів імідж запропонованих продуктів, послуг та ідей, акцентує увагу, перш за все, на метафоричних та метонімічних одиницях, що безпомилково сприймаються реципієнтами й підсилюють образний сигнал. Підкреслимо, що вивченню потенцій метафори у рекламному тексті повинне передувати розуміння даного стилістичного прийому як одну з форм концептуалізації. Як зазначає І. Смуцинська, «креативна сила метафори здатна суміщати несумісне, асоціативно-образно виявляти нові якості об'єкта, створювати нові смисли в поняттях, що вербалізуються. Метафора ... використовується там, де усвідомлюється необхідність вираження прагматично-модального аспекту комунікації, де присутня установка адресанта мовлення на певний ілюктивний ефект» (Смуцинська, 2000: 177). Науковиця підкреслює, що механізм метафори, як найпоширенішої фігури мови, базується на тому, що її розширення, яке викликає образне уявлення, має в собі цілий набір емоційно підкріплених значень – виразного, оцінювального, стилістичного,

модального. Пояснення цьому полягає у тому, що саме таким чином метафора виконує свою природню функцію – надати інформацію про те, як суб'єкт мовлення ставиться до об'єкта, який вона позначає (Смуцинська, 2000: 176). За таких умов можна зробити висновок, що метафора використовує *подібність* для створення виразного ефекту, спрямованого як на оцінку, так і на образне сприйняття об'єкта, оскільки емоційно насичені значення слів і виразів містять сигнали, що визначаються в діапазоні затвердження або незатвердження, особливо при перевазі суб'єктивно-емоційного спектру. На думку М. Шніцер, метафора є не тільки продуктом логічної “операції”, а й перш за все необхідним елементом образного способу презентації інформації. Метафоричний перенос майже завжди супроводжується появою або посиленням емоційно-експресивних елементів лексичної одиниці (Шніцер, 2020: 156). Л. Єфімов бачить неодмінною умовою метафоричної образності слова його семантичну двоплановість. Саме ця умова реалізується в рекламному тексті як спосіб представлення товару через встановлення асоціацій з образами реципієнтів (Єфімов, Ясинецька, 2004). В. Зірка акцентує увагу на тому, що метафора – це відношення наочно-логічного значення і значення контекстуального, заснованого на схожості ознак двох понять; «структура, функції і роль метафори варіюються в рекламних текстах, набуваючи надзвичайно специфічного характеру: метафора не лише повідомляє про предмет або явище, про яке йде мова, або якісь додаткові відтінки, а і служить засобом збудження того, хто читає бажаної емоційної реакції»; «метафора в рекламних текстах є ефективним засобом емоційного і естетичного впливу на потенційного покупця. Вона, як типова стилістична особливість рекламних текстів, є ефективним засобом своєрідного ідеалізування дійсності, під яким слід розуміти навмисну штучність якихось порівнянь, ототожнень, певних зіставлень, які не виходять із самої речі, а “тягнуться” до неї із зовні» (Зірка, 2011: 143, 145).

На найважливіші властивості метафори як засобу мовної дії звертають увагу дослідники Д. Лакофф і М. Джонсон. У своїй науковому дослідженні «Метафори, якими ми живемо» вони підкреслюють, що метафори проникають у наші думки (ми мислимо метафоричний) і наші дії (цей троп підказує нам певний тип поведінки (Лакофф, Джонсон, 1980)). Цілком природно, що мова реклами інтенсивно використовує цей засіб впливу на споживача. Як адресант, так і адресат мають певні очікування, пов'язані з метафорич-

ним посланням, яке, має бути ефективним, зрозумілим, адекватним та прийнятним. Метафорична реклами є однією з можливостей створення експресії, бо вона, як правило, детермінована семантичними зрушеннями, що призводить до додаткової експресивної насиченості тексту в цілому.

Вивчаючи матеріал щодо інших лексичних стилістичних прийомів, які використовуються у англомовній рекламі, підкреслимо, що метонімія є також потужним стилістичним джерелом для створення мовної експресії і надання виразності рекламному дискурсу. Метонімія, як яскравий символічний троп, залишається категорією описовою. Цей стилістичний прийом організує та посилює зорово відчутні уявлення, функціонуючи при цьому як непрямая характеристика явища, що презентується (Тімоніна, 2011). Метонімії характерна властивість бути реалізованою та функціонувати в межах метонімічної моделі. Підкреслимо, що метонімічній моделі властиві такі риси: ● Існує концепт – «мішень» А, який для якоїсь мети повинен отримати зрозумілу інтерпретацію в деякому контексті. ● Наявна концептуальна структура, яка включає концепт А і якийсь інший концепт В. В є частиною А або тісно асоціюється з ним в даній концептуальній структурі. В типовому випадку вибір В однозначно обумовлює А всередині даної концептуальної структури. ● В порівнянні з АВ або менше усвідомлюється, легше запам'ятовується, або може бути більш використаний безпосередньо для даної мети в даному контексті. ● Метонімічна модель – це модель відношення між А і В в концептуальній структурі; це відношення визначається через функцію від В до А» (Метонімічна модель). Дуже часто в рекламних текстах робиться акцент саме на використанні метонімічних моделей.

У процесі дослідження визначено, що метафори і метонімії в рекламі, у більшості випадків, виникають в результаті сполучуваності. Саме метафора та метонімії для авторів реклами – це інструменти, за допомогою яких він будує не лише композицію реклами, передає її сенс, а також насичує її образністю, що і характеризує їх як перманентний засіб у створенні реклами. Підкреслимо, що у пошуках несподіваних образів експресії, оригінальних виразів, сполучуваність слів нерідко порушується авторами рекламних текстів. Найчастіше саме порушення закону сполучуваності може слугуватиме матеріалом для створення тропів, що використовуються в переносному, асоціативному значеннях.

Наведемо певні приклади, в яких автором реалізовано метафоричний та метонімічний принципи.

“Oyster Perpetual
Lady Datejust
The Oyster
The Pearl Rolex” (Rolex® Watches).

У даному тексті реклами представлено годинник фірми Ролекс марки Oyster («устриця»). Основним об'єктом метафори є годинник, що зображено на ілюстрації до тексту, а допоміжним – устриця, моллюск, в якому може вирости прекрасна перлина (“oyster” – “a type of shellfish that can be eaten cooked or uncooked, and that produces a jewel called a pearl”). У даному випадку підстава для порівняння й аналогічного зближення сутностей (годинника та устриці) корениться у властивим їм ознаках. Тотожними ознаками, однаковими за природою, є в даному випадку цінність, ідеальність, бездоганність, точність форм, надзвичайна краса об'єкту, розташованого усередині. Для годинника таким об'єктом являється механізм, а для устриці – саме перлина. Наявність цінного «елементу» усередині слугуватиме підставою метафори. Ця метафорична ознака дозволяє презентувати рекламований годинник як той, що має особливу цінність усередині корпусу – механізм, що не поступається за своїми характеристиками та вартістю перлині. Подібна основа для створення образності обрана не випадково, адже цей годинник призначений для жінок. Кожній жінці приємно мати як справжню перлину, так і прекрасний, вишуканий годинник. Рекламодавцем-маніпулятор знає, що кожна перлина унікальна, неповторна, як і кожна жінка. Саме таким чином він створює естетичну мотивацію для переконання реципієнта.

“Dress for your feet” (слоган у рекламі колготок).

“Sugar Puffs, Sugar Puffs
Honey coated puffs in a milky bath
Put 'em in your mouth and they make you laugh
Kept in the cupboard taken out for breakfast
Spoon's best friend and the fridge's favourite”

(реклама презентує тістечко для сніданку від компанії “Sugar Puffs”) (Products – Honey Monster).

Розглянемо різновид метафори – прийом персоніфікацію, що у силу своїх стилістичних потенцій “пожвавлює” рекламовані об'єкти, робить їх активними учасниками рекламної комунікації. Наведемо приклади: “Flowers by Interflora speak from the heart” або “Terylene keeps its promises” (123 Flowers). У першому випадку квіти наділяються людською здатністю розмовляти, у другому – пральний порошок “вражає” своєю здатністю давати і виконувати обіцянки. Явище представлено вище є широко розповсюдженим в

англомовних рекламних текстах, оскільки притягує увагу реципієнта своєю незвичайністю.

Наступні рекламні слогани також містять метафори: “Red Bull gives you wings”, “Budweiser: The king of beers”, “Chevrolet: The heartbeat of America”, “Think outside the bun”, “Triumph's TR7 auto: The shape of things to come” тощо. Представлені зразки доводять, що метафора впроваджується в рекламний текст для посилення його виразності і, як наслідок, здійснює вплив на потенційного реципієнта. Використання переносного значення слів з урахуванням його потенції тяжіти до образності відповідає прагматичі будь-якої рекламної кампанії.

Прикладом використання прийому метонімії з метою створити образність, емотивно вплинути на реципієнта є наступний рекламний текст:

“I need a strong one. Nescafe” (Nescafé® Official Site | Nescafé UK&IE). Метонімія в даному випадку здійснюється шляхом перенесення характерних рис («сили», «міцної статури») з образу молодої людини, чиє фото супроводжує текст реклами, на чашку кави. Інтерпретацію сполучуваності елементів “a strong one” як «міцної кави» безпосередньо пов'язано з адресантом реклами – корпорацією Нескафе – найбільшим виробником та постачальником кави. Використання модального дієслова “need”, а не більше відповідного “want”, “would like”, свідчить, що саме чашка міцної кави Нескафе потрібна, щоб бути таким же сильним та впевненим, як зображена на фото людина.

“Lose flesh with “Grace”!” (слоган реклами біологічно активних препаратів містить метонімію, оскільки автор використовує понятійне, символічне значення іменника “grace” – «грація, витонченість») (UK Biocentre).

Висновки. Отже, матеріал представлений вище доводить, що використання метафори і метонімії, як засобів створення образності рекламного тексту, підтверджує саме ту тенденцію реклами, яка презентує головну її специфіку – тенденцію до маніпулювання людською свідомістю, переконання потенційного покупця не на раціональному, а емоційному рівні, привертання його уваги тощо. Зазначимо, що метафора і метонімія є важливими елементами рекламного дискурсу, оскільки, по-перше, ці механізми можуть забезпечувати високу інтенсивність дії на споживача шляхом створення певного емоційного ефекту, по-друге – надають можливості маніпулювати свідомістю аудиторії, по-третє – є невичерпним джерелом для створення мовної експресії і надання виразності рекламному дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єфімов Л. П., Ясинецька О. А. Стилїстика англійської мови : навчально-методичний посібник. Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. 240 с.
2. Зірка В. В. Експресивність та способи її перекладу в англійських рекламних текстах. URL: <https://langcenter.kiev.ua/Lingvistika%202011/Zirka%20139-145.pdf> (дата звернення: 21.12.2023).
3. Метонімічна модель. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 21.12.2023).
4. Смушчинська І. В. Суб'єктивна модальність риторико-стилістичного рівня художнього тексту. *Вісник Запорізького державного університету. Серія «Філологічні науки»* : [зб. наук. пр.]. Запоріжжя : Запорізьк. держ. ун-т, 2000. № 1. С. 175–180.
5. Тімоніна А. Ю. Місце символу серед мовленнєвих засобів художньої виразності. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. 2011. Вип. XXIV, ч. 1. С. 368–375.
6. Шніцер М. М. Метафора як інструмент соціальної комунікації: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет». Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2020. 190 с.
7. Lakoff J., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago; London: University of Chicago Press, 1980. 242 p.
8. Rolex® Watches. URL: <https://www.rolex.com/watches> (дата звернення: 23.12.2023).
9. Products – Honey Monster. URL: <https://www.honeymonster.co.uk/products/> (дата звернення: 23.12.2023).
10. 123 Flowers. URL: <https://www.123-flowers.co.uk/> (дата звернення: 23.12.2023).
11. Best Commercials, Advertising and Brand Creativity. URL: <http://www.ronghua.net.cn/doce/gsjj.htm> (дата звернення: 23.12.2023).
12. Nescafé® Official Site | Nescafé UK&IE. URL: <https://www.nescafe.com/gb/> (дата звернення: 23.12.2023).
13. UK Biocentre. URL: <https://www.ukbiocentre.com/> (дата звернення: 23.12.2023).

REFERENCES

1. Yefimov L. P., Yasynetska O. A. (2004) *Stylistyka anhlіjskoi movy*. [Stylistics of the English language] : navchalno-metodychnyi posibnyk. Vinnytsia : NOVA KNYHA. 240 s.
2. Zirka V. V. *Ekspresyvnist ta sposoby yii perekladu v anhlo-movnykh reklamnykh tekstakh*. [Expressiveness and its translation in English-language advertising texts]. URL: <https://langcenter.kiev.ua/Lingvistika%202011/Zirka%20139-145.pdf> (Last accessed: 21.12.2023) [in Ukrainian].
3. Metonimichna model. [Metonymic model]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (Last accessed: 21.12.2023) [in Ukrainian].
4. Smushchynska I. V. (2000) *Subiektyvna modalnist rytoryko-stylistychnoho rivnia khudozhnoho tekstu*. [Subjective modality of the rhetorical and stylistic level of a literary text] *Visnyk Zaporizkoho derzhavnoho universytetu. Seriiia "Filolohichni nauky"* : [zb. nauk. pr.]. Zaporizhzhia : Zaporizk. derzh. un-t. № 1. S. 175–180. [in Ukrainian].
5. Timonina A. Yu. (2011) *Mistse symbolu sered movlennievnykh zasobiv khudozhnoi vyraznosti*. [The place of the symbol among the linguistic means of artistic expression] *Aktualni problemy slovianskoi filolohii. Seriiia: Linhvistyka i literaturoznavstvo: Mizhvuz. zb. nauk. st. Vyp. XXIV, ch. 1. S. 368–375*. [in Ukrainian].
6. Shnitser M. M. (2020) *Metafora yak instrument sotsialnoi komunikatsii* [Metaphor as a tool of social communication] : dys. ... kand. filos. nauk: 09.00.03 / Derzhavnyi vyshchyi navchalnyi zaklad «Uzhhorodskyi natsionalnyi universytet». Kyivskyi universytet imeni Borysa Hrinchenka. Kyiv. 190 s. [in Ukrainian].
7. Lakoff J., Johnson M. (1980) *Metaphors We Live By*. Chicago; London: University of Chicago Press. 242 p.
8. Rolex® Watches. URL: <https://www.rolex.com/watches> (Last accessed: 23.12.2023).
9. Products – Honey Monster. URL: <https://www.honeymonster.co.uk/products/> (Last accessed: 23.12.2023).
10. 123 Flowers. URL: <https://www.123-flowers.co.uk/> (Last accessed: 23.12.2023).
11. Best Commercials, Advertising and Brand Creativity. URL: <http://www.ronghua.net.cn/doce/gsjj.htm> (Last accessed: 23.12.2023).
12. Nescafé® Official Site | Nescafé UK&IE. URL: <https://www.nescafe.com/gb/>
13. UK Biocentre. URL: <https://www.ukbiocentre.com/> (Last accessed: 23.12.2023).

UDC 811. 111'37

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-27>**Inna ANATAICHUK,***orcid.org/0000-0001-5264-1262**Senior Lecturer at the Department of Philology and Translation
Ukrainian State University of Chemical Technology
(Dnipro, Ukraine) anatin@i.ua***Irina OLESHKEVICH,***orcid.org/0000-0003-3037-9843**Senior Lecturer at the Department of Philology and Translation
Ukrainian State University of Chemical Technology
(Dnipro, Ukraine) ipo999@ukr.net***Viktoriiia SAZONOVA,***orcid.org/0000-0003-1332-6109**Senior Lecturer at the Department of Philology and Translation
Ukrainian State University of Chemical Technology
(Dnipro, Ukraine) vikavaschenko213@gmail.com*

THE ENGLISH INTERNET SLANG: LEXICAL AND GRAMMATICAL ASPECTS

The article deals with the study of lexical and grammatical features of the English slang. The authors note that slang is a special type of speech activity that arises in a certain social community and is characterized by the use of non-traditional words, expressions and constructions. The article finds that Internet slang is often formed by shortening words, using abbreviations, symbols, as well as using language games, imitations and hints. Special attention is paid to the grammatical features of the formation of Internet slang, such as the use of incorrect word forms, changing the order of words in a sentence, creating new grammatical constructions, and other phenomena. The authors emphasize that Internet slang is an integral part of communication in social networks, it is used to express emotions, indicate certain group affiliations and create a specific language environment; ways of forming Internet slang include a variety of lexical, grammatical and stylistic techniques that vary depending on the context and purpose of use; grammatical features of the formation of Internet slang are manifested in the use of incorrect forms of words, changes in grammatical constructions and deviations from the standard language norm; methods of lexical and grammatical analysis are effective for the study of Internet slang, as they allow to find out the lexical-semantic features of words and their grammatical context.

The article examines the semantics of these words, analyzes possible polysemantics, defines their synonyms, antonyms, and homonyms. Attention is also paid to the semantic and emotional loading of these words, which makes it possible to understand their use and contextual meaning. With the help of grammatical analysis, the morphological characteristics of words were determined, their ways of word formation were clarified, and their possible syntactic role in the sentence was analyzed. This analysis helps to understand the peculiarities of the construction of words in Internet slang and their interaction with other linguistic units.

Key words: *communication, morphological characteristics, grammatical and lexical features, slang, abbreviations and acronyms.*

Інна АНАТАЙЧУК,

orcid.org/0000-0001-5264-1262

*старший викладач кафедри філології та перекладу
Українського державного хіміко-технологічного університету
(Дніпро, Україна) anatin@i.ua*

Ірина ОЛЕШКЕВИЧ,

orcid.org/0000-0003-3037-9843

*старший викладач кафедри філології та перекладу
Українського державного хіміко-технологічного університету
(Дніпро, Україна) ipro999@ukr.net*

Вікторія САЗОНОВА,

orcid.org/0000-0003-1332-6109

*старший викладач кафедри філології та перекладу
Українського державного хіміко-технологічного університету
(Дніпро, Україна) vikavaschenko213@gmail.com*

АНГЛІЙСЬКИЙ ІНТЕРНЕТ-СЛЕНГ: ЛЕКСИЧНИЙ ТА ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Стаття присвячена дослідженню лексичних та граматичних особливостей англійського сленгу. Зазначено, що сленг являє собою особливий вид мовленнєвої діяльності, який виникає в певній соціальній спільноті та характеризується використанням нетрадиційних слів, виразів та конструкцій. З'ясовано, що інтернет-сленг часто формується шляхом скорочення слів, використання абрєвіатур, символів, а також за допомогою мовних ігор, імітацій та натяків. Особлива увагу приділено граматичним особливостям утворення інтернет-сленгу, таким як використання неправильних форм слів, зміна порядку слів у реченні, створення нових граматичних конструкцій та інші явища. Підкреслено, що інтернет-сленг є невід'ємною частиною комунікації у соціальних мережах, він використовується для вираження емоцій, позначення певних групових приналежностей та створення специфічного мовного середовища; шляхи утворення інтернет-сленгу включають в себе різноманітні лексичні, граматичні та стилістичні прийоми, які варіюються залежно від контексту та мети використання; граматичні особливості утворення інтернет-сленгу проявляються у використанні неправильних форм слів, зміні граматичних конструкцій та відхиленні від стандартної мовної норми; методи лексичного та граматичного аналізу є ефективними для дослідження інтернет-сленгу, оскільки дозволяють з'ясувати лексико-семантичні особливості слів та їхній граматичний контекст.

У статті досліджено семантику цих слів, проаналізовано можливу полісемантику, визначено їх синоніми, антоніми та омоніми. Також звернено увагу на смислове та емоційне навантаження цих слів, що дає змогу зрозуміти їх вживання та контекстуальне значення. За допомогою граматичного аналізу визначено морфологічні характеристики слів, з'ясовано їх способи словотворення та проаналізовано можливу синтаксичну роль у реченні. Цей аналіз допоміг зрозуміти особливості побудови слів в інтернет-сленгу та їхню взаємодію з іншими мовними одиницями.

***Ключові слова:** комунікація, морфологічні характеристики, граматичні та лексичні особливості, сленг, скорочення та абрєвіатури.*

Problem statement. Communication between people is the most important process of information transfer. It is divided into formal and informal. Informal conversation is the most familiar and used by people. But due to the fact that our communication is built under different circumstances and in different circles of people, this very communication can differ and constantly change. One of the most interesting manifestations of informal vocabulary is slang. This article aims to expand our knowledge about Internet slang in social networks and to understand the impact of this phenomenon on communication in the online environment.

Literature review. Modern linguistics is experiencing difficulties in defining the concept of slang due to the

lack of a generally accepted definition of this linguistic phenomenon, but, nevertheless, there are various definitions of slang in the scientific literature. For example, we can see the following interpretation of the concept of slang: Slang is a style of speech that occupies a place opposite to too formal, official language. It occupies borderline positions on the scale of possible means of language communication and covers various forms of language, with the help of which people identify themselves with certain social groups, starting with youth, businessmen, hackers and ending with criminals, alcoholics or drug addicts (Batsevych, 2014: 83).

Other researchers provide identifying criteria for slang, such as "its presence will appreciably detract

from the dignity of official or serious speech or writing” and “slang is used in place of a well-known conventional synonym” (Balabin, 2002: 58; Bezditko, 2020: 78).

Slang is also defined as the direct opposite of the generally accepted and standard language and considers it from the point of view of deviant and rebellious nature (Bozhko, 2016: 112). Most definitions of the term show a tendency towards a sociological view of the phenomenon. Followers of this method define slang as a social means of group identification and cohesion. Within the sociological approach, slang is attributed to two opposites, in order to hold together their own and eliminate extraneous asides (Romanova, 2013: 298). Obviously, the use of the same slang vocabulary helps to gain recognition in a group and maintain group solidarity. Slang in a sociological approach serves such social purposes as being on the same level of speech with one’s audience, promoting social communication, and encouraging friendliness or intimacy.

Another approach to defining slang is the stylistic approach. In this approach, it is defined as the level of use and it is “not perceived as good, formal usage by the majority” (Makovskiy, 2000: 79). That is, slang is opposed to official language: it is below standard discourse and a neutral stylistic level, and is typical of informal, relaxed language. In addition, slang is also contrasted with other non-standard varieties: it is neither dialectal nor official, nor can it be attributed to the concepts of cant, slang or jargon (Selivanova, 2011). Slang changes rapidly; therefore, it can be seen as a short-lived vocabulary that will either become obsolete or become accepted in ordinary language over time.

The article aims is a study of lexical and grammatical peculiarities of the English slang.

Discussion. Learning vocabulary and grammar are fundamental aspects of learning any language. Analysis of the lexical and grammatical structure of words plays an important role in understanding and using language, contributing to the development of reading, writing, conversational interaction and speaking competence in general.

Lexical and grammatical analysis are of particular importance for the study of slang, since slang is a special variant of language that often differs from the standard language norm. The study of lexical and grammatical features of slang helps to reveal its unique features and to understand its functioning in the communicative environment. First, the lexical analysis of slang allows us to identify its specific words, phrases, or expressions that are used in the relevant social group or subculture. These can be

new terms or slang expressions that acquire a special meaning in the context of slang. Lexical analysis of slang allows us to study these words and their features, such as metaphorical or metonymic use, change of lexical meaning, etc.

Secondly, the grammatical analysis of slang reveals specific grammatical devices and constructions that are used to form the syntactic structure of a slang expression. Slang can have its own rules of grammatical organization, such as shortening words, using incomplete sentences, specific violations of syntactic norms, etc. Grammatical analysis of slang helps to understand which grammatical devices and deviations are used in the speech of Internet communities or teenagers who actively use slang. Thus, lexical and grammatical analysis are necessary for understanding and analyzing slang. The study of lexical and grammatical features of slang allows us to reveal its socio-cultural context, communicative goals and functions.

Vocabulary and grammar, being relatively independent subsystems in language as a symbolic, communicative system, are considered in isolation from each other. In this regard, it is customary to distinguish and contrast lexical and grammatical meaning, which, in fact, is presented in traditional (structural-semantic) grammar.

The purpose of lexical analysis is to show, firstly, how the word is related to the concept it denotes, secondly, how the word is related to other words in the language system, and thirdly, how the word is related to the human speaker who uses it. Accordingly, it seems to us that three main stages of a full lexical analysis should be distinguished:

- 1) description of its semantic structure; (interpretation of a single word, highlighting the meaning of polysemanticity, establishing the presence of homonyms);
- 2) description of the paradigmatic relations of the analyzed word (synonymy, antonymy, paronymy, inclusion of the word in the thematic, hypero-hyponymic paradigm, lexicosemantic group, etc.);
- 3) sociolinguistic characteristics, i.e. determination of the semantic loading of a word, determined by its functioning in the speech of speakers of the Ukrainian and/or English languages, reflection in the word of the history of the development of the linguistic and cultural community.

At the first and second stages, the leading role is assigned to work with a dictionary, and not just one. An explanatory dictionary will help to determine the semantic structure of the analyzed word, that is, to establish whether it is single-meaning or polysemous. In our opinion, at the initial stage, it

is important to choose single-meaning words for lexical analysis, since the presence of a word with several meanings will complicate the plan of further analysis. After all, behind one sound envelope (form) several meaningful layers are revealed at once, therefore, the analysis of each lexical-semantic variant should be carried out and separate micro-systems (synonymous, antonymous, homonymous and other types of paradigms) to which this word belongs should be considered.

The purpose of grammatical analysis is to study the structure and functions of a word in a speech context. This analysis aims to understand how a word functions in a sentence, how it relates to other word combinations, and how it affects semantics and syntax. For a complete grammatical analysis, the following stages can be distinguished.

1. Analysis of formal features of the word.

In this stage, grammatical categories and morphological characteristics of the word are studied. Its part of speech, gender, number, case, tense, manner, imperative form and other morphological features that affect its grammatical function are determined.

2. Analysis of the syntactic role of the word.

At this stage, the syntactic function of a word in a sentence is studied. Its role as a subject, predicate, adjunct, definition, circumstance, conjunction and other syntactic functions is determined.

3. Analysis of relationships with other words.

The interaction of a word with other words in a sentence and their influence on the grammatical structure is studied. The dependence of the word on other word combinations, the formation of complex words, the use of prefixes and suffixes, the combination with other parts of the language, the use of conjunctions and other syntactic means are analyzed.

4. Definition of ways of word formation.

This stage examines which specific methods are used to form new words. Such word-forming processes as affixation, composition, conversion, reduction, metaphorical transfer of meaning and others are studied. Each method has its own characteristics and affects the semantics and morphology of the word. Examples of words formed by different ways of word formation are analyzed in order to reveal regularities and features of their structure and meaning. Determining the ways of word formation helps to better understand the process of word formation in the language and their variety.

5. Grammatical correctness of word usage.

The correctness of the grammatical use of the word in the context of the sentence is checked. It is analyzed whether the use of the word corresponds to the grammatical rules of the language, whether the

sequence of tenses, ways of expression, numerical forms and other grammatical norms are not violated.

6. Sociolinguistic analysis.

The social context of word use and its influence on communication is studied. It is analyzed how the word is used in a specific language community, whether it has a slang, dialect or slang shade. The cultural context, the history of the use of the word and its specificity in certain groups of speakers are taken into account.

By applying this plan of grammatical analysis, a word can be explored in detail from a grammatical perspective, revealing its role in the syntactic structure of a sentence, relationships with other words, semantics, and sociolinguistic context. Such an analysis will help to understand the functioning of the word in speech and reveal its linguistic specificity.

Internet slang of the English language is more diverse due to the phonetic equivalents of words in the form of numbers and letters.

Phonetic equivalents in English Internet slang are popular tools for effective and quick communication in the online environment. They are used to shorten words or expressions while maintaining a sound similarity to the original words. Here are some examples of such phonetic equivalents: “2” can mean both “too” and “to”. It depends on the context in which it is used, “4” is usually used as a substitute for the word “for”, “2moro” means “tomorrow”, “4u” means “for you”, “gr8” is short for “great”, “2nite” represents “tonight”, “da” is used instead of “the” (article), “u” is short for “you”, “10x” represents “thanks”, “y” means “why”.

Besides these examples, there are many other phonetic equivalents, such as “@” for “at”, “w8” for “wait”, “U2” for “you too”, “l8” for “late”, “l8r” for “later”, “cya” for “see ya”, “b4” for “before” and “nel” for “anyone” (anyone).

These phonetic equivalents help to save time and space when writing, allowing you to express thoughts and ideas more quickly online. They are an important part of Internet slang and demonstrate the continuous development of language in the digital age. This way of communicating with phonetic equivalents appeared in English slang due to the peculiarities of this language. The English language has a large number of sound similarities between words, which opens up opportunities to replace words with their phonetic equivalents in the form of abbreviations and numbers. Thus, this phenomenon demonstrates one of the lexical-grammatical features of the English language. Internet slang of the Ukrainian language, when we analyzed the Internet dictionary, had no available equivalents.

Let's analyze several examples of slang.

– **AFK**

Lexical word analysis

1. Detection of semantics and possible polysemantics:

Semantics: “AFK” stands for “Away From Keyboard”.

Polysemantics: In this case, “AFK” has one main meaning, which indicates the temporary absence of the user at the computer or the remote status.

2. Analysis of synonyms, antonyms, homonyms:

Synonyms: “Away From Keyboard” can be replaced by “BRB” (Be Right Back).

Antonyms: There is no direct antonym for “AFK” as it indicates absence.

3. Definition of the semantic and emotional load of a word:

Meaningful load: “AFK” conveys information about a person's temporary absence and unavailability for communication.

Emotional load: Usually “AFK” does not carry a specific emotional color, since it is used to communicate the fact of absence.

4. Etymological analysis:

“AFK” comes from the English language and has become popular in the Internet community. It comes from the phrase “Away From Keyboard”, which was shortened to the abbreviation “AFK” for convenience and time-saving when chatting online and playing online games.

Grammatical analysis of the word

1. Definition of the morphological characteristics of the word:

“AFK” is an invariable abbreviation and has no morphological components.

2. Definition of ways of word formation:

“AFK” is an abbreviation of the phrase “Away From Keyboard”.

3. Analysis of a possible syntactic role in a sentence:

“AFK” is used as an independent word or phrase to indicate that there is no person at the computer. In syntactic constructions, it can be used in different contexts, for example: “I'll be AFK for a while” (I'll be AFK for a while).

– **ASAP**

Lexical word analysis

1. Detection of semantics and possible polysemantics:

Semantics: “ASAP” means “As Soon As Possible”.

Polysemantics: In this case, “ASAP” has one basic meaning, which indicates the need to do something quickly and immediately.

2. Analysis of synonyms, antonyms, homonyms:

Synonyms: “ASAP” can be replaced by “immediately”, “urgently”.

Antonyms: There is no direct antonym for “ASAP” because it expresses the need for action as soon as possible.

3. Definition of the semantic and emotional load of a word:

Semantic load: “ASAP” conveys information about the need to do something quickly and immediately, without undue delay.

Emotional load: Usually “ASAP” does not carry a specific emotional color, as it is used to express the importance and urgency of the task.

4. Etymological analysis: “ASAP” is an abbreviation that comes from the English language. It consists of the initial letters of the words “As Soon As Possible” (as soon as possible). Using this abbreviated form allows you to save time and simplify communication in the online environment.

Grammatical analysis of the word

1. Definition of the morphological characteristics of the word: “ASAP” is an invariant abbreviation that does not undergo morphological changes such as numerical and genitive endings.

2. Definition of ways of word formation: “ASAP” is a shortened form, an acronym formed by dropping part of the initial letters of the words “As Soon As Possible”.

3. Analysis of a possible syntactic role in a sentence:

“ASAP” can be used as an independent expression or as part of a more complex sentence. For example: “Please send me the report ASAP” (Please send me the report as soon as possible). In syntactic constructions, “ASAP” can act as an adverb, denoting speed and immediacy of action.

– **BINGE-WATCH**

Lexical word analysis

1. Detection of semantics and possible polysemantics:

Semantics: “Binge-watch” is a phrasal verb in English internet slang and means binge-watching or watching a large amount of content such as TV shows, movies, videos, etc., usually in a short period of time.

Polysemantics: “Binge-watch” can sometimes be used in contexts that require careful understanding. For example, it can also indicate watching a lot of video content continuously, but not necessarily excessively.

2. Analysis of synonyms, antonyms, homonyms:

Synonyms: Other phrases or expressions with a similar meaning may be used in the context of “binge-

watch”, such as “marathon watching”, “streaming spree”.

Antonyms: In the context of “binge-watch” there is no direct antonym, as it is a specific expression that conveys the excessive act of watching.

3. Definition of the semantic and emotional load of a word:

Semantic load: “Binge-watch” conveys the idea of intensive and prolonged viewing of a large amount of content in a short period of time. It can evoke associations with recreation, entertainment and immersion in the world of virtual reality.

Emotional load: The use of “binge-watch” is often accompanied by positive emotions such as delight, pleasure and enjoyment, but can also have a neutral emotional color, depending on the context and individual perception.

4. Etymological analysis:

“Binge-watch” consists of two components: “binge” and “watch”.

“Binge” means excessive or uncontrolled consumption of something, usually food or drink, in large quantities. In the context of “binge-watch”, it is used to describe the excessive viewing of large amounts of video or content.

“Watch” means to watch or review something, usually a movie, show, series, or video. In the context of “binge-watch”, it refers to the process of actively watching a large amount of content.

Grammatical analysis of the word)

1. Definition of the morphological characteristics of the word:

“Binge-watch” is a phrasal verb. Parts of speech: verb.

2. Definition of ways of word formation:

“Binge-watch” is a combination of two words, “binge” and “watch”.

3. Analysis of a possible syntactic role in a sentence:

“Binge-watch” can be used as an independent expression or as part of more complex sentences. For example: “I’m going to binge-watch my favorite TV series this weekend.” (I’m going to have a marathon of my favorite TV series this weekend.).

– FACEPALM

Lexical word analysis

1. Detection of semantics and possible polysemantics:

Semantics: “Facepalm” refers to the facial expression when a person makes a palm-to-face gesture, usually of disgust or frustration. Polysemantics: In this case, “Facepalm” has one primary meaning, which expresses disgust or frustration.

2. Analysis of synonyms, antonyms, homonyms:

Synonyms: The expression “Facepalm” is specific and has no exact synonyms. Also, the word “cringe” can be used, which has a similar emotional component. Antonyms: There is no direct antonym for “Facepalm” as it expresses disgust or disappointment.

3. Definition of the semantic and emotional load of a word: Semantic load: “Facepalm” conveys information about facial expressions that express disgust, frustration, helplessness, or displeasure about something that happened or was said.

4. Etymological analysis:

“Facepalm” is a compound word that comes from the English language. It consists of the words “face” and “palm”. The combination of these words indicates a gesture in which a person places the palm of his hand on his face, which is a typical reaction to disgust or frustration.

Grammatical analysis of the word

1. Definition of the morphological characteristics of the word: “Facepalm” is one word. Parts of speech: Noun.

2. Definition of ways of word formation: “Facepalm” consists of the words “face” and “palm”, which are combined to form a new word.

3. Analysis of a possible syntactic role in a sentence: “Facepalm” can be used as an independent expression or as part of a more complex sentence.

Conclusions. During the conducted lexical-grammatical analysis, it became obvious that English is a very important, unique and influential language in the context of Internet slang. It is often used to shorten words and speed up their writing and pronunciation by using abbreviations and clipping.

During the work, we focused on the search for semantic, etymological and morphological meanings of Internet slang. This analysis gave us the opportunity to get a broader idea of the essence and features of this phenomenon.

The practical value of the article is manifested in the creation of the algorithm for the lexical-grammatical analysis of Internet slang words. This algorithm allows us to analyze systematically and classify words using Internet slang from different languages. We carefully studied the structure and features of these words, taking into account their grammatical changes and formation mechanisms. Such an algorithm can be used in further research and analysis of Internet slang, making it a practically useful tool for linguists, communication specialists, and cultural researchers.

BIBLIOGRAPHY

1. Балабін В. В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу. Київ: Логос, 2002. 313 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Академія, 2014. 344 с.
3. Бездітко А. Англійський sms-сленг як сучасна форма усно-письмової електронної комунікації. Південний архів. Сер. Філологічні науки. 2020. № 81. С. 56–60.
4. Божко Я. Ю. Соціолінгвістичний аспект сленгової лексики американського варіанту англійської мови. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. Філологічні науки. 2017. Вип. 14. С. 15–20.
5. Маковський М. М. Мовна сутність сучасного англійського сленгу. Вінниця: Нова книга. 2000. 160 с.
6. Романова О. О. Молодіжний сленг як засіб самовираження студентів. Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Сер. Філологічна. 2013. Вип. 35. С. 298–300.
7. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації. Черкаси: Вид-во Чабаненко Ю. А., 2011. 350 с.

REFERENCES

1. Balabin V. V. (2002) Suchasnyi amerykanskiyi viiskovyi slenkh yak problema perekladu. [Modern American military slang as a problem of translation]. Kyiv: Lohos, 313 p. [in Ukrainian]
2. Batsevych F. S. (2014) Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky. [Fundamentals of communicative linguistics]. Kyiv: Akademiya, 344 c. [in Ukrainian]
3. Bezditko A. (2020) Anhliiskyyi sms-slenkh yak suchasna forma usno-pysmovoї elektronnoi komunikatsii. [English sms-slang as a modern form of oral and written electronic communication]. Pivdennyi arkhiv. Ser. Filolohichni nauky. [Southern archive. Ser. Philological sciences]. 2020. № 81. P. 56–60. [in Ukrainian]
4. Bozhko Ya. Yu. (2017) Sotsiolinhvistychnyi aspekt slenhovoi leksyky amerykanskoho variantu anhliiskoi movy. [Sociolinguistic aspect of the slang vocabulary of the American variant of the English language]. Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Ser. Filolohichni nauky. [Scientific notes of Berdyansk State Pedagogical University. Ser. Philological sciences]: Nova knyha. 160 p. [in Ukrainian]
5. Makovskyi M. M. (2000) Movna sutnist suchasnoho anhliiskoho slenhu. [Linguistic essence of modern English slang] Vinnytsya: Nova knyha. 160 p. [in Ukrainian]
6. Romanova O. O. (2013) Molodizhnyi slenkh yak zasib samovyrazhennia studentiv. [Youth slang as a means of self-expression of students] Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia”. Ser. Filolohichna. [Scientific notes of the National University “Ostroh Academy”. Ser. Philological.] V. 35. P. 298–300. [in Ukrainian]
7. Selivanova O. O. (2011) Osnovy teorii movnoi komunikatsii. [Basics of the theory of language communication] Cherkasy: Vyd-vo Chabanenko Yu. A., 350 p. [in Ukrainian]

Лідія БАРАНОВСЬКА,

orcid.org/0000-0002-1912-9029

*асистент кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна) Lidia100.vin@gmail.com*

ГРЕЦИЗМИ-КОМПОЗИТИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ

*Мови розвиваються та збагачують свій лексичний запас за допомогою запозичень з інших мов. Запозичення репрезентують зв'язки між різними мовами, простежування яких допомагає ці мови не лише зіставляти, а й освоювати. Грецька мова мала великий вплив на розвиток слов'янських мов. Грецизми є невіддільною частиною як польськомовної, так і українськомовної картини світу. У статті підкреслено історичний процес інтеграції мов, зокрема слов'янських, а також тенденція до інтернаціоналізації, спричинені міжмовними контактами та процесами глобалізації, проаналізовано спільні, поширені в польській та українській мовах, композиції з грецькими морфемами. У словнику-джерелі було зафіксовано 150 спільних для польської та української мов композицій хоча б з однією грецькою морфемою. Найчисельнішими морфемами, які входять до складу композицій як друга частина, виявилися грецькі та латинські. Виявлено й такі композиції, що складаються більше ніж з двох морфем (10 лексичних одиниць), а також ті, які не існують окремо без першої морфemi (26 лексичних одиниць). На матеріалі композицій зі спільною семантикою визначено частку морфем грецького походження, серед яких найбільше з першою морфемою *anty-* (27), *auto-* (23), *bio-* (22). На морфологічному рівні серед запозичених композицій зустрічається трансформація, коли морфема повністю замінюється рідним елементом (4 лексичні одиниці). Переважно композиції були запозичені в оригінальній фонетичній формі. У статті вказано на можливість подальшого використання композицій як лінгводидактичного матеріалу під час вивчення польської як другої іноземної мови у закладах вищої освіти, зокрема у студіюваннях із лексикології, зіставного мовознавства, прикладної лінгвістики й лінгводидактики. Запозичення мають міжнародний характер, вони становлять значну частину лексичного ресурсу польської мови та можуть бути корисними для засвоєння польської мови іноземцями. Ознайомлення з ними полегшує розуміння іноземної мови, пришвидшує засвоєння нової лексики, мотивує до подальшого навчання тощо.*

Ключові слова: *грецизми, запозичення, словотворення, іноземні словотвірні одиниці, етимологія, зіставне мовознавство.*

Lidiia BARANOVSKA,

orcid.org/0000-0002-1912-9029

*Assistant at the Department of General and Applied Linguistics and Slavonic Philology
Vasyl' Stus Donetsk National University
(Vinnytsia, Ukraine) Lidia100.vin@gmail.com*

COMPOSITE GREEKISMS IN UKRAINIAN AND THE POLISH LANGUAGE

*Languages develop and enrich their vocabulary with the help of borrowings from other languages. Borrowings represent connections between different languages, the tracing of which helps not only to compare but also to master these languages. The Greek language had a significant influence on the development of Slavic languages. Greekisms are an integral part of both the Polish-speaking and the Ukrainian-speaking worlds picture. The article emphasizes the historical process of language integration, particularly in Slavic languages, as well as the tendency toward internationalization caused by interlanguage contacts and globalization processes, and analyzes common composites with Greek morphemes common in Polish and Ukrainian languages. In the source dictionary 150 composites with at least one Greek morpheme common to the Polish and Ukrainian languages were recorded. Greek and Latin turned out to be the most numerous morphemes that make up the composites as the second part. Such composites consisting of more than two morphemes (10 lexical unit), as well as those that do not exist separately without the first morpheme (26 lexical unit), were also found. On the material of composites with common semantics, the share of morphemes of Greek origin was determined, among which the largest number with the first morpheme *anty-* (27), *auto-* (23), *bio-* (22). At the morphological level, a transformation occurs among borrowed composites when a morpheme is completely replaced by a native element (4 lexical unit). Mostly composites were borrowed in the original phonetic. The article points out the possibility of further use of composites as linguistic didactic material during the study of Polish as a second foreign language in institutions of higher education, in particular in studies in lexicology, comparative linguistics, applied linguistics and linguistic didactics. Borrowings are international in nature, they constitute a significant part of the lexical resource of the Polish language and can be*

useful for learning the Polish language by foreigners. Acquaintance with them facilitates the understanding of a foreign language, accelerates the assimilation of new vocabulary, motivates further study, etc.

Key words: *Greekisms, borrowings, word formation, foreign word-forming units, etymology, comparative linguistics.*

Постановка проблеми. Мови постійно розвиваються та збагачуються шляхом запозичень з інших мов. Дослідження композитів, запозичених з грецької мови, спричинено їх величезною роллю у виникненні слов'янських мов. Матеріал дослідження становлять 150 запозичень-композитів хоча б з однією грецькою морфемою, які зустрічаються як в польській, так і в українській мовах, зафіксовані в *Wielkim słowniku wyrazów obcych i trudnych* (Markowski et al., 2003), виданому у Варшаві у 2003 р. З метою порівняння композитів зі спільною семантикою використовувався Етимологічний словник української мови в 7 томах під ред. О. С. Мельничука та ін. (Мельничук та ін., 1982). Актуальність статті зумовлена доцільністю використання багатьох апріорі зрозумілих в обох мовах лексичних одиниць під час вивчення польської мови як іноземної.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема тика іншомовних запозичень у польській мові – тема не нова, нею займалися як польські вчені: М. Банько, А. Марковський, В. Копалінський, А. Фаловський, Б. Вальчак, так і українські: О. Пономарів, Г. Півторак та ін. Натомість лінгводидактичному опису спільних для польської та української мов запозичень-композитів грецького походження досі приділялося замало уваги. Питання лексичних запозичень є одним із найбільш актуальних в українській та польській лексикології.

Мета статті полягає у визначенні частки й дослідженні значення композитів зі спільною семантикою грецького походження в сучасних польській та українській мовах. Успішна реалізація мети передбачає вирішення таких завдань: 1) виокремити композити з грецькими морфемами зі спільним семантичним значенням в сучасних польській та українській мовах; 2) проаналізувати етимологію композитів; 3) встановити кількісну частку композитів з грецькими та іншими морфемами; 4) пояснити доцільність їх використання у процесі викладання польської мови.

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх років спостерігається підвищений інтерес до вивчення польської мови. Цьому сприяє етнічна близькість та спорідненість мов – польської та української.

Вплив грецької мови на культуру країн з родини індоєвропейських мов на певному історичному

етапі є беззаперечним. Давньогрецька була основою наукового світогляду та відіграла в польській та українській мовах величезну роль у створенні наукової картини світу. Під час вивчення польської мови здається доречним використання в глоттодидактиці запозичених з грецької мови композитів, спільних як для української, так і для польської мови, у зв'язку з їх зрозумілістю для тих, хто вивчає польську мову як іноземну. У науковій літературі маємо наступні тлумачення визначення лексеми «композит»: «Композит (італ. *composito* – змішаний від лат. *compositio* – складання, розташування) – те саме, що складне слово. Композит – складне слово, якому властивий особливий тип словотвірного значення, що притаманне загалом усім словам зі складною мотиваційною базою: це поєднувальне значення» (Загнітко, 2012, 2: 63–64). У цій статті проаналізуємо композити, спільні для української та польської мов, які розпочинаються з грецьких морфем. «Морфема (давньогрецьк. *μορφή* (*morphē*) – вигляд, форма) / Одиниця морфемна (прикм. від ім. морфема) – мінімальна (елементарна) значуща двобічна одиниця мови, що виділяється в мові, тобто одиниця, що має план вираження і план змісту і яка не членується на простіші одиниці такого самого роду» (Загнітко, 2012, 2: 265).

У словнику, який містить 16 000 статей, було зафіксовано 150 спільних для польської та української мов композитів грецького походження хоча б з однією грецькою морфемою, що становить приблизно 0,9% загального словникового запасу. Найбільш розповсюдженими грецькими морфемами є: *aero-* (аеро-), *anti-* (анти-), *archi-* (архі-), *astro-* (астро), *auto-* (авто-), *bio-* (біо-), *hyper-* (гіпер-), *makro-* (макро-), *mega-* (мега-), *micro-* (мікро), *mono-* (моно-), *neo-* (нео-), *para-* (пара-), *pseudo-* (псевдо-). Рідше зустрічаються: *agro-*, *amfi-*, *antro-*, *geo-*, *hydro-*, *hypo-*, *demo-*, які мають вужче значення й у даній статті розглядатися не будуть. Композити подаються згідно із написанням у словнику-джерелі, а не у грецькому варіанті. У «*Wielkim słowniku wyrazów obcych i trudnych* (Markowski et al. 2003)» зустрічаються наступні композити з грецькими морфемами:

AERO-/аеро- від грец. *aero* – морфема складених лексем зі значенням 'повітря', що вказує на те, що їх значення пов'язане з повітрям або польотом, наприклад, аеродинаміка, аероклуб

AEROBUS/аеробус, утворене з: аеро- і елемента -bus, виділеного з лат. *omnibus* ‘для всіх’, від *omnis* ‘весь’, походження якого неясне;

AERODYNAMIKA/аеродинаміка, утворене з: аеро- і *dynamika* від грец. *δυναμικός* ‘сильний, могутній’, що походить від *δύναμις* ‘сила, здатність’;

AEROKLUB/аероклуб, утворене з: аеро- і англ. *club (clubbe)* ‘дрюк, палиця; клуб, товариство’;

AEROPLAN/аероплан, фр. *aeroplane* від грец. аеро- ‘повітря’ і *plan*; фр. *planer* ‘літати’;

AEROZOL/аерозоль, нім. *Aerosol*, утворене з: аеро- і лат. *sol(ution)* ‘розсіювання’.

ANTY-/анти- від грец. *anti* ‘проти’

ANTYBIOTYK/антибіотик, англ. *antibiotic* від грец. *anti-* ‘проти’ та грец. *biotikós* ‘життєздатний’;

ANTYFASZYSTA/антифашист, утворене з: *anti-* і лексеми іт. *fascismo*, пов’язане з іт. *fascio* ‘пучок; політична група, організація’;

ANTYCZĄSTKA/античастинка утворене з: *anti-* і лексеми *częśćka* ‘частина’ від прасл. *čestь*;

ANTYDOPING/антидопінг утворене з: *anti-* і англ. лексеми *doping* ‘підмішування; вживання допінгу’, від *dope* ‘мастило’;

ANTYDUMPING/антидемпінг утворене з: *anti-* і англ. *dumping* ‘скидання’;

ANTYESTETYKA/антиестетика утворене з: *anti-* і лексеми *estetyka* від гр. *aisthētikós* ‘сприймається почуттями’ при наявному вже на той час фр. *esthétique* ‘естетика’;

ANTYFEMINIZM/антифемінізм утворене з: *anti-* і лексеми *feminizm* від лат. *fēmina* ‘жінка’;

ANTYGEN/антиген, англ. *antigen* утворене з: *anti-* і грец. *gēnos* ‘рід’;

ANTYKLERYKAŁ/антиклерикал утворене з: *anti-* і лат. *clēricālis* ‘духовний, церковний’;

ANTYKOLONIALIZM/антиколоніалізм утворене з: *anti-* і лексеми утвореної від лат. *colonia* ‘поселення громадян якоїсь держави на чужих землях; земельна власність’;

ANTYKOMUNIZM/антикомунізм утворене з: *anti-* і лексеми *komunizm* від лат. *commūnis* ‘спільний, загальний; звичайний’;

ANTYKOROZJA/антикорозія утворене з: *anti-* і лексеми *korozja* від лат. *corrōsio* ‘роз’їдання’;

ANTYKORUPCJA/антикорупція утворене з: *anti-* і лексеми: *korupcja* від лат. *corruptio* ‘підкуп; занепад; корупція; розклад’;

ANTYKULTURA/антикультура див. контр-культура *anti-* і лексеми *kultura* від лат. *cultūra* ‘обробіток, догляд; землеробство’;

ANTYMAFIA/антимафія утворене з: *anti-* і лексеми *mafia* від іт. *maffia* ‘таємна організація’;

ANTYMATERIA/антиматерія утворене з: *anti-* і лат. *māteria* ‘матерія, речовина’;

ANTYPATIA/антипатія, фр. *antipathie* утворене з: *anti-* і грец. *pátheia* ‘пристрасть, огида’;

ANTYTERROR/антитерор утворене з: *anti-* і лат. *terror* ‘страх, жах’, пов’язаного з *terreo*, -ēre ‘лякати’;

ANTYPOD/антипод від грец. *antipodes* утвореного з: *anti-* – проти й *ποδος* ‘протилежна нога, протилежність’;

ANTYRADAR/антирадар утворене з: утворене з: *anti-* і *radar* – англ. літерної аббревіатури *ra(dio) d(etecting) a(nd) r(anging)*;

ANTYSEMITYZM/антисемітизм утворене з: *anti-* і лексеми *semityzm*; семіти – група народів, що належать до семітської мовної родини, від гебр. *šēm*;

ANTYSEPTYK/антисептик, англ. *antiseptic* утворене з: *anti-* і грец. лексеми *sēptikós* ‘що викликає гниття’;

ANTYSTATYK/антистатик, калька англ. *antistatic* утворене з: *anti-* і *statyk* від грец. *στατική* ‘вчення про вагу, статика’, пов’язаного з *statikós* ‘який уміє зважувати; який зупиняє’;

ANTYTEZA/антитеза, грец. *antíthesis* ‘протиставлення’ утворене з: *anti-* і лексеми гр. *θέσις* ‘теза’, пов’язаної з дієсловом *τίθημι* ‘ставлю, кладу’;

ANTYTOKSYNA/антитоксин, англ. *antitoxin* утворене з: *anti-* і грец. *toksikón* ‘отруйний’; лат. *toxicum* ‘отрута’;

ANTYUTOPIA/антиутопія, фр. *utopie* утворене з: *anti-*, частки *ουί* ‘ні’ та іменника *τόπος* ‘місце’ (букв. ‘місце, якого немає’ для позначення вигаданого острова, на якому був побудований ідеальний суспільний лад);

ANTYWIRUS/антивірус утворене з: *anti-* і лат. *vīrus* ‘в’язка рідини, слиз, сік, отрута’, споріднене з грец. *ιός* ‘отрута’.

ASTRO-/астро – морфема від грец. *ástron* ‘зірка’, додається до іменників та прикметників, яка означає, що їх значення пов’язане із зірками, небесними тілами або космічним простором, наприклад астрофізика, астрологічний, астронавт

ASTROBIOLOGIA (KOSMOBIOLOGIA, EGZOBIOLOGIA)/астробіологія (космобіологія, екзобіологія) утворене з: *astro-* і *biologia* від гр. *βίος* ‘життя’ і *λόγος* ‘слово, вчення’;

ASTROFIZYKA/астрофізика утворене з: *astro-* і грец. лексеми *physiké* ‘природознавство’ букв. ‘природнична наука’; лат. *physica* ‘наука про природу’;

ASTROLOGIA/астрологія від грец. *astrología* ‘наука про зірки’ утворене з основи іменника *ἄστρον* ‘зірка’ і компонента -λογία, пов’язаного з *λόγος* ‘слово, вчення’;

ASTRONAUTYKA/астронавтика інакше: космонавтика, фр. *Astronautique*, англ. *astronautics* утворено з основ грец. *ἄστρον* ‘зірка’ і *ναυτική* ‘плавання’;

ASTRONAWIGACJA/астронавгація утворене з: *astro-* і лат. лексеми навігація *navigatio* ‘судноплавство’, пов’язаної з *navigo* ‘пливу на судні’, утвореним з основ іменника *navis* ‘судно» і дієслова *ago* ‘жену, веду’;

ASTRONOMIA/астрономія ‘наука про зірки, закон зірок’, грец. *ἀστρονομία* складається з основ іменників *ἄστρον* ‘зірка’ і *νόμος* ‘закон’.

IAUTO-/авто – морфема від грец. *αὐτός* ‘сам’, що означає, що те, про що говорить наступна частина слова, відноситься до людини, якої стосується дія; зроблене самим собою, наприклад автобіографія, автопортрет. Поєднується з іменниками, також можуть утворюватися відповідні прикметники, наприклад автобіографічний.

ПАУТО-/авто – морфема зі значенням ‘автомобіль’ скорочене від фр. *automobile*, що з’єднується з іменниками, наприклад: автосигналізація, автомеханік, автомийка.

AUTOALARM/автосигналізація утворене з: II *auto-* і лексеми *alarm* ‘сигналізація’, нім. *Alarm* ‘тривога’, фр. *alarme* походять від іт. *all’arme* ‘до зброї’;

AUTOBIOGRAFIA/автобіографія утворене з: I *auto-* і грец. лексеми *biographia*, фр. *biographie* ‘біографія, опис життя’ утворене з грецьких слів *βίος* ‘життя’ і *γράφω* ‘пишу’;

AUTOENZURA/автоцензура утворене з: I *auto-* і лат. лексеми *censura* ‘посада цензора; суворі критика’;

AUTOCROSS (AUTOKROSS)/автокрос утворене з: II *auto-* і англ. лексеми *cross racing* (*cross- / country race*) ‘біг по перетнутій місцевості’ від англ. *cross* ‘хрест’;

AUTOCHTON/автохтон від грец. *αὐτόχθων* ‘рідний, тубілець’ утворене з: I *auto-* і *chthón* ‘земля’;

AUTOGRAF/автограф, грец. *αὐτόγραφος*, фр. *autographe* ‘написано своєю рукою’ утворене з від грец. *αὐτός* ‘сам’ і *grapho* ‘пишу’;

AUTOIRONIA/автоіронія утворене з: I *auto-* і грец. лексеми *εἰρωνεία* ‘удаване незнання; іронія’; лат. *īronīa* ‘приховане глузування’;

AUTOKEFALIA/автокефалія від грец. *autokephalia* утворене від I *auto-* ‘сам’ і *kephale* ‘голова’;

AUTOKRACJA/автократія грец. *αὐτοκράτεια* ‘самодержавство, абсолютна влада’, *autokrates* ‘самодержець’;

AUTOMATYCZNA SEKRETARKA/автовідповідач словосполучення утворене з грец. лексеми *αὐτόματος* ‘самозарядний’ і лат. *secretarius* ‘довірена особа’; натомість в українській мові ‘відповідач’ від прасл. *věděti* ‘знати’;

AUTOMOBILKLUB/автоклуб утворене з: II *auto-* і лат. *mobilis* ‘рухливий’ та англ. *club* (*clubbe*) ‘дрюк, палиця; клуб, товариство’;

AUTORYTET/авторитет утворене з: I *auto-* і лат. лексеми *auctoritās, auctoritātis* ‘влада, вплив, воля’, утвореного від *auctor* ‘творець, захисник, радник’;

AUTOMOBIL/автомобіль, фр. *automobile* утворене: II *auto-* і лат. *mobilis* ‘рухливий’ за аналогією до фр. *locomobile* ‘рухомий’;

AUTONOMIA/автономія грец. *αὐτονομία* ‘самостійність, незалежність, самоврядування’ складається з основ грец. слів *αὐτός* ‘сам’ і *νόμος* ‘закон’;

AUTOPILOT/автопілот, англ. *autopilot* від *auto(matic) pilot* – запозичення від фр. *pilote* ‘лоцман, керманіч, пілот, льотчик’; гіпотет. від грец. *πηλότης* ‘рульовий, керманіч’ зводиться до грец. *πηδόν* ‘лопата весла, весло’;

AUTOPIRET/автопортрет утворене з: I *auto-* і фр. лексеми *portrait* ‘портрет, зображення’ від лат. *prōtrahere* ‘витягати, протягати; виявляти; тягти’;

AUTOPSJA/аутопсія грец. *αὐτοψία* ‘побачити своїми очима, зробити видимим’ утворене з: грец. *αὐτός* ‘сам’ і *opsis* ‘бачення’;

AUTOREFERAT/автореферат, нім. *Referat* від лат. *referat*, буквально ‘він доповідь’, особової форми лат. дієслова *refero, referre* ‘нести назад; переказувати, повідомляти, доповідати’, утвореного за допомогою префікса *re-* та *fero, ferre* ‘носити, доносити’, спорідненого з грец. *φέρω* ‘принести’;

AUTOREFLEKSJA/авторефлексія утворене з: I *auto-* і лат. лексеми *reflexus (reflexio)* ‘відображення’;

AUTOREGULACJA/авторегуляція утворене з: I *auto-* і лат. лексеми *regulo* ‘упорядковую’, *regulare* ‘направляти, упорядковувати’ від *regula* ‘лінійка, мірка; правило’;

AUTOSERWIS/автосервіс утворене з: II *auto-* і запозичення з фр. *service* ‘обслуговування, служба’;

AUTOSTRADA/автострада від іт. *autostrada*, утворене з: II *auto-* і іт. *strada* ‘дорога, шосе’;

AUTOSUGESTIA/автосугестія утворене з: I *auto-* і лат. лексеми *suggestiō* ‘спонукати; радити, нагадувати’, пов’язаного з дієсловом *suggerere* ‘навчати, навіювати, доставляти; постачати’;

AUTOTROFIZM або **SAMOŻYWNOSĆ**/авто-трофізм ‘самоїдство’ утворене з грец. *αὐτός* ‘сам’ та *τροφή* ‘їжа, харчування’.

БИО-/біо – морфема складних слів, що вказує на зв'язок з життям, з життєвими процесами, а також з біологією того, про що говорить друга частина композиту, наприклад, біоритм, біосфера від грец. *bios* ‘життя’)

БИОСЕНОЗА/біоценоз, англ. *biocoenosis* утворене з: біо- і грец. *koinosis* ‘розділений з кимось, спільний’;

БИОДЕГРАДАЦІЯ/біодеградація утворене з: біо- і лат. *degradatio* ‘зниження’;

БИОЕНЕРГОТЕРАПІЯ/біоенерготерапія утворене з: біо- та грец. лексем *energeia* ‘дія’ і *therapeia* ‘догляд, допомога, лікування’;

БИОГАЗ/біогаз утворене з: біо- і фр. *gaz* ‘газ’;

БИОГЕНЕЗА/біогенез утворене з: біо- і грец. *gēnesis* ‘утворення, походження’;

БИОГРАФІЯ, БИОГРАФ/біографія ‘опис життя’ / біограф утворене з: біо- і грец. *graphó* ‘я пишу’;

БИОКАТАЛИЗАТОР/біокатализатор утворене з: біо- і каталізатор від англ. *catalysis* ‘каталіз’;

БИОКЛІМАТ (ЕКОКЛІМАТ)/біоклімат, екоклімат утворене з: біо- і грец. лексеми *κλίμα* ‘небосхил, небесна сфера; зона, сторона світу’;

БИОКОСМЕТИК/біокосметика утворене з: біо- і фр. *cosmétique* ‘косметика’;

БИОМЕТЕОРОЛОГІЯ/біометеорологія утворене з: біо- і грец. *μετεωρολογία* ‘наука про небесні явища’, яке складається з основ прикметника *μετέωρος* ‘небесний’ та іменника *λόγος* ‘слово, вчення’;

БИОНИКА/біоніка від англ. *bionics, bionic* утворене з: біо- і лексеми *elektronika* від грец. *ἤλεκτρον* (-орос) ‘блискучий’;

БИОПАЛИВО/біопаливо утворене з: біо- і лексеми *паливо*, походження якого не зовсім ясне; можливо, результат контамінації прасл. *nálka* аб о *опілки* й *опал*;

БИОПІЕРВІАСТЕК/біоелемент утворене з: біо- і прасл. *pěvĕst* ‘той, який знаходиться на самому початку, перший’; натомість в українській мові від лат. *elementum* ‘елемент; літера’;

БИОПОЛЕ/біополе утворене з: біо- і прасл. *polje* ‘відкрите місце, простір; рівнина, поле’;

БИОПРАД/біострум утворене з: біо- і прасл. *prōdъ* ‘швидкий біг, потік води’; в укр. мові від прасл. *strumy/strumę* (род. в. *strumene*) ‘струмок; потік, течія’;

БИОПРЕПАРАТ/біопрепарат, запозичено з латинської мови, очевидно, через німецьку (нім. *Präparát*); утворене з: біо- і лат. *praeparātus*

‘виготовлений’ пов'язане з дієсловом *praeparo* ‘готую’, утвореним за допомогою префікса *pra-* ‘перед’ і *paro* ‘готую’;

БИОПСІЯ/біопсія, від фр. *biopsie* утворене з: біо- і грец. *opsis* ‘огляд’;

БИОРІТМ/біоритм утворене з: біо- і грец. *rhythmos* ‘ритм, такт’;

БИОСФЕРА/біосфера, екосфера, утворене з: біо- (еко-) і лексеми *sfera* від грец. *σφαῖρα* ‘м'яч; куля’;

БИОСИНТЕЗА/біосинтез утворене з: біо- і лексеми *synthese* від грец. *σύνθεσις* ‘з'єднання, сполучення’;

БИОТЕХНОЛОГІЯ/біотехнологія, утворене з: біо- і лексеми *technologia*, утвореного з основ гр. *τεχνο-*, похідного від *τέχνη* ‘мистецтво, майстерність, уміння’ і *-λογία*, пов'язаного з *λόγος* ‘слово, вчення’;

БИОТЕРАПІЯ, БИОТЕРАПЕУТА/біотерапія, біотерапевт утворене з: біо- і грец. *therapeia* ‘догляд, допомога, лікування’;

ГИПЕР-/гіпер – морфема складних слів, що мають значення: ‘надлишок, занадто багато чогось, перебільшення в чомусь’, наприклад, гіперінфляція, гіпертрофія від грец. *hyper* ‘над’

ГИПЕРАЛГЕЗІЯ/гіпералгізія утворене з: гіпер- і лексеми *algezia* від грец. *algos* ‘біль’;

ГИПЕРІНФЛЯЦІЯ/гіперінфляція утворене з: гіпер- і лат. лексеми *inflatio* ‘роздування’;

ГИПЕРМАРКЕТ/гіпермаркет, англ. *hypermarket* утворене з: гіпер- і англ. лексеми *market* ‘ринок’;

ГИПЕРПРОДУКЦІЯ/гіпервиробництво утворене з: гіпер- і лат. лексеми *prōductum* ‘вироблене, виробництво’;

ГИПЕРТРОФІЯ/гіпертрофія утворене з: гіпер- і грец. *trophe* ‘харчування’.

МАКРО-/макро-, англ. *macro* ‘довгий’ від грец. *makrós* ‘великий, довгий’ – морфема зі значенням ‘великий’, що додається до іменників, вказує на великий розмір або ступінь того, про що повідомляє друга частина слова, наприклад макроелемент

МАКРОБІОТИКА/макробіотика від грец. *makrobiotos* ‘який живе довго’ утворене з грец. *macro-* і *bios* ‘життя’;

МАКРОЦАСТЕЦКА/макромолекула утворене з: *macro-* і *cząsteczka*, зменш. від польського *część*, яке походить з прасл. *čęstъ*; в українській мові від лат. лексеми *mōlēcūla* ‘дрібка’, зменш. від лат. *mōlēs* ‘вага, маса’;

МАКРОЕКОНОМІЯ/макроекономіка утворене з: *macro-* і грец. лексеми *oikonoμία* ‘керування домашнім господарством’;

МАКРОЕЛЕМЕНТ/макроелемент утворене з *macro-* і лат. *elementum* ‘елемент; літера’;

МАКРОКЛИМАТ/макроклімат утворене з: *macro-* і грец. лексеми *κλίμα* ‘небосхил, небесна сфера; зона, сторона світу’;

МАКРОКОСМОС/макрокосмос утворене з: *macro-* і грец. лексеми *kósmos*;

МАКРОРЕГІОН/макрорегіон утворене з: *macro-* і лексеми *región* від лат. *regio* ‘область, округ, край’.

МЕГА-/мега – морфема складних слів, вказує на їх смисловий зв’язок з великими розмірами, високою інтенсивністю чого-небудь, наприклад мегафон, або ж, що означає одиниці виміру в мільйон разів більше основних, наприклад мегабайт, мегагерц від грец. *mégas* ‘більший’

МЕГАБАЙТ/мегабайт / байт утворене з: *mega-* і англ. *byte*;

МЕГАЛІТ/мегаліт утворене з: *mega-* і грец. *lithos* ‘камінь’;

МЕГАЛОМАНІЯ/мегаломанія, фр. *megalomanie* ‘манія величч’ утворене з *mega-* і грец. *μανία* ‘божевілля, шаленство, душевна хвороба’;

МЕГАМАРКЕТ/мегамаркет: утворене з: *mega-* і англ. *market* ‘ринок’;

МІКРО-/мікро – морфема зі значенням ‘дуже маленький’, додається до іменників, вказує на невеликий розмір або ступінь того, про що повідомляє друга частина слова, наприклад, мікромасштаб (маленький масштаб), мікрокомп’ютер від грец. *mikrós* ‘маленький’

МІКРОБІОЛОГІЯ/мікробіологія утворене з: *mikro-*, грец. морфем *βιο-* і *-λογία*, пов’язаного з *λόγος* ‘слово, вчення’;

МІКРОБУС/мікроавтобус утворене з: *mikro-* і елемента *-bus*, виділеного з лат. *omnibus* ‘для всіх’, від *omnis* ‘весь’, походження якого неясне;

МІКРОЧАСТКА/мікрочастинка утворене з: *mikro-* і лексеми *częśćka*, зменш. від польського *część*, яке походить з прасл. *čęšťь*; в українській мові *частина* є новотвором, що виник за допомогою додавання суфікса *-ин(a)* до того ж прасл. *čęšťь*;

МІКРОЕЛЕМЕНТ/мікроелемент утворене з: *mikro-* і лат. *elementum* ‘елемент; літера’;

МІКРОФАЛЕ/мікрохвилі утворене з: *mikro-* і лексеми *fala*, запозичене з нім. *Welle* ‘хвиля, вал’; в українську мову потрапило через посередництво польської; споріднене з прасл. *valъ* ‘вал’;

МІКРОФІЛЬМ/мікрофільм утворене з: *mikro-* і англ. *film* ‘фільм, плівка, оболонка’;

МІКРОКЛИМАТ/мікроклімат утворене з: *mikro-* і грец. *κλίμα* ‘небосхил, небесна сфера, сторона світу’;

МІКРОКОМП’ЮТЕР/мікрокомп’ютер утворене з: *mikro-* і англ. лексеми *computer* від *compute* ‘обчислення’;

МІКРОМЕТР/мікрометр утворене з: *mikro-* і грец. *metron* ‘міра’;

МІКРОКОСМОС/мікрокосмос утворене з: *mikro-* і грец. лексеми *kósmos*;

МІКРОПРОЦЕСОР/мікропроцесор, англ. *microprocessor* утворене з: *mikro-* і англ. лексеми *process* ‘процес’;

МІКРОШКАЛА/мікрошкала утворене з: *mikro-* і лексеми *skala* запозиченої, очевидно, за німецьким посередництвом (нім. *Skala* ‘шкала’) з іт. *scala* ‘сходи, драбина’;

МІКРОСКОП/мікроскоп, лат. *microscopium* утворене від грец. *mikrós* ‘малий’ та *σκοπέω* ‘дивлюсь’.

МОНО-/моно – морфема складних слів зі значенням ‘одне’, що вказує на те, що те, про що говорить другий член, відноситься до однієї людини або предмета, наприклад, монохромний, монолог від грец. *mónos* ‘єдиний’

МОНОХРОМ/монохром – запозичення через посередництво західноєвропейських мов (нім. *Chrom*, фр. англ. *chrome* ‘хром’) від грец. *χρῶμα* ‘поверхня тіла, шкіра; фарба, колір’;

МОНОДРАМА/монодрама склад частинок: *mono-* і грец. *δραμα* ‘дія; сценічний твір’;

МОНОФОНІЯ/монофонія утворене з: *mono-* і елемента *fonía* від грец. *φωνή* ‘звук; голос’;

МОНОГАМІЯ/моногамія утворене з: *mono-* і грец. *gamos* ‘шлюб’;

МОНОГРАФІЯ/монографія утворене з: *mono-* і грец. *grapheó* ‘пишу’;

МОНОГРАМ/монограма утворене з: *mono-* і грец. *gramma* ‘запис’;

МОНОКУЛЬТУРА/монокультура утворене з: *mono-* і *kultura* (в первісному сенсі, пов’язана з землеробством), нім. *Kultur* походить від лат. *cultūra* ‘обробіток, догляд; землеробство; виховання, освіта, розвиток’;

МОНОЛІТ/моноліт від грец. *monólithos* утворене з: *mono-* і лексеми *lithos* ‘камінь’, неясного походження;

МОНОЛОГ/монолог, фр. *monologue* походить від грец. *μονόλογος* ‘який говорить сам’, утвореного з основ *μόνος* ‘один’ і дієслова *λέγω* ‘говорю’ (*λόγος* ‘слово’);

МОНОМЕР/мономер утворене з: *mono-* і грец. лексеми *meros* ‘частина’;

МОНОПОЛІЯ/монополія від грец. *monopólion* утворене з: *monos* ‘єдиний’, *πῶλεῖν* ‘продавати’ +(-ion);

МОНОСКЛАД/моносклад утворене з: *mono-* і грец. лексеми *syllabē*, за посередництвом лат. лексеми *syllaba*; натомість в українській мові від прасл. *klasti (kladiti)* ‘класти’;

MONOTEIZM/монотеїзм, фр. *monothéisme* утворене з: моно- і грец. лексеми *theós* ‘бог’;

MONOTEMAT/монотема утворене з: моно- і грец. *θέμα* ‘одна суттєва тема’;

MONOTONIA/монотонія, фр. *monotonie* ‘одноманітність, відсутність різноманітності, змін, одноманітність повсякденного життя’ від грец. *mónotonos* ‘однозвучний’.

НЕО-/нео – морфема зі значенням ‘новий’, що додається до іменників і прикметників, що вказує на відродження, повторення того, про що йде мова в другій частині слова. Сучасні слова з префіксом нео- часто мають негативне емоційне забарвлення, несуть негативну оцінку того, що вони називають, наприклад, неонеменклатура, неоліберал від грец. *néos* ‘новий’

NEOFASZYZM/неофашизм утворене з: нео- і іт. *fascismo* пов’язаного з іт. *fascio* ‘пучок; політична група, організація’, яке зводиться до лат. *fascis* ‘пучок, в’язка хмизу’;

NEOFITA/неофіт ‘нещодавно охрещений, навернений’, лат. *neophytus* ‘новонавернений у християнство’ походить від грец. *νέοφυτος*, що складається з основ слів *νέος* ‘новий’ і *φύτος* ‘рослина; паросток; творіння’;

NEOGEN/неоген, нім. *Neogen* від грец. *neos* ‘новий’ і *genos* ‘походження, рід’;

NEOGOTYK/неоготика, нім. *Gotik*, фр. *gothique* ‘готичний’ (первісно з негативним відтінком значенням) походить через посередництво іт. *gotico* від лат. *gothicus* ‘готський, пов’язаний з готами’, утвореного від назви готів (лат. *Gothi*);

NEOKOLONIALIZM/неоколоніалізм утворене з: нео- і лат. лексеми *colonia* ‘поселення громадян якоїсь держави на чужих землях; земельна власність’;

NEOLIBERAŁ/неоліберал утворене з: нео- і лат. лексеми *liberālis* ‘стосовний до свободи; вільний’;

NEOLIT/неоліт утворене з: *néos*- і грец. *lithos* ‘камін’;

NEOLOGIZM/неологізм, фр. *néologisme* ‘неологізм, нове слово’, *néologique* ‘неологічний’ утворені з основ грец. *νέος* ‘новий’ і *λόγος* ‘слово, розповідь’;

NEON/неон, фр. *neon* від грец. *neos* ‘новий’, лат. *neon* назва, утворена 1898 р. В. Рамзаєм, який відкрив цей елемент;

NEONOMENKLATURA/неонеменклатура утворене з: нео- і лат. *nōmenclātūra* ‘перелік, список’, очевидно, на основі словосполучення *nōmen calāre* ‘оголошувати ім’я’;

PARA-/пара – морфема складних слів зі значенням ‘ніби’, що вказує на те, що вони означа-

ють щось подібне до того, що визначає другий член лексеми, але не те саме, наприклад парамілітарний від грец. пара ‘поруч, зовні’

PARADONTOZA/пародонтоз, лат. *paradentosis* утворене з: пара- і лат. *dens, dentis* ‘зуб’;

PARADOKS/парадокс, лат. *paradoxus*, фр. *paradoxe* від грец. *paradoksos* ‘несподіваний, дивний’ утворене з префікса пара- ‘поруч, біля; порівняно з’ та іменника *δόξα* ‘думка, погляд’;

PARADYGMAT/парадигма, лат. *paradigma* від грец. *paradeigma* ‘приклад, зразок’, утворене з: пара ‘поруч, біля’ і *δείκνυμι* ‘показую, виявляю, демонструю’;

PARAFA/парафа, фр. *paraphe* ‘розчерк’, лат. *paraphus* від грец. *paragraphe* ‘доданий поруч знак’;

PARALIZ/параліч, лат. *paralysis* ‘розслаблення, параліч’ походить від грец. *παράλυσις*;

PARAFINA/парафін, нім. *Paraffin* утворив у 1830 р. німецький хімік К. Райхенбах від лат. *parum affinis* ‘мало споріднений’, пов’язаного з грец. *παῦρος*;

PARAFRAZA/парафраза, лат. *paraphrasis* ‘обговорення, вираження іншими словами’ від грец. *paráphrasis* ‘парафраза, опис’, пов’язаного з *παραφράζω* ‘переказую зміст своїми словами, парафразую’, утвореним з: пара- ‘поруч’ і дієслова *φράζω* ‘вказую, показую; кажу’;

PARAGRAF/параграф, лат. *paragraphe* ‘параграф’ походить від грец. *paragraphe* ‘написаний поруч (знак)’, пов’язаного з дієсловом *παραγράφω* ‘приписую, вписую’, утвореним з пара- ‘поруч, біля’ і дієслова *γράφω* ‘пишу’;

PARAZYTOLOGIA/паразитологія, фр. *parasitologie* походить від лат. *parasitus* ‘співтрапезник; паразит’, джерелом якого є грец. *παράσιτος*, букв. ‘той, хто їсть поруч з кимось’, утворене з: *παρά-* ‘поруч’, іменника *σῖτος* ‘хліб, харчі’ й *λόγος* ‘слово, вчення’;

PARAMETR/параметр, нім. *Parámeter*, фр. *paramètre*, англ. *parameter* походять від грец. *parameteo* ‘вимірюю’ утворене з: пара- ‘поруч’ і дієслова *μετρέω* ‘міряю’, похідного від *μέτρον* ‘міра’;

PARAPSYCHOLOGIA/парапсихологія утворене, можливо, Меланхтоном з основ грец. *ψῆχή* ‘душа’ і *-λογία*, пов’язаного з *λόγος* ‘слово, вчення’.

PSEUDO-/псевдо – морфема зі значенням ‘нібито’, додається до іменників та прикметників, вказує на те, що явище чи особа, річ, риса визнаються помилковими, лише удає те, про що повідомляє друга частина слова, наприклад псевдобанк, псевдодемократія від грец. *pseudos* ‘брехня’

PSEUDOARTYSTYCZNY/псевдоартистичний утворене з: pseudo- і интернац. *artist* від лат. *artista*

‘освічений, магістр мистецтв’, утвореного від *ars* (*artis*) ‘мистецтво’;

PSEUDOBANK/псевдобанк утворене з: *pseudo-* та іт. *banca* (*banco*) ‘лава, стіл мініяйла, банк’, яке зводиться до герм. *bank* ‘лава’;

PSEUDODEMOKRACJA/псевдодемократія утворене з: *pseudo* псевдо- і грец. *dēmokratīā* ‘народне управління’, утвореного з основ іменника *δημος* ‘народ’ і дієслова *κράτειν* ‘правити, володіти; бути сильним’, пов’язаного з *κράτος* ‘сила, влада’;

PSEUDOINTELIGENCJA, PSEUDOINTELI-
GENT/псевдоінтелігенція утворене з: *pseudo-* і лат. *intelligentia* ‘інтелект, розуміння’, яке походить від дієслова *intellego* ‘сприймаю, розумію’;

PSEUDOKLASYCYZM/псевдокласицизм утворене з: *pseudo-* і нім. *Klássik*, *Klássisch*, фр. *classique*, які зводяться до латинської моделі *classicus* ‘належний до першого класу, зразковий; військовий’;

PSEUDONIM/псевдонім, фр. *pseudonyme* від грец. *pseudónymos* ‘з вигаданим ім’ям’ утворене з основ слів *ψεύδος* ‘обман, фальш’ та *ὄνομα* ‘ім’я’.

Існують у польській мові, але не функціонують в українській, хоча їх сенс зрозумілий:

ANTYKONCEPCJA утворене з: *anty-* і лат. *conceptus* ‘думка, уявлення’ є похідним від *concipio* ‘збираю, приймаю; задумую’;

AUTOANALIZA утворене з: *I*auto- і фр. *Analyse*, яке походить від лат. *analysis*, запозиченого, своєю чергою, з грецької мови, в якій *análysis* ‘розклад, розкладання, розчленування, аналіз’ є похідним від дієслова *ἀναλύω* ‘відв’язую, розв’язую, досліджую, аналізую’;

AUTOCASCO утворене з: *II* auto- і лексеми *casco* ‘страхування’ (з іт. або ісп. *casco* ‘оболонка; шолом’);

AUTOREKLAMA утворене з: *II* auto- і фр. *réclame*, яке походить від лат. *reclāmāre* ‘голосно заперечувати, викрикувати невдоволення, протестувати’; BIOLIFTING, ang. *biolifting* утворене з: *bio-* і лексеми *lifting* ‘підіймання’;

BIOPROGNOZA утворене з: *bio-* і фр. *prognose* ‘прогноз’ походить від грец. *πρόγνωσις* ‘передбачення, пророцтво’, пов’язаного з дієсловом *προγυνώσκω* ‘передбачаю, знаю заздалегідь’, утвореним за допомогою префікса *προ-* ‘перед; раніше’, спорідненого з прасл. *рго-* від *γυνώσκο* ‘пізнаю, довідуся, знайомлюся’.

З морфемою ARCHI-/архі- від грец. *arche* ‘початок’ (морфема складних лексем зі значенням: ‘головний’, зазвичай додається до іменників, наприклад, архієпархія) словник подає

лише одну лексему, у яких *archi* є невіддільною частиною:

ARCHITEKT/архітектор, лат. *architectura* від грец. *architéktōn* ‘будівник’.

У польській мові зустрічається ще морфема ARCY-, яке походить від латинського *arci*, своєю чергою запозиченого від того ж від грец. *arche* ‘початок’ – морфема з двома значеннями: 1. ‘надзвичайно, дуже’ – підсилює значення того, про що говорить основна частина; у цій функції вона з’єднується з іменниками, прикметниками й прислівниками; 2. ‘стоїть вище в якійсь ієрархії’. У цій функції вона поєднується з іменниками.

ARCYBISKUP/архієпископ утворене з: *arcy-* і чес. лексеми *biskup* від лат. *episcopus*; натомість в українську мову потрапило ймовірно від грец. *ἐπίσκοπος* ‘наглядач, хоронитель’;

ARCYDZIEŁO/шедевр утворене з: *arcy-* і лексеми *dzieło* ‘особливо видатний твір мистецтва’ від прасл. *dělo* ‘діяти, працювати, результат роботи’, якому в українській мові відповідає запозичення з фр. мови *chef-d’œuvre* (букв.) ‘вершина роботи, діла, зразковий твір’;

ARCYKSIĄŻĘ/ерцгерцог утворене з: *arcy-* і лексеми *książe* від прасл. *кънѣзь/кънѣзь*, титул, який на українську мову перекладається як герцог (від нім. *Erzherzog*), але звісно є також і князь, принц; раніше існували форми архігерцог /архікнязь;

ARCYMISTRZ/гросмейстер утворене з: *arcy-* і лексеми *mistrz* ‘майстер’ за посередництвом чес. *mistr* ‘знавець, вчений, учитель’ від лат. *magister* ‘начальник, наглядач’; в українській мові від нім. *Gróssmeister* утвореного з прикметника *gross* ‘великий’ та іменника *Meister* ‘майстер, фахівець’. Як бачимо, у чотирьох лексемах їх польський варіант відрізняється від українського, що пов’язано з їх запозиченням з різних мов.

Як ми вже зазначали, у словнику, що містить 16 000 статей, було зафіксовано 150 спільних для польської та української мов композитів грецького походження, що становить приблизно 0,9% загального словникового запасу, але, звісно, цим переліком усі наявні композити не вичерпуються, адже джерело подає лише певну їх частину. Найчисельнішу групу серед морфем, які є другою частиною композитів, представляють грецькі (75), латинські (39), з європейських мов (29) (серед яких англійські – 13, французькі – 7, італійські – 7, німецькі – 2) та праслов’янські (6) морфем. Етимологія чотирьох композитів пов’язана з походженням з різних мов і демонструє трансформацію. Так, словосполучення *automatyczna sekretarka*/автовідповідач у польську мову при-

йшло з латинської, натомість друга морфема в українському композиті має праслов'янське джерело; *biopierwiastek*/біоелемент – у польській з праслов'янської, в українській з латинської, *makrocząsteczka*/макромолекула – у польській з праслов'янської, в українській з латинської, *monosylaba*/моносклад – у польську потрапило з грецької, в українську з праслов'янської мови. Цікаво, що морфема *astro-* у композитах, крім однієї латинської, пов'язані лише з грецькими морфемами.

Серед наведених вище лексем, запозичених з грецької мови, є такі, друга морфема котрих у польській та українській мовах не існує окремо. Наприклад: *aerazol*, *antypod*, *astronautyka*, *astronomia*, *autokracja*, *autorytet*, *autonomia*, *autopsja*, *autostrada*, *biocenoza*, *bionika*, *biopsja*, *monofonia*, *monogamia*, *monografia*, *monogram*, *monolog*, *monopol*, *monoteizm*, *monotonia*, *neofita*, *neolit*, *paradontoza*, *paradoks*, *paradygmat*, *pseudonim*.

Серед досліджуваних слів зустрічаємо і такі, які складаються більше ніж з двох морфем: *autobiografia*, *automobilklub*, *bioenergoterapia*, *biometeorologia*, *biotechnologia*, *mikrobiologia*, *neonomenklatura*, *parazytologia*, *parapsychologia*, *pseudodemokracja*.

Висновки. Вплив грецької мови на інші мови величезний. Важко переоцінити її значення на світову культуру, театр, літературу, філософію, політику, мистецтво тощо. Запозичення з грецької мови відображають етнічні, соціальні та культурні зв'язки з цією країною. Грецизми увійшли в слов'янські мови так давно, що перестали здаватися іноземними.

Загальна кількість композитів, виявлених у словнику, складає 150, що становить 9,3% словникового запасу. Найбільше за кількістю композитів з першою морфемою *anty-* (27), *auto-* (23), *bio-* (22), *mikro-* (13), *mono-* (13), *makro-* (6), *asrto-* (6), *aero-* (5), *para-* (11), *neo-* (10), *pseudo-* (6), *hiper-* (5), *mega-* (4). Серед морфем, які є другою частиною композитів, переважна більшість грецьких.

6 композитів з грецькими морфемами немає в українській мові (*antykoncepcja*, *autoanaliza*, *autocasco*, *autoreklama*, *biolifting*, *bioprognostyka*),

4 композити зі спільним семантичним значенням демонструють фонетичну відмінність (*arcybiskup*/архієпископ, *arcydzielo*/шедевр, *arcyksiążę*/ерцгерцог, *arcymistrz*/гросмейстер). Цікаво, що така відмінність характерна лише для морфем *arcy-*, яка походить від латинського *arci*, запозиченого від грец. *arche* 'початок'. На морфологічному рівні серед запозичених композитів зустрічається трансформація, коли морфема повністю замінюється рідним елементом (наприклад *antycząstka*, *biopierwiastek*, *biopraqd*, *makrocząsteczka*). Деякі грецькі морфемами демонструють відмінність графічного та фонетичного характеру: *anty-* (анти-/anti-), *auto-* (авто-/autó-), *hiper-* (гіпер-/hyper-), *pseudo-* (псевдо/pseudo-).

Завдяки грецькій мові у слов'янські мови потрапило багато термінів та інтернаціоналізмів. В аналізованих мовах є значна група спільної лексики з джерелом у грецькій мові. Деякі грецькі слова потрапили в українську мову через інші мови (наприклад, через латинську, французьку, німецьку мови), що може стати предметом майбутніх розвідок. Запозичена лексика піддалась модифікаціям лише у незначній частині, переважно композити були запозичені в оригінальній фонетичній формі і відповідні семантично.

Запозичення є чудовим матеріалом для розвитку комунікативної компетенції під час вивчення польської мови як іноземної. Існування спільних грецизмів у польській та українській мовах настановує на доцільність використання явища позитивного трансферу в іншомовній інтерференції, полегшує розуміння іноземної мови, пришвидшує засвоєння нової лексики, дозволяє відчувати себе більш впевнено серед нового лексичного матеріалу, посилює відчуття успіху, мотивує до подальшого навчання тощо. Усвідомлення існування слів, відомих студентам безпосередньо з рідної мови, можливість їх застосування у мовній практиці, заохочує до подальшого опанування польської мови. З цієї причини при вивченні польської мови здається доречним використання грецьких та інших іншомовних запозичень, спільних як для української, так і для польської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Markowski A., Pawelec R. Wielki słownik wyrazów obcych i trudnych. (Red. hasel Kornaszewska A. et al). Warszawa: Wilga, 2003. 780 s.
2. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / під ред. О.С. Мельничука та ін. Київ : Наукова думка, 1982.
3. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 2. 350 с.

REFERENCES

1. Markowski A., Pawelec R. Wielki słownik wyrazów obcych i trudnych. [A large dictionary of foreign and difficult words] (Red. hasel Kornaszewska A. et al). Warszawa: Wilga, 2003. 780 s. [in Polish]
2. Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy : u 7 t. [Etymological dictionary of the Ukrainian language] / pid red. O.S. Melnychuka ta in. Kyiv : Naukova dumka, 1982. [in Ukrainian].
3. Zahnitko A. P. (2012) Slovnyk suchasnoi linhvistyky: poniattia i terminy: u 4 t. [Dictionary of modern linguistics: concepts and terms]. Donetsk : DonNU. T. 2. 350 s. [in Ukrainian].

Лариса ВОЛОВИК,

orcid.org/0000-0002-0423-0917

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін

Полтавського державного аграрного університету

(Полтава, Україна) *volovik.lara2010@gmail.com*

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНФІНІТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

*У статті проаналізовано структурно-семантичні особливості інфінітивних конструкцій (на матеріалі німецької мови). Кожен компонент аналізованих конструкцій характеризується власним семантичним значенням, яке функціонально реалізується у фразеологічних зв'язках з іншими німецькими лексемами, але у складі інфінітивних конструкцій вони зазнають певних семантичних змін. Усе це свідчить про те, що топологічний і структурно-семантичний аналіз напівморфологізованих конструкцій показав, що на їхньому поверхневому рівні виявлено як контактні, так і дистантні відношення членів речення між собою, а на глибинному – граматичні ознаки порівняльних, модальних і каузативних відношень. Ці утворення використовуються для вираження цілої низки морфологічних значень завдяки своїй монолітній та синкретичній формі. Функціонально вони є економним засобом побудови зв'язного тексту та складного синтаксичного цілого. Інфінітивні конструкції, будучи синтаксичними трансформаціями, слугують засобом реалізації компресії в синтаксисі, що призводить до економічнішої побудови речення, його конструктивної гнучкості, імплікації речень (або ситуацій). Ми також визначили, що інфінітивні конструкції мають модальне значення оцінки з різним ступенем категоричності, не називаючи конкретної особи, яка має безпосереднє відношення до оцінюваних фактів. Аналіз глибинних синтаксичних зв'язків дозволяє виявити універсальну синтаксичну основу, відповідно до вмотивованості речення. Так, можна стверджувати, що інфінітив одночасно має дієслівні ознаки, також має категорію відносного часу, способу, а наступним аспектом є те, що інфінітив має потенційне відношення до особи, зберігає дієслівне керування, може мати ряд залежних членів речення (додатки, обставини). Можна впевнено стверджувати, що інфінітив складається з трьох обов'язкових компонентів, а саме службових або допоміжних дієслів *haben, sein, lassen, bleiben, stehen, gehen*, які сучасні німецькі лінгвісти називають сполучниками, наступним компонентом є частка *zu* та незмінна, інакше неозначена форма повного дієслова, яка в сучасній синтаксичній науці називається інфінітивом головного дієслова. Є підстави вважати, що інфінітив поєднується переважно з абстрактними іменниками, які характеризуються значенням дії або стану в широкому розумінні цього слова.*

Ключові слова: *інфінітивна конструкція, структура речення, мовна одиниця, синтаксична функція, стилістичне забарвлення, семантична ознака.*

Larysa VOLOVYK,

orcid.org/0000-0002-0423-0917

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Humanities and Social Sciences

Poltava State Agrarian University

(Poltava, Ukraine) *volovik.lara2010@gmail.com*

STRUCTURAL SEMANTIC FEATURES OF INFINITIVE CONSTRUCTIONS (ON MATERIALS OF THE GERMAN LANGUAGE)

The article analyzes the structural and semantic features of infinitive constructions (based on the German language). Each component of the analyzed constructions is characterized by its own semantic meaning, which is functionally realized in phraseological relations with other German lexemes, but they undergo certain semantic changes as part of infinitive constructions. All this suggests that the topological and structural-semantic analysis of semi-morphologized constructions has shown that at their surface level both contact and distant relations of the sentence members among themselves are revealed, and at the deep level – grammatical signs of comparative, modal and causative relations. These formations are used to express a range of morphological meanings due to their monolithic and syncretic form. Functionally, they are an economical means of building a coherent text and a complex syntactic whole. Infinitive constructions, being syntactic transformations, serve as a means of realizing compression in syntax, which leads to more economical sentence construction, its constructive flexibility, and implication of sentences (or situations). We have also determined that infinitive constructions have the modal value of evaluation with varying degrees of categoricity,

without naming a specific person who is directly related to the facts being evaluated. The analysis of deep syntactic relations allows us to identify a universal syntactic basis, according to the motivation of the sentence. For example, it can be argued that the infinitive simultaneously has verbal features, also has the category of relative tense, mood, and the next aspect is that the infinitive has a potential relation to a person, retains verbal control, and can have a number of dependent clause members (appendages, circumstances). It can be confidently stated that the infinitive consists of three obligatory components, namely the service or auxiliary verbs *haben, sein, lassen, bleiben, stehen, gehen*, which modern German linguists call conjunctions, the next component is the particle *zu* and the unchanged, otherwise indefinite form of the full verb, which in modern syntactic science is called the infinitive of the main verb. There is reason to believe that the infinitive is combined mainly with abstract nouns characterized by the meaning of action or state in the broadest sense of the word.

Key words: derived stem, derivational meaning, derivational pattern, derivational stem, stem, term, word-formation, word-formation potential.

Постановка проблеми. Лінгвісти визначають, що при аналізі сумісності властивостей слів, в мовах існують групи слів, які є комбінаторними варіантами твердження одного значення. Розглядаються кілька десятків семантичних функцій і називаються «семантичними параметрами» слів. У свою чергу, вони мають дуже велику кількість еквівалентів, а з іншого боку, вибір цих еквівалентів повністю обумовлений словом, безпосередньо пов'язаним з ним.

Аналіз досліджень. Дослідженню різних аспектів термінотворення на матеріалі загальнолітературної мови та деяких окремих терміносистем присвячені праці багатьох учених W. Fleischer (Fleischer, 2000: 287), Th. Schippan (Schippan, 2019: 81).

Мета статті – розглянути структурно-семантичні особливості інфінітивних конструкцій у німецькій мові.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, сфера значень структурно організована або конструктивно обумовлена є складною системою, оскільки більшості лексичних значень слів притаманні строго визначені форми сумісності цих слів з іншими словами. При цьому ці форми сумісництва залежать не тільки від приналежності до певних граматичних категорій, а й від зв'язку цих слів з такими семантичними групами, які мають стійкий тип побудови.

Визначальною особливістю інфінітивних конструкцій є те, що вони, як і інфінітиви самі по собі, співвідносяться лише зі словами, які мають або своє лексичне значення, або їх синтаксичну ознаку з певною семантикою. Зокрема, вони можуть бути включені до групи слів, які мають у своєму базовому лексичному значенні семантику процедурності в найширшому сенсі слова або набувають цю семантику в будь-якій синтаксичній функції.

Поєднання назви дії з інфінітивом є особливим видом номінальних комбінацій, оскільки інфінітивне вираження значення є відмінним порівняно з іншими типами речень. Виражаючись інфініти-

вом, значення набуває своєрідного забарвлення завдяки особливостям інфінітива, пов'язаного з його виразною морфологічною природою.

Виконуючи одну з функцій імені – функцію визначення, інфінітив при цьому має дієслівні ознаки, має категорію відносного часу, стану, має потенційне відношення до людини, може мати ряд залежних членів (додатків, обставин).

У своїй структурній формі інфінітивні конструкції сучасної німецької складаються, як правило, з трьох обов'язкових компонентів, а саме: службові або допоміжні дієслова *haben, sein, lassen, bleiben, stehen, gehen*, іменовані в сучасній лінгвістичній літературі як зв'язки + частинка *zu* + невизначена форма повнозначного дієслова, який у сучасній лінгвістичній літературі називається інфінітивом головного дієслова (Fleischer, 2019: 234).

Коли інфінітив функціонує як визначення, він може мати зв'язок не з усіма іменниками, а лише з іменниками певних семантичних груп. З інфінітивом поєднуються переважно абстрактні іменники, які властиві значенню дії або стану в широкому значенні слова.

При цьому інфінітив займає атрибутивне місце після іменників: *Wunsch, Absicht, Versuch, Gedanke, Mut, Glück, Kunst, Gelegenheit, Möglichkeit, Bitte, Auftrag, Entschlossenheit, Forderung, Recht*.

Наприклад: *Aber vielleicht gehört auch das zum Geheimnis, zum Rezept: den Gedanken überhaupt mal zuzulassen, auszusprechen.*

– *Timm versucht, diese Möglichkeit auszublenden.*

– *Wir haben uns entschlossen, auf die Nachforderung zu verzichten.*

– *Dahinter steckt die Absicht, Steuern zu sparen.*

– *Insofern sei der Versuch, Glück und Kreativität konstant durch Alkohol zusteigern, "zum Scheitern verurteilt", warnt Joachim Körkel.*

– *Natürlich hat das nicht geholfen bei dem Versuch, in Afghanistan dauerhaft stabile politische Strukturen zu etablieren.*

– *Zum Glück gelang es mir, den Menschen zu erklären, dass dies die Republikaner mit ihrer Blockadepolitik zu verantworten hatten.*

– Es gibt zwei Möglichkeiten – die Gemeinden umzusiedeln oder besser zubauen.

– Die Kultur der Bundeswehr war darauf ausgerichtet, dem Wunsch der Politik zu entsprechen und den unpopulären Eindruck eines Krieges zu vermeiden.

– Vermutlich hatte Hitler nie die Absicht, Wilhelm zum Thron zu verhelfen.

– Zugleich ist es der Versuch, ein mögliches Comeback von Donald Trump zu verhindern.

– Die Koalition könnte der israelischen Gesellschaft eine Gelegenheit bieten zu sehen, wie verschiedene Menschen mit verschiedenen Meinungen ein gemeinsames Ziel verfolgen.

– Am Anfang waren die Tablets wahnsinnig interessant – jetzt sind sie eine Möglichkeit unter vielen, sich zu beschäftigen.

Лінгвістичні дослідження вітчизняних та зарубіжних авторів підтверджують модальне значення конструкцій haben + zu + Infinitiv, sein + zu + Infinitiv німецькою мовою. Ці конструкції здатні передавати різні відтінки можливості і обов'язку, тоді як самі дієслова несуть певне смислове навантаження і виступають інфінітивним і допоміжним словом.

Конструкція haben+zu+Infinitiv, у своєму виразі має тень обов'язкового і іменник у зв'язку з цією конструкцією є виконавцем дії. Ще однією особливістю цієї конструкції є те, що її можна використовувати в різний час, найпоширенішим є Präsens, Präteritum та Futur I (Schippan, 2019: 234).

Розглянемо цю конструкцію на конкретних прикладах:

– Damit habe seine neue Firma in Zossen nichts zu tun.

– Vielleicht hat sich der eine oder andere auch beigebracht, die Haare selbst zu schneiden.

– Die Inflationsangst wird von jenen instrumentalisiert, die am meisten zu verlieren haben.

– Das hat mit der verzerrten Erinnerung zu tun, die ich eingangserwähnte.

Вираження необхідності в конструкції з дієсловом haben реалізує свої можливості при використанні слів впливу, слів мислення. Це значення проявляється в наступних контекстуальних засобах:

1) Деякі випадки відхилення, в яких підкреслюється категоричне твердження.

2) Використання конструкції в знаках оклику.

У цій конструкції також реалізується значення можливості. Цьому сприяють дієслова сенсорного сприйняття, а також дієслова, що мають значення сенсорного сприйняття лексико-семантичних варіантів інших семантичних груп, наприклад: erkennen, verstehen, lesen, hören, та інші, а також

дієслова в значенні mitteilen, sich äußern, sagen та інші.

Деякі контекстні засоби також допомагають визначити значення здатності:

1) Заперечення, які виникають майже в половині прикладів зі значенням можливості/неможливості: Ich habe keine Zeit zu verlieren.

2) використання в попередньому контексті модальних дієслів können/dürfen.

Побудова sein + zu + Infinitiv виражає обов'язок або можливість і має пасивне значення, тобто суб'єкт є об'єктом дії, на відміну від попередньої конструкції. Ця конструкція також може бути використана в різні часи, такі як Präsens, Präteritum та Futur I.

Характеристики такої конструкції можна побачити на наступних прикладах:

– Solange Verbraucher das nicht sehen können, ist ihnen nicht zu verübeln, dass sie sich für das billigste Angebot entscheiden.

– Diese Verwirrung ist auch bei Melonis Auftritt in Turin zu spüren.

– Beträchtliche Verzögerungen sind zu erwarten.

Водночас ця конструкція зазвичай має значення можливості за наявності заперечень nicht, kein, nie або прислівників kaum, leicht, schwer.

Проілюструємо вищесказане прикладами:

1. Hauptmann selbst war für Fragen nicht zu erreichen, sein Verteidiger wollte sich nicht äußern.

2. Dabei ist die Geschichte, die er erzählt, an Eindeutigkeit kaum zu überbieten.

3. Wie schwer das Wahlplakat-Business ist, merkt man, wenn man mal versucht, selbst einen guten Slogan zu finden.

Відомо, що інфінітив у німецькій мові можливий у наступних конструкціях як частина складнопідрядного речення: «модальне дієслово+ інфінітив». Ця конструкція використовується для вираження модальності речення. Як відомо, в німецькій мові традиційно існує 6 модальних дієслів: sollen, müssen, wollen, mögen, können, dürfen.

Морфологічною особливістю цієї групи дієслів є їх претеритально-презентивний характер, тобто форма Präteritum вживається у формі теперішнього часу. Модальні дієслова виражають основні модальні значення можливості, бажаності та зобов'язання, повинності. Це єдиний випадок в індоєвропейських мовах, коли модальні дієслова утворюють чітко обмежений морфологічний клас. Дослідники категорії модальності безсумнівно відносять модальні дієслова, які ми розглядаємо, до сфери модальності.

Кожне дієслово цієї групи має власну модальність. Наприклад, дієслово sollen використову-

ється для вираження модальності необхідності. Прояв модального значення «бути здатним/необхідним» у дієслові sollen ми можемо побачити в наступних прикладах:

– Es spricht nichts gegen ein leichtes Abendessen, aber schwere Mahlzeiten sollte man vermeiden.

– Die Ämter sollen die Einhaltung der Quarantäne mit Kontrollanrufen prüfen, möglichst täglich.

Модальність бажаності в німецькій мові виражається дієсловом mögen. Прояви цього ми можемо побачити в наступних прикладах:

Die Summen, um die es geht, mögen für einen Konzern mit Milliardenumsätzen überschaubar sein.

Модальність можливості проявляється в лексичному значенні дієслова können. До групи дієслів з модальністю можливості належить також дієслово dürfen у значенні «мати потребу/можливість».

Doch die meisten Nordkoreanerinnen und Nordkoreaner dürfen ihre Heimat nicht verlassen, nicht einmal innerhalb ihres Landes können sie sich frei bewegen.

Один із типів модальності об'єктивно-суб'єктивної необхідності представлений у німецькій мові дієсловами sollen і müssen. Одно-рідна семантична структура дієслова sollen пояснюється його переважною семантикою «бути зобов'язаним» внаслідок чужої волі, зовнішніх обставин, а також морально-етичних норм.

Die aktuellen Schäden allein in Rheinland-Pfalz sollen nach vorläufigen Meldungen der dortigen

Landesregierung an das BMF dieses Jahr höher ausgefallen sein als der Gesamtschaden.

Семантична структура сучасного дієслова müssen у значенні «бути в змозі» і «мати потребу» неоднорідна з суб'єктивної та об'єктивної точок зору.

Wir müssen diesen bürokratischen Unsinn beenden, der dagemacht wird.

До речі, в німецькій мові використовується конструкція «lassen + Infinitiv». Ця конструкція багатогранна і може мати такі значення:

– дозволяти, робити можливим;

– ініціювати дію (за наказом, вказівкою, силою);

– значення пасивної можливості;

– заохочувальне значення.

Розгляньмо прояв цих значень на конкретних прикладах:

Die Angehörigen lassen sich inzwischen von Medienanwälten beraten. Die Senioren müssen keine Masken tragen, sie können sich besuchen lassen. Dennoch lässt sich aus vertraulichen Unterlagen der Ermittler das vermutliche Geschehen rekonstruieren. In einem Land, das eines der gleichberechtigtesten Länder der Welt sein will, lässt sich das 2021 nicht verteidigen (Fleischer, 2000: 234).

Висновки. Отже, проведене дослідження дало змогу розглянути структури інфінітивних конструкцій, що використовуються у німецькій мові. Перспективи використання результатів дослідження убачаємо у вивченні структурно-семантичних особливостей інфінітивних конструкцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Fleischer W. Grundzüge der Wortbildung des Verbs in der deutschen Sprache der Gegenwart: Lehrbuch. Leipzig. 2019. 305 S.
2. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Lehrbuch. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2000. 382 S.
3. Schippan Th. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache: Lehrbuch. [2. durchges. Aufl.]. Tübingen. 2019. 307 S.

REFERENCES

1. Flaisher V. Grundzüge der Wortbildung des Verbs in der deutschen Sprache der Gegenwart. [Basics of the word formation of the verb in the German language]: textbook. Leipzig. 2019. 305 p. [in German].
2. Flaisher V. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. [Word formation in contemporary German]: textbook. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. 2000. 382 p. [in German].
3. Shippan Th. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. [Lexikology of contemporary German]: textbook. Lehrbuch. Tübingen. 2019. 307 p. [in German].

Інна Анастасія ДЗЮБАНОВСЬКА,

orcid.org/0000-0001-9978-1334

асистент кафедри теорії і практики перекладу

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

(Тернопіль, Україна) dziubanovska@tnpu.edu.ua

МОДЕЛІ УСНОГО ДИПЛОМАТИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Запит на якісний усний переклад, як синхронний, так і послідовний, з'явився відтоді, відколи виникла потреба міжкультурної комунікації в режимі реального часу, і в ході розвитку історії та глобалізаційних процесів лише зростає, а дипломатичний дискурс, з його широким спектром екстралінгвальних елементів та особливою мовою, кидає чи не найскладніший виклик для здійснення адекватного перекладу. На сьогодні годі її уявити ефективну міжмовну комунікацію різних держав без висококваліфікованого усного перекладача, що зумовлює актуальність активного зацікавлення процесами його професійної діяльності.

Варто відзначити, що науковий інтерес до питань теорії перекладу та процесу декодування мов активно формувався ще в 50-их роках минулого століття, але динамічність та гнучкість процесу перекладу унеможливорює сухий та статичний опис його етапів, адже абсолютно кожен випадок здійснення перекладу вихідної мови засобами цільової мови постає унікальним та неповторним видом діяльності перекладача, що опирається не лише на відтворення мовного коду однієї мови засобами іншої, але й комплексне сприйняття картини світу обох мов, розуміння культурних та етнічних особливостей комунікантів, врахування ситуативних та невербальних чинників, а також індивідуальних особливостей ментальних процесів перекладача.

Саме бажання досягнути процес здійснення перекладу комплексно сприяв появі поняттю «модель перекладу», яке постає ключовим об'єктом нашого дослідження. Так, розглядаємо це явище, як спробу здійснити чіткий та лаконічний схематичний опис послідовності дій та зусиль перекладача, як фізичних, так і розумових, в процесі професійної діяльності. В рамках цієї розвідки ми також описуємо ключові лінгвістичні, когнітивні та психолінгвістичні моделі перекладу та їх особливості.

В статті наголошується, що лінгвістичні моделі розглядають процес перекладу з перспективи декодування мови, когнітивні націлені на активне висвітлення ментальних процесів перекладача, а психолінгвістичні оцінюють переклад, враховуючи як вербальні навички перекладача, так і його мисленнєві зусилля з урахуванням ситуації та зовнішніх чинників. В статті аргументовано, що кожна модель має свої особливі риси, а також набір переваг та недоліків.

Важливим є те, що наша розвідка зосереджена на описі особливостей здійснення саме усного перекладу, як послідовного, так і синхронного, які потребують більш детального вивчення, адже через неможливість відстеження усної перекладацької діяльності, а також часту конфіденційність матеріалів усних текстів дипломатичного дискурсу залишається найменш досліджуваним у вітчизняному перекладознавстві.

Ключові слова: *моделі перекладу, синхронний переклад, послідовний переклад, лінгвістичні моделі перекладу, когнітивні моделі перекладу, психолінгвістичні моделі перекладу, вихідна мова, цільова мова, дипломатичний дискурс, усний переклад.*

Inna Anastasiia DZIUBANOVSKA,

orcid.org/0000-0001-9978-1334

Assistant at the Department of Theory and Practice of Translation

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

(Ternopil, Ukraine) dziubanovska@tnpu.edu.ua

MODELS OF DIPLOMATIC INTERPRETATION

The demand for high-quality interpretation, encompassing both simultaneous and consecutive modes, has appeared along with the evolution of real-time intercultural communication and has been growing within historical globalization. Diplomatic discourse, characterized by a plethora of extralinguistic elements and conveyed in specialized language, presents a particularly formidable challenge for accurate interpretation. The efficacy of interlingual communication between nations now relies heavily on skilled interpreters, underscoring the ongoing relevance of exploring their professional processes.

Scientific interest in translation theory and language decoding processes began to flourish in the 1950s. However, the dynamic and flexible nature of interpretation defies a rigid, static description of its stages. Each instance of interpreting the source language into the target language constitutes a unique and intricate activity, reliant not only on reproducing linguistic codes but also on a comprehensive understanding of the worldview embedded in both languages. This

understanding encompasses cultural and ethnic nuances, situational and non-verbal factors, and the individual mental processes of the translator.

The imperative to comprehensively grasp the translation process gave rise to the concept of a “interpretation model”, which is the central focus of our investigation. We view this concept as an endeavour to provide a clear and concise schematic representation of the sequential physical and mental actions undertaken by the interpreter in their professional capacity. In our exploration, we delve into key linguistic, cognitive, and psycholinguistic interpretation models, elucidating their distinctive features.

The article highlights that linguistic models approach the interpretation process through the lens of language decoding, cognitive models accentuate the mental processes of the interpreters, and psycholinguistic models evaluate interpretation by considering both verbal proficiency and cognitive efforts, incorporating situational and external factors. It posits that each model possesses unique characteristics, along with a distinct set of advantages and disadvantages.

Crucially, our investigation is specifically oriented toward the nuances of interpretation, encompassing both consecutive and simultaneous modes. These modes warrant closer scrutiny due to the inherent challenges posed by the untraceable nature of interpretation activity and the frequent confidentiality surrounding oral text materials, rendering diplomatic discourse a relatively underexplored domain in domestic translation studies.

Key words: *interpretation models, simultaneous interpretation, consecutive interpretation, linguistic models of interpretation, cognitive models of interpretation, psycholinguistic models of interpretation, source language, target language, diplomatic discourse, interpretation.*

Постановка проблеми. В сучасних реаліях багатоаспектного технічного розвитку та швидкого глобалізаційного поступу абсолютно будь-яка професійна діяльність вимагає від людей навичок конструктивного мислення та вмінь чіткого програмування та планування етапів роботи. Така потреба стратегічного мислення зумовлює актуальність створення функціональних моделей для виконання цілей та задач як побутового, так і професійного характеру. Уявлення про те, що моделювання та моделюючі системи є виключно технічно-інженерним надбанням є хибними, адже ці явища постають радше способом опису процесів спостереження, сприйняття та осмислення навколишнього світу людиною. Будучи складним та динамічним когнітивним процесом, усний переклад неможливий без чіткого упорядкування та конструювання мисленнєво-мовних процесів, а тому моделі перекладу постають ключовим поняттям теорії перекладу.

Однак, варто розуміти, що моделювання перекладацької діяльності не є стандартизованим та універсальним планом дій, а швидше допомагає перекладачам зрозуміти, що процес здійснення перекладу покладається в першу чергу не на мову, як явище та її можливостей опису явищ та подій, а на людину, як носія мови, з особливим підходом до розуміння світу та його процесів. Підтвердження такої тези знаходимо у статті Шермана Вілкокса та Барбари Шаффер про когнітивні моделі усного перекладу, де вони стверджують, що моделі перекладу «не є описом пасивної, механічної поведінкової діяльності, <...> а радше активним процесом творення значень на основі тверджень мовців» (переклад наш – І. А. Д.) (Wilcox, Shaffer, 2005: 27).

Відтак, цілком впевнено можна стверджувати, що розуміння моделей перекладу є своєрідним

фундаментом для успішного здійснення міжкультурної комунікації та якісного усного перекладу.

Аналіз досліджень. Термін «модель» не є новим та має множинні значення. В найширшому розумінні модель – це «певний образ об'єкта (зокрема, умовний чи уявний), що нас цікавить, або, навпаки – прообраз деякого об'єкта чи системи об'єктів» (Букліб). В такій перспективі цей термін застосовували ще давньогрецькі філософи та мислителі. В процесі наукової еволюції термін «модель» змінювався в залежності від потреб та підходів науковців до розуміння процесів та явищ в межах їх досліджень.

Так, математик Ілля Теплицький визначає модель як «матеріальний об'єкт або мислено уявлювальний об'єкт, який в процесі пізнання (вивчення) замінює собою реальний об'єкт-оригінал, і при цьому зберігає деякі важливі для даного дослідження риси. А математична модель – система математичних співвідношень, яка описує об'єкт (процес або явище)» (Теплицький, 2010).

Економічний термінологічний словник-довідник подає таке визначення моделі: «Відтворення, зображення, опис, імітація якого-небудь явища, процесу або об'єкта» (Бабенко та ін., 2013: 222).

Психологи Леонід Велитченко та Валентина Подшивалкіна визначають модель як «знаковий аналог фрагмента реальності, який виступає об'єктом пізнання і слугує засобом отримання нового знання» (Велитченко, Подшивалкіна, 2009: 19).

Анатолій Загнітко подає декілька визначень терміну модель, серед яких найбільш релевантним вважаємо наступне: «абстраговане поняття еталона або абстрагованого зразка граматичної, фонологічної або іншої системи і вияв найзагальніших характеристик певного мовного явища; абстрагована штучно створена лінгвіс-

тична реальна / ірреальна побудова, що відтворює своїми особливостями реальний прототип для вирішення лінгвістичних завдань» (Загнітко, 2012: 253).

Вітчизняні теоретики та практики перекладу подають свої підходи до розуміння та визначення поняття «модель перекладу», опираючись на його існуючі значення та враховуючи особливості здійснення перекладацької діяльності. Ключовими елементами при цьому постають розуміння моделі в перекладі не як статичної схеми, а радше змалювання гнучкого та активного процесу, пізнавальної діяльності, опис якої має дидактичну мету.

Тенденцію людиноцентризму та зміщення фокусу на мисленнєві процеси у вивченні процесу здійснення перекладу прослідковує Наталя Матківська. Так, досліджуючи моделі перекладу науковиця наголошує, що «на сучасному етапі розвитку перекладознавства теоретики все більше і більше звертають увагу на сам процес виконання перекладу, а саме дій, які перекладач виконує у процесі аналізу тексту оригіналу та створення нового тексту засобами мови перекладу» (Матківська, 2014: 281). За Іриною Труцуненко модель перекладу це «умовний опис ряду розумових операцій, виконуючи які, перекладач може здійснити переклад» (Труцуненко, 2011: 1), а Олена Селіванова пише, що «модель перекладу – це гіпотетичні абстрактні схеми процесу перекладу, метою побудови яких є спроба знайти пояснення перетворенню змісту, вираженого засобами однієї мови, на відповідний зміст, виражений засобами іншої мови» (Селіванова, 2006: 445).

Про гіпотетичність моделей перекладу говорить і Галина Кузенко, наголошуючи, що саме неможливість спостерігати за роботою свідомості перекладача постає найбільшою проблемою вивчення перекладацької діяльності. (Кузенко, 2016: 17).

Ймовірно саме складність відстеження діяльності усного перекладача, а також обмежена кількість ресурсів та матеріалів для дослідження (зокрема текстів дипломатичного дискурсу) пояснює те, що вітчизняні розвідки в основному зосереджені на моделях письмового перекладу.

Мета статті. Метою нашого дослідження є визначення поняття «модель перекладу» та висвітлення особливостей когнітивних, лінгвістичних та психолінгвістичних моделей синхронного та послідовного перекладу та особливостей їх застосування в рамках дипломатичного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. В рамках нашої розвідки подаємо власне опорне визначення центрального терміну «модель усного перекладу»

та визначаємо його як репрезентативну та динамічну схему представлення мисленнєвої діяльності усного перекладача, що має на меті опис процесу декодування перекладачем вихідної мови засобами цільової мови. З метою висвітлення особливостей функціонування моделей саме усного перекладу, зосередимо свою увагу на лінгвістичних, когнітивних та психолінгвістичних моделях усного перекладу.

Попри те, що лінгвістика в процесі свого становлення грішила тяжінням до спрощення перекладознавства до пошуку еквівалентів, не можливо не відзначити важливість лінгвістичного моделювання для опису перекладацьких трансформацій. Як зазначає Яна Бойко «Лінгвістична модель представляє процес перекладу як міжмовну інтерпретацію, трансформацію, перетворення тексту оригіналу без втрати змісту, зберігаючи еквівалентність. Головне завдання лінгвістичного моделювання полягає в побудові «схеми», «парадигми», «структури» перекладу, які умовно відображають усі процеси і маніпуляції з вихідним текстом». (Бойко, 2021: 3). Їхня ключова мета – пояснення мовної складової процесу здійснення перекладу. Лінгвістичні моделі усного перекладу «опираються на поняття семантики та прагматики <...>, а також пояснюють такі явища, як переклад багатозначних слів та фраз, використання контексту для здійснення перекладу та роль слухача в процесі перекладу» (ILoveLanguages, web-site). Розглянемо денотативно-ситуативну, інформаційну та трансформаційну лінгвістичні моделі перекладу.

Денотативно-ситуативна модель перекладу заснована на підході спільності явищ в навколишньому середовищі всіх людей, що дає можливість позначити чи описати абсолютно будь-яке явище під час перекладу. Згідно з цією моделлю перекладач осмислює ситуацію вихідної мови та знаходить (або описово створює) відповідний денотат у цільовій мові, який її описує. Навіть за умови різних способів опису ситуації та різних мовних маркерів переклад вважатиметься вдалим.

Інформаційна модель є яскравим прикладом саме моделі усного перекладу, адже стверджує, що кожне речення чи висловлювання містить певну інформацію, яка повинна бути передана носію іншої мови. На відміну від письмового перекладу, усний є лімітованим в часі, а тому інформаційна модель оцінює адекватність з перспективи передачі повідомлення, стверджуючи, що переклад здійснюється на інформаційному, а не мовному рівні, враховуючи інтелектуальні можливості мовців. Однак, цю модель перекладу

складно ідеалізувати, адже саме вона передбачає значні текстові втрати.

Трансформаційну модель перекладу розглядаємо на основі трансформаційно-генеративної граматики Ноама Хомського та підході, згідно з яким різні мови мають спільні граматичні структури, що зводить діяльність перекладача до підбору вдалих мовних трансформацій. Ця модель вдало демонструє міжмовну еквівалентність, створює базу для кращого розуміння граматичних трансформацій, способів перекладу безеквівалентної лексики тощо, але обмежена лише граматичними категоріями вихідної та цільової мов.

Загальним недоліком лінгвістичних моделей був розгляд виключно теоретичної сторони процесу здійснення перекладу, але вже у 70-их роках науковці почали обговорювати практичну сторону усного перекладу та особливості когнітивних процесів діяльності перекладача. Так, піонером когнітивної моделей перекладу стала французька вчена та усний перекладач-практик Даніка Селескович. Вона «однією з перших заговорила про когнітивні моделі перекладу мов та наголошувала на трискладовості його процесу» (Russel, 2005: 141): від вихідної мови, до сенсу, до цільової мови.

Свою когнітивну модель перекладу запропонував і Даніель Жіль, вона відома як «Модель зусиль» та зосереджена на описі когнітивних процесів під час здійснення синхронного перекладу. Автор стверджує, що «перекладач працює за умов динамічного перерозподілу уваги, що уможливорює раціоналізацію у використанні ресурсів робочої пам'яті у процесі обробки нової інформації» (Gile, 2009). В основі моделі Жіля лежить переконання, що «мозок перекладача-синхроніста одночасно виконує три операції: 1) сприймає і оброблює повідомлення вихідною мовою; 2) утримує в пам'яті попередні повідомлення; 3) породжує еквівалентні вихідним повідомлення цільовою мовою» (Демецька, 2019: 72). Ця модель є критично важливою, адже висвітлює труднощі здійснення синхронного перекладу, когнітивні навантаження на перекладача, а також необхідність правильного розподілу та конструктивної організації ментальних процесів здійснення перекладу.

Прогресивною вважаємо модель «Контролю уваги» розроблену науковцями Університету Пенсильванія Янпінг Донга та Пін Лі в основі якої лежить рівень володіння обома мовами, а також вправне використання стратегій перекладу, що націлені на контроль здійснення багатозадачної діяльності перекладача-синхроніста. Науковці стверджують, що відмінність їхньої моделі полягає у врахуванні когнітивних зв'язків, зокрема

того, що «структурний каркас мовно-модальних зв'язків враховує особливість регулярного і частого перемикання між прослуховуванням вихідної мови і перекладом повідомлення на цільову мову <...> та встановлює зв'язок між поняттями розподілу уваги, координації, використанням робочої пам'яті та обробки інформації в процесі здійснення усного перекладу» (Dong, Pi, 2020: 724–725).

Дуальна особливість психолінгвістичної моделі засвідчена ще в її назві, а тому говорячи про такий тип моделей Сергій Засекін наголошує, що вона «має брати до уваги і формальні вербальні аспекти – мовні ресурси, якими оперує перекладач, і невербальні психологічні ресурси механізмів його мислення, пам'яті, ментального лексикону, особливості устрою мозку тощо. Модель має враховувати їхню взаємодію з особливостями когнітивного стилю перекладача (аналітичний, синтетичний), а також пріоритетних каналів (аудіальний, візуальний, кінестетичний) його сприйняття та перероблення інформації» (Засекін, 2012: 68–69). Саме психолінгвістична модель найбільш повно описує процес здійснення перекладу, адже зосереджується як на мовних особливостях тексту та способів його відтворення іншою мовою, так і на психологічних особливостях здійснення професійної діяльності перекладачем, а також враховує особливості продукування перекладу, як окремого та унікального способу міжмовної комунікації.

Відтак, Ірина Труцуненко стверджує, що «психолінгвістична модель перекладу постулює, що здійснюючи процес перекладу, перекладач спочатку перетворює своє розуміння змісту оригіналу у свою внутрішню програму, а потім розгортає цю програму в текст перекладу. Оскільки внутрішня програма існує у формі суб'єктивного коду мовця, таке уявлення процесу перекладу включає два етапи – «переклад» з вихідної мови на внутрішній код і «переклад» із внутрішнього коду мовою перекладу» (Труцуненко, 2011: 1). Це зумовлює гармонійність підходу психолінгвістичної моделі, адже психолінгвістика зацікавлена у вивченні мовленнєвої діяльності з перспективи психічних та ментальних процесів, а переклад, зокрема усний, постає унікальною мовною діяльністю, що неможлива поза контекстом когнітивної діяльності перекладача.

В рамках психолінгвістичної моделі перекладу Владислава Демецька виокремлює адаптивну модель перекладу, як таку, що враховує не лише особливості здійснення перекладу, але й потреби цільової аудиторії, забезпечення здійснення екві-

валентного впливу на слухачів цільового тексту. Вона стверджує, що «спираючись на міжкультурні засади перекладознавства, саме адаптивна модель перекладу культурно зорієнтованих прагматичних типів текстів покликана відповісти на сучасні виклики психолінгвістики, прагмалінгвістики, теорії і практики перекладу й міжкультурної комунікації. <...> Психолінгвістичний аспект вивчення поняття адаптації в перекладі передбачає, в першу чергу, урахування реакції аудиторії вихідного тексту, яку необхідно відтворити в повному обсязі але вже для аудиторії цільового тексту» (Демецька, 2019: 73, 83). Попри те, що досягнення прагматичних та персуазивних цілей доволі часто виправдовує адаптивну модель, її недоліком залишається частковий ризик викривлення реалій картини світу вихідної мови.

Наша розвідка зосереджена, зокрема, на дослідженні функціонування ключових моделей перекладу в рамках дипломатичного дискурсу, а тому варто наголосити, що будучи особливим міжкультурним та міжнародним комунікативним полем, дипломатичний дискурс не може послуговатися виключно однією моделлю перекладу, так само, як і визначати домінантність однієї моделі над іншою. Дипломатична комунікація є складним процесом, зокрема через нашарування прихованих смислів та інтенцій мовців, використанням ріноманітних тактик та стратегій здійснення мовного впливу,

а також структурними особливостями дипломатичних текстів, таких як офіційність, чітка регламентованість, шанобливість тощо. Однак варто наголосити, що вдале міжмове дипломатичне спілкування забезпечує розуміння роботи різних моделей перекладу, а також єдність послуговання вдалих стратегій перекладу в рамках цих моделей. Відтак розуміємо, що досягнення адекватного усного перекладу уможливорюється завдяки відшліфуванню навичок синхронного та послідовного перекладів в межах функціонування наявних моделей перекладу.

Висновки. Таким чином, моделі перекладу формують теоретичну базу розуміння процесів здійснення перекладу та дають перекладачам-практикам чітке усвідомлення послідовності дій під час грамотної організації професійної діяльності. Варто зазначити, що і лінгвістичні, і когнітивні, і психолінгвістичні моделі перекладу мають свої переваги та недоліки, проте усі вони здійснили свого часу переворот в підході до розуміння процесу перекладу зокрема, та уможливили становлення перекладознавства, як самостійної науки загалом. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у поглибленому вивченні та окресленні моделей синхронного та послідовного перекладу, а також практичному висвітленні їх застосування, зокрема в рамках здійснення дипломатичного перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко. Я. В. Моделі перекладу в теорії перекладознавства. Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries. Vol. 1 : Collective monograph. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2021. 390 p. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/100/2560/5427-1?inline=1> (дата звернення: 27.12.2023).
2. Велитченко Л. К., Подшивалкіна В. І. Методологічні та теоретичні проблеми психології: програмний конспективний довідник. Одеса: СВД Черкасов, 2009. 281 с. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/1644/1/%D0%92%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D1%82%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3..pdf> (дата звернення: 27.12.2023).
3. Демецька В. В. Адаптивна модель перекладу в психолінгвістичному вимірі. *Psycholinguistics*. ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2019. Вип. 26(2). С. 70–90. URL: <https://dspace.kmf.uz.ua/jspui/bitstream/123456789/3371/3-Demetska.pdf> (дата звернення: 27.12.2023).
4. Економічний термінологічний словник-довідник. Уклад. А. Бабенко та ін. Дніпропетровськ, 2013. 460 с.
5. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. Донецьк : ДонНУ, 2012. 350 с.
6. Засекін С. В. Психолінгвістичні універсалії перекладу художнього тексту : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 272 с.
7. Кузенко Г. М. Переваги й недоліки загальновідомих моделей перекладу. *Науковий вісник ХДУ Серія Перекладознавство та міжкультурна комунікація*. 2016. № 4. С. 17–21. URL: <https://tsj.journal.kspu.edu/index.php/tsj/article/view/355/259> (дата звернення: 27.12.2023).
8. Матківська Н. А. Вибір моделі перекладу при відтворенні ідіолекту. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна*. 2014. Вип. 45. С. 281–283.
9. Поняття моделі та моделювання. Букліб. Студентська бібліотека : веб-сайт. URL: <https://buklib.net/books/24846/> (дата звернення: 27.12.2023).
10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
11. Теплицький І. О. Елементи комп'ютерного моделювання : навч. посібник. Кривий Ріг : КДПУ, 2010. 264 с.
12. Труцуненко І. І. Аналіз існуючих моделей навчання письмового перекладу. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Фаховий та художній переклад теорія, методологія, практика» 2011. Вип 77. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/47312> (дата звернення: 27.12.2023).

13. Dong Y, Li P. Attentional control in interpreting: A model of language control and processing control. *Bilingualism: Language and Cognition*, 2020. Vol. 23(4). pp. 716–728. doi:10.1017/S1366728919000786 URL: https://web.archive.org/web/20191217032616id_/https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/137EB8E3503975D452283BA42D12E60F/S1366728919000786a.pdf/div-class-title-attentional-control-in-interpreting-a-model-of-language-control-and-processing-control-div.pdf (дата звернення: 26.12.2023).
14. Gile D. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam: John Benjamins, 2009.
15. Linguistic Models of Interpretation. I love Languages: web-site. URL: <https://www.ilovelanguages.com/linguistic-models-of-interpretation/> (дата звернення: 26.12.2023).
16. Russel D. Consecutive and simultaneous interpreting. *Topics in Signed Language Interpreting: Theory and Practice* / ed. by T. Janzen. J. Benjamins Pub. Amsterdam, 2005. С. 27–50. URL: <http://intrpr.info/library/russell-consecutive-and-simultaneous-interpreting.pdf> (дата звернення: 27.12.2023).
17. Wilcox Sh., Shaffer B. Towards a cognitive model of interpreting. *Topics in Signed Language Interpreting: Theory and Practice* / ed. by T. Janzen. J. Benjamins Pub. Amsterdam, 2005. С. 27–50. URL: <http://intrpr.info/library/wilcox-shaffer-cognitive-model-of-interpreting.pdf> (дата звернення: 26.12.2023).

REFERENCES

1. Boiko. Ya. V. Modeli perekladu v teorii perekladoznavstva. [Models of translation in the theory of translation studies] Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries. Vol. 1 : Collective monograph. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2021. 390 p. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/100/2560/5427-1?inline=1> (дата звернення: 27.12.2023) [in Ukrainian].
2. Velytchenko L.K., Podshyvalkina V.I. Metodolohichni ta teoretychni problemy psykholohii [Methodological and theoretical problems of psychology]: prohramnyi konspektyvnyi dovidnyk. Odesa: SVD Cherkasov, 2009. 281 s. URL: <http://dspace.pdu.edu.ua/bitstream/123456789/1644/1/%D0%92%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D1%82%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3.pdf> (дата звернення: 27.12.2023) [in Ukrainian].
3. Demetska V.V. Adaptyvna model perekladu v psykholinhvistychnomu vymiri [Adaptive model of translation in the psycholinguistic dimension]. *Psycholinguistics*. DVNZ “Pereiaslav-Khmelnyskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody”, 2019. Vyp. 26(2). S. 70–90. URL: <https://dspace.kmf.uz.ua/jspui/bitstream/123456789/337/1/3-Demecka.pdf> (дата звернення: 27.12.2023) [in Ukrainian].
4. Ekonomichnyi terminolohichnyi slovnyk-dovidnyk. [Economic terminological dictionary-reference] Uklad. A. Babenko ta in. Dnipropetrovsk, 2013. 460 s.
5. Zahnitko A. P. Slovnyk suchasnoi linhvistyky : poniattia i terminy. [Dictionary of modern linguistics: concepts and terms]. Donetsk : DonNU, 2012. 350 c. [in Ukrainian].
6. Zasiakin S. V. Psykholinhvistychni universalii perekladu khudozhnoho tekstu [Psycholinguistic universals of literary text translation] : monohrafiia. Lutsk : Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky, 2012. 272 s. [in Ukrainian].
7. Kuzenko H. M. Perevahy y nedoliky zahalnovidomykh modelei perekladu [Advantages and disadvantages of well-known translation models.]. *Naukovyi visnyk KhDU Serii Perekladoznavstvo ta mizhkulturna komunikatsiia*. 2016. № 4. S. 17–21. URL: <https://tsj.journal.kspu.edu/index.php/tsj/article/view/355/259> (дата звернення: 27.12.2023) [in Ukrainian].
8. Matkivska N. A. Vybir modeli perekladu pry vidtvorenni idiolektu. [Selection of a translation model when reproducing an idiolect.]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia”*. Serii : Filolohichna. 2014. Vyp. 45. S. 281–283. [in Ukrainian].
9. Poniattia modeli ta modeliuвання.[Concept of model and modeling]. Buklib. Studentska biblioteka : veb-sait. URL: <https://buklib.net/books/24846/> (дата звернення: 27.12.2023) [in Ukrainian].
10. Selivanova O.O. Suchasna linhvistyka [Modern linguistics] : terminolohichna entsyklopediia. Poltava : Dovkillia-K, 2006. 716 s. [in Ukrainian].
11. Teplytskyi I. O. Elementy kompiuternoho modeliuвання [Elements of computer modeling]: navch. posibnyk. Kryvyi Rih : KDPU, 2010. 264 s. [in Ukrainian].
12. Trutsunenko I. I. Analiz isnuuyuchykh modelei navchannia pysmovoho perekladu. [Analysis of existing models of teaching translation]. *Materialy Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii “Fakhovy ta khudozhnii pereklad teorii, metodolohiia, praktyka”* 2011. Vyp. 77. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/47312> (дата звернення: 27.12.2023) [in Ukrainian].
13. Dong Y, Li P. Attentional control in interpreting: A model of language control and processing control. *Bilingualism: Language and Cognition*, 2020. Vol. 23(4). pp. 716–728. doi:10.1017/S1366728919000786 URL: https://web.archive.org/web/20191217032616id_/https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/137EB8E3503975D452283BA42D12E60F/S1366728919000786a.pdf/div-class-title-attentional-control-in-interpreting-a-model-of-language-control-and-processing-control-div.pdf (дата звернення: 26.12.2023).
14. Gile D. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam: John Benjamins, 2009.
15. Linguistic Models of Interpretation. I love Languages: web-site. URL: <https://www.ilovelanguages.com/linguistic-models-of-interpretation/> (дата звернення: 26.12.2023).
16. Russel D. Consecutive and simultaneous interpreting. *Topics in Signed Language Interpreting: Theory and Practice* / ed. by T. Janzen. J. Benjamins Pub. Amsterdam, 2005. С. 27–50. URL: <http://intrpr.info/library/russell-consecutive-and-simultaneous-interpreting.pdf> (дата звернення: 27.12.2023).
17. Wilcox Sh., Shaffer B. Towards a cognitive model of interpreting. *Topics in Signed Language Interpreting: Theory and Practice* / ed. by T. Janzen. J. Benjamins Pub. Amsterdam, 2005. С. 27–50. URL: <http://intrpr.info/library/wilcox-shaffer-cognitive-model-of-interpreting.pdf> (дата звернення: 26.12.2023).

Тетяна ДОНІЙ,
orcid.org/0000-0003-1450-8297
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна) 4tanya.d@gmail.com

МЕТАФОРИЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО ТЕКСТУ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ПЕРЕКЛАДАЧА ТА МЕТОДИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Метою цієї статті є з'ясувати маніпулятивний характер політичної метафори, обґрунтувати методи передачі метафор в політичних текстах українською мовою, проаналізувати перекладацькі трансформації в процесі перекладу метафор політичного тексту. Тексти політичного дискурсу сьогодні змінюють свої лінгвістичні та стилістичні особливості, що обов'язково треба брати до уваги в процесі перекладу текстів цього напрямку. Було обрано наступні методи дослідження: описовий метод, зіставний метод для порівняння спільного та відмінного у мові оригіналу та цільовій мові, метод аналізу та синтезу застосований для виокремлення та вивчення "політичної метафори" в англійських політичних текстах. Однією з характерних рис текстів політичного спрямування є високий рівень маніпулятивності, що становить значущу проблему для перекладача. Таким чином, для визначення оптимальної стратегії перекладу та вибору найефективніших тактик перекладу політичних текстів, важливо чітко розуміти механізми, за допомогою яких мова стає засобом впливу. Загалом виділяють 4 основні методи перекладу політичних метафор: 1. повний переклад метафори зі збереженням образу; 2. заміни на різних рівнях мовної структури (лексичний, морфологічний та синтаксичний); 3. переклад з додаванням або вилученням будь-якої лексичної одиниці метафори; 4. реметафоризація 5. деметафоризація (описовий переклад). В політичних текстах доволі поширені так звані соціальні метафори, а саме на спортивну або військову тематику, так як в обох сферах присутня боротьба, конкуренція, агресія, що властиво і для політичної діяльності. Кризові явища, які не мали аналогів до того, часто є джерелом появи метафоричних новотворів. Метафори спрощують і надають сенсу незрозумілим і складним явищам. Проте новотвори завжди ускладнюють процес перекладу, через тісний зв'язок з культурними, суспільними, політичними традиціями та реаліями, образність яких може бути незрозуміла для цільової аудиторії з причини відсутності цих явищ. Висновок. Метафора є важливим елементом політичного тексту, тому перекладач з особливою увагою повинен ставитись до вибору перекладацьких трансформацій в процесі передачі метафор цільовою мовою. Найефективнішими методами є прямий повний переклад метафор та реметафоризація. Найменш ефективним методом з найбільшою кількістю втрат є деметафоризація.

Ключові слова: політичний дискурс, політична метафора, переклад політичного тексту, перекладацькі трансформації.

Tetyana DONII,
orcid.org/0000-0003-1450-8297
Phd in Linguistics,
Assistant at the Department of Theory and Practice of Translation from English
Taras Shevchenko National University of Kyiv
(Kyiv, Ukraine) 4tanya.d@gmail.com

METAPHORIZATION OF POLITICAL TEXT: CHALLENGES FOR A TRANSLATOR AND METHODS OF PROBLEM SOLUTION

The purpose of the article is to analyze the manipulative nature of political metaphor, define methods of translation and translation transformations of the political texts. Political discourse today is changing its linguistic and stylistics features which must be taken into account by translators in the process of working with political texts. The following research methods were chosen: descriptive method, comparative method for comparing common and different in the original and target languages, analysis and synthesis methods applied to identify and study political metaphor in English political texts. Results. One of the characteristic features of political texts is high level of manipulateness, which poses a significant problem for a translator. Thus, to determine the optimal translation strategy and choose the most effective translation tactics for political texts, it's important to learn the mechanisms which make a language a means of influence. Overall, 4 main methods of translating political metaphors are identified: 1. Full translation of the metaphor with preserved image; 2. Replacement at different levels of linguistic structure (lexical, morphological and

syntactic); 3. Addition/omission 4. Remetaphorization 5. Demetaphorization (descriptive translation). In political texts, social metaphors are quite common, namely those related to sports or military topic, as both spheres involve struggle, competition and aggression, what is very typical for political activities. Crisis phenomena (as Brexit or Covid-19) that have no analogs often serve as a source of metaphorical neologisms. Metaphors simplify and give meaning to unclear and complex phenomena. However, neologisms always complicate the translation process due to their close connection with cultural, social, political traditions and realities. Their imagery may be quite unclear to the target audience because of the phenomena absence in the target culture. Conclusion. Metaphor is an important element of modern political text, so a translator should pay special attention to choosing translation transformations in the process of conveying metaphors into target language. The most effective methods are direct full translation of metaphor and remetaphorization. The least effective method with the greatest number of losses is demetaphorization.

Key words: political discourse, political metaphor, translation of political text, translation transformations.

Постановка проблеми. Політичний дискурс сьогодні все частіше відмовляється від офіційного тону. Такі зміни, безумовно, продиктовані тенденціями в суспільстві та вимогами публіки, яка вже не готова сприймати сухі факти і «голу» інформацію подану в чітко структурованому тексті з використанням складної термінології. Проте, навіть піддаючись на такі вимоги, політдискурс чітко дотримується своєї головної мети: отримати та утримати владу.

Актуальність цього дослідження зумовлена необхідністю вивчення великого спектру мовних стратегій і тактик, які використовуються сучасними політиками для маніпуляції свідомістю, з метою вибору найефективніших стратегій перекладу. Практично всі художні засоби, доволі ефективно і часто використовуються в сучасній політичній полеміці для створення додаткового змісту, підтексту, багатозначності тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематиці та складнощам перекладу цих явищ, присвячено багато робіт як українських дослідників, так і іноземних. Наприклад, та інші Політичний дискурс, засоби вираження його експресії та способи стає об'єктом дослідження вітчизняних та західних вчених, таких як Самохіна В., Маслофф А., Сейгун М., Гатчон Л., Льюїс П., Лакофф Дж., Вордак Р., Хаккер К., Елдан М., Славова Л., Яворська Г., Нагорна Л. та інші. В цьому дослідженні буде приділено увагу складнощам перекладу такого явища як метафора в текстах політичного дискурсу, а також буде проаналізовано можливі шляхи вирішення цих перекладацьких задач.

Метою статті є виокремлення та аналіз такого явища як метафора, що використовуються в текстах політичного спрямування для більш експресивного навантаження, задля вибору найбільш відповідної перекладацької стратегії.

Основний текст Стрімкий розвиток політтехнологій та рівень їхнього впливу викликає неабиякий інтерес і, часто, занепокоєння у суспільства. В Україні політична комунікація стає значимою

в період руйнування тоталітарної совітської системи і становлення нового демократичного устрою. В демократичних країнах вирішення політичних проблем, просування політичних поглядів і ідей на пряму залежить від вдалого формулювання і інтерпретації. Мова є одним з найголовніших чинників у здійсненні політичної діяльності і досягненні її мети – боротьби за владу та вплив на потенційну аудиторію. Так як політична реальність є комунікативною, увага до лінгвістичних засобів, що використовуються в політичному дискурсі є цілком зрозумілою. Дослідники наголошують на певних особливостях політичної комунікації, відзначаючи її інформативність, експресивність, інтертекстуальність, та, подекуди, агресивність. Однією з характерних рис текстів політичного спрямування вважають високий рівень маніпулятивності, що становить неабияку проблему для перекладача. Таким чином, для вибору вдалої стратегії перекладу політичних текстів, варто чітко визначити механізми, за допомогою яких мова стає засобом впливу, що допоможе перекладачу обрати найефективніші перекладацькі тактики.

Будь яка політична мовленнєва діяльність спрямована на масову аудиторію, яка, безсумнівно є, хоч і непрямим, але учасником процесу. Іде боротьба за вплив на аудиторію, і тому, тексти політичного дискурсу, особливо політичні промови, часто використовують метафору, метонімію, порівняння, фразеологізми та користуються іншими мовними засобами, яким властивий високий ступінь експресивності.

Лакофф і Джонсон дослідивши наскільки глибоко метафора увійшла в щоденне спілкування, дійшли висновку, що метафоричним є не лише спосіб, яким ми будемо навколишній світ, а й спосіб, яким інші люди будують його навколо нас. (Лакофф та ін, 1980) В політичному дискурсі метафора використовується для створення загального комунікативного простору з реципієнтами Метафора використовується в політичних текстах, особливо в промовах, дуже широко і для того є

причини. Метафора, безумовно, є найбільш ефективним засобом передачі експресії тексту без зайвого зосередження уваги реципієнта на певних важливих моментах. Створюючи образ навіть не у свідомому, а у підсвідомому, метафора функціонує на рівні символів в соціумі, що значно зменшує політичну відповідальність промовця за ті чи інші суперечливі висловлювання, так як вони можуть бути по різному інтерпретовані аудиторією. Таким чином, в процесі перекладу надзвичайно важливо зберегти цю прагматичну інтерактивну функцію метафори, намагаючись відтворити той самий ефект у підсвідомості цільового читача. Якщо використання метафори було вдалим, то мета буде досягнута, і вона надовго залишається в пам'яті аудиторії.

Загалом дослідники виділяють 4 основні методи перекладу політичних метафор (Седляр та ін, 2020).

1. Повний переклад метафори зі збереженням образу.

2. Заміни на різних рівнях мовної структури (лексичний, морфологічний та синтаксичний).

3. Переклад з додаванням або вилученням будь-якої лексичної одиниці метафори.

4. Реметафоризація, тобто заміна вихідної метафори іншою метафорою у перекладі.

5. Деметафоризація, тобто вилучення метафоричного значення висловлювання (описовий переклад).

Безумовно, приймаючи те чи інше перекладацьке рішення та обираючи спосіб перекладу, варто уважно вивчати контекст, так як доволі не часто в мові існує те чи інше явище в «чистому» вигляді. П. Ньюмарк, наприклад, закликає перекладати загальні метафори шляхом підбору ідентичної метафори з аналогічним образним змістом, адаптовані метафори під певну ситуацію вимагають таких самих прийомів адаптації в перекладі, а оригінальні метафори дослідник радить перекладати повним еквівалентним перекладом, щоб зберегти авторський стиль (Ньюмарк, 1988).

В політичних текстах доволі поширені так звані соціальні метафори, а саме на спортивну або військову тематику, так як в обох сферах присутня боротьба, конкуренція, агресія, що властиво і для політичної діяльності. Спортивні метафори доволі легко перекладати, якщо певний вид спорту популярний, а правила і термінологія відомі широкому загалу в країні цільової аудиторії, як то футбол, бокс, теніс та ін. Наприклад, метафори зі сфери боксу доволі часто зустрічаються, тому що яскраво передають відчуття нападу/захисту, жорсткості та агресії. Особливо

це притаманно виборчим кампаніям або кризовим політичним ситуаціям, де виникає протистояння між двома особами або політичними групами, як на боксерському рингу. Як тут не згадати слова В. Зеленського на адресу мера Києва В. Кличка: «Сказав би так: може бути нокаут» – I'd say: there might be knockout (Зеленський, 2022). Окрім натяку на боксерську кар'єру В. Кличка, ця метафора яскраво демонструє протистояння між центральною і київською владою. Нокаут в боксі – це сильний удар, поразка суперника, а в цьому контексті бажання продемонструвати домінуючість і вищий рівень влади. Переклад саме цієї цитати не викликає труднощів, тому що бокс – національний вид спорту в багатьох англійських країнах. Таким чином і підтекст, і контекст будуть зрозумілі цільовій аудиторії, незважаючи на необізнаність в деталях українських політичних реалій. В цьому випадку прямий переклад збереже і метафоричність, і відтворить зміст без втрат.

Під час виборів у Великобританії газети вийшли під заголовком: "The Gloves are off" (Daily Telegraph, 2007). Дослівно це можна перекласти, як «бій без рукавичок», проте метафоричність цього вислову змальовує символ дуже жорсткого, безкомпромісного бою голими руками. Для перекладу варто обрати прийом реметафоризації, тобто зробити заміну вихідної метафори, іншою, яка притаманна цільовій мові і зберігає ту ж концептосферу. В цьому випадку в перекладі можна використати наступні варіанти: «Бій на кулаках» або «Бої без правил».

Перекладацькі труднощі виникають коли використовуються соціальні цитати з видів спорту, які не розповсюджені на території цільової аудиторії, і, відповідно, не є зрозумілими. Так, наприклад, в американських політичних текстах часто зустрічаються метафори, пов'язані з бейсболом, який є дуже популярним в Америці: *a whole new ball game* (зовсім інша справа), *a ball park figure* (приблизна цифра), *to play ball* (снівцювати), *to be back at first base* (зробити перший крок/просунути вперед). В британському політичному дискурсі це-крикет: *to keep your eye on the ball* (сфокусуватись, приділяти увагу); *batting on a sticky wicket* (опинитись у важкій ситуації); *to play a straight bat* (в цьому випадку є два протилежних значення: 1) уникати прямої відповіді; 2) грати за правилами). В дужках надані варіанти перекладу з певною мірою нейтралізації, які передають значення, але не зберігають спортивну тематику. Якщо в цільовому тексті важливо зберегти спортивний контекст, і метафоричну основу, то варто пошукати інші варіанти перекладу, наприклад:

If military force were to be used, then that would be a completely different ball game – Якщо б були задіяні збройні сили, гра б йшла за новими правилами/в грі були б зовсім інший розклад.

If the bank refuses to play ball we won't be able to finish the project. – Якщо банк не вступить в гру/не буде грати в команді/не стане командним гравцем, ми не зможемо закінчити цей проект.

Появу нових метафор в політичних текстах можуть спричинити кризові явища в суспільстві, як то вихід Великої Британії з Євросоюзу, пандемія корона вірусу, війна в Україні тощо. Ситуації та явища, які не мали аналогів до того, завжди складні для сприйняття і усвідомлення, люди часто не знають як сприймати, і, як результат, не знають як реагувати на ту чи іншу кризову ситуацію, в якій вони опинились. Політолог М. Еделман зазначає, що метафори допомагають спростити та надати сенсу складним і незрозумілим явищам, які викликають занепокоєння у людей. Спроба зрозуміти, порівнявши нове для себе з вже звичним, на думку дослідників, може бути причиною виникнення великої кількості метафор (Елдеман, 2019). Проте, для перекладачів це – окремий виклик, бо адекватно передати новоутворення, ще з метафоричною основою, доволі складно. Нові метафори тісно пов'язані з культурними, суспільними, політичними традиціями та реаліями, образність може бути взагалі незрозуміла для цільової аудиторії з причини відсутності певних явищ в цільовій культурі.

Так, наприклад, Brexit (British exit) – вихід Британії з Євросоюзу, спричинив велику кількість метафор в усіх сферах суспільно-політичного життя: *leaving a golf club, escaping from prison, flying to the Moon, ordering at a restaurant, taking an egg out of an omelet, paying a bar bill*. Як зазначають самі британці, метафор більше, ніж, власне, рішень для цієї проблеми. Навіть цей невеликий перелік порівнянь демонструє, що повний переклад метафор не в усіх випадках адекватно передаватиме всі відтінки значення і, напевно, створить такий самий образ для цільової аудиторії, як наприклад: *leaving a golf club, flying to the Moon*. Окремим рядком в культурі Британії виділено чайні традиції, і, звісно, британці не оминули порівняння Брекзиту з чашкою чаю: *«If you leave the bag in, then over time the cup of tea itself as a whole gets stronger. And it might appear like the bag is getting weaker but it's now part of a stronger cup of tea. Whereas, if you take the bag out, the tea's now quite weak and the bag itself goes directly in the bin. (Акачтер, 2020)»*. В цьому випадку цілком доречним буде вибір методу повного перекладу метафори, який

без втрат відтворить зміст і образність порівняння. Проте, цікавим варіантом може бути одомашнення метафори для відтворення на символічному рівні, який завжди є більш емоційно-експресивним для цільової аудиторії.

Як було зазначено вище, метафора широко вживається в політичному дискурсі саме з метою впливу на аудиторію. Для прикладу візьмемо кілька цитат відомих британських та американських політиків, що містять метафори та можливі шляхи їх передачі. В своєму зверненні до конгресу Консервативної партії М. Тетчер казала: *«But I prefer to believe that certain lessons have been learned from experience, at we are coming slowly, painfully to an autumn of understanding.* – Я хочу вірити, що ми засвоїмо цей важкий урок і, повільно будемо наближатись до осені порозуміння» (Tacher, 1980). Прямий повний переклад цієї метафори цілком прийнятний, так як цільовій аудиторії буде зрозуміле і близьке порівняння з освітнім процесом – засвоїти урок, набути певний досвід чи знання. Сумніви може викликати метафоричний образ «autumn of understanding». В цьому випадку образ осені має як пряме значення, бо промова виголошувалась в жовтні, так і переносне, в якому осінь асоціюється з завершенням якогось процесу, як в природі із закінченням року. Деметафоризацію кінця цитати також може бути доречною (*прийдемо до порозуміння*), тому що ніяк не впливає на розуміння цілого вислову, проте, такий переклад спростить текст стилістично і зробить його не таким експресивним для цільової аудиторії.

44-й Президент США Б. Обама так само часто використовує експресивні засоби в своїх промовах. Наведемо кілька прикладів:

1. *«Let me make something clear: The United States military doesn't do pinpricks»* Обама, (2013) – *Дозвольте мені децю прояснити: Збройні сили США не дозволять дати їм ляпаса і не підуть геть»*. Перекладачем було використано антонімічний переклад, що певним чином змінює зміст оригінального тексту. «Pinpricks» дослівно означає «легкий укол/укол голкою/булавкою». Тож в тексті малось на увазі, що американська армія буде воювати на повну силу, а не наносити превентивні (слабкі) удари. Можливо використати два методи перекладу цієї метафори: 1. Прямий повний переклад, тобто зберегти образність метафори «голковколуювання», і додати модуляцію: «Армія США не займається «голковколуюванням», вона діє кардинальними методами». 2. Використати деметафоризацію, зробивши вибір на користь сенсу: « Армія США не воює в пів сили/

не наносить легких ударів». В своїй інавгураційній промові Б. Обама закликав американців: *“We must keep their eyes fixed on the horizon”* (Обама, 2009) – *Ми повинні тримати руку на пульсі*. Варто відмітити, що реметафоризацію перекладачем використано досить вдало, так як чітко передано сенс і збережено метафоричність тексту, а як результат і стиль тексту.

Висновки. При перекладі метафор політичного тексту використовується різноманітні трансформації. Практика показала, що вибір правильного еквівалента надзвичайно важливий при перекладі метафори, так як він може точно передати сенс метафори. Окрім сенсу, важливо зберегти образ метафори, тому що саме він відображає наміри мовця, іноді навіть приховані.

Повна заміна метафори на іншу, характерну для цільової мови, зі збереженням змісту – інший доцільний метод відтворення метафори. Якщо в цільовій мові існує стала метафора з таким самим, або близьким змістом, дуже бажано використати її, так як метод реметафоризації зберігає

ефект впливу на рівні символів і викликає образні асоціації.

Якщо повний переклад або прийом реметафоризації неможливо використати, варто спробувати зробити часткові заміни лексичному або морфологічному рівнях, намагаючись зберегти оригінал хоча б частково.

Метод деметафоризації є найменш бажаним, бо в цьому випадку є найбільші втрати в процесі перекладу. Застосовуючи прийом деметафоризації, перекладач ризикує втратити початковий намір мовця. Деметафоризація в будь якому випадку нейтралізує текст, робить його менш експресивним і емоційним, і таким чином зменшує силу впливу на аудиторію, що змінює саму мету політичного тексту. Цей метод доцільно застосовувати лише за умови повної відсутності інших варіантів перекладу.

Дослідження методів перекладу та перекладацьких трансформацій політичної метафори з огляду на її маніпулятивний характер, видається доволі перспективним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горіна О. В. Когнітивно-комунікативні характеристики американського електорального дискурсу республіканців : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2008. 23 с.
2. Зеленський В. Заява. Укрінформ: веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3717185-moze-butinokaut-zelenskij-obicae-zorstku-reakciu-na-zakrite-bomboshovise.html> (дата звернення 28.09.2023).
3. Седляр А. В. Буць Ж. В. Засоби відтворення політичної метафори при перекладі промов українських політиків французькою мовою. International scientific e-journal Logos. Online. 2020. Вип. 9. URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.09.21.html> (дата звернення 13.12.2023).
4. Slavova L. Borysenko N. Rendering cultural information in translation: english – ukrainian direction. Одеський лінгвістичний вісник. 2018. Вип. 11. С. 167–173.
5. Daily Telegraph, Election review: website URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/uknews/1481790/Gloves-are-off-for-the-dirtiest-election-in-our-history.html> (дата звернення 25.09.2023).
6. Edelman M. Brexit URL: <https://daily.jstor.org/many-metaphors-brexit> (дата звернення 27.09.2023).
7. Lakoff G. Johnson M. Metaphors we live. The University of Chicago Press, Ltd., London by The University of Chicago; 1980. 401 p.
8. Newmark P. Textbook of translation. Prentice Hall, 1988. 402 p.
9. Obama B. Address to the Nation on Syria (Washington D.C., September 10, 2013). URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/09/10/remarks-president-address-nation-syr> (дата звернення 10.09.2023).
10. Obama B. Inaugural Address (January 21, 2009). URL: <https://www.islamicity.org/3452/full-transcript-of-president-obamas-inaugural-speech> (дата звернення 10.09.2023).
11. Tacher M. Appealing to the Congress URL: <https://www.margarethatcher.org/document/104431> (дата звернення 15.09.2023).

REFERENCES

1. Horina O. V. (2008) Kohnityvno-komunikatyvni kharakterystyky amerykanskoho elektoralnoho dyskursu respublikantsiv [Cognitive-communicative characteristics of electoral discourse of Republicans] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk thesis abstract for obtaining the scientific degree of candidate of sciences : 10.02.04. Kharkiv, 23 [in Ukrainian].
2. Zelenskyi V. Zaiava. [Public appealing] Ukrinform: web-site. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3717185-moze-butinokaut-zelenskij-obicae-zorstku-reakciu-na-zakrite-bomboshovise.html> (data zvernennia 28.09.2023 [in Ukrainian]).
3. Sedliar A. V. Buts Zh. V. (2020). Zasoby vidtvorennia politychnoi metafory pry pereklyadi promov ukrainskykh politykiv frantsuzkoiu movoiu. [Methods of reproducing of political metaphor in the political speeches from Ukrainian into French] International scientific e-journal Logos. Online. #9. URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.09.21.html> (data zvernennia 13.12.2023) [in Ukrainian].

4. Slavova L. Borysenko N. (2018). Rendering cultural information in translation: english – ukrainian direction. Odeskyi lnhvistychnyi visnyk. Odesa linguistic Bulletin, 11. 167–173. [in English]
5. Daily Telegraph, Election review. web-site, URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/uknews/1481790/Gloves-are-off-for-the-dirtiest-election-in-our-history.html> (дата звернення 25.09.2023).
6. Edelman M. Brexit URL: <https://daily.jstor.org/many-metaphors-brexit> (дата звернення 27.09.2023).
7. Lakoff G. Johnson M. Metaphore we live. The University of Chicago Press, Ltd., London by The University of Chicago; 1980. 401 p.
8. Newmark P. Textbook of translation. Prentice Hall, 1988. 402 p.
9. Obama B. Address to the Nation on Syria (Washington D.C., September 10, 2013, URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/09/10/remarks-president-address-nation-syr> (дата звернення 10.09.2023).
10. Obama B. Inaugural Address (January 21, 2009) URL: <https://www.islamicity.org/3452/full-transcript-of-president-obamas-inaugural-speech> (дата звернення 10.09.2023).
11. Tacher M. Appealing to the Congress URL: <https://www.margarethatcher.org/document/104431> (дата звернення 15.09.2023).

Дун Цзі,

orcid.org/0000-0003-3985-7207

аспірантка кафедри германських мов

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

(Київ, Україна) 443803917@qq.com

ІНФОРМАЦІЙНО-АРГУМЕНТАТИВНІ АСПЕКТИ АНГЛОМОВНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

У світі англомовної політики створення іміджу політиків є ключовим фактором успіху. Воно дозволяє політикам сформувавши позитивний образ у свідомості виборців і підвищити їхню довіру. Це також важливо для підтримки зв'язку з населенням і розуміння його потреб.

Англомовні політичні дискурси – це мовні майданчики, на яких люди обговорюють політичні теми та формують політичну думку. Вони є важливим інструментом демократизму, оскільки дозволяють людям висловлювати свої погляди та думки, а також знайомитися з поглядами інших людей.

Англомовні політичні дискурси – це мовні картини світу, які створюються за допомогою широкого спектра мовних засобів. Вони не лише інформують про політичні події, а й формують політичну думку. Одним із найважливіших мовних засобів англомовних політичних дискурсів є метафора. Вона дозволяє реципієнту тексту побачити політичну ситуацію з нового ракурсу, що сприяє її глибшому розумінню.

Актуальність дослідження полягає в необхідності розуміння того, як мовні засоби англомовного політичного дискурсу впливають на формування політичної думки. Адже, політична дійсність не лише відображається в цих засобах, а й конструється за їх допомогою. Дослідження цих засобів дозволяє зрозуміти, як це відбувається.

Англомовний політичний дискурс є складним і багатограним феноменом, який не можна звести до простого обміну інформацією. Насправді, політичні тексти часто мають приховані цілі, такі як формування громадської думки або просування певних політичних ідей.

Автор приходиться до висновку, що англомовний політичний дискурс – це не просто спілкування за допомогою англійської мови, а англомовна взаємодія, яка визначається конкретними цілями та рамками, соціальними, мета-антропологічними, філософськими, світоглядними, психологічними, психіатричними, національно-культурними та ситуативними факторами.

Імідж політика – це його обличчя в очах суспільства. Він створюється з метою підвищення рейтингу політика та його партії, а також для підтримки взаєморозуміння з населенням.

Сучасні політичні тексти – це інструменти впливу на думку читача. Дослідження цих текстів дозволяє зрозуміти, як це відбувається.

Унікальність даного дослідження полягає в тому, що воно вперше пов'язує формування імпліцитних смислів у політичному дискурсі з використанням конкретних комунікативних стратегій, що підвищує переконливість політичного діяча та його рейтинг серед виборців.

Ключові слова: дискурс, політичний дискурс, англомовний політичний дискурс, стилістичні особливості, англійська філологія.

Dong Qi,

orcid.org/0000-0003-3985-7207

Postgraduate student at the Department of Germanic Languages

Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University

(Kyiv, Ukraine) 443803917@qq.com

INFORMATIONAL AND ARGUMENTATIVE ASPECTS OF ENGLISH POLITICAL DISCOURSE

In the world of English-speaking politics, creating the image of politicians is a key success factor. It allows politicians to form a positive image in the minds of voters and increase their trust. It is also important to maintain contact with the population and understand its needs.

English-language political discourses are language platforms where people discuss political topics and form political opinions. They are an important tool of democracy because they allow people to express their views and opinions and to learn about other people's views.

English-language political discourses are linguistic pictures of the world that are created using a wide range of linguistic means. They not only inform about political events, but also form political opinion. One of the most important

linguistic means of English-language political discourses is metaphor. It allows the recipient of the text to see the political situation from a new perspective, which contributes to its deeper understanding.

The relevance of the study lies in the need to understand how the linguistic means of English-language political discourse influence the formation of political opinion. After all, political reality is not only reflected in these means, but also constructed with their help. Studying these means allows you to understand how this happens.

English-language political discourse is a complex and multifaceted phenomenon that cannot be reduced to a simple exchange of information. In fact, political texts often have ulterior motives, such as shaping public opinion or promoting certain political ideas.

*The author comes to **the conclusion** that English-language political discourse is not just communication using the English language, but English-language interaction, which is determined by specific goals and frameworks, social, meta-anthropological, philosophical, worldview, psychological, psychiatric, national-cultural and situational factors.*

The image of a politician is his face in the eyes of society. It is created in order to increase the rating of a politician and his party, as well as to maintain mutual understanding with the population.

Modern political texts are tools for influencing the reader's opinion. A study of these texts allows us to understand how this happens.

The uniqueness of this research lies in the fact that for the first time it connects the formation of implicit meanings in political discourse with the use of specific communicative strategies, which increases the persuasiveness of a political figure and his rating among voters.

Key words: *discourse, political discourse, English-language political discourse, stylistic features, English philology.*

Постановка проблеми. У світі англomовної політики створення іміджу англomовних політиків є невід'ємною частиною конкурентної боротьби. Воно спрямоване на підвищення рейтингу як самого політика, так і його політичної партії. Це необхідно для підтримки взаєморозуміння у суспільстві та зворотного зв'язку з населенням.

Англomовні політичні дискурси – це мовні інструменти, які використовуються для обговорення політичних тем та формування політичної думки. Вони дозволяють людям висловлювати свої погляди та думки, а також знайомитися з поглядами інших людей. Це сприяє розвитку демократичного суспільства, в якому люди мають можливість брати участь у політичному житті.

Англomовні політичні дискурси, особливо англomовна публіцистика, використовують широкий спектр когнітивних, мовних, комунікативних засобів для передачі не лише явного, але й прихованого змісту. Одним із найважливіших засобів є англomовна метафора, яка підштовхує реципієнта тексту до асоціативного мислення. Це дозволяє йому зрозуміти політичну ситуацію набагато глибше, ніж просто прочитавши текст.

Актуальність цього дослідження обумовлена необхідністю розуміння того, як автори сучасних англomовних політичних текстів впливають на думку читача. Адже, політична дійсність часто відображається в мовних засобах англomовного політичного дискурсу. Дослідження цих засобів дозволяє зрозуміти, як це відбувається.

Аналіз досліджень. Серед сучасних дослідників, які займаються проблемою англomовного політичного дискурсу, можна виділити імена українських вчених О. Титаренко (Tytarenko et al., 2022) та П. Нестеренко (Нестеренко, 2023).

Згідно з П. Нестеренко, «англomовний політичний дискурс – це когнітивна система, яка спрямована на задоволення певних потреб політиків. Ці потреби можуть бути як усвідомленими, так і позасвідомими. Мета англomовного політичного дискурсу – усунути або зменшити психологічну напругу, яка викликана бажанням задовільнити ці потреби» (Нестеренко, 2023).

Можна погодитися з автором. Англomовний політичний дискурс як когнітивна система людини – це своєрідний «радар», який допомагає їй орієнтуватися у світі. Вона формується на основі особистих особливостей, досвіду та соціалізації. Когнітивна система визначає, як людина сприймає та розуміє світ, ставить перед собою цілі та приймає рішення. Вона також допомагає людині уникати когнітивного дисонансу, тобто невідповідності між її думками, переконаннями та діями (Нестеренко, 2023).

Мета статті – проаналізувати інформаційно-аргументативні аспекти англomовного політичного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Дослідження англomовного політичного дискурсу, який відображає сучасні політичні реалії та спирається на концепти «народ», «політика», «влада», «маніпуляція», «вплив» тощо, спрямоване на аналіз того, як цей дискурс формується та функціонує в певних політичних контекстах (Bell, 1995).

Політичні тексти мають специфічний характер, який проявляється в їхній дистанційності, ритуальності, індивідуально-колективному адресуванні та розосередженості адресата. Однак найважливішою ознакою політичного дискурсу є його агітаційний характер, який дозволяє впливати на думку та поведінку аудиторії (Sharieva, 2014).

Політична риторика – це мистецтво впливати на думку та поведінку аудиторії. Вона використовує мовні засоби для формування у реципієнта певного уявлення про політичний об'єкт, наприклад, про політичну партію чи політика. У цьому політичний текст схожий на рекламний, який також спрямований на формування у споживача позитивного ставлення до товару чи послуги.

Один з інформаційно-аргументованих аспектів англomовного політичного дискурсу полягає в тому, що політичні тексти, здавалося б, повинні доносити до аудиторії об'єктивну інформацію, але насправді їхня основна функція – переконати читача в тому чи іншому погляді на політичну дійсність.

Прагматичний аспект політичних і рекламних текстів полягає в тому, що вони використовують мовні засоби для впливу на думку та поведінку реципієнта. Цей вплив може бути спрямований на спонукання до певних дій, наприклад, голосування за політичну партію чи кандидата (Shapieva, 2014).

Ще один з інформаційно-аргументованих аспектів англomовного політичного дискурсу полягає в тому, що рекламний і політичний тексти – це інструменти маніпуляції. Вони використовують мову для того, щоб сформувати у реципієнта певне уявлення про товар, послугу, політичну партію чи політичного діяча. Це уявлення може бути не завжди об'єктивним, але воно впливає на думку та поведінку реципієнта (Strizhenko, 1983).

Вибір аргументів у політичному тексті залежить не від того, наскільки вони об'єктивно відображають реальність, а від того, як автор хоче вплинути на думку реципієнта. Автори політичних текстів використовують різні мовні засоби, такі як оціночні порівняння, метафори, епітети та риторичні питання, щоб викликати у реципієнта певні емоції та почуття. Ці емоції та почуття можуть бути спрямовані на підтримку певної політичної партії чи кандидата, або на критику інших політичних сил (Shapieva, 2014).

Таким чином, сучасні політичні тексти – це не просто повідомлення про факти, а інструменти впливу. Вони використовують мову для того, щоб переконати аудиторію в правомірності певної точки зору, навіть якщо вона є спірною та конкурує з іншими поглядами (Shapieva, 2014).

Інформаційно-аргументовані аспекти англomовного політичного дискурсу піднімають в цілому проблему дискурсу в філології.

Дозволимо собі розлогу цитату. За дослідницею Д. Шапієвою, «Дискурс» як поняття в лінгвістиці обумовлений понятійно та структурно. Систематичність кожного окремого виду дискурсу

дає можливість інтерпретувати текст, що входить до його складу, у певному напрямку, ґрунтуючись на мовній картині світу, що склалася в рамках даного дискурсу. Політичний дискурс, що будується на основі діалогу між автором, який пропагує певні політичні погляди, та широкою аудиторією читачів, радіослухачів та телеглядачів, може розглядатися як форма комунікативної взаємодії, що здійснюється мовними засобами, яка має політичний сенс і спрямована на пошук політичної позиції, узгодження намірів, виявлення взаємні інтереси. У цьому плані діалог між автором того чи іншого політичного тексту і читачем є реалізацією конкретної політичної програми і популяризацією певної інтерпретації політичної дійсності» (Shapieva, 2014).

Можна погодитися з автором. Дійсно, політичні дискурси – це мовні взаємодії, які мають політичний сенс і спрямовані на досягнення певних політичних цілей. Вони будуються на основі діалогу між автором, який пропагує певні політичні погляди, та аудиторією, яка може включати читачів, радіослухачів та телеглядачів (Shapieva, 2014).

Висновки. Отже, англomовний політичний дискурс – це не просто спілкування за допомогою англійської мови, а англomовна взаємодія, яка визначається конкретними цілями та рамками, соціальними, метаантропологічними, філософськими, світоглядними, психологічними, психіатричними, національно-культурними та ситуативними факторами.

Досліджуваний нами англomовний політичний дискурс – це особлива форма комунікації, спілкування, обміну інформацією та думками, яка має на меті інформувати широку англomовну аудиторію про політичні події та процеси, а також сформувати у неї певне бачення політичної англomовної дійсності, яке відповідає інтересам тих, хто створює цей англomовний політичний дискурс.

Імідж політика – це його обличчя в очах суспільства. Він створюється з метою підвищення рейтингу політика та його партії, а також для підтримки взаєморозуміння з населенням.

Сучасні політичні тексти – це інструменти впливу на думку читача. Дослідження цих текстів дозволяє зрозуміти, як це відбувається.

Унікальність даного дослідження полягає в тому, що воно вперше пов'язує формування імпліцитних смислів в англomовному політичному дискурсі з використанням конкретних комунікативних, розмовних, англomовних стратегій, що підвищує переконливість англomовного політичного діяча та його рейтинг серед виборців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bell, V. Negotiation in the workplace: The view from a political linguist. The discourse of negotiation: Studies of language in the workplace. Oxford : Pergamon. 1995.
2. Shapieva, D. Z. Lexico-stylistic means of expressing assessment in English-language political discourse. 2014.
3. Strizhenko, A. A. Pragmatic orientation of advertising. Pragmatic aspects of language functioning. 1983.
4. Тютаренко, О. Ю., Нестеренко, Р. О., & Гром, О. І. Actualization of the concepts of freedom among students. *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 26. Том 2. 2022. С. 115–118. http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/26/part_2/21.pdf (дата звернення: 24.12.2023)
5. Нестеренко, П. О. Від англomовних кібернеологізмів до ділової англійської мови. Проблема англomовного політичного дискурсу. Онлайн-лекція. Ніжин. 2023.

REFERENCES

1. Bell, V. (1995). Negotiation in the workplace: The view from a political linguist. The discourse of negotiation: Studies of language in the workplace.
2. Shapieva, D. Z. (2014). Lexico-stylistic means of expressing assessment in English-language political discourse.
3. Strizhenko, A. A. (1983). Pragmatic orientation of advertising. Pragmatic aspects of language functioning.
4. Tutyarenko, O. Yu., Nesterenko, P. O., & Grom, O. I. (2022). Actualization of the concepts of freedom among students. *Zakarpats'ki filolohichni studiyi*, 26. 2. 115–118. http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/26/part_2/21.pdf
5. Nesterenko, P. O. (2023). Vid anhlomovnykh kiberneolohizmiv do dilovoyi anhlis'koyi movy. Problema anhlomovnoho politychnoho dyskursu. [From English cyberneologisms to business English. The problem of English-language political discourse]. Onlayn-lektsiya. [in Ukrainian].

Маргарита ЖАДЛУН,
orcid.org/0000-0002-2965-0950
кандидат філологічних наук,
магістр

*Навчально-наукового інституту гуманітарних і соціальних наук
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
(Дніпро, Україна) ritazhadlun@gmail.com*

КОНЦЕПТ ПАРИЖ У ТВОРЧІЙ РЕЦЕПЦІЇ ІРЕНИ КАРПИ

Вербалізація іншокультурних концептів у мовотворчості українських митців є одним із фундаментальних джерел знань про ці ментальні утворення, оскільки з позиції носія мови відкриваються не лише специфічні риси таких концептів, пов'язані з ними ціннісно-поведінкові вияви етносу, але і їх індивідуально-авторське осянення, сформоване на злитті мови, культури та свідомості. Стаття присвячена лінгвістичному дослідженню концепту Париж у творчій реєпції сучасної української письменниці Ірени Карпи. Зазначено, що досліджуваний концепт, з одного боку, є ядровим концептом французької лінгвокультури, а з іншого, – вже тривалий час осмислюється та репрезентується у мовній картині світу українців. Спираючись на глибоке опрацювання вербалізації концепту Париж у межах прозового твору «Добрі новини з Аральського моря» Ірени Карпи, виокремлено основні репрезентанти концепту, як-от Париж – 152 апеляції, місто – 34 апеляції, столиця – 4 апеляції, парижанин і парижанка – разом 15 апеляцій, паризький – 48 апеляцій, по-паризьки – 2 апеляції, city of light (місто вогнів) – 1 апеляція, а також розглянуто його провідні концептуальні ознаки, а саме «Париж – простір моди та стилю», «Париж – олюднений простір», «Париж – гастрономічний простір», «Просторово-архітектурний образ Парижу», «Париж – освітній простір», «Париж – туристичний простір», «Париж – заробітчаний простір», «Париж – простір мрій і розчарувань», «Париж – небезпечний простір». Зроблено висновки, що місто у свідомості українців та індивідуальному осмисленні Ірени Карпи постає неоднозначним і суперечливим. Столиця Франції зачаровує своєю модою, гастрономією, туристичними атракціями, архітектурою, освітніми можливостями та водночас видається середовищем безробіття, безгрошів'я, нездійснених мрій, розчарувань і навіть терактів. Співвідношення цих протилежних поглядів на французьку столицю перегукується з опозицією «своє» – «чуже». Подальше дослідження концепту Париж варто здійснити на матеріалі останнього на сьогодні україномовного роману Ірени Карпи «Тільки нікому про це не кажи» з метою пошуку нових смислів, ідей та динаміки аналізованого концепту.

Ключові слова: *концепт, концептуальна ознака, вербалізація, Париж, Ірена Карпа.*

Marharyta ZHADLUN,
orcid.org/0000-0002-2965-0950
Candidate of Philological Sciences,
Master

*Educational Research Institute of Human and Social Sciences of Dnipro University of Technology
(Dnipro, Ukraine) ritazhadlun@gmail.com*

THE CONCEPT OF PARIS IN THE CREATIVE RECEPTION OF IRENA CARPA

The verbalization of foreign cultural concepts in the language of Ukrainian artists is one of the fundamental sources of knowledge about these mental formations, since from the point of view of a native speaker, not only the specific features of such concepts, the associated value and behavioral manifestations of the ethnic group, but also their individual authorial comprehension formed on the basis of the fusion of language, culture and consciousness are revealed. The article is devoted to the linguistic study of the concept of Paris in the creative reception of the contemporary Ukrainian writer Irena Karpa. It is noted that the studied concept, on the one hand, is a core concept of French linguistic culture, and on the other hand, it has long been comprehended and represented in the linguistic picture of the world of Ukrainians. Based on the in-depth study of the verbalization of the concept Paris within the prose work "Good News from the Aral Sea" by Irena Karpa, the main representatives of the concept are identified, such as Paris – 152 appeals, city – 34 appeals, capital – 4 appeals, Parisian man and Parisian woman – 15 appeals in total, Parisian (adj.) – 48 appeals, Parisian way (Parisian style) – 2 appeals, city of light – 1 appeal, and also examined its leading conceptual features, namely "Paris – the space of fashion and style", "Paris – a peopled space", "Paris – a gastronomic space", "Spatial and architectural image of Paris", "Paris – an educational space", "Paris – a tourist space", "Paris – a migrant space", "Paris – a space of dreams and disappointments", "Paris – a dangerous space". It is concluded that the city in the recognition of Ukrainians and in Irena Karpa's individual comprehension appears ambiguous and contradictory. The capital of France fascinates

with its fashion, gastronomy, tourist attractions, architecture, educational opportunities, and at the same time it seems to be an environment of unemployment, lack of money, unfulfilled dreams, disappointments, and even terrorist attacks. The correlation of these opposing views of the French capital resonates with the opposition of “ours” and “others”. Further study of the concept of Paris should be carried out on the basis of Irena Karpa’s latest Ukrainian-language novel, “Just Don’t Tell Anyone About It”, in order to find new meanings, ideas, and dynamics of the analyzed concept.

Key words: concept, conceptual feature, verbalization, Paris, Irena Karpa.

Постановка проблеми. Лінгвістична інтерпретація художнього дискурсу в широкому розумінні покликана потребою укладання словника мови письменника з опертям на фонетичні, словотвірні, морфологічні, лексичні, стилістичні, синтаксичні особливості його мови. Окремої наукової уваги у цьому ракурсі вартує студіювання концептосфери творчої особистості.

За словами Віталія Кононенка, «дослідження художнього дискурсу виявляє тяжіння, «прихильність» письменника високого рівня до тих чи тих концептуальних позицій. У таких концептах концентровано передається духовне кредо, ідейний стрижень його творчості, її визначальні вихідні принципи. Письменник може мати свій провідний концепт, що розкривається в його глибинному смислі через образний світ автора-наратора, разом із тим це концептуалізоване поняття може бути «прив’язане» лише до одного твору, не повною мірою виявляючи себе в інших текстах» (Кононенко, 2004: 25).

Значущими концептами для Тараса Шевченка виявилися *доля* і *слава*, для Лесі Українки – *надія* та *мрія*, для Михайла Коцюбинського – *страх* і *сміх* (Кононенко, 2004: 25–26).

Щодо творчості сучасних українських митців слова, вважаємо за доцільне сфокусуватися на мовосвіті Ірени Карпи. Відомо, що письменниця зі своєю родиною вже тривалий час мешкає у столиці Франції. Такий досвід, на нашу думку, яскраво відбивається на її авторській концептосфері, яка містить не лише концепти українського, а й французького дискурсу.

Аналіз досліджень. Нині філологічне осмислення прози Ірени Карпи, зокрема роману «Добрі новини з Аральського моря», є доволі розповсюдженим явищем. Так, Ірину Лоцинову зацікавили оказіональні лексеми цього твору (Лоцинова, 2023), Мирославу Крупку – типологія образів головних героїнь (Крупка, 2022) й автобіографічний вияв письменниці (Крупка, 2021). Ольга Деркачова дослідила локальний простір роману (Деркачова, 2021). Вероніка Житар проаналізувала функційно-стилістичні характеристики онімів (Житар, 2021). Рената Валюх опрацювала проблему андрогінності героїнь Ірени Карпи (Валюх, 2020). Раїса Тхорук зосередилася на дискурсах війни та тероризму в «Добрих новинах з Аральського моря» (Тхорук, 2019).

Мета статті – визначити концептуальні ознаки концепту *Париж* у творчій рецепції Ірени Карпи. Досягнення поставленої мети передбачало вирішення певних завдань: послуговуючись методом суцільного вибирання, дібрати текстові фрагменти з роману «Добрі новини з Аральського моря», в яких вербалізовано концепт *Париж*; використовуючи описовий метод, інвентаризувати виокремлений текстовий матеріал; послуговуючись семантичним аналізом, виявити провідні концептуальні ознаки досліджуваного концепту.

Виклад основного матеріалу. Концепт *Париж* є ядровим компонентом художньої концептосфери Ірени Карпи. За нашими підрахунками, частота апеляцій до нього на сторінках роману «Добрі новини з Аральського моря» становить понад 250 згадувань, що засвідчує його актуальність і цінність. Репрезентантами цього концепту вважаємо лексеми, як-от *Париж* – 152 слововживання; *парижанин* і *парижанка* – разом 15 слововживань; *місто* – 34 слововживання; *столиця* – 4 слововживання; *паризький*, *-а*, *-е*, *-і* – 48 слововживань; *по-паризьки* – 2 слововживання; *city of light* (місто вогнів) – 1 слововживання.

Комплексний аналіз вербальної репрезентації концепту *Париж* посприяв виявленню провідних концептуальних ознак досліджуваного концепту. Розглянемо їх наочно.

I. Париж – простір моди та стилю. Мода – важлива складова культурного життя паризького суспільства. У романі згадується про традиційний для міста Тиждень високої моди: «*Тротуаром до метро, повз терасу, на якій сиділа Рита, пройшла висока білява жінка ... з добре поставленою ходюю манекенниці. «А, ну так, Fashion Week же надворі»* (Карпа, 2019: 466). Змальовано, що мешканці столиці дотримуються модних тенденцій: «*...щастя істинної парижанки – носити плащ Burberry»* (Карпа, 2019: 45); «*Паралельно вона чомусь оцінювала свої нові кросівки. Наче все нормально: як у всіх у Парижі, білі Paul Smith із зеленим задником»* (Карпа, 2019: 510). Сміливість у виборі вбрання є виявом внутрішньої свободи французьких жінок: «*Одного Маша поки не могла собі дозволити: отак-от запросто накинути плащ на піжаму, щоби вийти до кав’ярні біля дому, як то роблять парижанки»* (Карпа, 2019: 453). Байдужість українців до світу

моди викликає у парижан подив: «*Як це ти ще не була у фундації «Луї Вітон»?* – жахався Теодор ... *Ти ж у Парижі вже он скільки. ... Але ж у фундації Картьє ти була?»* (Карпа, 2019: 438). Колірні вподобання містян стають колірними домінантами міста: «*Рита просто стовбичила в кабіні для примірок, а він закидав її усім можливим одягом. Чорним і сірим – іншому в Парижі місця не було*» (Карпа, 2019: 86); «*Коротковолоса, в традиційному для Парижа чорному одязі*» (Карпа, 2019: 236). Констатуємо, що у взятих за приклади контекстах світ паризької моди та стилю постає у вигляді найменувань брендів одягу, взуття, подій, культурно-мистецьких фундацій та колірних вподобань жителів міста.

II. Париж – олюднений простір. Ірена Карпа персоналізує образ міста завдяки зображенню його мешканців, а саме їхніх ціннісно-поведінкових орієнтирів, із-поміж яких повага до особистих кордонів: «*Тут, у цьому Парижі, всі зазвичай їздили з опущеними носами: хто в книжку, хто в дурнувату гру на телефоні. Роздивлялися тих, що їхали поряд, хіба божевільні*» (Карпа, 2019: 409); захопленість французькою мовою: «*Вона говорить французькою, як французка!*» (Карпа, 2019: 223); дотримання поведінкових ритуалів: «*Рита вже почала звикати до цих повітряних поцілунків: більшість французів не торкалися одне одного щоками, а тільки голосно цмокали*» (Карпа, 2019: 80); емоційна відвертість: «*...тут не треба було посміхатися при зустрічі з незнайомцями. Ходити з похмурою чи апатичною пикою було так само нормально, як із чорною парасолею на випадок дощу*» (Карпа, 2019: 207); легковажне ставлення до дружби: «*...французки, наплівши їй, яка вона прекрасна, які у них спільні погляди і пообіцявши разом пообідати на наступному тижні, зникають безвісти. То батько захворів, то непередбачувана нарада, то ще сто тисяч причин*» (Карпа, 2019: 319); не завжди прихильне ставлення до тварин: «*...собак у Парижі або безмежно люблять, або люто ненавидять, невротично відсмикуючи руки й ноги*» (Карпа, 2019: 319); упереджене ставлення до іноземців: «*Кожного разу, коли її недочують, не розуміють чи перепитують, Маші здається, що то вони навмисно. Типу, знай своє місце, білявка зі Сходу*» (Карпа, 2019: 430); нехтування правилами дорожнього руху: «*Рита нервово чекала на зелене світло на пішохідному переході, хоча в Парижі всі зважають лише на світло для автомобілів. Коли воно ще чи вже червоне, можна йти*» (Карпа, 2019: 12). Наведені текстові фрагменти ілюструють стереотипи

поведінки, особливості національного характеру та світосприйняття представників французького етносу.

III. Париж – гастрономічний простір. Гастрономія – важливий бік вербальної репрезентації концепту *Париж*. Мешканці столиці виявляють не аби яке зацікавлення їжею: «*Така собі геть традиційна французька родина ... Поки чекають на їжу, говорять про їжу. Поки їдять, говорять про те, що їли минулого тижня. Коли поїли, обговорюють, куди підуть їсти наступного тижня*» (Карпа, 2019: 433). Вони дотримуються певних харчових звичок: «*М-м-м, який смачний млинець із шоколадом. Якщо вмочити в каву, шоколад плавиться, і стає ще смачніше. ... ми так любимо. І круасани, і булки з шоколадом, і крепи*» (Карпа, 2019: 358). Оповідачка оприявнює культуру пиття мешканців Парижу: «*Париж ненавидить тверезість. Тут пили всі: баби й діди в надвечір'ї цмулили сансер під устриці, чоловіки в обід робочого дня брали бургундське до баранини, подружки під час шопінгу в «Вон Марше» знімали стрес у внутрішньому саду*» (Карпа, 2019: 567). Герої роману досить часто відвідують гастрономічні заклади, де смакують традиційними стравами та напоями: «*Стравою дня в брасерії «Suffren» сьогодні була форець із пюре та салатом. Ще була свинина в соусі з фенхелем*» (Карпа, 2019: 11); «*Ще в якихось там барчиках – заходила перехопити цибулевого супу зі склянкою бургундського чи тартар з доради і келих шампанського*» (Карпа, 2019: 78). Окрім цього, жителі столиці полюбляють ходити на базар: «*Базарний день – святе для парижанки*» (Карпа, 2019: 384); «*Частіше Рита купує на базарі морських равликів, чи цесарку, чи лосося, чи лангустинів, чи баранину, чи авокадо, чи гарбуз, чи порей*» (Карпа, 2019: 469). Вважаємо, що подані цитати засвідчують наявність у французів культу їжі та пиття, культури їх споживання.

IV. Просторово-архітектурний Париж. Ця іпостась досліджуваного концепту актуалізована через територіально-адміністративну впорядкованість міста: «*8-ий район, Рита часто тут раніше бувала: в магазинах на Буасі д'Англе, в ресторані братів Кост на Сент-Оноре*» (Карпа, 2019: 78), «*Ксюша отримала своє соціальне житло в 14-му районі*» (Карпа, 2019: 476); гідронім Сена, що позначає напрям руху: «*Хлоя пішла пішки в бік Сени*» (Карпа, 2019: 375), конкретизує місце подій: «*Сонячний ранок, алеї королівського парку гравій під ногами. ... Сена, міст Александра III*» (Карпа, 2019: 359), слугує простором для усамітнення: «*Хлоя ... покрокувала знову на набережну.*

Там відсапалася ... хутко доїла еклер і втупилася в Сену» (Карпа, 2019: 325), стає водним рубежем, який поділяє Париж на дві частини: «Іван куриє і радів вогням по той бік Сени» (Карпа, 2019: 267). Також у творі репрезентовано особливості османського архітектурного стилю: «Верхні поверхи османівських будинків, деколи навіть із крихітними вежами» (Карпа, 2019: 16); «...з'явилася помешкання на вулиці Сен-Пласід ... Рита відразу готова була його винайняти. Незважаючи на відсутність балкону, типово мікроскопічну османівську кухню» (Карпа, 2019: 34); «Вони у Парижі майже в кожному старому домі, ці каміни, і майже всі, здається, не працюють. Занімілі пащі кількаторічних османських звірів» (Карпа, 2019: 150); «...жити у крихітній *chambre de bonne* під самим дахом. ... Богдана може почуватися королевою Єлисейських полів» (Карпа, 2019: 198). Таким чином у «Добрих новинах з Аральського моря» вербалізовано просторово-архітектурну репрезентацію концепту Париж.

V. Париж – освітній простір. На сторінках роману, що вивчався, простежено репрезентацію французької столиці як осередку вищої освіти. До тканини твору вплетено назви таких відомих паризьких університетів, як *École des Beaux-Arts* – Школа витончених мистецтв: «... Ксюша вступила до паризького *Beaux-Arts*, тож все у неї мало бути добре. А фінансові проблеми тут були у всіх...» (Карпа, 2019: 475); *Sciences Po* – Інститут політичних досліджень: «В тому, що знову стане студенткою, Богдана анітрохи не сумнівалася: в той-таки *Sciences Po* конкурс для іноземців був значно гуманнішим, ніж для корінних французів» (Карпа, 2019: 540); *Sorbonne 3* – Університет Париж III Нова Сорбонна: «*Sciences Po* чи *Sorbonne 3*? Богдана повторювала, смакуючи на язичці, дві університетські назви...» (Карпа, 2019: 539); *École de Commerce* – Бізнес-школа та *Paris Dauphine* – Економічний університет Париж-Дофін: «Діти багатих батьків, що позакінчували хто *École de Commerce*, хто *Paris Dauphine* ... від самих назв яких Богдані хотілося тікати» (Карпа, 2019: 484); Паризька вища національна консерваторія музики й танцю: «Я взагалі-то не жив в Україні вже купу років. Поїхав вчитися в консу в Парижі – і засмоктало» (Карпа, 2019: 94).

VI. Париж – туристичний простір. Чи не найважливішою іпостассю міста в очах некорінних мешканців Франції постає його туристичне сприйняття, що, своєю чергою, відбивається у змістовому обсязі концепту. Туристичний образ

Парижу сформовано низкою топооб'єктів: *базилика Сакре-Кьор, Ейфелева вежа, Люксембурзький палац, собор Нотр-Дам, Лувр, музей Орсе, центр Помпідю, Люксембурзький сад, Марсове поле, сад Тюільрі* тощо. Ірена Карпа фіксує велику кількість охочих побачити місто: «*Натовп* довкола Хлої густішав. Коли вона вийшла на площу біля Сакре-Кьор, дивитися можна було тільки в синє небо з охайно вкесними в нього біло-сірими банями собору» (Карпа, 2019: 118); «... "*Dior*" у музеї декоративних мистецтв. Десь біля Лувру, прикинула Богдана по карті... *Черга до музею прямувала в нескінченність*» (Карпа, 2019: 439). Авторка змальовує типову поведінку іноземців на тлі різних туристичних атракцій: «*Марсові поля*. ... Богдана щосили задирає голову догори й не бачила ні азіатів із селфі-палками, ні російських туристок, що перевозилися для фото у височенні підбори. Богдана бачила лише її – величну, височенну, мережану. ... *Ейфелеву вежу*» (Карпа, 2019: 76); «В тому-таки Орсе ... біля велетенського вокзального годинника, на тлі якого невтомно селфілися російські й китайські туристи» (Карпа, 2019: 173). Усе сказане, з нашого погляду, цілком підтверджує доцільність виділення концептуальної ознаки «Париж – туристичний простір».

VII. Париж – заробітчанський простір. Вербальна репрезентація концепту об'єктивує місто у значенні заробітчанського простору. По-перше, Париж виявляється привабливим для пошуку роботи: «Хай ще ті, що переїхали на заробітки кілька років тому ... про запас затарилися китайським вбранням на Хмельницькому базарі» (Карпа, 2019: 193). По-друге, письменниця акцентує на процедурі працевлаштування іноземців в Парижі: «Єдине, що бути «без паперів», себто навіть із візою, але туристичною, без права на працю, виявилася серйознішою перепорою, ніж Хлоя собі уявляла» (Карпа, 2019: 120). По-третє, в тексті згадується, ким саме працевлаштовуються українці: «Вона працювала ... в арабських барах» (Карпа, 2019: 119), «Зазвичай українці шукають собі роботу в церкві» (Карпа, 2019: 119). Окрім цього, Ірена Карпа описує реальні труднощі, з якими стикаються українці під час роботи або її пошуку в Парижі, – це пригнічений емоційний стан: «Перший час я ... приходила додому після всіх цих прибирань, включала оперу і плакала» (Карпа, 2019: 119); непорядне ставлення роботодавців: «І, певно, ті, хто її (роботу. – М.Ж.) обіцяли, взяли з дядька гроші, а дядька кинули. Такі історії тут часто трапляються» (Карпа, 2019: 320); важкі умови праці: «Мало хто витримував

пекельний графік «Ательє Дюбошона» ... умови праці були такими, що ліпше було би народитись біороботами» (Карпа, 2019: 330).

VIII. Париж – простір мрій і розчарувань. Письменниця репрезентує два емоційно-оцінні сприйняття міста. Перше – пов'язане з мріями українців жити в Парижі: *«І тепер Рита жила у місті, яке більшість людства тільки розглядає на листівках і в кіно»* (Карпа, 2019: 319); почати там нове життя: *«...тут у неї точно все піде на злет. Богдана витягла корок із попередньо відкритої в барі коло метро пляшки і зробила величезний ковток за неї – за Ейфелеву вежу»* (Карпа, 2019: 76); підкорити Париж: *«Вона все думала... про тих самовпевнених юних митців із України, що, влаштувавши тут одну-єдину виставку, вже кричать удома, що підкорили Париж. «Поживіть тут із десяток років, тоді й подивимось анамнез...»* (Карпа, 2019: 329); бути схожою на парижанку: *«Сьогодні у Маши був знаковий день. Нарешті здійснилася давня мрія: Маши купила собі тренч Burberry»* (Карпа, 2019: 405). Друге – із крахом їхніх мрій через відсутність професійної реалізації: *«Вона все думала про Ніну, яка «ніким не стала тут за десять років»* (Карпа, 2019: 329); відсутність засобів для існування: *«Хлоя довго гуляє між рядами з овочами й готовою їжею, міркуючи, що би з їсти гарячого й поживного, аби воно ще помістилося в її щоденний харчовий ліміт: п'ять євро»* (Карпа, 2019: 322); невдачі в особистому житті: *«Спершу Рита пішла від нього до Івана, потім – від Івана до Парижа»* (Карпа, 2019: 105); втрату коханої людини: *«Тепер, після звістки про Басову смерть, в яку, зрештою, Хлоя так до кінця й не повірила, Париж перестав бути для неї бажаним причалом. Тепер її вже точно тут ніхто не чекав – ні на словах, ні на ділі»* (Карпа, 2019: 134).

IX. Париж – небезпечний простір. Вербальна репрезентація концепту *Париж* у «Добрих новинах з Аральського моря» об'єктивує столицю Франції як місто, де відбуваються терористичні акти: *«Повз кав'ярню з сиренами промчали три чи чотири поліцейські фургони з позначками «розмінування». Знову десь хтось заклад бомбу, чортів придурки з їхнім ІДЛом»* (Карпа, 2019: 453); *«– Святкуємо?... – стрепенулася Рита. – Зрештою, чом би й ні. – Угу, – Філіп махнув офіціантові. – Мені те саме. Новий*

теракт у місті. Справді, чому б не випити шампанського» (Карпа, 2019: 585). Розмови про теракти зображуються авторкою як щось буденне для мешканців Парижу: *«Дискусії про арабів, іммігрантів, терористів, ІДЛ та депортації надто часто розгорталися у них на кухні чи рецепції»* (Карпа, 2019: 334). Красномовними видаються слова емігрантки з однієї з арабських країн, яка гіпотетично розмірковує про теракт у Парижі: *«Якби я колись могла вибрати, де мені підірвати бомбу, це би явно були не клуби біля Республіки чи там аеропорти. ... Я би підірвала свою бомбу в «Воп Marche», клянусь вам. ... то істинне царство гріха і конс'юмеризму!»* (Карпа, 2019: 457). Вербалізаторами такої іпостасі Парижу виявилися бомба, підірвати бомбу, Батаклан, ІДЛ, теракт, терористи, араби, надзвичайна ситуація, ми всі помremo, розмінування, залишатися у безпечних місцях, утриматися від поїздок.

Висновки. Окреслені концептуальні ознаки концепту *Париж*, із-поміж яких «Париж – простір моди та стилю», «Париж – олюднений простір», «Париж – гастрономічний простір», «Просторово-архітектурний образ Парижу», «Париж – освітній простір», «Париж – туристичний простір», «Париж – заробітчаний простір», «Париж – простір мрій і розчарувань», «Париж – небезпечний простір», засвідчують, що місто у свідомості українців та індивідуальному осмисленні Ірени Карпи постає неоднозначним і суперечливим. З одного боку, столиця Франції зачаровує своєю модою, гастрономією, туристичними атракціями, архітектурою, освітніми можливостями, а з іншого, – видається середовищем безробіття, безгрошів'я, нездійснених мрій, розчарувань і навіть терактів. Співвідношення цих протилежних поглядів на французьку столицю перегукується з опозицією «своє» – «чуже», яка відбиває сприйняття українцями чужої французької мови, культури, етносу, менталітету, традицій, побуту. Результати здійсненого наукового пошуку показали, що концепту *Париж* відведено провідну роль у межах концептосфери Ірени Карпи, про що свідчить його широка репрезентативність. Перспективним вважаємо опрацювання роману Ірени Карпи «Тільки нікому про це не кажи», події якого також розгортаються у французькій столиці, з метою пошуку нових смислів, ідей та динаміки концепту *Париж*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Валюх Р. Ю. Проблема андрогінності в сучасній жіночій прозі: кваліфікаційна робота. Суми. 2020. 64 с.
2. Деркачова О. Паризький простір у творчості сучасних українських письменників: спроба самоідентифікації. *Ідентичність: текстуальні виміри*: монографія / за ред. О. Бігун. Івано-Франківськ: видавець Кушнір Г. М., 2021. 295 с.

3. Житар В. С. Реально-ірреальний онімний простір у творчості Ірени Карпи (мотиваційний аспект): дипломна робота. Чернівці, 2021. 103 с.
4. Карпа І. Добрі новини з Аральського моря: роман. Київ: Книголав, 2019. 592 с.
5. Кононенко В. Концепти українського дискурсу: монографія. Івано-Франківськ, 2004. 248 с.
6. Крупка М. А. «Дівчина зі Сходу»: типи жінок у романі Ірени Карпи «Добрі новини з Аральського моря». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2022. № 54. С. 156–159.
7. Крупка М. А. Жіночий персонаж як alter ego авторки у романі Ірени Карпи «Добрі новини з Аральського моря». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. 2021. Вип. 11(79). С. 163–165.
8. Лощина І. С. Оказіоналізми в романі Ірени Карпи «Добрі новини з Аральського моря». *Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах: XI Міжнародна наукова конференція: матеріали / укладання і загальна редакція О. К. Куварової*. Дніпро, 2023. С. 98–101.
9. Тхорук Р. Л. Тероризм, війна та еміграція в романі Ірени Карпи «Добрі новини з Аральського моря». *Україна у світових війнах та локальних конфліктах XX – на початку XXI століття*: зб. матеріалів XII Всеукраїнської науково-практичної конференції. Харків: ХНУРЕ, 2019. С. 95–97.

REFERENCES

1. Valiukh R. Yu. (2020). Problema androhinnosti v suchasni zhinochii prozi [The issue of androgyny in contemporary women's prose]: kvalifikatsiina robota. Sumy, 64. [in Ukrainian].
2. Derkachova O. (2021). Paryzkyi prostir u tvorchosti suchasnykh ukrainskykh pysmennykiv: sproba samoidentyfikatsii [Parisian space in the works of contemporary Ukrainian writers: an attempt at self-identification]. *Identychnist: tekstualni vymiry*: monohrafiia / za red. O. Bihun. Ivano-Frankivsk: vydavets Kushnir H. M., 295. [in Ukrainian].
3. Zhytar V. S. (2021). Realno-irrealnyi onimnyi prostir u tvorchosti Ireny Karpy (motyvatsiinyi aspekt) [Real-unreal onymic space in the work of Irena Karpa (motivational aspect)]: dyploмна робота. Chernivtsi, 103. [in Ukrainian].
4. Karpa I. (2019). Dobri novyny z Aralskoho moria [Good News from the Aral Sea]. Kyiv: Knyholav, 592. [in Ukrainian].
5. Kononenko V. (2004). Kontsepty ukrainskoho dyskursu [Concepts of Ukrainian discourse]: monohrafiia. Ivano-Frankivsk, 248. [in Ukrainian].
6. Krupka M. A. (2022). "Divchyna zi Skhodu": typy zhynok u romani Ireny Karpy "Dobri novyny z Aralskoho moria". ["Girl from the East": types of women in Irena Karpa's novel "Good News from the Aral Sea"]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia*, 54, 156–159. [in Ukrainian].
7. Krupka M. A. (2021). Zhinochyi personazh yak alter ego avtorky u romani Ireny Karpy "Dobri novyny z Aralskoho moria" [Female character as author's alter ego in Irena Karpa's novel "Good News from the Aral Sea"]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia": serii "Filolohiia"*, 11(79), 163–165. [in Ukrainian].
8. Loshchynova I. S. (2023). Okazionalizmy v romani Ireny Karpy "Dobri novyny z Aralskoho moria" [Occasionalisms in Irena Karpa's novel "Good News from the Aral Sea"]. *Leksyko-hramatychni innovatsii v suchasnykh slovianskykh movakh: XI Mizhnarodna naukova konferentsiia: materialy*. Dnipro, 98–101. [in Ukrainian].
9. Tkhoruk R. L. (2019). Teroryzm, viina te emihratsiia v romani Ireny Karpy "Dobri novyny z Aralskoho moria" [Terrorism, war, and emigration in Irena Karpa's novel "Good News from the Aral Sea"]. *Ukraina u svitovykh viinakh ta lokalnykh konfliktakh XX – na pochatku XXI stolittia: zb. materialiv XII Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Kharkiv: KhNURE, 95–97. [in Ukrainian].

УДК 811.161.2»255.4+81»373:821(410)+929.5
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-34>

Андріана ІВАНОВА,
orcid.org/0000-0002-1733-4416
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології
Ужгородського національного університету
(Ужгород, Україна) *andriana.ivanova@uzhnu.edu.ua*

Наталія ПОПОВИЧ,
orcid.org/0000-0001-6949-0771
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу
Ужгородського національного університету
(Ужгород, Україна) *nataliya.popovych@uzhnu.edu.ua*

Микола БІЛЕЙ,
orcid.org/0009-0006-4870-8704
студент факультету іноземної філології
Ужгородського національного університету
(Ужгород, Україна) *bilei.mykola@student.uzhnu.edu.ua*

ЛЕКСИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗОБРАЖЕННЯ КОРОЛІВСЬКОЇ РОДИНИ У ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОМОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ Р. ЛЕЙСІ «КОРОНА. КНИГА 1. ЄЛИЗАВЕТА ІІ, ВІНСТОН ЧЕРЧИЛЛЬ. СТАНОВЛЕННЯ МОЛОДОЇ КОРОЛЕВИ (1947–1955)»)

Статтю присвячено дослідженню лексичних та граматичних особливостей зображення королівської родини у перекладі. Дослідження проведено на матеріалі роману Роберта Лейсі «Корона. Книга 1. Єлизавета ІІ, Вінстон Черчилль. Становлення молодшої королеви (1947–1955)». Виявлено, що питання лексичних та граматичних особливостей у перекладі досконало вивчено і наразі досліджується багатьма вітчизняними науковцями та науковицями. Зазначено, що лексичні та граматичні особливості мов оригіналу та перекладу відіграють значущу роль при перекладі будь-якого типу дискурсу. Визначено, що для подолання лексичних та граматичних невідповідностей між мовами оригіналу та перекладу слід застосовувати різноманітні лексичні та граматичні перекладацькі трансформації. Подано перелік прикладів використання таких лексичних та граматичних перекладацьких трансформацій як контекстуальна заміна, компресія, декомпресія, описовий переклад, зміна порядку слів у реченні, антонімічний переклад, внутрішній та зовнішній поділи, вибір варіантного відповідника, калькування, перестановка слів, транспозиція та генералізація значення. Доведено, що при перекладі з англійської на українську мови слід використовувати компресію займенників, зважаючи на те, що їхнє використання в англійській мові більш поширене, ніж в українській. Висвітлено доцільне вживання контекстуальної заміни задля збільшення рівня зрозумілості та встановлення смислових зв'язків між різними лексемами та словосполученнями у тексті перекладу. Обстежено випадки вживання Богданою Носенко компресії та декомпресії як одних з основних перекладацьких трансформацій та вплив цієї перекладацької тактики на сприймання тексту перекладу та передачі першочергового задуму автора. Подано варіантні відповідники щодо усунення використання компресії у зазначених випадках. Виявлено випадки використання антонімічного перекладу, з'ясовано та описано особливості його використання у тексті перекладу. Зазначено вагомість заміни порядку слів у реченні, зокрема її вплив на формування речення та відмінності розташування членів речення у мові оригіналу та перекладу.

Ключові слова: переклад, лексикологія, граматики, перекладацькі трансформації, Корона, британська королівська родина, Єлизавета ІІ.

Andriana IVANOVA,
 orcid.org/0000-0002-1733-4416
 Candidate of Philological Sciences,
 Associate Professor at the Department of English Philology
 Uzhhorod National University
 (Uzhhorod, Ukraine) andriana.ivanova@uzhnu.edu.ua

Nataliya POPOVYCH,
 orcid.org/0000-0002-1733-4416
 Candidate of Philological Sciences,
 Associate Professor at the Department of Multicultural
 Education and Translation
 Uzhhorod National University
 (Uzhhorod, Ukraine) nataliya.popovych@uzhnu.edu.ua

Mykola BILEI,
 orcid.org/0009-0006-4870-8704
 student of the Faculty of English Philology
 Uzhhorod National University
 (Uzhhorod, Ukraine) bilei.mykola@student.uzhnu.edu.ua

**LEXICAL AND GRAMMATICAL PECULIARITIES OF THE ROYAL FAMILY'S
 DEPICTION IN TRANSLATION (BASED UPON THE UKRAINIAN TRANSLATION
 OF R. LACEY'S NOVEL "THE CROWN: THE OFFICIAL COMPANION,
 VOLUME 1: ELIZABETH II, WINSTON CHURCHILL, AND THE MAKING
 OF A YOUNG QUEEN (1947–1955)")**

The article is devoted to the study of lexical and grammatical peculiarities of the royal family in translation. The study is based upon the Ukrainian translation of Robert Lacy's novel "The Crown: The Official Companion, Volume 1: Elizabeth II, Winston Churchill and A Making of The Young Queen (1947–1955)." It has been established that the issue of lexical and grammatical particularities in translation has been thoroughly studied and is currently being researched by many Ukrainian scholars and scientists. It has been indicated that lexical and grammatical peculiarities of the source and target languages play a significant role in the translation of any type of discourse. It has been determined that various lexical and grammatical translation transformations should be used to overcome lexical and grammatical inconsistencies between the source and target languages. A list of examples of the usage of such lexical and grammatical translation transformations as contextual substitution, compression, decompression, descriptive translation, replacement, antonymous translation, inner and outer partitioning, synonymous substitution, calque translation, permutation, transposition, and generalization has been provided. It has been proved that compression of pronouns should be employed in translation from English into Ukrainian, given that their usage in English is much more widespread than in Ukrainian. It has been highlighted the expedient implementation of contextual substitution in order to increase the level of comprehensibility and establish semantic connections between different lexemes and phrases in the target text. The article has analysed the cases of Bohdana Nosenok's usage of compression and decompression as one of the principal translation transformations and the impact of this translation technique on the comprehension of the target text and the transmission of the author's primary intention. The alternative responses aimed at eliminating the usage of compression in indicated cases have been presented. The peculiarities of applying antonymous translation have been clarified and described. The grammatical importance of replacement, in particular, its impact on sentence formation and differences in the location of sentence members in the source and target languages, has been noted.

Key words: translation, lexicology, grammar, translation transformations, *The Crown*, British royal family, Elizabeth II.

Постановка проблеми. Впродовж понад тридцяти років незалежної України питання лексико-граматичної адекватності перекладу займало і по сьогоднішній день займає чільне місце серед вітчизняних перекладачів та дослідників. Особливої актуальності воно набирає саме у контексті художнього перекладу, де перед перекладачем постає завдання: зберегти первинний задум й особливий стиль автора та досконало передати

це у мові перекладу. А у випадку, коли текст оригіналу наповнений термінологією, а також складними лексемами та граматичними конструкціями, можна виокремити певні лексико-граматичні особливості та перекладацькі трансформації, застосування яких допомагає перекладачеві досягти перекладацької адекватності та еквівалентності.

Аналіз досліджень. Питання лексико-граматичних особливостей при перекладі було нео-

дноразово досліджено вітчизняними науковцями. Зокрема, можна виділити І. В. Корунця, що досліджував лексикологічні та лексико-граматичні аспекти перекладу (Корунець, 2003), Н. А. Лебедеву, Г. А. Бевзо, Г. Д. Малінську та О. В. Деменчу, які дослідили порівняльну лексикологію української та англійської мов (Лебедева, Бевзо, Малінська, 2022; Demenchuk, 2018) та А. В. Руду, що окреслила лексико-граматичні трансформації під час перекладу розмовної лексики англійської мови кінодискурсу (Руда, 2020).

Мета статті – визначити лексико-граматичні особливості роману Роберта Лейсі *The Crown: The Official Companion, Volume 1: Elizabeth II, Winston Churchill and A Making of The Young Queen (1947–1955)* та його українського перекладу Богдани Носенок, а також проаналізувати методи дотримання лексико-граматичної відповідності між текстом оригіналу та перекладу.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі, де з кожним роком видається все більше книжок, роль перекладача не втрачає своєї актуальності. Незважаючи на значні інновації у сфері сучасних технологій, до прикладу загальновідомий чат GPT, важливість людського перекладу зберігає свою значущість. Штучний інтелект може відтворити лексеми та граматичні конструкції тексту оригіналу у перекладі, проте досить поширеним є явище лексико-граматичної невідповідності, коли переклад неможливо назвати адекватним, адже він не відповідає нормам мови перекладу.

С. Гатчінгс стверджує, що «у межах (і за межами) перекладознавства добре відомо, що роль перекладача виходить за рамки звичайного технічного координатора комунікації або пасивного міжкультурного «посередника» (переклад наш. – Б.М.) (Hutchings, 2021), а Л. Венуті зазначає, що «більшість видавців, рецензентів і читачів вважають перекладений текст, прозовий чи поетичний, художній чи нон-фікшн, прийнятним, коли він читається вільно, коли відсутність будь-яких лінгвістичних чи стилістичних відмінностей робить його зрозумілим, створюючи враження, що [...] переклад насправді є не перекладом, а оригіналом» (переклад наш. – Б.М.) (Venuti, 2008: 1).

Що стосується роману «Корона. Книга 1: Єлизавета II, Вінстон Черчилль. Становлення молодої королеви (1947–1955)», то слід зазначити, що це видання написано історичним біографом Робертом Лейсі, автором бестселерів, який також є радником з історичних питань серіалу, дозволяє поглинути вглиб історії початку правління Єлизавети II, а в особливу атмосферу першого сезону

популярного серіалу можна поринути завдяки залаштуковим фотографіям, ретельно дослідженим історичним зображенням того часу та багато іншим деталям (Goodreads). Отже, у книзі вдало здійснений аналіз та порівняння елементів вигаданого та історично правдивого.

Для досягнення адекватного перекладу роману Богдана Носенок використала низку лексичних та граматичних перекладацьких трансформацій. Зокрема, це можна простежити саме під час зображення кохання та шлюбу Єлизавети II та принца Філіпа. Приклад цього знаходимо на самому початку роману, коли автор описує першу зустріч королеви та її обранця: *In reality, neither of the couple has ever been quite sure precisely where and when they first met* (Lacey, 2017: 17) – *Богдана Носенок переклала це так: Насправді вони обоє не пригадують ні час, ні місце першої зустрічі* (Лейсі, 2021: 17).

Чітко простежуємо, як перекладачка вдалася до таких перекладацьких трансформацій як антонімічний переклад, перестановка слів та контекстуальна заміна при перекладі *neither of the couple* на *вони обоє*. У наступному прикладі: *has ever been quite sure precisely* – *не пригадують* так само, було застосовано антонімічний переклад, контекстуальну заміну та компресію. На нашу думку, компресію щодо лексеми *precisely* можна було уникнути переклавши це словосполучення: *власне не пригадують*. Антонімічний переклад та контекстуальну заміну було застосовано і щодо *where and when* – *ні час, ні місце*. Окрім цього, щодо перекладу лексеми *met* – *зустрічі* перекладачка вдалася до транспозиції.

Деякі перекладацькі деталі постають, коли автор намагається занурити нас в приватний світ королеви Єлизавети II та принца Філіпа. Як у наступному реченні: *But they do recall exactly when they first took serious notice of each other* (Lacey, 2017: 17) – *Зате добре пам'ятають, коли по-особливому подивилися одне на одного* (Лейсі, 2021: 17).

Богдана Носенок при перекладі словосполучення *recall exactly* на *добре пам'ятають* використала перестановку слів, контекстуальну заміну та вибір варіантного відповідника. Щодо *they took serious notice* – *по-особливому подивилися* вона використала контекстуальну заміну та компресію. На нашу думку, компресія лексеми *first* була використана недоцільно, адже варіантний відповідник *вперше по-особливому подивилися* набагато краще передає першочерговий задум автора.

Однак, компресія була успішно застосована перекладачкою щодо особового займенника *they*,

який двічі був поданий автором у прикладі, адже англійські займенники «становлять найбільшу і найбільш неоднозначну групу слів через різні суперечливі визначення та класифікації в лексикографічних джерелах, що викликає труднощі в їх розумінні, вживанні та адекватному перекладі іншими мовами, зокрема українською» (переклад наш. – Б.М.) (Lytvynov, 2022: 15). Отже, більшість перекладачів вважають доцільним вдатися до компресії займенників у тому випадку, коли це не впливає на розуміння тексту перекладу.

Однією з найбільш сенсаційних подій, що сталися в британській королівській родині у XX столітті, є зречення Едуарда VIII, яке спричинило докорінні зміни в британській історії та вивело на політичну арену його молодшого брата короля Георга VI. За своє досить коротке життя він встиг стати не просто люблячим сином, чоловіком і батьком, а й водночас впливовим лідером Великої Британії та Співдружності націй у найскладніші часи історії людства – Другої світової війни (The Official Website of Royal Family).

Саме так у своєму романі описує його Роберт Лейсі. Водночас він не оминає і слабкі сторони короля, що були чітко зображені завдяки різним семантично забарвленим лексемам. Своєю чергою Богдана Носенок використовує низку лексичних та граматичних трансформацій для того, щоб досконало передати це в українському перекладі. Зокрема, це можна помітити у наступному прикладі: *Then George VI gamely clenches his jaw, twists his tongue around Philip's trio of titles, and rounds off the list with the highest honour in his gift, the Order of the Garter, with which Edward III first knighted his fighting companions in 1348* (Lacey, 2017: 16) – *Король починає заїкатися, коли намагається вимовити всі даровані титули Філіпа. Він завершує цей список найвищою відзнакою Великої Британії – Орденom Підв'язки, яким Едуард III вперше посвятив у лицарі свої товаришів по бою в 1348 році* (Лейсі, 2021: 16).

Як бачимо, перекладачка використала зовнішній та внутрішній поділ (коли намагається вимовити всі даровані титули Філіпа). На нашу думку, це допомогло тексту перекладу стати ближчим до оригіналу. Окрім цього, було застосовано компресію (*then; gamely clenches his jaw*), декомпресію (коли намагається вимовити; даровані; він; році), генералізацію значення (*George VI – Король; trio – всі*); перестановку слів (*Philip's [...] titles – титули Філіпа; fighting companions – товаришів по бою*); контекстуальну заміну (*twists his tongue around – починає заїкатися; in his gift – Великої Британії*), та описовий переклад (*knighted – посвятив у лицарі*).

У наступному прикладі натомість ми можемо виокремити різноманітні лексеми та словосполучення, спрямовані на розкриття світлих сторін короля Георга VI: *His secret to managing all these parts was that he remained consistently in style and at heart a Norfolk country gentleman* (Lacey, 2017: 40) – *Секрет його успішного виконання будь-якої з них полягав у тому, що він залишався незмінно – стилем та душею – джентльменом з Норфолку* (Лейсі, 2021: 40).

По-перше, Богдана Носенок застосувала тут контекстуальну заміну при перекладі *to managing all these parts – виконання будь-якої з них*. По-друге, у зазначеному фрагменті було здійснено перестановку слів: *his secret – секрет його та a Norfolk [...] gentleman – джентльменом з Норфолку*. По-третє, було використано декомпресію (успішного) та компресію (*parts; country*).

Особливу увагу у своєму романі Роберт Лейсі виділив суперечці, що виникла у 1952 році навколо прізвища Єлизавети II та її дітей. Для того, щоб передати основну думку автора та певні особливості тексту оригіналу, Богдана Носенок вдалася до низки лексичних та граматичних перекладацьких трансформацій, як-от: *It is not always realised that Queen Elizabeth II came to the throne as Elizabeth Mountbatten, and that for eight weeks it was quite true to say, as Lord Louis Mountbatten proudly boasted one night over dinner at Broadlands, "that the House of Mountbatten now reigned."* (Lacey, 2017: 72) – *Не завжди згадують про те, що королева Єлизавета II зійшла на трон як Єлизавета Маунтбеттен і була такою впродовж восьми тижнів. Та однієї ночі за вечерею в Бродлені лорд Луїс Маунтбеттен почав вихвалитися, що нині панував «Дім Маунтбеттенів»* (Лейсі, 2021: 72).

У цьому фрагменті ми чітко можемо виділити таку лексичну перекладацьку трансформацію як контекстуальна заміна: *realised – згадують та came – зійшла*. Окрім цього було застосовано зовнішній поділ, компресію (*it was quite true to say; proudly*), декомпресію (*була такою; почав*), калькування (*the House of Mountbatten – Дім Маунтбеттенів*) та заміну порядку слів у реченні (*as Lord Luis Mountbatten proudly boasted one night over dinner at Broadlands – та однієї ночі за вечерею в Бродлені лорд Луїс Маунтбеттен почав вихвалитися; «that the House of Mountbatten now reigned» – що нині панував «Дім Маунтбеттенів»*).

Висновки. Отже, у результаті зіставлення тексту оригіналу Роберта Лейсі *The Crown: The Official Companion, Volume 1: Elizabeth II, Winston Churchill and A Making of The Young*

Queen (1947–1955) з його українським перекладом Корона. Книга 1. Єлизавета II, Вінстон Черчилль. Становлення молоді королеви (1947–1955) у виконанні Богдани Носенок можемо зробити висновок, що для досягнення адекватного та еквівалентного перекладу перед перекладачем постає завдання доцільного застосування лексич-

них та граматичних перекладацьких трансформацій. Богдані Носенок вдалося передати першочерговий задум автора завдяки таким лексичним та граматичним перекладацьким трансформаціям як контекстуальна заміна (22%), компресія (22%), декомпресія (15%), перестановка слів (13%), антонімічний переклад (7%) та інші (21%).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник. Вінниця: Нова Книга, 2003. 448 с.
2. Лебедева Н.А., Бевзо Г.А., Малінська Г.Д. Порівняльна лексикологія української та англійської мов. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Том 33 (72). № 2. Ч. 2. С. 45–52. URL: https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/2_2022/part_2/2-2_2022.pdf#page=55 (дата звернення: 10.11.2023).
3. Demenchuk O. *Contrastive Lexicology of the English and Ukrainian Languages*. 2nd ed., rev. Rivne: RSUH, 2018. 146 p.
4. Руда А.В. Лексико-граматичні трансформації під час перекладу розмовної лексики англійської мови. *Львівський філологічний часопис*. 2020. № 7. С. 77–81. DOI: 10.32447/2663-340X-2020-7.13.
5. Hutchings S. Translation and the ethics of diversity: editor's introduction. *The Translator*. 2021. Vol. 27. P. 339–350. DOI: 10.1080/13556509.2022.2062108.
6. Venuti L. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. Second edition. London: Routledge, 2008. 336 с. DOI: 10.4324/9780203553190.
7. The Crown: The Official Companion, Volume 1: Elizabeth II, Winston Churchill, and the Making of a Young Queen. *Goodreads*. URL: https://www.goodreads.com/book/show/34974747-the-crown?from_search=true&from_srp=true&qid=L2gk3myXWE&rank=1 (дата звернення: 10.11.2023).
8. Lacey R. *The Crown: The Official Companion, Volume 1 Elizabeth II, Winston Churchill and the making of a young queen (1947–1955)*. Blink Publishing, 2017. 336 p.
9. Лейсі Р. Корона. Книга 1. Єлизавета II, Вінстон Черчилль. Становлення молоді королеви (1947–1955) / пер. з англ. Богдани Носенок. Харків: Фоліо, 2021. 317 с.
10. Lytvynov, O. Rendering English Universal Pronouns into Ukrainian: a Corpus Approach. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University*. 2022. Series 9. P. 14–36. DOI: 10.31392/NPU-nc.series9.2022.24.02.
11. George VI (r. 1936–1952). *The official website of the Royal Family*. URL: <https://www.royal.uk/george-vi> (дата звернення: 10.11.2023).

REFERENCES

1. Korunets, I. V. (2003). *Teoriia i praktyka perekladu (aspektnyi pereklad): Pidruchnyk [Theory and practice of translation (aspects of translation)]*: pindruchnyk. Vinnytsia: Nova Knyha [in Ukrainian].
2. Lebedieva, N. A., Bevzo, H. A., Malinska, H. D. (2022). Porivnialna leksykolohiia ukrainkoi ta anhliiskoi mov [Comparative lexicology of the Ukrainian and English languages]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Zhurnalistyka*, 33 (72), 45–52. URL: https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/2_2022/part_2/2-2_2022.pdf#page=55 (date of application: 10.11.2023) [in Ukrainian].
3. Demenchuk, O. (2018). *Contrastive Lexicology of the English and Ukrainian Languages*. 2nd ed., rev. Rivne: RSUH.
4. Ruda, A. V. (2020). *Leksyko-hramatychni transformatsii pid chas perekladu rozmovnoi lekshyky anhlovnoho dyskursu [Lexical and grammatical transformations in the translation of colloquial vocabulary in English discourse]*. *Lvivskiy filolohichnyi chasopys*, 7, 77–81. DOI: 10.32447/2663-340X-2020-7.13 [in Ukrainian].
5. Hutchings, S. (2021). Translation and the ethics of diversity: editor's introduction. *The Translator*, 27, 339–350. DOI: 10.1080/13556509.2022.2062108.
6. Venuti, L. (2008). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. Second edition. London: Routledge. DOI: 10.4324/9780203553190.
7. The Crown: The Official Companion, Volume 1: Elizabeth II, Winston Churchill, and the Making of a Young Queen. *Goodreads*. URL: https://www.goodreads.com/book/show/34974747-the-crown?from_search=true&from_srp=true&qid=L2gk3myXWE&rank=1 (date of application: 10.11.2023).
8. Lacey, R. (2017). *The Crown: The Official Companion, Volume 1. Elizabeth II, Winston Churchill and the making of a young queen (1947–1955)*. Blink Publishing.
9. Leisi, R. (2021). *Korona. Knyha 1. Yelyzaveta II, Vinston Cherkhyl. Stanovlennia molodoi korolevy (1947–1955) [The Crown: The Official Companion, Volume 1 Elizabeth II, Winston Churchill and the making of a young queen (1947–1955)]*. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
10. Lytvynov, O. (2022). Rendering English Universal Pronouns into Ukrainian: a Corpus Approach. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University*, 9, 14–36. DOI: 10.31392/NPU-nc.series9.2022.24.02.
11. George VI (r. 1936–1952). *The official website of the Royal Family*. URL: <https://www.royal.uk/george-vi> (date of application: 10.11.2023).

УДК 821.131.1.09'06-31

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-35>**Дарина ІГНАТЕНКО,**
*orcid.org/0000-0003-4580-1058**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романо-германської філології та зарубіжної літератури
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна) daryna.ignatenko@ukr.net*

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ТВОРАХ ЕЛЕНИ ФЕРРАНТЕ В КОНТЕКСТІ ПОСТМОДЕРНІСТИЧНОЇ ПОЕТИКИ

У статті в межах постмодерністичної парадигми розглядається проблема ідентифікації особистості у творчості сучасної італійської письменниці Елени Ферранте. Однією з визначальних рис постмодерністичної поетики є деперсоналізація, зумовлена кризовими явищами у питаннях особистісної ідентифікації і самовизначення. Деперсоналізація стосується як постаті самого автора, так і героїв (художнього) твору. Такі науковці як Ж. Дерріда, М. Фуко, У. Еко, Р. Барт передусім переосмислюють роль і функцію автора у сприйнятті та інтерпретації тексту.

*Питання визначення і деперсоналізації особистості відбувається на рівні автора і на рівні текстів романів Елени Ферранте. З'ясовано, що приховування справжньої особистості Елени Ферранте передусім слугує постмодерністській концепції про невтручання автора у свої твори після їхнього завершення, що відображається у роботі «La frantumaglia». У цій праці стверджується думка про те, що автор існує тільки тоді, коли пише твір, після того як він завершений – він існує самостійно і автор жодним чином не впливає на його інтерпретацію. Кожен літературний твір є результатом своєрідного колективного інтелекту. Постійна мінливість, роздвоєність і неможливість чітко ідентифікувати своє «Я» притаманні героїням романів Елени Ферранте. Основу такого світовідчуття формує поняття *frantumaglia*, яке можна тлумачити як стан, за якого людину роздирають протиріччя і вона не може усвідомити цілісності своєї натури, а натомість відчуває розмитість своєї особистості або ототожнює себе із кимось іншим, що перегукується з основними положеннями постмодерністичної естетики. Причиною певної роздвоєності чи фрагментарності героїнь у творах Елени Ферранте майже завжди є страх, передчуття чогось трагічного і невідворотного, що часто пов'язане з дитячими травмами, екзистенційними питаннями, зовнішніми обставинами.*

Ключові слова: автор, поетика, *frantumaglia*, фрагментарність особистості, деперсоналізація.

Daryna IHNATENKO,
*orcid.org/0000-0003-4580-1058**Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Romance and Germanic Philology and World Literature
Vasyl' Stus Donetsk National University
(Vinnytsia, Ukraine) daryna.ignatenko@ukr.net*

THE IDENTIFYING PERSONALITY PROBLEM IN ELENA FERRANTE'S NOVELS IN THE CONTEXT OF POSTMODERNIST POETICS

The article examines the problem of personality identification in the works of contemporary Italian writer Elena Ferrante within the postmodern paradigm. One of the defining features of postmodern poetics is depersonalization, caused by the crisis in personal identification and self-determination. Depersonalization refers to both the author's personality and the characters of the (fictional) work. Such researchers as J. Derrida, M. Foucault, U. Eco, and R. Barth primarily reconsider the role and function of the author in text perception and interpretation.

The study of personality identification and depersonalization occurs on both the authorial and textual levels of Elena Ferrante's novels. It is clarified that the concealment of Elena Ferrante's true identity primarily serves the postmodernist concept of the author's non-interference in their works after their completion, as reflected in the work «La frantumaglia». This work asserts the idea that the author exists only when writing a piece, and after its completion, it exists independently, with the author having no influence on its interpretation. The constant variability, duality, and the impossibility of clearly identifying one's «self» are characteristic of the heroines in Elena Ferrante's novels. The basis of such a worldview is formed by the concept of «frantumaglia», which can be interpreted as a state in which a person is torn apart by contradictions and cannot comprehend the wholeness of their nature. Instead, they feel the blurriness of their personality or identify themselves with someone else, aligning with the fundamental tenets of postmodern aesthetics. The cause of a certain duality or fragmentation in the heroines in Elena Ferrante's works is almost always fear, a premonition of something tragic and inevitable, often related to childhood traumas, existential questions, or external circumstances.

Key words: author, poetics, *frantumaglia*, fragmentation of identity, depersonalization.

Постановка наукової проблеми. Питання необхідності і доцільності осмислення мистецької творчості в контексті певної епохи, художньої парадигми чи напряму є складним і викликає, особливо в останні десятиліття, численні дискусії. Передусім це зумовлено суттєвою зміною поглядів на такі поняття як *автор* і *текст* у другій половині ХХ ст., а саме у період становлення постмодерної поезики. Відповідно до цього постає автора не повинна бути визначальною і загалом вартою уваги читача (інтерпретатора) у розумінні тексту написаного ним твору. Такий підхід є цілком слушним, адже розкриває перед реципієнтом мистецького твору множинність різних тлумачень, смислів і підтекстів. Однак з іншого боку, світогляд кожного письменника (митця) формується у межах певного культурно-історичного простору і свідомо чи підсвідомо автор виявлятиме його у своїх творах.

Однією з визначальних рис постмодерністичної поезики є деперсоналізація, зумовлена кризовими явищами у питаннях особистісної ідентифікації і самовизначення. Деперсоналізація стосується як постаті самого автора, так і героїв (художнього) твору. У цьому контексті вивчення творчості і постаті самої Елени Ферранте, сучасної італійської письменниці, яка ось уже понад 30 років є предметом численних літературних дискусій і журналістських розслідувань, не втрачає своєї **актуальності**.

Аналіз досліджень. Перший роман Елени Ферранте «L'amore molesto» («Неспокійне кохання») був опублікований у 1992 р. Однак особливу увагу літературознавців вона привернула до себе після виходу «Неаполітанського квартету» (Neapolitan Novels) у період 2011–2014 рр., що було зумовлено як художньою цінністю самих романів, так і приховуванням справжньої особи авторки і уникненням будь-якої публічності (досі від письменниці не надійшло жодного офіційного підтвердження чи спростування інформації стосовно того, чи є ім'я Елена Ферранте справжнім її іменем, чи творчим псевдонімом).

Така закритість авторки спричинила, з одного боку, активні пошуки реальної особи, яка криється за іменем Елени Ферранте, а з іншого – ґрунтовний аналіз її творчого здобутку. Спроби знайти справжню письменницю завершилися гучними заявами італійського журналіста газети Il Sole 24 Ore Клаудіо Гатті, який опублікував результати свого розслідування у The New York Review of Books в жовті 2016 р. (Gatti, 2016), що викликало неоднозначну оцінку у читачів. З одного боку це розцінювалося як втручання в особистий простір,

з іншого – як закономірний результат популярності письменниці, про яку читачі воліють знати якомога більше. Звісно, не лише журналістів цікавить питання авторства творів Елени Ферранте. Так, у 2018 році було проведене наукове дослідження стилю Елени Ферранте за допомогою статистичних інструментів і методів, в результаті якого учені дійшли висновку, що Доменіко Старноне є саме тим письменником, чий профіль найбільш близький до профілю Елени Ферранте (Savoy, 2018). Проте, оскільки сам письменник не підтверджує ці висновки, питання авторства романів Елени Ферранте залишається відкритим.

Що стосується романів Елени Ферранте, то вони вивчаються дослідниками у різних аспектах постмодерністичної поезики: проблеми авторства (Bojar, 2018; Richardson, 2022; Savoy, 2018), ідентифікації особистості (Ferrara, 2020), феміністичної проблематики і сексизму (Taheri, Salami, 2021), постмодерного переосмислення історії (Taheri, Salami, 2023) та ін. Також у 2017 р. у Падуї було проведено міжнародну конференцію, присвячену творчому методу і доробку Елени Ферранте (Drawing Elena Ferrante's Profile, 2018).

Мета статті – дослідити особливості визначення та ідентифікації особистості у романах Елени Ферранте крізь призму постмодернізму.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проблеми визначення і деперсоналізації особистості у творчості Елени Ферранте передбачає два етапи. На першому етапі варто з'ясувати, як і навіщо нівелюється індивідуальність на авторському рівні. Другий етап передбачає виявлення мотивів і образів, які демонструють фрагментарність особистості, її роздвоєність і невизначеність безпосередньо у романах автора.

Одними з ключових рис постмодернізму є поняття деперсоналізації і фрагментарності особистості, що традиційно пов'язуються з роботами Ж. Дерріда, М. Фуко, У. Еко, Р. Барта, які передусім переосмислюють роль і функцію автора у сприйнятті та інтерпретації тексту. Як зауважує Дубравська З.Р., розглядаючи текст як автономний об'єкт, вони наголошували на його повній незалежності від суб'єктивних категорій автора й читача (Дубравська, 2015: 160).

Так, Ж. Дерріда визначає текст як єдино можливу форму реальності і розробляє поняття деконструкції, яка є не стільки теорією про тексти, скільки практикою читання і трансформації текстів, де процес відстеження відмінностей породжує інші тексти, пов'язані з попередніми (Aylesworth, 2015). М. Фуко тлумачить авторство як функцію тексту і зауважує, що «Автор – це

не джерело значень, які вибудовують твір; автор не випереджує своїх творів, він є тільки певною функціональною засадою» (Фуко, 2001: 443). Аналізуючи нові твори інструментальної музики і зіставляючи їх з класичною традицією, У. Еко пропонує концепцію творів, що мають «закриту» і «відкриту» форму. Так, класичні музичні композиції він зараховує до творів, що мають закриту форму, тобто «...це сукупність реальних звуків, які автор організував визначеним способом і як певну завершеність пропонує слухачеві; або умовними знаками закодував дії (які мав би робити виконавець) так, щоб вони відтворювали форму, яку уявив композитор» (Еко, 1996: 409). Натомість нові музичні твори незавершені, вони не мають однозначно організованої форми і можуть мати різні трактування, а свою завершеність у інтерпретатора вони отримують тоді, коли він ними естетично насолоджується (Еко, 1996: 409). Досить радикальну концепцію «смерті автора» пропонує Р. Барт (Barthes, 1977), що було зумовлено його прагненням відсторонити автора від впливу на читача, оскільки він (автор) є носім певної мови, яка не є вільною від ідеології і системи цінностей її носіїв.

У цьому контексті постає питання: чи приховування справжньої особистості Елени Ферранте слугує лише цій постмодерністській концепції про неутручання автора у свої твори після їхнього завершення, а відтак і в процес їхньої інтерпретації читачами, чи це один із способів комерціалізації і підтримування постійного інтересу до своєї творчості? Очевидно, що ствердна відповідь буде на обидві частини питання. Як уже зазначалося, Елена Ферранте повністю уникає публічності, інтерв'ю дає журналістам або через своїх видавців, або шляхом електронного листування. Звісно, тривалий час читачів це задовольняти не могло, тому у 2003 р. було опубліковано працю «La frantumaglia» («Уламки»), яка стала своєрідним автопортретом письменниці. У 2016 р. вона була доповнена і перевидана, а також перекладена англійською Енн Голдштейн.

Книга складається з листів, есе, роздумів та інтерв'ю, написаних протягом понад двадцяти років. Тут, зокрема, авторка розповідає про свій вибір стояти осторонь і дозволити своїм книжкам жити автономним життям. Вона зауважує, що захищає не своє приватне життя, а свою творчість, оскільки вона не бажає відчувати себе прив'язаною до того, що може стати її публічним іміджем і єдине бажання, яким вона керується – це звільнитися від усіх форм соціального тиску чи зобов'язань та концентруватися виключно і з

повною свободою на письмі та його стратегіях. Цікавою також є її думка стосовно оцінки читачами автора певного твору. Вона зазначає, що певний спосіб подачі і розкриття своїх думок наявний лише у творі і коли читачі зустрічаються з автором, то вони очікують такого ж способу вираження думок, як і в творі, який їм сподобався, однак бачать вони просто людину (чоловіка чи жінку), яка свою роль автора уже виконала.

Така позиція Елени Ферранте цілком може розглядатися у контексті постмодерністичної поетики невизначеності особистості, і автора зокрема, що підтверджує і її думка про те, що не існує жодного літературного твору, який би не був результатом своєрідного колективного інтелекту, традиції, значення яких зазвичай сильно применшуються (Ferrante, 2019).

Збірка «La frantumaglia» не лише пояснює відсторонену і приховану авторську позицію Елени Ферранте, а й розкриває сутність її творчого методу, пов'язаного зі словом *frantumaglia*. Письменниця пояснює, що франтумалія – це слово з неаполітанського наріччя, яке використовувала її мати для «опису того стану, коли її мучили суперечливі відчуття, які нібито розривали її на частини. Матір говорила, що всередині неї була франтумалія, скупчення різнорідних фрагментів. Це слово використовувалося для позначення хвилювання, яке не можна було позначити жодним іншим словом, це ніби джерело усіх страждань, яке не пояснювалося якоюсь очевидною причиною» (Ferrante, 2019).

Такий розпад на частини (фрагменти), постійна мінливість і неможливість чітко ідентифікувати своє «Я» притаманні і героям (точніше – героїням) романів Елени Ферранте. Передусім варто згадати двох головних героїнь Неаполітанського квартету – Рафаеллу Черулло (Лілу) та Елену Греко (Лену). Цих героїнь пов'язують суперечливі стосунки – справжня дружба і суперництво. Лену, яка стала відомою письменницею, майже увесь шлях свого становлення (особливо в періоди, коли їй не давалося написання задуманого нею роману) постійно порівнювала себе з Лілою, яка ще школяркою написала невеличку історію, яку назвала «Блакитною феєю» і від якої Лену було просто у захваті. До кінця не зрозуміло, чи Лену сама б змогла писати свої романи, чи все ж таки її надихало бурхливе, сповнене випробувань, життя її подружки, зокрема її щоденникові записи. Лену часто обмірковувала це питання: «Мене дивувало, що я постійно билася над питанням: а якщо рано чи пізно з Лілиних нотаток вийде книжка, значно краща за мої? А якщо я справді так і не написала

нічого значущого, а от вона – вона його пише й переписує вже роками? Якщо Ліліна геніальність, яку вона виявила в дитинстві, написавши «Блакитну фею» й вразивши до глибини душі вчительку Олів'єро, тепер, на старості, виявиться вповні? У такому разі її книжка стане – принаймні для мене! – доказом моєї поразки і, прочитавши її, я зрозумію, як мала писати, але так і не змогла. У такі хвилини моя сувора самодисципліна, довгі роки навчання, кожна опублікована сторінка або рядок, що мали шалений успіх, розчинялися у повітрі, як під час шторму, що насувається з небокраю і раптом покриває все навколо. Мій образ письменниці, яка досягла неймовірних успіхів, вибравшись із найглибших низів, розсипався б на пісок» і далі Лену продовжує пояснювати собі протиріччя, які її мучать «Тепер я вже не сподівалася, а побоювалася, що вона мені скаже: «Хочеш почитати мій рукопис? Я вже багато років над ним працюю, можу надіслати тобі електронною поштою». Я точно знала, як би відреагувала, дізнавшись, що вона справді ввірвалася в мою професійну царину й спорожнила її. Мені б, напевно, перехопило подих, як тоді, коли я прочитала «Блакитну фею». І я б негайно опублікувала її рукопис. Доклала б неймовірних зусиль для його просування, доводячи всім його літературну цінність. Але я вже не була тією наївною дівчиною, якій випало відкрити неймовірні здібності своєї однокласниці. Тепер я було зрілою жінкою з власним світоглядом і переконаннями. Була тією, якою мене часто то жартома, то серйозно описувала сама Ліла: Елена Греко, неймовірна подруга Раффаелли Черулло. І отой несподіваний обмін ролями мене б просто знищив» (Ферранте, 2021: 49–50).

Обидві героїні сильні особистості, однак обидві вони мінливі, і тут йдеться не про зміну настрою, а про розмитість їхніх особистостей, їхню невизначеність. Я якщо наприкінці циклу Лену все ж таки здобуває певну сталість, то Ліла, здається, постійно перебуває в статі франтумалії: «Ліла бурмотіла, що їй доводилося постійно зосереджуватися, аби не відволікатися від справжніх речей, які несамовитими болючими зіткненнями лякали її, підминали під себе несправжні, що своєю фізичною і духовною цілісністю її заспокоювали; і вона поринала в ту пластичну розплавлену реальність, не в змозі більше розрізняти власні відчуття. «Тактильні відчуття перетікали у зорові, зорові – у нюхові... а що воно таке, Лену, “реальний світ”?! ...вона відчувала, що сама – як розплавлена субстанція, і всі її зусилля врешті були спрямовані на те, щоб зберегти свою форму. Коли

попри всі її геніальні витівки в керуванні людьми й речами перемагало **розмивання**, Ліла втрачала Лілу, і хаос здавався їй єдиною істиною, а сама вона – така діяльна, така мужня – зникала, **знищена страхом, перетворюючись на ніщо**» (Ферранте, 2021: 53).

Слід зауважити, що причиною певної роздвоєності чи фрагментарності героїнь у творах Елени Ферранте майже завжди є страх, передчуття чогось трагічного і невідворотного, що часто пов'язане з дитячими травмами, екзистенційними питаннями, зовнішніми обставинами, на які не можна вплинути чи змінити, а тому вони породжують відчуття невизначеності.

У цьому аспекті цікавим є дослідження С. Мілкової (Milkova, 2021), яка, аналізуючи уривок з першого роману Неаполітанського квартету «Моя неймовірна подруга» (Якось вранці ми сиділи в ідальні і грали у шахи: ми з Кармелою удвох проти Ліли. Я й Кармела по один бік столу, а Ліла – по інший. За спиною у Ліли, а також за нашими з Кармелою спинами стояли однакові буфети з темного дерева, із дзеркалами у красивих фігурних рамках. Я раз у раз поглядала на нас **трьох у дзеркалах** і ніяк не могла зосередитися на грі через ті відображення, що мені не подобалися, та через крики Альфредо Пелузо, який того дня був дуже збуджений і сварився з дружиною Джузеппіною (Ферранте, 2018: 18)), описує особливості використання образу дзеркала у контексті художньої техніки *Mise en Abîmes* (розповідь у розповіді) та образу лабіринту, який, на думку Х.Л. Борхеса утворюють два дзеркала. Три подруги, зафіксовані у дзеркалах з вигнутими рамами, формують образ, що функціонує як *Mise en Abîmes* самої історії. З одного боку, цей образ сигналізує про буквальну та символічну пастку жінок у патріархальній культурі та дискурсі, де домінують чоловіки. З іншого, він фіксує подвоєння, дзеркальні стосунки Лену та Ліли, їхні голоси, переплетені та конкурентні, їхню подвійну авторську присутність і спільне авторство роману, який розповідає Елена (Milkova, 2021: 55).

Висновки. Проведене дослідження дало змогу виявити і описати ключові ознаки постмодерністичної поетики: нівелювання ролі автора, деперсоналізацію, фрагментарність, які знайшли своє відображення у творчості Елени Ферранте. На рівні творчого методу ці знаки реалізуються за рахунок приховування справжньої особи Елени Ферранте, що, з одного боку, сприяє невтручання автора у твір і відсутності будь-якого впливу на його інтерпретацію, а з іншого, допомагає постійно утримувати ціка-

вість читачів. Також важливим для розуміння сутності принципів зображення персонажів романів Елени Ферранте є поняття франтумалії, що тлумачиться як психо-емоційний стан (хвороба), за якого людину роздирають про-

тиріччя і вона не може усвідомити цілісності своєї натури і натомість відчуває розмитість своєї особистості або ототожнює себе із кимось іншим, що перегукується з основними положеннями постмодерністичної естетики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дубравська З.Р. Феномен авторського «я»: сутність «зовнішніх вторгнень» у постмодерністському тексті (на матеріалі творчості Мартіна Еміса). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2015. № 19, том 1. С. 160–162.
2. Еко У. Поетика відкритого твору. Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / за ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 1996. С. 406–419.
3. Ферранте Е. Історія втраченої дитини. К.: КСД, 2021. 480 с.
4. Ферранте Е. Моя неймовірна подруга. К.: КСД, 2021. 352 с.
5. Фуко М. Що таке автор? *Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.* / ред. Марії Зубрицької. 2-е вид., доп. Львів: Літопис, 1996. С. 442–456.
6. Aylesworth G. Postmodernism. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* Edward N. Zalta (ed.). (Spring 2015 Edition), URL: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2015/entries/postmodernism/>
7. Barthes R. The Death of the Author. In *Image-Music-Text*. Translated by Stephen Heath, Glasgow: Fontana. 1977. P. 142–148. URL: <https://sites.tufts.edu/english292b/files/2012/01/Barthes-The-Death-of-the-Author.pdf>
8. Bojar K. In Search of Elena Ferrante: The Novels and the Question of Authorship, Carolina; McFarland & Company. 2018.
9. Drawing Elena Ferrante's profile : workshop proceedings, Padova, 7 September 2017. Edited by Arjuna Tuzzi and Michele A. Cortelazzo. Padova. 2018. 145 p.
10. Ferrante E. *Frantumaglia: Mein geschriebenes Leben*. Suhrkamp Verlag; Kindle Edition. 2019.
11. Ferrara E.M. Posthumanism and Identity in Elena Ferrante's Neapolitan Novels. *Posthumanism in Italian Literature and Film: Boundaries and Identity*. Palgrave Macmillan. 2020, P. 93–116.
12. Gatti C. Elena Ferrante: An Answer? *The New York Review of Books*. October 2, 2016. URL: <https://www.nybooks.com/online/2016/10/02/elena-ferrante-an-answer/>
13. Hutcheon L. *A Poetics of Postmodernism*. Routledge, 2003. 268 p.
14. Milkova S. Beyond Postmodernism: Mirrors, Mise en Abîmes, and Labyrinths in Elena Ferrante's Works. *MLN*. Johns Hopkins University Press. Volume 136, Number 1. January 2021. P. 54–74. (Italian Issue). URL: <https://muse.jhu.edu/article/794562>
15. Richardson J. Elena Ferrante's loud solitude: The benefits and limitations of relational anonymity. *TEXT*. 26(2). 2022. DOI:10.52086/001c.40221
16. Savoy J. Is Starnone really the author behind Ferrante? *Digital Scholarship in the Humanities*. Volume 33. Issue 4. December 2018. P. 902-918. URL: <https://doi.org/10.1093/llc/fqy016>
17. Taheri Ya., Salami A. Historical metafiction: Elena Ferrante's Neapolitan novels as a postmodern rethinking of history. *Anafora*. 10(1). 2023. P. 127–147. URL: https://www.researchgate.net/publication/372166748_HISTORICAL_METAFFICTION_ELENA_FERRANTE%27S_NEAPOLITAN_NOVELS_AS_A_POSTMODERN_RETHINKING_OF_HISTORY
18. Taheri Ya., Salami A. Deconstruction of Sexism: A Feministic Study of Elena Ferrante's Neapolitan Novels. *Conference: 6th International Conference on Language, Literature, Culture and History Studies*. October 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/354987139_Deconstruction_of_Sexism_A_Feministic_Study_of_Elena_Ferrante's_Neapolitan_Novels

REFERENCES

1. Aylesworth G. (2015) Postmodernism. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* Edward N. Zalta (ed.). (Spring 2015 Edition), URL: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2015/entries/postmodernism/>
2. Barthes R. (1977) The Death of the Author. In *Image-Music-Text*. Translated by Stephen Heath, 142–148. Glasgow: Fontana. URL: <https://sites.tufts.edu/english292b/files/2012/01/Barthes-The-Death-of-the-Author.pdf>
3. Bojar K. (2018) In Search of Elena Ferrante: The Novels and the Question of Authorship, Carolina; McFarland & Company.
4. Drawing Elena Ferrante's profile : workshop proceedings, Padova, 7 September 2017. (2018) Edited by Arjuna Tuzzi and Michele A. Cortelazzo. Padova. 145 p.
5. Dubravskaja Z. (2015) Fenomen avtorskoho "ja": сутність "зовнішніх вторгнень" у постмодерністському тексті (на матеріалі творчості Мартіна Еміса). [The phenomenon of the author's "Self": the essence of the "external intrusions" to the postmodern text (based on Martin Amis's creative works)] *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Ser.: Filolohiia. – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology. № 19, том 1. P. 160–162. [in Ukrainian].
6. Eco U. (1996) Poetyka vidkrytoho tvoruv. [The Open Work] In M. Zubrytska (Ed.). *Slovo. Znak. Dyskurs: Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky XX st.* – [Anthology of world literary and critical thought of the twentieth century]. P. 406–419. Lviv: Litopys [in Ukrainian].

7. Ferrante E. (2021) *Istoriia vtrachenoi dytyny*. [The Story of the Lost Child]. K.: KSD. 480 s.
8. Ferrante E. (2021) *Moia neimovirna podruha*. [My Brilliant Friend]. K.: KSD. 352 s. [in Ukrainian]
9. Ferrante E. (2019) *Frantumaglia: Mein geschriebenes Leben*. Suhrkamp Verlag; Kindle Edition.
10. Ferrara E.M. (2020) Posthumanism and Identity in Elena Ferrante's Neapolitan Novels. *Posthumanism in Italian Literature and Film: Boundaries and Identity*. Palgrave Macmillan. P. 93–116.
11. Foucault M. (1996) Shcho take avtor? [What is an author?] In M. Zubrytska (Ed.). *Slovo. Znak. Dyskurs: Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky XX st.* – [Anthology of world literary and critical thought of the twentieth century]. P. 442-456. Lviv: Litopys [in Ukrainian].
12. Gatti C. (2016) Elena Ferrante: An Answer? *The New York Review of Books*. October 2. URL: <https://www.nybooks.com/online/2016/10/02/elena-ferrante-an-answer/>
13. Hutcheon L. (2003) *A Poetics of Postmodernism*. Routledge. 268 p.
14. Milkova S. (2021) Beyond Postmodernism: Mirrors, Mise en Abîmes, and Labyrinths in Elena Ferrante's Works. *MLN*. Johns Hopkins University Press. Volume 136, Number 1. January. P. 54-74. (Italian Issue). URL: <https://muse.jhu.edu/article/794562>
15. Richardson J. (2022) Elena Ferrante's loud solitude: The benefits and limitations of relational anonymity. *TEXT*. 26(2). DOI:10.52086/001c.40221
16. Savoy J. (2018) Is Starnone really the author behind Ferrante? *Digital Scholarship in the Humanities*. Volume 33. Issue 4. Pages 902–918. URL: <https://doi.org/10.1093/lc/fqy016>
17. Taheri Ya., Salami A. (2023) Historical metafiction: Elena Ferrante's Neapolitan novels as a postmodern rethinking of history. *Anafora*. 10(1). P. 127–147. URL: https://www.researchgate.net/publication/372166748_HISTORICAL_METAFICTION_ELENA_FERRANTE%27S_NEAPOLITAN_NOVELS_AS_A_POSTMODERN_RETHINKING_OF_HISTORY
18. Taheri Ya., Salami A. (2021) Deconstruction of Sexism: A Feministic Study of Elena Ferrantes Neapolitan Novels. *Conference: 6th International Conference on Language, Literature, Culture and History Studies*. URL: https://www.researchgate.net/publication/354987139_Deconstruction_of_Sexism_A_Feministic_Study_of_Elena_Ferrantes_Neapolitan_Novels

UDC 811.111'255'255.4

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-36>**Kyrylo IHOSHEV,**

orcid.org/0000-0002-3614-5485

Lecturer at the Department of Foreign Philology and Translation

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

(Kyiv, Ukraine) rumatadestora@gmail.com

CREATIVITY IN THE TRANSLATION OF PROSE FICTION: “WHY DON'T YOU DANCE?” BY R. CARVER

The purpose of the article is to explore the concept of creativity and its practical application in the translation of prose fiction. In the article, a short overview of views on creativity in translation is presented, and a comparative analysis of the translations of the very short story “Why Don't You Dance?” by R. Carver is done, taking into account the translation equivalence and the role played by creativity in those translations. In addition, ways of amending the disadvantages are pointed out, and revised variants of translation of the analyzed fragments are proposed.

We selected five text fragments and compared those source fragments with their translation into Ukrainian by Yu. Paustovsky and our own. During this comparative analysis, we determined the key differences, advantages, and disadvantages of both translations, which allowed us to amend them and understand the influence of the translator's creativity on the final product of his work. Yu. Paustovsky uses generalization a lot in his translation of the very short story “Why Don't You Dance?” which, in our opinion, is not appropriate considering the very nature of minimalism in literature in general and microprose in particular; because it only serves to blur the meaning and eventually the understanding of the translated source text. Furthermore, he sometimes allows himself to add elements that were not present in the source text at all (or are present later on in the story). The addition in any form in the context of minimalism is the very thing it strives to avoid.

Due to their original minimalistic nature, in texts such as very short stories, the translator's creativity must be aimed not at the addition of new words and structures but rather at the removal of anything that is not essential to the understanding with the help of such transformations as concretization and substraction, etc.

Key words: creativity, comparative analysis, translation equivalence, microprose, Carver.

Кирило ІГОШЕВ,

orcid.org/0000-0002-3614-5485

викладач кафедри іноземної філології та перекладу

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

(Київ, Україна) rumatadestora@gmail.com

КРЕАТИВНІСТЬ У ПЕРЕКЛАДІ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ: «МОЖЕ, ПОТАНЦЮЄТЕ?» Р. КАРВЕРА

Стаття присвячена питанню вивчення концепції креативності та його практичному застосуванню у процесі перекладу творів художньої прози. У статті запропоновано короткий огляд поглядів на креативність в історії перекладознавства, а також виконано порівняльний аналіз україномовних перекладів дуже короткого оповідання Р. Карвера «Може, потанцюєте?» з огляду на еквівалентність перекладу і роль креативності перекладача. Також запропоновано шляхи ліквідації недоліків та надано уточнений варіант перекладу фрагментів тексту.

Ми відібрали п'ять фрагментів тексту і порівняли ці фрагменти з їх перекладом на українську мову Ю. Паустовського та нашим власним. В результаті цього порівняльного аналізу ми визначили ключові відмінності, переваги та недоліки обох перекладів, що дозволило поліпшити їх і зрозуміти вплив креативності перекладача на кінцевий продукт його роботи. Ю. Паустовський дуже часто використовує перекладацьку трансформацію узагальнення у своєму перекладі дуже короткого оповідання «Може, потанцюєте?», яка, на наш погляд, не підходить, враховуючи саму природу мінімалізму в літературі загалом і мікропрози зокрема, оскільки вона лише служить для розмиття сенсу і, врешті-решт, заважає розумінню читачем перекладеного вихідного тексту. Крім того, перекладач іноді дозволяє собі додавати елементи, які взагалі не були присутні у вихідному тексті (або ж були введені в сюжет пізніше). Додавання в будь-якій формі в контексті мінімалізму – саме те, чого він прагне уникати.

Завдяки своїй оригінальній мінімалістичній природі, у таких текстах, як дуже короткі оповідання, креативність перекладача повинна бути спрямована не на додавання нових слів і структур, а на вилучення всього того, що не є необхідним для розуміння за допомогою таких перекладацьких трансформацій як конкретизація, вилучення і т. д.

Ключові слова: креативність, творчість, порівняльний аналіз, еквівалентність перекладу, мікропроза, Карвер.

Introduction. While the notion of creativity in translation has been considered a form of digression, creativity is an inevitable and important aspect of the translation process. The suspicion surrounding creativity in translation is in part due to the indeterminacy of the term and in part to the frequent impression that creativity is a crutch for translators of lesser talent, knowledge, and competency. It has, in fact, been a neglected research topic in translation studies. In this paper, we will try to uncover this issue's practical side, using translations of the very short story "Why Don't You Dance?" by R. Carver into Ukrainian as an example.

Problem statement. The scholarly works on the topic of creativity as a general concept are few and far between. The research on the topic of creativity in translation is even less common or thorough. The relevance of this research is determined by the consideration of aspects of the importance of the concept of creativity for translation. This paper is devoted to the analysis of the concept of creativity in relation to practical prose translation from English to Ukrainian and takes the very short story "Why Don't You Dance?" by R. Carver as an illustrative example.

The analysis of recent research and publications on the topic. Creativity is essential both to human nature as an individual and to human society as a whole; it enables problem solving and allows us to innovate. As stated by Sternberg and Lubart, "Creativity is the ability to produce work that is both novel (i. e. original, unexpected) and appropriate (i. e. useful, adaptive concerning task constraints)" (Sternberg, Lubart, 1999: 3).

As for the translation, there are generally two distinct trains of thought that can be loosely described as "literal" and "creative" ones. These opinions existed for a very long time and were formulated at least as early on as the time of the Ancient Romans. Both Cicero and Horace advocated for non-literal translation while remaining true to the original in style: "For Roman translators, the task of transferring a text from language to language could be perceived as an exercise in comparative stylistics, since they were freed from the exigencies of having to "make known" either the form or the content per se, and consequently did not need to subordinate themselves to the frame of the original" (Bassnett, 2002: 51–52). The first systematic attempts to formulate the theory of translation were made with the invention of the printing press in the XV–XVIth century by E. Dolet (1509–46) and G. Chapman (1559–1634). Among their successors we can name P. Holland (1552–1637), J. Donham (1615–1669), A. Cowley (1618–1667), J. Dryden (1631–1700), A. Pope

(1688–1744), J. W. Goethe (1749–1832), A. F. Tytler (1747–1813), S. T. Coleridge (1772–1834), A. W. Schlegel (1767–1845), F. Schlegel (1772–1829), F. Schleiermacher (1768–1834), D. G. Rossetti (1828–1882), W. Morris (1834–96), Th. Carlyle (1795–1881). The XXth century continued this scholarly tradition: E. Pound contributed greatly to the theory and practice of translation, both through his own translations and ideas. H. Belloc in his lecture "On Translation" and J. McFarlane in his article "Modes of Translation" laid the foundations for the theory and practice of translation as an interdisciplinary study.

The issue of creativity in translation is essential to the theory of translation and constitutes, basically, its foundation. As was noted above, there are, generally speaking, two opposite views on the necessity and degree of creativity allowed in translations. The followers of the "literal" approach advocate the view of the translator as a "shadow" of the author. Given that the translation strives to replicate the creative intention of the original, the translator is restrained by his medium and that necessity. One must remain true to the form: you cannot translate prose into poetry and vice versa. But the intention to simply follow the raw original to the letter tends to result in an inferior copy of the original, devoid of its outstanding features, sense, and aesthetic beauty. This simplistic and mechanical translation is in stark contrast to the ones that are more creative and, therefore, more successful. This latter opinion was most vividly expressed as early as the end of the XVIIIth century by S. T. Coleridge. In his "Biographia Literaria" (1817) he outlined his theory of the distinction between Fancy and Imagination, asserting that Imagination is the supreme creative and organic power as opposed to the lifeless mechanism of Fancy. As other writers gradually turned their attention towards a discussion of theories of Imagination, away from the former emphasis on the artist's moral role and from what Coleridge described as "painful copying" that "would produce masks only, not forms breathing life" (Bassnett, 2002: 70).

In the modern theory of translation, the concept of creativity has three levels:

A) Linguistic level: on the linguistic level, multiplicity is revealed in the possibility of expressing extracted senses with the help of different language signs and/or their combinations.

B) Textual level: on this level, the act of translation is brought up to the level of creative writing, as the creative activity of the translator is focused on the text (both the original and the translation).

C) Procedural level: on this level, creativity is regarded as a productive and reflective activity of the

translator as a creator (co-creator), which is aimed both at the text and the translator himself (Rebrii, 2014: 109–110).

The research purpose and objectives. The purpose of the article is to explore the concept of creativity and its practical application in the translation of prose fiction. To achieve our purpose, we will have to fulfill the following objectives:

- provide a general definition of creativity;
- attempt a short historical overview of views on creativity in translation;
- complete a comparative analysis of selected fragments of translations into Ukrainian of a very short story “Why Don’t You Dance?” by R. Carver;
- provide alternative, more adequate translations of the analyzed fragments.

The body of the research. Although there is an abundance of research devoted to the issues of translating poetry, much less attention is devoted to translating prose. One reason for this must be that prose is generally considered to have a much simpler textual structure than poetry. It must be noted, though, that this general opinion doesn’t correspond to reality, as no prose genre can be considered easy to translate, i. e. they all have their own peculiarities. R. Carver was a master of a sub-genre of minimalist prose called microprose. The foundation of modern short prose is the philosophy and aesthetics of postmodernism: the idea of chaos, the departure from external reality to the study of the inner world of humans, fragmentation, masterful execution of the stream of consciousness, intertextuality, as well as the element of playing with the reader. The protagonist of such stories is often an antisocial and sometimes even marginalized person; most often, that person has no background and sometimes no name. However, they are not abstract, generalized characters either, because they resemble

the reader. We see either suffering individuals rejected by society or people obsessed with phobias and painful memories. This sometimes creates a dark atmosphere of cruelty, heartlessness, and loneliness.

The very short story “Why Don’t You Dance?” is an example of R. Carver’s mature style. It has all the hallmarks of a very short story sub-genre and markedly minimalist characters. That is why a faithful translation of this very short story is so difficult to accomplish. The first (and so far only) effort to translate it into Ukrainian was made by Yuri Paustovsky in 2020. R. Carver is just gaining popularity in Ukraine, so there is hope for the future when more of his works will be translated as well.

The first two paragraphs of this very short story contain a lot of details that not only create a believable background for further events but are also important for understanding and connecting the plot of the story and the reasons that led to the fact that the protagonist decided to move his possessions out of the house. Therefore, when translating these fragments, it is important not to miss a single detail.

The first paragraph of the story depicts an incomplete situation: there is no description of the cause of what is happening to the man; we only see the result: he takes all his furniture and possessions outside, arranges them just as they were in the house, and then goes to the store to buy some alcohol.

In this fragment, the translator is dealing with furniture. Here, in particular, we read the phrase “bedroom suite”, which Yu. Paustovsky translated as «меблі зі спальні». In the Merriam-Webster dictionary, we read that “suite”, taking into consideration our context, is “a set of matched furniture” (Merriam-Webster, n. d.), which implies unity. Moreover, we have a direct equivalent of the noun “suite” in Ukrainian, «гарнітур», which we

Table 1

Fragment 1

Source text	Translation by Yu. Paustovsky	Our translation
In the kitchen, he poured another drink and looked at the bedroom suite in his front yard. The mattress was stripped and the candy-striped sheets lay beside two pillows on the chiffonier. Except for that, things looked much the way they had in the bedroom – nightstand and reading lamp on his side of the bed, nightstand and reading lamp on her side. His side, her side. He considered this as he sipped the whiskey (Carver, 2009: 223).	На кухні він налив собі ще і подивився на меблі зі спальні, що стояли у дворі. Голі матраци, смугасті простирадла, складені на комоді з двома подушками. Взагалі-то, все майже так, як було у спальні: тумбочка й лампа з його боку ліжка, його бік, її бік. Він сьорбав віскі й думав про це (Карвер, 2020: 6).	Стоячи на кухні, він налив собі ще склянку віскі та поглянув на спальний гарнітур у своєму дворі. Матрац було знято та два смугасті простирадла лежали поряд з подушками на шафі. Крім цього все виглядало точно так само, як і було у вітальні – тумба та лампа для читання з його боку ліжка, тумба та лампа з її боку. Його бік, її бік. Він задумався над цим, сьорбаючи віскі (Ігошев, 2022: 74).

used in our variant of the full translation of this short story. Another word that poses some difficulty is “chiffonier”, mostly because it has quite a few more or less direct equivalents in Ukrainian. Merriam-Webster gives the following definition: “a high narrow chest of drawers” (Merriam-Webster, n. d.), which seems to us more like a closet than a chest of drawers («комод»), as Yu. Paustivsky would have it. Both translations of “bedroom suite” as «меблі зі спальні» and “chiffonier” as «комод» (Карвер, 2020: 6) are cases of generalization, which can still be considered relatively inappropriate based on the context and the nature of the sub-genre of the very short story.

In the second paragraph, the description of unusual changes in the protagonist’s house is continued. Here we read a more detailed list of all the furniture he brought outside and their locations relative to each other.

A noticeable change in comparison with the original text of this fragment in the translation by Yu. Paustovsky is the introduction of the TV set and the indication of its location relative to other items of furniture in the protagonist’s yard: «Великий телевизор стояв на журнальному столику» (Карвер, 2020: 6). Although it is not present in the original text, the presence and location of the TV can be calculated quite easily based on details from the further text of the short story (specifically the episode where the young couple asks the protagonist about it). But, in our opinion, for the style of minimalism in general and for the style of R. Carver in particular, it

is important not to add such arbitrary details, because sometimes this can lead to a change in the atmosphere and/or even the meaning of the story. In this case, however, such a change does not occur; that is, this detail of the description (the TV) can be included or not; it does not change anything in the understanding of the plot because the TV still appears and plays its role, only a bit later.

Next we have “the buffed aluminum kitchen set”. Yu. Paustovsky uses generalization again and translates it simply as «меблі з кухні» (Карвер, 2020: 6), but due to the adjectives “buffed” and “aluminum”, it seems to us that the author meant the kitchen sink as well and not only the kitchen cabinets, as it may seem from the translation. Therefore, we included these adjectives in our variant of translation, as it seems more accurate and appropriate. The cases described above in which the translator uses generalization and addition, can be considered excessive and inappropriate because they only serve to blur and obstruct the meaning and eventually the understanding of the translated source text. R. Carver, as one of the brightest representatives of minimalism in American literature, strove for the very opposite: for the brevity and clarity of form and meaning in his works, sometimes almost to the point of inarticulateness.

The next quote is describing a scene in which the young people drive up to the man’s house, see all the displayed furniture in the back yard, and decide to stop and ask if anything is for sale. “They got out of the car and began to examine things, the girl touching the muslin cloth, the boy plugging in the blender and

Table 2

Fragment 2

Source text	Translation by Yu. Paustovsky	Our translation
The chiffonier stood a few feet from the foot of the bed. He had emptied the drawers into cartons that morning, and the cartons were in the living room. A portable heater was next to the chiffonier. A rattan chair with a decorator pillow stood at the foot of the bed. The buffed aluminum kitchen set took up a part of the driveway. A yellow muslin cloth, much too large, a gift, covered the table and hung down over the sides. A potted fern was on the table, and a few feet away from this stood a sofa and chair and a floor lamp. The desk was pushed against the garage door. A few utensils were on the desk, along with a wall clock and two framed prints (Carver, 2009: 223).	Комод стояв за кілька кроків від ліжка. Вранці чоловік повикидав усе з ящиків у коробки, які тепер стояли у вітальні. Біля комода – переносний обігрівач. Плетене крісло з декоративною подушкою біля ліжка. Меблі з кухні зайняли частину проїзду. Зі стола звисала жовта муслінова скатертину, завелика – хтось подарував. На столі – горщик із папороттю, коробка зі столовим сріблом і програвач. Теж подарували. Великий телевизор стояв на журнальному столику. Ще за кілька кроків – диван, крісло і торшер. Письмовий стіл підпирав гаражні двері. На ньому лежав якийсь посуд, настінний годинник і дві картини в рамках (Карвер, 2020: 6).	Шафа стояла за кілька кроків від ліжка. Зранку він переклав усе з ящиків до картонних коробок, і тепер вони стояли у вітальні. Поряд із шафою стояв переносний обігрівач. Плетене крісло з декоративною подушкою – біля ліжка. Полірована алюмінієва кухня зайняла частину проїзду. Жовта муслінова скатертину звисала зі стола, завелика – чийсь дарунок. На столі стояла папороть у горщику, а за кілька кроків від них – диван, крісло та торшер. Письмовий стіл притулювся до гаражних дверей. На ньому лежало столове приладдя, а також настінний годинник та дві репродукції в рамках (Ігошев, 2022: 74).

turning the dial to MINCE” (Carver, 2009: 223), which is translated by Yu. Paustovsly as «хлопець підключив блендер і поставив його на режим «фарш» (Карвер, 2020: 6), where the translator uses the past form of the verb «підключив» in a sense “to establish an electric circuit by inserting a plug” (Merriam-Webster, n. d.) in our opinion is better translated as the past form of the verb «під’єднав» (as in original we have “plugging in”).

The next fragment partially uncovers the protagonist’s thoughts about his unexpected young guests.

It is clear from the fragment that the man hesitates and cannot guess whether these young people are good or not, as well as what the relationship between them is. He looks at their faces in the light of the lamp (perhaps reminded of himself and his wife and

comparing himself and her to this young couple) and sees something in them, but what exactly – beautiful or ugly – it is not clear to him. In our translation, we decided to highlight the pronoun “something” («щось») in italics because, in our opinion, it is a focal point in this whole paragraph.

The last fragment contains the last two paragraphs of the story, in which we read about the girl recounting her meeting with the protagonist to her friends, describing again and again the events that she had experienced that evening.

In this fragment, excessive emotionality and imbalance in the heroine’s statements are interesting. It seems that she feels pity or sympathy for the protagonist, involuntarily expressing it verbally. Speaking about the protagonist, she uses such an expression as «the old guy», which in Yu. Paustovsky’s

Table 3

Fragment 3

Source text	Translation by Yu. Paustovsky	Our translation
They got out of the car and began to examine things, the girl touching the muslin cloth, the boy plugging in the blender and turning the dial to MINCE, the girl picking up a chafing dish, the boy turning on the television set and making little adjustments (Carver, 2009: 224).	Вони вийшли з машини і стали розглядати речі: дівчина мацала муслінову скатертину, хлопець підключив блендер і поставив його на режим «фарш»; дівчина розглядала каструлю з підігрівом, хлопець підкрутив телевізор (Карвер, 2020: 7).	Вони вибрались із машини та почали оглядати речі. Дівчина помацала муслінову скатертину, хлопець під’єднав блендер та поставив його на режим «фарш». Дівчина розглядала каструлю з підігрівом, хлопець ввімкнув телевізор і заходився його налаштовувати (Ігошев, 2022: 75).

Table 4

Fragment 4

Source text	Translation by Yu. Paustovsky	Our translation
He looked at them as they sat at the table. In the lamplight, there was something about their faces. It was nice or it was nasty. There was no telling (Carver, 2009: 226).	Він роздивлявся їх за столом. У світлі торшера щось було в їхніх обличчях. Щось миле чи огидне. Неясно (Карвер, 2020: 9).	Він дивився на них за столом. У світлі торшера було <i>щось</i> в їхніх обличчях... Гарне чи бридке? Неясно (Ігошев, 2022: 77).

Table 5

Fragment 5

Source text	Translation by Yu. Paustovsky	Our translation
Weeks later, she said: “The guy was about middle-aged. All his things right there in his yard. No lie. We got real pissed and danced. In the driveway. Oh, my God. Don't laugh. He played us these records. Look at this record-player. The old guy gave it to us, and all these crappy records. Will you look at this shit?” She kept talking. She told everyone. There was more to it, and she was trying to get it talked out. After a time, she quit trying (Carver, 2009: 227).	За декілька тижнів вона розповідала: – Дядько немолодий уже. Всі речі були прямо на подвір’ї. Чесне слово. Ми накидалися і почали танцювати. Біля дому. Боже. Не смійся. Він нам ставив платівки. Дивись, оце той програвач. Він віддав. Із усіма цими паршивими платівками. Диви, яке гівно». Вона говорила й говорила. Всім розказала. Було ще дещо, про що вона намагалася розповісти. Але потім перестала (Карвер, 2020: 11).	Проїшли тижні, а вона все розповідала: «Дядько був вже немолодий. Всі речі вінніс на подвір’я. Чесне слово. Ми напились і танцювали. Прямо на проїзді. Та боже мій, не смійся. Він ставив нам ці платівки. Ось він, той програвач. Старигань віддав, разом з усіма довбаними платівками. Подивись-но на це лайно!» Вона все говорила й говорила. Розповіла усім. Було в цьому ще щось особливе, про що вона намагалася розповісти. Проїшов час і вона перестала (Ігошев, 2022: 78).

translation is rendered by the Ukrainian equivalent of the neutral pronoun “he” («він»), although in our opinion the original expression has certain positive emotional and evaluative connotations. Then, as if irritated by her own attitude towards the older man and unable to explain it, the girl changes the tone of the conversation completely. For example, when she mentions the records that “the old guy” gave them for free, she says, “these crappy records”, later calling everything they received from him “shit”, which certainly carries a negative emotional and evaluative connotation in this context. This presents another problem for the translator of this very short story, which both we and Yu. Paustovsky struggled with, trying to select as close equivalents as possible.

Conclusions. In our article, we attempted to provide a brief overview of views on creativity in the theory of translation and also analyze its application in the translation of prose fiction. In the course of our research, it became obvious that creativity is a fundamental concept of the theory of translation,

because without it, the act of translation itself becomes impossible. Creativity in translation realizes the shifts that stem from the need to reformulate linguistic, stylistic, and cultural particularities. In accommodating this difference, creative strategies remake originals and reposition translations in a global society wavering between the specific and the universal. Exploring creativity as part of an internationalized aesthetics or cultural commodification legitimizes the individual subjectivities that inform translations and opens up further discussion on the creative constructs in translation. In dealing with minimalist prose in general and the very short stories by R. Carver in particular, it is important for the translator to remember the essential characteristics of these literary forms: the brevity of form and the complexity of meanings of such works. That is why we consider Yu. Paustovsky’s use of generalization and addition inappropriate because it only serves to blur the meaning and eventually the understanding of the translated source text.

BIBLIOGRAPHY

1. Ігосhev K. M. Жанрові характеристики та особливості перекладу американської мікропрози на матеріалі оповідання Р. Карвера «Може, потанцюєте?». *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries: Scientific monograph*. Volume 2. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2022. С. 54–81.
2. Карвер Р. Може, потанцюєте? *Про що ми говоримо, коли говоримо про любов* / Пер. з англ. Ю. Паустовського. Чернівці: Книги – XXI, 2020. С. 6–11.
3. Bassnett S. *Translation Studies* (3rd ed.). London/New York: Routledge, 2002. 192 p.
4. Carver R. Why Don’t You Dance? *Collected Stories* / Ed. by W. Stull, M. Carroll. New York. The Library of America, 2009. Pp. 223–227.
5. “Suite”. Merriam-Webster.com Dictionary, Merriam-Webster. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/suite> (date of access: 20.11.2023).
6. “Chiffonier”. Merriam-Webster.com Dictionary, Merriam-Webster. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/chiffonier> (date of access: 20.11.2023).
7. “Plug in”. Webster.com Dictionary, Merriam-Webster. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/plug-in> (date of access: 1.12.2023).
8. Rebrii O. V. Conceptions of Creativity in Translation // *Cognition, Communication, Discourse*. 2014. № 9. С. 108–124. URL: <https://periodicals.karazin.ua/cognitiondiscourse/article/view/11306> (date of access: 1.12.2023).
9. Sternberg R. J., Lubart T. I. The concept of creativity: Prospects and paradigms. In R. J. Sternberg (Ed.), *Handbook of creativity*. Cambridge University Press, 1999. Pp. 3–15.

REFERENCES

1. Ihoshev K. M. (2022). Zhanrovi kharakterystyky ta osoblyvosti perekladu amerykanskoi mikroprozy na materialii opovidannia R. Karvera “Mozhe, potantsiuete?” [Genre characteristics and peculiarities of translation of American microprose with a very short story “Why Don’t You Dance?” by R. Carver as an example] *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries: Scientific monograph*, 2. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 54–81. [In Ukrainian].
2. Karver R. (2020). Mozhe, potantsiuete? *Pro shcho my hovorymo, koly hovorymo pro liubov*. [Why Don’t You Dance? *What We Talk About When We Talk About Love*] / Per. z anhl. Yu. Paustovskoho. Chernivtsi: Knyhy – XXI – (Yu. Paustovsky, Trans.). Chernivtsi: Knyhy – XXI, 6–11. [In Ukrainian].
3. Bassnett S. (2002). *Translation Studies* (3rd ed.). London/New York: Routledge. 192 p.
4. Carver R. (2009). Why Don’t You Dance? *Collected Stories* / Ed. by W. Stull, M. Carroll. New York. The Library of America, 223–227.
5. Merriam-Webster. (n. d.). Suite. In Merriam-Webster.com dictionary. Retrieved November 20, 2023, URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/suite>
6. Merriam-Webster. (n. d.). Chiffonier. In Merriam-Webster.com dictionary. Retrieved November 20, 2023, URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/chiffonier>

7. Merriam-Webster. (n. d.). Plug-in. In Merriam-Webster.com dictionary. Retrieved December 1, 2023, URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/plug-in>
8. Rebrii O. V. (2014). Conceptions of Creativity in Translation. *Cognition, Communication, Discourse*, 9, 108–124. Retrieved December 1, 2023, URL: <https://periodicals.karazin.ua/cognitiondiscourse/article/view/11306>
9. Sternberg R. J., & Lubart T. I. (1999). The concept of creativity: Prospects and paradigms. In R. J. Sternberg (Ed.), *Handbook of creativity*. Cambridge University Press, 3–15.

UDC 811.111-2(048)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-37>

Yuliia KARACHUN,

orcid.org/0000-0002-5171-8704

Phd in Philology, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of the English Language Theory and Translation

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

(Kyiv, Ukraine) juliakarachun@ukr.net

Diana MAZUR,

orcid.org/0009-0002-4586-2686

2nd year Master's Student at the Faculty of Linguistics

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

(Kyiv, Ukraine) dippobog@gmail.com

ENGLISH POLITICAL INTERVIEW IN MODERN LINGUISTIC STUDIOS

The article is devoted to the analysis of English political interviews in the context of modern linguistic research. It explores a variety of linguistic aspects associated with political interviews. An overview of approaches to defining the concepts of "interview" and "political interview" has been conducted. We have focused on the compositional structure of the political interview, types of dialogical units and the functions it performs. The pragmatic potential of English political interviews has been analyzed.

An important element in understanding the goals and intentions of politicians is the analysis of linguistic aspects in political texts and speeches, i.e., the analysis of the meaning of expressions associated with the speaker's intention. Linguistic influence in political discourse can be achieved through various levels of language use and manipulative techniques. Proficient rhetoric skills, awareness, and use of communicative strategies enable politicians to realize their goals and exert a profound psycholinguistic impact on the audience.

The main challenges during the translation of English political interviews into Ukrainian have been analyzed. The task of translating political discourse requires translators to possess not only a high level of language proficiency but also a deep understanding of the political context and cultural peculiarities.

The article considers the tools and research methods used to analyze political interview texts and propose conclusions that contribute to a better understanding of the role of language in political communications. Research in this article helps to reveal the essence and importance of linguistic analysis of political interviews for modern political discourse and promotes the development of methods of studying political linguistics.

Key words: *political interview, communication strategies, translation aspect, pragmatics, political interview functions.*

Юлія КАРАЧУН,

orcid.org/0000-0002-5171-8704

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

(Київ, Україна) juliakarachun@ukr.net

Діана МАЗУР,

orcid.org/0009-0002-4586-2686

студентка II курсу магістратури факультету лінгвістики

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

(Київ, Україна) dippobog@gmail.com

АНГЛОМОВНЕ ПОЛІТИЧНЕ ІНТЕРВ'Ю В СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЯХ

Цю статтю присвячено аналізу політичних інтерв'ю англійською мовою в контексті сучасних лінгвістичних досліджень. Було розглянуто різноманітні лінгвістичні аспекти, пов'язані з політичними інтерв'ю.

Проведено ознайомлення з підходами до визначення понять «інтерв'ю», «політичне інтерв'ю». Також було досліджено підходи до класифікації англомовних типів інтерв'ю, враховуючи цільове призначення, тип опитуваних суб'єктів, рівень формальності та техніку організації опитувань. Ми звернули увагу на композиційну структуру політичного інтерв'ю, видах діалогічних єдностей та функціях, які воно виконує.

Була спроба проаналізувати прагматичний потенціал англомовних політичних інтерв'ю. Важливим елементом в розумінні цілей та намірів політиків є аналіз лінгвістичних аспектів політичних текстів та виступів, тобто аналіз сенсу висловлювання, який пов'язаний з інтенцією мовця. Мовний вплив у політичному дискурсі може бути досягнутий через різні рівні мовлення та маніпуляційні техніки. Відмінне володіння риторикою, усвідомлення та використання комунікативних стратегій дозволяють політикам реалізувати свої цілі та справляти глибокий психолінгвістичний вплив на аудиторію. Було проаналізовано основні складнощі під час перекладу англомовних політичних інтерв'ю українською мовою. Завдання перекладу політичного дискурсу вимагає від перекладачів не лише високого рівня володіння мовами, а й глибокого розуміння політичного контексту та культурних особливостей.

У статті розглянуто інструменти та методи дослідження, що використано для аналізу текстів політичних інтерв'ю, і окреслено висновки, які сприяють кращому розумінню ролі мови в політичній комунікації. Результати проведеного дослідження допомагає виявити сутність та важливість лінгвістичного аналізу політичних інтерв'ю для сучасного політичного дискурсу і сприяє розвитку методів вивчення політичної лінгвістики.

Ключові слова: політичне інтерв'ю, стратегії комунікації, прагматика, функції політичного інтерв'ю, перекладацький аспект.

Statement of the problem. Contemporary political discourse is a complex and influential phenomenon that goes beyond simple communication between political figures and the public. The research topic is more relevant than ever, as in the era of global network connections and instant access to information, political interviews become a crucial channel of interaction between politicians and the public. Political interviews, as an integral part of political discourse, wield significant influence in shaping public opinion, mobilizing support, and guiding societal attitudes and behavior. Upon delving into the study of modern English political interviews, it becomes apparent that their impact on society is deep and extensive. Nevertheless, the functional, and pragmatic characteristics of political interview remain insufficiently explored.

Exploring linguistic aspects related to political interviews becomes relevant, as it will unveil the peculiarities in constructing a political interview, its role in building public relations, and the mechanism influencing the perception of a politician's linguistic persona at the international level through translation.

Analysis of recent research and publications. The study of ways to express beliefs in political communication has become a significant and promising research direction. Political discourse, in particular, has always attracted the attention of linguist-researchers. Within this framework, distinguished scholars such as Hromovenko V., Shifrin D., Butova I., Petrenko I., Fairclough N., have made significant contributions. We have approached the works of Clayman, Heritage, Dexter, Dalton, Ok Jong, Kwan Jung to analyze “political interview” phenomenon interpretation. The conceptualization of linguistic personality has been elucidated and advanced by eminent linguists such as Kalishchuk D.,

Shpak Y., Taranenko K., Dmytryshena O., Zemsky, Hladush N., and others. Their scholarly endeavors have played a pivotal role in understanding this issue.

The aim of this study is to systematize and analyze the features of English political interviews in modern linguistic studios, to determine the influence of these features on public perception, and to explore how these aspects can be conveyed in the translation to Ukrainian language.

Outline of the main material of the study. The language of politics impresses with its multifaceted nature – although there is a tendency towards simplicity and accessibility in its expression, we understand how complex it is. There is a wide range of approaches to conducting an interview, but there is no single method that would be suitable for all situations, and likewise, there is no unambiguous definition of interview concept (Ok Jong, Kwan Jung, 2015: 31). An interview is not an ordinary conversation. In the context of qualitative research, it has many more aspects. What makes it distinct from regular communication is that it is designed for a specific purpose (Ok Jong, Kwan Jung, 2015: 31).

Due to its nature, an interview serves a highly conventional function, characterized by a rigid distribution of roles between the parties involved. The journalist prepares the questions, that represent public opinion and issues, while the politician's primary task is to respond to these questions. According to Dexter and Dalton, an interview is a purposeful conversation between the interviewer and the interviewee, a ‘controlled conversation.’ (Ok Jong, Kwan Jung, 2015: 31).

Precise capturing of information from responses can be achieved through diverse methods, tailored to the specific requirements and standards of conducting interviews. A distinctive feature of this genre is its

persuasive nature, with the primary goal of convincing the recipient of the accuracy in presenting the actions and thoughts of the speaker. The persuasive modality is characterized by the speaker expressing their evaluation of the message as trustworthy, aligning with reality. This modality falls within the functional-semantic category, articulated through modal words, verbs, predicates of knowledge and skills, as well as through intonation and paralinguistic elements (Kalishchuk, 2014: 57). Persuasive modality can be embodied in lexemes such as: be confident, certainly, surely, of course, clearly. These words convey a strong sense of assurance, for instance: *“It was clearly on a different path from Russia. It was clearly a country that had a totally different vocation, a destiny, a different sense of nationhood.”*

It is important to emphasize that the main feature of an interview is determined by its dialogical nature; therefore, interconnected factors such as dialogicality and addressee orientation are essential components of a political interview. Thus, a political interview is divided into three roles. Firstly, there is the interviewer, the politician, and the recipient – the audience for whom the message is created (Shpak, 2021: 18).

In general, media interviews are primarily seen as a “journalistic tool [...] for gathering information” (Clayman, Heritage, 2002: 1). In a political context, this phenomenon encompasses real factual information, an evaluation of the issue, or the politician’s personal opinion on it, apologies, acknowledgment of mistakes, or even the announcement of resignation. As Chilton stated, besides this general purpose, there is also the goal of “making politicians to take responsibility” (Arif, 2013: 4). Interviews serve not only as a means of revealing ideological views and strategies but also as a key element in constructing a politician’s image through the meaning of their expressions. Modern information technologies enable a wide audience of viewers and listeners to access these interviews, making it a crucial tool for influencing public opinion.

Studying these aspects will allow a deeper understanding of how political leaders use verbal means to manipulate public opinion and how this can influence international relations through the prism of translation. Therefore, researching this topic is significant not only for the linguistic field but also for understanding political processes and communication in the modern world.

In further research, we would reply on the following approach to defining a political interview: a political interview is a subtype of informative-discursive journalistic genre used for questioning politicians. It is characterized by informativeness, emotional content, evaluativeness, pragmatism, persuasiveness,

anthropocentrism, and involves three parties: the interviewer, respondent, and audience. It involves intention, purpose, as well as the utilization of communicative strategies and tactics (Zhibak, 2016: 48).

The base of interview content consists of a “questions-and-answers” system. At the core of the interview is the exchange of utterances that shapes its dialogical structure. Each utterance, a response to the preceding one, collectively forms a dialogical unity. This interaction comprises a stimulus utterance that creates a response in the form of a reaction utterance. Researchers identify various types of such dialogical units (Dmytryshena, 2020: 29), such as:

– question – answer. For example: *“TE: Do you have an idea what those protections may be?” BJ: Yes, I do. The UK has been working on this for weeks now with our friends....”*

– statement – statement. For example: *“Interviewer: The CDC guidelines, and what the CDC has said is that, “If children meet in groups, it can put everyone at risk.” “Betsy DeVos: (03:47) Well, the CDC has also been very clear to say they never recommended schools close down in the first place, and they are very much of the posture that kids need to be back in school for a multitude of reasons.”*

– question – counter-question: *“Do you think that oligarchs must be defeated to defeat corruption?” “Will we completely defeat corruption after defeating the oligarchs? No.”*

– prompting – statement. For example: *“The Economist: Give me a sense of your discussion in the rooms with the prime minister and the president of what this means in terms of British commitments going forward.” “BJ: What you have to understand, and I’m sure you know this very well, the uk already has a long history, particularly over recent years, of military and security co-operation...”*

– proposal – acceptance of the proposal (conversation support). *“You know, you’re in third place right now, fighting for second in Nevada, but you did come in second in 2008...” – Politician: “Well. You know, the votes aren’t all counted yet, and there seems to be a bit of chaos out there, even though it was a small caucus vote ...”*

– affirmation – refutation. For example: *“But certainly, Congressman, you would concede that – that some of your views, some of the principles you hold in terms of drug legalization ...” “Well, see, I think that’s where the contradiction is. Quite frankly, I don’t believe that statistic ...”*

Today, language serves not only as a means to achieve political goals but also as a tool for controlling the masses (Sagadiyeva, Satenova, 2021: 1616). The specialized style employed by orators in

crafting political texts requires continuous study and description to identify a specific model for these texts, thereby making political discourse extremely important topic for analysis. However, despite this, there is currently no clear concept or understanding of the political discourse. This is primarily due to the diversity of approaches in studying and comprehending internal political processes.

Discourse interpretation is a key aspect of the human communication process, where participants rely on established social practices in a specific context, attempting to achieve their communicative intentions through language. We conducted a detailed analysis of scholarly works, allowing us to identify three common understandings of the term ‘discourse’ (Doncheva-Navratilova, 2012: 9):

- speech process;
- chain of logically interconnected statements limited by context;
- culturally, institutionally, and ideologically defined social practice.

Analyzing political discourse allows identifying cultural and national features of communicative situations, the specificity of language and speech perception characteristic of a particular community, and determining the correct vector of communication with speakers of a specific language. Political discourse reflects the features of the socio-political life of the state, which include elements of national culture, common and nationally specific cultural values (Hryshchuk, 2020: 125).

A translator structures the sentences to reflect the overall meaning, introduces new information into the discourse context, thereby eliminating any ambiguity in references and clearly defining the communicative purpose. Words, constructions, and ideas become fundamental elements that are crucial to consider when using translation tools (Sagadiyeva, Satenova, 2021: 1616).

In the process of interpreting political discourse texts, the translator must carefully consider various aspects. Throughout the translation task, it is essential to analyze the influence of communicative and pragmatic elements of the original communicative situation on the choice of translation strategies for political texts. The communicative act serves as an integral component of the basic translation model, and its consideration is a key factor in achieving accuracy and adequacy in translating political discourse. The translator should pay attention to the components of the communicative situation in the source and translated texts. Taking the communicative situation into account, the translator can make choices regarding appropriate translation strategies. The translated text

should include terms that, on the one hand, preserve the clarity of the source and, on the other hand, evoke the same associations that the recipient of political discourse intended to convey.

Symbolism and semiotics are integral components of political communication. Symbols, such as flags, party logos, and campaign slogans, can evoke powerful emotional reactions and strengthen collective identities. Semiotics research analyzes how signs, gestures, and visual communication contribute to constructing political meaning and influence political narratives (Turnbull, 2016: 25).

A distinct set of linguistic and communicative features leaves an imprint on the language formulation of the interview text, including clarity of expression, a specific conversational domain, socio-cultural level of the speaker, extent of statements, and speech preparedness level. Overall, researchers emphasize such functions of interviews as (Zhibak, 2016: 33, 60):

- Informational Function: Interviews serve as a means of conveying information, allowing the interaction between the journalist and the interviewee to gather details about events, personalities, or specific issues.

- Persuasive Function: Necessary for stimulating or motivating the partner towards certain actions or participation in the conversation overall.

- Emotional Function: Interviews can convey emotions, mood, and personal impressions, providing the audience with the opportunity to better understand the feelings and experiences of the interviewees.

- Analytical Function: Interviews allow for a deeper analysis and examination of issues. Expert comments and responses to questions can reveal various facets of a problem or event.

- Motivational Function: Interviews may highlight the successes and achievements of individuals to inspire readers or viewers to pursue their goals.

- Propagandistic Function: Interviews can be used to disseminate specific views, ideas, or values that align with a particular interest or position.

- Community-Building Function: Interviews can unite the audience by creating common topics for discussion and exchanging thoughts.

- Entertainment Function: In some cases, especially in entertainment journalism, interviews can serve an entertaining function, providing readers or viewers with easy access to interesting aspects of the lives of well-known individuals.

- Social Function: Interviews can influence public opinion, shaping certain views and beliefs through the expressions of influential figures.

Rhetoric is the art of studying methods of persuasion and influencing an audience based on its

characteristics. This discipline explores the technique of creating a text, determining its structure that best corresponds to a clear and reasoned presentation of thoughts (Vakhovska, 2023: 2).

At first glance, translating political texts may seem uncomplicated. Political discourse, in addition to widely used and standard expressions with clear equivalents in the Ukrainian language that are understandable to everyone, also features vocabulary with linguistic-cultural marking. Such vocabulary poses a challenge for the translator, as political language consists of unique terms, expressions, and constructions that allow politicians to express their linguistic identity.

A full and quality conveyance of meaning, especially the extralinguistic sense of the original words, is extremely important, as politics is akin to a game, and political discourse, including interviews, serves as a powerful tool of persuasion. Therefore, conveying meanings and expressing thoughts accurately becomes a strategic weapon in the political arena, and mastery of it determines the winner.

Gazala provide an example of challenges in translating political discourse, such as long sentences, unclear language, and ambiguity. Political discourse is challenging to translate because politicians do not aim for their speeches to be translated for foreign audiences (Kalishchuk, 2006: 156).

One of the challenges faced by interpreters is the semantic ambiguity of authors' statements. The cause of ambiguity in the translation of interview texts can be categorized as semantic and pragmatic (Taranenko, 2012: 181).

One of the key figures conducting research on translation through functional approaches is Christiane Nord. She indicates that "translation problems can be classified as pragmatic, cultural, linguistic, or text-specific" (Uchenna, 2015: 58).

Let's delve deeper into these four challenges in translating political interviews (Hladush, 2007: 32):

- Linguistic challenges: Differences between the original and target languages. Languages typically vary in grammatical constructions, idiomatic expressions, and terms.

- Cultural challenges: Pointing out the inability in expressing various ideas and approaches to specific audience. For instance, there is a distinction in the presentation of texts between America and Middle Eastern countries due to differences in censorship.

- Pragmatic challenges: Pragmatic issues indicate any problems related to time, place, and context. The most effective way to address pragmatic issues is through institutions, names, and explanations (e.g., U.S. government agencies versus British ministries).

- Issues related to the specific presentation of the text: In other words, there are problems and difficulties that manifest in the structure of a specific text. For example, a media interview lacks the structure of a legal document, and when translated into a magazine, the document needs to be divided into several sections and subsections.

Conclusions. Therefore, linguistic influence in political discourse can be achieved through various levels of language use and manipulative techniques. Proficient mastery of rhetoric, awareness, and the construction of communicative strategies allow the realization of their goals and exert a profound psycholinguistic impact.

The issue of conveying the linguistic persona of a politician and translational strategies plays a crucial role in political discourse. The translator must consider the communicative situation and choose strategies that ensure adequacy and convey the pragmatic impact of the political message. The translator's use of translational strategies allows for the implementation of a suitable, high-quality translation, enabling the transmission of the functional load of the original.

It is important to note that despite the proven effectiveness of conveying the pragmatic aspect of political discourse, modern translators often resort to «omission» and bypass translation of pragmatics and emotions that are present in politicians' language in original text. This is due to insufficient background knowledge and competence in the field of translation. Translators need to be aware of which aspects of communicative strategies may be lost or altered during translation to effectively convey the pragmatics and functions of politicians' message.

The continuation of this research holds great potential and can serve as a foundation for developing methodologies and educational materials aimed at improving translation skills for political discourse texts. The analysis of strategies and functions provides crucial insights for the effective conveyance of not only the lexical content but also the pragmatic aspects of politicians' expressions during translation.

The conducted research highlights the analysis of pragmatic aspects of English political interview in modern linguistic studios providing valuable insights for a quality reproduction of the communicative strategies and functions of politicians' speech in translation. Every challenge in interpretation can be addressed—it's essential to find the right approach. The obtained results have the potential to make a significant contribution to the development of translation studies methodology focused on the analysis and enhancement of translation skills in the field of political discourse.

BIBLIOGRAPHY

1. Агеева А. В. Мовний портрет лідера в сучасному англomовному дискурсі : Кваліфікаційна робота магістра з лінгвістики. Київ, 2020. 97 с.
2. Гладуш Н. Прагматика перекладу. : Навч. посібник. центр КНЛУ, 2007. 107 с.
3. Гришук А. Т. Структура, семантика і прагматика текстів інтерв'ю (на матеріалі сучасної англomовної преси) : Магістерська дисертація. Київ, 2020. 107 с.
4. Дмитришена О. А. Формування іншомовної компетентності учнів старшої школи у діалогічному мовленні на основі креолізованих текстів : Дипломна робота. Вінниця, 2020. 108 с.
5. Калішчук Д. М. Лінгвокультурні особливості перекладу політичного дискурсу. Вісник Сумського державного університету. Сер. : Філологічні науки. 2006. Т. 1, № 11. С. 153–159.
6. Калішчук Д. Узагальнення (генералізація) як засіб сугестивного впливу в сучасному політичному дискурсі. East European Journal of Psycholinguistics Lesya Ukrainka Eastern European National University. 2014. Т. 1. С. 51–58.
7. Тараненко К. В. Прагматичний аспект структури значення антонімів української мови. Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. 2012. № 25. С. 177–185.
8. Шпак Є. М. Структурно-граматичні особливості відповідей англomовних політиків під час інтерв'ю. Київ, 2021. 42 с.
9. Clayman S., Heritage J. The News Interview: Journalists and Public Figures on the Air. Cambridge: Cambridge University Press., 2002. 25 p.
10. Dontcheva-Navratilova O., Povolná R. Discourse Interpretation: Approaches and Applications. Cambridge Scholars Publishing, 2012. 231 p.
11. Sagadiyeva Z., Satenova S. Political discourse: The translation aspect. Journal of Language and Linguistic Studies. 2021. P. 1615–1627.
12. Saleem A. Questions in political interviews: A function-based analysis of interviews conducted by Andrew Marr and Sir David Frost. Duisburg-Essen : GRIN Verlag, 2011. 26 p.
13. Ok Jong Y., Kwan Jung C. The Development of Interview Techniques in Language Studies: Facilitating the Researchers' Views on Interactive Encounters. English Language Teaching. 2015. Vol. 8, no. 7. P. 30–39.
14. Turnbull N. Political rhetoric and its relationship to context: a new theory of the rhetorical situation, the rhetorical and the political. Critical Discourse Studies. 2016. P. 1–31.
15. Uchenna O. A Critique of Functionalist Approaches to Translation Studies. Journal of the Linguistic Association of Nigeria. 2015. Vol. 18, no. 1. P. 51–64.
16. Vakhovska O. The word as a sign-symbol in the linguistic worldview: on the panchronic mechanisms of meaning-making. International Scientific Conference Modern Science: Global Trends, Technologies and Innovations : Conference, Riga, 20–21 October 2023. P. 88–91.
17. Zhibak D. M. On the question of features and functions of political discourse. Scientific Bulletin of the International Humanities University. 2016. Vol. 1, no. 20. P. 124–126.

REFERENCES

1. Ageeva A. (2020) Movnyy portret lidera v suchasnomu anhlomovnomu dyskursi. [Linguistic portrait of the leader in Modern English discourse]. Kyiv National Linguistic University. 97. [in Ukrainian].
2. Hladush N. (2007) Prahmatyka perekladu. [Translation Pragmatics]. Navch Posibnyk. KNLU – Study guide. KNLU. 104. [in Ukrainian].
3. Hryshchuk A. (2020) Structura, semantyka, i pragmatyka tekstiv intervyyu (na materialy suchasnoyi anglmovnoyi presy). [Structure, semantics and pragmatics of interview texts (based on material from modern English-language press)] Dis. phil. nauk. Kyiv. – thesis Phil. of science, Kyiv. 133. [in Ukrainian].
4. Dmytrysheva O. (2020) Formuvannia inshomovnoyi kompetentnosti uchniv starshoyi shkoly u dialohichnomu movlenni na osnovi kreolizovanykh tekstiv. [Formation of Foreign Language Competence of High School Students through Dialogical Speech Based on Creolized Texts] Vinnytsia – Vinnytsia. 91. [in Ukrainian].
5. Kalishchuk D. (2006) Lingvokulturni osoblyvosti perekladu politychnoho dyskursu [Linguocultural Features of Political Discourse Translation] Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu. Ser.: Filolohichni nauky: nauk. zhurn. Sum. derzh. un-t. – Sumy: Vyd-vo SumDU. № 11 (95). – Scientific bulletin of Sumy State University. Series: Philological Sciences: scientific journal. Sumy State University. – Sumy: SumDU Publishing House. 153-159. [in Ukrainian].
6. Kalishchuk D. (2014). Uzahal'nennya (generalizatsiya) yak zasib sugestyvnoho vplyvu v suchasnomu politychnomu dyskursi. [Generalization as a Means of Suggestive Influence in Contemporary Political Discourse] East European Journal of Psycholinguistics. Lesya Ukrainka Eastern European National University. Lutsk, 2014. – Issue 1. 51-58. [in Ukrainian].
7. Taranenko K. (2012) Pragmatychnyy aspekt struktury znachennya antonimiv ukrayins'koyi movy [Pragmatic Aspect of the Meaning Structure of Antonyms in the Ukrainian Language] Aktualni problemy ukrayinskoyi lnhvistyky: teoriya i praktyka. Vyp. 25. – Current Issues in Ukrainian Linguistics: Theory and Practice. Pub. 25. 177-185. [in Ukrainian].
8. Shpak Y. (2021) Strukturno-hramatychni osoblyvosti vidpovey anhlomovnykh politykiv pid chas interv'yu [Structural-grammatical features of answers by English-speaking politicians during interviews] Kyiv – Kyiv. 42. [in Ukrainian]
9. Clayman S., Heritage J. (2002) The News Interview: Journalists and Public Figures on the Air. Cambridge: Cambridge University Press. 25.
10. Dontcheva-Navratilova O., Povolná R. (2012) Discourse Interpretation: Approaches and Applications. Cambridge Scholars Publishing. 231.

11. Sagadiyeva Z., Satenova S. (2021) Political discourse: The translation aspect. *Journal of Language and Linguistic Studies*. 1615–1627.
12. Saleem A. (2011) Questions in political interviews: A function-based analysis of interviews conducted by Andrew Marr and Sir David Frost. Duisburg-Essen : GRIN Verlag. 26.
13. Ok Jong Y., Kwan Jung C. (2015) The Development of Interview Techniques in Language Studies: Facilitating the Researchers' Views on Interactive Encounters. *English Language Teaching*. Vol. 8, no. 7. 30–39.
14. Turnbull N. (2016) Political rhetoric and its relationship to context: a new theory of the rhetorical situation, the rhetorical and the political. *Critical Discourse Studies*. 1–31.
15. Uchenna O. (2015) A Critique of Functionalist Approaches to Translation Studies. *Journal of the Linguistic Association of Nigeria*. Vol. 18, no. 1. 51–64.
16. Vakhovska O. (2023) The word as a sign-symbol in the linguistic worldview: on the panchronic mechanisms of meaning-making. *International Scientific Conference Modern Science: Global Trends, Technologies and Innovations : Conference*, Riga. 88–91.
17. Zhibak D. M. (2016) On the question of features and functions of political discourse. *Scientific Bulletin of the International Humanities University*. Vol. 1, no. 20. 124–126.

УДК 81'272

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-38>**Наталія КИЩЕНКО,**

orcid.org/0000-0002-7685-4518

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри міжнародних відносин та гуманітарних дисциплін
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна) natochka230@gmail.com

ДІЛОВА АНГЛІЙСЬКА МОВА ЯК КОНСТРУКТ АНГЛОМОВНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

У статті розглядається проблематика визначення поняття дискурсу, що залишається актуальною в мовознавстві на протязі багатьох років. Дискурс, як лінгвістична категорія, представляє собою складний та багатозначний об'єкт дослідження, що перебуває на перетині мовознавства, прагмалінгвістики, психолінгвістики, соціолінгвістики та лінгвокультурології. Ця стаття висвітлює складність визначення дискурсу, яка полягає у його проміжному характері між мовою, спілкуванням, мовною поведінкою з одного боку та текстом, фіксуванням з іншого. Багато термінів у різних лінгвістичних підходах трактуються неоднозначно, а саме поняття дискурсу виявляється в центрі цієї неоднозначності. Протягом багатьох років визначення поняття дискурсу є однією із проблем у мовознавстві. Дискурс як лінгвістична категорія є складним та багатозначним об'єктом дослідження. Складність ця полягає в тому, що дискурс є явищем проміжного характеру між мовою і спілкуванням, мовною поведінкою, з одного боку, і текстом, що фіксується з іншого боку. Багато термінів, що використовуються у лінгвістиці мови, прагмалінгвістиці, психолінгвістиці, соціолінгвістиці та лінгвокультурології, трактуються неоднозначно. До них належить і поняття дискурсу. У сучасній лінгвістиці існує багато визначень дискурсу. Вчені визначають дискурс як мову, що присвоюється мовцем, на протизвагу розповіді, яка розгортається без експліцитного втручання суб'єкта висловлювання. Існує безліч визначень даного терміна. Голландський вчений Т.А. Ван Дейк пропонує розуміти дискурс у широкому та у вузькому значенні. У широкому значенні дискурс (як комплексна комунікативна подія) є комунікативна подія, що відбувається між тим, хто говорить, слухає в процесі комунікативної дії у певному часовому та просторовому контексті. Ця комунікативна дія може бути мовленнєвою, письмовою, мати вербальні та невербальні складові. Типові приклади – звичайна розмова з другом, діалог між лікарем та пацієнтом, читання газети.

Ключові слова: політичний дискурс, англійська мова, комунікація, лінгвістична категорія.

Nataliia KISHCHENKO,

orcid.org/0000-0002-7685-4518

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of International Relations and Humanitarian Disciplines
Ukrainian State Dragomanov University
(Kyiv, Ukraine) natochka230@gmail.com

BUSINESS ENGLISH AS A CONSTRUCT OF ENGLISH POLITICAL DISCOURSE

The article examines the problem of defining the concept of discourse, which remains relevant in linguistics for many years. Discourse, as a linguistic category, is a complex and multifaceted object of research at the intersection of linguistics, pragmalinguistics, psycholinguistics, sociolinguistics, and linguistic and cultural studies. This article highlights the difficulty of defining discourse, which lies in its intermediate nature between language, communication, linguistic behavior on the one hand, and fixed text on the other. Many terms in different linguistic approaches are interpreted ambiguously, and the very concept of discourse is at the center of this ambiguity. For many years, defining the concept of discourse has been one of the problems in linguistics. Discourse as a linguistic category is a complex and ambiguous object of research. This difficulty lies in the fact that discourse is a phenomenon of an intermediate nature between language and communication, language behavior, on the one hand, and the fixed text, on the other hand. Many terms used in language linguistics, pragmalinguistics, psycholinguistics, sociolinguistics, and linguistic and cultural studies are interpreted ambiguously. The concept of discourse belongs to them. In modern linguistics, there are many definitions of discourse. E. Benveniste was the first to introduce the term «discourse» in linguistics. He defines discourse as language appropriated by the speaker, as opposed to narrative, which unfolds without the explicit intervention of the subject of the utterance. There are many definitions of this term. Dutch scientist T.A. Van Dijk suggests understanding discourse in a broad and a narrow sense. In a broad sense, discourse (as a complex communicative event) is a communicative event that takes place between the speaker and the listener in the process of communicative action in a certain temporal and spatial

context. This communicative action can be spoken, written, have verbal and non-verbal components. Typical examples are a casual conversation with a friend, a dialogue between a doctor and a patient, reading a newspaper.

Key words: *political discourse, English language, communication, linguistic category.*

Постановка проблеми. Дискурс у вузькому значенні (як текст чи розмова) – це вербальна складова комунікативної дії, про яку йдеться як про «текст» чи «розмову». У цьому сенсі термін дискурс позначає завершений чи продовжується «продукт» комунікативної дії, його письмовий чи мовленнєвий результат, який інтерпретується реципієнтами. Тобто дискурс у найзагальнішому розумінні – це письмовий чи мовний вербальний продукт комунікативної дії.

Мета статті дослідити термін «політичний дискурс» як один із найвживаніших і водночас один із найбільш багатозначних.

Виклад основного матеріалу. Дискурс співвідноситься з поняттям текст, формою тексту, з довільним фрагментом тексту. Т.А. ван Дейк дискурсом називає «актуально сказаний текст».

Терміни мова і текст як два аспекти дискурсу будуть видовими по відношенню до родового терміну дискурс, що їх об'єднує. Дискурс розуміється широко – як усе, що говорить і пишеться, іншими словами, як мовна діяльність, що є «в той же час і мовним матеріалом», причому в будь-якій його репрезентації – звуковий або графічний.

Дискурс співвідноситься з поняттям висловлювання, з групою висловлювань, цільним мовленнєвим твором, у зв'язку з цим можна виділити три основні підходи до трактування позначеного поняття: перший підхід здійснюється з позицій формально чи структурно орієнтованої лінгвістики та визначає дискурс як «мову вище за рівень речення або словосполучення»; другий підхід пов'язаний із функціональним визначенням дискурсу як будь-якого «вживання мови» у широкому соціокультурному контексті; Третій варіант визначення заснований на синтезі вищеназваних визначень – підкреслює взаємодію форми та функції – «дискурс як висловлювання», тобто дискурс це не примітивний набір ізольованих одиниць мовної структури «більше речення», а цілісна сукупність функціонально організованих, контекстуалізованих одиниць уживання мови.

1. Дискурс співвідноситься з поняттям стиль. Дискурс – спосіб говоріння, індивідуальна мова.

2. Під дискурсом розуміють мову, занурену в життя, промову, вписану в комунікативну ситуацію, процес і результат мовної діяльності (Петренко, 2007: 20).

3. Дискурс розглядають як вид діяльності, у якому відбито все багатство реальної ситуації,

тобто особистості комунікантів, їх мотиви, інтенції, соціальні статуси.

У дослідженні лінгвіста Е. Бенвеніста виявляється, що для багатьох жанрів виділити стійкі формальні характеристики дуже важко. Далі Е. Бенвеніст пропонує розглядати жанри як культурні концепти, позбавлені стійких мовних характеристик, та додатково виділяти типи дискурсу на основі емпірично спостережуваних та кількісно вимірних параметрів – таких, як використання форм минулого часу, дієприкметників, особистих займенників (Бенвеніст, 1974: 447).

Розглядаючи різноманітність функцій дискурсу можна дійти невтішного висновку у тому, що вони мають ідеологією політичної коректності і спрямовані досягнення політичних цілей у вигляді маніпулювання свідомістю публіки, зокрема у боротьбі влади. Беручи до уваги класифікацію різних авторів, О.В. Епштейн виділяє найзагальніші семантико-прагматичні категорії, тобто. властиві ознаки у складі політичного дискурсу:

- 1) образ автора;
- 2) адресативність;
- 3) інформативність (дана категорія більшою чи меншою мірою характеризує будь-який акт комунікації, але все ж таки безпосередньо залежить від комунікативних цілей дискурсу. Метою ж політичного дискурсу та його соціальним призначенням є навіювання адресатам необхідності політично правильних дій;
- 4) інтенціональність;
- 5) оціночність (виконується формування в соціумі певного ставлення до політичної події та такої її оцінки, яка необхідна даному суб'єкту);
- 6) конвенційність (клішированість, термінологічність, ритуальність (тобто стереотипізація поведінки);
- 7) емотивність/експресивність;
- 8) модальність (ставлення до дійсності у поданні того, хто говорить);
- 9) інтертекстуальність (відносини між суспільними та мовними структурами, що реалізуються в універсальному тексті, зведення загальних та приватних властивостей текстів, побудова висловлювання на рівні змісту);
- 10) соціокультурна контекстність (залучення до процесу сприйняття соціокультурних контекстів).

Особливою формою політичного дискурсу є інавгураційний дискурс, який у повному обсязі відображає і основну концепцію політичної

комунікації взагалі – персуазивність (прагматично-мовленнєвий вплив з метою переконання в процесі комунікації) та сугестивність (вплив на когнітивну систему адресата: процес впливу почуття, волю та розум).

Будь-який жанр може запозичувати специфічні особливості інших жанрів і суттєво змінювати свій лад та вигляд (Коптілов, 2003: 329).

Ідентифікувати його в такому випадку стає вкрай важко: один і той же жанр може по-різному сприйматися в різні епохи, і останнє слово в суперечці про його природу належить літературній традиції, або, інакше кажучи, освіченості читача.

З позицій соціолінгвістики дискурс – це спілкування людей, що розглядається з позицій їхньої приналежності до тієї чи іншої соціальної групи або стосовно тієї чи іншої типової речеповедінкової ситуації, наприклад, інституційне спілкування. Розмежовують два основні види дискурсу: інституційний та персональний.

Персональний, чи особистісно-орієнтований, дискурс має на увазі, що промовець виступає як особистість, з усіма властивими їй особистісними характеристиками та особливостями. Поділяючись на буттєвий та побутовий, персональний дискурс зорієнтований або на діалогічне, пунктирне спілкування на скороченій дистанції з підвищеним семантичним навантаженням на невербальну комунікацію (побутовий дискурс), або на переважно монологічне, насичене змістами спілкування розгорнутого характеру, представлене творами філософської, буттєвий дискурс).

У разі інституційного дискурсу промовець виступає як представник певного соціального інституту в рамках встановлених статусно-рольових та ситуаційно-комунікативних норм.

Як зазначають вчені, «ознаки інституційності фіксують рольові характеристики агентів та клієнтів інститутів, типові хронотопи, символічні дії, трафаретні жанри та мовні кліше. Інституційне спілкування – це комунікація у своєрідних масках». Інституційний дискурс є статусно-орієнтованою формою спілкування: комуніканти постають не стільки як особистості, індивіди, скільки як носії певного соціального статусу.

Виділяють політичний, адміністративний, юридичний, військовий, педагогічний, релігійний, містичний, медичний, діловий, рекламний, спортивний, науковий, сценічний та масово-інформаційний види інституційного дискурсу. Очевидно, наведений перелік може бути доповнений або видозмінений.

Політичний дискурс перетинається з педагогічним як політична соціалізація особистості. Під

політичною соціалізацією розуміється освоєння окремою людиною основних елементів відповідної політичної культури. Прийняття чи заперечення людьми пануючого соціального порядку і буде результатом дискурсивної діяльності, яка здійснює політичну соціалізацію. Специфіка цієї прикордонної освіти полягає у його двовимірному модусі – формальному та неформальному політичному вихованні, що здійснюється через державні навчальні заклади та у побуті (у розмовах з батьками, однолітками, сусідами). Юридичний дискурс перетинається із політичним у сфері державного законодавства (Кіщенко, 2023: 29).

Політична реклама – гібридний жанр політичного та рекламного дискурсу – спрямована на регуляцію ціннісних відносин у суспільстві, для політичної реклами (як і реклами взагалі) характерні різке звуження тематики, спрощеність у подачі проблеми, вживання ключових слів, простих, але виразних образів, повторення гасел, тавтологічність, еліптичність. Взаємини рекламного та політичного дискурсів визначаються спільною метою – вплинути на потенційного покупця/споживача через інформування до створення мотивації до дії. Основне завдання політичної реклами – сформувати певний імідж політичних діячів та партій та спонукати до певного ставлення до них (Van Dijk, 1998).

Згадку про економічний дискурс у рамках політичного ми знаходимо у вітчизняних дослідників. Основою політики держави є економічний курс, відповідно не можна уявити політичну комунікацію без усіх мовних актів, що використовуються при описі та характеристиці економічних реалій. Теми «криза» та «реформи» є проміжними і належать і тій, і іншій сфері одночасно.

Науковий дискурс відрізняє відстоювання своєї точки зору у процесі пізнання навколишнього світу та полемічність. Він не має прямого відношення до боротьби за владу, проте може бути використаний як допоміжний засіб для планування та корекції політичної діяльності.

Таким чином, у проведеному дослідженні було вивчено поняття дискурсу, особливості жанру політичного дискурсу та субжанру інавгураційного звернення (Cotton, 2006: 173).

Висновки. Метою політичного дискурсу є захоплення, утримання чи перерозподіл влади, переконання та спонукання до дії. Для такої комунікації характерний високий рівень маніпулювання; мова в політичному дискурсі є насамперед інструментом впливу, переконання та контролю. Така маніпулятивна спрямованість політичного дискурсу проявляється у мовних

актах інтеграції, орієнтації та агресії. Тому комунікативні тактики ідеологізації масової свідомості: легалізація, уніфікація, приховування та фрагментація у політичному дискурсі пов'язані безпосередньо з мовою, а саме з її мовними маніпуляціями, лінгвостилістичними засобами. Розробка ідеології передбачає використання спеціальних механізмів: стереотипізація, міфологізація, стандартизація.

Розгляд мовних особливостей дискурсу інаугураційних звернень дозволяє зробити висновок про те, що йому характерна мовна образність, що реалізується за допомогою стилістичних засобів, що розглядаються як система маніпулятивних мовних впливів, що аргументує політику. Таким чином, стилістичні засоби у мові інаугураційних звернень є ефективним вербальним способом

передачі емоцій слухачам, а також засобом формування політичного іміджу лідера.

Результати якісного аналізу також показують, що за допомогою стилістичних засобів реалізуються комунікативні тактики ідеологізації масової свідомості. Ці мовні стратегії дозволяють успішно маніпулювати аудиторією залежно від поставленої мети.

Мовленнєва тактика легалізації реалізується найчастіше за допомогою таких стилістичних засобів як асиндетон, полісиндетон, градація, анафора, епіфора та іншими. Уніфікація включає антитезу, паралелізми, анафору, анастрофу, антистрофу, порівняння, асиндетон і полісиндетон, інверсію та інші. Приховування представлене епітетами, метафорами, метонімією, літотою, перифразом, евфемізацією, антитезою, ідіомами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кіщенко Н.Д., Моргун І. О. Осмислення критеріїв мудрості у контексті міжнародних відносин. Київ: Актуальні Питання Гуманітарних Наук. 2023, 29 с.
2. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу. Київ: Вища школа. 2003. 329 с.
3. Петренко В.В. Особливості визначення політичної мови. Київ: Політичний менеджмент: № 2. 2007. с. 16–24.
4. Chilton P. *Analysing Political Discourse*, London & New York: Theory and Practice. Routledge, 2004. с. 226.
5. Chilton P., Schäffner C. *Analytic Approaches to Political Discourse*. Amsterdam and Philadelphia: Politics as Text and Talk. Benjamins, 2002. с. 245.
6. Cotton D., Favley D., Kent S. *Market Leader*. Upper-Intermediate Level Longman. London: Longman, 2006. с. 173.
7. Korunets I.V. *Theory and practice of translation*. Vinnytsia: Nova Knyha Publishers, 2001. с. 448.
8. Van Dijk T.A. *On the Analysis of Parliamentary Debates on Immigration*. Working paper for the Project Racism at the Top. Second draft July, 1998.
9. Van Dijk T.A. van. *What is political discourse analysis?* Amsterdam: Political linguistics, 1998.

REFERENCES

1. Kishchenko Nataliia, MORHUN I. (2023). *Osmyslennia kryteriiv mudrosti u konteksti mizhnarodnykh vidnosyn*. [Understanding the criteria of wisdom in the context of international relations] Kyiv: Aktualni Pytannia Humanitarnykh Nauk, 29 [in Ukrainian].
2. Koptilov V.V. (2003) *Teoriia i praktyka perekladu* [Theory and practice of translation. Kyiv: Vyshcha shk., 329 [in Ukrainian].
3. Petrenko V.V. (2007) *Osoblyvosti vyznachennia politychnoi movy* [Peculiarities of the definition of political language] *Politychnyi menedzhment*. 2. 16–24. [in Ukrainian].
4. Chilton P. (2004) *Analysing Political Discourse: Theory and Practice*. London & New York: Routledge. 226.
5. Chilton P., Schäffner C. (2002). *Politics as Text and Talk*. *Analytic Approaches to Political Discourse*. Amsterdam and Philadelphia: Benjamins. 245
6. Cotton D., Favley D., Kent S. (2006) *Market Leader*. Upper-Intermediate Level Longman / D. Cotton, D. Favley, S. Kent. London: Longman, 173.
7. Korunets I.V. (2001) *Theory and practice of translation*. – Vinnytsya: Nova Knyha Publishers. 448.
8. Van Dijk T.A. (1998) *On the Analysis of Parliamentary Debates on Immigration*. Working paper for the Project Racism at the Top Second draft. July, 189.
9. Van Dijk T.A. van. (1998) *What is political discourse analysis?* *Political linguistics*. Amsterdam, 19. 112–130.

УДК 811.161.2'37

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-39>**Оксана КЛАК,***orcid.org/0000-0001-9306-4123**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна) pelyhksju@ukr.net*

КАТЕГОРІЯ ВВІЧЛИВОСТІ ТА ЇЇ ЛЕКСИЧНІ РЕПРЕЗЕНТАНТИ (НА МАТЕРІАЛІ ПРИКМЕТНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ)

Стаття присвячена аналізу феномену ввічливості та її вербальних репрезентантів у сфері лексичної семантики на матеріалі прикметників сучасної української мови. Зазначено, що особливий інтерес дослідників до питання ввічливості пов'язаний з її міждисциплінарним характером та багатоаспектністю. Так, ввічливість є об'єктом вивчення етики, психології, культурології, соціолінгвістики, психолінгвістики, психології, прагматики, комунікативної лінгвістики тощо. Її розглядають як соціальну норму, такт, етичну та прагмалінгвістичну категорію, як оцінку статусу людини, мовні максими, правила тощо. Наголошено, що, попри універсальність цієї категорії, ввічливість має виразні етнокультурні особливості, зокрема в їх вербальній реалізації, і є виявом специфіки відображення мовної картини світу певної нації.

Зазначено, що виокремлення відповідної лексико-семантичної групи серед прикметників української мови ґрунтується на соціокультурному розумінні ввічливості як вияву поваги, шаноби, привітності, люб'язності й доброзичливості до інших, тактовного й коректного поводження, спілкуванні. З'ясовано, що прикметники, які характеризують людину за її поведінкою, що відповідає або ні етичним нормам, правилам ввічливості, формують лексико-семантичну групу (ЛСГ) на основі інтегрального компонента «ввічливий»/«грубий, неввічливий». Цей семантичний компонент, як і вся ЛСГ, пов'язані гіперо-гіпонімічними зв'язками із семантичним компонентом ад'єктивів «який поводить у певний спосіб стосовно кого-, чого-небудь» та лексико-семантичним полем морально-етичної характеристики особи. Наявність семи «ставлення» визначає можливість кваліфікації цих лексичних одиниць як релятивних прикметників.

Виявлено, що прикметники, які характеризують людину як ввічливу або грубу, формують дві опозиційні групи з домінантами **ввічливий**, **неввічливий**, які належать до ядра ЛСГ. Семантична структура інших конститuentів навколоядерної зони складніша, інтегральне значення вони уточнюють додатковими семами: «спосіб, джерело набуття навичок пристойного поводження», «спосіб вияву ввічливості/неввічливості», «ступінь вияву ввічливості/неввічливості» тощо.

Проаналізовано периферійну зону мікропарадигми, до якої, зокрема, належать лексичні одиниці, які реалізують інтегральне значення групи на основі вторинної номінації (параметричні прикметники, прикметники зі значенням інтелектуальних характеристик особи, її соціального статусу, ад'єктиви зі значенням загальної оцінки тощо).

Ключові слова: ввічливість, категорія ввічливості, прикметник, лексико-семантична група, ядерна та периферійна зони, сема, вторинна номінація.

Oksana KŁAK,*orcid.org/0000-0001-9306-4123**Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Culture of Professional Speech
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine) pelyhksju@ukr.net*

THE CATEGORY OF POLITENESS AND ITS LEXICAL REPRESENTATIVES (BASED ON THE MATERIAL OF ADJECTIVES OF THE UKRAINIAN LANGUAGE)

The article is devoted to the analysis of the phenomenon of politeness and its verbal representatives in the field of lexical semantics based on the adjectives of the modern Ukrainian language. It is noted that the special interest of researchers in the issue of politeness is related to its interdisciplinary nature and multifacetedness. Thus, politeness is a research object of ethics, psychology, cultural study, sociolinguistics, psycholinguistics, psychology, pragmatics, communicative linguistics, etc. Politeness is considered as a social norm, as a tact, as an ethical and pragmalinguistic category, as an assessment of a person's status, as language maxims, rules, etc. It is emphasized that, despite the universality of this category, politeness has distinct ethno-cultural features, in particular in their verbal implementation, and is a manifestation of the linguistic specificity of a certain nation's picture of the world reflection.

It is noted that the selection of the appropriate lexical-semantic group among the adjectives of the Ukrainian language is based on the sociocultural understanding of politeness as a manifestation of respect, honor, cordiality, kindness and benevolence to others, tactful and correct behavior, communication. It has been found that adjectives that characterize a person by their behavior, which corresponds or not to ethical norms, rules of politeness, form a lexical-semantic group based on the integral component "polite"/"rude, impolite". This semantic component, as well as the entire LSG with the semantic component of adjectives "which behaves in a certain way in relation to someone, something", and the lexical-semantic field of the moral and ethical characteristics of a person are related as hyponym and hyperonym. The presence of sema "attitudes" determines the possibility of qualifying these lexical units as relative adjectives.

It was found that the adjectives characterizing a person as polite or rude form two oppositional synonymous series with the dominant polite, impolite, which belong to the core of LSG. The semantic structure of other constituents of the zone close to the core is more complex, they specify the integral meaning with additional terms: "way, source of acquiring the skills of decent behavior", "way of showing politeness/impoliteness", "degree of showing politeness/impoliteness", etc.

The peripheral zone of the microparadigm was analyzed, which, in particular, includes lexical units that realize the integral meaning of the group on the basis of secondary nomination (parametric adjectives, adjectives with the meaning of intellectual characteristics of a person, his social status, adjectives with the meaning of general assessment, etc.).

Key words: *politeness, category of politeness, adjective, lexical-semantic group, core and peripheral zones, sema, secondary nomination.*

Постановка проблеми. Особлива увага до людини в усіх її проявах (зокрема її внутрішнього світу, переконань, світогляду, її місця й поведінки в соціумі, формування ціннісних пріоритетів) зумовила й зміну в аспектах, методах, предметах лінгвістичних досліджень останніх років. Сучасні мовознавчі дослідження усе частіше стають міждисциплінарними, а їх об'єктом є функціонування мови в різних соціокультурних контекстах.

Таким багатоаспектним, міждисциплінарним явищем є категорія ввічливості, яка є основою міжособистісного спілкування, важливим регулятором поведінки людей, необхідною передумовою їх оптимальної взаємодії, соціокультурної організації суспільства в цілому.

Аналіз досліджень. Категорія ввічливості та різні способи й форми її реалізації неодноразово привертала увагу як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників (Х. Арндт, П. Браун, Е. Гофман, Е. Гуді, Дж. Гумперц, А. Кашер, Т. Кочман, Р. Лакофф, С. Левінсон, Р. Уотс, Б. Фрейзер; Н. Бабич, А. Безноса, С. Богдан, А. Болотнікова, Л. Гнатюк, Н. Дзюбак, В. Литовченко, Н. Плющ, М. Стельмахович, М. Темлеки тощо). Так, до граматичних аспектів вираження ввічливості зверталися у своїх наукових розвідках С. Богдан, Г. Кузь, О. Мельничук, О. Миронюк, М. Стельмахович, С. Шабат, до питань мовного етикету як складника категорії ввічливості – Є. Демченко, Т. Терещенко, Я. Радевич-Винницький, зокрема на матеріалі корейської мови – Ю. Скрипник, японської – К. Комісаров, С. Іде, Т. Ветцель; до лінгвістичних аспектів категорії ввічливості в рекламному дискурсі – С. Федоренко, О. Бесклетна, О. Шепелева, О. Муханова та в іншомовному мовленні – Н. Рудик тощо.

Проте поза увагою спеціальних лінгвістичних студій залишаються мовні одиниці ввічливості,

зокрема на лексичному рівні, та їх систематизація в сучасній українській літературній мові.

Мета статті – з'ясування поняття ввічливості, виокремлення лексичних засобів її вираження, опис їх семного складу, зв'язків та відношень між ними.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на багатоаспектність та міждисциплінарний характер, поняття «ввічливість» не має однозначного трактування. Як зазначає Н. Бабич, у 60–80-х роках ХХ століття ввічливість розглядали як поведінку у міжнародних відносинах, яке обумовлене не юридичними нормами та обов'язками, а міркуваннями пристойності, взаємної поваги, гостинності, доброзичливості, підкресленої пошани, що поділяються також іншою стороною (Бабич, 1990: 232).

У «Сучасному словнику з етики» під ввічливістю розуміють «форму взаємин між людьми, що виявляється в уважності, доброзичливості, бажанні добра іншій людині, в коректності, люб'язності, делікатності і такті, в готовності зробити послугу тому, хто цього потребує; рису характеру, моральну якість людини, що характеризує поведінку особи, для якої повага до людей стала повсякденною нормою і звичним способом поводження з оточенням; ...уміння і звичку шанобливо і тактовно спілкуватися з людьми, готовність вислухати протилежну сторону і знайти компроміс» (Тофтул, 2014: 70). Ввічливістю називають і таку поведінку людини, яка з повагою ставиться до інших, є уважною й послужливою, дотримується правил етикету і ритуальних форм спілкування (ВУЕ, 2019: 30).

При цьому науковці звертають увагу на те, що розуміння ввічливості в різних культурах має суттєві відмінності. Так, в одних народів основними критеріями ввічливості є шанобливість і повага,

в інших – скромність, а в деяких – показна увага до свого оточення. Тому неправильно стверджувати про наявність певного еталону ввічливості чи порівнювати народи за цією ознакою й кваліфікувати один із них як більш або менш ввічливого за інших. Розглядати цей аспект морально-етичних відносин варто лише з урахуванням специфіки культури й особливостей соціальних стосунків, характерних для представників певного етносу, адже «спілкування людей завжди відбувається в межах певної культури із використанням конкретної етнічної мови, неповторних мовних картин світу, а також законів спілкування, випрацюваних у межах цієї мови та культури» (Бацевич, 2004: 251). Таким чином, попри універсальність категорії ввічливості, відмінності в її розумінні різними культурами суттєво впливають на стилі комунікації (Kádár, Naugh, 2013; Watts, 2003). Залежно від традицій соціального устрою суспільства та особливостей культури певного народу ввічливість може більшою мірою виявлятися в дотриманні дистанції між комунікантами, повазі до їх особистісного простору або, навпаки, в близькості до оточення, прагненні до колективізму. Через відмінності у статусних ролях учасників спілкування, їх віці, статі ввічливість в одному випадку буде виявлятися у повазі, шанобі до особи, старшої за віком чи вищої за статусом у суспільстві, а в іншому – у прагненні до рівноправності, партнерства. Беручи до уваги емоційне забарвлення, можна виділити людей привітно-ввічливих (до всіх, хто оточує особу), шанобливо-ввічливих (до старших за віком), вимогливо-ввічливих (до дітей), холодно-ввічливих (до людей, які з тих чи тих причин є неприємні).

Дослідники, які вивчають комунікативний аспект ввічливості, наголошують на необхідності врахування відповідних стратегій мовленнєвої поведінки, правил, завдяки дотриманню яких учасники спілкування досягають бажаних цілей.

Так, П. Грайс виділяє так звані максими ввічливого спілкування (етичні норми, яких повинні дотримуватися учасники комунікативного акту):

1) *максиму такту*, відповідно до якої треба мінімізувати витрати зусиль партнера та намагатися збільшити його вигоду;

2) *максиму великодушності*, тобто мінімізацію вигоди для себе та перекладання всіх зусиль на себе;

3) *максиму схвалення*, що полягає в забороні сварити іншого;

4) *максиму скромності* – уникнення розбіжностей та прагнення до згоди;

5) *максиму симпатії* – настанову бути доброзичливим (Grisce, 1975).

Складність, багатоаспектність та міждисциплінарний характер поняття «ввічливість» зумовлюють труднощі у визначення лексичних репрезентантів відповідної семантики серед прикметників української мови.

З-поміж лексичних одиниць морально-етичної характеристики людини виокремлюють мікрополе зі значенням ставлення до інших людей, манерою поведінки, що виникає в міжособистісних контактах і зумовлена суспільними чинниками. Ставлення до інших реалізоване в соціальній поведінці, воно має оцінний характер та виявляється і в позитивних, і в негативних рисах людської вдачі, позначаючи у такий спосіб кон'юнктивні, об'єднувальні відносини чи слугуючи номінаціями ситуації диз'юнкції, духовного відторгнення між людьми.

Спільним семантичним компонентом ад'єктивів зазначеної парадигми є «який поводить у певний спосіб стосовно кого-, чого-небудь». Значну групу серед ад'єктивів із цим значенням становлять ті, що позначають ставлення до інших, яке відповідає або ні правилам пристойності, ввічливості. Їм властивий інтегральний компонент «ввічливий / грубий», який найповніше виражений у домінантах опозиційних груп *ввічливий, неввічливий*. Цей компонент семантично складний і передбачає хороші манери, повагу, люб'язність, увагу до інших. Ці ознаки по-різному комбіновані в значеннєвій структурі конститuentів аналізованої групи і становлять її семантичний обсяг.

Значення «який дотримується правил пристойності, виявляє уважність, люб'язність» маніфестують прикметники *ввічливий (увічливий)* (СУМ ONLINE), *чемний* (СУМ, т. 11: 293), *гrecний* (СУМ ONLINE), *делікатний* (СУМ ONLINE), *привітний* (СУМ, т. 7: 576), *привітливий* (СУМ, т. 7: 575), *люб'язний* (СУМ ONLINE): *До смішного соромливий, делікатний, зовсім безпорадний у практичних речах, цей шепелявий улюбленець муз не викликає з твого боку серйозного зацікавлення* (О. Гончар); *... видно, цей привітний, коректний містер Кирик чимось привабив малюка* (О. Гончар); *Хоча Мухтар Омарханович був добрим і чемним, його... не переставало драгувати невігластво багатьох жителів цього континенту...* (О. Гончар); *Дівчатко виросло слухняне, ввічливе і добре вчилося* (Остап Вишня); *Рівнянський вїт, гrecний тазда Василь Крильчук, прийшов до церкви в супроводі начальника рівнянського поста крайової жандармерії...* (М. Матіос).

Уточнювальними значеннєвими ознаками інших конститuentів є:

1) «спосіб, джерело набуття навичок пристойного поведіння», виражений семантичним множинником «як результат виховання» в значеннєвій структурі прикметника *вихований* (СУМ ONLINE): *Ще перед тим пані не раз хвалилася сином, який він порядний, добре вихований* (О. Гончар);

2) «спосіб вияву ввічливості», експлікований семою «який володіє почуттям міри, такту» в ад'єктивах *коректний* (СУМ ONLINE), *тактовний* (СУМ, т. 10: 26), *скромний* (СУМ, т. 9: 324): *Розумів [Андрій], що йому так зразу сваритися з слідчим не випадає, і тому намагався бути коректним...* (І. Багрянний); – *Ларик тобі не заважає тиме. Ти ж знаєш, який він тактовний* (І. Роздобудько);

3) сема ступеня вияву ознаки – компонент «дуже» («дуже ввічливий») – в прикметнику *шанобливий* (СУМ, т. 11: 404): *Хай не подумає хто-небудь із наших міністрів, що Микита взагалі не досить шанобливий до них* (О. Гончар);

4) «вишукано, підкреслено чемний» у семантичній структурі (часто вторинній) ад'єктивів *галантний* (СУМ ONLINE), *лицарський* (СУМ ONLINE), *рицарський* (СУМ, т. 8: 546), *куртуазний* (книжн.) (СУМ ONLINE), *салонний* (СУМ, т. 9: 20): *І кличе вродливого парубка. Той до послуг дуже галантний, але сам везти не може і обіцяє знайти підводу* (М. Коцюбинський);

5) емоційно-оцінні компоненти – *чемненький* (СУМ, т. 11: 293), *звичайненький* (СУМ ONLINE), *привітненький* (СУМ, т. 7: 575).

Периферію мікропарадигми становлять прикметники інших лексико-семантичних груп, які у вторинних значеннях актуалізують сему «ввічливий». Це, зокрема, лексичні одиниці зі значенням:

а) **особливостей розвитку уваги** – *уважний* (СУМ, т. 10: 364): *Який уважний гетьман, і до жінок ввічливий, але ж і йому не вільно давати себе безкарно обіжати, бо він гетьман...* (Б. Лепкий);

б) **інтелектуальних характеристик особи, що виявляються в поведінці**, – *обачний* (рідко) (СУМ ONLINE): *... Нестор був настільки обачним, що від ночівлі відмовився* (І. Вільде);

в) **загальної оцінки** – «відповідність / невідповідність уявленням про загальноприйняте, природне, нормальне, звичне» – *звичайний* (СУМ ONLINE): *Вона ні-коли не вередувала. Вона прохала багато, але завжди такого, що могли його батько з матір'ю дати їй. І всі казали: – Яка слухняна та звичайна дівчина!* (Б. Грінченко);

г) **належності до певного класу або шару суспільства, певної групи** – *лицарський*,

рицарський, салонний: *Здавалося б, лицарський народ, знає лицарський звичай* (Б. Лепкий);

д) **просторових ознак, зокрема товщини об'єктів** – *тонкий* (СУМ, т. 10: 187–189): *У поведінці зі старшими Петро дуже тонкий*.

До периферійної зони аналізованого ряду належать також лексичні одиниці з обмеженою сферою та низькою частотністю вживання: *обхідливий* (рідко) (СУМ ONLINE), *обіхідливий* (обіходливий) (рідко) (СУМ ONLINE), *поштивий* (почтивий) (розм.) (СУМ, т. 7: 488), *учтивий* (розм. рідко) (СУМ, т. 10: 538), *куртуазний* (книжн., рідко), *припитливий* (розм.) (СУМ, т. 7: 708), *шановливий* (заст.) (ВТСУМ : 1388): *А попи – народ учтивий – куди! нікому не жалують хліба-солі* (А. Свидницький); *Про що людей поштивих звіdomляєм і на потонні вписуєм віки* (Л. Костенко).

Близькими до синонімічного ряду з доміантою *ввічливий* є лексеми, ідентифіковані семою «з високим рівнем культури» – *культурний* (у функції якісного прикметника) (СУМ ONLINE), *інтелегентний* (СУМ ONLINE), *культурненький* (пестл.) (СУМ ONLINE); ад'єктив *малокультурний* (СУМ ONLINE) з експліцитним семантичним компонентом «недостатньо» та прикметник *церемонний* (СУМ, т. 11: 202) у значенні «надзвичайно ретельний у дотриманні прийнятого етикету, правил поведінки, у своїх діях»: *Як Степан не був ще такий культурний, щоб догадатись покликати постать із серветкою, постукавши ножем об склянку, то вийшов у коридор гукнути її* (В. Підмогильний); *Коли лідери держави опускаються до прямих образ одне одного, це жахливо. Інтелегентні начебто люди, це й при посадах...* (Високий Замок, 2009, 12 лист., 2).

Опозиційну групу зі значенням «який нехтує правилами пристойності, який поводить себе нечемно» становлять лексичні одиниці *неввічливий* (СУМ ONLINE), *нечемний* (СУМ ONLINE), *нетречний* (СУМ ONLINE), *непривітний* (СУМ ONLINE), *нелюб'язний* (СУМ ONLINE), *неповажливий* (СУМ ONLINE), *нешанобливий* (СУМ ONLINE), *брутальний* (СУМ ONLINE): *Чому ви [жевжики] такі? Чому неповажливі до людей, сумні, дражливі?* (О. Гончар); *«Яка вона [Нечачева] була б гарна, якби не була брутальна!» – подумав Андрій і опустил голову* (І. Багрянний); *Але ж цього мало. Він [учитель] був навіть неслухняний і неввічливий до начальства* (Б. Грінченко); *Курятка мої любесенькі, ну, котра першою прийде до мене, я ж заплатив, а ви такі нетречні...* (Р. Іванчук).

Диференційними семантичними ознаками інших конститuentів групи є:

1. «Спосіб, джерело набуття навичок пристойного поведіння», виражений семою «який не одержав належного виховання» у структурі прикметника *невихований* (СУМ ONLINE): *А тепер я дивлюся у темні обриси вуличних стовпів – і чую, що запустила б атомну бомбу, коли б цей брехун, це бидло, ця невихована худоба показалася з-за рогу...* (М. Матіос);

2. «Спосіб вияву неввічливості», експлікований семантичними множниками:

2.1. – «який не володіє почуттям міри, такту»: *нетактовний* (СУМ ONLINE), *некоректний* (СУМ ONLINE), *безтактний* (СУМ ONLINE), *безтактовний* (СУМ ONLINE), *неделікатний* (СУМ ONLINE), *нескромний* (СУМ ONLINE): *Некоректна людина; Але Макс такий неделікатний, що навіть не дослухує Труді до кінця, навіть не прощається з Руді й швидко виходить із зали.* (В. Винниченко);

2.2. – «який діє, поводить не пристойно, зарозуміло, грубо»: *нахабний*: *Бо, як сказано, святе місце порожнім не буває, тож його махом займали нахабні придурки, які імітували премудрих...* (Г. Тарасюк);

2.2.1. – «який поводить з викликом іншим»: *зухвалий* (СУМ ONLINE): [Анеля:] *Відтоді, як ти послужила на фабриці, ти страшенно зіпсувалася, Маклено. Особливо морально – стала неввічлива, груба, зухвала* (М. Куліш);

2.2.2. – «який поводить надміру нахабно, розв'язно, невимушено»: *безцеремонний* (СУМ ONLINE), *нецеремонний* (СУМ ONLINE), *безпардонний* (розм.) (СУМ ONLINE), *розперезаний* (нідсил., розм.) (СУМ, т. 8: 759), *фамільярний* (СУМ, т. 10: 558), *розв'язний* (СУМ, т. 8: 641): *І приходять якісь безпардонні пронози. Потираючи руки, беруться за все* (Л. Костенко); *Але природний такт і черезмірна делікатність утримували її від такої безцеремонної й уїдливої нав'язі...* (М. Хвильовий);

2.2.3. – «який діє зухвало, безцеремонно і напористо» – *нахрапистий* (розм.) (СУМ ONLINE): *Дьома, повертаючись із селища, застав Марію на тому самому місці, де залишив її з отим нахрапистим капітаном* (О. Гончар);

2.2.4. – «який діє зухвало, нахабно, грубо» – *хамовитий* (розм.) (СУМ, т. 11: 16): *А витівка хамовитого нардепа – це вже, як кажуть, апофеоз* (Високий Замок, 2012, 22–28 бер., 2);

3. «Низький рівень культури, відсутність культурних навичок» – *некультурний* (СУМ ONLINE), *неінтелігентний* (СУМ ONLINE), *пошлий* (розм.) (СУМ, т. 7: 486), *вульгарний* (СУМ ONLINE): *Стала [Клавда] цинічною й вульгарною, як дівка з вулиці* (І. Вільде);

4. Ступінь вияву інтегральної якості, виражений семантичним компонентом «досить нахабний», «не досить ввічливий», – *різкуватий* (СУМ, т. 8: 565), *грубуватий* (СУМ ONLINE), *нахабнуватий*: [Друг:] *У вас, мабуть, склалося враження, що мій приятель трохи нахабнуватий...* (М. Стельмах).

Численний блок становлять лексичні одиниці, які актуалізують інтегральну семантику мікропарадигми (часто ускладнену диференційними семами) на основі вторинної номінації, первинними ж значеннями належать до груп, що позначають:

а) *параметричні ознаки предметів, зокрема їх товщину* – *грубий* (СУМ ONLINE), *грубуватий*, *нетонкий*: *Для Грині просто загадка, як це вона, Тамара... сама себе прирекла на те, щоб зараз принижуватись перед оцим нікчемою, грубим, брутальним типом, якому вона віддала себе* (О. Гончар); *Свиня він, Карафолька, довгоносик, нетонкий, неделікатний чоловік* (В. Нестайко);

б) *ступінь, силу вияву певного явища* – *різкий* (СУМ, т. 8: 564), *різкуватий* (СУМ, т. 8: 565): *Його [Бовдура] різка, самолюбна, дика, немов кільчаста натура стала ще різкою і дикішою при тій тихій, лагідній, послушній і добрій людині* (І. Франко);

в) *загальну оцінку* – *відповідність / невідповідність уявленням про загальноприйняте, нормальне, звичне* – *незвичайний* (розм.) (СУМ ONLINE): *Діждавсь [син], що виявився багач з чужого села, і засваталася вона [Терничиха] з тим багачем, а його, як на воді лишила... Та що ви думаєте? Яка недобра, яка незвичайна! Ходить та й ходить було в нас перед віконню – йому жалю завдає* (Марко Вовчок);

г) *зовнішні особливості предметів, особливості тілобудови людини* – *дерзкий* (розм.) (СУМ ONLINE): *Хто мене з полів і злих потоків У життя твоє, скажи, приніс? Трудного, жорсткого на слові, Дерзкого та й ще чого бува* (А. Малишко);

г) *зовнішні особливості поверхонь, які сприймаються тактильно*, – *шорсткий* (СУМ, т. 11: 510): *Така ось жінка шорстка й непривітна!* (СУМ, т. 11: 510);

д) *подібність до тварин* – *свинуватий* (розм.). Народні уявлення про свиню як про грубу, неохайну тварину асоціюються з нахабною, нечесною поведінкою людини: *Баба Мокрина замовкла, хлипаючи і постогнуючи. І мені стало її жаль. Свинуваті-таки в неї діти* (В. Нестайко);

е) *фізичний стан об'єктів, зумовлений спрямованою на них дією*, – *неотесаний* (необтеса-

ний) (СУМ ONLINE), *нетесаний* (СУМ ONLINE). Переносне значення морально-етичної оцінки людини виникає на основі асоціативного уявлення про неотесаний предмет як про такий, якому не надали вишуканої, витонченої форми, «неокультурили»: *Боюся, що її нема й у словах... – я вирішив бути нахабним і настирливим, як справжнє неотесане мурло, якому може зійти з рук його тупа незграбність* (І. Роздобудько);

є) *інтелектуальні характеристики особи, що виявляються в поведінці, – необачний (рідко): За се все ви не були невдячні, – не скажу, щоб були необачні* (І. Франко);

ж) *зовнішній вигляд людини (зокрема елементів її одягу) – розперезаний* (від дієслова *розперизуватися* – 1. Розв'язувати, розстігати на собі або знімати з себе пояс (СУМ, 8: 759): *Розперезаний розбишака*.

До периферійної зони мікропарадигми належать лексичні одиниці, функціонування яких обмежене розмовним стилем мовлення (*непоштивий* (СУМ ONLINE), *нахальний, наглий, пошлий, нахрапистий, хамовитий* тощо), хронологічно марковані прикметники *мужикуватий* (*заст., знев.*) (СУМ, т. 4: 821), *сиволатий* (*заст., знев.*) (СУМ, т. 9: 155), рідковживаний ад'єктив *зухвальний* (СУМ ONLINE), діалектизм *безчельний* (СУМ ONLINE): *Цар – нахальна людина* (Б. Лепкий); *Непоштиві ми...: пліткуєм, як свині, про кожного – нечисто* (І. Барка); *Цар був жорстокий і наглий, як дикун...* (Б. Лепкий).

Висновки. Отже, багатоаспектність та міждисциплінарний характер ввічливості зумовлює багатозначність у тлумаченні цього поняття. Його розглядають як соціальну норму, етичну, соціокультурну, мовну, прагмалінгвістичну, комунікативну

категорію, акцентуючи водночас на її національній специфічності, поведінковій сутності, вербальному і невербальному вираженні, на необхідності врахування як мовних, так і позамовних чинників. Усі ці ознаки визначають специфіку розуміння ввічливості українцями та способи вербалізації відповідної характеристики особи на лексичному рівні, зокрема прикметниковими словами.

Лексико-семантична група прикметників, об'єднаних значенням «ввічливий/неввічливий», є системно-структурним утворенням, побудованим за принципом ядра та периферії. Основною кваліфікаційною особливістю, яка визначає належність ад'єктивів до цієї групи, є наявність сем «ввічливий», «неввічливий» у значеннєвій структурі слова. Семи позитивної або негативної оцінки зумовлюють стратифікацію конститuentів на опозиційні групи з чітко окресленою паралельною структурою, при цьому група зі значенням негативної оцінки («неввічливий») суттєво більша, ніж група зі значенням позитивної оцінки («ввічливий»). Зумовлено це тим, що явища, ознаки, які збігаються з поняттям норми, не викликають такого інтересу й емоцій у мовців, як ті, що суперечать їй.

Наявність додаткових семантичних чи емоційно-оцінних компонентів, стилістичних відтінків, частотність уживання тощо визначає розгалуженість периферійної зони відповідної мікропарадигми.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в компаративному аналізі лексичних репрезентантів категорії ввічливості та їх семного складу у споріднених чи неспоріднених з українською мовами для з'ясування особливостей формування відповідних мовних картин світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів: Світ, 1990. 232 с.
2. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.
3. Велика українська енциклопедія. Тематичний словник гасел з напрямку «Філософські науки» (філософія, логіка, етика, естетика) / Уклад. Арістова А. В., Шліхта І. В. Київ: Держ. наук. установа «Енциклопедичне видавництво», 2019. 256 с.
4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Академія, 2004. 344 с.
5. Kádár D., Haugh M. Understanding Politeness. Cambridge, 2013. 295 p.
6. Watts Richard J. Politeness. Cambridge, 2003. 304 p.
7. Grice H. P. Logic and Conversation. *Syntax and Semantics* /Ed. G. Cole, G. Morgan. N. Y. 1975. Vol. 3. Pp. 26–47.
8. Словник української мови ONLINE. Т. 1–13. URL: <https://sum20ua.com/>
9. Словник української мови: в 11 т. / Редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
10. Великий тлумачний словник української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

REFERENCES

1. Babych N. D. Osnovy kultury movlennia [Fundamentals of Speech Culture]. Lviv: Svit, 1990. 232 p. [in Ukrainian].
2. Toftul M. H. Suchasnyi slovnyk z etyky. [Modern Dictionary of Ethics]. Zhytomyr: Vydavnytstvo ZhDU im. I. Franka, 2014. 416 p. [in Ukrainian].

3. Velyka ukrainska entsyklopediia. Tematychnyj slovnyk hasel z napriamu “Filosofski nauky” (filosofia, lohika, etyka, estetyka) [The Great Ukrainian Encyclopedia. Thematic dictionary of slogans in the field of “Philosophical Sciences” (philosophy, logic, ethics, aesthetics)]. Aristova A. V., Shlikhta I. V. (ed.). Kyiv: Derzh. nauk. ustanova “Entsyklopedychnе vydavnytstvo”, 2019. 256 p. [in Ukrainian].
4. Batsеvych F. S. Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky [Fundamentals of Communicative Linguistics]. Kyiv: Akademiia, 2004. 344 p. [in Ukrainian].
5. Kádár D., Haugh M. Understanding Politeness. Cambridge, 2013. 295 p.
6. Watts Richard J. Politeness. Cambridge, 2003. 304 p.
7. Grice H. P. Logic and Conversation. *Syntax and Semantics* /Ed. G. Cole, G. Morgan. N. Y. 1975. Vol. 3. Pp. 26–47.
8. Slovnyk ukrainskoi movy ONLINE [Dictionary of the Ukrainian language ONLINE]. T. 1–13. URL: <https://sum20ua.com/> [in Ukrainian].
9. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t. [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols.]. I. K. Bilodid (ed.). Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980. [in Ukrainian].
10. Velykyj tлумachnyj slovnyk ukrainskoi movy [Large explanatory dictionary of the Ukrainian language]. V. T. Busel (ed.). Kyiv; Irpin: VTF “Perun”, 2003. 1440 p. [in Ukrainian].

Olena MOSKALIUK,
orcid.org/0000-0003-4956-7238
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Philology
Odessa National Maritime University
(Odessa, Ukraine) moskalyukev@gmail.com

WAYS OF RENDERING MODALITY IN TECHNICAL TEXTS

This paper delves into the diverse strategies employed to express modality within technical texts. Modality, a linguistic concept conveying the speaker's attitude toward the likelihood or necessity of a situation, plays a pivotal role in shaping the tone, precision, and authority of technical discourse. This study aims to dissect and analyze methods used to render modality in technical writing, shedding light on their nuances, effectiveness, and situational applicability. The investigation begins by elucidating modal verbs, a fundamental tool for expressing modality. However, the exploration extends beyond these verbs to encompass adverbs, adjectives, and other syntactic structures, each offering unique avenues for articulating degrees of certainty, possibility, obligation, or permission. This comprehensive review examines the contextual usage of each method, considering their implications on conveying precision and confidence in technical communication. Additionally, this analysis dissects the interplay between modal expressions and their impact on reader comprehension, emphasizing the significance of clarity and accuracy within technical documentation. It investigates how these modal strategies cater to different audiences, such as experts, novices, or interdisciplinary readers, thereby influencing the overall effectiveness of communication. The findings underscore the importance of selecting appropriate modal constructs to enhance the credibility and persuasiveness of technical content. By discerning the most fitting modality expressions, technical writers can tailor their texts to meet the specific informational needs of their intended audience while maintaining a balance between authority and accessibility.

Key words: modality, technical texts, modal verbs, linguistic strategies, communication, contextual usage

Олена МОСКАЛЮК,
orcid.org/0000-0003-4956-7238
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології
Одеського національного морського університету
(Одеса, Україна) moskalyukev@gmail.com

СПОСОБИ ПЕРЕДАЧІ МОДАЛЬНОСТІ В ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТАХ

У цьому дослідженні розглядаються різноманітні стратегії, які використовуються для вираження модальності в технічних текстах. Модальність, лінгвістичне поняття, що передає ставлення мовця до ймовірності або необхідності ситуації, відіграє ключову роль у формуванні тону, точності та авторитетності технічного дискурсу. Це дослідження має на меті розібрати й проаналізувати десять різних методів, які використовуються для передачі модальності в технічному письмовій формі, проливши світло на їхні ефективність і ситуаційну застосовність. Дослідження включає дослідження модальних дієслів як фундаментального засобу для вираження модальності. Однак дослідження виходить за межі цих дієслів і охоплює прислівники, прикметники та інші синтаксичні структури, кожна з яких пропонує унікальні шляхи для формулювання ступенів визначеності, можливості, обов'язку чи дозволу. У цьому всебічному огляді розглядається контекстне використання кожного методу, враховуючи їх вплив на передачу точності та впевненості в технічній комунікації. Крім того, цей аналіз розбирає взаємодію між модальними виразами та їхній вплив на розуміння читача, наголошуючи на важливості ясності та точності в технічній документації. Він досліджує, як ці модальні стратегії обслуговують різні аудиторії, такі як експерти, новачки чи міждисциплінарні читачі, тим самим впливаючи на загальну ефективність комунікації. Результати підкреслюють важливість вибору відповідних модальних конструкцій для підвищення достовірності та переконливості технічного вмісту. Розпізнаючи найбільш відповідні модальні вирази, технічні автори можуть адаптувати свої тексти відповідно до конкретних інформаційних потреб цільової аудиторії, зберігаючи при цьому баланс між авторитетністю та доступністю.

Ключові слова: модальність, технічні тексти, модальні дієслова, лінгвістичні стратегії, комунікація, контекстне використання

Problem statement. Science as a sphere of the material and spiritual development of society, for human activity produces knowledge necessary for the enrichment of human creative abilities, for the

improvement of living conditions and the development of civilization. Scientific information, reflected in textbooks, articles, monographs, reference books, etc. and reproduced in a foreign language, needs a scientific and technical translation, thanks to which scientific works and researches become common human property. Such translations are used not only for the further development of science and the exchange of information between specialists in various fields of science, technology, and production, but also in the educational process.

The issue of scientific and technical translation is gaining particular importance today, since inaccurate translation causes the appearance of typical errors, callous words, which, unfortunately, clog the language, lower the level of speech culture and translation work, so the more students compare different forms and language means, the more they will be more attentive to their professional and everyday speech. Analysis of research and publications on the topic. In modern linguistic science and translation studies, there is an increased interest in the category of modality in its multifunctional manifestations. Modal relations and means of their implementation increasingly attract the attention of linguists and become the object of study at the formal-syntactic, semantic-syntactic, communicative-functional and textual levels.

Analysis of research and publications on the topic. Innovative approaches in the study of this category can be seen in the works of I. R. Vyhovanets (1993), A. P. Hryshchenko (1997), N. V. Guyvanyuk (1997), G. P. Nemets (1999), B. E. Aram (1995), E. A. Popova (2000) and others. However, the phenomenon of modality remains the object of research by many linguists and it is always relevant. After all, it is difficult to convey any language means without expressing the modality in them.

O. O. Selivanova defines the category of modality as “the representation of various emotional and evaluative signals modeled by the author’s consciousness; the reality/irreality of the simulated reference, which plays a significant role in the actualization of the content-continuous organization of the text” (Selivanova, 2000).

According to Poutsma’s definition, “modality is a personal form of a verb, a verbal phrase or a modal adverb, with the help of which the speaker expresses his point of view on the degree of performance of the action or state indicated by the predicate” (Poutsma, 2022). On the other hand, S. Bally states: “Modality is the soul of a sentence. There are no statements without modality” (Bally, 1955).

As for the **relevance** of this study, it is related to the widespread use of modal verbs and other means of expressing modality as phenomena of the modern

English language in scientific and technical literature, the importance of knowledge of the means of expressing modality, their meanings and the order of application, as well as the need for a scientific approach to the study of the peculiarities of the translation of words with a modal meaning in scientific and technical literature on the material of the instructions.

The object of research is modality as a functional-semantic category in technical literature. **The subject of the research** is the peculiarities of means of expression of modality when translating from English to Ukrainian in technical literature on the material of instructions.

The aim of the work is to investigate the means of expressing modality in scientific and technical texts based on the material of the instructions when translated from English to Ukrainian.

To achieve the goal, the following **tasks** were set: to clarify the concept of modality; to give classifications of means of expression of modality; to establish the role of modality in the translation of technical texts; to identify the peculiarities of the use of means of expression of modality in English technical literature and their translation from English to Ukrainian.

The presentation of the main material. The first definition of modality is found in 1969 in the dictionary of linguistic terms, which considers modality as a conceptual category with the meaning of the relation of the speaker to the content of the utterance and the relationship of the content of the utterance to reality, expressed by various lexical and grammatical means, such as form and manner, modal verbs, etc. Modality can have the meaning of assertion, order, wish, assumption, authenticity, unreality, etc. The dictionary of linguistic terms also gives the division of modality by types: *hypothetical modality* (suppositional modality), which involves presenting the content of the statement as possible; *verbal modality*, modality expressed by a verb; *unreal modality* – presentation of the content of the statement as impossible, unrealizable; *negative modality* – presentation of the content of the statement as inconsistent with reality (Skybytska, 2004).

Firstly, modality is expressed by means of different levels of language, secondly, it is indicated that the category of objective modality is correlated with the category of predicativeness, thirdly, the circle of phenomena related to the phenomena of modality is outlined:

1) *the meaning of reality – unreality*: reality is denoted by a syntactic indicative (real, past, future time); unreality – in unreal ways (conditional, conditional, desirable, persuasive);

2) *subjective-modal meaning* – the speaker's attitude to information;

3) *the field of modality includes words* (verbs, adjectives, predicatives) *that express possibility, desire, obligation by their lexical meanings.*

Modality is considered as a functional-semantic category, a linguistic universal that manifests itself in the main categories of language. This language category acts as an important element of communication, expressing the relationship of the speaker to the statement, and is an integral property of the text, containing the author's relationship to reality, is the main component of the pragmatic component of the text; one of the main properties of the psyche is the ability to contrast "I" with "not I" within the framework of the statement.

The concept of modality, which was applied to the logic of judgment by Aristotle and was further explored in the works of I. Kant, later began to be used in linguistics and mathematical logic. In logic, modality is the most essential feature of judgment as a form of thinking, which is defined as a category that classifies judgments depending on the nature of the relationship between the subject of the judgment and its feature, that is, depending on the nature of the objective relationships that are reflected in the judgment, or as a degree credibility of the opinion conveyed in the judgment (Skybytska, 2004).

In linguistics, modality is one of the most essential characteristics of a sentence and is interpreted as a category that expresses the connection between an utterance and reality. Different researchers define modality as a grammatical, syntactic or semantic category.

Fundamental linguistic studies of modality require a comprehensive consideration of speech flow in close relationship with all branches of linguistics. The specificity of modality is that modal values are not always represented by markers belonging to the same level. The seven modalities are expressed using means described in morphology, syntax, phonetics, linguistics of the text.

In an encyclopedic dictionary of language and languages, *modality* (from the Latin *modus* – measure, way) is considered as a functional-semantic category that expresses different types of relation of the statement to reality, as well as different types of subjective qualification of the message (Crystal, 1992). The field of modality includes:

1) opposition of the expressed by the nature of their communicative attitude (assertion – question – encouragement);

2) opposition on the basis of "assertion – denial";

3) gradations of values in the range "reality – unreality" (reality – hypothetical – unreality), different degrees of the speaker's confidence in the reliability of the opinion about reality that is formed in him;

4) various modifications of the connection between the subject and the predicate, expressed by lexical means ("want", "can", "must", "need").

Thus, the specificity of internal modality is that this type does not give a modal characteristic of the entire sentence, but only gives a modal characteristic of the relations inside the sentence (that is, "internal modality"). Modal verbs are the main means of expressing the modal relationship between the subject of the action and the action in the English language. In a sentence, they are part of a compound verb modal predicate and show the speaker's attitude to the action of the sentence. Type I external modality refers to the relation of the content of the sentence to reality in terms of reality – unreality.

With the help of modality, we can express our thoughts freely, expressively, because it is impossible to convey the necessary information without demonstrating our attitude to what we are communicating. Therefore, modality plays an important role in texts of any style, any genre.

It has already become traditional to divide modality into two types: objective and subjective. The first is understood as the relation of the statement to the non-speech reality, formalized grammatically, the second – as the expression of the relation of the speaker (writer) to what he communicates. Researchers note that objective modality is mandatory for any statement, subjective modality is optional. This is a completely fair statement. Moreover, the two types of modality being described are so different that we are advised to rationally differentiate the two terms.

By objective modality, judgments are divided into judgments of necessity, reality, and possibility. Subjective modality expresses the speaker's attitude to what is communicated. It is based on the understanding of assessment in the broadest sense of the word, including not only logical qualification, but also various types of emotional response. The introduction of a submodal meaning into the general category of modality is a bridge from a sentence to an utterance and a text and creates prerequisites for its division into phrasal and text (Skybytska, 2004).

Language means of this type of modality are word order, intonation, lexical repetitions, modal words and verbs, exclamations, interjections and word combinations, interjections, order of words in a sentence. The semantic basis of the subjective modality is formed by the concept of evaluation in the broad sense of the word, including not only the logic

of the qualification of the message, but also various types of emotional reaction.

Modal words convey the speaker's subjective attitude to the statement, express the speaker's assessment, the relationship between the statement in the sentence and reality. This assessment can be represented by a different degree of confidence, doubt, desirability of the action expressed in the sentence (Skybytska, 2004).

Semantically, modal words are divided into three groups:

1) *affirmative words*: certainly, of course, indeed, surely, decidedly, really, definitely, naturally, no doubt, etc.;

2) *modal words-assumptions*: perhaps, maybe, probably, obviously, possibly, evidently, apparently, etc.;

3) *modal words that evaluate the statement* in terms of desirability or undesirability: luckily, fortunately, happily, unfortunately, unluckily, etc.

In English, modal verbs in a sentence act as a complex modal predicate in combination with the main verb in the infinitive form.

In some cases, some verbs, which are not essentially modal, can act as modals, receiving the function of modality. They include shall, will, care, need.

In modern English, there are 12 verbs that are modal, or have the meaning of modal: *can, may, must, should, ought, shall, will, would, need, dare, to be, to have* (to have got). According to their morphological qualities, 10 of them are insufficient verbs: in the third person singular, they do not acquire the ending -s; the infinitive, which takes place after these verbs, is used without the particle to (the only exception is ought); modal verbs do not have impersonal forms – infinitive, adverb, participle and gerund; interrogative and negative forms of modal verbs, except for the verb have (to), form without the auxiliary verb do; the negative form is formed using the particle not, which is placed directly after the modal verb.

It is important to classify English modal verbs, taking into account the frequency of their use in the language corpus. On this basis, *formal-grammatical, formal-structural, semantic, stylistic, and functional criteria* are distinguished.

Traditionally, the *formal-grammatical criterion* for the classification of English modal verbs involves dividing them into two groups: those that do not attach the particle to (*can, could, may, might, must, shall, should, will, would*) and those that attach this particle (*dare, need, ought and modal equivalents be to, have to, be able to, etc.*).

The classification of modal verbs according to the *formal-structural criterion* involves their division

by the number of constituent elements: *one-word modals* (can, could, may, might, must, shall, should, will, would, dare, need), *multi-word modals* (to be to, be able to, have to, ought to) and *multiple modal combinations* (double modals).

Semantic features of modal verbs represent significant difficulties in the process of their study, since the entire spectrum of nuances of the meaning of this or that verb is often not realized. Thus, when studying modal verbs, it is important not only to memorize all their possible meanings, but also to consider them as a system of words, the meaning of which can change depending on the situation.

At the lexical-grammatical level, the following modal verbs *can/could, may/might, should/ought to, must, need, will/would* serve as means of expressing modality. They express the relationship to the action and mean the possibility, ability, probability and necessity of the action expressed by the main verb. Modal verbs are functional parts of speech and are not used as separate members of a sentence.

At the lexical level, modality values are expressed by modal words, which include maybe, perhaps, possibly, probably, and others. They express confidence or doubt, as well as a subjective assessment of what is reported. Syntactically, they perform the function of an interjection, which usually refers to the entire sentence. Modal words can be at the beginning, middle or end of a sentence.

In terms of frequency of use, modal verbs as means of expressing modality are significantly more common than modal words. With the help of modal words and modal verbs, the same meanings of modality can be expressed, although there are certain meanings that are expressed only by modal words (possibility / lack of possibility, obligation / necessity and lack of necessity) or modal verbs (reliability / certainty, approval / disapproval, intensity) (Kliuchnyk, 2013).

The style of modern English scientific and technical literature is based on the norms of the English written language with certain specific characteristics, namely:

1. *Vocabulary*. A large number of special terms and words of non-Anglo-Saxon origin are used. Words are chosen with great care to convey the thought as accurately as possible. Service (functional) words (prepositions and conjunctions) and words that provide logical connections between separate elements of statements (adverbs) are of great importance.

2. *Grammar*. Only fixed grammatical norms are used. Widespread passive, impersonal and indefinite-personal constructions. Mostly complex and complex sentences are used, in which nouns, adjectives and impersonal forms of the verb prevail. Logical

selection is often achieved by deviating from direct word order (inversion).

3. *Method of presenting the material.* The main task of scientific and technical literature is to clearly and accurately convey certain information to the readers. This is achieved by a logically based exposition of factual material, without the use of emotionally colored words, expressions and grammatical constructions. This method of presentation can be called formal-logical (Karaban, 1997).

Conclusion. In the course of the study, it was established that the most common means of expressing modality in English in technical literature are modal verbs. The methods of translating the means of expressing modality in modern English into Ukrainian were determined on the basis of the studied material.

In technical literature, the modal meaning of possibility, which is expressed mainly by modal verbs, prevails. The main modal verb expressing possibility is *can*, although the verb *may* is more commonly used

in this field. The modal meaning of assumption/doubt can be expressed by both modal words and modal verbs, and the cases of use of both are approximately equal. The modal meaning of reliability/certainty can be expressed both by modal words and verbs (*course, sure, surely, to be sure, sure enough, evidently, obviously, no doubt, naturally, really*), but they are not widely used in technical literature.

Translation of modal words and verbs is not difficult. The most common way of translating modality units is *tracing* and *grammatical replacement*, less common is *modulation* and *contextual replacement*. Sometimes modal words are completely taken out of context.

So, the category of modality in English and Ukrainian languages is expressed by modal words and modal verbs, which express the same or different meanings of modality. Modal verbs with more modality meanings have become more widely used in scientific and technical texts.

BIBLIOGRAPHY

1. Селіванова О. О. Принципи сучасних лінгвістичних досліджень. Лінгвогеографія Черкащини. К. : Знання, 2000. С. 39–41.
2. Скибицька Н. В. Епістемічна модальність в англійській мові (діахронічний аспект). Автореф. дис. канд. філол. наук. К., 2004. 21 с.
3. Карабан В. І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової та технічної літератури на українську мову – I частина. К. : «Політична думка», 1997. 299 с.
4. Ключник О. Труднощі науково-технічного перекладу. К., 2013. Режим доступу : <http://conferences.neasmo.org.ua/node/1408>
5. *A comprehensive reference dictionary of linguistics: Concepts, notions, and terms.* Apostolos Publishing, 2016.
6. Bally Sh. General linguistics and questions of the French language. Publishing house of foreign literature, 1955. 416 p.
7. Crystal D. *An encyclopedic dictionary of language and languages.* Blackwell, 1992.
8. Poutsma H. *A grammar of late modern English.* Legare Street Press, 2022.

REFERENCES

1. Selivanova, O. O. (2000). Pryntsypy suchasnykh lnhvistychnykh doslidzhen. [the principles of modern linguistic reserchers]. *Linhvoheohrafiia Cherkashchyny*. K. : Znannia. [in Ukrainian].
2. Skybytska, N. V. (2004). *Epistemichna modalnist v anhliiskii movi* (diakhronichni aspekt). [Epistemic modality in the English language]. Avtoref. dys. kand. filol. nauk. K. [in Ukrainian].
3. Karaban, V. I. (1997). *Posibnyk-dovidnyk z perekladu anhliiskoi naukovoї ta tekhnichnoi literatury na ukrainsku movu* – I chastyna. [Manual in translation of English of scientific and technical literature into Ukrainian languages]. K. : “Politychna dumka”. [in Ukrainian].
4. Kliuchnyk, O. (2013). *Trudnoshchi naukovy-tekhnichnoho perekladu*. [Difficulties of scientific and technical translation]. K. Rezhym dostupu : <http://conferences.neasmo.org.ua/node/1408> [in Ukrainian].
5. *A comprehensive reference dictionary of linguistics: Concepts, notions, and terms.* (2016). Apostolos Publishing.
6. Crystal, D. (1992). *An encyclopedic dictionary of language and languages.* Blackwell.
7. Bally, Sh. (1955). General linguistics and questions of the French language. Publishing house of foreign literature, 1955.
8. Poutsma, H. (2022). *A grammar of late modern English.* Legare Street Press.

УДК 378.016:811.11

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-41>**Ірина МУРАДХАНЯН,***orcid.org/0000-0003-4677-0986**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна) i.muradhanyan@chnu.edu.ua***Леся ГЛАДКОСКОК,***orcid.org/0000-0002-6447-4729**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна) l.hladkoskok@chnu.edu.ua***Жанна ЧЕРСЬКА,***orcid.org/0000-0003-3210-4042**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна) j.cherska@chnu.edu.ua*

ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Сучасну освіту неможливо уявити собі без цифрових інструментів. Вивчення цієї цифрової мови стає нагальною потребою як для студентів, так і для самих викладачів. Пріоритетним напрямком сучасної освіти є її індивідуалізація, націленість на креативність, а не на просте відтворення матеріалу. Для розв'язання усіх цих задач актуальним є сполучення цифрового інструментарію та використання арт-технологій у навчальному процесі.

Тому метою нашої статті є огляд цифрових інструментів, які можна використовувати для впровадження арт-технологій при вивченні іноземної мови.

Візуальні арт-технології дають величезний спектр можливостей. Використання інструменту “Canva” слугує створенню візуалізації у різних техніках. Способи використання цієї платформи найрізноманітніші. Можна розпочинати вивчення теми, здійснювати узагальнення певного лексичного матеріалу. Залежно від специфіки конкретної групи колаж створюється викладачем або креативними здобувачами вищої освіти за ключовими словами вдома самостійно. Використання подібних колажей сприяє впровадженню комунікативної методики, оскільки обрані зображення потребують обговорення та коментування.

Модель штучного інтелекту SDXL допомагає створити текстовий запит на зображення до певної теми. Сервіс пропонує по чотири зображення за одну спробу, можна обрати для опису одне з них. За допомогою таких зображень доцільно тренувати відповідну тематичну лексику, а також навчати студентів описувати зображення (перший і другий плани, центральна тема, деталі). Сервіс може бути використаний і для наступного виду арт-методу – сторітеллінг. Найбільш ефективними техніками для вивчення іноземних мов стали робота з метафоричними картами, використання кубиків Рорі, генерація книги, арт-педагогічні технології з використанням казки. За допомогою штучного інтелекту можна створювати набори метафоричних карт, а потім складати історію на їх основі. Такий метод краще працює, якщо це командна робота. Ефективним є метод з використанням кубиків Рорі – кубики з нанесеними на них малюнками. Існує безліч цифрових платформ, на яких можна знайти цифрові версії цих кубиків, за допомогою яких студенти складають історії, що сприяє розвитковий монологічного мовлення.

Використання цифрових інструментів при впровадженні арт-методик у навчальний процес дозволяє збільшити мотивацію студентів до навчання, стимулювати креативність, сприяє більшій емоційній залученості у вивчення іноземної мови. Використання цифрових інструментів нерідко дозволяє пробудити цікавість у тих, для кого традиційні методики виявляються неефективними. Подібний міждисциплінарний підхід дозволяє розширити палітру методів викладання залежно від схильностей конкретної групи (студента).

Ключові слова: іноземні мови, арт-технології, штучний інтелект, монологічне мовлення, міждисциплінарний підхід.

Iryna MURADKHANIAN,

orcid.org/0000-0003-4677-0986

Candidates of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages for Humanities

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

(Chernivtsi, Ukraine) i.muradhanyan@chnu.edu.ua

Lesia HLADKOSKOK,

orcid.org/0000-0002-6447-4729

Candidates of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages for Humanities

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

(Chernivtsi, Ukraine) l.hladkoskok@chnu.edu.ua

Zhanna CHERSKA,

orcid.org/0000-0003-3210-4042

Candidates of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages for Humanities

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

(Chernivtsi, Ukraine) j.cherska@chnu.edu.ua

DIGITAL TOOLS FOR USING ART TECHNOLOGIES IN LEARNING FOREIGN LANGUAGES

Modern education cannot be imagined without digital tools. Learning this digital language is becoming an urgent need for both students and teachers. The priority direction of modern education is its individualization, focus on creativity rather than simple reproduction of material. To solve all these problems, it is important to combine digital tools and the use of art technologies in the educational process.

Therefore, the purpose of our article is to review digital tools that can be used to implement art technologies in foreign language learning.

Visual art technologies offer a huge range of possibilities. The Canva tool is used to create visualizations in various techniques. There are many ways to use this platform. You can start studying a topic and summarize certain vocabulary material. Depending on the specifics of a particular group, a collage is created by a teacher or creative students using keywords at home on their own. The use of such collages contributes to the implementation of a communicative methodology, as the selected images require discussion and commentary.

SDXL's artificial intelligence model helps to create a text query for images on a specific topic. The service offers four images at a time, and you can choose one of them to describe. Using such images, it is advisable to train relevant thematic vocabulary, as well as teach students to describe images (foreground and background, central theme, details). The service can also be used for the next type of art method storytelling. The most effective techniques for learning foreign languages are working with metaphorical maps, using Rory cubes, generating a book, and art-pedagogical technologies using a fairy tale. With the help of artificial intelligence, you can create sets of metaphorical cards and then compose a story based on them. This method works better if it is teamwork. The method of using Rory's cubes – cubes with drawings on them – works effectively. There are many digital platforms where you can find digital versions of these cubes, which students use to make up stories, which helps to develop monologue speech.

The use of digital tools in the implementation of art methods in the educational process can increase students' motivation to learn, stimulate creativity, and promote greater emotional involvement in learning a foreign language. The use of digital tools can often arouse the interest of those for whom traditional methods are ineffective. Such an interdisciplinary approach allows us to expand the palette of teaching methods depending on the inclinations of a particular group (student).

Key words: *foreign languages, art technologies, artificial intelligence, monologue speech, interdisciplinary approach.*

Постановка проблеми. Сучасна освіта дедалі більше стає цифровою, і вже неможливо уявити її собі без використання цифрових інструментів. Цифровізація освіти стала новим цивілізаційним етапом її розвитку, а не трендом (Краус, 2019: 6). Тим більше, що сьогодні викладачі, які, за влучним висловлюванням М. Пренскі, нерідко є цифровими мігрантами, вчать молодь, яка є «цифровими або-

ригенами» (Prensky, 2001), і вивчення цієї цифрової мови стає нагальною потребою для самих викладачів. Пріоритетним напрямком і спрямуванням сучасної освіти є також її індивідуалізація, націленість на креативність, а не на просте відтворення матеріалу. Для розв'язання усіх цих задач актуальним є сполучення цифрового інструментарію та використання арт-технологій у навчальному процесі.

Аналіз досліджень. Проблема використання арт-технологій (частина арт-педагогіки, або педагогіки мистецтва) уже певним чином описана як закордонними, так і вітчизняними вченими як теоретична концепція, і у прикладному значенні (у т. ч. для вивчення іноземних мов). Так, Р. Павлюк визначає артпедагогіку як «особливий напрямок в педагогіці, за допомогою якого навчання, розвиток та виховання особистості дитини відбувається на основі мистецтва під час викладання будь-якої дисципліни» (Павлюк, 2013: 69) і розмірковує над її функціями та комплексом педагогічних вмій, необхідних для її застосування. О. Тадеуш також описує функції арт-педагогіки і конкретні методи її впровадження – фотофреймінг, музикомалювання, арт-технології з елементами хореографічного мистецтва тощо (Тадеуш, 2018). Т. Кравчина аналізує численні варіанти використання арт-технологій при вивченні англійської мови, але дослідницька оптика тут зосереджена насамперед на дитячій аудиторії, а цифрові методи взагалі не потрапляють у фокус її уваги, окрім фіксації того факту, що «у вчителів з'явилася можливість використовувати на уроці різні технічні засоби, такі як комп'ютер, відео та аудіо апаратуру і багато іншого» (Кравчина, 2016: 163). У цілому перелік праць, присвячених арт-педагогіці, арт-терапії та арт-методам вже занадто великий, аби можна було у рамках однієї статті здійснити його повний аналіз (огляд основних концепцій у цій дідині можна побачити у наступних працях: (Руденька, 2012), (Хіля, 2016). Популярним аспектом стало також вже писати про цифровізацію сучасної освіти. Утім, тема поєднання арт-технологій і цифрових інструментів поки що не привертала увагу дослідників.

Мета статті. Метою нашої статті є огляд цифрових інструментів, які можна використовувати для впровадження арт-технологій при вивченні іноземної мови. Звісно, у рамках однієї статті неможливо здійснити огляд всіх цифрових інструментів, тому ми зупиняємося лише на тих, які були нами безпосередньо апробовані на матеріалі англійської та німецької мов для студентів гуманітарних факультетів.

Виклад основного матеріалу. Спочатку сфокусуємо увагу на самому терміні «арт-технології». У вітчизняній науці існує тенденція до змішування двох різних дефініцій – «арт-технологія» і «арт-терапія», які нерідко вживаються як синоніми, хоча це не зовсім відповідає їх семантиці. І в першому, і в другому випадку мова йде про використання мистецтва, але кінцева мета тут постає різна. Арт-терапія є одним з напрямів психотера-

пії, і її мета – здійснювати психокорекцію (див., напр.: Арт-терапія), у той час як арт-технології – це використання мистецтва з метою урізноманітнення занять, їх гейміфікації, підвищення мотивації до навчання тощо. Утім, у сучасних розвідках ці поняття часто змішуються або не зовсім чітко розмежовуються. Так, зокрема, О. Сорока у своїй дисертації визначає арт-терапію як «інноваційну освітню технологію «лікування» засобами образотворчого мистецтва, а саме малюнком, графікою, живописом, скульптурою, для гармонійного розвитку особистості. Як допоміжні засоби в арт-терапії використовуються музика, казка, танець, гра, драма тощо. «Лікування» розуміється як зміна стереотипів поведінки, підвищення адаптаційних здібностей, активізація внутрішніх ресурсів особистості» (Сорока, 2016: 13). Якщо мова йде про психотерапію, а термін «лікування» дослідниця вживає у лапках, пише про три напрями арт-терапії – педагогічний, психотерапевтичний і соціальний (терапія зайнятості) і фіксує, що у дисертації представлено саме педагогічний напрям (Сорока, 2016: 14), то у такому разі спостерігається неузгодженість між цим твердженням і дефініцією. Незрозумілим залишається, чому у визначенні арт-терапії, запропонованому авторкою, мова йде про лікування. Це лише одне унаочнення того, наскільки неоднозначним в українській науці є розуміння тих термінів, про які йдеться у нашій статті. Як справедливо зазначає О. Біда, «на жаль, іноді в колі фахівців з психотерапії в Україні використовують термін «арт-терапія» для того, що нею не є, що призводить до дискредитації методу. Часто арт-терапія перетворюється з потужного психотерапевтичного методу на розваги, дозвілля» (Біда, 2018: 16). Причини цього, на нашу думку, вірно описані у монографії сучасного західного дослідника В. Едвардса, котрий фіксує, що нині склалося дві інтерпретації арт-терапії як такої: можна говорити про мистецтво як терапію або про використання мистецтва у терапії (Edwards, 2004: 2).

Оскільки, як бачимо, поняття арт-терапії і арт-технологій є дуже дискусійними, то нам необхідно чітко окреслити нашу ключову дефініцію та її семантику, якої ми дотримуємося у нашому дослідженні. Арт-технології – це технології з використанням засобів мистецтва, які можуть використовуватися у навчальному процесі. Ми не розглядаємо арт-технології як синонім арт-терапії.

Почнемо з техніки *візуальних арт-технологій*, які, на наш погляд, ефективно впроваджуються у навчальний процес і дають величезний спектр можливостей.

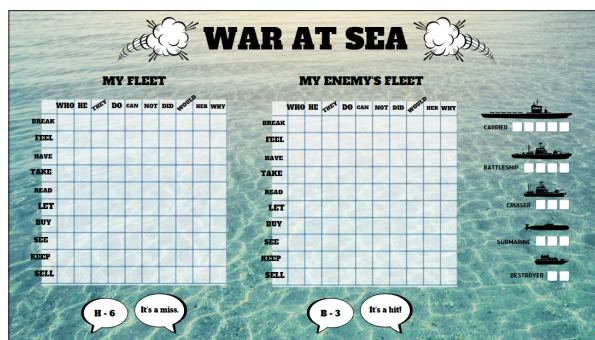
Насамперед зупинимося на використанні інструменту «Canva», за допомогою якого можна створювати візуалізації у різних техниках. Способи використання цієї платформи з дуже широким функціоналом є, по суті, безмежними.

Тут, наприклад, можна легко виготовляти колажі, які мають широку сферу застосування під час вивчення іноземної мови. «Колаж – прийом, використання якого дозволяє із різноманітних частинок предметів, що несуть цілком конкретне смислове навантаження, створити нове зображення, наділене іншим сенсом, тобто по суті це поетична метафора, тільки не словесна, а образотворча» (Налапко, 2018). У такий спосіб можна розпочинати вивчення теми або, навпаки, узагальнювати її, відпрацьовувати певну лексику не тільки з учнями, а й зі студентами. Залежно від специфіки конкретної групи колаж може бути зроблений викладачем або, за наявності схильних до креативності здобувачів вищої освіти, доцільно запропонувати створити таку мозаїку образів з ключовими словами вдома самостійно. Використання подібних колажів добре сприяє впровадженню комунікативної методики – адже обрані зображення потребують обговорення та коментування. Розвиток монологічного мовлення на основі створеного колажу, безперечно, є ефективним і продуктивним. Колаж стає опорою для формування висловлювань та сприяє формуванню креативного підходу до виконання завдань.

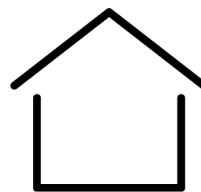

За допомогою шаблону, поданого нижче, можна ще більше гейміфікувати навчальний процес, візуалізуючи будь-яку тему. Ідея полягає у тому, щоби грати у морській бій, але замість про-

нумерованих клітинок виступають, до прикладу, англійські слова, з яких треба скласти речення. Можна також ускладнити завдання: встановлювати ліміт часу на формулювання речення, подавати конкретну тематику або використовувати певні граматичні конструкції. У варіанті, запропонованому нижче, по вертикалі знаходяться неpravильні дієслова, а по горизонталі – різні допоміжні слова, які також повинні бути в реченні. Геймплей, як і в класичному морському бої, полягає у тому, щоб знищити ворожий флот. У такий спосіб можемо тренувати будь-яку лексичну тему, а також багато граматичних.

За допомогою Canva можна виготовляти різні шаблони, які потім потрібно домальовувати вже на занятті. Наприклад, одна з ефективних методик відпрацювання теми «Präpositionen (прийменники)» – це робота з візуалізацією. Спочатку створюється шаблон, який може виглядати приблизно так, як показано нижче.

Роздруковані шаблони видаються студентам. Далі викладач називає різні елементи, якими слід доповнювати картинку, та вказує їх місцезнаходження (наприклад, „Das Haus hat zwei Fenster, zwischen den Fenstern ist eine Tür. Vor dem Haus steht ein Baum. Hinter dem Haus sitzt ein Hund. Neben dem Haus wächst eine Blume. Über dem Haus sind Sterne und der Mond“). Головне правило тут – не називати предмет чи людину, яких важко було б зобразити. І, звісно, оцінюється не художня цінність малюнку, а точність відтворення елементів. У результаті може вийти щось на кшталт наступного зображення. Звісно, завдання можна ускладнювати (спрощувати) залежно від рівня групи.

Модель штучного інтелекту SDXL (Stable Diffusion XL on TPUv5e – a Hugging Face Space by google) дає можливість створювати зображення за кілька секунд за текстовим запитом. Вона працює прямо з браузера, тому використовуємо її безпосередньо на занятті. Один зі способів її залучення у навчальний процес – дати студентам на занятті завдання створити текстовий запит на певну тему, а потім попросити описати результати того, що вони побачили на екрані. Сервіс видає по чотири зображення за одну спробу, і можна обрати для опису одне з них. Ось, наприклад, результат щодо запиту «Ecological problems». За допомогою таких зображень можна тренувати відповідну тематичну лексику, а також вчитися описувати зображення (перший і другий плани, центральна тема, деталі тощо). Ефективним виявилось його використання і на практичному занятті з німецької мови як другої іноземної для опису картин та фото при тренуванні ключових фраз:

Auf dem Bild sehe ich...

Im Vordergrund ist .... dargestellt.

In der Mitte sehe ich...

Im Hintergrund sind...

Dieses Bild zeigt die Situation ....

Aus meiner Erfahrung kann ich sagen, dass ...

Цей сервіс може бути використаний і для наступного виду арт-методу – *сторітеллінг*. Як зазначає А. Іванова, «сторітеллінг є способом подання навчальної інформації та формування комунікативної компетентності шляхом створення оповідань з їхньою подальшою реалізацією в освітньому процесі» (Іванова). Існують десятки різних технік роботи зі сторітеллінгом. З нашої точки зору, найбільш ефективними є наступні: робота з метафоричними картами, використання кубиків Рорі, генерація книги, арт-педагогічні технології з використанням казки (ми свідомо уникаємо вжиття терміну «казкотерапія», оскільки він генетично пов'язаний з дефініцією «арт-терапія»).

За допомогою штучного інтелекту можна створювати набори метафоричних карт, а потім складати історію на їх основі. Такий метод краще працює, якщо це командна робота. Отже, групу здобувачів вищої освіти можна поділити на кілька підгруп, кожна з яких створює свій набір метафоричних карт, використовуючи SDXL, а потім на основі отриманих карт розповідає історію. Оскільки метафоричні карти завжди є багатозначними, то можна також пропонувати різним групам представляти історію на основі одного і того самого набору карт – буває навіть цікавіше порівняти історії, вигадані на основі однакового образного ряду.

Традиційно для сторітеллінга чудово працює метод з використанням кубиків Рорі – кубики з нанесеними на них малюнками. Існує безліч цифрових платформ, на яких можна знайти цифрові версії цих кубиків. Наприклад, платформа Stable Diffusion XL on TPUv5e – a Hugging Face Space by google дає можливість складати історії за

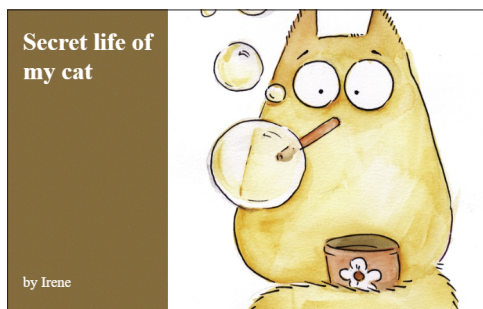

допомогою двох версій – з п'ятьма або дев'ятьма кубиками. Генерувати різне поєднання кубиків можна безкінечно. Ось, наприклад, як виглядає п'ятикубиковий варіант:

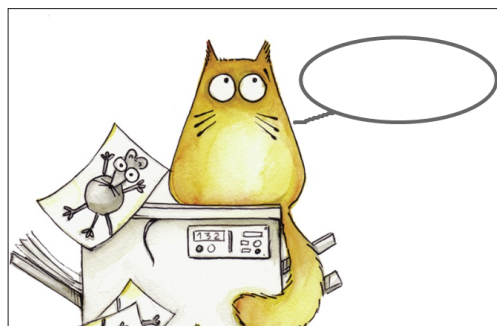
Існують платформи з розширеним функціоналом. Наприклад, на сервісі <https://www.lustigesrollenspiel.de/storyconstructor/> можна обирати жанри (наукова фантастика, фентезі, жахи тощо), а також що саме потрібно згенерувати – персонажа чи історію.

В умовах сьогодення представлені сервіси, які дають можливість згенерувати книгу з ілюстраціями (див., напр. : Storybird – Read, write, discover, and share the books you'll always remember.). Текст потрібно створювати повністю самостійно, а ілюстрації можна обирати на сайті – тут представлені сотні, якщо не тисячі варіантів різного стилю: чорно-білі, кольорові, у вигляді анімованого фільму, у стилі реалізму чи імпресіонізму тощо. У результаті отримуємо проілюстровану книгу, яку можна завантажити. Завдання такого типу вимагатимуть більше часу, і їх краще робити вдома як домашнє завдання. В аудиторії варто запропонувати зробити презентацію свого проекту.

Утім, за допомогою зазначеного сервісу можна створити також не просто книгу, але комікс з порожніми хмарками без слів. З цими картинками доцільно працювати безпосередньо в аудиторії, у вигляді імпровізації, коли студенти отримують завдання прописати репліки героям сюжету. Ось, наприклад, як виглядають дві сторінки такого коміксу.

Одним з варіантів сторітеллінгу, який незмінно залишається популярним, є арт-педагогічна технологія з використанням казки. Незважаючи на те, що казки традиційно вважаються дитячим жанром, практика показує, що цей метод добре працює і з дорослою аудиторією. Його можна використовувати по-різному – він обмежений лише фантазією.

Наведемо декілька прикладів. У першому варіанті студентам слід роздати картки, пов'язані з сюжетом певної казки. Завдання полягає у тому, щоб розташувати їх в іншому порядку, отримавши новий сюжет. Інколи для цього достатньо фінал зробити початком історії, а далі розповідати, чому так трапилось. Так, історія про Червону шапочку отримує несподівану трансформацію про Сірого вовка, який був другом дівчинки і помилково був вбитий мисливцем тощо. Можна ускладнити завдання, запропонувавши додаткові завдання: наприклад, щоб у створеній казці обов'язково були діалоги чи використана певна лексика (граматичні конструкції) тощо. У такому разі доцільно підключити також елементи драматизації, коли студенти зачитують репліки своїх персонажів. О. Тадеуш наводить цілу низку методів, як можна використовувати казку у художньо-навчальній діяльності: «1) використання казки як метафори – казкові образи і сюжети асоціюються з життєвим досвідом (асоціації обговорюються); 2) малювання за мотивами казки – вільні асоціації проявляються в малюнках, після чого аналізуються та обговорюються; 3) обговорення поведінки і мотивів вчинків персонажів, що сприяє формуванню системи моральних цінностей та здатність до оцінювання себе та оточуючих (прогривання епізодів казки); 4) використання казки як притч-повчання; 5) підказка варіанту вирішення ситуації на прикладі казкового сюжету; 6) творча робота за мотивами казки (дописування, переписування, інсценування, драматизація; акторське прогривання, ляльковий театр)» (Тадеуш, 2018: 120).

Висновки. Отже, вивчення теми використання цифрових інструментів при втіленні арт-методик у навчальний процес дозволяє збільшити мотивацію студентів до навчання, стимулювати креативність, сприяє більшій емоційній залученості до вивчення іноземної мови. Використання цифрових інструментів нерідко викликає цікавість у тих студентів,

для кого традиційні методики виявляються неефективними. Подібний міждисциплінарний підхід дозволяє розширити палітру методів викладання залежно від схильностей конкретної групи (студента). Найкраще працює поєднання різних цифрових інструментів, що сприяє розкриттю потенціалу кожного учасника навчального процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арт-терапія. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Арт-терапія> (дата звернення 28.12.2023).
2. Біда О. Різні підходи до визначення арт-терапії. *Педагогічний часопис Волині*. 2018. № 4 (11). С. 14–19.
3. Іванова А. С. Сторітеллінг як технологія навчання англійської мови. URL: <http://surl.li/nsidk> (дата звернення 28.12.2023).
4. Кравчина Т. В. Арт-технології на заняттях з англійської мови. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка, соціальна робота*. 2016. Вип. 1 (3). С. 161–164.
5. Краус Н. М., Краус К. М., Болдирева Л. М. Цифрові компетенції у сфері вищої освіти: задум, реалізація, результат. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2019. № 1 (106). С. 4–8.
6. Налапко С. Візуальна арт-технологія як засіб розвитку креативності на уроках іноземної мови. 2018. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/28186/1/%D0%9D%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%BF%D0%BA%D0%BE.pdf> (дата звернення 28.12.2023).
7. Павлюк Р. Артпедагогіка як наука: зміст, суть, значення та форми впровадження. *Педагогічний альманах*. 2013. № 17. С. 67–73.
8. Руденка Т. М. Арт-педагогіка як інновація сучасної професійно-педагогічної теорії і практики. *Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 4. С. 1–5. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Nzspp_2012_4_14 (дата звернення 28.12.2023).
9. Сорока О. В. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Тернопіль, 2016. 40 с.
10. Тадеуш О. М. Арт-педагогіка як поліфункціональна технологія навчання, виховання та розвитку особистості. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*. 2018. Вип. 170. С. 118–122.
11. Хіля А. Арт-терапія як об'єкт наукового дослідження у працях зарубіжних і вітчизняних вчених. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 5. С. 394–405.
12. Edwards D. *Art Therapy*. Los Angeles: Sage, 2004. 163 p.
13. Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon*. 2001. Vol. 9. № 5. P. 1–6.

REFERENCES

1. Art-terapiia [Art therapy] Velyka ukrainska entsyklopediia. – Great Ukrainian Encyclopedia. URL: <https://vue.gov.ua/Арт-терапія>. [in Ukrainian]. (accessed December 28, 2023).
2. Bida O. (2018) Rizni pidkhody do vyznachennia art-terapii. [Different approaches to determination of art-therapy] *Pedahohichniy chasopys Volyni*. – Pedagogical journal of Volyn. 4 (11). 14–19. [in Ukrainian].
3. Ivanova A. S. Storitellinh yak tekhnolohiia navchannia anhliiskoi movy. [Storytelling as a technology for learning English]. URL: <http://surl.li/nsidk>. [in Ukrainian]. (accessed December 28, 2023).
4. Kravchyna T. V. (2016) Art-tekhnolohii na zaniattiakh z anhliiskoi movy [Art technologies in English classes]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Pedahohika, sotsialna robota*. – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy, social work. 1 (3). 161–164. [in Ukrainian].
5. Kraus N. M., Kraus K. M., Boldyrieva L. M. (2019) Tsyfrovi kompetentsii u sferi vyshchoi osvity: zadum, realizatsiia, rezultat. [Digital competences in the field of higher education: conception, realization, result]. *Derzhava ta rehiony. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*. – State and regions. Series: Economy and entrepreneurship. 1 (106). 4–8. [in Ukrainian].
6. Nalapko S. (2018) Vizualna art-tekhnolohiia yak zasib rozvytku kreatyvnosti na urokakh inozemnoi movy. [Visual art technology as a means of developing creativity in foreign language lessons]. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/28186/1/%D0%9D%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%BF%D0%BA%D0%BE.pdf>. [in Ukrainian] (accessed December 28, 2023).
7. Pavliuk R. (2013) Artpedahohika yak nauka: zmist, sut, znachennia ta formy vprovadzhennia. [Art pedagogy as a science: content, essence, meaning and forms of realization]. *Pedahohichniy almanakh – Pedagogical almanac*. № 17. S. 67–73. [in Ukrainian].
8. Rudenka T. M. (2012). Art-pedahohika yak innovatsiia suchasnoi profesiino-pedahohichnoi teorii i praktyky. [Art pedagogy as a modern innovation of professional and pedagogical theory and practice]. *Psykhologo-pedahohichni nauky*. – Psychological and pedagogical sciences. 4. 1–5. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Nzspp_2012_4_14 [in Ukrainian] (accessed December 28, 2023).

9. Soroka O. V. (2016) Teoretychni i metodychni zasady pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly do vykorystannia art-terapevtychnykh tekhnolohii: avtoref. dys. na zdob. nauk. stup. d-ra ped. nauk: 13.00.04 – teoriia i metodyka profesiinoї osvity. [Theoretical and methodological bases of the future primary school teachers' training for applying art-therapeutical technologies: autoref. thesis for a doctoral degree in pedagogical sciences, speciality: 13.00.04 – theory and methodology of professional education]. Ternopil, 40 p. [in Ukrainian].
10. Tadeush O. M. (2018) Art-pedahohika yak polifunktsionalna tekhnolohiia navchannia, vykhovannia ta rozvytku osobystosti. [Art pedagogy as a multifunctional technology of learning, education and personality development]. Naukovi zapysky Tsentralnoukrainskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Serii: Pedahohichni nauky. – Scientific notes of the Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vinnichenko. Series: Pedagogical sciences. 170. 118–122. [in Ukrainian].
11. Khilia A. (2016) Art-terapiia yak obiekt naukovoho doslidzhennia u pratsiakh zarubizhnykh i vitchyznianykh vchenykh. [Art therapy as an object of scientific research in the works of foreign and native scientists]. Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii. – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies. 5. 394–405. [in Ukrainian].
12. Edwards D. (2004) Art Therapy. Los Angeles: Sage, 163 p.
13. Prensky M. (2001) Digital Natives, Digital Immigrants. On the Horizon. Vol. 9. № 5. P. 1–6.

ПЕДАГОГІКА

УДК 37.015.3:159.95

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-42>**Світлана БАДЕР,***orcid.org/0000-0002-9225-423X*

доктор педагогічних наук, професор,

завідувачка кафедри дошкільної та початкової освіти

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(Полтава, Україна) *svetmira23@meta.ua***Марія ПОЧИНКОВА,***orcid.org/0000-0002-1383-7470*

доктор педагогічних наук,

професор кафедри філологічних дисциплін

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(Полтава, Україна) *rochinkovam@gmail.com*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ТА ЦІННІСНОГО ІНТЕЛЕКТУ ОСОБИСТОСТІ-ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН¹

Стаття присвячена проблемі взаємозв'язку критичного мислення та ціннісного інтелекту особистості-громадянина в умовах глобалізації. Визначено, що критичне мислення розуміється як тип мислення, що на основі поєднання логічних та рефлексивних навичок у процесі роботи з інформацією дозволяє робити аргументовані оцінки і висновки, приймати обґрунтовані рішення, створювати нові ідеї в умовах невизначеності крізь призму наявних ціннісно-смислових орієнтацій людини.

Свою чергою, ціннісний інтелект (Ю. Пелех) у межах розвідки визначаємо як тип інтелекту, що дозволяє орієнтуватися у різноманітному світі цінностей, у тому числі ідентифікувати ті, що визнані на рівні держави та суспільства як необхідні; на основі критичного аналізу обирати для себе ті, що віддзеркалюють ідентичність особистості, її вірування й переконання з відповідним дотриманням таких цінностей у повсякденному житті й професійній діяльності.

Доведено, що ціннісний інтелект тісно взаємопов'язаний з соціальним та емоційним інтелектом, а його складовими є когнітивна (уміщує в собі сукупність аксіологічних знань, способи, механізми їх осмислення крізь призму власної індивідуальності, удосконалення тощо), мотиваційна (віддзеркалює, власне, систему цінностей особистості) та діяльнісна (розкриває здатність моделювати поведінку відповідно до аксіологічного контексту ситуації) складові (Ю. Пелех, А. Матвійчук).

Визначено, що ціннісний інтелект є різновидом інтелекту, а це означає, що він пов'язаний із здатністю обробляти інформацію, узагальнювати її, робити вдалі висновки щодо сутності, ознак, розмаїття цінностей. Своєю чергою, критичне мислення виступає у цьому випадку своєрідним фільтром, який сортує цінності під час надходження інформації з різних джерел. Доведено, що критичне мислення та ціннісний інтелект «працюють» в тандемі, коли мова йдеться про здатність орієнтуватися в сучасному потоці значного обсягу інформації. Саме критичне мислення дозволить більш системно працювати з інформацією, ефективно обробляти її, систематизувати, виокремлювати раніше не відомі факти, співвідносити їх з тими, що вже існують на цій основі, робити висновки.

Ключові слова: критичне мислення, інтелект, ціннісний інтелект, соціальний інтелект, емоційний інтелект.

Svitlana BADER,*orcid.org/0000-0002-9225-423X*

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Head of the Department of Preschool and Primary Education

Luhansk Taras Shevchenko National University

(Poltava, Ukraine) *svetmira23@meta.ua*

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Національного фонду досліджень України за проєктом 2021.01/002

Mariia POCHYNKOVA,

orcid.org/0000-0002-1383-7470

Doctor of Pedagogical Sciences,

Professor at the Department of Philological Disciplines

Luhansk Taras Shevchenko National University

(Poltava, Ukraine) pochinkovam@gmail.com

RELATIONSHIP OF CRITICAL THINKING AND VALUABLE INTELLIGENCE OF THE PERSONALITY-CITIZEN IN THE CONDITIONS OF GLOBAL CHANGES

The article is devoted to the problem of the relationship between critical thinking and value intelligence of an individual-citizen in the conditions of globalization. It was determined that critical thinking is understood as a type of thinking that, based on a combination of logical and reflective skills in the process of working with information, allows you to make reasoned assessments and conclusions, make informed decisions, and create new ideas in conditions of uncertainty through the prism of existing value-meaning orientations of a person.

In turn, we define value intelligence (Y. Peleh) within the scope of intelligence as a type of intelligence that allows you to navigate in a diverse world of values, including identifying those that are recognized as necessary at the level of the state and society; on the basis of a critical analysis, choose for yourself those that reflect the identity of the individual, his beliefs and convictions with the corresponding observance of such values in everyday life and professional activity.

It has been proven that value intelligence is closely interconnected with social and emotional intelligence, and its components are cognitive (contains a set of axiological knowledge, methods, mechanisms of their understanding through the prism of one's own individuality, improvement, etc.), motivational (reflects, in fact, the system of values personality) and activity (reveals the ability to model behavior in accordance with the axiological context of the situation) component (Y. Peleh, A. Matviychuk).

It was determined that value intelligence is a type of intelligence, which means that it is associated with the ability to process information, generalize it, make successful conclusions about the essence, signs, variety of values. In turn, critical thinking acts in this case as a kind of filter that sorts values when receiving information from different sources. It has been proven that critical thinking and value intelligence "work" in tandem when it comes to the ability to navigate the modern flow of a significant amount of information. It is critical thinking that will allow us to work more systematically with information, process it effectively, systematize it, isolate previously unknown facts, correlate them with those that already exist on this basis, and draw conclusions.

Key words: *critical thinking, intelligence, value intelligence, social intelligence, emotional intelligence.*

Стрімкі зміни, що відбуваються в сучасному світі, неодмінно впливають на професійне та повсякденне життя населення, формування в особистості картини світу, ціннісно-сміслових орієнтацій, моделей поведінки тощо. Інформатизація, діджиталізація, що проникає в усі сфери життя, трансформації та реформи, які притаманні сучасному світові на мікро-, мезо- та макрорівнях, сприяють швидкому прогресу з одного боку, з іншого – провокують відчуття розгубленості серед значної кількості населення планети, неможливості вчасно переглянути свої цілі та орієнтири з урахуванням вже сформованих цінностей.

В Україні ситуація ускладнюється через повномасштабне військове вторгнення РФ, що тягне за собою чисельні жертви серед мирного населення, руйнування міст, об'єктів інфраструктури, культурних пам'яток, а також житлових помешкань. Усе це негативно впливає на соціально-економічні, політичні процеси як в Україні, так і на світовій арені.

Натомість, на рівні особистості руйнівний вплив війни та глобальних змін виявляється через: перманентний стрес, страх за життя й здоров'я себе й

близьких, зниження матеріального рівня кожного, втрату ціннісних орієнтирів та віри в майбутнє. По-суті, людина застрягає в очікуванні змін на краще, намагаючись знайти підтвердження власним міркуванням в ЗМІ, новинах, соціальних мережах тощо. Але брак навичок критично осмислювати інформацію в умовах її значних обсягів призводить до двох крайнощів: прогнозування винятково негативних сценаріїв для себе та близьких, критики влади та звинувачення «когось зверху» в тому, що відбувається, або життя, що ґрунтується на вірі у світле майбутнє та його очікування при власній тотальній бездіяльності.

Саме тому, сьогодні як ніколи стає необхідними формування критичного мислення особистості, особливо, коли мова йде про громадян України, які опинились в складних умовах воєнного часу в контексті вже наявних глобальних змін на рівні світових тенденцій.

Власне, розвинене критичне мислення стане тією опорою, що забезпечить об'єктивне розуміння громадянами соціально-економічних та політичних процесів, що відбуваються, допоможе зняти психологічну напругу, адже людина більш

вдало зможе розрізняти правдиву інформацію від фейкової тощо.

Проблема формування критичного мислення особистості активно досліджується зарубіжними (Т. Bartell, J. Dewey, L. Elder, M. Lipman, C. Meredith, R. W. Paul, K. Popper, J. L. Steele, Ch. Temple, D. Halpern, A. Fisher та ін.) й вітчизняними вченими (В. Кремень, О. Пометун, М. Починкова, Г. Соріна, С. Терно, Г. Ущатовська, В. Ягоднікова та ін.).

Концептуальним засадам визначення якостей критично мислячої особистості приділено увагу в роботах зарубіжних філософів, педагогів і психологів (Дж. Браус, Д. Вуд, Д. Дьюї, А. Кроуфорд, М. Ліпман, Д. Макінстер, С. Метьюз, Р. Пол, В. Саулія, В. Самнер, Л. Спесер, П. Фачіоне, Д. Халперн, У. Х'юїт, Дж. Чейфі та ін.). Проблема формування мислення, професійного мислення репрезентована в розвідках вітчизняних дослідників (І. Бех, Г. Костюк, О. Дубасенюк, М. Марусинець та ін.).

З іншого боку, критичне мислення тісно пов'язано з аксіосферою особистості – людина критично осмислює інформацію у відповідності до тих ціннісних орієнтирів, що вже сформовано. Але саме критичне мислення дозволяє бути людині гнучкою і, якщо у результаті обробки інформації є необхідність корегування цінностей, особистість здатна змінювати власну поведінку, інколи – цінності. Саме на це націлений так званий «ціннісний інтелект». Зауважимо, що дослідження феномену «ціннісний інтелект особистості» перебуває на початкових стадіях в сучасній науці, а означена проблема розкривається в роботах таких учених: Т. Білоус, Ю. Пелех, А. Матвійчук. Очевидно, що дослідження взаємозв'язку та взаємообумовленості критичного мислення та ціннісного інтелекту особистості ще відсутні у науковому полі.

Отже, **метою** статті є визначення сутності феномену «ціннісний інтелект» та місця критичного мислення у його структурі як риси сучасної культурної особистості-громадянина.

Перш за все, визначимо сутність дефініції «критичне мислення особистості», чому вже було присвячено попередні наші розвідки. Вважаємо, що «критичне мислення» сьогодні здебільшого тлумачиться у межах трьох підходів, а саме: когнітивного, ціннісного, технологічного.

Так, у контексті когнітивного підходу (Є. Архіпова, О. Ковалевська, М. Починкова) критичне мислення здебільшого тлумачиться як тип мислення, або його специфічна риса (критичність), що сприяє ефективній обробці інформації на основі критичного аналізу, самостійності, рефлексивності та метакогнітивності.

У межах технологічного підходу (С. Бадер, Ж. Давидова, Д. Кластер, М. Починкова, В. Ягоднікова) критичне мислення розглядається як педагогічна технологія – сукупність методів, система, технологія або діалогічний спосіб взаємодії між різними суб'єктами інтеракції.

Одним із більш новітніх підходів до розгляду сутності критичного мислення виокремлюємо ціннісний, у межах якого досліджується категорія визначається як тип мислення, завдяки якому інформація обробляється з урахуванням наявних цінностей (Ж. Давидова). Відповідно, критичне мислення напряму пов'язано з системою ціннісно-сміслових орієнтацій особистості, домінуючих на різних вікових етапах.

У межах нашого дослідження ми визначаємо сутність *критичного мислення особистості* у такий спосіб – це *тип мислення, що на основі поєднання логічних та рефлексивних навичок у процесі роботи з інформацією дозволяє робити аргументовані оцінки і висновки, приймати обґрунтовані рішення, створювати нові ідеї в умовах невизначеності крізь призму наявних ціннісно-сміслових орієнтацій людини.*

Логіка дослідження передбачає аналіз сутності поняття «ціннісний інтелект», що на сьогодні є ще недостатньо дослідженим у вітчизняній психолого-педагогічній науці.

Оскільки важко досягнути сутність ціннісного інтелекту баз розуміння феномену самого інтелекту, наведемо декілька сталих визначень цієї дефініції:

– розумові здібності людини: здатність орієнтуватися в навколишньому середовищі, адекватно його відображати й перетворювати, мислити, навчатися, пізнавати світ і переймати соціальний досвід; спроможність розв'язувати завдання, приймати рішення, розумно діяти, передбачати (Гончаренко, 1997, с. 146);

– багаторівнева організація пізнавальних здібностей людини, що охоплює психофізіологічні процеси, стани і психологічні властивості, система психічних процесів, які забезпечує їй реалізацію здатності оцінювати ситуацію, приймати рішення й, у відповідності з цим, регулювати свою поведінку і діяльність (Винявський, Сергєєнкова, 2007);

– певний рівень розвитку розумової діяльності особистості, що забезпечує можливість здобувати все нові знання й ефективно використовувати їх у процесі життєдіяльності (Шагар, 2007).

Цікаво, що Вікіпедія визначає сутність категорії «інтелект» як здатність людського розуму робити коректні висновки про те, що є вірним або

невірним (фейковим), вирішувати на цій основі завдання та проблеми (Wikipedia). Спостерігаємо прямий зв'язок із здатністю мислити критично, оцінювати інформацію з точки зору її правдивості з урахуванням фактів.

Отже, інтелект здебільшого розуміється у сучасній психолого-педагогічній науці як такий рівень розвитку розуму, розумової діяльності та всіх психічних процесів, що дозволяє людині активно пізнавати світ та застосовувати отримання знання, як на повсякденному, так і на професійному рівнях, здатність аналізувати й інтерпретувати інформацію для отримання коректних висновків. Натомість, принципової важливості набуває саме ціннісна складова інтелекту, оскільки для постійного саморозвитку, пошуку себе та здобуття відповідних знань необхідною умовою є прийняття особистістю на особистому рівні сукупності цінностей. Отже, говоримо про ціннісний інтелект.

Означений феномен сьогодні активно досліджується Ю. Пелехом, який, по суті, вводить до наукового обігу таку категорію й визначає її як «здатність мислити у системі ціннісних координат (з огляду на загальнолюдські й, коли це необхідно, професійні цінності), адекватно реагувати на виклики (зокрема ціннісного порядку) соціального та природного середовища, своєчасно ухвалювати ефективні рішення і брати на себе відповідальність» (Пелех, 2021, с. 345). Ю. Пелех, А. Матвійчук та Т. Білоус ціннісний інтелект розглядають як підсистему соціального інтелекту (Пелех, Матвійчук, 2021, с. 80).

Бачимо, що автори наголошують на тому, що ціннісний інтелект, передусім, свідчить про здатність ідентифікувати, розуміти й толерантно сприймати різні ціннісні, обирати для себе найбільш значущі в контексті певної життєвої ситуації. Але для вдалої ідентифікації тих чи тих цінностей та прийняття їх як важливих, має спрацювати своєрідний «механізм відбору» цінностей, які увійдуть у структуру особистості. Вважаємо, що таким механізмом і є, власне, критичне мислення.

У структурі ціннісного інтелекту А. Матвійчук, Ю. Пелех виокремлюють когнітивну, мотиваційну та діяльнісну складові. Перша уміщує в собі сукупність аксіологічних знань, способи, механізми їх осмислення крізь призму власної індивідуальності, удосконалення тощо. Мотиваційний компонент віддзеркалює, власне, систему цінностей особистості (загальні, професійні, особистісні). І, нарешті, діяльнісний компонент розкриває здатність моделювати поведінку відповідно до аксіологічного контексту ситуації (Пелех, Матвійчук, 2022, с. 179).

Виокремлення структурних компонентів ціннісного інтелекту дає можливість усвідомити місце критичного мислення в ньому. Оскільки когнітивна складова передбачає не лише наявність певних аксіологічних знань, а й способи їх усвідомлення й обробки, то, власне, необхідною передумовою ефективності означеного процесу і виступає сформованість критичності мислення.

Вагомою тезою для нашої розвідки є те, що розвинений ціннісний інтелект особистості, на думку Ю. Пелеха, надає людині можливість розуміти ціннісний світ іншої, усвідомлювати мотиви поведінки інших людей, що дозволяє попередити конфлікти різних рівнів: «ціннісний інтелект людини детермінує як здатність ідентифікувати, розуміти й толерантно сприймати різні ціннісні світи (особистісні, групові, соціальні). Відповідно, розвинений ціннісний інтелект постає передумовою знаходження правильного рішення в ціннісному дискурсі, що може бути максимально використано різними сторонами можливих ціннісних колізій і конфліктів» (Пелех, 2021, с. 352).

Таким чином, ціннісний інтелект – тип інтелекту, що дозволяє орієнтуватися у різноманітному світі цінностей, у тому числі ідентифікувати ті, що визнані на рівні держави та суспільства як необхідні; на основі критичного аналізу обирати для себе ті, що віддзеркалюють ідентичність особистості, її вірування й переконання з відповідним дотриманням таких цінностей у повсякденному житті й професійній діяльності.

Оскільки Ю. Пелех, який вводить категорію «ціннісний інтелект» до наукового простору, визначає його складовим соціального інтелекту, звернемось до визначень соціального інтелекту для розуміння його зв'язку з ціннісним. Так, традиційно його визначають як:

– здатність до розуміння поведінки інших людей та вибудовування комунікації з ними на цій основі (Гоулман, с. 2020);

– комплексне утворення, що уміщує здатність людини вдало взаємодіяти з іншими, співпереживати іншим, розуміти й визначати індивідуальні риси інших, враховуючи соціальний контекст ситуації (Vernon, 1933);

– здатність пізнавати соціальні явища, розуміти соціальний контекст ситуації, на цій основі вибудовувати ефективну взаємодію з оточуючими, визначаючи їх емоційний стан, особистісні риси, експресію; здатність прогнозувати подальшу поведінку людей під час взаємодії та спілкування (Старинська, 2022, с. 43).

Очевидно, що ціннісний інтелект входить до структури соціального, адже дозволяє «ска-

нувати» домінуючі цінності іншої людини, що виступають своєрідним мотиватором дій та вчинків. Оскільки ціннісний інтелект передбачає знання про цінності та їх смисл (когнітивний компонент), то людині з розвиненим типом інтелекту не складно визначити, які ціннісні орієнтації є домінуючими для тих чи тих людей, що спонукає їх до спілкування, які цілі вони ставлять у професійній та повсякденній діяльності тощо. Здатність моделювати свою поведінку на основі розуміння власної системи цінностей та системи цінностей іншої віддзеркалює діяльнісний компонент ціннісного інтелекту.

Соціальний інтелект розглядають у тісному взаємозв'язку з емоційним, тож не можемо оминути його увагою та вважаємо за доцільне встановити зв'язок такого типу інтелекту з ціннісним. Так, емоційний інтелект відповідає за сферу емоцій: здатність розуміти емоції, розрізняти їх, застосовувати для власної інтелектуальної діяльності, рефлексувати з приводу власних емоцій та емоцій інших, здійснювати емоційну саморегуляцію (Baron, 1997; Mayer, Salovey, 1993). Як бачимо, саме емоційний інтелект сприяє налагодженню інтеракції з іншою людиною шляхом розрізнення її емоційних станів, які проявляються, як вербально, так і невербально, в емпатії тощо. Особистість краще розуміє не лише соціальний контекст певних подій, а й емоційну складову різних суб'єктів подій. Крім того, емоційний інтелект передбачає здатність аналізувати себе та свій емоційний стан у різних життєвих ситуаціях та здійснювати саморегуляцію навіть у несприятливих зовнішніх умовах.

Емоційний інтелект також має прямий взаємозв'язок із ціннісним: по-перше, здатність вдало аналізувати власні емоції та емоції інших допомагає людині будувати стосунки на основі толерантності, гуманізму та доброзичливості; по-друге, саморозвиток, самовдосконалення та прагнення до творчості, як, власне, і бажання здобути нові знання ефективно реалізується лише в сприятливому емоційно-психологічному стані (стані душевного спокою, гармонії, відсутності тривожності та багатозадачності); по-третє: вважаємо, розвинений емоційний інтелект з його складовими також цінністю, а емоційний компонент, на нашу думку, варто додати до структури ціннісного інтелекту.

Близьким до розуміння ціннісного інтелекту є так званий «духовний інтелект», що уперше було досліджено у роботах R. Emmons, де його сутність потлумачено як засіб ефективного досягнення релевантних цілей, як механізм зро-

бити своє життя більш якісним та продуктивним (Emmons, 2000).

Зарубіжні дослідники I. Marshall та D. Zohar досліджуючи духовний інтелект визначають його як інтелект, завдяки якому людина має доступ до найглибших смислів і високих мотивацій, які допомагають їй вирішувати проблеми цінностей (Zohar, Marshall, 1997). Автори виокремили низку провідних якостей духовного інтелекту, зокрема: ціннісна складова, що є мотиватором до різних видів діяльності; уміння діяти спонтанно задля проживання життя в конкретному моменті; здатність слідувати власній системі цінностей, відповідно до них моделювати своє життя; протистояти думці більшості («натовпу») відповідно до власних переконань; незалежність суджень; уміння бачити й розрізняти моделі поведінки людей, оцінювати відносини та зв'язки; здатність до емпатії, співчуття; толерантність та здатність цінувати людей за їх відмінність та різноманітність; усвідомлення сенсу життя та примирення із глобальними процесами, знаходження свого місця у світі; схильність до осмислення екзистенційної сутності буття; здатність бачити будь-яку проблему широко, цілісно, відповідно зберігати емоційну стабільність та, власне, ментальне здоров'я; оптимізм та здатність відшукувати у труднощах точку зросту; здатність шукати та усвідомлювати власне покликання (Zohar, Marshall, 2000).

Як бачимо, цінності особистості є важливим складником духовного інтелекту, що, по суті, будується на тих цінностях, що визнані людиною як значущі. Знову-таки, спостерігаємо тісний взаємозв'язок з критичним мисленням, адже уміння бачити проблему широко, розуміти її детермінанти, розрізняти складні моделі поведінки та спілкування оточуючих потребують критичного осмислення значного обсягу інформації та її аналізу для вірних висновків.

Узагальнюючи напрацювання зарубіжних учених, О. Кузнецов виокремлює такі компоненти в структурі духовного інтелекту: трансцендентний – здатність до досягнення вищих станів, до інтуїції, до самоусвідомлення й самоконтролю; екзистенційний – здатність до пошуку сенсів буття, до прийняття життєвих викликів з урахуванням мінливості соціуму на основі розвиненості таких когнітивних властивостей інтелекту як об'єктивність, неупередженість, проникливість і далекоглядність; моральний – здатність до моральної саморегуляції на основі ціннісних орієнтацій добра, милосердя (Кузнецов, 2019).

Спостерігаємо точки дотику між ціннісним та духовним інтелектом: перш за все, вважаємо що

категорія «духовний інтелект» є більш широкою та такою, що вміщує в собі «ціннісний інтелект». Власне, ціннісний інтелект – це різновид інтелекту, що за умови необхідного рівня розвиненості всіх психічних процесів дозволяє проживати ефективно життя на основі власної системи цінностей, що формуються й корегуються протягом життя відповідно до зовнішніх обставин. З іншого боку, духовний інтелект віддзеркалює не лише аксіологічну складову, а й трансцендентно-екзистенційний компонент, що містить здатність до пошуку та усвідомлення смислу буття загалом, й власного життєвого сенсу. Очевидно, що сенс буття людина визначає відповідно до власної системи ціннісно-смилових координат, тому духовний та ціннісний інтелект є взаємообумовленими. Вважаємо, що високий рівень розвитку ціннісного інтелекту детермінує постійний пошук власних сенсів на основі критичного аналізу фактів, подій та явищ.

Схожа думка простежується у розвідках Е. Помиткіна, який зазначає, що духовний інтелект визначає життєві цінності особистості, орієнтує у повсякденності та професійній діяльності на засадах краси, добра, істини та любові (Помиткін, Богданова, 2021).

Отже, вважаємо, що ціннісний інтелект входить до структури духовного інтелекту як його аксіологічне підґрунтя. Залежно від ціннісних орієнтирів людини відбувається траєкторія екзистенційного пошуку сенсів буття.

Зауважимо, що цілеспрямованих досліджень щодо сутності ціннісного інтелекту в науковому українському просторі поки що більше не має, натомість, чимало дослідників (Г. Гірич, Т. Слинькова) говорять про ціннісну / ціннісно-орієнтувальну функцію інтелекту особистості (Гірич, Слиньковська, 2018).

Дослідники сходяться на думці, що інтелект людини поєднує функції орієнтування в оточуючому середовищі на основі ціннісного структурування дійсності й регулювання поведінки особистості відповідно до її ціннісних орієнтацій та смислів. Вважаємо, що в разі ефективної реалізації означених функцій маємо можливість говорити про сформованість ціннісного інтелекту особистості. Натомість, важливим залишається питання про те, які саме цінності людина обирає для себе як важливі з тих, що визнані на рівні суспільства та держави. Якщо на етапі дошкільного та молодшого шкільного віку на означений процес здебільшого впливають батьки, найближче оточення та система освіти на рівні того чи того закладу освіти. На старших вікових етапах механізми рефлексії стають дедалі розвиненими, особистість орієнтується на

свої ідеали та вподобання, а також на ідеали однолітків з найближчого оточення. Стає ще більш складно критично осмислювати ті установки та цінності, які вже сформовані, тим більше, переглядати та коригувати їх відповідно до мінливих умов соціуму. Саме тут має спрацювати критичність мислення, як важлива риса ціннісного інтелекту.

На основі аналізу різних типів інтелекту, що мають прямий зв'язок з ціннісним інтелектом, а також розуміючи сутність критичного мислення, спробуємо визначити взаємозв'язок між означеними поняттями.

По-перше, ціннісний інтелект є різновидом інтелекту, а це означає, що він пов'язаний із здатністю обробляти інформацію, узагальнювати її, робити вдалі висновки щодо сутності, ознак, розмаїття цінностей. Своєю чергою, критичне мислення виступає у цьому випадку своєрідним фільтром, який сортує цінності під час надходження інформації з різних джерел. Проілюструємо прикладом: соціальні мережі сьогодні є лідером надання інформації у вигляді різних медіапродуктів. Гортаючи стрічку будь-якої мережі, людина зупиняється довше, ніж на 3 секунди на тому контенті, що її, власне, цікавить. Якщо такий контент співпадає із домінуючими ціннісно-смиловими орієнтаціями особистості (наприклад, зараз це здоров'я – людина буде передивлятися рецепти блюд для підтримки здорового способу життя, рекомендації фахівців тощо), відбувається миттєва обробка інформації на предмет її важливості, правдивості та необхідності для конкретної людини. Отже, спрацює когнітивна складова ціннісного інтелекту та критичне мислення одночасно.

По-друге, сформований на високому рівні ціннісний інтелект особистості спрямовує її до постійного розвитку й саморозвитку, самовдосконалення, пошуку й відкриття нового задля власної конкурентоспроможності (професійний вимір) та задоволеності життям (особистісний вимір). Тобто домінуючою цінністю для людини визначається пошук смислу власного життя, відкриття й створення нового. Своєю чергою, критично мисляча особистість також прагне до досягнення нового, самовдосконалення, змін на противагу догматичному мисленню, яке прагне до стабільності, та пристосування до існуючих умов. Можна резюмувати, що ціннісний інтелект та критичне мислення є взаємообумовленими, адже розвиток такого типу інтелекту не можливий без критичного оцінювання інформації, її вдалого узагальнення, продукування самостійних, незалежних висновків. З іншого боку, чим

вищій рівень розвитку критичного мислення, тим більше людина орієнтована на зміни відповідно до усталеної системи цінностей, самовдосконалення на основі розвинених рефлексивних умінь та навичок.

По-третє, критичне мислення та ціннісний інтелект «працюють» в тандемі, коли мова йдеться про здатність орієнтуватися в сучасному потоці значного обсягу інформації. Саме критичне мислення дозволить більш системно працювати з інформацією, ефективно обробляти її, систематизувати, виокремлювати раніше не відомі факти,

співвідносити їх з тими, що вже існують на цій основі, робити висновки. Своєю чергою, ціннісний інтелект стане своєрідним базисом для структурування інформації на основі вже прийнятих особистістю цінностей.

Таким чином, бачимо прямий взаємозв'язок критичного мислення та ціннісного інтелекту особистості, які є взаємообумовлювальними й взаємозалежними. Перспективи подальших розвідок убачаємо в дослідження технології формування критичного мислення особистості на різних вікових етапах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гірич Г., Слиньковська Т. Практичний інтелект і його роль у формуванні творчої особистості учнівської молоді в умовах позашкільної освіти. 2018. URL: <https://pi.iod.gov.ua/images/pdf/2018%202/5.pdf>
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 373 с.
3. Гоулман Д. Соціальний інтелект: нова наука про людські відносини. К. : Клуб сімейного дозвілля, 2020. 400 с.
4. Інтелект. Вікіпедія. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Intellect>
5. Кузнецов О. І. Взаємозв'язок духовного інтелекту і духовних цінностей особистості. *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2019. Вип. 15. Т. 6. С. 197–207.
6. Пелех Ю. В. Ціннісний інтелект: філософсько-методологічні перспективи у педагогічній практиці. *European potential for the development of pedagogical and psychological science : Collective monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2021. Р. 331–366.
7. Пелех Ю. В., Матвійчук А. В. Ціннісний інтелект в контексті формування світогляду особистості у новітньому поствоєнному світі. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. Збірник наукових праць. Вип. 1 (103). 2022. С. 174–186.
8. Пелех Ю., Матвійчук А., Білоус Т. Ціннісний інтелект людини в осмисленні і вирішенні сучасних соціальних проблем. *Нова педагогічна думка*. 2021. № 2 (106). С. 77–83.
9. Помиткін Е. О., Богданова Д. О. Особливості розвитку духовного інтелекту майбутнього педагога. 2021. URL: https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/download/551/136
10. Психологічний словник / Авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова / За ред. Н. А. Побірченко. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf
11. Старинська О. Проблема психологічної сутності понять «соціальний інтелект» та «емоційний інтелект»: науковий дискурс. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія*. 2022. Вип. 3 (53). С. 40–44.
12. Шагар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х. : Прапор, 2007. С. 178–179.
13. Baron R. The emotional quotient inventory (EQI) : Technical manual. Toronto : Multy-health systems, 1997. 340 p.
14. Emmons R. A. Is spirituality an intelligence? Motivation, cognition, and the psychology of ultimate concern. *The International Journal for the Psychology of Religion*. 2000. Vol. 10. P. 27–34.
15. Mayer J. D., & Salovey P. The intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*. 1993. Vol. 17. No 4. P. 433–442.
16. Vernon P. E. Some characteristics of the good judge of personality. *Journal of Social Psychology*. 1933. № 4. P. 42–57.
17. Zohar D., Marshall I. Spiritual Intelligence: The Ultimate Intelligence. London: Bloomsbury Publishing, 2000. 316 p.
18. Zohar D., Marshall I. Spiritually Intelligent Leadership. Leader to Leader. 1997. № 38. P. 64–89.

REFERENCES

1. Hirych H., Slynkovska T. (2018). Praktychnyi intelekt i yoho rol u formuvanni tvorchoi osobystosti uchnivskoi molodi v umovakh pozashkilnoi osvity. [Practical intelligence and its role in the formation of the creative personality of students in the conditions of extracurricular education]. URL: <https://pi.iod.gov.ua/images/pdf/2018%202/5.pdf> [in Ukrainian].
2. Honcharenko S. (1997). Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk. [Ukrainian pedagogical dictionary]. K. : Lybid. 373 s. [in Ukrainian].
3. Houlman D. (2020). Sotsialnyi intelekt: nova nauka pro liudski vidnosyny. [Social intelligence: the new science of human relations]. K. : Klub simeinoho dozvillia. 400 s. [in Ukrainian].
4. Intelekt. Vikipediia. [Intelligence. Wikipedia]. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Intellect> [in Ukrainian].
5. Kuznetsov O. I. (2019). Vzaiemozv'iazok dukhovnoho intelektu i dukhovnykh tsinnosti osobystosti. [The relationship between spiritual intelligence and spiritual values of the individual]. *Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuks NAPN Ukrainy*. Vyp. 15. T. 6. S. 197–207. [in Ukrainian].
6. Pelekh Yu. V. (2021). Tsinnisnyi intelekt: filosofsko-metodolohichni perspektyvy u pedahohichnii praktytsi. [Valuable intelligence: philosophical and methodological perspectives in pedagogical practice]. *European potential for the development of pedagogical and psychological science : Collective monograph*. Riga, Latvia: "Baltija Publishing". R. 331–366. [in Ukrainian].

7. Pelekh Yu. V., Matviichuk A. V. (2022). Tsinnisnyi intelekt v konteksti formuvannya svitohliadu osobystosti u novitnomu postvoiennomu sviti. [Valuable intelligence in the context of the formation of an individual's worldview in the modern post-war world]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*. Zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 1 (103). S. 174–186. [in Ukrainian].
8. Pelekh Yu., Matviichuk A., Bilous T. (2021). Tsinnisnyi intelekt liudyny v osmyslenni i vyrishenni suchasnykh sotsialnykh problem. [Valuable human intelligence in understanding and solving modern social problems]. *Nova pedahohichna dumka*. №2 (106). S. 77–83. [in Ukrainian].
9. Pomytkin E. O., Bohdanova D. O. (2021). Osoblyvosti rozvytku dukhovnoho intelektu maibutnoho pedahoha. [Features of the development of the spiritual intelligence of the future teacher]. URL: https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/download/551/136 [in Ukrainian].
10. Psykholohichniy slovnyk [Psychological dictionary]. / Avt.-uklad. V. V. Syniavskiy, O. P. Serhieienkova / Za red. N. A. Pobirchenko. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf [in Ukrainian].
11. Starynska O. (2022). Problema psykholohichnoi sutnosti poniat “sotsialnyi intelekt” ta “emotsiinyi intelekt”: naukovyi dyskurs. [The problem of the psychological essence of the concepts “social intelligence” and “emotional intelligence”: scientific discourse]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. Psykholohiia*. Vyp. 3 (53). S. 40–44. [in Ukrainian].
12. Shaha V. (2007). Suchasnyi tlumachnyi psykholohichniy slovnyk. [Modern explanatory psychological dictionary]. Kh. : Prapor. S. 178–179. [in Ukrainian].
13. Baron R. (1997). The emotional quotient inventory (EQI) : Technical manual. Toronto : Multy-health systems. 340 p.
14. Emmons R. A. (2000). Is spirituality an intelligence? Motivation, cognition, and the psychology of ultimate concern. *The International Journal for the Psychology of Religion*. Vol. 10. P. 27–34.
15. Mayer J. D., & Salovey P. (1993). The intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*. 1993. Vol. 17. No 4. P. 433–442.
16. Vernon P. E. (1993). Some characteristics of the good judge of personality. *Journal of Social Psychology*. № 4. P. 42–57.
17. Zohar D., Marshall I. (2000). *Spiritual Intelligence: The Ultimate Intelligence*. London: Bloomsbury Publishing. 316 p.
18. Zohar D., Marshall I. (1997). *Spiritually Intelligent Leadership. Leader to Leader*. 1997. № 38. P. 64–89.

УДК 378-372.8

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-43>**Наталія БУЛГАРУ,***orcid.org/0000-0002-2190-9016**старший викладач кафедри лінгводидактики та іноземних мов
Державного університету інтелектуальних технологій і зв'язку
(Одеса, Україна) bugarunat@gmail.com***Юлія КУЗЬМЕНКО,***orcid.org/0000-0001-8659-4310**кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри лінгводидактики та іноземних мов
Державного університету інтелектуальних технологій і зв'язку
(Одеса, Україна) juliakuzmenko2015@gmail.com*

ОСНОВНІ ПЕРЕВАГИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ ГРАФІЧНОЇ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Стаття присвячена проблемі значущості наочних методів навчання в умовах стрімкого збільшення частки візуальної інформації у сучасній комунікації. Мета – на основі аналізу накопиченого педагогікою досвіду та результатів психологічних досліджень обґрунтувати необхідність впровадження в освітній процес технологій графічної візуалізації навчальної інформації при навчанні іноземної мови. Методологічним орієнтиром у вивченні проблеми стала міждисциплінарність, яка дозволила інтегрувати знання, що опосередковано чи безпосередньо стосуються предмета дослідження, з різних наукових галузей: педагогіки, психології. У статті розкрито специфіку форми освітнього середовища, що формується в даний час і вимагає вироблення нових підходів у викладанні, заснованих на синтезі освіти і високих технологій. Обґрунтовано необхідність використання методів графічної візуалізації навчальної інформації. Встановлено, що візуалізація значно спрощує процес сприйняття нового, підвищує ефективність опрацювання знань; дозволяє компактно і наочно уявити загальні закономірності, значно «стиснути» інформацію, швидко піднести власні ідеї, при цьому якісно та глибоко опрацювати проблему чи завдання, оскільки активізує творче мислення. Як результативне методичне вирішення даних завдань у статті представлені засоби графічної візуалізації, коротко описано ряд спеціальних засобів навчання, які сприяють візуалізації та наочності у навчанні іноземної мови. Показано важливість розвитку мислення за допомогою візуальних операцій, внаслідок чого виникає потреба застосовувати засоби графічної візуалізації, що дозволяють підтримувати візуальне мислення студентів під час навчання іноземної мови. У ході дослідження було зроблено висновок, що для забезпечення ефективності роботи сучасного учня необхідні такі педагогічні технології, які будуть адекватні особливостям його мислення, яке сформувалося в епоху високих технологій, в умовах «візуалізуючого» світу та збільшення інформаційного навантаження.

Ключові слова: візуалізація, графічна візуалізація, візуалізація інформації.

Nataliia BULHARU,*orcid.org/0000-0002-2190-9016**Senior Lecturer at the Department of Linguodiactics and Foreign Languages
State University of Intellectual Technologies and Communications
(Odesa, Ukraine) bugarunat@gmail.com***Yuliia KUZMENKO,***orcid.org/0000-0001-8659-4310**Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Linguodiactics and Foreign Languages
State University of Intellectual Technologies and Communications
(Odesa, Ukraine) juliakuzmenko2015@gmail.com*

MAIN ADVANTAGES OF USING GRAPHIC VISUALIZATION TOOLS WHEN STUDYING A FOREIGN LANGUAGE

The article is devoted to the problem of the importance of visual teaching methods in the context of a rapid increase in the share of visual information in modern communication. The goal is, based on an analysis of the experience accumulated by

pedagogy and the results of psychological research, to justify the need to introduce technologies for graphic visualization of educational information into the educational process when teaching a foreign language. The methodological guideline in studying the problem was interdisciplinarity, which made it possible to integrate knowledge indirectly or directly related to the subject of research from various scientific fields: pedagogy, psychology. The article reveals the specifics of the currently emerging form of the educational environment, which requires the development of new approaches to teaching based on the synthesis of education and high technology. The necessity of using methods of graphic visualization of educational information is substantiated. It has been established that visualization significantly facilitates the process of perceiving new things and increases the efficiency of objectifying knowledge; allows you to compactly and clearly present general patterns, significantly "compress" information, quickly present your own ideas, and at the same time, qualitatively and deeply work out a problem or task, since it activates creative thinking. As an effective methodological solution to these problems, the article presents graphical visualization tools and briefly describes a number of special teaching aids that promote visualization and clarity in teaching a foreign language. The importance of developing thinking with the help of visual operations is shown, as a result of which there is a need to use graphic visualization tools to support students' visual thinking when teaching a foreign language. During the study, it was concluded that to ensure the effectiveness of the work of a modern student, such pedagogical technologies are necessary that will be adequate to the peculiarities of his thinking, formed in the era of high technology, in the conditions of a "visualizing" world and an increase in information load.

Key words: visualization, graphic visualization, visualization of information.

Постановка проблеми. Як би не хотілося, але нинішнє покоління студентів відрізняється від нас, тим, що в переважній більшості погано сприймають усне мовлення викладача, мало читають, не вміють правильно побудувати відповідь на поставлене питання, важко запам'ятовують прочитане і почуте. Слід визнати, що ми живемо у «цифрову епоху», коли інформаційно-комп'ютерні технології не лише полегшують нам життя, а й опосередковують діяльність людини, впливають на її психіку. У вузи приходить молодь, мислення якої формувалося за умов нестримного зростання впливу інформаційно-комунікативних технологій. Розвиток у специфічному середовищі дало їм деякі нові переваги, зокрема високу ефективність при роботі з інформацією, а також особливі фізіологічні навички: засвоєння навчального матеріалу швидше та краще відбувається через сприйняття візуальних об'єктів. У ході організації освітнього процесу необхідно враховувати цей факт і при цьому не боротися з «кліповим» мисленням, прямо протилежним понятійному, властивим людям «доцифрової» епохи, а вміти використовувати його під час навчання. І допомогти цьому якраз і зможуть наочні методи.

Аналіз досліджень. Поняття візуалізації досить багатопланове. У широкому значенні візуалізацію визначають як метод та процес перетворення зображень та створення наочних образів; подання інформації у вигляді оптичного зображення, наприклад, у вигляді малюнків, картинок, фотографій, графіків, діаграм, логічних схем, таблиць, карт (А. Кім, С. Вон, Дж. Ванзек).

Комп'ютерна візуалізація дозволяє створювати образні моделі з допомогою спеціальних комп'ютерних програм. У вузькому сенсі візуалізація розглядається як можливість поєднувати

текст і зображення з метою швидкої та повної передачі інформації (Андреас Керрен та Джон Т. Стаско, Кері Дженсен, Лой Андерсон).

Американський психолог у галузі мистецтва та художньої діяльності Р. Арнхейм запровадив поняття візуального мислення. Його наукові дослідження були присвячені аналізу сприйняття образів та пізнавальної діяльності. Візуальне мислення лежить в основі образного моделювання, це не просто сприйняття навколишньої дійсності, воно проявляється у розвиненій здатності опосередковано узагальнювати та виділяти суттєві зв'язки та відносини між явищами та предметами навколишнього світу в особливій знаковосимволічній формі. Вчені Р. Ленглер та М. Дж. Епплер створили першу періодизаційну таблицю методів візуалізації. Аналізуючи способи обміну знаннями між різними фахівцями та експертами, вони проаналізували понад сто способів візуального подання інформації та зрештою виділили види візуалізації. Перший вид візуалізації, на думку авторів, дозволяє наочно подавати кількісні дані. До них відносять графіки, діаграми (кругова та стовпчаста); гістограми, таблиці. Візуальне подання інформації з метою уточнення та розширення уявлень про явище чи об'єкт – другий вид візуалізації. Наочно це представлення інформації як ієрархічної карти чи семантичної мережі.

Мета статті – обґрунтувати необхідність впровадження в освітній процес технологій графічної візуалізації навчальної інформації при навчанні іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі глобальна інформатизація суспільства уможливила миттєвий доступ як до освоєних знань, так і до будь-якої інформації, створила нові види комунікації (інтернет-простір) і кинула нові виклики люд-

ству. Давно відомо, що демонстрація навчального матеріалу допомагає зорозуміти той образ, який закріплює абстрактну теоретичну формулу. Причому науково доведено, що засвоєння стає більш ефективним, коли наочність у навчанні починає виконувати не так ілюстративну, як когнітивну функцію, внаслідок чого активізується робота різних областей головного мозку: до лівої півкулі, що відповідає за обробку вербальної інформації, підключається праве, так зване « ». Цілком очевидно, що сьогодні, в умовах «візуалізуючого» світу та збільшення інформаційного навантаження, наочні методи навчання почали набувати актуальності та особливого значення. Цілком звичним для людини стало спілкування за допомогою символів, знаків, образів. Навіть звичайний вербальний текст, завдяки можливості фотографування і сканування, може поширюватися у вигляді картинки, стаючи візуальним повідомленням. Цілком очевидно, що розсилка або просто демонстрація зображення дозволяє заощадити час на формулюванні виразів для опису того, що відбувається.

Під впливом даних процесів у молодого покоління сформувалося вербально-візуальне та візуальне мислення, що потребує усвідомлення цього факту педагогами та використання нових можливостей, які навчаються в освітньому процесі. Все це змушує створювати візуально орієнтовану навчальну літературу та винаходити нові форми проведення занять.

По відношенню до навчання іноземній мові наочність – це переважно організована демонстрація мовного матеріалу, предметів і явищ навколишнього світу для того, щоб зробити легшим його розуміння, засвоєння та застосування у мовній діяльності.

Використання графічних засобів візуалізації дає можливість зобразити тему, що вивчається, а також її структуру. Дані кошти сприяють удосконаленню у студентів умінь знаходити, здійснювати аналіз інформації, а також реалізовувати її відбір, організацію, перетворення та збереження самостійно. Засоби візуалізації знань у навчанні іноземних мов дають можливість:

- проілюструвати та передати зв'язки серед речей;
- розмістити інформацію до структури;
- адаптувати розуміння інформації;
- оцінити знання студентів;
- побачити відповідність елементів до всього предмета;
- виявити різні сторони одного питання;
- посилити мотивацію студентів;
- збільшити інтерактивність під час заняття.

На заняттях англійською мовою використання того чи іншого засобу виходитиме від завдання на занятті. Крім того, засоби графічної візуалізації, що дозволяють організувати та класифікувати інформацію, що освоюється, легко входять у класичну форму занять.

Одним з ефективних та широко вживаних педагогічних засобів у навчанні іноземних мов є графічна наочність. Графічне подання навчальної інформації для формування, вдосконалення та розвитку іншомовної комунікативної компетенції є не новим у методиці навчання іноземних мов загалом. У зарубіжній методиці навчання іноземних мов графічна наочність широко застосовується і досліджена з погляду їх ефективності підвищення результатів навчання видам мовної діяльності (говоріння, читання, аудіювання і письмо) для студентів.

У класифікації за Д. Алверман існує кілька типів графічної наочності:

1. Organizational outline.
2. Idea web.
3. Cyclical.
4. Venn diagram.
5. Overlapping concepts.
6. Cause-effect.
7. Timeline (Алверман, 2012: 350).

Залежно від навчального завдання, залежно від рівня освітньої та пізнавальної діяльності студентів можна вибрати той чи інший вид графічної наочності, що сприяє доступному, свідомому, міцному розвитку комунікативної компетенції у бакалаврів. У розвитку перцептивних мовних умінь графічна наочність покращує розуміння прочитаного чи почутого (М. Мастроп'єрі, Т. Скраггс, Дж. Грець), та покращує аспекти осмислення, прочитаного чи почутого (В. ДіЧекко, М. Глісон, Суонсон). У розвитку продуктивних мовних умінь графічна наочність використовується як інструменти планування, що містять підказки для постановки завдань, обговорення та організації ідей, які можуть поліпшити письмову та усну мову (Дж. Троя, С. Грем).

Графічну наочність можна використовувати зі студентами різних рівнів знання англійської мови: при поясненні нового матеріалу, при закріпленні, під час повторення вивченого матеріалу та під час перевірки знань та мовних умінь, а також у позааудиторній, самостійній та роботі зі студентами. Зміст графічної наочності має відповідати змісту навчальних програм та підручників, методам та прийомам навчання, а також задовольняти певним науковим, естетичним, технічним та вимогам. Графічна наочність не лише активізує розви-

ток рецептивних та продуктивних мовних умінь у студента, а й підвищує продуктивність освітньої та науково-дослідної діяльності студента.

Висновки. Підбиваючи підсумки, скажімо, що застосування засобів графічної візуалізації на заняттях англійською мовою серед студентів спрямоване як на організацію матеріалу, що вивчається, так і на збільшення результативності навчального процесу та ефективності формування професійно-орієнтованої іншомовної лексичної компетенції. При цьому слід мати на увазі також, що в умовах розвитку та глобалізації сучасного соціуму актуалізація іншомовної професійної комунікативної компетенції постійно зростає, наприклад, за рахунок можливості участі молодих спеціалістів творчих професій у різних міжнародних та спільних з іноземними конкурсах. До сказаного додамо, що аналіз проблем професійної підготовки фахівців різного профілю в галузі іноземної мови дозволяє вважати, що в такому розумінні професійна іншомовна комунікативна компетенція є його особистісною, інте-

гративною, формованою якістю, що виявляється в адекватності вирішення стандартних і особливо нестандартних завдань професійної сфери, що потребують творчості всьому розмаїттю соціальних та професійних ситуацій. Мовна професійна компетенція проявляється (як і інші види професійної компетенції) у діях, діяльності, поведінці спеціаліста під час вирішення стандартних професійних завдань та креативних завдань професійної сфери.

Водночас залишається досить відкритих питань та невирішених завдань щодо активного впровадження візуалізації в освітній процес у вузі, оскільки сама область дослідження мультидисциплінарна. Так, недостатньо розробленими залишаються питання обліку індивідуально-психологічних особливостей учнів та їх когнітивних профілів; актуальною залишається проблема психологічної готовності самих викладачів та студентів, а також навчання їх методів візуалізації знань, у тому числі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кононец Н. В. Педагогічні інновації вищої школи: ресурсно-орієнтоване навчання. *Педагогічні науки : зб. наук. праць*. Полтава, 2012. Вип. 54. С. 76–80.
2. Ничкало Н.Г. Розвиток професійної освіти і навчання в контексті європейської інтеграції. *Педагогіка і психологія: Вісник АПН України*. 2008. № 1 (58). С. 57–69.
3. Alvermann D. E. The compensatory effect of graphic organizers on text structure. *ERIC Document Reproduction Service*, 2021. Vol. 3 (3), pp. 348–356. URL: <https://www.scirp.org/journal/paperinformation?paperid=19813>
4. Artelt C., Schiefele U. Et Schneider, W. Predictors of reading literacy. *European Journal of the Psychology of Education*, 2001. Vol. 16 (3), pp. 363–383. URL: https://www.researchgate.net/publication/225813288_Predictors_of_reading_literacy
5. DiCecco V. M., Gleason M. M. Using graphic organizers to attain relational knowledge from expository text. *Journal of Learning Disabilities*. 2002. Vol. 35. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/00222194020350040201>
6. Kim, A., Vaughn, S., Wanzek, J., & Wei, S. (2004). Graphic organizers and their effect on the reading comprehension of students with LD: A synthesis of research. *Journal of Learning Disabilities*. 2004. Vol. 37(2). URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/00222194040370020201>
7. Kupers E., van Dijk M. Creativity in interaction: the dynamics of teacher-student interactions during a musical composition task. *Thinking Skills and Creativity*. 2020. Vol. 36. URL: <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2020.100648>
8. Lengler R., Eppler M.J. Towards a Periodic Table of Visualization Methods of Management: Proceedings of the IASTED International Conference on Graphics and Visualization in Engineering. *ACTA Press*. 2007. URL: https://www.visual-literacy.org/periodic_table/periodic_table.pdf
9. Troia G. A., and Graham S. The effectiveness of a highly explicit, teacher-directed strategy instruction routine. *Journal of Learning Disabilities*. 2020. Vol. 35(4). URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/00222194020350040101>
10. Winne, P. H. Et Perry, N. E. Measuring self-regulated learning. In M. Boekaerts, P. R. Pintrich Et M. Zeidner (Eds.), *Handbook of self-regulation*. San Diego, CA: Academic Press. 2000. pp. 531–568.

REFERENCES

1. Kononets N. V. (2012) Pedagogični innovatsii vyshchoi shkoly: resursno-orijentovane navchannia. [Pedagogical innovations of higher education: resource-oriented learning] *Pedagogical sciences: coll. of science works Poltava*, Issue 54. P. 76–80. [in Ukrainian].
2. Nychkalo N.H. (2008) Rozvytok profesiinoi osvity i navchannia v konteksti yevropejskoi intehratsii. [Development of professional education and training in the context of European integration.]. *Pedagogy and psychology: Herald of the APN of Ukraine*, Nr 1 (58), pp. 57–69 [in Ukrainian].
3. Alvermann D. E. (2021) The compensatory effect of graphic organizers on text structure. *ERIC Document Reproduction Service*, Vol. 3 (3), pp. 348–356. URL: <https://www.scirp.org/journal/paperinformation?paperid=19813>.
4. Artelt C., Schiefele U. Et Schneider W. (2001) Predictors of reading literacy. *European Journal of the Psychology of Education*, Vol. 16 (3), pp. 363–383. URL: https://www.researchgate.net/publication/225813288_Predictors_of_reading_literacy

-
5. DiCecco V. M., Gleason M. M. (2002) Using graphic organizers to attain relational knowledge from expository text. *Journal of Learning Disabilities*. Vol. 35. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/00222194020350040201>.
  6. Kim, A., Vaughn, S., Wanzek, J., & Wei, S. (2004). Graphic organizers and their effect on the reading comprehension of students with LD: A synthesis of research. *Journal of Learning Disabilities*. 2004. Vol. 37(2). URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/00222194040370020201>.
  7. Kupers E., van Dijk M. (2020) Creativity in interaction: the dynamics of teacher-student interactions during a musical composition task. *Thinking Skills and Creativity*. Vol. 36. URL: <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2020.100648>
  8. Lengler R., Eppler. M.J. (2007) Towards a Periodic Table of Visualization Methods of Management: Proceedings of the IASTED International Conference on Graphics and Visualization in Engineering. *ACTA Press* URL: https://www.visual-literacy.org/periodic_table/periodic_table.pdf.
  9. Troia G. A., and Graham S. (2020) The effectiveness of a highly explicit, teacher-directed strategy instruction routine. *Journal of Learning Disabilities*. Vol. 35(4). URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/00222194020350040101>
  10. Winne, P. H. Et Perry, N. E. (2000) Measuring self-regulated learning. In M. Boekaerts, P. R. Pintrich Et M. Zeidner (Eds.), *Handbook of self-regulation*. San Diego, CA: Academic Press. pp. 531–568.

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-44>

Лариса ВАКУЛОВИЧ,

orcid.org/0000-0003-2189-6275

викладач кафедри української та іноземних мов
Національного університету фізичного виховання і спорту України
(Київ, Україна) lar2705@ukr.net

Наталія НАЗАРЕНКО,

orcid.org/0009-0006-3421-4957

старший викладач кафедри української та іноземних мов
Національного університету фізичного виховання і спорту України
(Київ, Україна) nat_naz@ukr.net

Ірина РЕГУШЕВСЬКА,

orcid.org/0009-0000-8994-8989

старший викладач кафедри української та іноземних мов
Національного університету фізичного виховання і спорту України
(Київ, Україна) regushevskayairina@gmail.com

КРЕАТИВНІ ПІДХОДИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Креативні підходи до навчання — один із трендів у сучасній освіті. Модернізація вищої освіти спонукає науково-педагогічних працівників до опанування й впровадження інноваційних методів навчання й викладання, а в нову інформаційну епоху саме вища освіта має стати основоположним елементом прогресу, адже вищі мають готувати фахівців нової якості, здатних творчо мислити, швидко орієнтуватися в сучасному інформаційному просторі, приймати нестандартні рішення, вчитися і розвиватися протягом усього життя, а головне – залишатися патріотом рідної землі. Отже, підвищується соціальне значення держави у забезпеченні доступу до якісної освіти, високого рівня знань, можливості набуття відповідних вмінь, компетенцій через надання вишам академічної мобільності й свободи.

Основним питанням у вирішенні завдання підвищення ефективності і якості навчального процесу є активізація навчання студентів. Навчання спрямоване не тільки на сприйняття навчального матеріалу, але й на формування позитивного ставлення студентів до самої пізнавальної діяльності.

Одним з основних складових навчально-виховного процесу є також мотивація студентів до навчання. Мотивація постає як показник, так і критерій успішності та ефективності професійного становлення майбутнього фахівця. Усвідомлення студентами важливості вивчення дисципліни через розуміння динамічності її розвитку та перспективи застосування, а також взаємозв'язок з іншими дисциплінами спонукає їх до формування мотивації з метою досягнення досягнення успіху.

Навчальна мотивація – це процес, метод і засіб спонукання студентів до продуктивної пізнавальної діяльності, активного засвоєння знань.

Через зміст навчальної діяльності формується певне ставлення студентів до навчальної дисципліни й усвідомлюється його ціннісна значущість для особистісного, в тому числі інтелектуального розвитку.

У статті розглянуто ключові питання інноваційного підходу до організації освітнього процесу та підготовки здобувачів вищої освіти, а також описано основні методи їх використання та розкрито доцільність застосування у процесі навчання.

Ключові слова: мотивація навчальної діяльності, креативність, компетентність, майбутні фахівці, освітній процес, освітні технології.

Larysa VAKULOVYCH,*orcid.org/0000-0003-2189-6275**Lecturer at the Ukrainian and Foreign Languages Department
National University of Physical Education and Sports of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) lar2705@ukr.net***Natalia NAZARENKO,***orcid.org/0009-0006-3421-4957**Senior Lecturer at the Ukrainian and Foreign Languages Department
National University of Physical Education and Sports of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) nat_naz@ukr.net***Iryna REHUSHEVSKA,***orcid.org/0009-0000-8994-8989**Senior Lecturer at the Ukrainian and Foreign Languages Department
National University of Physical Education and Sports of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) regushevskayairina@gmail.com*

CREATIVE APPROACHES TO INCREASE THE MOTIVATION OF EDUCATIONAL ACTIVITIES OF HIGHER EDUCATION APPLICANTS

Creative approaches to learning are one of the trends in modern education. The modernization of higher education encourages scientific and pedagogical workers to master and implement innovative methods of learning and teaching, and in the new information age, higher education itself should become a fundamental element of progress, because higher education institutions should train specialists of new quality, who are able to think creatively, quickly navigate in the modern information space, to make non-standard decisions, to learn and develop throughout life, and most importantly – to remain a patriot of the native land. Consequently, the social importance of the state in providing access to quality education, a high level of knowledge, and the possibility of acquiring relevant skills and competences through providing higher education institutions with academic mobility and freedom increases.

The main issue in solving the task of increasing the efficiency and quality of the educational process is the activation of student learning. Training is aimed not only at the perception of educational material, but also at the formation of a positive attitude of students towards the cognitive activity itself.

One of the main components of the educational process is the motivation of students to study. Motivation appears both as an indicator and as a criterion of success and efficiency in the professional formation of a future specialist.

Educational motivation is a process, method and means of encouraging students to productive cognitive activity, active assimilation of knowledge.

Due to the content of the educational activity, a certain attitude of students towards the academic discipline is formed and its valuable significance for personal, including intellectual development is realized.

Key words: *motivation of educational activity, creativity, competence, future specialists, educational process, educational technologies, modernization.*

Постановка проблеми. Сьогодні українська освіта переходить до нових європейських освітніх стандартів, тому сучасний освітянин повинен удосконалювати методи навчання, розвивати креативність вихованців та організовувати навчання творчо. Основне завдання, яке стоїть перед педагогами – це поглиблення пізнавального інтересу учнів, студентів та їх залучення до активної та самостійної діяльності, а також забезпечення високого рівня підготовки майбутніх фахівців, уміння їх самостійно мислити, пропонувати нестандартні ідеї, проявляти творчий підхід до вирішення різноманітних ситуацій.

Аналіз досліджень. Дослідженню креативності в освіті присвячені наукові праці А. Крафт, А. Міллер, В. Джеффері, Д. Флейт, Е. Аленсар,

Дж. Відсом, М. Ліблінг, Н. Перейра. Проблема-тику розвитку навичок креативного мислення у студентів вивчали Я. Надзігеоргіоу, П. Фокіаліс, М. Кабуропоулоу, Н. Ларраз та ін.

Сучасна психолого-педагогічна наука розглядає креативність із різних точок зору. Зокрема, дослідники визначають загальні основи креативності (Дж. Гілфорд П. Торренс та ін.), механізми креативного мислення (Г. Альтшуллер, Дж. Гілфорд, О. Лук, О. Матюшкін, В. Моляко, Я. Пономарьов та ін.).

Мета статті – огляд і аналіз сучасних тенденцій розвитку методів навчання у вищій школі, а також дослідження сутності, значення та розвитку креативності навчального процесу насамперед вищої освіти, реалізація нестандартних підходів на заняттях зі студентами.

Виклад основного матеріалу. Зміни життя в сучасному світі вимагають і змін мети та призначення сучасної освіти. У зв'язку з сучасними змінами в інформаційному просторі, розвитком online сервісів та smart-технологій знижується зацікавленість студентів до традиційних занять – передача «готових» знань від викладача до слухача перестає бути основним завданням навчального процесу. В такій ситуації важливим є пробудити інтерес до навчальної теми, перетворювати аудиторію з пасивних спостерігачів на активних учасників заняття. У контексті реформування вищої освіти наразі актуальним є студентоцентроване навчання, яке передбачає розвиток у студентів здатності критично мислити, бути конкурентоздатними, вирішувати ефективно професійні завдання. Досліджено, що креативний підхід передбачає спрямування освітнього процесу на забезпечення формування і розвитку особистісної і професійної креативності. Тому креативні методи зараз активно застосовують у навчальних закладах.

Термін «креативність» походить від латинського слова *creatio* (створення). «Словник українського педагога» визначає креативність як здатність до творчого мислення, здатність породжувати нові ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації (Гришук, 2015: 105).

Становлення особистості майбутнього фахівця проходить під час навчання в закладі вищої освіти і від отриманих знань та досвіду залежить його подальша професійна діяльність майбутнього фахівця. Саме здатність майбутнього фахівця критично мислити, ефективно вирішувати складні завдання передбачає формування компетентностей та застосування нових підходів до навчання, які сприятимуть розвитку особистості. І в цьому процесі велику роль відіграє креативність, яка є потенційним рушієм побудови висококонкурентного суспільства, яке здатне протистояти будь-яким викликам сучасності.

Найбільш продуктивними методами, спрямованими на розвиток навичок креативного мислення у студентів, є проблемно-дослідницький, проектний, ігровий методи, метод мозкового штурму. З розвитком креативного мислення пов'язані такі розумові операції як узагальнення, абстрагування, аналіз, синтез, порівняння. Розвитку креативного мислення у студентів сприяють певні психологічні фактори: атмосфера довіри та співробітництва на заняттях, позитивні емоції, індивідуальний підхід до студентів. Креативність у навчанні передбачає не лише виконання пев-

ного типу завдань, а й зміну загального підходу до навчального процесу.

Крім того, сьогодні вже неможливо викладати предмети традиційно, оскільки у центрі навчального процесу знаходиться не викладач, а студент, думку якого потрібно поважати, а також заохочувати його до активності, та до творчості.

На даному етапі в умовах змішаного або дистанційного навчання ми дещо обмежені в «безпосередньому живому спілкуванні, і це вже стало нашою реальністю. А отже, під час занять вимушені потрібно прораховувати та передбачати усі можливі шляхи розвитку навчальної ініціативи учасників освітнього процесу. Ще донедавна дистанційне навчання було однією із перспективних альтернативних можливостей організації освітнього процесу, але в умовах сьогодення дистанційне навчання стало не потенційною можливістю, а необхідністю. Перехід навчання з навчальних аудиторій у віртуальні мережі посилив самостійну складову вищої освіти і визначив важливість побудови ефективної взаємодії викладача і студента на принципах саморозвитку, самоудосконалення, самоосвіти. Технології дистанційного навчання можуть використовуватись не тільки в дистанційній освіті, а й в інших формах навчання: очній, заочній – сучасні студенти все частіше користуються неформальними можливостями навчання за допомогою різних відкритих освітніх практик, таких, як використання різноманітних відкритих освітніх ресурсів.

Тож сьогодні найбільш актуальним стає поява нового поняття – «мобільне навчання», або SMART-освіта, яке тісно пов'язане з електронним та дистанційним. І в нього є свої переваги – можливість навчатися будь-де та будь-коли; безперервний доступ до навчальних матеріалів; підвищена інтерактивність.

Дистанційне навчання набуває все більшої популярності в світі. І особливо популярною у світі серед викладачів стала Система Moodle як інструмент для створення динамічних курсів для студентів. Moodle орієнтована на спільну роботу. В системі для цього передбачена маса інструментів: вікі, глосарій, блоги, форуми, практикуми. При цьому навчання можна здійснювати як асинхронно, коли кожен студент вивчає матеріал у власному темпі, так і в режимі реального часу, організовуючи онлайн лекції, вебінари та семінари. В системі можливо здійснювати обмін файлами між студентами та викладачем. Широкі можливості для комунікації – одна з найсильніших сторін платформи Moodle. У форумах можна проводити обговорення по групах, оцінювати повідомлення,

прикріплювати до них файли будь-яких форматів. В особистих повідомленнях і коментарях є можливість обговорити конкретну проблему з викладачем особисто. А в режимі реального часу обговорення відбувається в чатах. Крім того, Moodle надає широкі можливості для використання засобів мультимедіа – використання відео та аудіоматеріалів, малюнків значно підвищує ефективність викладання та зацікавленість студентів до засвоєння нового матеріалу.

Одним зі способів розвитку креативності є інтерактивне навчання, в ході якого студенти вчать критично мислити, приймати правильні рішення та вирішувати проблеми в процесі дискусій. Інтерактивний (“inter” – це взаємний, “act” – діяти) – означає взаємодіяти, знаходитися в режимі бесіди, спілкування, діалогу з кимось. Такий метод у навчанні є одним з найбільш ефективних, оскільки активізує мислення і комунікативні здібності студентів. Отримавши рекомендацію від викладача, можна відразу ж виправити помилку і закріпити в пам’яті та на практиці правильне виконання. Інтерактивна методика застосовується у вивченні будь-якої дисципліни. Великою популярністю користуються метод «мозкової атаки», який полягає в тому, що студенти отримують тільки одну проблему для розв’язання, а їхнім завданням є генерація якнайбільшої кількості різних неординарних ідей для її вирішення. Для реалізації занять цим методом необхідно створити для студентів такі умови, у яких вони б могли висловлювати сміливі, нестандартні ідеї розв’язання проблеми за принципом «перша думка – найкраща».

Цікавим методом є також «Оксфордські дебати», принципи яких опираються на традиції британської Палати громад. Учасники дебатів діляться на дві команди, у дебатах вони називаються сторонами: за дискусювану тезу (сторона пропозиції) та проти (сторона опозиції). Такий метод є чудовим тренінгом для публічних виступів, а учасники вчать принципів побудови виступу, техніки та відповідного використання невербальної комунікації.

На відміну від інтерактивних методів, активні означають безпосередню участь студентів у виконанні практичних завдань і вправ, іноді без взаємодії між собою. Поряд з цим інтерактивне спілкування з викладачем зберігається. Такі методи найбільш дієві, але вимагають високої організованості та самостійності. До таких методів належить виробнича практика або виконання завдань безпосередньо в аудиторії; корисним буде і навчання інших, коли студент бере на себе роль викладача і

пояснює матеріал іншим студентам, даючи відповіді на поставлені ними запитання.

Сучасна освіта спрямована на формування особистості, здатної самостійно навчатися впродовж усього життя. У зв’язку з цим постає необхідність змінити своє відношення до отримання професії, бо справжня освіта – це процес. Рівень освіченості визначається не лише ступенем розвитку інтелекту, але й здатністю швидко реагувати на нову інформацію, виокремлювати її із загального потоку, творчо перероблювати й приймати правильні рішення. Завданням сучасних вишів є підготовка спеціаліста, що вільно та свідомо володіє технологією самонавчання. Саме для цього під час навчання ефективними будуть тренінги – це комплекс вправ, спрямованих на відпрацювання або вдосконалення певних навичок та вмінь; планомірна підготовка до їх максимального застосування. Тренінг – це водночас і цікаве спілкування, і захопливий процес пізнання себе та інших, і ефективна форма опанування знань, розширення досвіду, і спосіб формування вмінь та навичок. Форми і методи, які використовуються під час проведення тренінгів, ґрунтуються на активності кожного учасника освітнього процесу, на співіснуванні різних точок зору та вільному їх обговоренні. Групові та колективні тренінги формують вміння працювати в колективі, розподіляти обов’язки та делегувати повноваження, що надзвичайно важливо в сучасному суспільстві. Беручи участь у груповій роботі кожен член групи постає джерелом інформації та емоційної підтримки для інших учасників, а також отримує нову інформацію стосовно самого себе. Переваги тренінгу перед іншими методами навчання переконують, що він має місце на існування в сучасному навчальному процесі.

Навчальний процес у вищій школі – це система організації навчально-виховної діяльності, в основу якої покладено єдність і взаємозв’язок викладання (діяльність викладача) і учіння (діяльність студента), спрямованих на досягнення цілей навчання, розвитку особистості студента та підготовки до професійної діяльності. Цифровізація освіти вимагає застосування набору знань та умінь, що необхідні для використання інформаційно-комунікаційних технологій та цифрових медіа з метою виконання різноманітних завдань. Володіння цифровими компетенціями дозволяє підвищувати якість навчального процесу, покращує технічні уміння користуватись цифровими пристроями, критично ставитись до якості інформації в мережі, а також забезпечує відкритість до цифрової творчості й навчання.

Одним з прикладів навчання з використанням цифрових технологій можна назвати дистанційне навчання, яким користуються всі країни світу, і кожна з них вносить свої, характерні для них, зміни. Не стала винятком і Україна. Основними принципами дистанційного навчання є інтерактивна взаємодія у процесі роботи, надання студентам можливості самостійного освоєння досліджуваного матеріалу, а також консультативний супровід у процесі дослідницької діяльності.

Технології дистанційного навчання можна згрупувати таким чином:

Дані – надсилання та отримання інформації через електронні системи (комп'ютери):

Голосові – аудіо інструменти (телефонний зв'язок, аудіоконференція, аудіоінструменти-записи на радіо);

Відео – слайди, фільми, відеозаписи; відео трансляції в режимі реального часу, а також аудіоконференції).

Друковані – основний елемент програм дистанційного навчання (підручники, посібники, кейси тощо). Як правило, в програмах дистанційного навчання застосовується комбінація різних медій, інструментів, кожен з яких слугує певним цілям. В режимі онлайн можна проводити різноманітні заходи зі студентами – відеоконференції, форуми, чати, блоги, анкетування, а соціальні мережі, служби обміну миттєвими повідомленнями та мобільні застосунки дають змогу вести обговорення тем, завдань, проблем та доносити нову інформацію.

Виходячи з названих вище факторів можна зробити висновок, що дистанційне навчання набуває значення однієї з ефективних систем підготовки кваліфікованого фахівця, воно стає ефективним інструментом адаптивного навчання, тому що взаємодіють зі студентом в режимі реального часу та забезпечують індивідуальну підтримку кожного здобувача вищої освіти.

Ефективними та цікавими технологіями дистанційного навчання є тестування, яке широко використовується у світовій педагогічній практиці, приділяється значна увага. В навчальному процесі закладу вищої освіти застосовуються різноманітні традиційні форми контролю знань, умінь та навичок студентів – контрольні роботи, співбесіда, написання рефератів, семінари, самоконтроль, курсові та дипломні роботи, заліки, іспити. Зараз у світовій практиці для визначення рівня знань широко застосовується тестовий контроль та рейтинг, які в повному обсязі враховують усі функції педагогічного контролю. Особливістю тестування є те, що воно виконує три основні

взаємопов'язані функції: діагностичну, навчальну і виховну. Завдяки тестовому контролю можна успішно керувати навчальним процесом, удосконалити його, здійснювати індивідуальний та диференційований підходи до студентів з мотиваційним елементом конкурентності, і в подальшому до підтримки інтересу студентів до навчання. На сучасному етапі більшість тестів автоматизовані і представлені (частково або повністю) у вигляді комп'ютерних тестів (комп'ютерного контролю). Комп'ютерний контроль “загострює помилки” і привертає до них увагу, підводячи до наступного етапу – самоконтролю. Уміння здійснити самоконтроль, навіть і з допомогою комп'ютера, свідчить про високий ступінь самостійності мислення, самокритичності студентів.

У зв'язку з тим, що наша держава стоїть на порозі глобальних змін у суспільстві, надзвичайно актуальними сьогодні є проведення нестандартних занять. Людина, вимоги до життя і сама людина міняються досить стрімко. Основні проблеми, які викладач має розв'язати на занятті зі студентами, – уміння мислити, комунікабельність, тобто необхідно пробудити творчість, активність, захоплення студентів, інтерес до навчального процесу. Тому важливо використовувати особливі форми і методи навчання для цього. Актуальним є створення нових освітніх технологій, які мають сприяти загальному розвитку особистості, формуванню її світоглядної культури, індивідуального досвіду, інтуїції, творчості, інтегративності мислення. За підрахунками вчених, сьогодні налічується близько 40 типів нестандартних занять – заняття-гра, заняття-рольова гра, заняття-діалог, бінарне заняття, вікторина, захист ідей, заняття взаємоконтролю, КВК та ін..

Більшість занять нестандартної форми передбачає групове навчання, що сприяє засвоєнню бази знань, вміння висловлювати особисту думку та прислухатися до думки інших, формує навички самоконтролю, почуття обов'язку й відповідальності за результати навчання. Студенти на таких заняттях не лише сприймають певну суму знань, а беруть активну участь у їх засвоєнні.

Останнім часом популярними є так звані інтегральні заняття, що поєднують в собі два або три предмети. На думку вчених, поєднання в одному занятті відомостей інших навчальних предметів, об'єднаних однією темою, сприяє збагаченню сприймання, мислення і почуттів студентів, що дає змогу з різних сторін пізнати якість явища або поняття.

Досить поширеними є різновиди дослідницьких занять, метою яких є отримання навчальної

інформації з першоджерел, розвиток спеціальних умінь і навичок. Їх основна мета – аналіз писемних джерел, документальних матеріалів, літератури, опрацювання статистичних даних, складання графіків, таблиць тощо. Тему заняття слід оголосити заздалегідь, щоб студенти могли ознайомитися з матеріалом, а потім по черзі виступити перед групою. Така форма заняття дозволяє всім студентам групи ознайомитися із різними поглядами на проблему набагато ефективніше, ніж це можна зробити під час звичайного заняття.

Досить поширеними методами активізації навчальної діяльності студентів є різноманітні творчі завдання – есе, презентації Power Point, проспекти, плакати і т.д. Такі творчі завдання демонструють уміння студентів мислити креативно, нестандартно, продукувати власні ідеї, продуктивно працювати з різними видами інформації. Наприклад, для написання есе студентам пропонується тема, з якої вони висловлюють власні думки у стислому вигляді на 1–2 сторінках. Есе формує вміння креативного мислення, висловлення думок, які підкріплюються цитатами відомих вчених, видатних постатей. Есе використовується також як форма контролю в тестових завданнях.

Найбільш містким відображенням знань студентів з тієї чи іншої теми є презентація Power

Point. Вона представляє собою інформацію за чітко розподіленими інформаційними блоками, а також розвиває пошукові здібності студентів. У презентації можуть використовуватись рисунки, фотографії, схеми, таблиці. Така робота є результатом вивчення, осмислення і переробки теоретичного матеріалу, відпрацювання методів і технологій. Як правило готувати презентації студенти залюбки погоджуються. Заняття з демонстрацією студентських презентацій можна провести у формі конкурсу чи захисту творчої роботи, а самі ж презентації демонструють вміння студентів узагальнювати і систематизувати інформацію, яка вивчалась.

Отже часи змінюються, перед суспільством постають нові вимоги і проблеми, тому освітній процес навряд буде колишнім і слід динамічно прилаштовуватись до змін, які відбуваються у світі. Пошук ефективних освітніх технологій дозволяє досягнути ефективних результатів у вивченні дисциплін, за менший час оволодіти більшим об'ємом знань і розв'язати цілу низку освітніх завдань. Тому для підготовки висококваліфікованих фахівців, які будуть конкурентоспроможними на сучасному ринку праці, нині є потреба в оновленні змісту та методики викладання, а також використання нестандартних методів навчання (Нестеренко, 2021: 369).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арешонков, В. С. Цифровізація вищої освіти: виклики та відповіді. *Вісник НАПН України*. 2020. Вип. 2. С. 1–6.
2. Дубик В. Я. Цифрові інструменти в дистанційному освітньому процесі. *Дистанційне навчання у ЗВО: моделі, технології, перспективи*: зб. матеріалів круглого столу за участю радників академічних груп та викладачів факультету управління фінансами та бізнесу. 28 квітня 2021 р. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2021. С. 58.
3. Бахтіярова Х. Ш., Арістова А. В. Інноваційні технології навчання : навч. посібн. для студ. вищих технічних навчальних закладів. Київ, 2017. 172 с.
4. Колос К. Р. Система Moodle як засіб розвитку предметних компетентностей учителів інформатики в умовах дистанційної післядипломної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.1. Київ, 2011. 21 с.
5. Подлесна Г. В., Ільченко А. М. Психологічний аналіз показників креативності у здобувачів вищої освіти. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору* : матеріали XIV Міжнародної наук.-практ. конф., (м. Київ 18–20 листопада 2019 р.). Київ, 2019. С. 14–15.
6. Ребуха Л. З. Інноваційні технології навчання в умовах модернізації сучасної освіти : монографія. Тернопіль : ЗУНУ, 2022. 143 с.
7. Фатхутдінова О. В. Впровадження нових технологій в процесі підготовки спеціалістів правознавства. *Гуманітар. вісн. Запоріж. держ. інж. акад.* 2012. Вип. 48. С. 38.
8. Чернілевський Д. В. Реалізація сучасних педагогічних технологій: креативний підхід. *Креативна педагогіка*. 2017. № 12. С. 27–32.

REFERENCES

1. Areshonkov, V. S. (2020) Tsyfrovizatsiia vyshchoi osvity: vyklyky ta vidpovidi. [Digitization of higher education: challenges and answers] *Visnyk NAPN Ukrainy. Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*. 2, 1–6. [in Ukrainian]
2. Dubyk V. Ya. (2021) Tsyfrovii instrumenty v dystantsiinomu osvithnomu protsesi. [Digital tools in the distance educational process]. *Dystantsiine navchannia u ZVO: modeli, tekhnolohii, perspektyvy*: zb. materialiv kruhloho stolu za uchastiu poradnykiv akademichnykh hrup ta vykladachiv fakultetu upravlinnia finansamy ta biznesu. – Distance learning in higher education institutions: models, technologies, perspectives: coll. materials of a round table with the participation of

advisers of academic groups and teachers of the Faculty of Finance and Business Management LNU imeni I Franka, 58. [in Ukrainian]

3. Bakhtiarova Kh. Sh., Aristova A. V. (2017). Innovatsiini tekhnolohii navchannia : navch. posibn. dlia stud. vyshchyykh tekhnichnykh navchalnykh zakladiv. [Innovative learning technologies: education. manual for students higher technical educational institutions]. 172 [in Ukrainian]

4. Kolos K. R. (2011) Systema Moodle yak zasib rozvytku predmetnykh kompetentnostei uchyteliv informatyky v umovakh dystantsiinoi pislidyplomnoi osvity. [The Moodle system as a means of developing the subject competencies of informatics teachers in the conditions of distance postgraduate education] – Avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : 13.00.1. – Autoref. thesis for obtaining sciences. candidate degree ped. of science. 21. [in Ukrainian]

5. Podliesna H. V., Ilchenko A. M. (2019). Psykholohichniy analiz pokaznykiv kreatyvnosti u zdobuvachiv vyshchoi osvity. [Psychological analysis of indicators of creativity among students of higher education]. Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehratsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru: materialy XIV Mizhnarodnoi nauk.-prakt. konf. – Higher education of Ukraine in the context of integration into the European educational space: materials of the XIV International Science-Practice. conf., 14–15. [in Ukrainian]

6. Rebukha L. Z. (2022). Innovatsiini tekhnolohii navchannia v umovakh modernizatsii suchasnoi osvity [Innovative learning technologies in the conditions of modernization of modern education] : monohrafiia. – Monograph, 143. [in Ukrainian]

7. Fatkhutdinova O. V. (2012). Vprovadzhennia novykh tekhnolohii v protsesi pidhotovky spetsialistiv pravoznavstva. [Implementation of new technologies in the process of training legal specialists] Humanitar. visn. Zaporiz. derzh. inzh. akad. – Humanitarian. release Zaporizhzhya state Eng. Acad.Vyp. 48, 38. [in Ukrainian]

8. Chernilevskiy D. V. (2017). Realizatsiia suchasnykh pedahohichnykh tekhnolohii: kreatyvnyi pidkhid [Implementation of modern pedagogical technologies: a creative approach]/ Kreatyvna pedahohika. – Creative pedagogy 12. 27–32. [in Ukrainian]

УДК 378.147:811.112.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-45>**Тетяна ВЕРЕТЮК,***orcid.org/0000-0002-3985-1529*

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української літератури та журналістики імені професора Леоніда Ушкалова

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди,

доцент кафедри іноземних мов

Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського

(Харків, Україна) *tvphilolog@gmail.com*

ЦИФРОВІЗАЦІЯ В ПІДГОТОВЦІ ІНОЗЕМНИХ ЗДОБУВАЧІВ (В КУРСІ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ІНОЗЕМНА»): ОГЛЯД ІНСТРУМЕНТІВ

Репрезентована розвідка присвячена розгляду імплементації цифрових технологій у підготовку іноземних здобувачів, які вивчають українську мову як іноземну. У контексті вимушеної дистанційної та змішаної форми роботи цифрові інструменти дають змогу вирішувати освітні завдання на якісному рівні та ефективно працювати з навчальними матеріалами. Стаття засвідчує актуальність і перспективність використання цифрових технологій у навчальному процесі. У статті проведено огляд та аналіз сучасної наукової та науково-методичної літератури, що досліджує процеси цифровізації в освіті. Розглянуто такі інструменти, як дистанційні освітні технології, електронне навчання та системи управління навчанням. Зазначено, що сервіси та онлайн-ресурси набули широкого поширення і забезпечують зручність збереження, передачі та структурування навчальних матеріалів, організацію відеоконференцій, спільне редагування документів, створення інтерактивних середовищ, тестування тощо. Особливу увагу приділено мобільним застосункам для вивчення української мови як іноземної, які займають важливе місце серед цифрових інструментів для формування комунікативної компетенції здобувачів; зазначено, що розробники пропонують спеціальні застосунки для вивчення української лексики, зокрема, на початкових рівнях; виділено низку готових онлайн-ресурсів для вивчення української мови. У розвідці зроблена спроба виділення переваг та недоліків імплементації цифрових ресурсів у процес навчання української мови як іноземної. Зазначено, що акцент у сучасній освіті має бути зроблений на цифровій трансформації освітньої галузі, а не на хаотичному використанні цифрових інструментів у традиційних методах роботи. Зроблено висновок, що цифрові інструменти мають значний потенціал для підвищення ефективності навчання української мови як іноземної. Пропонується звернути увагу на подальше розроблення та імплементацію цифрових технологій в освітній процес із метою покращення результатів навчання іноземних здобувачів.

Ключові слова: цифрові інструменти навчання, комунікативна компетенція, імплементація, навчання української мови як іноземної.

Tetiana VERETIUK,*orcid.org/0000-0002-3985-1529*

Candidate of Philological Sciences (PhD in Philology), Associate Professors,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Literature

and Journalism named after Professor Leonid Ushkalov

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,

Associate Professor at the Foreign Languages Department of I. P. Kotlyarevsky

Kharkiv National University of Arts

(Kharkiv, Ukraine) *tvphilolog@gmail.com*

DIGITALIZATION IN THE TRAINING OF FOREIGN STUDENTS (IN THE COURSE “UKRAINIAN LANGUAGE AS A FOREIGN LANGUAGE”): AN OVERVIEW OF TOOLS

The presented research focuses on the implementation of digital technologies in the training of foreign students studying Ukrainian as a foreign language. Given the current situation of distance and blended forms of educational work, digital tools offer the opportunity to solve educational tasks and work with educational materials effectively. The article establishes the relevance and potential of using digital technologies in the educational process. It provides a review and analysis of contemporary scientific and methodological literature that explores the digitalization processes in education. The article examines various tools such as distance education technologies, e-learning, and learning management systems.

It emphasizes the widespread availability of such services and online resources that facilitate the storage, transfer, and organization of educational materials, as well as the ability to conduct video conferences, collaborate on document editing, create interactive environments, and conduct tests. The article particularly focuses on mobile applications designed for learning the Ukrainian language as a foreign language, highlighting their significance in developing the communicative competence of applicants. The article mentions that developers offer specialized applications for learning Ukrainian vocabulary, especially at the elementary level; and also provides a list of existing online resources for learning the Ukrainian language. The paper also attempts to highlight the advantages and disadvantages of implementing digital resources in learning Ukrainian as a foreign language. It is noted that the emphasis in modern education should be on the digital transformation of the education sector rather than chaotically using digital tools in traditional teaching methods. It was concluded that digital tools have significant potential to enhance the effectiveness of teaching Ukrainian as a foreign language. Therefore, the article proposes further attention to the development and implementation of digital technologies in the educational process to improve the learning outcomes of foreign students.

Key words: digital technologies, communicative competence, implementation, learning Ukrainian as a Foreign Language.

Постановка проблеми. На сучасному етапі освітній простір України зазнає значних метаморфоз, що зумовлено активними глобалізаційними процесами, зовнішніми та внутрішніми викликами, загальною трансформацією суспільства, необхідністю підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних до роботи в бурхливих умовах економічних та соціальних зрушень. Одним із проявів цих процесів є активне залучення до навчання іноземних здобувачів, які здобувають знання за широким спектром спеціальностей, пропонованих українськими закладами вищої освіти. Зазначимо, що такі процеси не тільки сприяють визнанню якості вишів України, а й інтеграції країни в міжнародне освітнє та наукове співтовариство. А активне залучення іноземних здобувачів до вищої освіти також має і позитивний економічний вплив. Це допомагає залучати інвестиції до освітньої галузі, створювати нові робочі місця, сприяє технологічному та культурному розвитку тощо. Крім того, іноземні здобувачі можуть стати посланцями України у своїх країнах та сприяти підвищенню міжнародного престижу української освіти.

Проте такі процеси вимагають від освітян відповідального та структурованого підходу. *По-перше*, важливим аспектом є забезпечення високого рівня якості освіти для здобувачів-іноземців, відповідних умов навчання та надання освітньої підтримки. *По-друге*, надати здобувачам-іноземцям максимальний доступ до навчальних матеріалів та інформації, освітніх курсів, практичних занять та особистих консультацій із викладачем в умовах, коли низка зовнішніх чинників зумовлює складнощі в традиційних формах роботи зі здобувачами в процесі організації освітнього процесу.

Отож, з огляду на зазначені базові вимоги можна зробити висновки, що в умовах вимушеної дистанційної роботи вирішенню таких завдань на якісному рівні ефективно сприяє імплемента-

ція до освітнього процесу цифрових інструментів роботи з навчальними матеріалами. Оскільки площина цифрових технологій знаходиться у фазі активного розвитку, то питання їхнього використання в процесі навчання все ще є актуальним та перспективним для подальшого розгляду. У цьому контексті **мета** нашої розвідки – розглянути процес імплементації цифрових технологій в освітню галузь, зокрема, у процес підготовки іноземних здобувачів, які вивчають українську мову як іноземну.

Аналіз досліджень. Сучасна наукова та науково-методична література активно розглядає та аналізує процеси, які активно імплементуються в систему освіти під впливом цифровізації. Низка робіт присвячена *перевагам*, які надає використання цифрових технологій у площині вищої освіти. Серед основних переваг виокремлюють: доступ до навчальних та освітніх ресурсів, можливість індивідуалізації навчального процесу, об'єктивність у галузі роботи освітніх закладів, спрощення процесу взаємодії між учасниками освітнього процесу та керуванням освітнім процесом загалом і т. ін. (наприклад, (Веретюк, 2023; Макаренко, Певсе, 2022; Schmidt, Tang, 2020; Alammary, Sheard, Carbone, 2014)).

Паралельно із широкою парадигмою позитивних аспектів спостерігається формування і *скептичних оцінок* щодо процесів цифровізації в галузі освіти. Зокрема, з одного боку, це підвищення конкурентності серед освітніх закладів, що пропонують освітні послуги, зниження рівня якості освіти та відповідальності, зміна вимог до змісту, форм і технологій навчання, а з іншого – нездатність представників освітньої галузі швидко опанувати та активно використовувати цифрові технології в роботі та навчальному процесі. Окремо варто акцентувати увагу на тому, що легкий доступ до інформаційних ресурсів доволі часто провокує підвищення рівня академічного плагіату. Одним із головних недоліків впровадження цифровізації є зниження рівня соціальної взаємодії між учасниками освітнього процесу. Деякі

дослідники вказують на те, що формалізація професійної підготовки може призвести до зниження рівня знань та сформованості компетенцій здобувачів через стандартизацію освіти, використання сталих алгоритмів та стандартів освіти.

Зазначимо, що на сьогодні деякі зміни вже впевнено стали частиною освітнього процесу. Зокрема, це дистанційні освітні технології, електронне навчання (e-learning), активне використання систем управління навчанням (Learning Management System) як для самостійної роботи здобувачів, так і в змішаному форматі; у мережі Інтернет представлені різноманітні освітні онлайн-курс та платформи. Усі зазначені факти сприяють створенню ефективних умов для реалізації індивідуальних освітніх умов та траєкторій навчання, та подальшої імплементації цифрових інструментів в освітню галузь. Зазначимо, що наразі широко та активно проводять конференції та симпозіуми, присвячені питанням цифровізації освіти та використанню інформаційно-комунікаційних технологій, що також сприяє подальшій трансформації освітнього простору.

Окремо необхідно наголосити й на тому, що активне та поспішне впровадження цифрових технологій у площину освітнього процесу може спричинити певні труднощі та несприйняття з боку учасників освітнього процесу, хоча іноді й сприяє зростанню звітності тощо. Варто зауважити, що просте переформатування нинішньої системи освітнього процесу та матеріалів подекуди неможливе, а подекуди не має сенсу. Оскільки для ефективної та якісної цифровізації освітнього процесу необхідні зміни в структурі освіти, методичній перепідготовці та розробленні методичних підходів до роботи із цифровими технологіями, роботі з учасниками освітнього процесу, проектуванні нових видів роботи та переоцінці освітніх цілей. На сучасному етапі основний акцент має робитися саме на цифровій трансформації галузі освіти, а не на хаотичному залученні цифрових засобів до традиційних видів роботи в навчальному процесі.

Ці процеси стосуються і площини мовної підготовки, зокрема, іншомовної підготовки здобувачів вищої освіти, які вивчають українську мову як іноземну (здебільшого це іноземці, які здобувають знання в Україні). Загалом на теперішньому етапі галузь методики навчання української мови як іноземної мови як ніколи до тепер активно розвивається. Чому, як уже було зазначено вище, сприяє низка чинників – від залучення іноземних здобувачів до широких геополітичних змін.

Отож, дистанційна освіта може бути реалізована як у синхронному форматі, так і в асинхронному.

Оскільки проведення занять в аудиторії може бути ускладнене низкою чинників, то найбільш пріоритетною формою реалізації освітнього процесу наразі є синхронна форма роботи, яка надає змогу комунікації між викладачем та здобувачами, що є безперечною перевагою, оскільки саме спілкування є основою якісно сформованої комунікативної компетенції. Проте заняття в синхронному форматі, особливо з іноземними здобувачами в процесі формування комунікативної компетенції, представляє собою своєрідну форму організації навчального процесу, яка вимагає від викладача глибокого розуміння не тільки мовних процесів, особливостей методики навчання мови як нерідної, але і сформованого комплексу низки спеціальних умінь та навичок у галузі цифрових технологій (цифрової компетенції).

Виклад основного матеріалу. Трансформація формату та реалізації навчання в площині навчання української мови як іноземної з використанням цифрових технологій вимагає вирішення низки питань: зокрема, вибору ефективних та загальнодоступних цифрових інструментів для організації освітнього процесу загалом та вибору ресурсів для навчання (та вивчення) того чи того мовного явища або відпрацювання мовленнєвої діяльності; проектування та розроблення структури онлайн-заняття з урахування використання, наприклад, мультимедійних засобів; розроблення нових навчальних матеріалів, які можна легко адаптувати як для роботи в онлайн, так і офлайн режимах; формування «банку» завдань для роботи здобувачів на заняттях та самостійно; розроблення тестових завдань для онлайн-платформ та завдань для перевірки засвоєння навчального матеріалу; підбір мультимедійних ресурсів для розвитку складників комунікативної компетенції; можливості імплементації мобільних застосунків для удосконалення комунікативних навичок та умінь здобувачів тощо.

Наразі необхідно знайти нові підходи та методи роботи, які б зайняли місце традиційних та не поступалися б ефективністю або слугували логічним доповненням до класичного підходу, робили його більш ефективним, мотивували здобувачів до вивчення матеріалу та роботи (наприклад, у форматі змішаного навчання). На основі аналізу низки науково-методичних джерел та досвіду роботи із використанням цифрових інструментів у процесі навчання іноземних здобувачів зауважимо, що наразі основна складність – це адаптація занять до нового формату без втрати ефективності та якості навчання. Одним з аспектів, зумовленим активною цифровізацією, є також зміна моделей навчання та способів пере-

дачі навчального матеріалу. Так, традиційний підхід до викладання мовних дисциплін передбачав активну роботу здобувачів із навчальним та мовним ілюстративним матеріалом, вирішення поставлених задач, взаємну комунікацію – реалізацією певних навчальних дій. Така модель передбачає *передачу* інформації в освітньому процесі по лінійній моделі (наприклад, між викладачем та здобувачами), де ключовим елементом є саме інформація, а на сучасному ж етапі визначальним поступово стає спосіб *подачі* інформації та її сприйняття. Взаємодія з інформацією та навчальним матеріалом стає основним складником сучасної моделі. Викладач має не просто надавати інформацію здобувачам, які пасивно її сприймають, але й залучати їх до активної взаємодії з наданою інформацією або матеріалом. Подібний підхід вимагає пошуку нових способів подачі навчального матеріалу, які можуть включати презентації, інфографіки, інтерактивні ресурси, подкасти, ігрові елементи і т. ін. Варто зазначити, що імплементація таких видів роботи на мовних заняттях зі здобувачами сприяє кращому розумінню та запам'ятовуванню інформації, наприклад, у роботі можна використовувати: інтерактивні презентації; граматичні теми, оформлені у вигляді інфографіки; нова лексика у вигляді флешкарток; ситуативні діалоги у вигляді аудіо- та відеоматеріалів.

Отож, оглядово розглянемо ті цифрові ресурси та інструменти, які наразі доступні сучасним освітянам для використання в галузі навчання української мови як іноземної та до яких можна легко отримати доступ.

Так, у площині університетської освіти широко розповсюдженим є впровадження цифрових технологій та інструментів, які розширюють можливості використання інтерактивних методів навчання, надають доступ до зберігання інформації в хмарних сховищах, дають змогу організовано відстежувати хід освітнього процесу та прогрес здобувачів. До таких технологій зараховують активне використання систем з управління навчанням (так звані *Learning Management Systems (LMS)*, зокрема, *Moodle*), які, на думку методистів, розробників платформи та дослідників, значно полегшують освітній процес, надають доступ до освітніх матеріалів та роблять процес навчання більш гнучким. Такі платформи надають можливість створювати освітні курси, форуми для обговорення проблемних питань, вести автоматизований облік відвідування занять, спостерігати за динамікою навчального прогресу як груповою, так і індивідуальною для кожного здобувача, надавати доступ до навчальних матері-

алів, формувати автоматизовані тестові завдання і т. ін. Тобто такі платформи надають можливості створення найбільш універсальних навчальних платформ, які об'єднують у собі низку можливостей для створення комфортних умов освітнього процесу (зокрема, індивідуально для кожного здобувача), та полегшують рутинну роботу освітян за великої кількості здобувачів, груп, форм контролю та підбиття підсумків навчання тощо.

На сьогодні найбільшого розповсюдження набули сервіси та онлайн-ресурси, які дають змогу зберігати та передавати електронні матеріали, структурувати їх, організовувати відеоконференції, спільно редагувати документи, формувати інтерактивні середовища, створювати тести та швидко їх модифікувати тощо. Приміром, такі продукти корпорації *Google* та *Microsoft*, як хмарні сховища (*Google Drive*, *Microsoft OneDrive* тощо) дають змогу зберігати інформацію та надавати доступ до неї; їхні сервіси для комунікації дають змогу викладачам та здобувачам проводити віртуальні заняття, зустрічі та дискусії в режимі реального часу. За допомогою, наприклад, *Meet Google* або *Microsoft Teams* можна проводити онлайн-лекції, спілкуватися зі студентами, демонструвати презентації та спільно працювати над проектами. Віртуальні офісні застосунки – онлайн-інструменти для створення, редагування та спільної роботи над текстовими документами, електронними таблицями та презентаціями в режимі реального часу. Це дає можливість викладачам і здобувачам спільно працювати над проектами, ділитися документами та отримувати зворотній зв'язок. Особливої уваги в контексті готових цифрових рішень для організації освітнього процесу заслуговує інструмент *Google Forms*, який дає змогу легко створювати опитування та тести для оцінки знань здобувачів. Викладачі можуть створювати питання різних типів, включно з багатовибірковими, заповненням пропусків та відповідями у вільній формі, що є дуже доречним для роботи з мовним матеріалом (наприклад, перевірка засвоєння лексики, відпрацювання граматичних умінь та навичок тощо). Інформація збирається автоматично, що дає змогу викладачам легко оцінювати та аналізувати відповіді студентів, уникати суб'єктивності в оцінці знань і т. ін. Основним інструментом, який активно використовується в освітньому середовищі та заслуговує особливої уваги є платформа *Google Classroom*, яка надає можливості для організації навчального процесу, де викладачі можуть створювати віртуальні класи, додавати завдання, надавати матеріали для читання та відеоуроки, стежити за прогресом здо-

бувачам і надавати зворотний зв'язок. Студенти можуть взаємодіяти з викладачем та одне з одним, виконувати завдання та здавати роботи.

Виняткове місце в площині цифрових інструментів для формування комунікативної компетенції здобувачів, які вивчають українську мову як іноземну, посідають мобільні застосунки (для переносних електронних гаджетів, смартфонів, планшетів тощо). Наразі серед базових продуктів, які можуть бути використані здобувачами, широко представлені: словники; застосунки, які симулюють флеш-картки для вивчення лексики за тематичними списками; граматичні довідники з вправами і т. ін. Низка застосунків пропонує доступ до ресурсів, за допомогою яких можна самостійно формувати, наприклад, списки слів для вивчення, адаптувати їх під власні потреби, ділитися готовим матеріалом. Такі застосунки допомагають здобувачам у підвищенні рівня володіння мовою поза основною навчальною роботою (Четверик, 2023а).

Розробники також пропонують низку спеціальних застосунків, які розроблені для вивчення української лексики. Зокрема, зазначимо застосунки, які можуть стати корисним доповненням для вивчення української мови іноземними здобувачами на початкових рівнях. Застосунок «*Вчимо і граємо*» або «*Learn Ukrainian. Speak Ukrainian*», який є інтерактивною грою для вивчення лексики та фонетики української мови за готовими тематичними списками. Опції мобільної програми дають змогу візуалізувати значення лексичної одиниці, пройти тест на рівень сформованості навичок правопису, провести мовний тренінг, вивчити алфавіт та частини мови. Для роботи на початкових етапах вивчення мови здобувачам-іноземцям може стати в нагоді й застосунок «*ЙОЙ*», який у формі гри за допомогою моделювання мовленнєвих ситуацій дає змогу познайомитися з побутовою лексикою української мови. На вищих рівнях опанування української мови корисним доповненням до освітнього процесу може стати застосунок «*Р.І.Д.*», який допоможе збагатити словниковий запас та познайомить іноземних здобувачів з етнокультурними особливостями України. Такий підхід буде сприяти не тільки розвитку комунікативної компетенції, а й дасть змогу формувати міжкультурну компетенцію, яка також є важливим складником підготовки здобувачів-іноземців (Веретюк, 2023: 20; Четверик, 2023b). Для покращення рівня володіння українською мовою здобувачі також можуть використовувати застосунки «*Мова*», що містить основні правила правопису, пропонує завдання на знаходження поширених мовних помилок, дає змогу познайомитися із

синонімічним рядом до тієї чи тієї лексичної одиниці, вивчити фразеологізми.

Окремо варто акцентувати увагу на застосунках, які не мають освітніх цілей, але можуть бути адаптовані для розвитку практичних навичок комунікації українською мовою як іноземною та бути використані в якості освітнього компонента для самостійної роботи. Наприклад, це можуть бути застосунки соціальних мереж, де можна спілкуватися з носіями мови; застосунки, які надають доступ до мультимедійних ресурсів (*YouTube*, *Instagram* тощо). Так, наприклад, *YouTube* (та інші відеоресурси, які містять оригінальний україномовний контент) при правильному підборі матеріалів та методики їхнього використання може бути потужним ресурсом для формування комунікативної компетенції в курсі української мови як іноземної. На платформі можна знайти відеоуроки, освітні аудіо- та відеоматеріали, науково-популярний та розважальний контент, який можна використати як ілюстративний у процесі навчання мови (Веретюк, 2022: 201). Так, відео, де носії мови розмовляють українською мовою, допоможуть покращити розмовну практику, адже дають змогу слухати живі автентичні розмови, спостерігати за вимовою, а одним із завдань може бути повторення вголос прослуханого матеріалу. Наразі платформа надає доступ до широкого вибору культурного контенту, створеного носіями мови. Варто вчергове зауважити, що вивчення мови включає також і близьке знайомство з культурою, історією та традиціями країни, мова якої вивчається (Веретюк, 2023; Четверик, 2023b: 154). Матеріали про українську культуру, музику, фільми тощо репрезентують можливість ближче познайомитися з українським життям та менталітетом країни.

Зазначимо, що раціональне та нормоване застосовування мобільних застосунків у процесі навчання / вивчення української мови як іноземної, наприклад, при самостійній роботі здобувачів (або при дистанційному навчанні) сприяє організації освітнього процесу, допомагає значно полегшити формування комунікативних навичок та умінь (завдяки доступу до автентичних матеріалів), та може стати корисним освітнім доповненням традиційних методів і форм навчання (Четверик, 2023а: 284).

Звичним явищем уже стало використання освітніми електронних підручників та посібників, які можна надсилати, надавати до них доступ за допомогою хмарних сховищ, зберігати в репозитаріях тощо. Використання електронних підручників дає змогу студентам мати доступ до навчального матеріалу в

будь-який час та з будь-якого пристрою в зручних для них умовах. Широкого розповсюдження набули мультимедійні матеріали, адже при вивченні мови такі матеріали можуть значно сприяти формуванню та розвитку комунікативної компетенції та низки її складників. Наприклад, використання відео-, аудіо- та інших мультимедійних матеріалів може поліпшити навички аудіювання та говоріння студентів. Здобувачі можуть прослуховувати та дивитися матеріали, які містять аутентичні мовні зразки, відео з реальними ситуаціями мовлення, виступи носіїв мови та різноманітні медіа-ресурси, що допомагають розвивати навички розуміння мови. Такі матеріали може якісно доповнювати й самостійне вивчення мови здобувачами під час самостійної роботи тощо.

Сучасний інтернет-простір надає також низку готових ресурсів для вивчення української мови, які можуть стати корисним доповненням в роботі з іноземними здобувачами. Так, яскравим прикладом може послугувати веб-сервіс «Тренажер із правопису української мови», який розміщено за веб-адресою: <https://webpen.com.ua/> (дата звернення: 14.10.2023). Сервіс дає змогу ознайомитися з теоретичними основами українського правопису, містить відеоматеріали з поясненнями та низку інтерактивних практичних завдань для перевірки засвоєння вивченого матеріалу, що сприяє ефективному засвоєнню граматики української мови та поліпшенню навичок правопису. Окрім того, навчальні матеріали містять різноманітну пізнавальну інформацію, яка допомагає здобувачам більш глибоко зрозуміти ті чи ті мовні факти та принципи їхнього використання. Корисним ресурсом для вивчення української мови та систематизації знань буде й ресурс *MOVA.info* – <http://www.mova.info> (дата звернення: 15.10.2023). Ресурс безкоштовно пропонує роз'яснення питань корпусу української мови, містить мовознавчі статті, посібники, монографії тощо. Особливої уваги заслуговує інтернет-сервіс *SpeakUkrainian* – національна платформа вивчення української мови – <https://ukr.lingva.ua> (дата звернення: 19.10.2023), яка пропонує курс української мови для англomовних здобувачів. Перевага курсу – глибока та продумана методика подання мовного матеріалу, показові приклади, різноманітні вправи та можливість досягти рівня володіння мовою B2; платформа містить 25 найуживаніших тем та понад 100 відеоуроків для вивчення української мови в ігровій формі.

Корисними в процесі опанування української мови для здобувачів можуть бути і вебсайти, які по суті є довідниками або словниками, до яких

можна отримати доступ із будь-якого цифрового пристрою, який має доступ до інтернету. Наприклад, серед подібних сервісів можна вирізнити популярну в мережі Інтернет онлайн-версію «Словника української мови» в 11 томах – <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 19.10.2023). Надзвичайно корисним для іноземців, які вивчають українську мову, може бути сервіс «Горох» – <https://goroh.pp.ua/> (дата звернення: 21.10.2023) – це своєрідна онлайн-бібліотека, яка містить електронні версії найбільш корисних словників української мови. Сайт надає можливість швидко перевірити тлумачення лексичних одиниць, транскрипцію (вимову та написання), підібрати синонім до того чи того слова, ознайомитися з етимологією слів, фразеологічними одиницями мови, найбільш корисним розділом сайту для іноземців буде «Словозміна», який дає змогу перевірити нормативність написання слів, родового відмінка одними іменників чоловічого роду, родів, наголоси, форми орудного та кличного відмінків, перевірити відмінювання числівників, прикметників, використання дефісу в складних словах тощо. Ще одним довідковим ресурсом може стати сайт проєкту «Словотвір» – <https://slovotvir.org.ua/> (дата звернення: 22.10.2023), на якому можна знайти пояснення запозичених або іншомовних слів, знайти відповідники українською мовою, вступити в дискусію зі спільнотою, яка активно функціонує та доповнює сервіс.

Зазначені готові рішення – сервіси доступні у вигляді вебсайтів, тому ними можна користуватися в зручному форматі, у будь-якому місці та самостійно опрацьовувати ті чи ті лексико-граматичні теми. Подібні сервіси можуть стати корисним та ефективним доповненням до основного курсу вивчення української мови як іноземної, відпрацювання навичок аудіювання, мовлення, розуміння мовних особливостей тощо.

Отож, порівнюючи традиційні методи навчання та імплементацію цифрових технологій у процес навчання (та вивчення) української мови як іноземної зазначимо, наприклад, такі основні позитивні моменти: підвищення мотивації до навчання, оперативне спілкування між учасниками освітнього процесу (зворотній зв'язок), можливість комбінації індивідуального навчання та групових форм роботи, прозорість системи навчання та моніторинг навчальних досягнень, постійний контроль опанування матеріалу, розвиток цифрових умінь і навичок (компетенції) і т. ін.

Проте для більш об'єктивної оцінки варто виокремити й певні негативні аспекти, які виникають у процесі використання цифрових технологій. Так, можна зазначити, що наразі недостатній

рівень сформованості цифрової компетентності як серед освітян, так і серед здобувачів може бути певною перепоною для досягнення успішності освітнього процесу, побудованого з використанням елементів цифрових технологій. Це вимагає від освітян активних процесів оволодіння цифровими інструментами навчання (насамперед самостійно через самоосвіту тощо). На перших етапах формування освітнього курсу на цифрових платформах вимагає виконання доволі великих об'ємів роботи та підготовки матеріалів. Ще одним недоліком такого освітнього процесу є відсутність можливості перевірки доброчесності здобувачів (неможливість перевірки самостійності виконання завдань), можливість копіювання завдань та інтелектуальної власності інших осіб тощо.

На основі практичного застосування цифрових технологій у процесі навчання української мови як іноземної можна зробити висновок, що в умовах вимушеного дистанційного освітнього процесу такі ресурси демонструють свою ефективність та є вкрай корисним доповненням до загального освітнього процесу, що дає змогу зробити висновок про можливість формування змішаного формату навчання (blended learning) з активним використанням цифрових технологій для підвищення якості навчання здобувачів (у галузі удосконалення та відпрацювання мовних навичок та вмінь здобувачів, які вивчають українську мову як іноземну).

Висновки. Зазначені в розвідці технології (засоби, ресурси і т. ін.), які впроваджуються в освіту завдяки цифровізації, надають здобувачам принципово новий доступ до інформації, значно підвищують мотивацію та ефективність роботи, надають унікальні можливості для спілкування та взаємодії. Окрім того, такі засоби надають освітянам можливість швидко та зручно оновлювати

навчальний матеріал та зміст курсів, проектувати та структурувати навчальне середовище, удосконалювати освітній процес. Цифрові технології допомагають поліпшити та полегшити організацію освітнього процесу, знижують кількість рутинних обов'язків (перевірка робіт, тестів, багаторазове повторення інформації), стимулюють творчий підхід до роботи та пізнавальну активність здобувачів.

Отже, наразі головним завданням є трансформація освітньої площини, розуміння потреб здобувачів, які вивчають українську мову як іноземну, та логічна й поступова імплементація наявних цифрових інструментів у навчальний процес на шляху пошуку комплексних освітніх цифрових рішень. Окрім того, потрібно підлаштувати процес навчання під ті умови, які впливають на всі сфери сучасного соціуму. Особливу увагу варто приділяти підвищенню рівня володіння цифровими технологіями серед освітян (формуванню цифрової компетентності). В освітньому середовищі частину навчального матеріалу можна репрезентувати використовуючи цифрові технології. Варто також зазначити, що використання цифрових освітніх рішень у роботі із сучасними здобувачами значно підвищує рівень мотивації до вивчення предмету, що логічно пояснюється загальною цифровізацією сучасного життя, коли технології проникли в усі сфери життя суспільства та можуть значно його полегшити. Окремо варто наголосити, що здобувачі не тільки навчаються за допомогою цифрових технологій, а й навчаються їх використовувати в повсякденному житті та майбутній професійній діяльності. Сфера освітніх технологій наразі перебуває у фазі активного розвитку, тому розвідка є перспективною та відкриває можливості для подальшої роботи в напрямі дослідження імплементації цифрових технологій в освітню площину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Веретюк Т. Формування міжкультурної компетенції в процесі навчання української мови як іноземної. *На перехіді культур: сучасні тенденції в міжнародній комунікації*: тези доп. Міжнар. наук.-практ. дистантн. конф. / Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків: [б.в.], 2023. С. 18–22. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/11096> (дата звернення: 14.10.2023).
2. Веретюк Т. Формування іншомовної граматичної компетенції за допомогою відеоматеріалів (на прикладі відеохостингу YouTube). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. І. Франка / Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка*; [ред.-упоряд.: М. Пантук, А. Душний, В. Ільницький, І. Зиможря]. Дрогобич: Гельветика, 2022. Вип. 52, т. 1. С. 199–204. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/10754> (дата звернення: 12.10.2023).
3. Макаренко Л., Певсе А. Дидактичний потенціал цифрових технологій у системі професійної підготовки фахівців філологічного профілю. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*: зб. наук. праць. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 88. С. 140–147. URL: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.88.28> (дата звернення: 19.10.2023).
4. Четверик В. Використання мобільних застосунків при вивченні іноземної мови як засіб організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти. *Мовна освіта фахівця: сучасні виклики та тенденції*: матеріали V Всеукр. наук.-

практ. інтернет-конф., Харків, 23 лют. 2023 р. / Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків: [б. в.], 2023. С. 282–288. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/10302> (дата звернення: 19.10.2023).

5. Четверик В. Сучасні мультимедійні ресурси для розвитку міжкультурної компетенції в контексті іншомовної підготовки здобувачів вищої освіти. *На перетині культур: сучасні тенденції в міжнародній комунікації: тези доп. Міжнар. наук.-практ. дистантн. конф. / Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків: [б.в.], 2023. С. 152–156. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/11098> (дата звернення: 20.10.2023).*

6. Schmidt J.T., Tang M. (2020). Digitalization in Education: Challenges, Trends and Transformative Potential. *Führen und Managen in der digitalen Transformation*. Springer, 2020. Pp. 287–312. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-658-28670-5_16 (дата звернення: 10.10.2023).

7. Alammery A., Sheard J., & Carbone A. (2014). Blended Learning in Higher Education: Three Different Design Approaches. *Australasian Journal of Educational Technology*. 2014. Vol. 30, Issue 4. Pp. 440–454. URL: <https://doi.org/10.14742/ajet.693> (дата звернення: 29.10.2023).

REFERENCES

1. Veretiuk T. V. (2023) Formuvannia mizhkulturnoi kompetentsii v protsesi navchannia ukrainскоi movy yak inozemnoi. [Formation of Intercultural Competence in the Process of Learning Ukrainian as a Foreign Language]. *Na peretyni kultur: suchasni tendentsii v mizhnarodnii komunikatsii : tezy dop. Mizhnar. nauk.-prakt. dystantn. konf. – At the Crossroads of Cultures: Modern Trends in International Communication: Conference Proceeding of International Science and Practice Remote Conference*. 18–22. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/11096> (date of access: 14.10.2023) [in Ukrainian].

2. Veretiuk T. (2022) Formuvannia inshomovnoi hramatychnoi kompetentsii za dopomohoiu videomaterialiv (na prykladi videokhostynhu YouTube). [Formation of Foreign Grammatical Competence with the Help Of Video Materials (on the Example of YouTube Video Hosting)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk : mizhvuz. zb. nauk. pr. molodykh vchenykh Drohob. derzh. ped. un-tu im. I. Franka – Scientific collection “Humanities Science Current Issues” Interuniversity Collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers*, 52, Issue 1. 199–204. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/10754> (date of access: 12.10.2023) [in Ukrainian].

3. Makarenko L., Pevse A. (2022) Dydaktychnyi potentsial tsyfrovyykh tekhnolohii u systemi profesiinoy pidhotovtsi fakhivtsiv filolohichnoho profilu. [Didactic Potential of Digital Technologies in the System of Professional Training of Philological Profile Specialists]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 5 : Pedahohichni nauky : realii ta perspektyvy : zb. nauk. prats. – Scientific journal of M.P. Dragomanov National Pedagogical University. Series 5 Pedagogical Sciences: Realities and Perspectives: coll. of science papers*, 88. 140–147. URL: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.88.28> (date of access: 19.10.2023) [in Ukrainian].

4. Chetveryk V. (2023). Vykorystannia mobilnykh zastosunkiv pry vyvchenni inozemnoi movy yak zasib orhanizatsii samostiinoy roboty zdobuvachiv vyshchoi osvity. [The Use of Mobile Applications in Learning a Foreign Language as a Means of Organizing Independent Work for Higher Education Students]. *Movna osvita fakhivtsia: suchasni vyklyky ta tendentsii : materialy V vseukr. nauk.-prakt. internet-konf., Kharkiv, 23 liut. 2023 r. – Language Education of a Specialist: Modern Challenges and Trends: Conference Proceedings of 5th All-Ukrainian Science and Practice Internet Conference, Kharkiv, February 23, 2023*. 282–288. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/10302> (date of access: 19.10.2023) [in Ukrainian].

5. Chetveryk V. (2023). Suchasni multymediini resursy dlia rozvytku mizhkulturnoi kompetentsii v konteksti inshomovnoi pidhotovky zdobuvachiv vyshchoi osvity. [Modern Multimedia Resources for the Development of Intercultural Competence in the Context of Foreign Language Training for Students of Higher Education]. *Na peretyni kultur: suchasni tendentsii v mizhnarodnii komunikatsii : tezy dop. Mizhnar. nauk.-prakt. dystantn. konf. – At the Crossroads of Cultures: Modern Trends in International Communication: Conference Proceeding of International Science and Practice Remote Conference*. 152–156. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/11098> (date of access: 20.10.2023) [in Ukrainian].

6. Schmidt J.T., Tang M. (2020). Digitalization in Education: Challenges, Trends and Transformative Potential. *Führen und Managen in der digitalen Transformation*. 287–312. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-658-28670-5_16 (date of access: 10.10.2023).

7. Alammery A., Sheard J., & Carbone A. (2014). Blended Learning in Higher Education: Three Different Design Approaches. *Australasian Journal of Educational Technology*, 30(4). 440-454. URL: <https://doi.org/10.14742/ajet.693> (date of access: 29.10.2023).

UDC 159.964.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-46>**Anton VERTEL,***orcid.org/0000-0003-2247-7443*

*Candidate of Philosophical Science, Associate Professor,
 Doctoral Student at the Department of Pedagogy
 Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko
 (Sumy, Ukraine) antonvertel@ukr.net*

MARY AINSWORTH'S ATTACHMENT THEORY AND ITS SIGNIFICANCE FOR UNDERSTANDING A CHILD'S EARLY SOCIAL-EMOTIONAL DEVELOPMENT

In the modern psychological and pedagogical discourse, attachment is a key concept that describes a child's attitude towards an adult. The phenomenon of attachment is a deep emotional bond that arises between a child and an adult as a result of communication and close interaction. Attachment is an individually directed stable emotional attitude, which is based on the experience of an affectively rich relationship of a child with a close adult (usually the mother). As a result of communication with parents, the child forms cognitive ideas about himself and others, an internal working model, and patterns of interaction.

The concept of attachment is closely related to the concept of relationships, but is not identical to it. Attachment is a separate type of emotional connection. Although attachment, being a deep connection, is not identical to interaction, it often influences interaction and manifests itself in its characteristics. At the same time, we are talking, first of all, about the behavior of attachment, the study of which started a whole direction in modern development theory. Attachment theory is one of the most influential explanatory concepts in Western psychology and pedagogy. It arose on the basis of ethology, psychoanalysis and the theory of information processing. As in psychoanalysis, the focus of attachment theory is put on the child's early relationship with a close adult (a mother or a person who replaces her). The experience of interaction with the mother in the first year of the child's life creates attachment to her, which largely determines further mental and personal development.

The article analyzes in detail M. Ainsworth's experiment «Strange Situation», in which she studied the development of interaction between mothers and babies during the first year of life. Based on observations, three types of children's reactions were described, which correspond to three types of attachment of the child to the mother (later a fourth type was proposed). M. Ainsworth called them safe and dangerous types of attachment. The classification system was named «ABC». The following types of attachment are distinguished: secure type of attachment «B», dangerous type of attachment «A», ambivalent type of dangerous attachment «C», disorganized type of attachment «D». Special attention is paid to the internal working model – a complex of internal mental images that are formed in a child during communication with one of the adults. With the help of this model, the child learns to predict the reactions of an adult in response to his own actions, this model will be the basis of interaction with other people in adulthood.

Key words: *pedagogy, attachment theory, attachment types, primary attachment figure, internal working model, psychoanalytic pedagogy.*

Антон ВЕРТЕЛЬ,*orcid.org/0000-0003-2247-7443*

*кандидат філософських наук, доцент,
 докторант кафедри педагогіки*

*Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
 (Суми, Україна) antonvertel@ukr.net*

ТЕОРІЯ ПРИВ'ЯЗАНОСТІ МЕРІ ЕЙНСВОРТ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗУМІННЯ РАНЬОГО СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ

У сучасному психолого-педагогічному дискурсі прив'язаність є ключовим поняттям, яке описує ставлення дитини до дорослого. Феномен прив'язаності є глибоким емоційним зв'язком, що виникає між дитиною і дорослим в результаті спілкування і тісної взаємодії. Прив'язаність – індивідуально спрямована стійка емоційна установка, в основі якої лежить досвід афективно насичених відносин дитини з близьким дорослим (зазвичай матір'ю). В результаті спілкування з батьками дитина формує когнітивні уявлення про себе та оточуючих, внутрішню робочу модель, схеми взаємодії.

Поняття прив'язаності тісно пов'язане з поняттям відносин (взаємин), але не тотожно йому. Прив'язаність – це окремий тип емоційних зв'язків. Хоча прив'язаність, будучи глибинним зв'язком, не тотожна взаємодії, вона часто впливає на неї і проявляється у її особливостях. При цьому йдеться, перш за все, про поведінку прив'язаності, вивчення якої і започаткувало цілий напрям у сучасній теорії розвитку. Теорія прив'язаності є однією з найвпливовіших пояснювальних концепцій у західній психології та педагогіці. Вона виникла на основі етології, психоаналізу та теорії переробки інформації. Як і в психоаналізі, в центрі уваги теорії прив'язаності знаходяться ранні відносини дитини з близьким дорослим (матір'ю або людиною, яка її замінює). Досвід взаємодії з матір'ю на першому році життя дитини породжує прив'язаність до неї, яка багато в чому визначає подальший психічний та особистісний розвиток.

У статті детально проаналізовано експеримент М. Ейнсворт «Незнайома ситуація» в якому вона досліджувала розвиток взаємодії матерів та немовлят протягом першого року життя. На підставі спостережень було описано три типи реакцій дітей, які відповідають трьом типам прив'язаності дитини до матері (пізніше був запропонований четвертий тип). М. Ейнсворт назвала їх безпечним та небезпечним типами прив'язаності. Система класифікації отримала назву «АВС». Виділяють наступні типи прив'язаності: безпечний тип прив'язаності «В», небезпечний тип прив'язаності «А», амбівалентний тип небезпечної прив'язаності «С», дезорганізований тип прив'язаності «D». Особлива увага приділяється внутрішній робочій моделі – комплексу внутрішніх психічних образів, які формуються у дитини під час спілкування з одним із дорослих. За допомогою цієї моделі дитина вчиться передбачати реакції дорослого у відповідь на власні дії, ця модель буде основою взаємодії з іншими людьми в дорослому віці.

***Ключові слова:** педагогіка, теорія прив'язаності, типи прив'язаності, фігура первинної прив'язаності, внутрішня робоча модель, психоаналітична педагогіка.*

Introduction. Early childhood is not the time to acquire book knowledge, most of which is still impossible for a child to comprehend. This is the time of sensory and motor development, which will form the foundation on which the child will be able to build his own worldview.

The psychophysiological features of childhood are such that the child learns from his mistakes, forming an objective picture of the world. Moreover, at this time, the development of his sensual sphere is taking place, which will contribute not only to the formation of a higher intelligence, but also to those personal characteristics that will form the necessary basis of creativity in the future: initiative, inquisitiveness. The experience accumulated during this time will form the basis of the accuracy of perception of the world. One of the first and most important critical periods that a child goes through is formation of attachment. The most important is the critical period associated with formation of attachment (Bowlby et al., 1956). It covers the first one and a half years of a child's life.

Research analysis. The works of I. Bretherton (1992), P. M. Crittenden (2006; 2016; 2017), H. Daniels (2005), M. Main, J. Solomon, E. Meins (2013), L. Rosmalen, F. Van der Horst, R. Van der Veer (2015, 2016), R. Spies, R. Duschinsky (2021), E. Waters, D. Petters, C. Facompres (2013) are devoted to the general methodological, psychological, and socio-pedagogical issues of the theory of attachment proposed by M. Ainsworth (1986; 1990).

The purpose of the article. To reveal the features of M. Ainsworth's theory of attachment, to show the importance of this theory for understanding the early socio-emotional development of a child.

Research results. The quality of attachment directly depends on the mother (parents) of the child, who show their care for the child in different ways (Bowlby & Ainsworth, 1965). She investigated the qualitative characteristics of children's attachment using the "Strange Situation" procedure, which was proposed by M. Ainsworth in a longitudinal study of the development of mother-infant interaction during the first year of life (Spies & Duschinsky, 2021).

She proposed an experiment aimed at assessing the quality of attachment, consisting of eight situations of three minutes each. The procedure consists of several episodes of mother-infant interaction, separation, and meeting, videotaped, and subsequently mother-infant behavior is classified by a trained expert (Rosmalen et al., 2015).

The child was initially with the mother in the experimental room and explored the room in her presence. Then a stranger would come in and just sit in the room for three minutes. Then this person switched places with the mother and offered the child to play with her. Then the mother would go and leave the child with a stranger who tried to comfort the child. The mother returned and offered the child to play. After that, the mother and the stranger walked together, finally the mother returned again. The child's behavior at the time of the mother's leaving and return was evaluated as indicators of attachment.

Based on observations, three types of children's reactions were described, which correspond to three types of attachment of the child to the mother. M. Ainsworth called them safe and dangerous types of attachment. Moreover, she singled out two types of dangerous: insecure-avoidant dangerous type and ambivalent dangerous. The classification system was

called “ABC” (Ainsworth, 2013c). The following types of attachment of children were identified:

I. The first type of attachment “B”.

The first type of attachment “B” (securely attached infants), in which infants use the mother as a secure base for exploration, actively wait for the mother during separation, and explicitly welcome her during reunion, smile, vocalize. If they are upset, they are looking for contact, if they have calmed down, they continue to explore the surrounding reality. The main characteristic of children with B-type attachment is the ability to seek and receive support and attention from their mother. When children enjoy communicating with their mother, their research activity is restored. Formation of this type of attachment is associated with the mother’s sensitive and stable response during the first year of life to the child’s distress signals (Ainsworth & Marvin, 1995).

Children with attachment type “B” are self-confident with a sense of their own security and reliable attachment, such children grow up with sensitive and caring parents. This type is observed in most babies of the first year of life from 65% to 70%. When performing cognitive tasks, children of this category are persistent and rely on their own strength. At a more mature age, in social interaction, such children show leadership qualities, contact and friendliness. Children with attachment type “B” show the healthiest pattern of development.

II. The second type of attachment “A”.

Insecure attachment type “A” (insecure-avoidant infants), in which the children actively explore, but they do not have an affective interaction with the mother, they do not use the mother to help them explore toys. The experiment showed that the children did not even approach their mother, it was as if they did not notice their own mother. During the experiment, the mother left the room, and when she returned, the children did not respond to her. Infants even avoided physical contact when the mother attempted to hold, hug, the infant, with the infant looking away from the mother without showing any emotion (Ainsworth, 1979a).

Such children show few visible signs of distress during separation. After the mother’s return, they do not greet her, rather actively avoid the mother, often turn to toys to avoid contact with her. When children are upset, they prefer to be at a distance from their mother. The main feature of the behavior of these children is the desire not to turn to their mother in a situation when they feel uncomfortable. In this situation, type “A” children cope with distress with the help of toys. Type “A” attachment formation involves the mother’s predictable (but nonthreatening) disre-

gard of the child’s need for emotional reassurance in situations where the child is anxious (Ainsworth, 1979b).

This pattern of behavior is found in approximately 20% of babies in the first year of life. M. Ainsworth interpreted this behavior of the child as her fears that in an unusual, unfamiliar, non-standard situation, the mother will not provide the necessary support, so they chose a defense strategy. Restrained, indifferent behavior is a defense mechanism. The negative, traumatic experience of rejection by its own mother is repressed by the child, it tries to block its own need for maternal care in order not to experience trauma (disappointment) again. Such patterns of behavior can be fixed in adulthood and become the core of the personality, which is expressed in self-confidence and alienation, forms mistrust of the surrounding people and the world as a whole (Rosmalen et al., 2016).

III. The third type of attachment “C”.

Ambivalent type of insecure attachment “C” (insecure-ambivalent infants), in which children are very worried, being in an unfamiliar room, often irritated or passive, do not explore the surrounding reality. They are very nervous when separated from their mother, when they meet, they show ambivalent signals of desire and active rejection of contact, they cannot calm down for a long time. A common feature of children with type “C” attachment is the use of negative affect (anger, fear) to achieve closeness with the mother. Formation of this type is associated with the mother’s unpredictable response to the child’s distress signals (Ainsworth et al., 2015).

This type of attachment is formed in children whose mothers show unpredictable and inconsistent reactions. The relationship between the child and the mother is tense, unstable, and disturbing. The mother’s attitude towards the child is characterized by inconsistency, the mother did not always show sensitivity and care for her own child. Such inconsistent behavior is apparently formed as a result of the child’s lack of confidence that his mother will be with him in an unfamiliar, dangerous situation. The presence of the mother, in a situation of uncertainty, is always desired by the child. Children of this type were nervous when the mother left the child alone, and tried to re-engage with her when she returned to the playroom, showing aggression towards her.

The ambivalent type of dangerous attachment “C” is called “resistance” in the psychoanalytic literature, because children not only try to establish and maintain contact with their own mother as soon as possible, but also resist it. This pattern of behavior is found in approximately 10–15% of babies in the first year of life.

A number of subsequent studies have shown that not all children have qualitative characteristics of attachment that can be assessed using the assessment criteria of M. Ainsworth's "ABC" classification (Waters et al., 2013). There is a specific category of children who demonstrate such behaviors as joy during separation and fear when meeting their mother, numbness, freezing – during play and interaction, the presence of stereotypical behavior, etc. A fourth type of attachment has been proposed – disorganized/disoriented attachment. In this case, the unusual, contradictory behavior of children is regarded as the collapse of the organized attachment strategy of the child in the first year of life in the face of the terrible, extremely contradictory behavior of the object of attachment – the mother, or the person who replaces her (Main & Solomon, 1986, 1990).

The reason for the collapse is an inability of the child at this age to resolve the internal mental conflict between the desire to attract attention and feel care from the mother and the fear of her. In the case of stress, when, according to the basic premise of attachment theory, behavior is aimed at seeking protection and comfort, this conflict is activated and manifested at the behavioral level. For example, the child cannot complete closeness to the mother (as a child with a secure attachment does), freezes, is also unable to play, avoiding contact with the mother, as a child with an avoidant attachment type does.

IV. The fourth type of attachment "D".

P. Crittenden offered a different perspective on the unusual behavior of children during the "Strange Situation" procedure. Her approach makes it possible to interpret complex attachment strategies that are formed in a child in response to the dangerous, contradictory behavior of the mother (parents). P. Crittenden notes that the experience of danger in relations with the mother does not cause a collapse in the child, but stimulates him to seek more complex types of adaptation (within attachment strategies "A" and "C") in order to reduce the physical or psychological threat, and also increase the mother's emotional availability.

A new type of attachment and its theoretical conceptualization was identified – *disorganized type of attachment "D"*. There is an assumption that many children who had a disorganized type of attachment as infants (up to one year) and at an early age (up to three years) form special types of attachment that include both caring and aggressive behavior in relation to the object of attachment (Crittenden, 2017).

The following types of complex attachment are distinguished:

1. Compulsive (forced) caring and obedient behavior in relation to the mother/parents (type "A"),

in which the child shows increased attention to the wishes of the mother/parents, while his own initiative in the game and demonstration of his own needs (seeking support from the mother after separation) is reduced. Avoidantly attached children are usually obedient, but this obedience is compulsive in nature, allowing them to cope with the fear of rejection by parents and close adults. The following variants of the avoidance strategy are distinguished:

a) socially compliant type: the child adapts to an adult, displacing from his consciousness the facts of inattentive, contemptuous treatment by his mother/parents; high social loyalty;

b) the isolated type is characterized by isolation of behavior, external indifference to the attention of an adult;

c) obsessive-caring type: the child, due to various reasons, feels that he is not good enough for his parents, did not deserve their love, therefore he strives to achieve success, to be useful (in adulthood, this pattern of attachment is often observed in representatives of helping professions: teachers, psychologists, social workers, doctors);

d) the compulsive-obedient type is characterized by passive behavior, lack of initiative, external indifference to the attention of others, refusals from tasks that are difficult, reluctance to make efforts to overcome difficulties.

2. Aggressive and pretend-helpless behavior (type "C"), in which the child shows either increased aggressiveness during the "Strange Situation" procedure, or is extremely worried or passive, research activity is absent; behavior that combines "A" and "C" attachment strategies. Ambivalent (anxious-protesting) attachment is characterized by the child's desire to control the adult, to manage him. As a rule, this behavior strategy is implemented in two related options. In the case of a threatening strategy of influencing parents, the struggle for their attention is conducted by such means as whims, shouting, threats, aggression, blackmail, stubbornness. In the case of a peaceful strategy, there is a demonstration of helplessness, dependence on parents, the inability to survive without their care and attention, an appeal to pity. With the help of such protection strategies, the child has the illusion of predictability, controllability of adults, who are perceived by the child as unreliable.

Also, each type may have additional characteristics such as depression (Dp), disorientation (Do), and intrusion of negative affect (INA) (Crittenden, 2006; 2016; 2017). P. Crittenden's approach expands the "ABC" model of M. Ainsworth, but does not introduce new categories in the assessment of attachment.

Two concepts are important for M. Ainsworth's theory – the figure of primary attachment and the internal working model. A figure of primary attachment is a person with whom a child forms close contacts and relationships of mutual attachment at birth. Based on the experience of communication with loved ones, the child creates his "internal working model" of interaction, which then develops and improves throughout his life.

An internal working model is a complex of internal mental images that are formed in a child during communication with one of the adults. With the help of this model, the child learns to predict the adult's reactions in response to his own actions. When the child grows up, this model will form the basis of interaction with other people. An individual working model is formed for each person with whom the child communicates. The more people a child communicates with, the richer the experience.

The internal working model is a complex of connections between the adult's signals and the newborn's reactions, and vice versa. Infants unconsciously assign meaning to the objects of their social world, orienting themselves to the behavior of adults and the context in which these interactions with them occur. An internal working model allows the child to create expectations of the causes and effects of current interactions, and then future interactions. It includes first the emotions about the "attachment figure", and then the ideas and thoughts that are formed gradually. Looking at an adult, as in a mirror, a child gets to know himself. That is why, in the internal working model, the self-image is derived from the image of the primary attachment figure.

An internal working model reflects an internal representation of the range of changes in reality, oneself and one's interactions with others. The choice of words in the concept of "internal working model" is not accidental and emphasizes the fact that the child's ideas about relationships are active and constantly constructed in the process of development, so the models formed in childhood are later reconstructed at a higher level of complexity. These representations are at the unconscious level, but affect thoughts and behavior at the level of consciousness. Thus, the internal working model reflects the genetic need to give meaning and remember action that is associated with primary attachment figures. Infants assign meaning to various objects in their social world based on how their parents relate to those objects. Moreover, they give importance to themselves, taking into account the attitude of their parents towards them.

In optimal conditions, the primary attachment figure (or figures – mother and father) is physically and

psychologically available and sensitive to the child's needs. The main function of primary attachment figures is not to satisfy the need for love, as in classical psychoanalysis and the psychoanalytic theory of object relations, and not to satisfy the child's physical needs, as in behaviorism, but to provide protection and safety. Therefore, effective attachment provides the child with initiative, the development of research behavior, and the desire for knowledge. On the basis of interaction with loved ones, the child forms a protective base that explains the world as safe, and a sense of identity with the primary figure (Meins, 2013).

Reliable (secure) attachment is important for a sense of identity – a sense of belonging to a family. The child's "Ego"/"Self" system is formed from this feeling. The child will rely on this feeling during the crisis periods of his personality formation. Creating himself, the child will push away from the figures of primary attachment. That is, the behavior of people with whom the child identifies himself, namely parents and relatives during the crisis, will allow him to understand the limits of his capabilities. Therefore, if there is no primary attachment figure, and there is no identity with it, the crisis situations of development are weakened and there is a slower and simplified formation of the personality (Ainsworth & Bowlby, 1991).

A child can create no more than ten attachments, among them a hierarchy emerges, when the relationship with the mother and father becomes the most significant, and with the grandmother – less significant (or vice versa, if the grandmother is engaged in upbringing). The number of these attachments cannot be infinite, just as there is a limit to the number of emotionally intense interactions in natural settings that require a return and a corresponding resource. Each interaction with a specific person leads to the creation of a separate internal working model that is constructed independently, which is proved by empirical studies (Bretherton, 1992).

The difference between attachment theory and domestic research is that in the Ukrainian tradition (which is partly a legacy of Soviet pedagogy and psychology), the emphasis was on the joint activity of a child and an adult or on communication, which is understood as activity. In this, an adult is a certain factor in the formation of a child's self-awareness (Daniels, 2005). In M. Ainsworth's theory of attachment, attention is focused on the relationship between a child and an adult, which exist and are realized in an inseparable unity. The adult seems to internalize (accept) the child and begins to live in it (Ainsworth, 1979a).

Conclusions. The analysis of M. Ainsworth's theory of attachment and her experiment "Strange Situation" allows us to draw the following conclusions:

1. M. Ainsworth's attachment theory converges with psychoanalytic theories of early child development (British school of object relations). Psychoanalytic theories of M. Klein, W. Bion, D. Winnicott are the basis of M. Ainsworth's theory of attachment, although her theory has a more positivist orientation and methodology.

2. Qualitative characteristics of attachment are long-lasting and allow, as numerous longitudinal studies show, to predict a child's sense of confidence, in particular, when he enters school.

3. Attachment modalities can be predicted based on the quality and synchronicity of early interactions between the child and his mother. In cases of interaction observed in infants aged one, three, and nine months, the synchronicity of early interactions predicts that at the age of one year, the infant's attachment to the mother will be a secure attachment (type "B").

4. The typology of early interactions can be changed with psychological and pedagogical counseling of the mother.

5. This allows us to state about a stable relationship between the mother's attachment model and the type of attachment that is formed in her child. This type of attachment will undoubtedly be stable in nature. Based on the theory of M. Ainsworth, it is theoretically possible to predict that it will be passed on to the next generation: thus, such a complex con-

cept as transgenerational transmission turns out to be reduced to this simple connecting link – the transmission of the attachment model.

6. Internal working models of attachment are understood as mental representations of aspects of the world, others and oneself or relationships with others that are of particular importance to any individual.

7. M. Ainsworth noted that mothers, who were sensitive to the needs of a newborn child, had children who cried less; these children had the best communication with their mother by the end of the first year of their life. This observation formed the basis of her experimental studies and her classification of attachment. Hence there are the following definitions of internal working models of attachment: a) working models are mental representations that contain both cognitive and affective elements; b) they are formed on the basis of the generalization of events representations; c) they exist outside consciousness and are endowed with a certain stability; d) events, on the basis of which working models of attachment are formed, related to events referred to as attachment; these latter are the "result" of the "instinctive" principle of the desire for closeness; e) infants who try to secure the greatest intimacy with the person who cares for them and who are accepted by her do not form the same working models as infants who receive "blocked" or "unpredictable" responses; f) these working models can be formed from the beginning of life and are explained in the paradigm typology of M. Ainsworth.

BIBLIOGRAPHY

1. Ainsworth M. Attachment as Related to Mother-Infant Interaction. *Advances in the Study of Behavior*. New York: Academic Press, 1979. Pp. 1–51.
2. Ainsworth M. Infant-mother attachment. *American Psychologist*. 1979. № 34 (10). Pp. 932–937.
3. Ainsworth M. An autobiographical sketch. *Attachment & Human Development*. 2013. № 15 (5–6). Pp. 448–459.
4. Ainsworth M., Blehar M. C., Waters E., Wall S. N. Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation. New York: Psychology Press, 2015. 466 p.
5. Ainsworth M., Marvin R. S. On the shaping of attachment theory and research: An interview with Mary Ainsworth. *Monographs of the Society for Research in Child Development*. 1995. № 60 (2/3). Pp. 2–21.
6. Ainsworth, M., Bowlby, J. An ethological approach to personality development. *American Psychologist*. 1991. № 46 (4). Pp. 333–341.
7. Bowlby J., Ainsworth M. Child Care and Growth of Love. London: Penguin, 1965. 254 p.
8. Bowlby J., Ainsworth M., Boston M., Rosenbluth D. The effects of mother-child separation: A follow-up study. *British Journal of Medical Psychology*. 1956. № 29. Pp. 211–247.
9. Bretherton I. The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology*. 1992. № 28 (5). Pp. 759–775.
10. Crittenden P. M. A dynamic-maturational model of attachment. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*. 2006. Volume 27. Pp. 105–115.
11. Crittenden P. M. Raising parents. Attachment, representation, and treatment. London; New York: Routledge, 2016. 349 p.
12. Crittenden P. M. Gifts from Mary Ainsworth and John Bowlby. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*. 2017. Volume 22 (3). Pp. 436–442.
13. Daniels H. Vygotsky and educational psychology: Some preliminary remarks. *Educational & Child Psychology*. 2005. Volume 22. № 1. Pp. 6–17.
14. Main M., Solomon J. Discovery of a new, insecure-disorganized/disoriented attachment patterns. *Affective development in infancy*. New York: Ablex, 1986. Pp. 95–125.

15. Main M., Solomon J. Procedure for identifying infants as disorganized/disoriented during the Ainsworth Strange Situation. *Attachment in the preschool years: Theory, research and intervention*. Chicago: University of Chicago Press, 1990. Pp. 121–160.
16. Meins E. Sensitive attunement to infants' internal states: operationalizing the construct of mind-mindedness. *Attachment & Human Development*. 2013. № 15 (5–6). Pp. 524–544.
17. Rosmalen L., Van der Horst F. & Van der Veer R. From secure dependency to attachment: Mary Ainsworth's integration of Blatz's security theory into Bowlby's attachment theory. *History of Psychology*. 2016. № 19 (1). Pp. 22–39.
18. Rosmalen L., Van der Veer R., & Van der Horst F. Ainsworth's Strange Situation Procedure: The origin of an instrument. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*. 2015. Volume 51 (3). Pp. 261–284.
19. Spies R., Duschinsky R. Inheriting Mary Ainsworth and the Strange Situation: Questions of Legacy, Authority, and Methodology for Contemporary Developmental Attachment Researchers. *SAGE Open*. 2021. № 11. Pp. 1–13.
20. Waters E., Petters D., Facompre C. Epilogue: Reflections on a special issue of attachment & human development in Mary Ainsworth's 100th year. *Attachment & Human Development*. 2013. № 15 (5–6). Pp. 673–681.

REFERENCES

1. Ainsworth, M. (1979). Attachment as Related to Mother-Infant Interaction. *Advances in the Study of Behavior*. New York: Academic Press, 1–51.
2. Ainsworth, M. (1979). Infant-mother attachment. *American Psychologist*, 34 (10), 932–937.
3. Ainsworth, M. (2013). An autobiographical sketch. *Attachment & Human Development*, 15 (5–6), 448–459.
4. Ainsworth, M., Blehar, M. C., Waters, E., Wall, S. N. (2015). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. New York: Psychology Press, 466 p.
5. Ainsworth, M., Marvin, R. S. (1995). On the shaping of attachment theory and research: An interview with Mary Ainsworth. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 60 (2/3), 2–21.
6. Ainsworth, M., Bowlby, J. (1991). An ethological approach to personality development. *American Psychologist*, 46 (4), 333–341.
7. Bowlby, J., Ainsworth, M. (1965) *Child Care and Growth of Love*. London: Penguin.
8. Bowlby, J., Ainsworth, M., Boston, M., Rosenbluth, D. (1956). The effects of mother-child separation: A follow-up study. *British Journal of Medical Psychology*, 29, 211–247.
9. Bretherton, I. (1992). The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology*, 28 (5), 759–775.
10. Crittenden, P. M. (2006). A dynamic-maturational model of attachment. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, Volume 27, 105–115.
11. Crittenden, P. M. (2016). *Raising parents. Attachment, representation, and treatment*. London; New York: Routledge, 2016. 349 p.
12. Crittenden, P. M. (2017). Gifts from Mary Ainsworth and John Bowlby. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, Volume 22 (3), 436–442.
13. Daniels, H. (2005). Vygotsky and educational psychology: Some preliminary remarks. *Educational & Child Psychology*, Volume 22, № 1, 6–17.
14. Main, M., Solomon, J. (1986). Discovery of a new, insecure-disorganized/disoriented attachment patterns. *Affective development in infancy*. New York: Ablex, 95–125.
15. Main, M., Solomon, J. (1990). Procedure for identifying infants as disorganized/disoriented during the Ainsworth Strange Situation. *Attachment in the preschool years: Theory, research and intervention*. Chicago: University of Chicago Press, 121–160.
16. Meins, E. (2013). Sensitive attunement to infants' internal states: operationalizing the construct of mind-mindedness. *Attachment & Human Development*, 15 (5–6), 524–544.
17. Rosmalen, L., Van der Horst F. & Van der Veer, R. (2016). From secure dependency to attachment: Mary Ainsworth's integration of Blatz's security theory into Bowlby's attachment theory. *History of Psychology*, 19 (1), 22–39.
18. Rosmalen, L., Van der Veer, R., & Van der Horst, F. (2015). Ainsworth's Strange Situation Procedure: The origin of an instrument. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, Volume 51 (3), 261–284.
19. Spies, R., Duschinsky, R. (2021). Inheriting Mary Ainsworth and the Strange Situation: Questions of Legacy, Authority, and Methodology for Contemporary Developmental Attachment Researchers. *SAGE Open*, 11, 1–13.
20. Waters, E., Petters, D., Facompre, C. (2013). Epilogue: Reflections on a special issue of attachment & human development in Mary Ainsworth's 100th year. *Attachment & Human Development*, 15 (5–6), 673–681.

УДК 378.014

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-47>

Анжела ГАЙДАРЖИ,
orcid.org/0000-0002-4072-1772
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін,
заступник директора з навчально-методичної роботи
Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія»
(Ізмаїл, Одеська область, Україна) gaidarzhy.angela@gmail.com

Ірина СМІРНОВА,
orcid.org/0000-0003-2085-5391
доктор педагогічних наук, професор,
заступник директора з науково-педагогічної роботи
Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія»
(Ізмаїл, Одеська область, Україна) phd.smyrnova@gmail.com

РОЛЬ ДИСТАНЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИКЛАДАННІ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ «МОРСЬКЕ ПРАВО»

У статті авторами описана роль дистанційних технологій при викладанні освітньої компоненти «Морське право». Зазначається, що дистанційні технології – це сукупність інформаційних та технологічних засобів, які доступні через Інтернет та мають ряд переваг, які можуть бути використані для підвищення ефективності навчання. У статті наведено приклади того, як дистанційні технології можна використовувати у процесі викладання освітньої компоненти «Морське право». Зокрема, дистанційні технології можна використовувати для зберігання та розміщення навчальних матеріалів, створення спільних документів, проведення онлайн-курсів та організації спілкування між викладачами та курсантами (студентами). Зазначено, що навчання висококваліфікованих морських кадрів є складним і багатограним процесом, який вимагає комплексного підходу. Одним з ключових факторів, які впливають на ефективність цього процесу, є правильна організація освітнього простору та інформативно-технологічного середовища. **Актуальність статті** зумовлена підвищенням ролі інформаційно-комунікаційних технологій в умовах сьогодення. **Метою статті** є визначення ролі дистанційних технологій у процесі викладання ОК «Морське право» у Дунайському інституті Національного університету «Одеська морська академія». У дослідженні використовувалися такі методи: теоретичний аналіз наукової літератури з проблематики дослідження; емпіричне дослідження – анкетування студентів та викладачів, вивчення досвіду впровадження дистанційних технологій у закладі освіти. **Наукова новизна** полягає в тому, що вперше досліджено роль дистанційних технологій при викладанні ОК «Морське право» у Дунайському інституті Національного університету «Одеська морська академія».

Висновки. Авторами було проведено опитування серед здобувачів освіти Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія», в якому взяли участь 54 здобувачі освіти та 17 викладачів. Результати проведеного дослідження дають можливість дійти висновку про позитивне ставлення до використання дистанційних технологій в освітній компоненті «Морське право» як викладачів, так і здобувачів.

Ключові слова: дистанційні технології, заклади вищої освіти, здобувачі вищої освіти, курсанти, освітня компонента, освітній процес, «Морське право».

Anzhela HAIDARZHY,
orcid.org/0000-0002-4072-1772
Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Humanities,
Deputy Director for Educational and Methodological Work
Danube Institute of the National University “Odesa Maritime Academy”
(Izmail, Odesa region, Ukraine) Gaidarzhy.angela@gmail.com

Iryna SMYRNOVA,
orcid.org/0000-0003-2085-5391
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Deputy Director for Scientific and Pedagogical Work
Danube Institute National University “Odesa Maritime Academy”
(Izmail, Odesa region, Ukraine) Phd.smyrnova@gmail.com

THE ROLE OF DISTANCE TECHNOLOGIES IN TEACHING THE EDUCATIONAL COMPONENT “MARITIME LAW”

In the article the authors describe the role of distance technologies in teaching the educational component “Maritime Law”. It is noted that distance technologies are a set of information and technological tools that are available via the Internet and have a number of advantages that can be used to improve the effectiveness of learning. The article provides examples of how distance technologies can be used in the process of teaching the educational component “Law of the Sea”. In particular, distance technologies can be used for storing and posting teaching materials, creating joint documents, conducting online courses and organizing communication between teachers and cadets (students). It is noted that training of highly qualified maritime personnel is a complex and multifaceted process which requires an integrated approach. One of the key factors affecting the efficiency of this process is the proper organization of the educational space and the information and technological environment. The relevance of the article is due to the increasing role of information and communication technologies in today’s environment. The purpose of the article is to determine the role of distance technologies in the process of teaching the subject “Maritime Law” at the Danube Institute of the National University “Odesa Maritime Academy”. The following methods were used in the study: theoretical analysis of scientific literature on the research topic; empirical research – questionnaire survey of students and teachers, study of the experience of implementing distance technologies in an educational institution. The scientific novelty of the study is that for the first time the role of distance technologies in teaching the course “Maritime Law” at the Danube Institute of the National University “Odesa Maritime Academy” was investigated.

Conclusions. The authors conducted a survey among the students of the Danube Institute of the National University “Odesa Maritime Academy”, which was attended by 54 students and 17 teachers. The results of the study make it possible to conclude that both teachers and students have a positive attitude towards the use of distance technologies in the educational component “Maritime Law”.

Key words: distance technologies, higher education institutions, higher education students, cadets, educational component, educational process, “Maritime Law”.

Постановка питання в загальному вигляді. Морське право є однією з найважливіших галузей міжнародного права, адже воно регулює відносини між державами, а також між державами та суб’єктами міжнародного права в сфері використання морів і океанів. Процес викладання дисципліни «Морське право» вимагає від викладачів використання сучасних методів і технологій навчання, і саме дистанційні технології можуть стати ефективним інструментом для підвищення якості викладання цієї дисципліни.

Аналіз наукових досліджень. Питання пов’язані із використанням освітніх інформаційних технологій у процесі навчання можна знайти у дослідженнях В. Бикова, С. Заборовської, О. Спіріна, М. Жалдака, С. Жданова, С. Машбиця, А. Макаренко, Н. Морзе, С. Ракова, О. Пінчук, С. Яшанова, В. Радкевича, Л. Карташової, Н. Петренко, І. Роберта, Т. Солодкої та інших. Теоретичною основою дослідження виступили роботи таких науковців: Л. Слюсаренко, І. Сокола, О. Овчарук, К. Осадчої, Г. Ткачук та ін.

Мета статті. Дослідження ролі та особливостей впровадження дистанційних технологій у освітній процес Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія» ОК «Морське право».

Основна частина дослідження. В Україні інноваційні інформаційні технології активно використовуються в закладах вищої освіти. Як зазначають науковці, викладачі мають позитивний

досвід роботи з інформаційними технологіями та вважають їх невід’ємною частиною як очного, так і дистанційного освітнього процесу (Doshmangir, 2020). В період з 2020–2022 рік науковці, викладачі, вчителі по всьому світу активно тестували різні цифрові платформи, методи викладання та платформи для оцінювання. Мета цих тестів полягала в тому, щоб визначити, які цифрові технології найбільш ефективні для дистанційного та змішаного навчання. Результати цих тестів показали, що цифрові технології можуть бути ефективним інструментом для дистанційного та змішаного навчання, адже вони дозволяють поліпшити доступність освітніх ресурсів, а за допомогою цифрових платформ викладачі можуть розміщувати навчальний матеріал в Інтернеті, що робить його доступним для студентів у будь-який час і з будь-якого місця. Вони дозволяють створити інтерактивні освітні середовища, такі як тести, анкети, проекти тощо; сприяти співпраці та командній роботі та співпрацювати в режимі реального часу, що може бути корисно для проведення онлайн-занять, обговорення навчальних питань тощо. Важливо наголосити, що освіта має важливе значення для здобувачів освіти під час війни. Крім навчання, заклади освіти повинні надати безпечний простір, підключити здобувачів освіти до життєво важливих ресурсів, надавати при необхідності психологічну та емоційну підтримку (Orechuk, 2022). Рекомендується враховувати, що навчання висококваліфікова-

них морських кадрів – це складний і багатогранний процес, який вимагає комплексного підходу. Одним з ключових факторів, які впливають на ефективність цього процесу, є правильна організація освітнього простору та інформативно-технологічного середовища. Зазначимо, що освітній простір – це сукупність умов, в яких відбувається освітній процес (Гайдаржи, 2020). Він включає в себе матеріально-технічну базу, навчальні програми, методичні матеріали, а також соціальне середовище. Інформативно-технологічне середовище – це сукупність інформаційних та технологічних засобів, які використовуються в освітньому процесі, яке включає в себе комп'ютери, мережі, програмне забезпечення, а також інші засоби навчання (Гугл клас, 2023). Забезпечення високої якості надання освітніх послуг вимагає постійного вдосконалення освітньої системи. Це включає в себе розробку нових навчальних програм, підвищення кваліфікації викладацького складу, а також впровадження сучасних інформаційних та технологічних засобів у освітній процес (Смирнова, 2021).

Викладання ОК «Морське право» у Дунайському інституті Національного університету «Одеська морська академія» є актуальним та необхідним. Проаналізуємо, як налагоджено освітній процес та які дистанційні технології використовуються в процесі викладання вищезгаданої освітньої компоненти.

Викладачами був розроблений е-контент та стратегії для вирішення проблем, які виникають в процесі викладання: розроблений Гугл клас (рис. 1), тестові платформи, створені робочі телеграм канали для надання технологічної та інформаційної підтримки здобувачам освіти. Використання у процесі навчання Google Classroom дозволяє викладачам створювати та керувати онлайн-курсами (рис. 1) а Google g suite дозволяє викладачам та курсантам (студентам) співпрацювати в режимі реального часу, використовувати для проведення онлайн-занять, обговорення навчальних питань тощо.

Метою вивчення ОК «Морське право» є набуття у здобувачів вищої освіти системи теоретичних знань про порядок формування сутності та принципів морського права; предмету, методів та джерел міжнародного морського права, а також методів його регулювання; ознайомлення з базовими юридичними відомостями про категорії морських просторів та морські об'єкти; специфікою участі міжнародних організацій у сфері регулювання міжнародних морських відносин; регулювання відносин пов'язаних з охороною

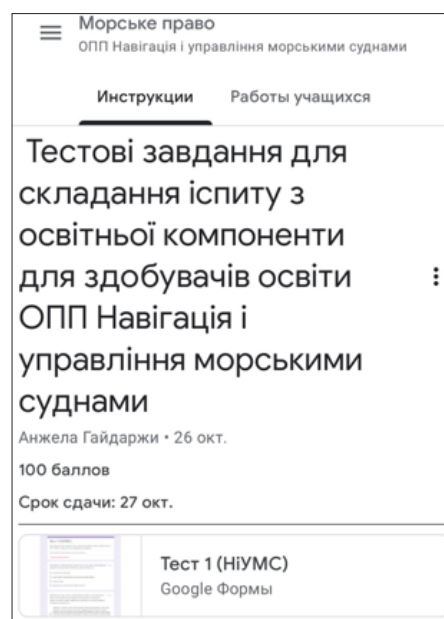

Рис. 1. Елемент з авторського Гугл класу ОК «Морське право»

морського середовища; застосування міжнародних стандартів, що спрямовані на врегулювання трудових і пов'язаних з ними відносин. Визначення правового регулювання перевезення вантажів морем, загальна характеристика договору перевезення вантажу морем, визначення прав та обов'язків сторін за договором морського перевезення вантажів. Освітня компонента «Морське право» визначає підготовку здобувачів освіти в напрямку засвоєння специфіки функціонування суб'єктів морського права та сприяє побудові цілісної системи знань курсантів (студентів). Варто зазначити, що передумовою для вивчення дисципліни «Морське право» є вивчення таких обов'язкових елементів освітньої – професійної програми «Управління судовими технічними системами і комплексами», як «Суспільство і держава», «Безпека та охорона на морі», «Запобігання забрудненню морського середовища», що передбачає набуття необхідних знань, умінь та навичок з основних положень чинного законодавства в сфері морського права та дозволяє використовувати компетентністний підхід до досягнення програмних результатів навчання. По завершенню вивчення дисципліни «Морське право» здобувачі повинні вміти проводити поглиблений аналіз, зокрема порівняльно-правовий, універсальних та регіональних норм морського права, навчально-методичної та наукової літератури з морського права; визначати особливості та спільні закономірності розвитку загального і регіонального морського права; формулювати ключові поняття та тлумачити зміст ключових норм морського права.

Дистанційні технології використовуються в освітньому процесі для підвищення якості викладання дисципліни «Морське право»:

Покращують доступність навчального матеріалу, адже дозволяють викладачам розміщувати навчальний матеріал у зручному для здобувачів форматі, наприклад, у вигляді електронних підручників, лекцій, презентацій, завдань тощо. Це дозволяє майбутнім фахівцям отримувати доступ до навчального матеріалу в будь-який час і з будь-якого місця.

Створюють інтерактивні навчальні середовища, які дозволяють курсантам (студентам) краще зрозуміти теоретичні положення дисципліни та закріпити отримані знання на практиці.

Забезпечують співпрацю викладачів і здобувачів у режимі реального часу, що корисно для про-

ведення групових проєктів, обговорення навчальних питань тощо.

З метою вивчення думки здобувачів та викладачів про роль дистанційних технологій у процесі викладання дисципліни «Морське право» авторами було проведене опитування серед здобувачів освіти Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія». Всього в опитуванні взяли участь 54 здобувачі освіти та 17 викладачів, педагогів та науково-педагогічних співробітників.

Проаналізувавши дані з опитування, 67% викладачів та 80% здобувачів позитивно відносяться до дистанційних технологій, 10% викладачів та 8% здобувачів – негативно, 23% викладачів та 12% здобувачів відносяться нейтрально.

Серед основних переваг, які дають дистанційні технології в процесі викладання дисципліни «Мор-

Рис. 2. Відповіді респондентів

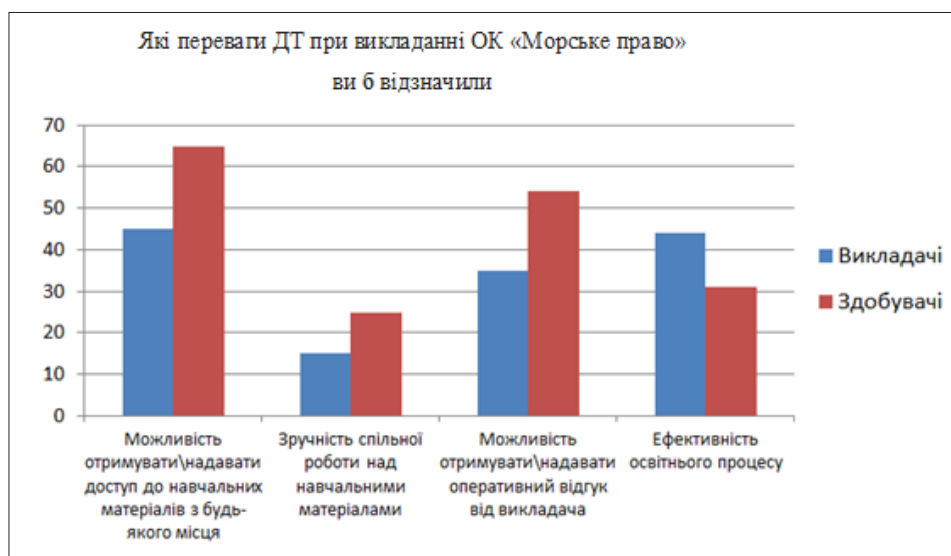

Рис. 3. Відповіді респондентів

ське право» найбільше відгуків отримала категорія «Можливість отримувати/надавати оперативний відгук від викладача» – 35% викладачів та 54% здобувачів; «Можливість отримувати/надавати доступ до навчальних матеріалів з будь-якого місця» – 45% викладачів та 65% здобувачів; «Ефективність освітнього процесу» – 44% викладачів та 31% здобувачів

Третій блок питань мав відкритий тип та містив питання «Які рекомендації ви б дали викладачам щодо використання дистанційних технологій у процесі ОК «Морське право»?». Відповіді були зазначені наступні: «Використовуйте дистанційні технології для забезпечення доступності навчальних матеріалів», «Викладайте матеріали на дистанційні сервіси, як теоретичні, так практичні та тестові», «Використовуйте дистанційні технології в режимі реального часу».

Опитування викладачів і здобувачів показало, що вони позитивно ставляться до використання дистанційних технологій у процесі ОК «Морське право». Викладачі відзначають, що дистанційні технології дозволяють їм більш ефективно готувати та проводити заняття, а також отримувати зворотний зв'язок від студентів. Здобувачі освіти вважають, що дистанційні технології дозволяють їм більш ефективно навчатися та отримувати доступ до актуальної інформації. Аналіз результатів опитування дозволяє визначити, які переваги та особливості використання дистанційних технологій у процесі викладання ОК «Морське право» вважаються найбільш важливими для здобувачів та викладачів Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія». Ці результати можуть бути використані для вдосконалення методів викладання освітньої компоненти та підвищення ефективності навчання.

Зважаючи на вищезазначене, автори вважають за потрібне зазначити, що в Дунайському

інституті Національного університету «Одеська морська академія» для підвищення ефективності використання дистанційних технологій у процесі викладання дисципліни «Морське право» були розроблені методичні рекомендації для викладачів щодо використання дистанційних технологій у процесі викладання ОК «Морське право»; надані викладачам і курсантам (студентам) доступ до якісного цифрового середовища у закладі освіти; проводилися навчання, тренінги, курси підвищення кваліфікації викладачів, науково-педагогічних співробітників та педагогів з питань використання дистанційних технологій у освітньому процесі; були розміщені навчальні матеріали у зручному для здобувачів форматі, наприклад, у вигляді електронних підручників, лекцій, презентацій, завдань тощо. Це дозволило їм отримувати доступ до навчального матеріалу в будь-який час і з будь-якого місця.

Висновки. Робоча програма освітньої компоненти «Морське право» була розроблена відповідно зі Стандартом про вищу освіту зі спеціальності та націлена на забезпечення формування у здобувачів вищої освіти професійно-правової культури, необхідних знань, умінь та навичок у галузі морського права, які дозволять їм успішно виконувати професійні обов'язки в галузі річкового та морського транспорту. Навчання здійснюється через дистанційні технології, які дозволяють проводити інтерактивні лекції, семінари, практичні заняття, тестування чи розгляд певних ситуацій. Зокрема, у статті проаналізована та визначена роль дистанційних технологій у процесі викладання ОК «Морське право». *Перспективою подальших досліджень вбачаємо вивчення питання конкретних методик та моделей навчання в процесі викладання ОК «Морське право».*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Doshmangir L., Mahbub-Ahari, A., Qolipour, K., Azami-Aghdash, S., Kalankesh, L. East Asia's Strategies for Effective Response to COVID-19: Lessons Learned for Iran. *Management Strategies in Health System*. 2020. 4(4), 370–373.
2. Operchuk N., Kasyanenko I. Use of Innovative Technologies During Distance Learning Students. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*. 2022. 115–117.
3. Волошинов С. А. Методологічні основи формування професійної компетентності майбутніх морських фахівців. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2019. No 5(118). С. 25–32.
4. Гайдаржи А. Формування організаційної культури судноводів у процесі вивчення технічних дисциплін в системі неперервної освіти. 2020. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/35499>
5. Гугл клас з дисципліни «Морське право». URL: <https://classroom.google.com/u/2/c/NjM0NTg2MjEzZmZl5>
6. Кузнецов С.О. Морське право : підручн. Одеса : Фенікс. 2011. 382 с.
7. Майданевич С. Б. Теоретико-методологічні аспекти професійної підготовки морських кадрів під час викладання дисциплін правового профілю. *Водний транспорт*. 2022. 78–86.
8. Смирнова І., Загородня Ю., Максимов С. Особливості підготовки морських фахівців України в умовах пандемії: реалії дистанційного навчання. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*. 2021. 2(75), ст. 108–120. doi:10.31375/2226-1915-2021-2-108-120

REFERENCES

1. Doshmangir L., Mahbub-Ahari, A., Qolipour, K., Azami-Aghdash, S., Kalankesh, L. East Asia's Strategies for Effective Response to COVID-19: Lessons Learned for Iran. *Management Strategies in Health System*. 2020. 4(4), pp. 370–373.
2. Operchuk N., Kasyanenko I. Use of Innovative Technologies During Distance Learning Students. *Collection of Scientific Papers "SCIENTIA"*. 2022. Pp. 115–117.
3. Voloshynov S. A. Metodolohichni osnovy formuvannya profesiinoi kompetentnosti maibutnikh morskyykh fakhivtsiv [Methodological bases of formation of professional competence of future maritime specialists]. *Visnyk KrNU imeni Mykhaila Ostrohradskoho [Bulletin of the Mykhailo Ostrohradskyi Kyiv National University]*. 2019. No5(118). p. 25–32 [in Ukrainian].
4. Gaidarzhi A. Formuvannya orhanizatsiinoi kultury sudnovodiiv u protsesi vyvchennia tekhnichnykh dystsyplin v systemi neperervnoi osvity. [Formation of organizational culture of navigators in the process of studying technical disciplines in the system of continuing education]. 2020. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/35499> [in Ukrainian].
5. Huhl klas z dystsypliny "Morske pravo". [Google class on the discipline "Maritime Law"]. 2023. URL: <https://classroom.google.com/u/2/c/NjM0NTg2MjEzMzI5>
6. Kuznetsov S.O. Morske pravo : pidruchn [Maritime law: textbook]. Odesa : Feniks. 2011. 382 p [in Ukrainian].
7. Maidanevych S. B. Teoretyko-metodolohichni aspekty profesiinoi pidhotovky morskyykh kadriv pid chas vykladannya dystsyplin pravovoho profilu [Theoretical and methodological aspects of professional training of maritime personnel in teaching legal disciplines]. *Vodnyi transport. [Water transport]*. 2022. Pp. 78–86. [in Ukrainian].
8. Smyrnova I, Zahorodnia Yu, Maksymov S. Osoblyvosti pidhotovky morskyykh fakhivtsiv Ukrainy v umovakh pandemii: realii dystantsiinoho navchannia [Peculiarities of training of maritime specialists of Ukraine in a pandemic: realities of distance learning]. *Rozvytok metodiv upravlinnia ta hospodariuvannia na transporti [Development of methods of management and management of transport]*. 2021. 2(75), st. 108–120. doi:10.31375/2226-1915-2021-2-108-120 [in Ukrainian].

Olena HLADKA,

orcid.org/0000-0002-9128-1551

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of the English Language and Methods of Teaching
Kryvyi Rih State Pedagogical University
(Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine) helenglad25@gmail.com*

IMPLEMENTATION OF SEL TECHNIQUES IN THE EFL CLASSROOM IN CHALLENGING TIMES

The article deals with the peculiarities of the implementation of SEL techniques in the EFL classroom in challenging times; the concept of “social-emotional learning” is specified; five core broad interrelated components of SEL competency are considered in detail: 1) self-awareness, 2) self-management, 3) social awareness, 4) relationship skills, 5) responsible decision-making; the types of activities characteristic for each of the components and applied from January to May 2023 at Practical Course of the English Language, Practical Grammar of the English Language classrooms are proposed and substantiated.

Social-emotional learning, which arose from the concept of emotional intelligence, is the process through which all young people and adults acquire and apply the knowledge, skills, and attitudes to develop healthy identities, manage emotions and achieve personal and collective goals, feel and show empathy for others, establish and maintain supportive relationships, and make responsible and caring decisions.

SEL competency comprises five broad interrelated core components: self-awareness which includes identifying and recognizing emotions; accurate self-perception; recognizing strengths, needs, and values; self-management working on impulse control and stress management; self-motivation and discipline; goal setting and organizational skills; social awareness which deals with perspective-taking; empathy; difference recognition; respect for others; relationship skills concerning communication, social engagement, and relationship building; working cooperatively; negotiation, refusal, and conflict management; help-seeking; responsible decision-making which comprises problem identification and situation analysis; problem-solving; evaluation and reflection; personal, social, and ethical responsibility.

A range of activities substantiated in the article proved their efficiency during SEL implementation in EFL classrooms both for social-emotional support of the students in challenging times and for developing their communicative competence.

Key words: *social-emotional learning, competence, student, EFL classroom, technique, activity.*

Олена ГЛАДКА,

orcid.org/0000-0002-9128-1551

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови з методикою викладання
Криворізького державного педагогічного університету
(Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна) helenglad25@gmail.com*

ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНІК СЕЕН НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У СКЛАДНІ ЧАСИ

У статті розглядаються особливості впровадження технік СЕЕН на заняттях з англійської мови у складні часи; уточнено поняття «соціально-емоційне та етичне навчання»; детально розглянуто п'ять основних взаємопов'язаних компонентів СЕЕН компетентності: 1) самосвідомість, 2) самоуправління, 3) соціальна обізнаність, 4) навички налагоджування стосунків, 5) відповідальне прийняття рішень; запропоновано та обґрунтовано види завдань, характерних для кожного з компонентів, що було застосовано з січня по травень 2023 року на заняттях з «Практичного курсу англійської мови», «Практичної граматики англійської мови».

Соціально-емоційне та етичне навчання, що базується на концепції емоційного інтелекту, є процесом, за допомогою якого всі молоді люди та дорослі набувають і застосовують знання, навички та ставлення для розвитку здорової особистості, керування емоціями та досягнення особистих і колективних цілей, прояву емпатії, встановлення та підтримки стосунків та прийняття відповідальних рішень.

СЕЕН компетентність складається з п'яти основних взаємопов'язаних компонентів: самосвідомість, що включає ідентифікацію та розпізнавання емоцій; самосприйняття; визнання сильних сторін, потреб і цінностей; самоуправління, пов'язане із контролем імпульсів і керуванням стресом; самомотивацією та дисциплінованістю; цілепокладанням та організаторськими здібностями; соціальна обізнаність, що має на меті розвиток емпатії;

розпізнавання відмінностей; повагу до інших; навички спілкування, соціальної взаємодії та побудови стосунків; навички налагоджування стосунків, що передбачають управління конфліктами та звернення за допомогою; відповідальне прийняття рішень, що включає визначення проблеми та аналіз ситуації; вирішення проблеми; оцінку та рефлексію; особисту, соціальну та етичну відповідальність.

Завдання, запропоновані та обґрунтовані у статті, довели свою ефективність під час впровадження СЕЕН на заняттях з англійської мови як для соціально-емоційної підтримки студентів у складні часи, так і для розвитку їхньої комунікативної компетентності.

Ключові слова: соціально-емоційне та етичне навчання, компетентність, студент, англійська мова, техніка, завдання.

Problem Statement. Emotions and their role in an individual's development and success have been underestimated for a long time. However, modern advancements in psychology and methodology prove the necessity to get deeper into the research on students' social and emotional skills and competencies in the EFL classroom to achieve high academic results as well as provide their well-being, a safe learning environment, and holistic development, particularly in challenging times.

Research Analysis. The issue of implementation of social and emotional learning (SEL) techniques in the classroom was first regarded in the 1960-s by Dr. James Comer who put his ideas about supporting the "whole child" into practice at two schools in Connecticut, which led to a decline in behavior challenges and exceeded the national average in academic performance. About 25 years afterwards a collaboration of researchers, educators, practitioners, and child advocates led by Timothy Shriver and Dr. Roger P. Weissberg succeeded in proving that schools must attend to all children's social and emotional needs.

Nowadays SEL strategies are being researched and implemented in the teaching process by a number of educators, practitioners, and psychologists all over the world. The most recognized achievements in the field have been accomplished by D. Goleman, E. Rockefeller Growald, M. T. Greenberg, M. U. O'Brien, J. E. Zins, L. Fredericks, M. C. Wang, H. J. Walberg, J. A. Durlak, R. D. Taylor, A. B. Dymnicki, C. Domitrovich, B. Bumbarger, C. M. Kam, C. T. Walls, J. W. Payton, P. Graczyk, D. Wardlaw, M. Bloodworth, C. Tompsett who have worked out the theoretical basis for SEL application at school of different levels and drawn parallels between the instruction based on social-emotional component, students' emotional intelligence and their high academic performance.

In Ukraine, SEL practices have not enjoyed popularity until the reform of "The New Ukrainian School" (2018) and the wartime period, which has brought huge changes to the smooth process of teaching and learning. Thus, one of the biggest challenges facing the educational system in Ukraine today is how to teach while supporting and revealing students' talents

and uniqueness, highlighting the optimistic view on the future and simultaneously developing communicative skills in the EFL classroom to achieve learning objectives. However, the problem and specificity of SEL strategies implementation in the EFL classroom has not been profoundly researched yet.

Purpose of the Article. Consequently, the aim of the article is to research and theoretically justify SEL implementation as an integral part of education and human development in the EFL classroom in challenging times.

Presentation of the Basic Material. The idea of SEL application in the teaching process arose from the concept of emotional intelligence (otherwise known as emotional quotient or EQ) which was first introduced in 1964 but gained popularity in with the book "Emotional Intelligence: why it can matter more than IQ" by Daniel Goleman who defined EQ as "the ability to perceive, control, and evaluate emotions" (Goleman, 2005). Immediately Goleman's ideas about the importance of emotional quotient for achieving success in any field split the world of science into two groups, one of which suggested that emotional intelligence can be learned and strengthened, while others claimed it is an inborn characteristic. Following the former hypothesis educators all over the globe have put a lot of effort into developing detailed frameworks for the implementation of SEL strategies in the teaching process with a special focus on vulnerable learners to make their learning curve less traumatizing and more beneficial for both their school achievements and harmonious wellbeing.

The EFL classroom is perfect for SEL application as learning a foreign language for many students going through hard times such as wartime, seeking asylum, displacement, relocation, etc. is a particularly challenging and simultaneously vital experience. To make this way smooth and successful student-centered approach with special attention to a personality, their interests, emotions, unique features, and holistic development is reflected in the implementation of social-emotional learning.

According to the Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning, SEL is "the process through which all young people and adults acquire

and apply the knowledge, skills, and attitudes to develop healthy identities, manage emotions and achieve personal and collective goals, feel and show empathy for others, establish and maintain supportive relationships, and make responsible and caring decisions” (CASEL, 2021).

According to the definition, social-emotional learning strategies in the EFL classroom possess binary value: contribute to students’ formation of social and emotional competency and facilitate the qualitative formation and development of their communicative competence. In the research which was held at Kryvyi Rih State Pedagogical University, we focused on the strategies and techniques which give an advantage to both.

In the experimental work, the five broad interrelated core components of SEL competency defined by CASEL (2017) following the ideas of D. Goleman (Goleman, 1998) were taken into account:

- self-awareness: identifying and recognizing emotions; accurate self-perception; recognizing strengths, needs, and values;
- self-management: impulse control and stress management; self-motivation and discipline; goal setting and organizational skills;
- social awareness: perspective-taking; empathy; difference recognition; respect for others;
- relationship skills: communication, social engagement, and relationship building; working cooperatively; negotiation, refusal, and conflict management; help-seeking;
- responsible decision-making: problem identification and situation analysis; problem-solving; evaluation and reflection; personal, social, and ethical responsibility.

From January to May 2023 62 pre-service English teachers were exposed to a variety of ESL strategies in Practical Course of the English Language, Practical Grammar of the English Language, and Methods of Teaching Foreign Languages classrooms. A variety of forms were integrated into different aspects of teaching and learning.

Taking into account the safety of students, classes were held online throughout the whole period, which, on the one hand, deprived the process of education of face-to-face communication and relations – such crucial issues for SEL implementation. However, on the other hand, gave an abundance of opportunities to make use of the variety of technical resources available for online classrooms.

Working with the emotionally traumatized students my first concern was to build up their self-awareness – to teach them to identify and recognize emotions, their strengths, needs, and values. For this

purpose, a range of techniques was used, the most workable of which proved to be regular journal writing which was based on sharing students’ experiences at the beginning and the progress of the war. A subsequent summary of their thoughts led to a few generalizations of their feelings and emotions. Thus, at the beginning of the war, they all tended to express either denial or lack of understanding of the events around, which was followed by profound fear, confusion, and hatred. As a result, negative thoughts about the situation itself and them personally occupied their minds. Encouraged to share some of their ideas in the classroom, they started to understand that the feelings they had were not unique or shameful, which led to understanding themselves and accepting the events as they were.

To manage their stress and anxiety brief mindfulness and breathing practices, relaxation exercises were incorporated into each practical session. Moreover, classical music at the beginning and end of a class during the reflection stage helped to achieve my goal to create an atmosphere of ease, comfort, and sedation, which greatly contributed to the students’ sincerity, well-being and enabled them to speak on a variety of topics.

The next step was to work on their self-management skills which deal with impulse control and stress management, self-motivation and discipline, goal setting and organizational skills. This component of SEL was conducted via social media networks, online platforms and a variety of technical resources supporting online teaching process in wartime like Jamboard, Kahoot, Padlet, Pear Deck, Quizlet, Socrates, etc. To manage their emotions, thoughts, and behaviors in different situations and to achieve goals and aspirations achieve they were suggested to participate in such activities as “Parachute Opening Ritual” that all social-emotional learning sessions should start and finish with, “Rose, Thorn, and Bud” offering them to reflect on their success, challenges, and potential, “Visualize the Future” when students imagine what is possible for them in the future, and set tangible goals and plan action steps to make their visualization more realistic, “Deep Breaths” when students practice breathing in through their nose for four beats, holding their breath for four beats, then breathing out through their mouth for four beats, which helps to calm down or become more present.

All of these resources allowed students to express themselves in a range of ways, gave a unique chance to be creative, self-organized, and critical. They did build a community, group collaboration outside the classroom revealing the talents and specific features of each member of the team. They enhanced healthy

relationships and enabled students to feel valued and respected identifying and responding to both their own emotions and feelings of others.

The SEL component of social awareness, which comprises perspective-taking, empathy, difference recognition, and respect for others, was realized through a variety of activities both inside and outside the classroom. Thus, the techniques of “Not in Common”, “How Are You Feeling on an Animal Scale”, “Found Word Poetry”, the icebreaker “Hope and Fears”, “Alliteration from the Heart” proved to be of extreme importance and success for supporting the students’ self-esteem, bringing back the hope for the future, conquering fears and phobias, enhancing their compassion, empathy and mutual understanding. Building up a pair, a mini-group and growing into a group of like-minded people connected by a common goal, aspirations, interests and aims worked well for their social awareness and appreciation both themselves individually and themselves as a valuable part of the community.

One of the activities to fulfill the social-emotional pedagogical function and develop the students’ communicative competence was “How Are You Feeling on an Animal Scale”. At first glance, it seemed simple, funny, and relaxing. However, skillfully applied, following the principles of differentiated instruction, it revealed its potential to the full. While weaker (approaching) students got the task to choose the picture which corresponded to their mood and current emotions, their above-the-level group mates were encouraged to name the depicted feelings and further elaborate on their choice and reflect on the reasons behind them. As a result, everyone felt involved, enthusiastic and motivated to speak, analyze and reflect using the target language and supporting the dialogue flow.

The teaching process was held continuously outside the classroom as well. Having been encouraged to keep a journal and complete Jamboards on different issues made the process of achieving a high level of the students’ self-awareness natural and creative. Completion of the Jamboards “The Map of Ukraine”, “My Goals by the End of the Term”, “Practical Session Reflection”, etc. allowed each of them to equally contribute, reveal creativity and enjoy the common outcome.

Developing relationship skills inside the group, which include communication, social engagement, and relationship building; working cooperatively, negotiation, refusal, and conflict management as well as help-seeking is an integral part of SEL. This also includes the capacity to communicate clearly, listen actively, cooperate and collaborate to problem solve,

navigate settings with different cultural norms, and seek or offer help when needed.

How to benefit from both these skills development and foreign language communicative competence formation in the EFL classroom. Organization of “Community Building Circles” where the students practiced communication skills and got to know different perspectives through conversations about such topics as current or historical events, book plots, their attitudes, past experience, and future ambitions as well as the creation of a positive and inclusive environment was the key to success.

It is worth mentioning that there is a paradox between the collectivist culture Ukrainians belong to as a nation and their unwillingness to participate in teamwork, share responsibilities, and contribute to the common goal. In studies and work we give preference to individual projects and tasks. In addition, pandemic restrictions on FTF communication and the wartime online teaching process didn’t contribute to my students’ eagerness to work as a team and feel part of the community. Consequently, one of the greatest challenges I encountered was creating a favorable atmosphere for building up a community with strong connections and developing relationship skills inside the group. Surprisingly, the most effective method to achieve my goal proved to be drama techniques implementation.

One of the vital students’ competencies SEL has the potential to develop is responsible decision-making, i.e. problem identification and situation analysis; problem-solving; evaluation and reflection; the ability to make caring and constructive choices about personal behavior and social interactions across diverse situations; the capacity to consider ethical standards and safety concerns and to evaluate the benefits and consequences of various actions for personal, social, and collective well-being. The most effective activities to achieve these objectives were “At the Crossroads”, “Pros and Cons” when the students considered the potential positive and negative outcomes of certain choices, “What’s My Role?” participating in which the students analyzed their role and responsibilities in the family or a particular community in order to recognize how their positive and negative choices can affect others.

Conclusion. Taking all the above-mentioned into consideration, it must be highlighted that SEL techniques proved to be a powerful tool and an integral part of the teaching process in EFL classroom in challenging times. On the one hand, their implementation enhanced students’ abilities to understand and manage their emotions, build positive relationships, make responsible decisions, feel a part of a community. On

the other hand, their diversity and communicative core provided the students with the opportunity to successfully develop their linguistic skills and motivated them to language learning.

BIBLIOGRAPHY

1. CASEL. URL: <https://casel.org/fundamentals-of-sel/> (дата звернення: 25.11.2023).
2. Goleman D. Emotional intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. New York: Random House Publishing Group, 2005. 352 p.
3. Goleman D. Working with Emotional Intelligence. New York: Bantam Books, 1998. 383 p.

REFERENCES

1. CASEL. URL: <https://casel.org/fundamentals-of-sel/> (дата звернення: 25.11.2023).
2. Goleman D. (2005) Emotional intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. New York: Random House Publishing Group, 352 p.
3. Goleman D. (1998) Working with Emotional Intelligence. New York: Bantam Books, 383 p

УДК 378
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-49>

Оксана ЄФРЕМОВА,
orcid.org/0000-0002-5149-2151
кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри стоматології дитячого віку
Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького
(Львів, Україна) yefremova.oks@gmail.com

АРГУМЕНТАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ СИТУАТИВНО-КОМУНІКАТИВНИХ МОДЕЛЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МАЙБУТНІХ ДИТЯЧИХ СТОМАТОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Метою статті визначено аргументацію важливості використання ситуативно-комунікативних моделей професійної взаємодії у підготовці майбутніх дитячих стоматологів.

Актуалізовано доцільність встановлення оптимально ефективної та позитивної комунікації з дитиною-пацієнтом в професійній діяльності дитячого стоматолога. Аргументовано, що оптимальним методом для формування відповідних умінь і навичок майбутніх дитячих стоматологів є використання в навчанні ситуативно-комунікативних моделей професійної взаємодії майбутніх фахівців дитячої стоматології, що дасть змогу апробувати можливі зразки міжособистісних взаємин на рівні «дитячий стоматолог – дитина-пацієнт». Охарактеризовано три напрями застосування моделювання: гносеологічний, загальнометодологічний, психолого-педагогічний. Наведено приклади використання специфічних засобів, інструментів, способів спілкування майбутніх дитячих стоматологів з дитиною-пацієнтом. Аргументовано, що для створення ситуативно-комунікативних моделей професійної взаємодії майбутніх дитячих стоматологів доречним є врахування досліджень науковців-психологів стосовно розкриття сутності проблемно-ситуативного методу.

Зроблено висновок, що в процесі оновлення професійної підготовки майбутніх дитячих стоматологів враховуються не лише сучасні досягнення стоматологічної науки і практики. Важливим складником у роботі фахівців дитячої стоматології є налагодження ефективних взаємин з пацієнтами дитячого віку. Узагальнено, що одним з найбільш вдалих методів підготовки студентів до оптимізації взаємодії на рівні «дитячий стоматолог – дитина-пацієнт» є використання в навчанні ситуативно-комунікативних моделей професійної взаємодії, що можуть бути зразком для наслідування, предметом аналізу й обговорення, підґрунтям для активної мислєдіяльності та виявлення креативності студентів.

Ключові слова: дитячі стоматологи, професійна підготовка, ситуативно-комунікативні моделі, професійна взаємодія.

Oksana YEFREMOVA,
orcid.org/0000-0002-5149-2151
PhD (medical sciences),
Associate Professor at the Pediatric Dentistry Department
Danylo Halytsky Lviv National Medical University
(Lviv, Ukraine) yefremova.oks@gmail.com

ARGUMENTATION OF THE USE OF SITUATION-COMMUNICATIVE MODELS OF PROFESSIONAL INTERACTION OF FUTURE PEDIATRIC DENTISTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

The purpose of the article is to argue for the importance of using situational-communicative models of professional interaction in the training of future pediatric dentists.

The expediency of establishing optimally effective and positive communication with a child-patient in the professional activity of a pediatric dentist has been updated. It is argued that the optimal method for the formation of the relevant skills and abilities of future pediatric dentists is the use of situational-communicative models of professional interaction of future children's dentistry specialists in education, which will allow testing possible examples of interpersonal relationships at the level of "pediatric dentist – child-patient". Three directions of application of modeling are characterized: epistemological, general methodological, psychological and pedagogical. Examples of the use of specific means, tools, methods of communication between future pediatric dentists and a child-patient are given. It is argued that for the creation of situational-communicative models of professional interaction of future pediatric dentists, it is appropriate to consider the research of psychologists regarding the disclosure of the essence of the problem-situational method.

It was concluded that in the process of updating the professional training of future pediatric dentists, not only the modern achievements of dental science and practice are considered. An important component in the work of pediatric dentistry specialists is the establishment of effective relationships with pediatric patients. In general, one of the most successful methods of training students to optimize interaction at the level of "pediatric dentist – child-patient" is the use in education of situational-communicative models of professional interaction, which can be a role model, a subject of analysis and discussion, a basis for active thinking and revealing students' creativity.

Key words: *pediatric dentists, professional training, situational communication models, professional interaction.*

Постановка проблеми. Професійна підготовка майбутніх дитячих стоматологів враховує цілий комплекс функціонально-змістових ознак діяльності фахівців такої спеціальності й відтак охоплює різноспрямовані аспекти навчання студентів для роботи випускників медичних закладів освіти з пацієнтами дитячого віку. Адже в процесі надавання необхідної стоматологічної допомоги дітям різних вікових груп, дитячі стоматологи покликані враховувати особливості будови і динамічних вікових змін щелепно-лицевої частини в пацієнтів від народження й аж до завершення формування дитячого організму. Сформовані знання свідчатимуть про рівень професійної компетентності випускників медичних закладів освіти. Водночас важливим аспектом навчання студентів є зосередження уваги майбутніх стоматологів на особливостях встановлення оптимально ефектвної та позитивної комунікації з дитиною-пацієнтом. Тому в професійній підготовці майбутніх дитячих стоматологів важливо навчити студентів налагоджувати таку комунікативну взаємодію, яка в результаті сприятиме уникненню перестороги і боязні дитини-пацієнта зустрічі з лікарем-стоматологом і мотивуватиме дитину до регулярних відвідин стоматологічного кабінету. Оптимальним методом для формування відповідних умінь і навичок майбутніх дитячих стоматологів є використання в процесі професійної підготовки студентів стоматологічних відділень і факультетів ситуативно-комунікативних моделей професійної взаємодії майбутніх фахівців дитячої стоматології, що дасть змогу апробувати можливі зразки міжособистісних взаємин на рівні «дитячий стоматолог – дитина-пацієнт».

Аналіз досліджень, присвячених вивченню проблем стоматологічної освіти, свідчить про те, що науковці розглядають різні чинники, що впливають на підвищення рівня підготовленості студентів до роботи за фахом у сфері стоматології. Так, дослідники визначають психологічні особливості й аргументують важливість формування науково-дослідної компетентності у професійній підготовці майбутніх лікарів-стоматологів (Гутор, Бойків, 2015). У дослідженні Я. Кульбашної виокремлено концептуальні основи формування професійної компетентності майбутніх фахівців у

галузі стоматології (Кульбашна, 2014). Науковці підкреслюють важливість використання новітніх технологій навчання у підготовці майбутніх лікарів-стоматологів (Дівнич, 2014; Остафійчук, Батіг, Бамбуляк, Лопушняк, 2021) та презентують результати власних досліджень, спрямованих на вдосконалення сучасних методів викладання на кафедрі ортопедичної стоматології (Дюдіна, 2019). Особливу увагу дослідники приділяють використанню інтерактивних методів навчання у підготовці медиків (Melnychuk, 2020) і зокрема – лікарів-стоматологів (Мунтян О., Горай, Мунтян В., Шінкарук-Диковицька, Тепла, 2018), що сприяє формуванню комунікативної компетентності майбутніх лікарів (Дроненко, 2018). Однак проблема використання ситуативно-комунікативних моделей професійної взаємодії у підготовці майбутніх дитячих стоматологів не була предметом цілеспрямованих наукових розвідок, хоча дослідники підкреслюють доцільність моделювання педагогічних систем і процесів (Лодатко, 2022).

Мета статті полягає в аргументації важливості використання ситуативно-комунікативних моделей професійної взаємодії у підготовці майбутніх дитячих стоматологів.

Виклад основного матеріалу. За основу використання ситуативно-комунікативних моделей професійної взаємодії майбутніх дитячих стоматологів взято наукове обґрунтування процесу моделювання. Враховано різні аспекти застосування означеного процесу в педагогічному середовищі. Так, Є. Лодатко визначає і характеризує три напрями застосування моделювання: гносеологічний, загальнометодологічний, психолого-педагогічний (Лодатко, 2022: 5–6).

Адаптувавши зміст означених напрямів у контексті нашого дослідження, розглядаємо сутність гносеологічного спрямування ситуативно-комунікативних моделей професійної взаємодії майбутніх дитячих стоматологів у двох розуміннях:

1. З позиції професійної компетентності дитячого лікаря-стоматолога, що потребує досконалого знання функціоналу фахівця дитячої стоматології. Тому в таких імітаційних моделях професійної діяльності, що використовуються на заняттях, здебільшого акцентується увага на використанні засобів симуляційного навчання (реалістичних моделей

зубів, щелеп, лицьової частини черепа тощо), що є об'єктами практичної роботи дитячого стоматолога. Відбувається навчання студентів досконало володіти навичками стоматологічних маніпуляцій у змодельованих клінічних ситуаціях для наслідування апробованих дій у майбутній стоматологічній практиці.

2. З позиції викладача медичного закладу вищої освіти використання моделювання спрямовується на «пізнання педагогічного явища» (наприклад, цілеспрямована підготовка майбутніх дитячих стоматологів до організації ефективної комунікативної взаємодії з пацієнтами), «у якому модель відіграє роль проміжного об'єкта» (Лодатко, 2022: 6). Відтак роль викладачів полягає у розробці оптимально реальних моделей професійної діяльності дитячих стоматологів, де враховуються не лише фахові знання студентів, а й уміння налагоджувати ефективну комунікацію з іншими суб'єктами професійної взаємодії.

Загальнометодологічний аспект ґрунтується на врахуванні наукових засад процесу моделювання ситуативно-комунікативних зразків професійної взаємодії майбутніх дитячих стоматологів. Відтак у розробці викладачами адекватних ситуативно-комунікативних моделей доцільно цілеспрямовано та комплексно використовувати такі методологічні підходи:

– системний, що дає змогу поєднати медичний, стоматологічний, психологічний, педагогічний зміст у системі професійної підготовки майбутніх дитячих стоматологів;

– аксіологічний – для формування у студентів стійких мотивів, цінностей, інтересу, прагнення до професійного становлення як успішного фахівця в галузі дитячої стоматології;

– акмеологічний – з метою визначення студентами вершин власного професіогенезу спочатку в процесі професійної підготовки у медичному закладі вищої освіти для отримання спеціальності дитячого стоматолога, а надалі – у майбутній роботі за фахом;

– праксеологічний – для створення умов практичної апробації студентами різних зразків ситуативно-комунікативних моделей з метою усвідомлення специфіки і доцільності виконання тих чи інших дій, враховуючи структуру, зміст, механізми управління діяльністю та процеси, що перебувають в основі комунікативної взаємодії дитячого стоматолога, «оскільки саме вони, вирізняючись різноманітністю, формують поведінку» (Лодатко, 2022: 48);

– особистісно орієнтований – для усвідомлення студентами важливості налагодження ефективних комунікативних взаємин з дитиною-пацієнтом. Адже «розвиток особистості в дитинстві

відбувається під впливом не лише різноманітних соціальних інститутів (сім'ї, школи, позашкільних закладів, засобів масової інформації тощо), а й живого, безпосереднього спілкування дитини з оточуючими людьми» (Ліфарєва, 2003: 59);

– діяльнісний – для формування професійних умінь і навичок майбутніх дитячих стоматологів організувати ефективне спілкування з дитиною-пацієнтом. Студенти покликані апробувати власні професійні дії в ситуативно-комунікативних моделях, враховуючи вік дитини, стоматологічні проблеми, доступність надання інформації, рекомендацій, пропозицій та ін. Адже «перетворення спілкування, ускладнення і збагачення його форм відкривають перед дитиною нові можливості для особистісного зростання» (Ліфарєва, 2003: 61). Мається на увазі розширення світогляду дитини в контексті важливості систематичного відвідування стоматологічного кабінету, дотримання особистої гігієни з метою уникнення стоматологічних проблем в майбутньому чи вирішення актуальних стоматологічних проблем на етапі звернення до лікаря-стоматолога.

Психолого-педагогічний аспект моделювання дає змогу враховувати й фіксувати різні сторони навчально-виховної та загальнопедагогічної діяльності викладачів, виявляти на цій основі психолого-педагогічні закономірності (Лодатко, 2022: 6). Встановлені закономірності стосуються як студентів, у яких формуються професійно-комунікативні вміння і навички, необхідні для роботи з пацієнтами дитячого віку, так і дитини-пацієнта, щоб урахувати закономірності розвитку дитячого організму в різних вікових періодах.

Так, майбутні дитячі стоматологи покликані враховувати, що саме період раннього дошкільного дитинства, коли організм дитини, її мозок ще досить пластичні і перебувають у стадії дозрівання, можна вважати сенситивним для сприйняття дитиною-пацієнтом актуальних вказівок лікаря-стоматолога стосовно необхідності дотримання стоматологічної гігієни. Дослідники стверджують, що особливий інтерес становлять періоди формування у дитини основних базисних рис особистості, до яких відносять тривожність і невротичність (Ліфарєва, 2003: 64). У цьому випадку студенти, які братимуть участь у ситуативно-комунікативних моделях професійної взаємодії на рівні «дитячий стоматолог – дитина-пацієнт» повинні набути досвіду налагодження міжособистісної взаємодії з конкретною метою та впливу на свідомість дитини з використанням специфічних засобів, інструментів, способів спілкування, куди відноситься:

– вибір спеціального одягу, який позитивно впливатиме на дітей-пацієнтів (наприклад, медичні костюми чи шапочки з принтом фігурок героїв популярних мультфільмів чи друком тексту або зображень, дотичних до стоматології) і не викликати негативного відчуття у лікарів-стоматологів (наприклад, заміна традиційного білого кольору медичного одягу, що був символом чистоти і стерильності, однак зумовлює негативний вплив на зір і швидко втомленість медичного персоналу) на різні відтінки синього та зеленого;

– демонстрація муляжів здорових зубів, засобів особистісної гігієни для догляду за зубами і ротовою порожниною загалом, щоб сформувати у дитини бажання мати «сліпучу посмішку» за умови систематичного відвідування стоматологічної установи, виконання гігієнічних процедур, профілактики захворювань і лікування пошкоджених зубів тощо;

– ознайомлення відвідувачів дитячого стоматологічного кабінету з можливими стоматологічними проблемами у пацієнтів дитячого віку, якщо не дотримуватися правил гігієни ротової порожнини;

– переконання дитини в необхідності виконання певних стоматологічних маніпуляцій на даному етапі зустрічі з дитячим лікарем-стоматологом;

– створення позитивного емоційного клімату у спілкуванні, щоб мінімізувати страх дитини перед можливими неприємними відчуттями, що супроводжуються стоматологічним втручанням;

– використання іграшок (які є одним із атрибутів дитячого стоматологічного кабінету), простих стоматологічних інструментів і засобів, щоб дати змогу дитині-пацієнту (особливо до 3–5 років) зімітувати роль лікаря-стоматолога, який лікує іграшкових пацієнтів тощо. Адже комунікація передбачає не лише спілкування між людьми (в даному випадку на рівні «лікар-стоматолог – дитина-пацієнт»), а й використання неживих предметів, які сприятимуть налагодженню ефективної комунікативної взаємодії.

Для створення ситуативно-комунікативних моделей професійної взаємодії майбутніх дитячих стоматологів доречним є врахування досліджень науковців-психологів стосовно розкриття сутності проблемно-ситуативного методу як «основного у сфері педагогіки» (Фурман, 2010: 19), що передбачає проектування, організацію, існування та подолання педагогічних проблемних ситуацій (які в контексті нашого дослідження відображають моделі професійної взаємодії дитячого лікаря-стоматолога)

Так, А. Фурман пропонує розподілити процес реалізації методу проблемно-ситуативної педаго-

гічної діяльності (якою є і робота викладача зі студентами, і робота дитячого стоматолога з дітьми-пацієнтами) на «чотириланковий цикл:

а) введення в проблемну ситуацію;

б) її утримання і робота в ній;

в) вихід із цієї напруженої ситуації;

г) педагогічна рефлексія входження, роботи і виходу із перебореної проблемної ситуації» (Фурман, 2010: 19).

Таким чином, використовуючи в навчанні студентів стоматологічного факультету моделювання зразків (реальних чи можливих) професійної взаємодії дитячого лікаря-стоматолога, викладачі ставлять за мету досягнення таких цілей:

– створення умов професійної життєдіяльності майбутніх дитячих стоматологів, в яких відображаються стан, диспозиції, обставини змодельованого професійно-комунікативного середовища;

– виявлення кожним студентом індивідуального сприйняття та розуміння сутності змодельованої професійно-комунікативної ситуації, що реалізується в умовах активного обміну думками, враженнями, пропозиціями тощо завдяки створенню інтерактивного освітнього середовища у професійній підготовці майбутніх медичних фахівців (Melnychuk, 2020);

– персоналізоване представлення студентами зразків професійно-комунікативної взаємодії дитячого стоматолога;

– акцентуація уваги студентів на множинності способів як сприйняття моделей професійно-комунікативної взаємодії дитячих стоматологів, так і різноманітності способів виходу та успішного вирішення проблемних ситуацій, що підкреслює «неможливість продовжувати тиражувати звичні способи мислення і діяльності, і як потребу їх більшої чи меншої зміни, трансформації, оновлення» (Фурман, 2010: 20);

– спонукання студентів до рефлексії, щоб майбутні дитячі стоматологи мали змогу оцінити власні професійно-комунікативні дії, визначити позитиви в представлених моделях професійної комунікації іншими студентами, виявити передбачуваність дій чи незгоду з ними, що активізує аналітично-мислительну діяльність усіх учасників.

Характерною ознакою використання ситуативно-комунікативних моделей професійної взаємодії майбутніх дитячих стоматологів є те, що створені ситуації комунікативної взаємодії не аномалізують змодельований процес як певний зразок професійної діяльності фахівців означеної спеціальності, а відображають його «цілісно, органічно, квітально» (Фурман, 2010: 21). Це дає змогу поєднати фахову підготовку майбут-

ніх стоматологів, психолого-педагогічні аспекти навчання студентів до роботи з пацієнтами дитячого віку, формування у них комунікативних вмінь і навичок організації ефективних взаємин з пацієнтами різних вікових категорій.

Висновки. У процесі оновлення професійної підготовки майбутніх дитячих стоматологів враховуються не лише сучасні досягнення стоматологічної науки і практики. Важливим складником у роботі фахівців дитячої стоматології є

налагодження ефективних взаємин з пацієнтами дитячого віку. Одним з найбільш вдалих методів підготовки студентів до оптимізації взаємодії на рівні «дитячий стоматолог – дитина-пацієнт» є використання в навчанні ситуативно-комунікативних моделей професійної взаємодії, що можуть бути зразком для наслідування, предметом аналізу й обговорення, підґрунтям для активної мислєдіяльності та виявлення креативності студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гутор Н. С., Бойків А. Б. Психологічні особливості та науково-дослідна компетентність у формуванні майбутніх лікарів-стоматологів. *Медична освіта*. 2015. № 3. С. 138–139.
2. Дівнич Т. Я. Новітні технології навчання у підготовці майбутніх лікарів-стоматологів. *Вісник проблем біології і медицини*. 2014. № 4(2). С. 39–42.
3. Дроненко В. В. Дослідження комунікативної компетентності майбутніх лікарів. *Медична освіта*. 2018. № 4. С. 41–47.
4. Дюдїна І. Л. Удосконалення сучасних методів викладання на кафедрі ортопедичної стоматології ХНМУ. *Експерим. та клініч. стоматологія*. 2019. № 1/2. С. 38–42.
5. Кульбашна Я. А. Концептуальні основи формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі стоматології. *Освітологічний дискурс*. 2014. Вип. 2(6). С. 86–96.
6. Ліфарєва Н. В. Психологія особистості: навч. посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 240 с.
7. Лодатко Є. О. Педагогічне моделювання: монографія. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2022. 206 с.
8. Мунтян О. В., Горай М. А., Мунтян В. Л., Шінкарук-Диковицька М. М., Тепла Т. О. Впровадження інтерактивних методів навчання у підготовці лікарів-стоматологів. *Вісник Вінницького національного медичного університету*, 2018. Вип. 22(4). С. 691–695.
9. Остафійчук М. О., Батїг В. М., Бамбуляк А. В., Лопушняк Л. Я. Застосування педагогічних технологій при підготовці майбутніх стоматологів. *Актуальні проблеми сучасної медицини*. 2021. № 22, 1 (77). С. 162–167.
10. Фурман А. В. Педагогіка як сфера мислєдіяльності: наукове видання. Тернопіль : ВЦ НДІ МЕВО, 2010. 24 с.
11. Melnychuk I. M. Peculiarities of creating interactive educational environment in vocational training of future medical specialists. *Медична освіта*. 2020. № 2. С. 87–91.

REFERENCES

1. Hutor N. S., Boikiv A. B. Psykholohichni osoblyvosti ta naukovo-doslidna kompetentnist u formuvanni maibutnix likariv-stomatolohiv [Psychological features and research competence in the formation of future dentists]. *Medical education*. 2015. No. 3. P. 138–139. [in Ukrainian].
2. Divnych T. Ya. Novitni tekhnolohii navchannia u pidhotovtsi maibutnix likariv-stomatolohiv [The latest learning technologies in the training of future dentists]. *Herald of problems of biology and medicine*. 2014. No. 4 (2). P. 39–42. [in Ukrainian].
3. Dronenko V. V. Doslidzhennia komunikativnoi kompetentnosti maibutnix likariv [Research of communicative competence of future doctors]. *Medical education*. 2018. No. 4. P. 41–47. [in Ukrainian].
4. Diudina I. L. Udoskonalennia suchasnykh metodiv vykladannia na kafedri ortopedychnoi stomatolohii KhNMU [Improvement of modern teaching methods at the Department of Orthopedic Stomatology of KhNMU]. *Experimental and the clinical dentistry*. 2019. No. 1/2. P. 38–42. [in Ukrainian].
5. Kulbashna Ya. A. Kontseptualni osnovy formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnix fakhivtsiv u haluzi stomatolohii [Conceptual bases of formation of professional competence of future specialists in the field of stomatology]. *Educational discourse*. 2014. Issue 2 (6). P. 86–96. [in Ukrainian].
6. Lifarieva N. V. Psykholohiia osobystosti [Personality psychology]: education manual. Kyiv: Center for educational literature, 2003. 240 p. [in Ukrainian].
7. Lodatko Ye. O. Pedahohichne modeliuвання [Pedagogical modeling]: monograph. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan, 2022. 206 p. [in Ukrainian].
8. Muntian O. V., Horai M. A., Muntian V. L., Shinkaruk-Dykovytska M. M., Tepla T. O. Vprovadzhennia interaktyvnykh metodiv navchannia u pidhotovtsi likariv-stomatolohiv [Implementation of interactive teaching methods in the training of dentists]. *Bulletin of the Vinnytsia National Medical University*. 2018. Issue 22 (4). P. 691–695. [in Ukrainian].
9. Ostafiichuk M. O., Batih V. M., Bambuliak A. V., Lopushniak L. Ya. Zastosuvannia pedahohichnykh tekhnolohii pry pidhotovtsi maibutnix stomatolohiv [Application of pedagogical technologies in the training of future dentists]. *Actual problems of modern medicine*. 2021. No. 22, 1 (77). P. 162–167. [in Ukrainian].
10. Furman A. V. Pedahohika yak sfera myslediialnosti [Pedagogy as a sphere of thinking]: scientific edition. Ternopil: Central Research Institute MEVO, 2010. 24 p. [in Ukrainian].
11. Melnychuk I. M. Peculiarities of creating interactive educational environment in vocational training of future medical specialists. *Medical education*. 2020. No. 2. P. 87–91.

UDC 811.111'37

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-50>

Liudmyla ZABRUDSKA,

orcid.org/0000-0001-5564-8638

*Senior Lecturer at the Department of Philology and Translation
Ukrainian State University of Chemical Technology
(Dnipro, Ukraine) l.zabrudskaia@mail.com*

Inna KOVALENKO,

orcid.org/0000-0003-2086-7464

*Senior Lecturer at the Department of Philology and Translation
Ukrainian State University of Chemical Technology
(Dnipro, Ukraine) innakou1962@gmail.com*

Alla MYKHAILOVA,

orcid.org/0000-0003-2086-7464

*Senior Lecturer at the Department of Philology and Translation
Ukrainian State University of Chemical Technology
(Dnipro, Ukraine) allamihajlova1953@gmail.com*

LEXICAL AND GRAMMATICAL FEATURES OF THE ENGLISH INTERNET ADVERTISING TRANSLATION

The article deals with the study of lexical and grammatical features of the English Internet advertising translation. The authors conduct a systematic study of advertising in the combination of lexical and grammatical features of English-language Internet advertising. The article describes the speech strategies of the advertising discourse, analyzes the coherence of the advertising text and establishes its linguistic synergistic characteristics. The article notes that the text of the advertisement must contain clear factual data and be presented in an accurate understanding of its content. The content and form of the advertising text are determined by the main goal – to arouse interest in the product. A well-thought-out advertising text of an Internet advertisement should attract the attention of the listener or reader and make him/her want to buy the advertised product.

The authors emphasize that a distinctive feature of successful advertising is a harmonious combination of the main advertising idea and the expression that best corresponds to this idea. As a result of the research of the advertising text, the following lexical-semantic features of its translation were revealed: advertising texts contain many extralinguistic elements, which are quite understandable when they are harmoniously combined. If this factor is not taken into account during translation, it will be impossible to translate advertising texts as efficiently as possible. Due to its specificity, the advertising text cannot be translated word-for-word, as in this case it may lose its meaning and impact. The article notes that when translating advertising texts into other languages, it is necessary to take into account the moral and psychological characteristics of the audience and consumers, the characteristics of the language and culture of the country to which the text is intended. It is emphasized that the choice of one or another method of translation depends on many factors. These are the nature of the text being translated, the consumer audience of the advertised product, and the peculiarities of the translator's psychology, his/her attachment to a certain literary tradition. It was found that one of the ways of creating new words is borrowing foreign lexemes. At the same time, the new word must be relevant for the advertiser both in terms of content and associations.

Key words: *communication, methods of translation, grammatical and lexical features, Internet advertising, lexical-semantic features.*

Людмила ЗАБРУДСЬКА,
 orcid.org/0000-0001-5564-8638
 старший викладач кафедри філології та перекладу
 Українського державного хіміко-технологічного університету
 (Дніпро, Україна) l.zabrudskaia@mail.com

Інна КОВАЛЕНКО,
 orcid.org/0000-0003-2086-7464
 старший викладач кафедри філології та перекладу
 Українського державного хіміко-технологічного університету
 (Дніпро, Україна) innakou1962@gmail.com

Алла МИХАЙЛОВА,
 orcid.org/0000-0003-2086-7464
 старший викладач кафедри філології та перекладу
 Українського державного хіміко-технологічного університету
 (Дніпро, Україна) allamihajlova1953@gmail.com

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОЇ ІНТЕРНЕТ-РЕКЛАМИ

Стаття присвячена дослідженню лексичних та граматичних особливостей перекладу англomовної інтернет-реклами. Проведено системне дослідження реклами в поєднанні лексико-граматичних особливостей англomовної інтернет-реклами. Описано мовленнєві стратегії рекламного дискурсу, проаналізовано когерентність тексту реклами та встановлено його лінгвосинергетичні характеристики. Зазначено, що текст оголошення повинен містити чіткі фактичні дані та бути викладеним у повному обсязі для точного розуміння його змісту. Зміст і форма рекламного тексту зумовлені основною метою – викликати інтерес до товару. Добре продуманий рекламний текст інтернет-реклами повинен привертати увагу слухача або читача і викликати у нього бажання купити рекламований товар.

Підкреслено, що відмінною рисою успішної реклами є гармонійне поєднання головної рекламної ідеї та виразу, який найкраще відповідає цій ідеї. У результаті дослідження рекламного тексту виявлено такі лексико-семантичні особливості його перекладу: рекламні тексти містять багато екстралінгвістичних елементів, які цілком зрозумілі при їх гармонійному поєднанні. Якщо при перекладі не врахувати цей фактор, то максимально ефективно перекласти рекламні тексти буде неможливо. Через свою специфіку рекламний текст ні в якому разі не можна перекладати дослівно, оскільки в цьому випадку він може втратити свій сенс і вплив. Зазначено, що при перекладі рекламних текстів інтернет-реклами на інші мови необхідно враховувати морально-психологічні особливості аудиторії та споживачів, особливості мови та культури країни, якій призначений текст. Підкреслено, що вибір того чи іншого способу чи способу перекладу залежить від багатьох факторів. Це і характер тексту, що перекладається, і споживча аудиторія рекламowanego продукту, і особливості психології перекладача, його прихильність до певної літературної традиції. З'ясовано, що одним із способів творення нових слів є запозичення іномовних лексем. При цьому нове слово має бути релевантним для рекламодавця як за змістом, так і за асоціаціями.

Ключові слова: комунікація, способи перекладу, граматичні та лексичні особливості, інтернет-реклама, лексико-семантичні особливості.

Problem statement. It is known that the conditions of the market economy caused the forced development of advertising as a social institution and the field of professional activity of thousands of people in every country. From a commercial offer, advertising turns into a sophisticated mechanism of influence on the consumer. Modern mass media have given impulse to the spread of international advertising. Today, the translation of advertising has become not only necessary, but also an everyday phenomenon of the life of the world community. At the same time, knowledge of the theoretical foundations of the process is not only a prerequisite, but also a guarantee

of translation quality. The relevance of the topic is due to the growing role of advertising messages for the modern linguistic and cultural community and the need for a systematic study of the linguistic characteristics of advertising using the cognitive-communicative paradigm. The importance of the study is determined by the need for further comprehensive analysis of the means of speech influence on the addressee in advertising.

Literature review. The basic theoretical concepts of translation include the adequacy of the translation and the pragmatic adaptation inevitably associated with it. An adequate translation is a translation car-

ried out at a level necessary and sufficient for conveying an unchanged plan of content while observing the norms of the language of translation (Avrasin, 2017: 42). Adequacy is based on the actual practice of translation, which often does not allow for the comprehensive transfer of the entire communicative and functional content of the text. It results from the fact that the decision made by the translator is often of a compromising nature, that translation requires sacrifice (Horodetska, 2014: 144). Adequacy is often a compromise, and the achievement of translational adequacy is associated with some loss of meaning in the content of the text. Theoretically optimal translation can be considered in which, together with the reproduction of the functional characteristics of the text, all the functions of the units included in it are transmitted (Denysenko, 2012: 50). The definition of functional characteristics refers to the properties of the statement (the function that serves to describe objects and the connection between them) and the expressive function (the function that expresses the speaker's attitude to the statement) (Aniskina, 2019: 75).

However, in practice such a translation is not always possible. The translator often has to look for special means to convey the semantic and stylistic components of the original text. In this case, pragmatic equivalence is achieved between the original text and the translation, which determines the communicative effect of advertising.

It is worth noting that if the target audience speaks a different language and also has other specific features of the socio-cultural environment, then pragmatic adaptation can be considered changes made by the translator to the translated text in order to achieve the necessary reaction from the target audience, in other words, it is necessary to correctly convey the main communicative function of the original text.

Translators of advertising texts face significant difficulties in conveying the pragmatic potential of the text. In particular, this is related to the translation in the advertising text of facts and events related to the culture of a certain people, various national customs and names of dishes, details of clothing, etc.

Like other mass media products – newspapers, magazines, TV programs, radio broadcasts, advertising is materialized in the form of a ready-made media text. Moreover, the concept of text in relation to the sphere of mass information is used not only to denote a textual verbal series, but also acquires the features of volume and multidimensionality, containing such important components for media production as a visual series in its graphic or television incarnations, as well as an audio series in the form of a product (Muzykant, 2018: 105). Therefore, the concept of

“advertising text” refers not only to a verbal series, but also includes a set of extralinguistic components: graphics, images, sounds, etc., the specific set of which depends on the advertising medium.

The concept of multidimensional media text is extremely important for the study of advertising texts, because it allows us to get a three-dimensional image of the described object, to better understand the peculiarities of the functioning of words and images in mass communication, as well as to reveal the mechanism of their collective influence on the mass audience. Any advertising text is perceived as advertising only in the unity of its verbal-graphic or audio-visual embodiment (Dubenko, 2015).

Along with multidimensionality, the essential features of an advertising text include multiple, excessive repetition and a collective way of consciousness, or corporatism. In this, the advertising text is similar to news texts, because these features are characteristic of news texts as well, which indicates some similarity in the nature of the functioning of news texts and advertising texts in mass communication. At the same time, of course, it is worth remembering that we are talking about only partial similarity (Ierohova, 2020).

Advertising texts are characterized by repetition of messages. Excessive repetition of one or another advertising text in many ways contributes to the creation of the image of “obtrusive” advertising (Denysenko, 2012: 70). Despite the general format features that allow advertising to be separated into a separate group of mass information texts, advertising texts are distinguished by an infinite variety.

The article aims is a study of lexical and grammatical peculiarities of the English internet advertising.

Discussion. The main goal of advertising communication is an advertising offer. The presence of an advertising offer distinguishes the text of the advertisement from the texts of another plan. The essence of an advertising offer is reduced to a verbal presentation of the subject of advertising to the recipient in the most favorable form for the source.

Currently, the Internet has become an integral part of people's lives. The Internet ceased to be only a medium for receiving information, entertainment and communication and turned into a powerful business platform. This is due to the constant growth of the number of Internet users, the time they spend on the Internet, the variety of services provided, etc. Therefore, each of the existing companies, regardless of their profile, should be present on the Internet and intensively increase the scale of online activities. And a significant number of new companies generally function only on the Internet. The activity of modern

companies strongly depends on the development of innovative computer technologies. Thus, their ability to adapt to changes in the market becomes a key task for running a successful business.

Submission of an offer is implemented as an intentional instruction of the sender to simultaneously inform and persuade the recipient to accept the advertising offer. Informing and persuading is carried out through the tactics of intensified influence, which requires the use of a number of techniques and appropriate means of language expression:

1. Rational argumentation – the language of the proposal, informative saturation of the narrative form:

The Corporate Word translates

– *Trade show materials – technical and promotional*

– *Processing and packaging equipment manuals*

– *Technical documentation*

– *Food marketing materials*

– *Business cards... The Corporate Word, Inc.*

2. Pseudo-rational argumentation – scientific jargon, euphemisms (replacing rough sentences with more delicate ones, while not the meaning, but only its form changes) to create the effect of “scientific”, “objective”, “rational” presentation:

a pre-owned vehicle re-allocation consultant (a used-car salesman).

3. Repetition – various types of repetition from representation of the advertising offer itself and key elements of the content, to repetition of the name of the subject of the advertisement. There are several formal types of repetition that differ from each other in the nature of stylistic expressiveness: simple repetition, anepiphora (framing), catch-up, syntactic tautology, parallelism.

1. *Coca-Cola is Coke, Coke is Coca-Cola.*

2. *My mom thought I was beautiful but you can't date your mom*

3. *Lion rule: When you move, move confidently.*

4. *When I wanted to start my own company, she was there.*

When I wanted to buy out my partners, she was there.

And when I finally wanted to retire, she was there. She's ALWAYS been there for me.

I want to make sure I'm ALWAYS there for her.

(Lincoln. Financial Group)

4. Associative engineering – the use of existing and creation of new forms with associative meaning by means of homophony, homofony, compounding, splicing and borrowing:

D'Lites (the name of the cafe),

Homefire (fireplace fuel),

Glastics (glass packaging),

Wrapid (packaging machines),

Naya (drinking water).

The result of fixing the associative meaning in the language is the transition of some proper names to the class of common names:

Thermos (thermos),

Hoover (vacuum cleaner),

Xerox (photocopy, photocopier),

Scotch (adhesive tape),

Kodak (camera).

5. Implication – guiding the recipient to certain conclusions by means of indirect pop-up:

Who are building a reputation, not resting on one.

He who builds a reputation does not stop at what he has achieved.

The implication *Somebody* is resting on a replication contains a reference to a competitor.

Misleading – assertion with the help of false, contradictory or excessively categorical judgments, in some cases by means of a metaphor:

Our adding machines will last a lifetime. Guaranteed for one year.

Наші калькулятори на все життя. Гарантія на один рік.

Suggestion is an instant, invisible projection of a concise advertising text on the screen during the film screening:

Coca-Cola. Eat Popcorn.

Similarly, concise advertising texts are used in various means of advertising.

The language of advertising occupies a huge place in the life of modern society. Advertising texts perform a very important communicative function, informing potential consumers about the appearance of new goods and services, their quality, advantages, etc. Modern advertising texts represent a set of language means and audiovisual images, which are adequately perceived by the consumer, provided they are harmoniously combined. It should be noted that the use of certain language means, certain vocabulary and structure depends on the focus on a certain target audience. It is important for linguists to see the linguistic features of an advertising text. Despite the fact that the media text has repeatedly been the subject of linguistic studies, this area still remains incompletely studied. New products that need to be advertised are constantly appearing on the market, and for this advertisers have to use various types of media text, including slogans.

Corporate (image) slogans express the meaning of the philosophy of the company, brand, product or service. They should not directly push the addressee to the counter, but create a positive image of the company. Image slogans are often used together with the

company logo. Product slogans are aimed at a rapid increase in sales, and therefore more often appeal to the product's unique selling proposition. Slogans of this type contain a unique selling proposition. Product slogans emphasize the advantages of a product or service, as well as their positive characteristics. Guided by these characteristics of the types of slogans, an analysis of the collected slogans of gadget manufacturers was carried out in order to identify which group of slogans each specific slogan belongs to. During the analysis, it was established that most of the examples we found are corporate.

Let's consider as an example the slogan of the Huawei company: *Green communication, Green Huawei, Green world. Зелене спілкування, Зелений Huawei, зелений світ*. The example of this slogan shows that it contains the main idea of the manufacturer. After studying the company's philosophy, it was found that the Huawei company takes active actions to protect the environment, like many other companies, and positions it in its slogan.

Apple's advertising slogan: *Think Different. Думай інакше*. Having studied the history of the development of the brand, it was found that this slogan was invented in order to regain popularity and former relations with customers, because after the dismissal of Steve Jobs, sales began to fall rapidly due to the fact that the new management could not quite understand the main consumer of Apple products.

During this period, the company lost not only money, but also many engineers and its status. After returning to the company of Steve Jobs, as an advisor, a month later, Apple launched an advertising campaign called Think Different. High hopes were placed on this advertising company, as the management needed to restore its image after a series of failures in recent years.

Most translators emphasize the linguistic features inherent in the advertising text: the compactness of the advertising text, its signal nature, informativeness, manipulability, the presence of parceling, a special semantic load on the brand and the slogan, defined as an advertising motto that expresses the very essence of a commercial offer. The last component is particularly significant today, since many companies, especially those specializing in outdoor advertising, use the slogan as the only way to textually implement an advertising message designed for a certain target audience. Advertising text always affects people, regardless of which social stratum they belong to, that is, the main function of advertising text is always communicative and persuasive. Due to the globalization of markets and the growing role of international tourism, the translation of advertising

texts is of great importance. Advertising text quite freely uses all possible language means: rhetoric, intertextuality, prosody, metaphor, pun, etc. Therefore, the translator must first of all find out whether the connotative links of the original text can be transferred to the translated language. If this is not possible, the task of the translator is to find for the new addressees such language means that would most accurately correspond to the advertising plans. When translating advertising texts, it is important to consider several factors: the cultural level of a certain group of people, age, nationality, gender, social origin, education, etc.; to establish whether the connotative links of the original text can be transferred to the appropriate cultural level of the translation language.

The verb denotes an action and has hidden dynamics, movement, and has a much greater motivational force than other parts of speech. Using the verb form as the main word increases the memorability of the slogan.

The noun occupies the most important place in the composition of the morphological resources of the advertising language: it concentrates the main content of the advertising message. Skillfully chosen nouns allow you to characterize various objects, materials and composition of devices.

The most interesting part of the language in advertising texts is the adjective, which combines two functions: evaluative and informative (specifies the objective meaning). Personal and possessive pronouns play an equally important role in advertising texts – they create the «effect of the presence» of the reader (consumer) in the described situation. In total, in the course of this study, we managed to derive 30 language models of advertising slogans for gadgets. The presence of such a large number of different models of the formation of advertising texts is explained by the fact that the language of advertising is very rich in its structure, and companies producing gadgets strive to be different from each other, advertising certain gadgets with the help of a slogan.

It is especially important to translate the rhetorical and stylistic means used in the original text and at the same time preserve the meaning of the original text. Therefore, the translation of advertising texts requires creative abilities to produce text that go beyond the understanding of the usual role of the translator. If the criterion of translation accuracy corresponds to the identification of information in different languages, this translation can be called «intact», that is, one that conveys information using the same linguistic means. Unlike a retelling, a translation should convey not only what the original contains, but also how the original is written. This statement is decisive for the

translation of advertising texts, as it indicates the possibility of changes in the semantic component, provided that they do not cause changes in the pragmatic component of the advertising discourse.

In order to achieve a pragmatic effect in advertising messages, means of expressiveness are used. The positive attitude of the recipient towards the advertised products is facilitated by certain associations, for example, associations between the meanings of tokens and the properties of the advertised product. Speech expressiveness is a characteristic of the text, designed to reflect the thoughts and ideas of the author with increased intensity. In this way, the emotional load of the statement is enhanced. Persuasive, interesting and effective advertising is created using various stylistic means and techniques. Among the common methods of preserving expressiveness, we highlight the method of transliteration, the method of transformation, changing and adding lexical elements, and using fixed expressions. During the translation of various means of expression, the translator needs to show his own creative potential, which consists in creating linguistic expression and giving expressiveness to the advertising message.

The pragmatic goal of the advertising text, imposing a positive evaluation of the product and convincing of the need to purchase it, is achieved through the use of expressive and evaluative vocabulary. Usually, it concerns adjectives, which is explained by the semantic properties of this part of the language. Adjectives give evaluative characteristics to the advertised object.

The language of advertising is characterized by a number of specific features that distinguish it from other subtexts (culture, literature, etc.). The main task of advertising is the opportunity to make an impression, to leave a vivid emotional mark on the text. The main thing in the perception of advertising text is the reaction to the image that remains in the recipient's memory. In order to create this image, it is important to use language tools as much as possible – idiomatic expressions, emotional and evaluative vocabulary, unusual combinations of words that attract attention and are easy to remember.

Analysis of the grammatical organization of advertising texts shows that advertising is characterized by the use of inversion and passive constructions:

*Detroit Edison is pleased to be ...;
If you are interested.*

At the same time, negative constructions are rarely used in advertising, because they create a negative impression about the product or service, and

this is exactly what the advertising text should avoid, creating a positive image of the advertised product or service: *Looks good.; Tastes good.; Do you good.; It is an ideal choice.*

The semantic-communicative task of the advertising text is a call to action, which leads to the frequent use of the verb compared to other parts of speech. A verb is the only part of speech that has an imperative form: Drink Cola, Buy popcorn. Verbs in the advertising text make up about 50%. In addition, advertising often uses the verb to let, which creates a kind of construction of an invitation to joint action: *Let's make things better* (the famous advertising slogan of the Philips company). It is quite important to use semantically correct verbs with the most precise meaning in advertising, since they will leave a vivid impression of what was said:

While mums and dads will enjoy the chance to unwind and soak up the sun.

In the given example, the use of the verbs to unwind, to soak up gives the impression of rest after hard work and relaxation under the sun's rays, and also symbolizes joy and positive emotions. The use of verbs in combination with the words always, already strengthens the positive dynamics of the advertised object.

Conclusions. Summing up, it should be noted that the translation of the text from English to Ukrainian requires considerable effort for maximum adaptation. Having applied translation transformations, the translator conveys the translated text in an attractive way, which means that such advertising will be able to encourage a potential buyer to purchase this product. The main stages of equivalent translation of advertising texts are the selection of characteristic features of the language of advertising, understanding their effect on the rational and emotional spheres of the recipient's consciousness, and then the elimination of linguistic and cultural-ethnic barriers between communicators. In this case, the specialist faces a difficult task – predicting the linguistic-ethnic reaction of an ordinary consumer of advertising to the text of the message in the translated language. This forecast is based on the translator's knowledge of the peculiarities of national psychology, differences in cultural and historical traditions, knowledge of realities, knowledge of the source and target languages.

The task of the translator is to use all the knowledge of the theoretical foundations of translation to convey the communicative function of the original text, since knowledge of the theoretical foundations of translation and extralinguistic reality is a necessary condition for the adequacy of the translation.

BIBLIOGRAPHY

1. Аврасін В. М Соціальні та психолінгвістичні характеристики мови реклами. Київ. 2017. 196 с.
2. Аниськіна Н. В. Моделі аналізу рекламного тексту: Навчальний посібник. Київ: Форум 2019. 304 с.
3. Городецька І. В. Рекламний заголовок та стилістичні засоби в ньому. *Нова Філологія*. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. С. 144–148
4. Денисенко О. Є. Реалізація перекладацьких трансформацій під час перекладу рекламних слоганів. 2012. № 11, 150 с.
5. Дубенко О. Ю. Порівняльна стилістика англійської та української мов. Вінниця: НОВА КНИГА, 2015. 224 с.
6. Єрогова А. Теорія і практика перекладу економічних текстів з англійської мови на українську. Київ. 2020. 192 с.
7. Музикант В. Л. Теорія і практика сучасної реклами. Київ. 2018. 397 с.

REFERENCES

1. Avrasin V. M. (2017) Sotsialni ta psykholinhvistychni kharakterystyky movy reklamy. [Social and psycholinguistic characteristics of advertising language]. Kyiv. 196 p. [in Ukrainian]
2. Aniskina N. V. (2019) Modeli analizu reklamnoho tekstu: Navchalnyi posibnyk. [Models of advertising text analysis] Kyiv: Forum. 304 p. [in Ukrainian]
3. Horodetska I. V. (2014) Reklamnyi zaholovok ta stylistychni zasoby v nomu. [Advertising title and stylistic means in it] Nova Filolohiia. [New philology] Zaporizhzhya: ZNU. P. 144–148. [in Ukrainian]
4. Denysenko O. Ye. (2012) Realizatsiia perekladatskykh transformatsii pid chas perekladu reklamnykh slohaniv. [Realization of translation transformations during the translation of advertising slogans] № 11, 150 p. [in Ukrainian]
5. Dubenko O. Yu. (2015) Porivnialna stylistyka anhliiskoi ta ukrainiskoi mov. [Comparative stylistics of the English and Ukrainian languages] Vinnytsya: NOVA KNYHA. 224 p. [in Ukrainian]
6. Ierohova A. (2020) Teoriia i praktyka perekladu ekonomichnykh tekstiv z anhliiskoi movy na ukrainsku. [Theory and practice of translation of economic texts from English to Ukrainian] Kyiv. 2020. 192 p. [in Ukrainian]
7. Muzykant V. L. (2018) Teoriia i praktyka suchasnoi reklamy. [Theory and practice of modern advertising] Kyiv. 397 p. [in Ukrainian]

UDC 378.147.34

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-51>**Kateryna ZAVIZION,**
*orcid.org/0000-0003-2618-636**Ph.D. in Pedagogy,
Associate Professor at the European and Oriental Languages and Translation Department
Alfred Nobel University
(Dnipro, Ukraine) zavizion.katherine@gmail.com*

PERSONAL COMPONENT FORMATION OF FUTURE INTERPRETER'S COMMUNICATIVE CULTURE OF IN THE PROCESS OF THEIR PROFESSIONAL TRAINING

This scientific article is devoted to the study of the process of formation of the personal component of the communicative culture of future interpreter's in the process of their professional training. Since possessing the above-mentioned qualities helps interpreters interact with clients and colleagues, understand the context and peculiarities of the communicative process, and also effectively resolve interpersonal conflicts that may arise during interpretation. The purpose of this scientific article is to study the process of formation of the personal component of the communicative culture of future interpreters in the process of their professional training. To implement the set tasks and achieve the specified goal, a complex of the following general scientific research methods was used: analysis of psychological-pedagogical, philological literature, comparison – to determine the key concepts of the work, to identify the features of the professional training of future interpreters. Our work presents the components of the personal component of the communicative culture of future interpreters. The above components, namely empathy, emotional intellect, tolerance and reflexivity, are analyzed and scientific approaches to their definition are summarized. A high level of personal component development of the future interpreters communicative culture contributes to the improvement of the quality of translation services and increases the competitiveness of university graduates in the world labor market.

Key words: *future interpreters, communicative culture, empathy, emotional intellect, tolerance, reflexivity.*

Катерина ЗАВІЗІОН,
*orcid.org/0000-0003-2618-6360**кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри європейських і східних мов та перекладу
Університету імені Альфреда Нобеля
(Дніпро, Україна) izavizion.katherine@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОГО КОМПОНЕНТА КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ У ПРОЦЕСІ ЇХ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Дана наукова стаття присвячена вивченню процесу формування особистісного компонента комунікативної культури майбутніх перекладачів в контексті їхньої фахової підготовки. Адже володіння вищезазначеними якостями допомагає перекладачам взаємодіяти з клієнтами і колегами, розуміти контекст та особливості комунікативного процесу, а також ефективно вирішувати міжособистісні конфлікти, які можуть виникнути під час перекладу. Мета цієї наукової статті полягає у дослідженні процесу формування особистісного компоненту комунікативної культури майбутніх перекладачів у процесі їх фахової підготовки. Для реалізації поставлених завдань та досягнення означеної мети використовувався комплекс таких загальнонаукових методів дослідження: аналіз психолого-педагогічної, філологічної літератури, порівняння – для визначення ключових понять роботи, виявлення особливостей фахової підготовки майбутніх перекладачів. У нашій роботі презентовано компоненти особистісного компонента комунікативної культури майбутніх перекладачів. Проаналізовано вищезазначені компоненти, а саме емпатійність, емоційний інтелект, толерантність і рефлексивність та узагальнено наукові підходи до їх визначення. Високий рівень сформованості особистісного компонента комунікативної культури майбутніх перекладачів сприяє підвищенню якості перекладацьких послуг та підвищує конкурентоспроможність випускників університетів на світовому ринку праці.

Ключові слова: *майбутні перекладачі, комунікативна культура, емпатійність, емоційний інтелект, толерантність, рефлексивність.*

Introduction. Today's world, which is characterized by rapid changes and globalization, requires highly qualified professionals who are able to perceive and effectively interact with multilingual and multicultural communities. Interpreters, as linguistic mediators, play an important role in ensuring communication and understanding between different languages and cultures. For their successful work, language skills and technical translation skills are not enough; no less important is the personal component of communicative culture. We consider empathy, tolerance, reflection and emotional intelligence to be the key elements of the personal component of the communicative culture of future interpreters.

Analysis of recent research and publications.

T. Kramarenko's approach to determining the personal component of communicative culture is interesting (Kramarenko, 2013). The author emphasizes that this aspect involves the future specialists' understanding of the leading principles of dialogue culture, awareness of its importance within the framework of professional activities, the desire of the applicants to develop in professional and personal spheres. The researcher singles out two main components of perception: sensual (sensation, perception, representation) and logical (concept, judgment).

P. Pliger characterizes the perceptiveness of the interpretation activity as the ability to identify oneself with the author of the source text, a deep awareness of the author's intention, which allows one to predict the course of the conversation and, if necessary, to apply a compensatory mechanism, based on the emotional and meaningful relationship of the elements of the plot and the perception of the author's thought (Plieger, 2006).

In the context of our research, we single out the following constituent elements of the personal component of the future interpreters' communicative culture: empathy, emotional intelligence, tolerance and reflexivity. The following is a detailed analysis of the approaches of domestic and foreign scientists to the definition of each element of the personal component of the interpreter's communicative culture.

The aim of the study. Taking into account the fact that the main goal of the interpreter is to achieve instant communication, we believe it necessary to consider the peculiarities of the functioning of psychological and psycholinguistic mechanisms of language mediation, which are presented as a personal criteria of the future interpreters' communicative culture.

Presenting main material. First of all, it is necessary to dwell on such a quality as empathy. To define the conceptual basis of the concept of empathy, it would be appropriate to turn to the historical

origins of this term. Empathy comes from the Roman "patho", has the meaning of a deep and strong emotional attitude and is close in meaning to suffering; the prefix "em" characterizes the introverted direction of the action (Ustymenko, 2017: 77). Scientists agree in defining empathy as the ability of an individual to understand the emotional state of a partner, emotional resonance, immersion in the inner world of the interlocutor. Yu. Ustymenko distinguishes three types of empathy, namely: emotional (presupposes the functioning of identification and identification mechanisms), cognitive (presupposes the activation of intellectual processes of comparison and analogy) and predicative (using intuition to predict the partner's emotions and actions) (Ustymenko, 2017: 77).

The above opinion confirms the ideas of Western sociologists, who also distinguish cognitive (presupposes awareness of the interlocutor's emotions) and emotional (characterizes psychological sympathy) empathy. It is believed that cognitive empathy can be developed by future translators by deepening their knowledge of history, culture and becoming aware of the peculiarities of the mentality of a certain country, while emotional empathy belongs to the category of natural, personal qualities of an individual (Pernau, Rajamani, 2016: 46–65).

In the interpreter's professional activity, we understand empathy not only as a person's ability to sympathize with others based on the principle of similarity of experience, but also to sympathize despite personal differences, based on the experience of another individual. Of course, emotional sympathy can negatively affect the quality of interpretation and become a stressful factor for a novice interpreter. Therefore, the specificity of the abovementioned profession requires a high level of stress resistance, control of one's own emotional state, i.e. mastering the skill of switching and self-regulation. An example of situations that require the above skills and abilities can be the typical working conditions of military and court interpreters (Louie, 2005: 566–578).

We support the scientific ideas mentioned above and emphasize the need for students of philology specialty to develop the ability to understand the tutor, finding verbal and non-verbal means of communication that are appropriate in a specific situation. An interpreter must "read" the communicators, predict their mood and subsequent actions, analyzing the lexical and stylistic aspects of speech, intonation, gestures, at the same time adequately reveal their own emotions and maintain a position of neutrality (Goleman, 2005).

We consider emotional intellect to be the second element of the personal component of an interpreter's

communicative culture. Studying the specifics of the phenomenon of interpreter's emotional intelligence, the work of N. Dyachuk is of particular interest, who defines this factor as emotional education, emotion management, empathy. We support the author in the idea of the need to develop the emotional intellect of future philologists as an important tool for interpreting the imagery of the text related to the author's communicative intentions. Future interpreters must master the skills of understanding and perceiving other people's emotions in order to adequately mediate the expressiveness of the source text (Dyachuk, 2014).

Researchers emphasize the functioning of two types of this phenomenon: intrapersonal – involves developed skills of self-knowledge and analysis of one's own feelings; and interpersonal – effective interaction with partners based on empathy of their emotional state.

Further we are presenting scientific achievements related to the third element of the personal component of the interpreter's communicative culture, namely tolerance. Rapid changes that have taken place in recent years in the economy, politics, mass media and culture have contributed to the intensification of international communication. Therefore, the problem of tolerance of relations between representatives of different peoples has acquired special importance, where the role of interpreters is becoming more and more significant. A modern interpreter acts as an intercultural mediator and ensures the establishment of friendly relations and mutual understanding between representatives of different ethno-socio-cultural communities. Taking into account the fact that the work of an interpreter includes linguistic, communicative and mediating activities, the formation of intercultural tolerance is considered one of the leading tasks of the professional training of future philologists at higher education institutions.

M. Priyma offers a definition of ethnic tolerance of a linguist- interpreter and emphasizes that this type of tolerance is an integral part of the individuality of a future specialist. A high level of ethnic tolerance involves seeing the "picture of the world" through the eyes of representatives of different cultures; a mental state that will prevent the emergence of professional inter-ethnic conflicts; in the event of similar situations, the ability to act tolerantly, responsibly, guided by the interpreter's professional code (Priyma, 2005).

This idea is supported by S. Amelina, in whose works it is stated that the tolerance of linguists is a professional and personal trait and is characterized by "positive interaction of the individual with representatives of other nationalities, the presence of specific value orientations and a set of professional knowl-

edge and skills aimed at achieving interaction in the process of professional translation » (Amelina, 2008).

Taking into account the rapid globalization processes, academic and professional mobility, transformation of social guidelines, interpreter's tolerance in the process of professional services providing is becoming more and more important. Modern educational and methodological programs of domestic higher education institutions should take into account the requirements of the global labor market and form in future specialists the psychological attitudes of accepting the individual characteristics of communicators, respect for the culture, customs, traditions of different countries, seeing the "picture of the world" through the eyes of the interlocutor, refraining from any condemnation, subjective criticism of the national identity of other peoples.

Taking into account the need to possess a high level of empathy, the skills of choosing adequate communicative behavior, knowledge of the techniques of managing one's own emotions in the professional activity of an interpreter, it will be appropriate to analyze the third element of the personal component of communicative culture – reflection.

O. Havrilyuk defines reflection as a means of optimizing interpreter activity. According to O. Havrilyuk, "reflection is a way of overcoming understanding, besides, it has a naturalistic-psychic character, and is the activity of someone who creates consciousness. Interpreter's reflection is the ability to create something new in concepts, mental paradigms, schemes and models, and not just to reflect what already exists" (Havrilyuk, 2007: 44). Thus, the process of interpretation is inextricably linked with the creation of a new product, because it is the awareness of a creative personality.

Yu. Shabanova agrees with the statements mentioned above and cites the term "hermeneutic circle" as a key aspect of reflection that determines the quality of interpretation. The "hermeneutic circle" presupposes a specific mental activity in which the whole is understood on the basis of individual elements, and the individual elements can be understood only from the perspective of the whole. Thus, the content of the text becomes clear to the interpreter only based on the awareness of individual words, phrases and semantic units, and adequate perception and understanding of individual quantum of information is possible only based on the complete text. Such a movement from the whole to individual elements and vice versa (the process of understanding the meaning) implies that at each stage interpreter becomes aware of a certain level of content, integrates it with the already existing conceptual apparatus and eliminates discrepancies between the understanding of the whole text and its

individual elements, forming a holistic image of the informational text (Shabanova, 2014).

The analysis of modern studies devoted to the phenomenon of interpretation reflection gives us grounds to assert that a high level of formed reflection is a necessary element in the formation of the professional personality of both an oral and a written translator. As part of the professional training at the university, future philologists must learn to analyze and provide an adequate assessment of their own communicative activity, self-assess and predict the impact of their own behavior strategy on the interlocutor, see the picture of the world through the eyes of the subject of interaction. With the help of reflection, future specialists will be able to improve the quality of professional services and increase their own competitiveness in the modern labor market.

Conclusions. As a result of the study of the formation of the personal component of the

future interpreter's communicative culture in the process of their professional training, several important conclusions can be drawn. The personal component, including empathy, tolerance, reflection and emotional intellect, is an integral part of the professional development of future interpreters. It determines their ability to communicate openly and effectively, understand clients and contexts, and resolve conflicts. The formation of the personal component of the communicative culture of future translators is a step towards creating a new generation of professionals who are able not only to effectively perform their functions, but also to create a favorable communicative atmosphere and promote understanding and cooperation between different cultures. Such an approach will help raise the level of professionalism and ethics in the field of interpretation and contribute to the further development of this important profession.

BIBLIOGRAPHY

1. Амеліна С. М. Теоретико–методичні основи формування культури професійного спілкування у студентів аграрних вищих навчальних закладів. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. 2008.
2. Гаврилюк О. О. Формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами позааудиторної роботи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 Кіровоград. 2007. 20 с.
3. Дячук Н. В. Творчий потенціал майбутнього перекладача художніх текстів у його професійній діяльності. В: Язык, речь, личность в зеркале психолінгвистики: монографія. Луцк: Вэжа-Друк. 2014.
4. Крамаренко Т. В. Формування культури професійного діалогу майбутніх фахівців з товарознавства та комерційної діяльності засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Дніпропетровськ: ДУАН. 2013.
5. Прийма М. С. Формування технологічної культури майбутніх учителів інформатики у процесі професійно-педагогічної підготовки: монографія. Мелітополь. 2005.
6. Рембач О. О. Формування культури ділового спілкування майбутніх міжнародників-аналітиків у вищих навчальних закладах: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Кіровоград: Кіровоградський державний педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка. 2005.
7. Устименко Ю. С. Підготовка майбутніх стоматологів до професійної взаємодії засобами інтерактивних методів навчання: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Дніпро. 2017.
8. Шабанова Ю. О. Системний підхід у вищій школі: підруч. для студ. магістр. за спец. «Педагогіка вищої школи». Дніпропетровськ: НГУ. 2014.
9. Goleman D. Emotional Intelligence. New York: Banta book. 2005.
10. Louie B. Development of Empathetic Responses with Multicultural Literature. *Journal of Adolescent and Adult Literacy*. 48(7). 2005. P. 566–578.
11. Perna M., Rajamani I. Emotional translations: Conceptual history beyond language. *History and Theory*. 55. 2016. P. 46–65
12. Plieger P. Struktur und Erwerb des bilingualen Lexikons. *Konzepte für die medienge-stützte Wortschatzarbeit*. Berlin: LIT Verlag. 2006.

REFERENCES

1. Amelina S. M. (2008) Teoretyko–metodychni osnovy formuvannya kultury profesiinoho spilkuvannya u studentiv ahramykh vyshchikh navchalnykh zakladiv. [Theoretical and methodological foundations of the formation of a culture of professional communication among students of agricultural higher educational institutions]. Kharkiv: KhNPU named after H.S. Skovorody. [in Ukrainian].
2. Gavrylyuk O. O. (2007) Formuvannya komunikatyvnoi kultury maibutnykh uchyteliv zasobamy pozaaudytornoi roboty. [Formation of the communicative culture of future teachers by means of extracurricular work]: author's review. thesis ... candidate ped. Sciences: 13.00.04 Kirovohrad. [in Ukrainian].
3. Dyachuk N. V. (2014) Tvorchyi potentsial maibutnoho perekladacha khudozhnykh tekstiv u yoho profesiinii diialnosti. [The creative potential of the future translator of artistic texts in his professional activity.] In: *Language, speech, personality in the mirror of psycholinguistics: monograph*. Lutsk: Veja-Druk. [in Ukrainian].
4. Kramarenko T. V. (2013) Formuvannya kultury profesiinoho dialohu maibutnykh fakhivtsiv z tovaroznavstva ta komertsiinoyi diialnosti zasobamy informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii. [Formation of the culture of professional dialogue of

future specialists in commodity science and commercial activity by means of information and communication technologies]. Dnipropetrovsk: DUAN. [in Ukrainian].

5. Priyma M.S. (2005) Formuvannia tekhnolohichnoi kultury maibutnikh uchyteliv informatyky u protsesi profesiino-pedahohichnoi pidhotovky. [Formation of technological culture of future computer science teachers in the process of professional and pedagogical training]; monograph. Melitopol. [in Ukrainian].

6. Rembach O. O. (2005) Formuvannia kultury dilovoho spilkuvannia maibutnikh mizhnarodnykiv-analitykiv u vyshchikh navchalnykh zakladakh. [Formation of the culture of business communication of future international analysts in higher educational institutions]; author's abstract. thesis ... candidate ped. Sciences: 13.00.04. Kirovohrad: Kirovohrad State Pedagogical University named after Volodymyr Vinnichenko.. [in Ukrainian].

7. Ustymenko Yu. S. (2017) Pidhotovka maibutnikh stomatolohiv do profesiinoi vzaiemodii zasobamy interaktyvnykh metodiv navchannia. [Preparation of future dentists for professional interaction by means of interactive teaching methods]; dissertation. ... candidate of pedagogy Sciences: 13.00.04. Dnipro. [in Ukrainian].

8. Shabanova Yu. O. (2014) Systemnyi pidkhid u vyshchii shkoli. [System approach in higher education]: *tutorial. for master's studies for special "Pedagogy of high school"*. Dnipropetrovsk: NSU. [in Ukrainian].

9. Goleman D. (2005) Emotional Intelligence. New York: Banta book.

10. Louie B. (2005) Development of Empathetic Responses with Multicultural Literature. *Journal of Adolescent and Adult Literacy*. 48(7). P. 566–578.

11. Pernau M., Rajamani I. (2016) Emotional translations: Conceptual history beyond language. *History and Theory*. 55. P. 46–65.

12. Plieger P. (2006) Struktur und Erwerb des bilingualen Lexikons. *Konzepte für die medienge-stützte Wortschatzarbeit*. Berlin: LIT Verlag.

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-52>

Оксана КАРАБІН,
orcid.org/0000-0001-8759-948X
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри інформатики та методики її навчання
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
(Тернопіль, Україна) karabin@tnpu.edu.ua

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто проблеми підготовки майбутніх учителів інформатики до професійної діяльності у системі неперервної. З'ясовано, що система підготовки майбутніх педагогічних фахівців спрямовується на підготовку компетентного фахівця й кваліфікованого педагога, конкурентноздатного на ринку праці, що відповідає особливостям майбутньої діяльності на сучасному етапі розвитку освіти. Встановлено, що інструментальним вектором системи підготовки майбутніх учителів інформатики до професійної діяльності є відкритість та демократичність моделі підготовки сучасного фахівця, підвищення якості освітньої екосистеми на інноваційній основі. Виявлено, що підготовка майбутніх учителів інформатики у системі неперервної освіти має характеризуватися цілісністю соціокультурної й загальноосвітньої професійної підготовки індивідумів для набуття передового фахового досвіду, вибудовуванням індивідуальної фахової освітньої траєкторії розвитку та становлення із уможливленням самореалізації та самовдосконалення, здобуттям кваліфікованого рівня й оволодінням професійно-значущими та цифровими компетентностями на різних етапах ціложиттєвого навчання. При цьому охарактеризовано структурні складові системи підготовки майбутніх учителів інформатики до професійної діяльності у системі неперервної освіти, як різновиду педагогічної системи. Виокремлено властивості системи підготовки майбутніх учителів інформатики до професійної діяльності у системі неперервної освіти, виявлено провідні ознаки та зазначено її функції. Зазначено, що система підготовки майбутніх учителів інформатики до професійної діяльності у системі неперервної освіти характеризується цілісністю за умови взаємозумовленості усіх структурних елементів, виокремлених властивостей, виявлених ознак, зазначених функцій зорієнтованих на підготовку індивідумів.

Ключові слова: педагогічна освіта, система неперервної освіти, освітній процес, професійна підготовка, майбутні учителі інформатики, професійна діяльність.

Oksana KARABIN,
orcid.org/0000-0001-8759-948X
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Computer Science and Methods of its Teaching
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine) karabin@tnpu.edu.ua

PREPARATION OF FUTURE IT TEACHERS FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES IN THE SYSTEM OF CONTINUING EDUCATION

The article examines the problems of training future computer science teachers for professional activity in the continuous system. It was found that the system of training future pedagogical specialists is aimed at training a competent specialist and a qualified teacher, competitive on the labor market, which will correspond to the features of future activities at the current stage of education development. It has been established that the instrumental vector of the system of training future computer science teachers for professional activity is the openness and democracy of the model of training a modern specialist, improving the quality of the educational ecosystem on an innovative basis. It was revealed that the training of future informatics teachers in the system of continuing education should be characterized by the integrity of socio-cultural and general educational professional training of individuals for the acquisition of advanced professional experience, the construction of an individual professional educational trajectory of development and formation with the possibility of self-realization and self-improvement, obtaining a qualified level and mastering professionally significant and digital competencies at various stages of lifelong learning. At the same time, the structural components of the system of training future informatics teachers for professional activity in the system of continuous education, as a type of pedagogical system, are characterized. The properties of the system of training future teachers of informatics for professional activities in the system of continuous education are singled out, the leading features are identified and its functions are indicated. It is noted that the system of training future computer science teachers for professional activities in the system of continuous

education is characterized by integrity, provided that all structural elements, isolated properties, identified features, and specified functions are oriented to the training of individuals.

Key words: pedagogical education, system of continuous education, educational process, professional training, future computer science teachers, professional activity.

Постановка проблеми. Нинішні перспективи розвитку української освіти зумовлені потребами суспільства, трансформаційними впливами європейської інтеграції, пріоритетами модернізації національної освіти з урахуванням концептуальних ідей і передового педагогічного досвіду. Невід’ємними аспектами для нинішнього етапу модернізації національної освіти є питання підготовки майбутніх учителів інформатики до професійної діяльності у системі неперервної освіти. Поряд з цим зазначимо, що реалізація підготовки майбутніх учителів у системі неперервної освіти окреслена у Законі України «Про освіту», Законі «Про вищу освіту», в указі Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», Національній доктрині розвитку освіти, Державній національній програмі «Освіта» (України XXI століття), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Із метою забезпечення національних інтересів України в Указі Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» зазначено про «забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх» (Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»). У Галузевій Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти зазначено про важливість «...забезпечувати неперервну освіту громадян, здійснюючи практичну реалізацію освітньої політики як пріоритетної функції держави» (Галузева концепція розвитку неперервної педагогічної освіти), також у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року прописано, що важливими напрямками державної політики у сфері освіти повинні бути: «модернізація структури, змісту та організації освіти на засадах компетентнісного підходу; забезпечення доступності та безперервності освіти протягом усього життя; розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті, підвищення якості освіти на інноваційній основі» тощо (Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», 2013).

Аналіз досліджень. Загальнотеоретичні та методологічні аспекти дослідження підготовки майбутніх учителів інформатики до професійної діяльності у системі неперервної освіти були

об’єктом уваги значної кількості вітчизняних науковців. Концептуальні основи підготовки майбутніх учителів інформатики до професійної діяльності були об’єктом уваги В. Бикова, А. Верлань, М. Жалдака, О. Кузьмінської, Н. Морзе, Ю. Рамського, С. Семерікова, Я. Сікори, О. Співаковського, О. Спіріна, Ю. Триса, М. Фіцули та ін.; методологічні засади підготовки майбутніх учителів інформатики висвітлено в наукових працях Ю. Батишкіна, В. Бикова, Л. Брескіна, В. Вембер, І. Войтович, С. Гончаренка, М. Жалдака, А. Кравченя, Г. Монастирної, Н. Павлова, Ю. Рамського, М. Рафальської, З. Сейдаметової, О. Спіріна, Т. Тихонової, В. Шовкуна та ін.; питання неперервної професійної освіти педагогів досліджували – В. Андрущенко, Є. Барбін, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ничкало, С. Овчаров, Л. Сігаєва, С. Сисоєва та ін.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні процесу підготовки та системи підготовки майбутніх учителів інформатики системи до професійної діяльності у системі неперервної освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан підготовки майбутніх учителів інформатики до професійної діяльності в умовах поєднання національних надбань та європейських традицій, динамічних змін технологій, спрямовується на підготовку компетентного фахівця й кваліфікованого педагога, конкурентноздатного на ринку праці, що відповідатиме особливостям майбутньої діяльності на сучасному етапі розвитку освіти. Поряд з цим зазначимо, що підготовка майбутніх учителів інформатики у системі неперервної освіти має характеризуватися:

- цілісністю соціокультурної й загальноосвітньої професійної підготовки індивідуумів для набуття передового фахового досвіду;
- вибудовуванням індивідуальної фахової освітньої траєкторії розвитку та становлення із уможливленням самореалізації та самовдосконалення;
- здобуттям кваліфікованого рівня й оволодінням професійно-значущими та цифровими компетентностями на різних етапах ціложиттєвого навчання.

Кожному з кваліфікаційних рівнів у відповідності до освітньо-професійних й наукових програм із належним системним й структурованим описом компетентностей різних рівнів, як зазна-

чає Н. Ничкало (Ничкало, 2001), притаманні свої соціальні, економічні, науково-технічні проблеми. Їхнє вирішення потребує конструктивного обґрунтування концепції підготовки майбутніх учителів інформатики у системі неперервної освіти, нових підходів, що враховують «модернізацію структури, змісту та організації освіти на засадах компетентнісного підходу; забезпечення доступності та безперервності освіти протягом усього життя; розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті, підвищення якості освіти на інноваційній основі» тощо (Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», 2013).

У дослідженнях Н. Морзе, система підготовки майбутніх учителів інформатики до професійної діяльності має урахувати взаємозв'язану сукупність напрямів на різноманітних рівнях структури освітньої системи (Морзе, 1998). Система підготовки майбутніх педагогічних фахівців, у баченні В. Грубінко, потребує збагачення та трансформації її змісту через новаторство в навчально-виховній та науково-методичній роботі з урахуванням адаптованості до вітчизняного і міжнародного ринків праці, індивідуалізації особистісної орієнтованості освітнього процесу (Грубінко, 2004). У баченні О. Спіріна, система педагогічної освіти зорієнтована на підготовку, виховання, розвиток фахівців адаптованих до ринку праці, зумовлених актуальними та перспективними соціальними потребами, здатних до саморозвитку та самовдосконалення, неперервно навчатися, критично мислити, забезпечити новаторство в власній професійній діяльності (Спірін, 2005).

На основі проведеного узагальнення напрацювань С. Гончаренка, М. Жалдака, І. Зязюна, В. Кременя, О. Кузьмінської, З. Курлянд, Н. Морзе, З. Сейдаметової, С. Сисоевої, О. Спіріна, Н. Ничкало, Л. Романишиної, М. Фіцули, В. Ягупова вважаємо, що система підготовки майбутніх учителів інформатики до професійної діяльності у системі неперервної освіти, як різновид педагогічної системи, з урахуванням філософських й психолого-педагогічних наукових концепцій характеризується метою (системоутворюючим фактором), цілями, завданнями, етапами, принципами (загальнонаукові, спеціфічні), підходами, теоретико-методологічними засадами (технології, форми, методи, прийоми, засоби), організаційно-педагогічними умовами, компонентами, критеріями, рівнями готовності та взаємозумовленими змістом, організацією освітнього процесу, структурними елементами (концептуальні засади професійної підготовки пов'язані між собою цілісністю, наступністю, інтеграцією,

ступеневістю та неперервністю) на основі затверджених єдиних освітніх стандартів (ціннісно-сміслових, нормативних, технологічних, процесуально-результативних функцій педагогічної діяльності, причинно-наслідкових та опосередкованих зв'язків і відносин між певними структурними елементами) на досягнення поставлених цілей розвитку людини та формування професійної основи кваліфікованих кадрів на основі єдиної освітньої екосистеми.

Інструментальним вектором системи підготовки майбутніх учителів інформатики до професійної діяльності є відкритість та демократичність моделі підготовки сучасного фахівця, підвищення якості освітньої екосистеми на інноваційній основі. Зміст такої підготовки потребує адаптації освіти до сучасних тенденцій науки та технологій, удосконалення інтегрованих навчальних планів та освітніх програм, посилення потенціалу наступності між ступенями освіти (загальною середньою освітою, професійно (професійно-технічною) освітою, фаховою передвищою освітою, вищою освітою та додатковою особистісно орієнтованою освітою і навчанням) та відповідними освітніми чи науковими програмами різних рівнів: початковий рівень (короткий цикл); перший рівень (бакалаврський); другий рівень (магістерський); третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень; науковий рівень.

На основі аналізу праць А. Євтодюка (Євтодюк, 2002), І. Дудника (Дудник, 2009), В. Докучаєвої (Докучаєва, 2005; 2007; 2016), А. Лігоцького (Лігоцький, 1997) нами виокремлено властивості системи підготовки майбутніх учителів інформатики до професійної діяльності у системі неперервної освіти: цілеспрямованість, структурованість, системність, відкритість, інтегративність, функціональність, інформаційність, синергетичність, аксіологічність, науковість, наступність, неперервність, адаптаційність, результативність. Ураховуючи напрацювання Є. Барбіна (Барбіна, 1998), Н. Морзе (Морзе, 2003), О. Спіріна (Спірін, 2013), Ю. Поповського (Поповський, 2004) виявлено провідні ознаки такої системи, а саме: концептуальність, цілісність, гуманістичність, гармонійність, інноваційність, інтеграційність, динамічність, ефективність.

Аналізуючи систему підготовки майбутніх учителів інформатики до професійної діяльності у системі неперервної освіти, необхідно, на основі властивостей і ознак системи, також, зазначити її функції:

– гностична (систематизація знань і умінь, компетенцій та компетентностей, формування світоглядності та загальнокультурного рівня, ово-

лодіння науковими методами дослідження педагогічних явищ);

– освітня (систематизація освітнього матеріалу, формування знань, умінь та навичок із метою забезпечення здатності виконання завдань та обов'язків відповідного рівня професійної діяльності, удосконалення освітнього рівня та загально-культурних цінностей);

– методологічна (набуття системи методичних знань й навичок, оволодіння сучасними методами навчання, оволодіння методологією професійно-педагогічної діяльності, набуття педагогічної майстерності);

– виховна (формування наукового світогляду, оволодіння педагогічною культурою й культуротворчою діяльністю вчителя, удосконалення загальнолюдських та професійних якостей педагога, примноження гуманістичних цінностей, утвердження моральних й естетичних уявлень);

– розвивальна (всебічний і гармонійний розвиток особистості, поглиблення пізнавальної активності, поглиблення розвитку психічних процесів індивідуумів (інтересів, мотивів, мислення, уваги, пам'яті, здібностей тощо), формування професійних знань й спеціальних умінь, набуття системи професійних компетенцій, удосконалення мовленнєвої культури);

– проєктувально-конструктивна (проєктування навчально-виховного процесу, вибудовування освітнього процесу відповідно до мети, цілей, завдань, концептуальних засад професійної підготовки із імплентацією педагогічних технологій на досягнення результатів навчання);

– адаптивна (цілеспрямоване набуття професійного та педагогічного досвіду, оволодіння практичними компетентностями, упровадження в практику фахових надбань, досягнення професійно-педагогічної підготовленості до майбутньої професійної діяльності);

– рефлексивна (зумовлення аналізу освітньої діяльності, усвідомлення особистісних здібностей та можливостей, осмислення причинно-наслідкових зв'язків, самопізнання особистісних

умінь і практичних навичок підготовленості до професійної діяльності).

Вважаємо, що професійна підготовка майбутніх учителів інформатики із врахуванням глобалізації та національної свідомості суспільства, наукового прогресу, інформатизації та діджиталізації освіти, трансформації змісту освіти, імплементації хмарного цифрового простору, посилення методологічних підходів й рівнів методологування, оновлення форм організації навчально-виховного процесу, зміцнення культурних та гуманістичних пріоритетів спрямовується на задоволення освітньо-професійних потреб громадян.

Підготовка майбутніх учителів інформатики до професійної діяльності у системі неперервної освіти має бути багатогранно і всеохоплююче зорієнтованою на збагачення та трансформацію світоглядного змісту навчально-пізнавального процесу, удосконалення методологічного підґрунтя, збагачення психолого-педагогічної та змістовної єдності організації освітнього процесу, розширення форм організації навчально-виховного процесу, оновлення потенціалу наукоємних та цифрових технологій, створення умов для професійного навчання, набуття цілісної системи теоретичних знань, компетентнісних практичних умінь і навичок, необхідних для повноцінної професійної діяльності, постійного розвитку особистості та творчої самореалізації, примноження компетентностей, набуття професійної мобільності та належного рівня освіченості до виконання прикладних професійних завдань і їх вмілого застосування упродовж ціложиттєвого навчання.

Висновки. Система підготовки майбутніх учителів інформатики до професійної діяльності у системі неперервної освіти характеризується цілісністю за умови взаємозумовленості усіх структурних елементів, виокремлених властивостей, виявлених ознак, зазначених функцій, зорієнтованих на підготовку індивідуумів із відповідними компетентностями, фаховими надбаннями, професіоналізмом й відповідним рівнем підготовленості до майбутньої професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барбіна Є. С. Формування педагогічної майстерності в системі безперервної педагогічної освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 ; Іт-т пед. і псих. проф. освіти АПН України. Київ, 1998. 37 с.
2. Галузева концепція розвитку неперервної педагогічної освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1176729-13#Text> (дата звернення: 10.11.2023).
3. Грубінко В. В. Формування інноваційного освітнього середовища у ВНЗ в контексті вимог Болонського процесу. *Освіта як фактор забезпечення стабільності сучасного суспільства*: матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. (Тернопіль, 26 березень 2004 р.). Тернопіль : вид-во ТДПУ, 2004. С. 6–17.
4. Докучаєва В. В. Проєктування інноваційних систем у сучасному освітньому просторі : монографія. Луганськ : Альма-матер, 2005. 304 с.

5. Докучаєва В. В. Теоретико-методологічні засади проектування інноваційних педагогічних систем : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01 ; Луганськ, 2007. 481 с.
6. Дудник І. М. Вступ до загальної теорії систем. Київ : Кондор, 2009. 205 с.
7. Євтодок А. В. Синергетичні засади моделювання освітніх систем : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 ; Київ, 2002. 20 с.
8. Лігоцький А. О. Теоретичні основи проектування сучасних освітніх систем : монографія. Київ : Техніка, 1997. 210 с.
9. Морзе Н. В. Основні напрямки вдосконалення методичної підготовки вчителів інформатики в педагогічних вузах. *Комп'ютерноорієнтовані системи навчання*. Київ, 1998. С. 215–224.
10. Морзе Н. В. Система методичної підготовки майбутніх вчителів інформатики в педагогічних університетах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2003. 605 с.
11. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2001. Вип. 1. С. 9–22.
12. Поповський Ю. Б. Технологія інтелектуальних систем у психологопедагогічних дослідженнях. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. праць. Вінниця : ДОВ Вінниця, 2004. Вип. 5. С. 303–310.
13. Спірін О. М. Методична система базової підготовки вчителя інформатики за кредитно-модульною технологією : монографія. Нац. акад. пед. наук України, Ін-т інформ. технологій і засобів навч. Житомир : вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 181 с.
14. Спірін О. М. Характерні вимоги до цілей та змісту кредитної освітньої технології. URL: <http://studentam.net.ua/content/view/7624/97> (дата звернення: 10.12.23).
15. Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» : від 25.06.2013, № 344/2013. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення: 05.11.2023).
16. Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 10.11.2023).
17. Hjelle L., Ziegler D. *Personality Theories: Basic Assumptions, Research and Applications*. 1992. 624 p.

REFERENCES

1. Barbina Ye. S. (1998). Formuvannya pedahohichnoi maisternosti v systemi bezperervnoi pedahohichnoi osvity [Formation of pedagogical mastery in the system of continuous pedagogical education]. *Thesis abstract. Instytut informatsiinykh tekhnolohii i zasobiv navchannia NAPN Ukrainy*. Kyiv, 37 p. [in Ukrainian].
2. Haluzeva kontseptsiiia rozvytku neperervnoi pedahohichnoi osvity [Branch concept of development of continuous pedagogical education]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1176729-13#Text> (Accessed 20 Nov. 2022). [in Ukrainian].
3. Hrubinko V. V. (2004). Formuvannya innovatsiinoho osvitnoho seredovyscha u VNZ v konteksti vymoh Bolonskoho protsesu [Формування інноваційного освітнього середовища у ВНЗ в контексті вимог Болонського процесу]. *Osvita yak faktor zabezpechennia stabilnosti suchasnoho suspilstva*. Ternopil, pp. 6–17. [in Ukrainian].
4. Dokuchaieva V. V. (2005). *Proektuvannya innovatsiinykh system u suchasnomu osvitnomu prostori* [Designing innovative systems in the modern educational space]. Luhansk, 304 p. [in Ukrainian].
5. Dokuchaieva V. V. (2007). *Teoretyko-metodolohichni zasady proektuvannya innovatsiinykh pedahohichnykh system* [Theoretical and methodological principles of designing innovative pedagogical systems]. Doctor's thesis. Luhansk, 481 p. [in Ukrainian].
6. Dudnyk I. M. (2009). *Vstup do zahalnoi teorii system* [Introduction to the general theory of systems]. Kyiv, 205 p. [in Ukrainian].
7. Yevtodiuk A. V. (2002). *Synerhetychni zasady modeliuvannya osvitnikh system* [Synergistic principles of modeling educational systems]. *Thesis abstract*. Kyiv, 20 p. [in Ukrainian].
8. Lihotskyi A. O. (1997). *Teoretychni osnovy proektuvannya suchasnykh osvitnikh system : monohrafiia* [Theoretical foundations of designing modern educational systems]. Kyiv, 210 p. [in Ukrainian].
9. Morze N. V. (1998). *Osnovni napriamky vdoskonalennia metodychnoi pidhotovky vchyteliv informatyky v pedahohichnykh vuzakh* [The main areas of improvement of methodical training of informatics teachers in pedagogical universities]. *Kompiuternoorientovani systemy navchannia*. Kyiv, pp. 215–224. [in Ukrainian].
10. Morze N. V. (2003). *Systema metodychnoi pidhotovky maibutnykh vchyteliv informatyky v pedahohichnykh universytetakh* [System of methodical training of future informatics teachers in pedagogical universities]. *Doctor's thesis. Natsionalnyi pedahohichnyi un-t im. M. P. Drahomanova*. Kyiv, 605 p. [in Ukrainian].
11. Nychkalo N. H. (2001). *Neperervna profesiina osvita yak filosofska ta pedahohichna katehoriia* [Continuing professional education as a philosophical and pedagogical category]. *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka*, 1, pp. 9–22. [in Ukrainian].
12. Popovskiy Yu. B. (2004). *Tekhnolohiia intelektualnykh system u psykhologopedahohichnykh doslidzhenniakh* [Technology of intellectual systems in psycho-pedagogical research]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*. Vinnytsia, 5, pp. 303–310. [in Ukrainian].
13. Spirin O. M. (2013). *Metodychna systema bazovoi pidhotovky vchytelia informatyky za kredytno-modulnoiu tekhnolohiieiu* [Methodical system of basic training of computer science teacher using credit-module technology]. Zhytomyr, 181 p. [in Ukrainian].

-
14. Spirin O. M. Kharakterni vymohy do tsilei ta zmistu kredytnoi osvitnoi tekhnolohii [Characteristic requirements for the goals and content of credit educational technology]. URL: <http://studentam.net.ua/content/view/7624/97> (Accessed 10 Nov 2023). [in Ukrainian].
  15. Ukaz Prezydenta Ukrainy "Pro Natsionalnu stratehiiu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku" [Decree of the President of Ukraine "On the National Strategy for the Development of Education in Ukraine for the Period Until 2021"]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (Accessed 12 Nov 2023). [in Ukrainian].
  16. Ukaz Prezydenta Ukrainy "Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku" [Decree of the President of Ukraine "On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period until 2030"]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (Accessed 10 Nov 2023). [in Ukrainian].
  17. Hjelle L., Ziegler D. (1992). Personality Theories: Basic Assumptions, Research and Applications. 624 p.

Ольга КОСТЮК,

orcid.org/0000-0001-5309-2816

кандидат філософських наук, доцент,

в.о. завідувача кафедри дизайну

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(Полтава, Україна) olgakostuck@gmail.com

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ПОЛІКУЛЬТУРНОСТІ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ СВДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ДИЗАЙНЕРІВ

У дослідженні поставлена проблема формування естетичної свідомості майбутнього дизайнера в мінливому інформаційно-комунікативному просторі. Невід'ємною часткою таких процесів визначена орієнтація на реалізацію принципів полікультурності, виявлення паралелі у розумінні полікультурності в освіті в контексті естетичного сприйняття особистістю світового культурного суспільства з усвідомленням та самовираженням власної національної ідентичності. Естетичну свідомість охарактеризовано як своєрідну форму духовного розвитку, яка розкриває глибину естетичного бачення світу, виявляє прагнення до краси, рівноваги, досконалого. В контексті полікультурної освіти у формуванні естетичної свідомості особистості, яка здатна опанувати й усвідомлювати різноманіття полікультурного суспільства з самовираженням власної національної ідентичності, акцентується увага на процесах органічного поєднання універсальних загальнолюдських естетичних цінностей з власними духовно світоглядними позиціями.

У статті розглянута загальна термінологія полікультурності, надається аналіз словникових визначень й підходів у сфері педагогіки до розуміння сутності полікультурної освіти, її змісту, функції, принципів.

Підкреслено, що в рамках нашого дослідження в контексті полікультурної освіти, невід'ємним аспектом полікультурних процесів стає завдання набуття естетичних знань, визначення ролі естетичного ідеалу, формування відповідних естетичних переживань, активного розвитку естетичного смаку, естетичних емоцій у гармонійному сприйнятті співіснування світової культурної спадщини та національних цінностей. Визнаючи різноманітність принципів полікультурної освіти досліджених вченими, викладено шляхи їх реалізації у формуванні естетичної свідомості майбутніх дизайнерів, до яких віднесено: полікультурність як співіснування та взаємодія, культурний обмін і синтез, культурне визнання, естетичні діалоги, культурна ідентичність і самовираження, глобальна перспектива. Перспективним вважаємо впровадження в освітній процес методологій з орієнтацією на принципи полікультурності, спрямованих на формування естетичної свідомості майбутніх дизайнерів, які здатні опанувати й усвідомлювати різноманіття полікультурного суспільства з самовираженням власної національної ідентичності, що передбачає гармонійне поєднання універсальних загальнолюдських естетичних цінностей з власними духовно світоглядними позиціями.

Ключові слова: полікультурність, полікультурна освіта, естетична свідомість, майбутні дизайнери, естетичний смак, естетичні емоції, естетичні переживання, естетичний ідеал.

Olha KOSTIUK,

orcid.org/0000-0001-5309-2816

PhD of Philosophical Sciences, Associate Professor;

Acting Head of the Department of Design

Luhansk Taras Shevchenko National University

(Poltava, Ukraine) olgakostuck@gmail.com

IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLES OF POLYCUltURALITY IN THE PROCESS OF FORMING AESTHETIC CONSCIOUSNESS FUTURE DESIGNERS

The research poses the problem of forming the aesthetic consciousness of the future designer in the changing information and communication space. An integral part of such processes is the orientation towards the implementation of the principles of polyculturalism, the identification of a parallel in the understanding of polyculturalism in education in the context of an individual's aesthetic perception of the world cultural society with the awareness and self-expression of one's own national identity. Aesthetic consciousness is characterized as a peculiar form of spiritual development, which reveals the depth of the aesthetic vision of the world, reveals the desire for beauty, balance, and perfection. In the formation of the aesthetic consciousness of the individual in the context of polycultural education, which is capable of mastering and

realizing the diversity of a polycultural society with the self-expression of one's own national identity, attention is focused on the processes of organic combination of universal aesthetic values with one's own spiritual worldview positions.

The article examines the general terminology of polyculturalism, provides an analysis of dictionary definitions and approaches in the field of pedagogy to understanding the essence of polycultural education, its content, functions, and principles.

It is emphasized that within the framework of our research in the context of multicultural education, an integral aspect of multicultural processes is the task of acquiring aesthetic knowledge, defining the role of the aesthetic ideal, forming appropriate aesthetic experiences, active development of aesthetic taste, aesthetic emotions in the harmonious perception of the coexistence of world cultural heritage and national values. Recognizing the diversity of the principles of polycultural education studied by scientists, the ways of their implementation in the formation of the aesthetic consciousness of future designers are outlined, which include: polyculturalism as coexistence and interaction, cultural exchange and synthesis, cultural recognition, aesthetic dialogues, cultural identity and self-expression, a global perspective. We consider it promising to introduce into the educational process educational components with an orientation to the principles of polyculturalism, aimed at forming the aesthetic consciousness of future designers who are able to master and realize the diversity of a polycultural society with the self-expression of their own national identity, which involves a harmonious combination of universal aesthetic values with their own spiritual worldview positions.

Key words: *polyculturalism, polycultural education, aesthetic consciousness, future designers, aesthetic taste, aesthetic emotions, aesthetic experiences, aesthetic ideal.*

Постановка проблеми. Проблема формування естетичної свідомості майбутніх дизайнерів в мінливому інформаційно-комунікативному просторі потребує звернення до фундаментальних аспектів людського досвіду. Невід'ємною часткою таких процесів визначена орієнтація на реалізацію принципів полікультурності, виявлення паралелі у розумінні полікультурності в освіті в контексті естетичного сприйняття особистістю світового культурного суспільства з усвідомленням та самовираженням власної національної ідентичності. Естетичну свідомість можна охарактеризувати як своєрідну форму духовного розвитку, яка розкриває глибину естетичного бачення світу, виявляє прагнення до краси, рівноваги, досконалості. Формування естетичної свідомості особистості в контексті полікультурної освіти, яка здатна опанувати й усвідомлювати різноманіття полікультурного суспільства з самовираженням власної національної ідентичності, повинно передбачати органічне поєднання універсальних загальнолюдських естетичних цінностей з власними духовно світоглядними позиціями.

Аналіз досліджень. В загальній термінології полікультурність визначається як складне, багатопланове утворення в структурі міжкультурної комунікації, що відбиває аспекти філософії, соціології, психології та духовного життя особистості. Це поняття визначає співіснування у суспільстві різноманітних етнічних та національних спільнот з усвідомленням власної ідентичності, що забезпечує рівноправність, толерантність, прагнення до взаєморозуміння і взаємозбагачення культур. Характеризуючи полікультурність, дослідники звертають увагу на систему освіти й пріоритетним напрямом в цьому контексті вважають виховання молоді з принципами взаємоповаги та толе-

рантного ставлення між представниками різних культурних та етнічних спільнот.

У науково-освітньому середовищі України дослідження концепцій полікультурної освіти є відносно новим напрямом. Наукові розвідки тривають у кількох спрямуваннях. До них належать: теорія і практика полікультурної освіти (Р. Агадуллін, І. Бех, І. Зязюн, Н. Шульга, Н. Якса та ін.); сутність полікультурного виховання (А. Гулідова, В. Погребняк та ін.); формування полікультурної особистості (Л. Воротняк, Я. Гулецька та ін.); принципи полікультурної світи (Т. Веретенко, П. Кендзьор, Г. Яківчук та ін.); глобальні перспективи полікультурної освіти (Л. Гончаренко, М. Кізім та ін.).

Мета статті – визначення шляхів реалізації принципів полікультурності у формуванні естетичної свідомості майбутніх дизайнерів.

Виклад основного матеріалу. Формування розуміння полікультурного розмаїття, поширеного в сучасному світі, визнання різних мов і культур, а також виховання поваги та толерантності як фундаментальних принципів культурного плюралізму та норм поведінки, є невід'ємними аспектами, що розвиваються через набуття полікультурної освіти. У контексті нашого дослідження доречно звернутися до сутності полікультурної освіти, дослідивши її зміст, функції, принципи тощо.

Аналіз словникових визначень засвідчує, що тлумачення, яке міститься в «Міжнародній енциклопедії освіти» (International Encyclopedia, 1994: 3963), описує полікультурну освіту як таку, що охоплює структуру та зміст освітнього процесу. Це включає в себе об'єднання двох або більше різних культур, що відрізняються мовою, етнічною приналежністю, національністю та іншими

ознаками, з метою сприяння отриманню знань про різні культури. Ця освіта має на меті сприяти розумінню як спільних, так і відмінних традицій, стилю життя та культурних цінностей різних народів. Інше роз'яснення надається у «Міжнародному педагогічному словнику» (International Dictionary, 1977: 273), де полікультурність в освіті зображується як освітнє середовище, яке дає змогу людям із різним культурним походженням залучати цінності, притаманні іншим культурам. У «Короткому енциклопедичному словнику зарубіжних педагогічних термінів» (Короткий енциклопедичний, 1995: 64) автори пропонують визначення, за яким полікультурне виховання є невід'ємною стороною загальної освіти, що виступає орієнтиром на покращення розуміння різноманітних культур, сприяння позитивним стосункам і виховання взаєморозуміння між людьми з різним культурним походженням, зосередження на принципах ненасильства та конфесійної толерантності.

У сфері педагогіки окреслилися різні підходи до розуміння сутності полікультурної освіти. До них належать:

1. Акультураційний підхід, який розглядає полікультурну освіту як форму поліетнічної освіти, завдання якої нормалізувати відносини між етнічно відмінними групами та окремими особами.

2. Діалогічний підхід, який ґрунтується на принципах відкритого діалогу, толерантності та культурного плюралізму, розглядає розвиток міжкультурних навичок через вивчення та оцінку культурних досягнень різних суспільств.

3. Соціально-психологічний підхід, який розглядає полікультурну освіту як унікальний засіб формування соціально-настановчих нахилів, ціннісно-орієнтованих мотивацій, комунікативних і емпатичних навичок, що сприяють ефективній міжкультурній взаємодії, розумінню інших культур і практиці толерантності (Енциклопедія освіти, 2008: 691).

Дослідники зазначають, що полікультурна освіта передбачає врахування культурних та освітніх інтересів різних національних та етнічних меншин. З їх поглядів цей підхід передбачає адаптацію особистості до різноманітних цінностей у середовищах, що відзначаються безліччю різних культур; сприяння взаємодії між людьми з різними культурами, традиціями; формування культури діалогу між різними культурами; відмову від нав'язування культурно-освітнього панування над іншими націями та народами.

Українські науковці з означеної проблематики вживають у своїх дослідженнях різні терміни.

Зокрема, «полікультурна освіта» (Р. Агадуллін, Н. Шульга та ін.); «полікультурне виховання» (А. Гулідова, В. Погребняк та ін.), «мультикультурне навчання» (Н. Якса та ін.), «багатокультурна освіта» (Я. Гулецька та ін.). У дослідженнях цих вчених полікультурна освіта пов'язана з підвищенням рівня освіченості особистості у полікультурному середовищі й виконує кілька ключових функцій, зокрема: виховання позитивного ставлення до культурного розмаїття; сприяння засвоєнню власної національної культури; розвиток умінь і навичок, необхідних для продуктивної взаємодії між людьми з різних культур, заснованих на толерантності та взаєморозумінні; виховання усвідомлення значення культурного розмаїття в самореалізації особистості; прищеплення розуміння розмаїття культур та їх взаємозв'язку.

В рамках нашого дослідження визнаємо, що у контексті полікультурної освіти невід'ємним аспектом полікультурних процесів стає завдання набуття естетичних знань, визначення ролі естетичного ідеалу, формування відповідних естетичних переживань, активного розвитку естетичного смаку, естетичних емоцій у гармонійному сприйнятті співіснування світової культурної спадщини та національних цінностей. Естетичну свідомість розглядаємо як особливий аспект духовного розвитку, який розкриває глибину естетичного сприйняття світу, демонструє прагнення до краси, рівноваги та досконалості. Йдеться про формування естетичної культури, мета якої полягає в розвитку всебічного розуміння естетичних і художніх цінностей, перетворення їх на внутрішню духовну сутність, формуючи здатність до естетичного сприйняття, досвіду, смаку та ідеалів.

Естетичний смак як аспект естетичного усвідомлення, охоплює унікальне відчуття рівноваги, вміння знаходити відповідну достатність між культурними елементами та цінностями. Наявність вишуканого естетичного смаку виявляється не лише через зовнішні прояви, а й через глибоке узгодження духовного багатства особистості з її соціальними проявами. Естетичний ідеал виступає як особлива духовна формація, де злагодженість, оригінальність і бездоганність гармонійно поєднуються й формуються відповідна поведінка людини (або спільноти), спрямована до досконалості та стимулювання творчості. В ідеалі досягнута досконалість віддзеркалює себе, стаючи тим естетичним еталоном, яким керується кожен, хто займається художнім осмисленням дійсності, – вищим критерієм оцінки історичної дійсності та людства. У суспільстві естетичний ідеал виконує кілька функцій:

- мобілізує емоції людини, вказуючи напрямки дій;
- полегшує передбачення майбутніх тенденцій;
- діє як норма або модель, до якої слід прагнути;
- функціонує як об'єктивна міра для оцінки явищ, що зустрічаються в оточуючому світі (Газнюк, 2011).

Важливо, що естетичний ідеал ґрунтується на об'єктивних тенденціях розвитку суспільства, поєднуючи минуле, сьогодення та майбутнє. Він не лише відображає естетичні інтереси, але й охоплює моральні, правові, політичні та філософські аспекти. Естетичні переживання формують динамізм духовних процесів особистості. Через естетичні емоції змінюється моделі поведінки, пропонуючи позитивні орієнтації для прагнень, мотивів і дій. Надаючи всьому спостережуваному загальний емоційний знак, естетика має здатність об'єднувати в уяві навіть віддалені предмети та явища, різноманітні почуття та переживання, актуалізує естетичні знання, культурну обізнаність, активізує внутрішній світ людини.

З викладених позицій визначаємо, що в контексті полікультурної освіти формування естетичної свідомості особистості, здатної орієнтуватися та оцінювати розмаїття полікультурного суспільства, одночасно виражаючи власну національну ідентичність, вимагає гармонійного поєднання універсальних загальнолюдських естетичних цінностей з індивідуальними духовно світоглядними позиціями. У підтвердженні цієї тези звертаємося до досліджень сучасних науковців.

У вивченні полікультурної освіти у закладах вищої освіти С. Цимбрило визначає це поняття як педагогічний процес, який розгортається в суспільстві, що характеризується культурним різноманіттям. Полікультурна освіта розглядається як важлива складова не лише професійної підготовки майбутніх фахівців, а й як найважливіший аспект виховання гуманістичних цінностей, свободи, рівності та соціальної справедливості особистості (Цимбрило, 2011: 28).

У сфері полікультурної освіти, як доводить Н. Шульга, на перший план виходить кілька важливих елементів, до яких належать набуття знань про власну культуру та культуру інших народів, розвиток навичок міжкультурного спілкування та здатність співіснування в багатоетнічному середовищі. Наголошується, що «культурна пам'ять нації» служить каналом для передачі інформації про власну культуру та ставлення до культурної спадщини інших народів від одного покоління до наступного (Шульга, 2011: 243–245).

Дослідження Я. Яціва відкрило нові шляхи творчого застосування історичного досвіду національно-патріотичного виховання молоді в сучасному полікультурному освітньому середовищі України, серед яких визначено реалізація в освітній практиці концепції як загальнолюдської, так і національної єдності, пропагування цінностей правди, добра і краси, прокладання Україні шляху до претендування на належне місце серед цивілізованих націй (Яців, 2005).

Щодо змісту полікультурної освіти, то звернемося до досліджень Р. Агадулліна, який визначає наступні складові: соціокультурна ідентифікація, володіння фундаментальними поняттями, позитивне емоціональне ставлення, різноманітність, формування навичок і культури поведінки. Вчений наголошує на тому, що при визначенні змісту полікультурної освіти необхідним є врахування кількох факторів:

- соціально-культурне середовище студентів, що враховує етнічний і конфесійний склад, настанови й упередження, а також індивідуальні інтереси щодо полікультурних питань;
- етнічні та соціально-економічні особливості регіону як визнання унікальних етнічних та соціально-економічних особливостей регіону, що має важливе значення для адаптації змісту полікультурної освіти;
- методологічні, методичні та особисті можливості, які слід брати до уваги щодо педагогічного процесу в цілому (Агадуллін, 2004: 23).

У визначенні означеної проблеми вчені також досліджують рівні полікультурної освіти. І. Соколова, наприклад, у рамках полікультурної освіти виділяє етнічний, громадянський та глобальний рівні. Етнічний рівень передбачає сприйняття своєї етнічної культури, ознайомлення з етнокультурними практиками інших спільнот, виховання толерантного ставлення до різноманітних груп і оволодіння навичками міжетнічного спілкування. Громадянський рівень зосереджується на розвитку громадянської свідомості, патріотичних почуттів і самоідентичності як громадянина країни, Європи, світу тощо. Глобальний рівень передбачає усвідомлення системи знань щодо прав і свобод людини, спрямованих на формування позитивного досвіду співіснування в полікультурному суспільстві (Соколова, 2012).

Полікультурна освіта, особливо на її вищих рівнях, виконує певні функціональні ролі, охоплюючи гуманітарні, соціальні та культурні функції. На думку Т. Поясок, гуманітарна функція реалізується шляхом створення сприятливих умов для розвитку здібностей кожної людини,

сприяння розвитку всебічно розвиненої особистості, що ґрунтується на духовних цінностях рідної та інших культур. Соціальна функція передбачає залучення до соціального життя, засвоєння соціального досвіду та культури, адаптацію до умов життя, освіти та соціальної системи, що швидко змінюються. Культурна функція полікультурної освіти полягає в розумінні культури міжнародного спілкування та взаємодії національної свідомості з загальнолюдськими цінностями. Такому розумінню сприяє створення умов, які заохочують варіативність культури та самої освіти, звертаючись до універсальних цінностей, закладених у різноманітних культурах (Поясок, 2011).

До основоположних принципів полікультурної освіти Т. Веретенко відносить етнокультурну спрямованість, застосування етнопедagogіки в освітньому процесі, сприяння діалогу культур, творчу доцільність та спрямованість на збереження існуючих та створення нових культурних цінностей (Веретенко, 2012). Г. Яківчук пропонує конкретні педагогічні принципи полікультурної освіти, які охоплюють виховання людської гідності та високих моральних якостей, виховання співіснування з соціальними групами різних рас, релігій та етносів, сприяння толерантності та готовності до взаємної співпраці (Яківчук, 2014). Подібні визначення наводить П. Кендзьор, виділяючи гуманізм, принципи діалогічної взаємодії, культивування цілісного культурного світогляду, заохочення громадянської участі та інтеграції, виховання позитивного ставлення до культурного розмаїття, прихильність педагогічної етики і такту, а також включення міждисциплінарних і комплексних підходів (Кендзьор, 2016).

Отже, визнаючи різноманітність принципів полікультурної освіти викладених вченими, визначимо шляхи їх реалізації у формування естетичної свідомості майбутніх дизайнерів:

– *полікультурність як співіснування та взаємодія*. Взаємодія із різними культурами, їх цінностями, охоплення ширшого спектру різноманітності художніх стилів і напрямів надає можливість майбутньому дизайнеру дослідження аспектів естетики на більш загальному рівні;

– *культурний обмін і синтез*. Сприяння обміну і синтезу художніх ідей, традицій, стилів як злиття культурних елементів призводить до створення нових та інноваційних естетичних концепцій. Художники, митці, дизайнери в полікультурному середовищі можуть черпати натхнення з різних культурних джерел, створюючи естетичний досвід мистецького вираження;

– *культурне визнання*. Спроможність естетично оцінювати визначається через здатність особистості до визнання, сприйняття та усвідомлення різних культурних цінностей. Естетична свідомість формується здатністю особистості оцінювати красу в різноманітних формах мистецтва та проявах культури;

– *естетичні діалоги*. У полікультурному середовищі художники, митці, дизайнери беруть участь в естетичних діалогах, де вони обговорюють, критикують і оцінюють різні художні стилі, напрями мистецтва, культурні практики. Ці діалоги сприяють глибокому розумінню естетики та розвитку естетичної свідомості;

– *культурна ідентичність і самовираження*. Полікультурність заохочує досліджувати власну культурну ідентичність і спадщину. Це самодослідження може вплинути на формування особистої естетичної свідомості майбутнього дизайнера в самовизначенні, самореалізації, самовдосконаленні;

– *глобальна перспектива*. Полікультурність сприяє глобальному погляду на естетику. Це заохочує майбутніх дизайнерів задуматися про те, як мистецтво та красу сприймають у різних частинах світу, що може бути перспективним напрямом у розвитку більш культурно поінформованої естетичної свідомості.

Висновки. Отже, у дослідженні розглянута проблема формування естетичної свідомості майбутніх дизайнерів в мінливому інформаційно-комунікативному просторі. Невід'ємною часткою таких процесів визначена орієнтація на реалізацію принципів полікультурності, виявлення паралелі у розумінні полікультурності в освіті в контексті естетичного сприйняття особистістю світового культурного суспільства з усвідомленням та самовираженням власної національної ідентичності. У контексті нашого дослідження доречним було звернення до сутності полікультурної освіти, її змісту, визначення функцій, принципів тощо.

Визнаючи різноманітність принципів полікультурної освіти викладених вченими, викладено шляхи їх реалізації у формування естетичної свідомості майбутніх дизайнерів, до яких віднесено: полікультурність як співіснування та взаємодія, культурний обмін і синтез, культурне визнання, естетичні діалоги, культурна ідентичність і самовираження, глобальна перспектива. Перспективним вважаємо впровадження в освітній процес методологій з орієнтацією на принципи полікультурності, спрямованих на формування естетичної свідомості майбутніх дизайнерів, які

здатні опанувати й усвідомлювати різноманіття полікультурного суспільства з самовираженням власної національної ідентичності, що передбачає органічне поєднання універсальних загальнолюдських естетичних цінностей з власними духовно-світоглядними позиціями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агадулін Р. Р. Полікультурна освіта: методолого-теоретичний аспект. *Педагогіка і психологія*. 2004. № 3(44). С. 18–29.
2. Веретенко Т. Г. Полікультурна освіта – актуальна проблема вищої школи. *Ucrainica*. 2012. № V. С. 233–236.
3. Газнюк Л. М. Естетика. Київ : Кондор, 2011. 124 с.
4. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
5. Кендзьор П. І. Основні засади організації полікультурного виховання в педагогічній системі школи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 1. С. 213–221.
6. Короткий енциклопедичний словник зарубіжних педагогічних термінів / ред. І. Г. Тараненко, Б. Ф. Мельниченко. Київ. 1995. 86 с.
7. Поясок Т. Б. Полікультурність у вищій економічній освіті. *Проблеми полікультурності у неперервній професійній освіті: наук. видання* / за ред. К. В. Балабанова, С. О. Сисоєвої, І. В. Соколової. Маріуполь : Ноулідж, 2011. С. 66–70.
8. Соколова І. В. Соціокультурна ідентичність і полікультурна освіта: педагогічний дискурс. *Edukacja w społeczeństwach wielokulturowych* / red. W. Kremień, T. Lewowicki, J. Nikitorowicz, S. Sysojewa. Warszawa : Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Uniwersytet w Białymstoku, 2012. 324 s.
9. Цимбрило С. М. Полікультурне виховання студентів в умовах освітньо-виховного середовища вищого технічного навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Дрогобич, 2011. 306 с.
10. Шульга Н. В. Міжкультурні комунікації як спосіб подолання етнічного конфлікту. *Інноваційні процеси економічного та соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід* : матеріали IV Міжн. наук-практ. конф. молодих уч. і студ. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ. 2011. С. 243–245.
11. Яківчук Г. Актуалізація полікультурного виховання школярів засобами українських традицій та фольклору. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 3. С. 147–151.
12. Яців Я. М. Національно-патріотичне виховання учнівської молоді у позаурочний час на західноукраїнських землях (1919–1939 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Івано-Франківськ, 2005. 20 с.
13. International Dictionary of Education / G. Terry Page & J. B. Thomas, London : Kogan Page ; New York : Nichols Pub. Co 1977, 381 p.
14. International Encyclopedia of Education. Oxford, England ; New York : Pergamon ; New York : Elsevier Science 1994, Vol. 7.

REFERENCES

1. Ahadullin R. R. (2004) Polikultura osvita: metodoloho-teoretychnyi aspekt. [Multicultural education: methodological and theoretical aspect] *Pedahohika i psykhohihiia - Pedagogy and psychology*, 3(44). 18–29. [in Ukrainian].
2. Veretenko T. H. (2012) Polikultura osvita – aktualna problema vyshchoi shkoly [Multicultural education is an urgent problem of higher education]. V. 233–236. [in Ukrainian].
3. Hazniuk L. M. (2011) Estetyka [Aesthetics]. Kyiv : Kondor [in Ukrainian].
4. Entsyklopediia osvity (2008) [Encyclopedia of education] / hol. red. V. H. Kremen. [in Ukrainian].
5. Kendzor P. I. (2016) Osnovni zasady orhanizatsii polikulturnoho vykhovannia v pedahohichnii systemi shkoly. [The main principles of the organization of multicultural education in the pedagogical system of the school] *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii* Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies, 1. 213–221. [in Ukrainian].
6. Korotkyi entsyklopedychnyi slovnyk zarubizhnykh pedahohichnykh terminiv (1995) [A short encyclopedic dictionary of foreign pedagogical terms] / red. I. H. Taranenko, B. F. Melnychenko. [in Ukrainian].
7. Poiasok T. B. (2011) Polikulturnist u vyshchii ekonomichnii osviti. [Multiculturalism in higher economic education]. *Problemy polikulturnosti u neperervnii profesiinii osviti: nauk. vydannia - Problems of multiculturalism in continuous professional education: science. edition* / za red. K.V. Balabanova, S.O. Sysoievoi, I.V. Sokolovoi. [in Ukrainian].
8. Sokolova I. V. (2012) Sotsiokultura identychnist i polikultura osvita: pedahohichnyii dyskurs. [Sociocultural identity and multicultural education: pedagogical discourse] *Edukacja w społeczeństwach wielokulturowych* [in Ukrainian]./ red. W. Kremień, T. Lewowicki, J. Nikitorowicz, S. Sysojewa. [in Ukrainian].
9. Tsymbrylo S. M. (2011) Polikulture vykhovannia studentiv v umovakh osvitno-vykhovnoho seredovyshcha vyshchoho tekhnichnoho navchalnoho zakladu [Multicultural education of students in the educational and educational environment of a higher technical educational institution] *Candidate's thesis* [in Ukrainian].
10. Shulha N. V. (2011) Mizhkulturni komunikatsii yak sposib podolannia etnichnoho konfliktu. [Intercultural communications as a way to overcome ethnic conflict] *Innovatsiini protsesy ekonomichnoho ta sotsialno-kulturnoho rozvytku: vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid* : materialy IV Mizhn. nauk-prakt. konf. molodykh uch. i stud - Innovative processes of economic and socio-cultural development: domestic and foreign experience. [in Ukrainian].

11. Iakivchuk H. (2014) Aktualizatsiia polikulturnoho vykhovannia shkoliariv zasobamy ukrainskykh tradytsii ta folkloru. [Actualization of multicultural education of schoolchildren by means of Ukrainian traditions and folklore] *Nova pedahohichna dumka – A new pedagogical thought*, 3. 147–151. [in Ukrainian].
12. Iatsiv Ya. M. (2005) Natsionalno-patriotychne vykhovannia uchnivskoi molodi u pozaurochnyi chas na zakhidnoukrainskykh zemliakh (1919–1939 rr.) [National-patriotic education of student youth in extracurricular time in Western Ukrainian lands (1919–1939)] *Candidate's thesis* [in Ukrainian].
13. International Dictionary of Education / G. Terry Page & J. B. Thomas, London : Kogan Page ; New York : Nichols Pub. Co. 1977, 381 p.
14. International Encyclopedia of Education. Oxford, England ; New York : Pergamon ; New York : Elsevier Science 1994, Vol. 7.

УДК 37.013.43:787.6 + 378.147
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-54>

Ліна КОТОВА,
orcid.org/0000-0002-4087-4496
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики музичної освіти та хореографії
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
(Запоріжжя, Україна) kotova.lina70@gmail.com

Едуард КОТЕНКО,
orcid.org/0009-0001-8935-4600
вчитель музичного мистецтва
Лицею з поглибленим вивченням предметів художньо-естетичного циклу № 14
(Київ, Україна) ndgandga@gmail.com

ІНФОРМАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧНІВ-ГІТАРИСТІВ: ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА

У роботі наголошується на актуальності використання інформаційних технологій учнями-гітаристами в освітньому процесі. Зазначається на застосуванні у практиці навчання гітаристів інформаційних ресурсів, мережі Інтернет та комп'ютерних програм. Мета статті полягає у визначенні змісту та структури поняття «інформаційна компетентність учнів-гітаристів». Аналізується інформаційна компетентність учнів-гітаристів в контексті інформаційної культури. Дослідивши процес виникнення та розвитку поняття «інформаційна культура» та «інформаційна компетентність», підсумовується, що зміст поняття «інформаційна культура» по-різному трактувався у зв'язку з такими категоріями, як «загальна культура людини», «освітня діяльність» та «інформаційна діяльність».

У статті розкривається зміст компетенцій учнів для ефективної роботи з інформаційними ресурсами. Основні компетенції, такі як пошук (уміння знаходити необхідну інформацію про гітару, музику та техніку гри на інструменті з різних джерел в інтернеті), оцінка (уміння критично оцінювати достовірність та релевантність інформації), обробка (навички редагування записів, ефективне упорядкування нотного матеріалу та аранжування музичних композицій) музичної інформації, розглядаються як ключові у музичному навчанні. Важливим є, також, користування соціальними мережами та медіа-платформами для спілкування та взаємодії з іншими гітаристами.

Висвітлено сутність та структуру інформаційної компетентності учнів-гітаристів, де «інформаційна компетентність» визначається як результат процесу відбору, засвоєння, обробки, перетворення та продукування як загальної інформації так і музичної та є інтегрованою якістю учня-гітариста, яка дозволяє йому розробляти, приймати, прогнозувати та застосовувати оптимальні рішення у сфері мистецької діяльності. Такий підхід інтегрує інформаційні та музичні аспекти, що є ключовими для вдосконалення мистецьких навичок учнів-гітаристів в умовах сучасного інформаційного середовища.

Ключові слова: інформаційна компетентність, інформаційна культура, інформаційна грамотність, використання інформаційних ресурсів.

Lina KOTOVA,
orcid.org/0000-0002-4087-4496
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and Methodology of Music Education and Choreography
Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University
(Zaporizhzhia, Ukraine) kotova.lina70@gmail.com

Eduard KOTENKO,
orcid.org/0009-0001-8935-4600
music teacher
Lyceum with in-depth Study of Subjects of the Artistic and Aesthetic Cycle № 14
(Kyiv, Ukraine) ndgandga@gmail.com

INFORMATION COMPETENCE OF STUDENTS GUITARISTS PLAYERS: CONTENT AND STRUCTURE

The work emphasizes the relevance of the use of information technologies by students-guitarists in the educational process. The use of information resources, the Internet and software in the practice of training guitarists is noted. The purpose of the article is to determine the content and structure of the concept of "informational competence of students-guitarists". The information competence of guitar students is analyzed in the context of information culture. The meaning of the concept "information culture" was interpreted in different ways in connection with such categories as "general human culture", "educational activity" and "information activity", after researching the process of emergence and development of the concept of "information culture" and "information competence".

The article reveals the content of students' competencies for effective work with information resources. Core competencies such as searching (the ability to find relevant information about guitar, music and instrument playing on the Internet from various sources), evaluation (the ability to critically evaluate the validity and relevance of information), processing (skills in editing recordings, effectively organizing sheet music and arranging musical compositions) of musical information are considered key in music education. It is also important to use social networks and media platforms to communicate and interact with other guitarists.

The essence and structure of the informational competence of guitar students is highlighted, where "informational competence" is defined as the result of the process of selection, assimilation, processing, transformation and production of both general and musical information. Thus, informational competence is an integrated quality of the student-guitarist that allows him to develop, accept, forecast and apply optimal solutions in the field of artistic activity. This approach integrates informational and musical aspects, which are key to improving the artistic skills of guitar students in the conditions of the modern informational environment.

Key words: *information competence, information culture, information literacy, use of information resources.*

Постановка проблеми. У сучасну цифрову епоху вміння орієнтуватися в надлишку інформації стає все більш важливим. Поняття «інформаційне перевантаження» стало поширеним у вітчизняному інформаційному просторі. Тому вкрай важливо розвивати інформаційну компетентність, яка передбачає вміння ефективно шукати, оцінювати та використовувати інформацію. Це особливо актуально в освітній системі, де учні повинні мати необхідні навички щоб орієнтуватися у величезній кількості доступної їм інформації.

В концепції Нової української школи інформаційно-цифрова компетентність є однією з ключових компетентностей і визначається як «впевнене, а водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (КТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні» (Нова Концепція, 2014: 11).

Той факт, що навчання дітей грі на гітарі є відносно новою галуззю музичної освіти та є активною областю освітніх експериментів і систематичних досліджень, надав цій темі особливий дослідницький інтерес і творчий потенціал. Використання інформаційних технологій може допомогти учням-гітаристам отримати доступ до широкого спектру інформаційних ресурсів і розвинути свої навички застосування цифрових інструментів для навчання та дослідження, а формування у них інформаційної компетентності дозволить приймати обґрунтовані рішення та уникати перевантаження.

Аналіз досліджень. Загальним визначенням доволі широкого поняття «інформаційна компетентність» на сучасному етапі розвитку педагогіки займалися науковці та практики різних галузей: Н. Баловсяк, Г. Васьківська, В. Паламарчук, О. Савченко, С. Трубачева, Т. Яценко та ін.

Серед українських учених проблему інтеграції інформаційних технологій у галузь мистецької педагогіки досліджували та запроваджували: М. Близнюк, З. Майборода, Л. Покровщук. Різні аспекти впливу інформаційних технологій на дітей вивчали дослідники: Б. Семчук, І. В. Литовченко, С. Максименко, С. Болтівець, М.-Л. Чепан, Н. Бугайова та інші.

В. Сологуб розглядала різноманітні форми занять зі студентами-гітаристами у процесі дистанційної освіти з застосуванням таких інформаційних ресурсів як от: Coursera, гітарні онлайн-майстер класи та лекції-концерти, порталу Guitarmasterclass.net., програмні забезпечення для набору нотних текстів (Сологуб, 2020).

Використання можливостей мережі Інтернет та комп'ютерних програм, як необхідної умови успішного викладання гітари в музичній школі в сучасних умовах, досліджував О. Солдатенко (музичні програми, музичні ігри, програми для співу караоке, музичні енциклопедії, навчальні програми та навчальні посібники, музичні конструктори та програми для написання музики) (Солдатенко, 2014).

Мета даної статті полягає у визначенні змісту та структури поняття інформаційна компетентність учнів-гітаристів.

Виклад основного матеріалу. Фундаментальна умова розуміння інформаційної компетентності немає сенсу без розуміння простору який вона охоплює – віртуального, абстрактного, штучно вигаданого, того, що в реальному світі не існує. І тому вважаємо, що варто зосередитись, також, і на понятті «інформаційна культура» як на похідному явищі від технологій. Підтвердження доречності напрямку нашої розвідки знаходимо у працях М. Друшляка, Ж. Кожухар, О. Матвієнко, Р. Павлюка, О. Пшеничної та інших дослідників, де зазначається взаємобумовленість понять «інформаційна компетентність» та «інформаційна культура».

Так, О. Пшенична, в результаті порівняння цих понять, доводить їх аналогічність з провідним значенням саме інформаційної культури.

Наприкінці минулого століття виникло поняття інформаційної культури як наслідок створення новітніх технологій створення, обробки, передачі-отримання та зберігання інформації.

Саме тоді постало питання проблеми та наслідків глобалізації, яку як безпрецедентне явище у всесвітній історії людства, спровокував бурний розквіт інформаційних технологій. Якщо на інформаційну культуру поглянути в широкому значенні, то це є «сукупність принципів і реальних механізмів, що забезпечують позитивні взаємодії етнічних і національних культур», у вузькому – це сукупність знань та вмінь з ефективною інформаційної діяльності (Пшенична, 2018: 17).

Також інформаційну культуру варто розглядати як сформовані інформаційним середовищем нові алгоритми людської поведінки, які надають цій поведінці сенсу і значимості з точки зору людини. Тепер інформаційна культура може розглядатися як невід'ємна компонента загальнолюдської культури яка безпосередньо орієнтована на інфо-забезпечення людської діяльності та зумовлює цілісне бачення світу, його моделювання, передбачення результатів рішень, які приймаються людиною.

Поняття інформаційної грамотності було вперше введено в США в 1977 році і застосовано в національній програмі вищої освіти. Американська бібліотечна асоціація визначила інформаційно грамотну людину як таку, що може створювати, поширювати, оцінювати та використовувати інформацію найбільш ефективним способом.

Широке розповсюдження комп'ютерних технологій спричинило інформаційну кризу. Комп'ютерні технології змінили засоби передачі інформації та автоматизували деякі інформаційні процеси. Сучасна інформаційна культура – це поєднання та інтеграція всіх попередніх форм в єдиному середовищі (Макаренко, 2016: 133).

Першими в Україні, хто розглянув питання сутності та формування інформаційної культури, були академік Української академії інформатики професор Е.П. Семенюк і доцент Харківської державної академії культури Є.А. Медведева.

Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. Семенюк Є.П. опублікував статті, присвячені інформації й питанням інформаційної культури (Семенюк, 1988: 12–19). Автор глибоко дослідив проблеми інформатизації суспільства, інформаційної та технологічної культури, визначив поняття «інформаційна культура». Науковець пропонував розуміти інформаційну культуру як ступінь вдосконалення людини, суспільства чи окремої його частини в усіх можливих видах роботи з інформацією: її отримання, накопичення, кодування і переробки, в створенні на цій основі якісно нової інформації, її передачі та практичному використанні.

Є.А. Медведева визначала інформаційну культуру як рівень знань, який дозволяє людині вільно орієнтуватися в інформаційному просторі, брати участь в його формуванні і сприяти інформаційній взаємодії. Вона запропонувала перейти від традиційної пропаганди бібліотечно-бібліографічних знань серед читачів бібліотек до їх цілеспрямованого інформаційного навчання і в 1997 р. виклала власну концепцію інформаційної освіти, що включала питання структурно-змістових особливостей навчання користувачів бібліотек, підготовки відповідних педагогічних кадрів тощо. Згідно з цією пропозицією було створено пакет навчальних програм «Основи інформаційної культури» та «Інформаційна культура спеціаліста» для рівнів бакалавра та спеціаліста вищих навчальних закладів неінформаційного профілю, в яких було визначено змістові межі найважливіших інформаційних знань, а також структурно-організаційні особливості навчання (Медведева, 1997: 4–7).

Спробу систематизації існуючих уявлень про інформаційну культуру особистості було зроблено Розенбергом Н.М., який відносить інформаційну культуру до багатоаспектних понять, не обмежує рамками інформатики, дидактики і педагогічної психології (Розенберг, 1979: 37).

Необхідно зауважити, що Розенберг Н.М. розглядав інформаційну культуру особистості в контексті змісту загальної освіти, тому робив акцент на дослідженні проблем удосконалення інформаційної культури в педагогічній теорії і практиці, у вивченні та виявленні оптимальних методик і організаційних форм навчання в умовах нової інформаційної технології, в обґрунтуванні «наскрізного» змісту інформаційної освіти,

починаючи з дошкільного навчального закладу, перших шкільних років і до завершення загальної середньої та професійної освіти (Розенберг, 1979: 39).

Складовою інформаційної культури є такі компоненти: комунікативна культура – вірне вживання мови і підлаштування спілкування під ситуацію, в якій воно відбувається; культура мови (мовна культура) – реалізація мовних властивостей і можливостей в умовах повсякденного і масового (усного та письмового) спілкування; читацька культура – читання стає процесом співтворчості, а читач володіє навичками аналізу художнього тексту, має самостійність суджень, може дати аргументовану оцінку твору, здатний «впізнати» автора за декількома цитатами, орієнтується в сучасній літературній ситуації; інтелектуальна культура – рівень розвитку особистості, сукупність освіченості, самостійності мислення, розуміння пріоритету загальнолюдських цінностей, бачення явищ у суперечностях і вміння оцінювати їх, активне прагнення і вміння вчитися та поповнювати знання, творчий підхід до будь-якої справи (Пушкарьова, 2010: 10).

До компонентів інформаційної культури можна долучити й інформаційно-технологічну культуру, інформаційно-правову культуру, знання законів поширення інформації, інформаційні потреби особистості та способи їх задоволення, психофізіологічні особливості сприйняття та розуміння інформації, розуміння ролі інформації в суспільстві, моральну та бібліографічну культуру (Сидоркін, 2014: 53).

Отже, як можемо помітити, що зміст поняття «інформаційна культура» розуміється та пояснюється по-різному і перегукується з такими категоріями, як «загальнолюдська культура», «освітня діяльність», «інформаційна діяльність». Якщо узагальнити розуміння значення поняття, то це є ніщо інше як здатність вирішення поточних завдань і вільна орієнтація в загальному інформаційному просторі.

Стає очевидним, що питання формування інформаційної культури та компетентностей які її обслуговують в учнів-гітаристів мистецьких шкіл є досить широким, багатоаспектним, а тому і дискусійним. Та з огляду на постійно прогресуючу складову програмно-технологічного забезпечення вузько спеціального напрямку стає абсолютно зрозуміло, що питання формування інформаційної компетентності в учнів-гітаристів є незаперечною необхідністю сьогодення.

Поняття «інформаційна компетентність» є дуже широким. Інформаційна компетентність та

інформаційна грамотність, що лежить в її основі, набувається і застосовується протягом усього освітнього процесу, на різних предметах і в різних формах навчальної та розвивальної діяльності.

Компетентності, пов'язані з інформаційно-комунікаційними технологіями, включають здатність учнів орієнтуватися в інформаційному просторі, зберігати інформацію та маніпулювати нею відповідно до потреб суспільства, а в широкому сенсі – знайти шляхи реалізації творчого потенціалу. Компетентності відносяться до якостей технічно грамотної особистості, підготовленої до життя і діяльності в сучасному високотехнологічному інформаційному суспільстві і включає основні складові інформаційної культури учня на основі раціонального співіснування з техносферою, з урахуванням особистісних компетентностей. В інформаційному суспільстві інформація швидко змінюється і застаріває. Таким чином освіта стає не просто передачею знань – а стає мотивуючим фактором або вмінням рухатися відповідно до швидких трансформаційних суспільних та технологічних процесів.

На проблемі відбору інформації наголошує Т. Пушкарьова та зазначає, що необхідно обирати потрібну інформацію вчасно, в зручній формі для подальшого застосування, що допомагає «раціоналізувати розумову діяльність за рахунок переходу до більш ефективних прийомів її пошуку і переробки» (Пушкарьова, 2010: 11).

«Інформаційна компетентність» визначається як результат процесу відбору, засвоєння, обробки, перетворення та продукування інформації, що відображена у спеціальних знаннях і має певну перспективу, та є інтегрованою якістю особистості, яка дозволяє їй розробляти, приймати, прогнозувати та застосовувати оптимальні рішення в різних сферах діяльності.

Серед багатьох підходів до визначення компетентності Л. Семко виділяє наступні:

- інформаційна компетентність – здатність самостійно шукати, аналізувати, відбирати, організовувати, перетворювати, зберігати та передавати необхідні дані та інформацію за допомогою реальних та інформаційних технологій;

- інформаційна компетентність – це сформованість інтегрованої особистості, що відображає здатність визначати інформаційні потреби, здійснювати пошук інформації, ефективно оперувати інформацією в усіх її формах і проявах, оперувати комп'ютерною технікою та телекомунікаційними технологіями і використовувати останні в навчанні, роботі та повсякденному житті;

- вмотивованість та інтерес до отримання знань, умінь і навичок у галузі апаратних, про-

грамних та інформаційних засобів; сукупність соціальних, фізичних і технічних знань, що відображають системи сучасного інформаційного суспільства; знань, що становлять інформаційну основу пізнавально-пошукової діяльності; способів і установок, що визначають функціональну основу пізнавально-пошукової діяльності (Семко, 2013: 65).

Інформаційні компетентності визначаються за предметними, галузевими та ключовими компетентностями, а їхня структура має такі елементи:

– когнітивний: відображає процеси обробки інформації на основі мікрокогнітивних дій (аналіз, стандартизація, порівняння та узагальнення вхідної інформації, синтез її з наявною базою знань, розробка варіантів використання інформації, прогнозування використання нової інформації та взаємодія з наявною базою знань, організація зберігання та пошуку інформації в довгостроковій пам'яті);

– ціннісно-мотиваційний: створює умови, що сприяють входженню учнів-гітаристів у світ цінностей та підтримують вибір важливих цінностей. Характеризує рівень мотивації дитини, що впливає на її ставлення до занять музикою та життя загалом;

– техніко-технологічні: розуміння засад роботи, можливостей та обмежень технологічних пристроїв, призначених для автоматизованого збору та обробки інформації; знання відмінностей між автоматизованим та ручним виконанням обробки інформації; вміння класифікувати задачі за типами та вирішувати і вибирати конкретні технологічні засоби за їх основними характеристиками, у тому числі: розуміння сутності технологічного підходу в реалізації задач обробки інформації, у тому числі: розуміння сутності технологічного підходу в реалізації задач обробки інформації та використання засобів обробки інформації;

– комунікаційний: відображає знання, розуміння і використання мови (природної і формальної) та інших видів інформаційно-знакових систем і технічних засобів комунікації в процесі передачі інформації від однієї людини до іншої за допомогою різних форм і методів спілкування (вербальних і невербальних) (Семко, 2013).

Слід зазначити, що навчання інформаційним технологіям покликане впливати на формування та розвиток інформаційної грамотності. Можна виокремити такі напрями діяльності: знайомство з комп'ютером як пристроєм для роботи з інформацією та розвиток технічних навичок роботи з різними пристроями та носіями інформації (гарнітурами, колонками, принтерами, сканерами, веб-

камерами тощо); оволодіння способами роботи з інформацією; пошук у каталогах, системах та пошуку та в ієрархічних структурах; отримання інформації з різних носіїв; систематизація, аналіз та відбір інформації (наприклад використання різних типів фільтрів, запити, структурування файлових систем, проектування баз даних); технічні навички, такі як зберігання, видалення та копіювання інформації; перетворення інформації (наприклад, графіки в текст, аналогової в цифрову); навички роботи з різними носіями інформації (наприклад, мультимедійні довідники, електронні посібники, інтернет-ресурси); вміння критикувати отриману інформацію, зосереджуючись на ключових моментах та оцінюючи ступінь достовірності (наприклад, обґрунтованість запитів, розпізнавання фейків); здатність застосовувати інформаційно-комунікаційні технології для вирішення різних навчальних завдань.

Висновки. Розглянувши сутність інформаційної компетентності учнів-гітаристів в контексті інформаційної культури, було виявлено, що складові світогляду інформаційної культури учнів базуються на науковому розумінні сучасної картини світу, визнанні єдності законів інформації в природі та суспільстві, важливої ролі інформації в еволюційних процесах та забезпеченні життєдіяльності природних і соціальних систем, у глобальному масштабі.

Висвітлено сутність та структуру інформаційної компетентності учнів-гітаристів, де «інформаційна компетентність» визначається як результат процесу відбору, засвоєння, обробки, перетворення та продукування як загальної інформації так і музичної та є інтегрованою якістю учня-гітариста, яка дозволяє йому розробляти, приймати, прогнозувати та застосовувати оптимальні рішення у сфері мистецької діяльності.

Інформаційні компетенції учнів-гітаристів охоплюють знання, вміння та навички, які дозволяють ефективно використовувати інформаційні ресурси та технології для досягнення музичних цілей. До таких компетенцій належать:

1) пошук інформації: уміння знаходити необхідну інформацію про гітару, музику та техніку гри на гітарі в інтернеті, на форумах, у спеціалізованих виданнях та інших джерелах;

2) оцінка інформації: уміння критично оцінювати достовірність та релевантність інформації, що знайдена в мережі;

3) обробка інформації: навички редагування відео та аудіо записів, створення нотних збірок, ефективного упорядкування нотного матеріалу та аранжування музичних композицій;

4) використання соціальних мереж та інших медіа-платформ для спілкування та взаємодії з іншими гітаристами, виступів на концертах, та підвищення своєї музичної кваліфікації;

5) захист персональної інформації: знання про правила безпеки в інтернеті, захист приватної інформації та особистих даних, зокрема від кібератак, шахрайства та інших загроз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коломієць А.М., Лапшина І.М., Білоус В.С. Основи інформаційної культури майбутнього вчителя. Вінниця : ВДПУ, 2006. 90 с.
2. Макаренко Л. Л. Інформаційна культура особистості: історико-педагогічний аналіз. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2016. Випуск 53. С. 128–141.
3. Медведева Є. А. Концептуальна модель інформаційного навчання користувачів. *Бібліотечний вісник*. 1997. № 2. С. 4–7.
4. Нова Концепція української школи / Л. Гриневич та ін. ; за ред. М. Грищенко. 2016. 40 с.
5. Пушкарьова Т. Інформаційно-комунікаційна компетентність – важливий чинник формування світогляду учнів. *Рідна школа*, 2010. № 9. С. 9–12.
6. Пшенична О.С. Сутнісний аналіз понять «інформаційна культура» та «інформативна компетентність». *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітніх школах*. Запоріжжя : КПУ, 2018. Т. 1. № 61. С. 100–104.
7. Розенберг Н. М. Проблеми вимірювань в дидактиці. Київ: Вища школа, 1979. 175 с.
8. Самойленко Н. І., Семко Л. П. Компетентнісний підхід до навчання інформатики в основній школі. *Наукові записки. Серія : Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. Винниченка, 2013. Випуск 4. Частина 2. С. 63–67.
9. Семенюк Е. П. Інформаційний підхід до пізнання дійсності. *Наукова думка*. Київ. 1988. 240 с.
10. Сидоркін Є. Формування інформаційної компетентності учнів засобами комп'ютерних технологій. *Рідна школа*, 2014. № 4/5. С. 53–56.
11. Солдатенко О. І. Комп'ютерні технології та гітарні аранжування в розвитку музичних здібностей учнів : навчально-методичний посібник. Чернігів : Видавець Лозовий В.М., 2014. 88 с.
12. Сологуб В. Д. Дистанційне навчання у класі гітари. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 27. С. 172–175.

REFERENCES

1. Kolomiets A.M., Lapshyna I.M., Bilous V.S. Osnovy informatsiinoi kultury maibutnoho vchytelia. [Basics of information culture of the future teacher] Vinnytsia : VDPU, 2006. 90 s. [in Ukrainian].
2. Makarenko L. L. Informatsiina kultura osobystosti: istoryko-pedahohichnyi analiz. [Information culture of the individual: historical and pedagogical analysis]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova Serii 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*. 2016. Vypusk 53. S. 128–141. [in Ukrainian].
3. Miedviedieva Ye. A. Kontseptualna model informatsiinoho navchannia korystuvachiv. [Conceptual model of information training of users]. *Biblioteknyi visnyk*. 1997. № 2. S. 4–7. [in Ukrainian].
4. Nova Kontsepsiia ukrainskoi shkoly /L. Hrynevych ta in. ; za red. M. Hryshchenko. 2016. 40 s. [in Ukrainian].
5. Pushkarova T. Informatsiino-komunikatsiina kompetentnist – vazhlyvyi chynnnyk formuvannia svitohliadu uchniv. [Information and communication competence is an important factor in the formation of students' outlook] *Ridna shkola*, 2010. № 9. S. 9–12. [in Ukrainian].
6. Pshenychna O.S. Sutnisnyi analiz poniat «informatsiina kultura» ta «informatyvna kompetentnist». [A substantive analysis of the concepts of “informational culture” and “informational competence”]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnikh shkolakh*. Zaporizhzhia : KPU, 2018. T. 1. № 61. S. 100–104. [in Ukrainian].
7. Rozenberh N. M. Problemy vymiriuvan v dydaktytsi. [Measurement problems in didactics]. Kyiv: Vyshcha shkola, 1979. 175 s. [in Ukrainian].
8. Samoilenko N. I., Semko L. P. Kompetentnisnyi pidkhid do navchannia informatyky v osnovnii shkoli. [A competent approach to teaching informatics in primary school]. *Naukovi zapysky. Serii : Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity*. Kirovohrad : RVV KDPU im. Vynychenka, 2013. Vypusk 4. Chastyna 2. S. 63–67. [in Ukrainian].
9. Semeniuk E. P. Informatsiinyi pidkhid do piznannia diisnosti. *Naukova dumka*. [Informational approach to knowledge of reality. Scientific thought]. Kyiv. 1988. 240 s. [in Ukrainian].
10. Sydorkin Ye. Formuvannia informatsiinoi kompetentnosti uchniv zasobamy kompiuternykh tekhnolohii. [Formation of students' informational competence by means of computer technologies]. *Ridna shkola*, 2014. № 4/5. S. 53–56. [in Ukrainian].
11. Soldatenko O. I. Kompiuterni tekhnolohii ta hitarni aranzhuvannia v rozvytku muzychnykh zdibnostei uchniv : navchalno-metodychnyi posibnyk. [Computer technologies and guitar arrangements in the development of students' musical abilities: a teaching and methodical guide]. Chernihiv : Vydavets Lozovyi V.M., 2014. 88 s. [in Ukrainian].
12. Solohub V. D. Dystantsiine navchannia u klasi hitary. [Distance learning in the guitar class]. *Innovatsiina pedahohika*. 2020. Vyp. 27. S. 172–175. [in Ukrainian].

УДК 378.147:004.9

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-55>**Леся КУШНІР,***orcid.org/0000-0003-0951-3024**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри хіміко-фармацевтичних дисциплін
Комунального закладу вищої освіти «Рівненська медична академія»
(Рівне, Україна) lesjunjaborisjuk@gmail.com***Тамара СОРОЧАН,***orcid.org/0000-0002-4704-2385**доктор педагогічних наук, професор,
директор
Центрального інституту післядипломної освіти Університету менеджменту освіти
Національної академії педагогічних наук України
(Київ, Україна) anprof@ukr.net*

ВИКОРИСТАННЯ МОДЕЛІ SAMR ДЛЯ СТВОРЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ В ЗВО ТА ЗФПО

Стаття присвячена аналізу та обґрунтуванню застосування моделі SAMR (*Substitution, Augmentation, Modification, Redefinition*) в контексті розробки ефективної стратегії змішаного навчання в закладах вищої та фахової передвищої освіти. Тема статті є надзвичайно актуальною в контексті сучасних трансформацій у системі освіти, оскільки авторами відзначається зростаюча роль технологій у освітньому процесі, що вимагає розробки нових підходів до їхнього використання з метою поліпшення якості освіти. Зазначено, що ефективне використання технологій у навчанні може покращити доступ до знань, забезпечити більш інтерактивне та індивідуалізоване навчання, а також підготувати здобувачів освіти до вимог сучасного ринку праці. У статті проаналізовані ключові аспекти цієї моделі та її потенціал у покращенні освітнього процесу, зазначений та детально описаний кожен рівень моделі SAMR та його застосування до створення новаторських навчальних підходів, які сприяють покращенню якості освіти. Встановлено, що для створення ефективної стратегії змішаного навчання з використанням моделі SAMR, важливо поєднувати традиційні методи навчання з використанням технологій на різних рівнях цієї моделі. Дослідження розглядає недоліки та переваги моделі SAMR у вищій та фаховій передвищій освіті, надаючи рекомендації щодо оптимального використання цієї моделі для створення ефективних стратегій змішаного навчання. Метою статті є висвітлення значення моделі SAMR, а також її застосування, проблеми та обмеження використання в закладах вищої та фахової передвищої освіти. Для досягнення мети дослідження використано теоретичний метод, який включає аналіз, систематизація, узагальнення – для уточнення базових понять дослідження, обґрунтування його методологічних засад. Таким чином, автори відмічають, що використання моделі SAMR в закладах вищої та фахової передвищої освіти для розробки ефективних стратегій змішаного навчання відповідає актуальним потребам у сфері освіти, де інновації та оптимізація процесу навчання відіграють ключову роль у досягненні успіху здобувачів.

Ключові слова: модель SAMR, змішане навчання, заклади вищої освіти, інформаційно-комунікаційні технології, цифровізації, майбутні фахівці, ефективність навчання, коледжі

Lesia KUSHNIR,*orcid.org/0000-0003-0951-3024**Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Chemical and Pharmaceutical Disciplines
Rivne Medical Academy
(Rivne, Ukraine) lesjunjaborisjuk@gmail.com***Tamara SOROCHAN,***orcid.org/0000-0002-4704-2385**Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Director
Central Institute of Postgraduate Education of the University
of Management of Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) anprof@ukr.net*

USING THE SAMR MODEL TO CREATE AN EFFECTIVE STRATEGY FOR BLENDED LEARNING IN HIGHER EDUCATION AND PROFESSIONAL PRE-HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article is devoted to the analysis and justification of the SAMR (Substitution, Augmentation, Modification, Redefinition) model in the context of developing an effective blended learning strategy in higher and pre-higher professional education institutions. The topic of the article is extremely relevant in the context of modern transformations in the education system, as the authors note the growing role of technology in the educational process, which requires the development of new approaches to their use in order to improve the quality of education. It is noted that the effective use of technology in education can improve access to knowledge, provide more interactive and individualized learning, and prepare students for the requirements of the modern labor market. The article analyzes the key aspects of this model and its potential to improve the educational process, identifies and describes in detail each level of the SAMR model and its application to the creation of innovative teaching approaches that contribute to improving the quality of education. It is established that in order to create an effective blended learning strategy using the SAMR model, it is important to combine traditional teaching methods with the use of technology at different levels of this model. The study examines the disadvantages and advantages of the SAMR model in higher and professional higher education, providing recommendations for the optimal use of this model to create effective blended learning strategies. The purpose of the article is to highlight the significance of the SAMR model, as well as its application, problems and limitations of use in higher and pre-higher professional education institutions. To achieve the purpose of the study, the theoretical method was used, which includes analysis, systematization, and generalization to clarify the basic concepts of the study and substantiate its methodological foundations. Thus, the authors note that the use of the SAMR model in higher and professional higher education institutions to develop effective blended learning strategies meets the current needs in the field of education, where innovation and optimization of the learning process play a key role in achieving student success.

Key words: SAMR model, blended learning, higher education institutions, information and communication technologies, digitalization, future professionals, learning efficiency, colleges.

Постановка питання в загальному вигляді.

Модернізація сучасної вищої та фахової передвищої освіти в умовах сьогодення потребує від викладача методичної готовності до застосування змішаного навчання, зокрема вмінь, що сприяють розвитку мультидисциплінарної освіти, завдяки використанню технічних засобів навчання, програмного забезпечення, цифрових інструментів, хмарних сервісів, різних платформ та сучасних технологій навчання. Технологія змішаного навчання є потужним інструментом у освітньому процесі в закладах вищої та фахової передвищої освіти, але створення ефективної стратегії змішаного навчання може бути і важким завданням. «Змішане навчання – це використання технологій для надання можливостей навчання, які виходять за межі аудиторії. Це не спосіб доставки інформації, це модель викладання та навчання. Це не замінює практику в класі – здобувачі найчастіше все одно приходять на заняття під час регулярних блоків, – але воно дає студентам можливість рухатися через вміст у власному темпі, вибираючи ресурси, які відповідають їхнім навчальним потребам» (Hamilton, 2016). Варто зазначити, що поширеність технологічних пристроїв у суспільстві з роками зростає в геометричній прогресії, отже, ці пристрої стали повсюдними у сфері освіти. Через це реальність інтеграція технологій у щоденну практику педагога стала пріоритетом. Крім того, у закладах вищої та фахової передвищої освіти не вистачає знань, ресурсів і педагогіки для під-

тримки вдосконалення методів навчання використання технологій. Платформа SAMR, заснована доктором Рубеном Пуентедурою, є дослідженою моделлю, яка допомагає викладачам та педагогам розробляти, створювати та інтегрувати уроки, наповнені технологіями, у своїх практичних та лекційних заняттях. Результатом таких занять є більш якісний та ефективний рівень навчання майбутніх фахівців.

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Підґрунтям для впровадження у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців своїх практик змішаного та дистанційного навчання надали українські та зарубіжні науковці, серед яких варто відзначити J. Carman, N. Vaughan, D. Garrison, В. Бикова, І. Войтовича, О. Спіріна, К. Осадчу, Г. Ткачук, Н. Морзе та ін. Особливості вдосконалення організації освітньої діяльності відображені в працях багатьох вітчизняних та зарубіжних учених. Серед них можна виділити наступних Л. Карташову, В. Бикова, І. Зязюна, О. Овчарук, Н. Базелюка, Г. Ткачук, К. Бугайчука, В. Кухаренко, С. Сисоєву, Є. Смирнову-Трибульську та ін.

Мета статті. Висвітлення значення моделі SAMR, а також її застосування, проблеми та обмеження використання в закладах вищої та фахової передвищої освіти

Основна частина дослідження. В освітніх програмах, як формальних, так і неформальних, використання моделі змішаного навчання прийнято як основний підхід до навчання в закладах освіти всіх

рівнів: від шкіл до університеті по всьому світу відповідно до технологічного розвитку та зростаючої цифровізації. Індустрія онлайн-навчання зростає майже в 10 разів від 2000 року, а до 2025 року її ринкова вартість може досягти 350 мільярдів доларів, що сприяє зростанню популярності змішаного навчання (Mairasee; Forbes, 2021). Таким чином, екосистема змішаного навчання повинна бути прийнята для забезпечення якості культури змішаного навчання. Зазначимо, що питання змішаного навчання розглядали як українські, так і зарубіжні науковці. Але зазначимо декілька визначень, які характеризують термін «змішане навчання»: на думку Н. Рашевської, змішане навчання це «процес навчання, за якого традиційні технології навчання поєднуються з інноваційними технологіями електронного, дистанційного та мобільного навчання з метою гармонійного поєднання теоретичного та практичного складників процесу навчання» (Рашевська, 2011). Науковець К. Бугайчук пропонує під змішаним навчанням розуміти цілеспрямований процес здобування знань, умінь та навичок, що здійснюється освітніми установами різного типу в рамках формальної освіти, частина якого реалізується у віддаленому режимі за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій і технічних засобів навчання, які використовуються для зберігання і доставки навчального матеріалу, реалізації контрольних заходів, організації взаємодії між суб'єктами освітнього процесу (консультації, обговорення) та під час якого здійснюється самоконтроль учня (студента) за часом, місцем, маршрутами та темпом навчання (Бугайчук, 2016).

Центральним аспектом ключової ролі змішаного навчання у вищій та фаховій передвищій освіті є адаптація сучасних технологій та новітніх педагогічних підходів. За визначенням, модель SAMR (Substitution, Augmentation, Modification, Redefinition) – це модель, яка використовується

для класифікації способів використання технологій у освітньому процесі. Модель розроблена професором Джеймсом Нагелем (James Nagel) у 2004 році (Tunjera & Chigona, 2020). Модель SAMR (Substitution, Augmentation, Modification, Redefinition) це рамка, яка допомагає викладачам та педагогам розуміти, як вони використовують технології в освітньому процесі, і як ці технології можуть змінювати спосіб навчання та засвоєння знань майбутнім фахівцями (рис. 1).

Зазначена модель розглядає чотири рівні використання технологій:

– Substitution (Заміщення): На цьому рівні технологія використовується для простого заміщення традиційних методів. Наприклад, використання електронних підручників замість паперових. На цьому ранньому етапі процесу технологічної інтеграції здобувачів слід заохочувати використовувати технології для вирішення завдань, але саме завдання має залишатися незмінним. Так, робота над груповим проектом з використанням Інтернету, допоможе зібрати більше інформації на певну тему. Однак використання технологій не буде основною частиною проекту онлайн-навчання, адже фактично викладачі повинні використовувати сучасні інструменти, щоб замінити існуючі інструменти, які можуть бути застарілими або неефективними. Це пряма заміна, яка не включає жодних оновлень чи додаткових функцій. Це дає можливість повільного та стабільного знайомства з технологією.

– Augmentation (Підвищення): технологія на цьому рівні підвищує функціональність. Так, наприклад, використання інтерактивних електронних підручників з можливістю швидкого пошуку і більшою інтерактивністю. Викладачам варто інтегрувати в план заняття нові технології, а саме інструменти для онлайн-спільної роботи (наприклад, програми Google), щоб студенти могли на

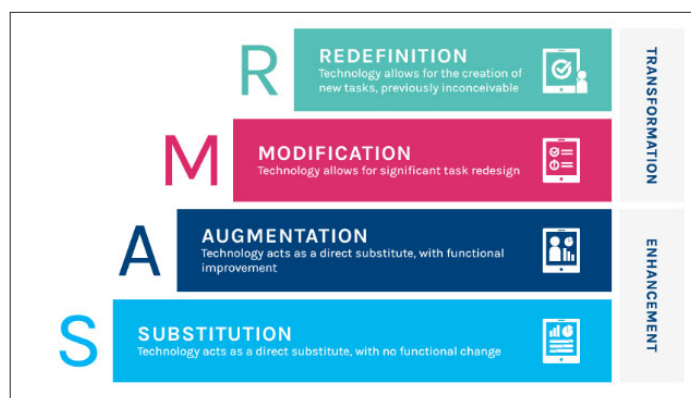

Рис. 1. Модель SAMR (Tunjera, Chigona, 2020)

власні очі ознайомитися з перевагами технологій. Можна створити документ Google Sheets із додатковими навчальними ресурсами або ключовими ідеями з онлайн-навчального модуля певної дисципліни, а потім поділитися ним із здобувачами. Залучіть студентів, до виконання цієї роботи, попросивши їх додати власні посилання та коментарі до електронної таблиці та поділитися нею зі своїми одногрупниками. Таким чином, підвищиться не лише рівень цифрових навичок, а і мотивація досліджувати технологію самостійно.

– Modification (Модифікація): На цьому рівні технологія дозволяє створювати нові можливості, які раніше були неможливі. Це може бути створення спільних онлайн-проектів для студентів з різних країн, або створення онлайн-завдання, яке поєднує «старі» методи з новою технологією, щоб майбутні фахівці могли максимально задіяти свої цифрові навички та вміння, та краще ознайомитися з процесом. Це може бути створення власного відео, ролику, презентації, що дає здобувачам можливість вирішити, наскільки далеко вони займуть технологічну інтеграцію: адже один студент може просто записати аудіо розповідь чи звичайне відео, а інший може додати звукові ефекти, фонову музику та піктограми, на які можна натиснути, відтворити різні ефекти. Таким чином, здобувачі йдуть у власному темпі та відкривають технічні інструменти на власних умовах, швидше адаптуються та мають можливість використовувати технології, коли і як вважають за потрібне.

– Redefinition (Переосмислення): на цьому рівні технологія сприяє створенню нових форм навчання, які традиційні методи не можуть забезпечити. Наприклад, використання віртуальної реальності для імітації реальних ситуацій, чи створення веб-сайту, який досліджує основну ідею певного заняття. Разом з тим, варто повідомити студентів, які елементи вони повинні включити, наприклад звукові ефекти, зображення, відео для електронного навчання, надати їм детальний перелік інструментів, які вони можуть використовувати, а також посилання на навчальні посібники або покрокові інструкції щодо використання цих інструментів.

Зважаючи на викладене, можна стверджувати, що для створення ефективної стратегії змішаного навчання з використанням моделі SAMR, важливо поєднувати традиційні методи навчання з використанням технологій на різних рівнях цієї моделі. Наприклад, використання онлайн-ресурсів для підготовки матеріалів до занять (Substitution), створення спільних проектів з використанням спеціалізованих програм (Modification), та інші. При

розробці стратегії змішаного навчання в закладах вищої та фахової передвищої освіти важливо збалансувати використання технологій на різних рівнях SAMR, враховуючи особливості дисципліни, потреби здобувачів та мету навчання.

Також варто зазначити, що для створення ефективної стратегії змішаного навчання важливо використовувати технології на рівні, що перевищує рівень заміщення. Тобто, технології повинні використовуватися не просто для заміни традиційних методів навчання, а для доповнення, модифікації або переосмислення цих методів. Наведемо кілька прикладів того, як можна використовувати технології на рівні, що перевищує рівень заміщення, у змішаному навчанні при викладанні майбутнім фахівцям в ЗВО та ЗФПО:

– Використання віртуальних лабораторій для проведення практичних робіт, адже віртуальні лабораторії дозволяють майбутнім фахівцям проводити експерименти в безпечних умовах, не виходячи з дому. Це може бути особливо корисно для здобувачів, які проживають у сільській місцевості або не мають доступу до лабораторного обладнання.

– Використання інтерактивних додатків для проведення дискусій та обговорень. Інтерактивні додатки дозволяють майбутнім фахівцям спілкуватися один з одним і з викладачем в режимі реального часу, наприклад за допомогою дошки Padlet. Це може допомогти підвищити мотивацію до навчання та активність здобувачів.

– Використання штучного інтелекту для індивідуального навчання. Штучний інтелект може використовуватися для адаптації навчального матеріалу до індивідуальних потреб здобувачів. Це може допомогти майбутнім фахівцям краще засвоювати матеріал і уникати проблем з навчанням.

– Використання віртуальної та доповненої реальності для створення віртуальних навчальних середовищ. Віртуальна та доповнена реальність може використовуватися для створення реалістичних освітніх середовищ, які дозволяють майбутнім фахівцям досліджувати складні явища та процеси. Це може допомогти студентам краще зрозуміти матеріал і розвинути творчі та практичні навички.

Підводячи підсумок, можна зазначити, що модель SAMR є корисним інструментом для розуміння потенціалу технологій у освіті. Однак, вона має ряд недоліків, які слід враховувати при її використанні у ЗВО та ЗФПО:

– Одним з основних недоліків моделі SAMR є те, що вона не враховує цілі навчання. Модель визначає рівні використання технологій, але не

визначає, як ці рівні впливають на досягнення навчальних цілей.

– Іншим недоліком моделі SAMR є те, що вона не враховує контекст навчання. Модель визначає рівні використання технологій незалежно від конкретного контексту навчання. Модель SAMR може спрощувати складність освітнього процесу у вищій та фаховій передвищій освіті, які мають різноманітні завдання, включаючи дослідницьку роботу, глибокий аналіз та критичне мислення, які ймовірно, складніше відобразити за допомогою цієї моделі.

– Недооцінка складності завдань: фахова передвища та вища освіта може вимагати більшої гнучкості та складних завдань, які не обов'язково вписуються у чіткі категорії моделі SAMR. Дослідницька робота, аналіз складних проблем та творчі завдання можуть бути складніше відобразити в рамках цієї моделі.

– Зосередження на технологіях, а не на педагогічних підходах: модель SAMR фокусується на рівнях технологічного використання, не завжди

враховуючи педагогічні підходи та стратегії навчання, які є ключовими в освітньому процесі ЗВО та ЗФПО.

– Відсутність урахування контексту: кожна дисципліна може мати свої унікальні вимоги до використання технологій, і модель SAMR не завжди ураховує ці контекстуальні відмінності.

Висновки та пропозиції. Технологічні основи та моделі є важливими для педагогів та викладачів, оскільки вони підтримують глибше розуміння педагогіки та дослідження. Модель SAMR допомагає багатьом педагогам, викладачам та науково-педагогічним співробітникам полегшити розуміння та впровадження технології в закладах вищої та фахової передвищої освіти. Підсумовуючи результати авторського дослідження, можна констатувати корисність моделі та простоту її використання, хоча варто звернути увагу на спрямування зусилля педагогів та викладачів щодо ефективної інтеграції технологій у своїй щоденній практиці, щоб підготувати наступне покоління до майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Tunjera N., Chigona A. Teachers' use of TPACK-SAMR models for pre-service teacher education in the 21st century. *International Journal of Information and Communication Technology Education*. 2020. 16(3). Pp. 126–140.
2. Puentedura R. SAMR: the transformation. Hypas. 2013. URL: <http://www.hippasus.com/rrpweblog/archives/2013/04/16/SAMRGettingToTransformation.pdf>.
3. Hamilton E., Rosenberg J., Akcaoglu M. The substitution modification override model (SAMR): a critical review and suggestions for its use. *TechTrends*. 2016. 60(5), pp. 433–441. URL: <https://doi.org/10.1007/s11528-016-0091-y>
4. Castro R. Blended learning in higher education: Trends and capabilities. *Education and Information Technologies*. 2019. №2 4, pp. 2523–2546. <https://doi.org/10.1007/s10639-019-09886-3>
5. Рашевська Н.В. Мобільні інформаційно-комунікаційні технології навчання вищої математики студентів вищих технічних навчальних закладів : автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.10 «Інформаційно-комунікаційні технології в освіті». Київ. 2011. 21 с.
6. Бугайчук К. Л. Змішане навчання: теоретичний аналіз та стратегія впровадження в освітній процес вищих навчальних закладів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2016. Вип. 4. С. 1–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2016_54_4_3

REFERENCES

1. Tunjera N., Chigona A. Teachers' use of TPACK-SAMR models for pre-service teacher education in the 21st century. *International Journal of Information and Communication Technology Education*. 2020. 16(3). Pp. 126–140.
2. Puentedura R. SAMR: the transformation. Hypas. 2013. URL: <http://www.hippasus.com/rrpweblog/archives/2013/04/16/SAMRGettingToTransformation.pdf>.
3. Hamilton E., Rosenberg J., Akcaoglu M. The substitution modification override model (SAMR): a critical review and suggestions for its use. *TechTrends*. 2016. № 60(5), pp. 433–441. URL: <https://doi.org/10.1007/s11528-016-0091-y>
4. Castro R. Blended learning in higher education: Trends and capabilities. *Education and Information Technologies*. 2019. № 24, pp. 2523–2546. <https://doi.org/10.1007/s10639-019-09886-3>
5. Rashevskaya N.V. Mobilni informatsiino-komunikatsiini tekhnologii navchannia vyshchoi matematyky studentiv vyshchyykh tekhnichnykh navchalnykh zakladiv : avtoref. dys. kand. ped. nauk: spets 13.00.10 «Informatsiino-komunikatsiini tekhnologii v osviti» [Mobile information and communication technologies for teaching higher mathematics to students of higher technical educational institutions: PhD thesis: specialty 13.00.10 "Information and communication technologies in education]. Kyiv. 2011. 21 p. [in Ukrainian].
6. Buhaychuk K. L. Zmishane navchannia: teoretichnyi analiz ta stratchiia vprovadzhenia v osviti protses vyshchyykh navchalnykh zakladiv [Blended learning: theoretical analysis and strategy of implementation in the educational process of higher education institutions]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia [Information technologies and learning tools]*. 2016. Vol. 4. p. 1–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2016_54_4_3 [in Ukrainian].

УДК 37.013:378.091.2:614.8.084

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-56>

Андрій ЛИТВИН,

orcid.org/0000-0002-7755-9780

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри практичної психології та педагогіки
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
(Львів, Україна) avlytvyn@gmail.com*

Алла КОЛОМІЄЦЬ,

orcid.org/0000-0003-0536-0147

*доктор педагогічних наук, професор,
проректор з наукової роботи
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(Вінниця, Україна) allakolomiec2@gmail.com*

Галина ФЕДЮК,

orcid.org/0009-0007-4003-0238

*кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри педагогіки та психології
Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського
(Львів, Україна) galiafedjuk@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Для успішного переходу країни до сталого розвитку необхідно змінити ставлення кожної особистості до безпечної поведінки, для чого потрібне суттєве регулювання суспільної свідомості. Відповідно до потреб підготовки людини до безпечної життєдіяльності в педагогічній теорії та практиці ведеться активний пошук шляхів і засобів виховання культури безпеки у молодого покоління. Завдання української вищої освіти – використовуючи сукупність педагогічних впливів сформувати і розвинути культуру безпечної життєдіяльності у майбутніх фахівців різного профілю. З урахуванням дефініцій «культура безпеки», «культура безпеки життєдіяльності» та її структурних компонентів у статті визначено напрями формування культури безпеки життєдіяльності здобувачів закладів вищої освіти у межах сучасної безпекової парадигми. Відзначено основні рівні формування культури безпеки життєдіяльності – індивідуальний, колективний і суспільно-державний. Виявлено завдання вищої освіти в площині безпеки і заходи щодо формування культури безпеки життєдіяльності здобувачів. Становлення високої культури безпеки потребує неперервної підготовки, у процесі якої фахівець має сформувати особистісну культуру безпечної життєдіяльності та поведінки в надзвичайних ситуаціях. Освіта при цьому має реалізувати випереджувальний характер, що дозволяє соціуму перейти від пріоритету захисту від впливу надзвичайних ситуацій до запобігання їх виникненню, усунення причин загроз, гарантування безпеки власної життєдіяльності. Необхідно перейти на компетентнісну модель навчання, істотно збільшивши обсяг практичної складової за рахунок практикумів, лабораторних робіт, психологічних тренінгів та ін. У цьому випадку будуть сформовані поведінкові стереотипи, що гарантуватимуть безумовне дотримання безпеки в умовах загроз соціальному та природному середовищу.

Ключові слова: професійна підготовка, здобувачі вищої освіти, культура безпеки життєдіяльності, рівні культури безпеки.

Andrii LYTVYN,
 orcid.org/0000-0002-7755-9780
 Doctor of Pedagogical Science, Professor;
 Professor at the Department of Practical Psychology and Pedagogy
 Lviv State University of Life Safety
 (Lviv, Ukraine) avlytvyn@gmail.com

Alla KOLOMIETS,
 orcid.org/0000-0003-0536-0147
 Doctor of Pedagogical Sciences, Professor;
 Vice-Rector for Scientific Work
 Vinnytsia Mykhailo Kotsyubinsky State Pedagogical University
 (Vinnytsia, Ukraine) allakolomiec2@gmail.com

Halyna FEDYUK,
 orcid.org/0009-0007-4003-0238
 Candidate of Pedagogical Sciences,
 Lecturer at the Department of Pedagogy and Psychology
 Ivan Boberskyi Lviv State University of Physical Culture
 (Lviv, Ukraine) galiafedyuk@gmail.com

FORMATION OF LIFE SAFETY CULTURE FOR HIGHER EDUCATION APPLICANTS

For the country's successful transition to sustainable development, it is necessary to change the attitude of each individual towards safe behavior, which requires a significant regulation of public consciousness. In accordance with the needs of preparing a person for safety life activities there is an active search for ways and means of educating the culture of life safety in the younger generation in pedagogical theory and practice. The task of Ukrainian higher education is to form and develop a culture of life safety among future experts in various fields using a set of pedagogical influences. Taking into account the definitions of "safety culture", "life safety culture" and its structural components, the article defines the directions of formation of the life safety culture for higher education applicants within the modern safety paradigm. The main levels to form life safety culture are noted, namely – individual, collective and public-state ones. The task of higher education in the field of security and measures to create life safety culture among the applicants are identified. The formation of a high safety culture requires continuous training, in the process of which the specialist must form own personal of life safety culture and behavior in emergency situations. At the same time, education should implement a proactive character, allowing society to move from the priority of protection against the impact of emergency situations to preventing their occurrence, eliminating the causes of threats, and ensuring the safety of one's own life. It is necessary to switch to a competency-based model of education, significantly increasing the volume of the practical component, in particular through workshops, laboratory work, psychological training, etc. In this case, behavioral stereotypes will be formed, that guarantee the unconditional compliance with the safety in conditions of threats to the social and natural environment.

Key words: professional training, higher education applicants, life safety culture, levels of safety culture.

Постановка проблеми. Загострення екологічної, соціально-економічної та політичної ситуації у XXI ст., невпинне розширення та збільшення кількості потенційно небезпечних підприємств супроводжується зростанням обсягів і складності аварій і катастроф, що є причинами високої смертності населення, масового травматизму та втрати працездатності. Загрози природного, антропогенного, техногенного, епідеміологічного характеру стають все більш небезпечними. Посилення суперечок, конфліктів і протистоянь між державами і блоками, зростання терористичних атак ускладнюють роботу з ліквідації надзвичайних ситуацій, які при цьому виникають (Козяр, Литвин, 2017: 199).

Для сучасного суспільства недостатньо належного рівня дотримання правил техніки безпеки, необхідна не лише безпечна реалізація різних видів виробничої та іншої діяльності, а й цілковите усвідомлення її наслідків для людей і довкілля. Це висуває відповідні вимоги до освіти, яка має підготувати кожную особистість до того, як жити у глобалізованому, турбулентному світі.

Нині, в час повномасштабної виснажливої війни вітчизняна система освіти, як і все суспільство, функціонує в умовах перманентного виникнення надзвичайних ситуацій різного типу (повітряні тривоги, ракетні обстріли мирних територій, руйнування інфраструктури, діяль-

ність деструктивних спільнот, псевдомінування закладів освіти, кібербулінг тощо), що є суттєвою загрозою життю та здоров'ю всіх суб'єктів освітнього процесу. На тлі воєнних дій набувають особливої гостроти питання безпеки життєдіяльності, захисту людей, матеріальних цінностей і природного середовища. У разі виникнення надзвичайних ситуацій необхідно діяти швидко, виважено, рішуче, професійно. Тому заклади освіти України мають адекватно реагувати на виклики будь-якого характеру та складності (Коломієць та ін., 2023: 20).

Водночас у суспільстві зростають суперечності між: збільшенням небезпек, які є наслідком людської діяльності, та відсутністю культури безпечного існування соціуму у власному середовищі; декларованими соціальними інституціями (сім'єю, закладами освіти, службами захисту), поведінковими моделями «безпеки життєдіяльності» та реалізованими у повсякденній практиці прикладами невиконання норм, правил і вимог безпеки; необхідністю збереження високого рівня здоров'я для створення сім'ї, успішної кар'єри, належного матеріального забезпечення та зниження вартості здорового, повноцінного життя на шкалі індивідуальних цінностей молоді.

Аналіз досліджень. Вивченню різних проблем культури безпеки присвячені праці Д. Журбинського, С. Ісаєва, М. Ковалю, М. Козяра, Д. Коломійця, В. Ліпкана, В. Мошкіна, А. Пашкова, Л. Романів, А. Тарасенка. На питаннях безпечної професійної поведінки й охорони праці зосереджують увагу В. Березуцький, О. Запорожець, О. Мартин, Ю. Рудик, О. Станіславчук, В. Ярошевська та ін. Формування культури безпеки визначили педагогічною проблемою дослідники В. Бабенко, М. Бутиріна, М. Зоріна, Є. Івашкевич, А. Коломієць, Л. Кравченко, Ю. Скалецький та ін. Наголошується, що низький рівень культури безпечної поведінки є причиною загострення проблем, що загрожують екологічній рівновазі та здоров'ю нації (Скалецький та ін., 2012: 5).

Теоретики і практики галузі знань «Цивільна безпека» вважають, що з питаннями безпеки пов'язані гуманітарні, природничі, інженерні науки, науки про людину та суспільство, а мета навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності» – «сформувати у людини свідоме й відповідальне ставлення як до питань особистої безпеки так і безпеки тих, хто її оточує, навчити людину розпізнавати й оцінювати потенційні небезпеки, визначати шлях надійного захисту від них, уміти в разі потреби надати допомогу собі та іншим, а також оперативно ліквідувати наслідки прояву

небезпек у різноманітних сферах людської діяльності» (Левченко та ін., 2017: 3). Тобто, в майбутніх фахівців необхідно сформувати культуру особистої безпеки, безпеки життєдіяльності.

Мета статті – з урахуванням дефініції «культура безпеки життєдіяльності» та її структурних компонентів визначити напрями формування культури безпеки життєдіяльності здобувачів закладів вищої освіти (ЗВО) в межах сучасної безпекової парадигми. Вважаємо доречним посилити вплив саме на цю частину соціуму, найбільш активну та відповідальну щодо реалізації безпечної поведінки і виховання належного ставлення до неї в інших.

Виклад основного матеріалу. Виконаний аналіз свідчить, що дефініція «культура безпеки життєдіяльності», незважаючи на низку наукових досліджень, досі не стала суворо обґрунтованим, однозначним науковим поняттям. Разом із тим, у науковий обіг уведено терміни «міжнародна безпека» та «глобальна безпека», активно досліджується взаємозв'язок індивідуальної, локальної, регіональної, національної безпеки і безпеки людини в широкому сенсі. Виникла та розвивається наукова галузь «психопедагогіка безпеки» (І. Зязюн, М. Козяр та ін.).

На потребу поєднання понять «культура» та «безпека» ще в 1986 р. наголосили експерти Міжнародного агентства з атомної енергії під час аналізу аварії на Чорнобильській АЕС (Statement, 2022). За результатами їхньої роботи, однією з основних причин цієї техногенної екологічно-гуманітарної катастрофи на теренах України була відсутність культури безпеки у персоналі. Надалі цей термін характеризуватиме кваліфікаційну та психологічну підготовленість персоналу, а її формування є одним із фундаментальних принципів. Нині склалося розуміння, що категорія «культура безпеки» стосується не лише працівників небезпечних об'єктів, а й кожної людини та суспільства в цілому. Від цього залежить ефективність безпекових заходів, зниження індивідуальних, колективних і глобальних ризиків.

Загалом, поняття «безпека» розуміють як відсутність ризику виникнення та розвитку неприпустимої надзвичайної ситуації та пов'язаної з нею можливості завдання шкоди живим істотам, матеріальним цінностям і довкіллю (ДСТУ, 2007: 8–9). Провідним вважають функціональний підхід до проблеми безпеки, за якого захищеність людей, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх небезпек залежить від діяльності з виявлення, запобігання та подолання сукупності відповідних загроз.

Дефініція «життєдіяльність» позначає не просто дії людей у життєвому середовищі, а процес збалансованого існування та самореалізації індивіда, групи людей, суспільства і людства загалом в єдності їхніх життєвих потреб і можливостей. Отже, цілком логічно визначити «безпеку життєдіяльності» як стан, за якого ризик виникнення загроз життєдіяльності людини і спричинення ними шкідливих наслідків перебуває на прийнятному рівні завдяки тому, що можливі небезпеки відсутні або від них існує адекватний захист. Відповідно гарантування безпеки – це усунення загроз життєдіяльності та створення належного захисту (Рудик, 2010: 152–153).

Під «культурою безпеки життєдіяльності» сучасні дослідники розуміють інтегрування знань, почуттів, традицій, ідеалів, ціннісних орієнтацій, організаційних засад, які забезпечують як самозбереження соціуму, так і його сталий розвиток. Вона об'єднує знання, вміння, навички, якості, досвід особистості (тобто компетентності), пов'язані зі здатністю усувати небезпеки, боротися з ними, що передаються від покоління до покоління. Поєднання понять «культура» і «безпека» конкретизує власне культурне з усього змісту цієї вагомої складової соціального життя, що є життєзберезувальним фундаментом людської цивілізації. З іншого боку, конкретні прояви смислів і цінностей культури безпеки визначаються локальними значеннями компонентів культури: моральної, соціальної, політичної, екологічної, економічної тощо. Концептуалізація її проявів у межах окремих науково-практичних галузей структурує сферу видів діяльності, які потребують дотримання безпечних умов. Виховання культури безпеки життєдіяльності індивіда розглядається в комплексі як універсальна вимога, завдяки чому досягається цілісність безпекового світогляду. Отже, культуру безпеки доцільно вважати важливою складовою загальної культури особистості.

Культура безпеки життєдіяльності – стан розвитку соціальної групи, суспільства, який характеризується вираженням ставлення до питань безпечного життя та трудової діяльності, цілеспрямованою діяльністю щодо зниження рівня небезпеки в усіх сферах життєдіяльності. Культура безпеки життєдіяльності індивіда – інтегральна якість, яка визначає спрямованість особистості на розвиток потреби в безпеці на основі сукупності загальнонаукових, професійних і специфічних знань, постійного вдосконалення умінь і навичок безпечної реалізації професійної та соціально спрямованої активності. Як складова

загальної культури вона повинна мати регульований характер, націлений на конкретний результат – обов'язкове виконання людиною безпекових норм поведінки у соціумі та вимагання цього від інших.

У широкому розумінні сутність культури безпеки життєдіяльності – це сукупність різноманітних матеріальних і теоретичних моделей різних видів діяльності, що становлять основу безпечного розвитку особистості, суспільства, держави, людства загалом. З огляду на це дослідники виділяють три рівні культури безпеки життєдіяльності: індивідуальний, колективний, суспільно-державний. Складовими культури безпеки життєдіяльності є: на індивідуальному рівні – світогляд, норми поведінки, особистісні настанови і компетентність людини у сфері безпеки життєдіяльності; на колективному рівні – корпоративні цінності, професійна етика, підготовленість персоналу; на суспільно-державному – традиції безпечної поведінки, суспільні цінності, загальна підготовленість всього населення у царині безпеки життєдіяльності.

Зауважимо, що культура безпеки суттєво залежить від готовності людини до виконання завдань і ухвалення правильних рішень у надзвичайних ситуаціях, що пов'язана з психоемоційними і вольовими можливостями. Незважаючи на відмінності професійних вимог, для адекватного реагування на надзвичайні ситуації всім фахівцям необхідні такі властивості: стійкість функцій аналізаторів і якості сприйняття (зорового, слухового, тактильного тощо); розвинуте просторове мислення; здатність швидкого перемикавання та розподілу уваги в умовах стресу та дефіциту часу; вміння орієнтуватися в новій і незнайомій обстановці, оцінювати ступінь важливості інформації; витривалість, стійкість до фізичної втоми; добра координація рухів; високий рівень контролю; емоційна стабільність; толерантність до стресу та фрустрації; стійкість реакцій на труднощі та небезпеки; готовність до обґрунтованого ризику; впевненість; вміння діяти в команді, здатність керувати собою й іншими; комунікабельність; почуття взаємодопомоги (Литвин, 2018: 64).

Безперечно, формування культури безпеки життєдіяльності потребує виховання в особистості мотивації до безпечної поведінки протягом всього періоду навчання та професійного самовдосконалення. Нормативними документами України визнано, що знання кожної людини, необхідні для формування культури безпеки, мають базуватися на чітких уявленнях про процеси, які відбуваються у складних природних, соціальних

і техногенних системах та усвідомленні відповідальності за результати своєї життєдіяльності (Про затвердження, 2013). Прояви культури безпечної поведінки особистості в умовах надзвичайних ситуацій зводяться до таких компонентів: знати → передбачати → розпізнавати → запобігати (унікати) → діяти.

Зрозуміло, що виховання особистості в напрямі дотримання норм безпечної поведінки здійснюється від моменту народження людини до завершення активної життєдіяльності – батьками, закладами освіти, суспільством, професійною сферою, але відбувається переважно розрізнено, стихійно. Зокрема, система загальної середньої освіти передбачає, що вивчення низки навчальних предметів дає змогу опанувати комплекс метапредметних знань, що складають основу безпечної життєдіяльності. Однак рівень культури безпеки випускників шкіл залишається недостатньо високим. Засвоєння відбувається переважно на репродуктивному рівні, низьким є розвивальний ефект освітнього процесу, знання школярів мають абстрактно-відсторонений характер і не допомагають осмисленню реальних проблем безпеки. Ще менше освітній процес сприяє формуванню практичного досвіду безпечної поведінки.

Внаслідок цього типовим є становище, коли за наявності знань, умінь і навичок безпечної поведінки громадяни порушують елементарні правила безпеки. Причини такого стану в тому, що традиційна освітня практика не спрямована на формування переконань, мотивів до безпечної поведінки, моральної та світоглядної готовності до безпечної життєдіяльності.

Основними завданнями вищої освіти в контексті формування культури безпеки життєдіяльності є такі: прищеплення норм безпечної поведінки; виховання відповідального, шанобливого ставлення до власної безпеки і безпеки інших людей, дбайливого ставлення до навколишнього середовища, усвідомлення пріоритетності безпеки в усіх сферах діяльності; формування розуміння необхідності безпечних умов праці, дотримання екологічних норм; розвиток навичок ухвалення грамотних з погляду безпеки рішень в управлінні виробництвом, технологічними процесами, організації діяльності колективу, формування та розвитку професійно значущих компетентностей персоналу із цих позицій; прищеплення настанови на усвідомлене виконання норм і правил трудової та технологічної дисципліни, охорони праці; вироблення відповідального ставлення до власної безпеки, безпеки колег і підлеглих, своєї родини й оточення. Передусім, працівники мають бути

обізнаним про сутність і можливі причини виникнення надзвичайних ситуацій, щоб за необхідності швидко та правильно діяти в ризиконебезпечних обставинах. Також, вони мають опанувати знання про те, які способи і засоби запобігання та протидії надзвичайним ситуаціям є найдієвішими (Коломієць та ін., 2023: 27).

Загалом здобувачі ЗВО під час навчання мають на високому рівні опанувати культуру безпеки життєдіяльності в побуті, громадському житті та практичній діяльності щоб формувати в подальшому в підлеглих аналогічні знання, уміння та якості. У сучасних умовах від цього безпечного залежить їхнє життя та здоров'я. Поділяємо думку авторів, які стверджують, що важливо реалізувати неперервну освіту, у процесі якої майбутні фахівці мають не просто вивчити основи безпеки життєдіяльності, а усвідомити необхідність бути частиною системи безпечотворення, виховувати і безперервно розвивати в собі сукупність безпекових компетентностей, тобто сформувати особистісну культуру безпечної життєдіяльності та поведінки в надзвичайних ситуаціях різного характеру (Савченко, 2020: 372).

Як показують результати досліджень, у традиційних формах навчання та виховання безпечної життєдіяльності, як у загальноосвітніх школах, так і в ЗВО все ще домінує модель освітнього процесу, що ґрунтується на формуванні знань, умінь і навичок. Безперечно, необхідно перейти на компетентнісну модель з урахуванням вимог особистісно орієнтованого підходу, істотно збільшивши обсяг практичної складової навчання, зокрема за рахунок практикумів, лабораторних робіт, психологічних тренінгів та ін. У цьому випадку будуть сформовані поведінкові стереотипи, що гарантуватимуть безумовне дотримання власної безпеки і безпеки навколишніх в умовах загроз соціальному та природному середовищу.

Зауважимо, що для швидкого та безпомилкового реагування на надзвичайні ситуації, які відбуваються під час освітнього процесу, науково-педагогічні працівники ЗВО мають бути обізнаними з технологіями і засобами захисту та мінімізації негативного впливу, зокрема в умовах небезпек, пов'язаних із воєнним станом. З початком повномасштабного нападу РФ на нашу країну співробітники ДСНС України розробили рекомендації щодо дій населення в умовах надзвичайних ситуацій воєнного характеру; на сайті МОН України розміщені правила поведінки суб'єктів освітнього процесу в цих обставинах. Корисним у цьому контексті є досвід Міжвідомчої мережі освіти в надзвичайних ситуаціях (Inter-Agency

Network for Education in Emergencies, INEE) (Sphere, 2009). При цьому викладачі ЗВО не лише мають бути підготовленими до реалізації безпечного освітнього процесу, а й сформувані у здобувачів мислення, засноване на глибокому усвідомленні принципу безумовності пріоритетів безпеки під час вирішення професійних та особистих завдань. Отже, метою освітнього процесу є формування особливого виду культури, який враховує специфіку сучасної людської діяльності, культури безпеки життєдіяльності. Відбуватися це має на всіх зазначених вище рівнях.

Розвиток у ЗВО культури безпеки життєдіяльності на *індивідуальному рівні* передбачає прищеплення мотивів безпечної поведінки, формування цінностей у сфері безпеки; розвиток вроджених і формування набутих якостей особистості, які реалізують можливість успішного запобігання загрозам і небезпекам, а також захисту від них, вироблення знань, умінь і навичок забезпечення заходів із дотримання безпеки у різних сферах діяльності.

На *колективному рівні* формування культури безпеки життєдіяльності охоплює визнання безпеки життєдіяльності однією з провідних цінностей, яку сповідує пена організація; створення атмосфери психологічної налаштованості на безпеку та її дотримання; розвиток у працівників почуття персональної відповідальності за дотримання безпеки; проведення добору, навчання та підготовки персоналу в кожному напрямі діяльності, що впливає на безпеку; моральне та матеріальне стимулювання діяльності персоналу, спрямованої на зниження ризиків надзвичайних ситуацій, аварій, ризиків і загроз; чітку регламентацію дій, передусім пов'язаних з екстремальними умовами, ризиками; контроль за дотриманням трудової та технологічної дисципліни, охорону праці.

На *суспільно-державному рівні* розвиток культури безпеки життєдіяльності має здійснюватися шляхом формування системи громадських цінностей і пріоритетів у питаннях безпеки; соціальної свідомості в царині безпеки життєдіяльності; розвитку нормативного правового поля в площині безпеки; проведення політики гарантування безпеки суспільства та людини, природної та техногенної сфер; розвитку науки в галузі екології та охорони праці; зниження ризиків, захисту від надзвичайних ситуацій; залучення суспільних інституцій і громадських організацій; удосконалення екологічного виховання; пропагування здорового способу життя, соціальної реклами, громадського та державного управління та стимулювання у

сфері безпеки життєдіяльності з урахуванням кращого зарубіжного досвіду, міжнародних угод та ін.

Не менш важливо здійснювати неперервний моніторинг розвитку культури безпеки у здобувачів освіти. Нині застосовують три взаємодоповнювальні підходи до виявлення рівня культури безпеки: аналітичний, академічний і прагматичний, які передбачають різні стратегії, відповідні методи й інструменти (EU-OSHA, 2010). Найефективнішим на погляд вітчизняних дослідників є аналітичний (психометричний) підхід, який зосереджується на вивченні мікроклімату безпеки в закладі (установі, організації) за допомогою групового анкетування. Анкети є стандартизованими і можуть бути доволі вичерпними (до 100 і більше пунктів), із використанням шкали відповідей щодо різних аспектів, пов'язаних із безпекою життєдіяльності. Для зручності питання поділяють на декілька блоків: роль та образ служби охорони праці; доцільність процедур із безпеки життєдіяльності; компетентність і чисельність працівників служби охорони праці; інструментарій охорони праці; комунікація в галузі охорони праці; лідерство в галузі безпеки; загальний рівень культури безпеки тощо. Кількісні дані перевіряють шляхом інтерв'ю з керівниками і відповідальними працівниками. За результатами опитування готується короткий огляд клімату безпеки в організації. Моніторингові дослідження дають змогу виявити успішність проведених заходів і відповідну динаміку культури безпеки життєдіяльності фахівців та проводити порівняння з результатами інших підрозділів або структур. Таке аналітичне дослідження, виконане у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності, допомогло встановити чинники, які сприяють підвищенню рівня культури безпеки здобувачів вищої освіти (Станіславчук, Слободяник, 2020: 70–71).

Вважаємо, що навчання, виховання та професійний розвиток майбутніх фахівців мають концептуально будуватися з урахуванням культури безпеки. Сьогодні вимагає формування культури безпеки шляхом системного включення питань безпеки до освітньої компоненти. Становлення високої культури безпеки суспільства, можливе внаслідок перетворення свідомості всіх верств. Освіта при цьому має реалізувати випереджувальний характер, що дозволяє соціуму (професійному колективу, нації, світовій спільноті) перейти від пріоритету гарантування захисту в надзвичайних ситуаціях до запобігання цим ситуаціям, усунення причин загроз, гарантування безпеки життєдіяльності.

Висновки. Дієве управління системою безпеки, вирішення регуляторних, технічних, організаційних та управлінських аспектів, безсумнівно, є ключовими для досягнення безпечних і здоров'язберезувальних умов праці на робочих місцях, у навчальних аудиторіях і в побуті. Однак, оскільки забезпечення безпеки і запобігання ризикам, передусім, стосується людей, треба приділяти належну увагу також її поведінковим, соціальним і культурним аспектам. Підхід до безпеки життєдіяльності з точки зору виховання та розвитку культури (на індивідуальному, колективному, суспільно-державному рівні), на наш погляд, сприятиме стійкому підвищенню ефективності безпекових заходів.

Для успішного переходу людства до сталого розвитку необхідно змінити ставлення кожної особистості до безпечної поведінки, для чого потрібне суттєве регулювання суспільної свідомості. У час жорстокого воєнного протистояння з непримиреним супротивником, що відкрито декларує прагнення не лише знищити нашу державу, а й націю, освіта має виховувати світобачення, адекватне новій епосі. Вона повинна змінювати систему

цінностей і цілей діяльності людей, спрямувати на всебічний (професійний, духовний і фізичний) розвиток, здоровий спосіб життя, дотримання загальнонаціональних і народних традицій, віддання переваги активному відпочинку, розважальному й інтелектуальному дозвіллю тощо. Відповідно до потреб українського суспільства в підготовці людини до безпечної життєдіяльності в педагогічній теорії та практиці ведеться активний пошук шляхів і засобів виховання культури безпеки у молодого покоління. Завдання закладів вищої освіти – використовуючи сукупність педагогічних впливів сформувати і розвинути у здобувачів культуру безпечної життєдіяльності. Це допоможе значно підвищити рівень системи безпекотворення нашої держави.

Перспективи наступних розвідок досліджуваної проблеми вбачаємо в удосконаленні педагогічної теорії та практики організації освітнього процесу з урахуванням нової безпекової парадигми, а також пошуку засобів і технологій виховання культури безпеки – у процесі навчання підростаючого покоління та розвитку культури безпеки індивіда – в підвищенні кваліфікації дорослих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпека життєдіяльності та цивільний захист : програма навч. дисц. підготовки бакалаврів з природничих наук, соціально-гуманітарних та ІКТ спеціальностей / розроб. Левченко О. Г. та ін. Київ : НТУ «КПІ», 2017. 10 с.
2. Козяр М., Литвин А. Особливості підготовки фахівців цивільного захисту до діяльності в надзвичайних ситуаціях. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. Львів : ЛДУ БЖД, 2017. Вип. 15. С. 199–208.
3. Коломієць А. М., Коломієць Д. І., Івашкевич С. М. Стратегії організації освітнього процесу в умовах надзвичайних ситуацій: аналіз закордонного досвіду та можливості імплементації в Україні. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2023. Вип. 68. С. 19–32.
4. Литвин А. В. Професійно важливі якості фахівців із безпеки життєдіяльності. *Вісник Науково-методичного центру навчальних закладів сфери цивільного захисту*. Харків : НУЦЗУ, 2018. № 28. С. 63–66.
5. Пожежна безпека. Терміни та визначення : ДСТУ 2272:2006. Київ : Держстандарт, 2007. 28 с.
6. Про затвердження порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях : постанова КМ України від 26.06.2013 р. № 444. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/444-2013-%D0%BF#Text>
7. Проблеми впровадження культури безпеки в Україні : аналіт. доп. / Ю. М. Скалецький, Д. С. Бірюков, О. О. Мартошева, Л. Д. Яценко. Київ : НІСД, 2012. 56 с.
8. Рудик Ю. І. Аналіз змісту і нормативного відтворення поняття «безпека життєдіяльності». *Строительство, материаловедение, машиностроение. Безопасность жизнедеятельности* : сб. науч. тр. Днепропетровск, 2010. Вып. 52, ч. 2. С. 149–153.
9. Савченко А. Г. Формування культури безпеки сучасної студентської молоді у закладах вищої освіти. *Безпека життя і діяльності людини: теорія та практика* : збірник наук. праць Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої Всесвітнім Дням цивільної оборони та охорони праці, м. Полтава, 23–24 квітня 2020 р. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2020. С. 371–373.
10. Станіславчук О., Слободяник Н. Культура безпеки, як важливий елемент підвищення ефективності СУОП в закладах освіти. *Охорона праці: освіта і практика. Проблеми та перспективи розвитку охорони праці* : зб. наук. пр. Всеукраїнської наук.-практ. конф. Львів : ЛДУБЖД, 2021. С. 69–71.
11. EU-OSHA – European Agency for Safety and Health at Work, Main-streaming OSH into business. Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 2010. URL: https://osha.europa.eu/en/publications/%20reports/mainstreaming_osh_business
12. Sphere and INEE Companionship: A Partnership to Promote Quality and Accountability in humanitarian Response. 2009. URL: https://inee.org/system/files/resources/Sphere_INEE_companionship_flyer.pdf
13. Statement by the IAEA Director General on Nuclear Safety and Security in Ukraine / International Atomic Energy Agency. 2022. URL: <https://www.iaea.org/newscenter/statements/statement-by-the-iaea-director-general-on-nuclear-safety-and-security-in-ukraine>

REFERENCES

1. Bezpeka zhyttiediialnosti ta tsyvilnyi zakhyst [Life safety and civil protection]. (2017). O. G. Levchenko and others. Kyiv: NTU “KPI”. [in Ukrainian].
2. Koziar, M., & Lytvyn, A. (2017). Osoblyvosti pidhotovky fakhivtsiv tsyvilnoho zakhystu do diialnosti v nadzvychainykh sytuatsiakh [Peculiarities of training of civil protection specialists for activities in emergency situations]. *Visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu bezpeky zhyttiediialnosti – Bulletin of the Lviv State University of Life Safety*, 15. 199–208. [in Ukrainian].
3. Kolomiets, A. M., Kolomiets, D. I., & Ivashkevych E. M. (2023). Stratehii orhanizatsii osvitnoho protsesu v umovakh nadzvychainykh sytuatsii: analiz zakordonnoho dosvidu ta mozhlyvosti implementatsii v Ukraini [Strategies for organizing the educational process in emergency situations: analysis of foreign experience and the possibility of implementation in Ukraine]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problem – Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems*, 68. 19–32. [in Ukrainian].
4. Lytvyn, A. (2018). Profesiino vazhlyvi yakosti fakhivtsiv iz bezpeky zhyttiediialnosti [Professionally important qualities of life safety specialists]. *Visnyk Naukovo-metodychnoho tsentru navchalnykh zakladiv sfery tsyvilnoho zakhystu – Bulletin of the Scientific and Methodological Center of Educational Institutions in the Field of Civil Protection*, 28. 63–66. [in Ukrainian].
5. Pozhezhna bezpeka. Terminy ta vyznachennia [Fire Security. Terms and definitions]. (2007). DSTU 2272:2006. Kyiv: Derzhstandart, 28. [in Ukrainian].
6. Pro zatverdzhennia poriadku zdiisnennia navchannia naselennia diiam u nadzvychainykh sytuatsiakh [On approval of the procedure for training the population in emergency situations]. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 26, 2013 No. 444. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/444-2013-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
7. Skaletskyi, Yu. M., Biryukov, D. S., Martyusheva, O. O., & Yatsenko, L. D. (2012). Problemy vprovadzhennia kultury bezpeky v Ukraini [Problems of safety culture implementation in Ukraine]. Kyiv: NISS, 56. [in Ukrainian].
8. Rudyk, Yu. I. (2010). Analiz zmistu i normatyvnoho vidtvorennia poniattia “bezpeka zhyttiediialnosti” [Analysis of the content and normative reproduction of the concept of “life safety”]. Proceedings from: “Stroitelstvo, materialovedeniye, mashinostroyeniye. Bezopasnost zhiznedeyatelnosti” – “Construction, materials science, mechanical engineering. Safety of life” (pp. 149–153). Dnipropetrovsk. [in Ukrainian].
9. Savchenko, A. G. (2020). Formuvannia kultury bezpeky suchasnoi studentskoi molodi u zakladakh vyshchoi osvity [Formation of safety culture of modern student youth in institutions of higher education]. *Bezpeka zhyttia i diialnosti liudyny: teoriia ta praktyka – Safety of human life and activity: theory and practice*: Proceedings of the All-Ukrainian science and practice conference dedicated to the World Days of Civil Defense and Labor Protection, (pp. 371–373). Poltava: PNPV im. V. G. Korolenka. [in Ukrainian].
10. Stanislavchuk, O., & Slobodianyuk, N. (2021). Kultura bezpeky, yak vazhlyvyi element pidvyshchennia efektyvnosti SUOP v zakladakh osvity [Safety culture as an important element of increasing the efficiency of the OSMS in educational institutions]. Proceedings from Vseukrayinska naukovo-praktychna konferentsia “Okhorona pratsi: osvita i praktyka. Problemy ta perspektyvy rozvytku okhorony pratsi” – All-Ukrainian Scientific and Practical Conference “Occupational Safety: Education and Practice. Problems and prospects for the development of labor protection”. (pp. 69–71). Lviv: LSULS. [in Ukrainian].
11. EU-OSHA – European Agency for Safety and Health at Work, Main-streaming OSH into business. Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 2010. Retrieved from https://osha.europa.eu/en/publications/%20reports/mainstreaming_osh_business.
12. Sphere and INEE Companionship: A Partnership to Promote Quality and Accountability in humanitarian Response. 2009. Retrieved from https://inee.org/system/files/resources/Sphere_INEE_companionship_flyer.pdf.
13. Statement by the IAEA Director General on Nuclear Safety and Security in Ukraine, International Atomic Energy Agency. 2022. Retrieved from <https://www.iaea.org/newscenter/statements/statement-by-the-iaea-director-general-on-nuclear-safety-and-security-in-ukraine>.

УДК 378.1:811.11

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-57>

Тетяна ЛИСЕНКО,

orcid.org/0000-0003-3081-6329

*старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 1
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна) lysenko.tetiana@lil.kpi.ua*

Костянтин ЛІСЕЦЬКИЙ,

orcid.org/0000-0002-0198-1248

*старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 1
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна) lis.kostiantyn@gmail.com*

Світлана МОЙСЕЄНКО,

orcid.org/0000-0002-9122-5576

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови технічного спрямування № 1
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна) moiseienkosm@gmail.com*

РОЗВИТОК КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ЗАНЯТТЯХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено особливостям розвитку ключових компетентностей студентів технічних спеціальностей закладів вищої освіти на заняттях англійської мови. У статті наголошується, що проблеми формування професійної мовної культури у студентів технічних спеціальностей закладів вищої освіти вимагають пошуку нових рішень у сфері професійної мовленнєвої культури майбутнього фахівця та вдосконалення механізмів регуляції якості його мовленнєвої діяльності. Автори статті зазначають, що зміст вивчення англійської мови у закладах вищої технічної освіти визначається державним навчальним планом, робочим навчальним планом, планами та освітніми програмами за фахом. У статті зазначено, що мета викладання англійської мови кафедрі АМТС № 1 факультету лінгвістики КПІ ім. Ігоря Сікорського полягає у формуванні теоретико-практичних знань, вмінь та навичок у володінні англійською мовою в обсязі, необхідному для ведення бесіди у сфері ситуативного та професійного спілкування з метою отримання інформації. Визначено, що студенти технічних спеціальностей з метою розвитку компетентностей у контексті вивчення англійської мови мають можливість проходити різноманітні онлайн-тести з англійської мови. Автори зазначають, що розвиток лінгвістичної, соціолінгвістичної та прагматичної компетентностей у студентів технічних спеціальностей відображає формування знань мовної системи та її структури, вмінь та навичок використання мови в різноманітних умовах суспільного життя. У статті відзначено, що розвиток лінгвістичної компетентності студентів технічних спеціальностей закладає основу формування базових знань перекладацької підготовки, метою якої є формування професійної мовної особистості майбутнього інженера з основ перекладу технічного спрямування. Встановлено, що важливою компетентністю студентів технічних спеціальностей на заняттях англійської мови є розвиток прагматичної компетентності, що визначається як уміння застосовувати правила, комунікаційні конвенції, закони спілкування, а також когнітивні та інструментальні навички, спрямовані на самовдосконалення індивідуальної комунікаційної діяльності.

***Ключові слова:** комунікативний підхід, методика викладання іноземної мови, принципи комунікативного навчання, лінгвістична компетентність, соціолінгвістична компетентність.*

Tetyana LYSENKO,

orcid.org/0000-0003-3081-6329

Senior Lecturer at the Department of the English Language of Technical Orientation № 1
National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»
(Kyiv, Ukraine) lysenko.tetiana@lil.kpi.ua

Kostiantyn LISETSKYI,

orcid.org/0000-0002-0198-1248

Senior Lecturer at the Department of the English Language of Technical Orientation № 1
National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»
(Kyiv, Ukraine) lis.kostiantyn@gmail.com

Svitlana MOISEIENKO,

orcid.org/0000-0002-9122-5576

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of the English Language of Technical Orientation № 1
National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»
(Kyiv, Ukraine) moiseienkosm@gmail.com

RESTRUCTURING THE ENGLISH LANGUAGE CLASSES TO ENHANCE KEY COMPETENCIES DEVELOPMENT OF STUDENTS PURSUING TECHNICAL SPECIALTIES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article is devoted to the peculiarities of the development of key competencies of students of technical specialties of higher education institutions in English language classes. The article emphasizes that the problems of forming professional language culture in students of technical specialties of higher education institutions require the search for new solutions in the field of professional language culture of the future specialist and improvement of mechanisms for regulating the quality of his/her speech activity. The authors of the article note that the content of English language learning in higher technical education institutions is determined by the state curriculum, the working curriculum, plans and educational programs in the specialty. The article states that the purpose of teaching English at the Department of AMTS No. 1 of the Faculty of Linguistics of Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute is to form theoretical and practical knowledge, skills and abilities in English to the extent necessary to conduct a conversation in the field of situational and professional communication in order to obtain information. It has been determined that students of technical specialties have the opportunity to take various online English language tests in order to develop competencies in the context of learning English. The authors note that the development of linguistic, sociolinguistic and pragmatic competencies of students of technical specialties reflects the formation of knowledge of the language system and its structure, skills and abilities to use language in various conditions of social life. The article notes that the development of linguistic competence of students of technical specialties lays the foundation for the formation of basic knowledge of translation training, which aims to form a professional linguistic personality of a future engineer in the basics of technical translation. It is established that an important competence of students of technical specialties in English language classes is the development of pragmatic competence, defined as the ability to apply rules, communication conventions, laws of communication, as well as cognitive and instrumental skills aimed at improving individual communication activity.

Key words: communicative approach, methods of teaching a foreign language, principles of communicative teaching, linguistic competence, sociolinguistic competence.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток науково-технічного прогресу та поява нових інформаційно-комунікаційних технологій є причинами того, що технічна освіта стає популярнішою серед молоді в усьому світі. Освітні програми закладів вищої освіти технічного спрямування мають бути адаптовані до вимог сучасного ринку праці. Сьогодні зрозуміло, що після здобуття професії фахівця технічних спеціальностей випускники повинні володіти не тільки спеціальними знаннями та вміннями в технічній сфері, а й додатковими професійними навичками, такими як самоосвіта, усні та письмові професійні навички. Це спеціа-

лізована робота, яка передбачає вміння спілкуватися, критично мислити, аналізувати та креативно приймати рішення. Потреба в молодих фахівцях технічного профілю, здатних будувати та підтримувати відносини з іноземними партнерами, сьогодні дуже висока. Тому професійне володіння іноземною мовою, зокрема англійською, вважається важливою характеристикою випускників, підготовлених до професійного спілкування з представниками міжнародної технічної спільноти на ринку праці. На підставі цього можна зробити висновок, що підготовка майбутніх інженерів зі знанням іноземної мови сьогодні стає одним з основних напря-

мів змін у підготовці здобувачів вищої освіти технічних спеціальностей.

Аналіз останніх досліджень. Вагомий внесок у дослідження питань розвитку компетентностей студентів технічних спеціальностей у процесі вивчення англійської мови здійснили такі вчені як Маркова О., яка вивчала питання формування культури іншомовного професійного спілкування майбутніх фахівців машинобудівельної галузі (Маркова, 2014); Паласюк М., який розкрив особливості формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів вищих технічних закладів освіти (Паласюк, 2014); Гудкова Н., яка розглядала особливості формування навичок письмового перекладу як складової перекладацької компетентності студентів у немовних вишах (Гудкова, 2020); Стрілець В. В., яка вивчала можливості корпусних технологій для формування компетентності в письмовому науково-технічному перекладі (Стрілець, 2019); Гавриленко О. та Головка І., які розглядали зміст іншомовної комунікативної компетентності студентів немовних ЗВО (Гавриленко, 2021); Білан Н., яка у своєму дисертаційному дослідженні вивчала питання формування іншомовної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків засобами проектних технологій у технічних університетах (Білан, 2022); Галацин К., Фещук А. та Ярошенко О., які вивчали питання неформальної освіти як одного із чинників формування англійської комунікативної компетентності майбутніх інженерів (Галацин, 2022) та інші.

Проте, доцільно відзначити, що не до кінця є розкриті питання розвитку ключових компетентностей студентів технічних спеціальностей закладів вищої освіти на заняттях англійської мови.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей розвитку ключових компетентностей студентів технічних спеціальностей закладів вищої освіти на заняттях англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Важливу роль у процесі підготовки майбутніх фахівців технічних спеціальностей відіграє створення відповідного освітньо-інформаційного середовища технічної освіти, яке репрезентує основи наукового мислення з різних напрямів технічних знань.

Майбутні технічні спеціалісти з професійним знанням англійської мови зобов'язані виконувати конкретні завдання в конкретних та специфічних умовах і в конкретних сферах діяльності. Здійснення професійної англійської діяльності передбачає виконання певної кількості дій та використання власних компетентностей для досягнення результату.

Сучасний етап розвитку вищої технічної освіти в країні характеризується реалізацією цих ідей щодо компетентнісного підходу і, зокрема, проблеми формування професійної мовної культури у студентів технічних спеціальностей закладів вищої освіти, бо для вирішення цієї актуальної проблеми природним є пошук нових рішень у сфері професійної мовленнєвої культури майбутнього фахівця та вдосконалення механізмів регуляції якості його мовленнєвої діяльності. Тому в закладах вищої освіти технічного спрямування необхідно створити та впровадити систему, яка оптимізує зміст організації та управління процесом професійної мовотворчості. У пошуках методів і механізмів формування професійних компетентностей студентів технічних спеціальностей домінують сучасні концепції та положення щодо розвитку професійної лінгвістичної діяльності, яка розглядається як складова професійної підготовки майбутніх фахівців технічних спеціальностей на заняттях англійської мови.

Як складова загальної професійної культури закладів вищої освіти технічного спрямування найважливішу та фундаментальну роль у формуванні компетентностей та культури професійного мовлення відіграють заняття з англійської мови технічного спрямування, які відвідують майбутні інженери. Зміст вивчення англійської мови у закладах вищої технічної освіти визначається державним навчальним планом, робочим навчальним планом, планами та освітніми програмами за фахом. Робоча програма є основним систематичним документом, що визначає зміст і навички навчання з даного напрямку. Мета викладання англійської мови кафедри АМТС № 1 факультету лінгвістики КПІ ім. Ігоря Сікорського полягає у формуванні теоретико-практичних знань, вмінь та навичок у володінні англійською мовою в обсязі, необхідному для ведення бесіди у сфері ситуативного та професійного спілкування з метою отримання інформації. Для досягнення цієї мети студенти технічних спеціальностей повинні набути достатнього рівня компетентностей, що складаються з навичок усного мовлення, сформованих на основі мовних, комунікативно-когнітивних та усних навичок загальнотехнічного характеру, включаючи загальнотехнічні навички перекладу текстів, коментування загальнофахових текстів, готовність до подальшої самостійної роботи з лінгвістичним матеріалом з метою забезпечення гармонійного зв'язку освітнього процесу з науковою діяльністю. Робоча програма за напрямом викладання англійської мови спрямована на досягнення мовних навичок на рівні С1. Згідно з програмою,

метою навчання студентів є розвиток професійних навичок спілкування, які сприяють ефективному функціонуванню в культурному чи професійному середовищі. Студенти вчаться писати та логічно структурувати ланцюжок аргументів на технічну тему, виконувати письмові переклади загально-технічної документації та документів на окремі теми, скласти письмовий план технічної документації, читати спеціалізовану літературу, іноземні газети та журнали та записувати необхідну інформацію, писати ділові листи, складати та писати реферати на основі автентичної літератури технічного спрямування, писати тексти презентацій, використовуючи актуальні науково-технічні матеріали, готувати та складати письмову ділову та професійну кореспонденцію, шукати конкретні матеріали для отримання важливої інформації та робити письмові нотатки, використовувати бібліотечні каталоги, довідники, словники та мережу Інтернет, щоб знайти конкретну інформацію, що стосується процесу чи теми дослідження, і опрацювати її в письмовій формі тощо.

У зв'язку із завданням підготовки студентів технічних спеціальностей у галузі дидактики англійської мови важливо враховувати формування комунікативних навичок студентів з урахуванням специфіки професійних інтересів у межах спеціальності: технічний зміст (технічна термінологія, типові ситуації спілкування та загальні особливості технічної мови), вивчення мови в контексті, особливо граматичних явищ, зосередження на фактичному використанні мови тощо. Це повною мірою стосується професійно-орієнтованого навчання, оскільки крізь призму моделювання комунікативних процесів у комунікативних ситуаціях можна репрезентувати різноманітний зміст майбутньої професійної діяльності студентів (Паласюк, 2014: 149).

Використання інформаційно-комунікаційних технологій сприяє розвитку навичок іншомовного спілкування у студентів технічних спеціальностей. Вони створюють низку умов, що сприяє виникненню та розвитку процесів активної інформаційної взаємодії. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес необхідно здійснювати за певними науковими концепціями (Стрілець, 2019: 83).

Студенти технічних спеціальностей з метою розвитку компетентностей у контексті вивчення англійської мови мають можливості проходити різноманітні онлайн-тести з англійської мови. Наприклад, на базі таких сайтів як BBC, LanguageLinN, OxfordEnglishTesting, EnglishLearner, Test-My-English вони можуть перевірити свій рівень англій-

ської мови, а також пройти тестування у системі ExamEnglish та A4ESL, яке дасть можливість підготуватися до міжнародних іспитів. Завдяки цим розробкам кожен здобувач технічної освіти може самостійно перевірити свій рівень знань, умінь, навичок та готовності до різних видів мовленнєвої діяльності. Робота з тестами в онлайн-режимі дає можливість ознайомитися з особливостями цих тестів, повторити їх і самостійно проаналізувати свої відповіді та результати.

В ефективному формуванні навичок іншомовного спілкування варто спиратися на принципи створення необхідних іншомовних модулів у процесі навчання та розширення простору іншомовного мовленнєвого середовища. Розвиваючи мотивацію до навчальної діяльності, можливе цілеспрямоване навчання англійської мови. Культурні елементи зміцнюються через аналіз і порівняння оригінальних текстових систем і мовних явищ, використання ігрових технологій, інтерактивних методів навчання. Водночас слід зауважити, що при вивченні англійської мови міжпредметні зв'язки сприяють розширенню інформаційного простору, необхідного для формування навичок іншомовного спілкування (Маркова, 2014).

Стандартизація викладання англійської мови базується на Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти (Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти, вивчення, викладання, оцінювання, 2003) і передбачає формування різних видів компетентностей, зокрема лінгвістичну, соціолінгвістичну та прагматичну. Розвиток таких компетентностей у студентів технічних спеціальностей відображає формування знань мовної системи та її структури, вміння та навичок використання мови в різноманітних умовах суспільного життя.

Розвиток лінгвістичної компетентності студентів технічних спеціальностей закладає основу формування базових знань перекладацької підготовки, основною метою якої є формування професійної мовної особистості перекладача технічного спрямування. Під час мовної підготовки майбутнього інженера з основами знань у перекладознавстві професійного значення набуває вміння мобілізувати необхідні ресурси для вилучення та передачі змісту конкретного тексту. Такими ресурсами є особистий досвід і систематизовані знання та вміння, набуті під час навчання за профільною професією. Тому лінгвістична мовна підготовка є основою для розвитку навичок перекладу у студентів технічного спрямування.

У процесі практичного навчання перекладу технічних текстів викладачі повинні демонстру-

вати вдалі та невдалі переклади з метою формування у студентів свідомого ставлення до позитивних і негативних прикладів перекладу та впевненості в адекватності власних робіт, що веде до правильного самостійного перекладу, що дозволить поєднувати критичність і вміння грамотно оцінювати приклади перекладених текстів (Гудкова, 2020: 244–245).

Використання корпусних технологій для здійснення технічних перекладів вимагає, з одного боку, певного рівня компетентності в інформаційних технологіях, а з іншого боку, сприяє розвитку її складових, зокрема інформації, аналізу та перекладу. Перший включає знання, уміння та навички, необхідні майбутнім перекладачам для пошуку та відбору текстів, складання власної колекції електронних мовних текстів та обробки існуючих текстів. Це включає декларативні знання про функціональність пошукової системи, процедурні знання про техніку використання пошукової системи та пов'язані технології, здатність аналізувати, відбирати та класифікувати необхідну інформацію. Другий компонент включає знання та навички використання термінологічних та таких інструментів, як WebCorp Live та KWicFinder (Стрілець, 2019: 207).

Сформованість лінгвістичної компетентності проявляється в мовленнєвих навичках, які виступають важливою складовою вивчення англійської мови. Майбутні фахівці технічних спеціальностей повинні вміти здійснювати всі види мовленнєвої діяльності. Це означає, що вони повинні бути готові вести професійні дискусії в англомовному середовищі, брати участь у міжнародних конференціях чи ділових зустрічах та усно презентувати результати роботи, власні проєкти, читати та розуміти спеціалізовані технічні тексти, науково-технічну літературу англійською мовою та знаходити там необхідну інформацію (Гавриленко, 2021: 58–59).

Технічна фахова термінологія як складова словникового мінімуму для необхідного і достатнього опанування студентами англійської мови потребує більш ґрунтовного вивчення з метою розробки ефективних методик професійного навчання мови студентів технічних спеціальностей. Знання мінімум термінів з технічної тематики є необхідною передумовою для правильного формування словникового запасу для цілей навчання студентів технічних спеціальностей.

Важливою компетентністю студентів технічних спеціальностей на заняттях англійської мови є розвиток прагматичної компетентності, що визначається як уміння застосовувати правила,

комунікаційні конвенції, закони спілкування, а також когнітивні та інструментальні навички, спрямовані на самовдосконалення індивідуальної комунікаційної діяльності. Розвиток цієї компетентності також охоплює можливість вибору ефективних інструментів і стилів спілкування на основі цілей, які безпосередньо пов'язані з функціональним використанням мовних засобів, опануванням характеристиками поточного дискурсу та визначенням типів і форматів тексту. Розвиток прагматичної компетентності виникає в процесі розвитку соціолінгвістичної та лінгвістичної компетентностей. Практичні навички є невіддільною частиною навчання професійного письма на поглибленому рівні, оскільки спрямовані на розвиток композиційно-стилістичних умінь, тобто структурної організації текстів за логіко-композиційними закономірностями, знання вимог академічних текстів і стилю.

Неформальна освіта має важливий потенціал для задоволення основних потреб людини у саморозвитку, самовдосконаленні та формуванні навичок спілкування англійською мовою. Неформальна освіта може доповнювати знання та навички, набуті через формальну освіту, створюючи умови для отримання майбутніми фахівцями технічного спрямування досвіду професійної технічної діяльності. Сьогодні в практиці закладів вищої технічної освіти викладачі поширено використовують різноманітні форми та методи пізнавальної діяльності студентів в процесі навчальної практики з англійської мови на базі тренінгів, вебінарів, написання робіт/есе, участі у конференціях, співпраці з компаніями, установами як навчальними майданчиками тощо (Галацин, 2022: 260–261).

Професійна спрямованість процесу навчання англійської мови є важливою частиною формування готовності до професійного спілкування іноземною мовою, оскільки комунікативні навички є важливим чинником успішної професійної діяльності сучасного професіонала. Пошук та збір джерел професійної інформації, створення мультимедійних додатків, аудіо та відеоматеріалів, електронних підручників (посібників), словників, тестових завдань, електронних навчально-методичних комплексів, освітніх блогів, вебквестів, блогквестів, індивідуальних комунікаційних проєктів є важливою складовою розвитку компетентностей студентів технічних спеціальностей на заняттях з англійської мови. Успішне використання цифрових технологій дає можливість створювати професійні мультимедійні презентації навчально-пояснювальних матеріалів, аудіо та

відеоматеріалів, електронних підручників в рамках навчання.

Використання комп'ютерних навчальних програм на заняттях англійської мови дає можливість засвоїти нову лексику. Глобальна мережа Інтернет пропонує чудові можливості для пошуку тем та інформації, пошуку статей у газетах і журналах, користування онлайн-словниками, слухання новин мовою оригіналу та багато іншого, що є дуже важливим при вивченні англійської мови студентами технічних спеціальностей. Крім того, Інтернет-технології пропонують можливість контактувати з колегами в англійськомовних країнах, що забезпечує участь студентів у реальних ситуаціях за допомогою інтерактивних методів. Участь студентів у міжнародних науково-технічних конференціях англійською мовою передбачає підготовку студентами англійськомовних доповідей про свої

досягнення в галузі досліджень та висвітлення їх за допомогою презентаційних матеріалів. Таким чином, студенти КПІ ім. Ігоря Сікорського мають змогу виступати на конференціях, що забезпечує підвищення їх пізнавальної та дослідницької діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, доцільно зауважити, що процес формування навичок професійного спілкування студентів технічних спеціальностей англійською мовою складається з кількох етапів, які поступово змінюють один одного. Водночас динаміка формування навичок професійного спілкування англійською мовою реалізується в порядку етапів розвитку, починаючи з розвитку мовних, комунікативних і соціокультурних навичок і формування професійно-комунікативних знань з англійської мови технічного спрямування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білан Н. М. Формування іншомовної компетентності майбутніх інженерів-енергетиків засобами проєктних технологій у технічних університетах: дис. ... наук. ступеня д-ра філософії: 01: 015/ Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2022. 350 с.
2. Гавриленко О. М., Головка І. О. Зміст іншомовної комунікативної компетентності студентів немовних ЗВО. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ, 2021. Вип. 198. С. 82–87.
3. Галацин К., Фещук А., Ярошенко О. Неформальна освіта як один із чинників формування англійськомовної комунікативної компетентності майбутніх інженерів. Актуальні питання гуманітарних наук. 2022. Вип. 58, том 1. С. 256–262.
4. Гудкова Н. М. Формування навичок письмового перекладу як складової перекладацької компетентності студентів у немовних вишах. Наукові записки Національного університету «Острозька Академія». Серія: Філологія. 2020. Вип. 9(77). С. 243–245.
5. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти, вивчення, викладання, оцінювання. Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. К.: Ленвіт, 2003. 273 с.
6. Маркова О. О. Формування культури іншомовного професійного спілкування майбутніх фахівців машинобудівельної галузі. Проблеми інженерно-педагогічної освіти. 2014. № 42–43. URL: <http://repo.uipa.edu.ua/jspui/handle/123456789/4026>
7. Паласюк М. Формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів вищих технічних закладів освіти. Людинознавчі студії. Педагогіка. 2014. Випуск 29. С. 144–154.
8. Стрілець В. В. Можливості корпусних технологій для формування компетентності в письмовому науково-технічному перекладі. Молодий вчений. 2019. № 5.1(69.1). С. 205–208.

REFERENCES

1. Bilan N. M. (2022) Formuvannya infshomovnoi kompetentnosti maibutnikh inzheneriv-enerhetykiv zasobamy proiektnykh tekhnolohii u tekhnichnykh universytetakh: dys. ... nauk. stupenia d-ra filosofii: 01: 015 [Formation of information language competence of future energy engineers by means of project technologies in technical universities: diss. ... sciences. Doctor of Philosophy degree: 01: 015]/ Ternopilskiyi nats. ped. un-t im. V. Hnatiuka. Ternopil [in Ukrainian].
2. Havrylenko O. M., Holovko I. O. (2021) Zmist inshomovnoi komunikativnoi kompetentnosti studentiv nemovnykh ZVO [The content of foreign language communicative competence of students of non-speaking secondary schools]. Naukovi zapysky. Seriya: Pedagogichni nauky – Proceedings. Series: Pedagogical sciences, Kropyvnytskyi: RVV TsDPU, 198, 82–87 [in Ukrainian].
3. Halatsyn K., Feshchuk A., Yaroshenko O (2022) Neformalna osvita yak odyin iz chynnykiv formuvannia anhlovnoyi komunikativnoi kompetentnosti maibutnikh inzheneriv [Non-formal education as one of the factors of formation of English communicative competence of future engineers]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences, 58(1), 256–262 [in Ukrainian].
4. Hudkova N. M (2020) Formuvannya navychok pysmovooho perekladu yak skladovoi perekkladatskoi kompetentnosti studentiv u nemovnykh vyshakh [Formation of written translation skills as a component of translation competence of students in non-language universities]. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Ostrozka Akademiia”. Seriya: Filolohiia – Scientific notes of the National University “Ostroh Academy”. Series: Philology, 9(77), 243–245 [in Ukrainian].

5. Zahalnoievropeiski Rekomendatsii z movnoi osvity, vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia [Pan-European Recommendations on language education, study, teaching, assessment]. Naukovyi redaktor ukrainskoho vydannia doktor ped. nauk, prof.. S. Yu. Nikolaieva. K.: Lenvit, 2003 [in Ukrainian].

6. Markova O. O. (2014) Formuvannia kultury inshomovnoho profesiinoho spilkuvannia maibutnikh fakhivtsiv mashynobudivelnoi haluzi [Formation of the culture of foreign language professional communication of future specialists in the machine-building industry]. Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity – Problems of engineering and pedagogical education, 42–43. URL: <http://repo.uipa.edu.ua/jspui/handle/123456789/4026> [in Ukrainian].

7. Palasiuk M. (2014) Formuvannia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti u studentiv vyshchych tekhnichnykh zakladiv osvity [Formation of foreign language communicative competence in students of higher technical educational institutions]. Liudynoznavchi studii. Pedahohika – Humanities studies. Pedagogy, 29, 144–154 [in Ukrainian].

8. Strilets V. V. (2019) Mozhyvosti korpusnykh tekhnolohii dlia formuvannia kompetentnosti v pysmovomu naukovotekhnichnomu perekladi [Possibilities of corpus technologies for the formation of competence in written scientific and technical translation]. Molodyi vchenyi – A young scientist, 5.1(69.1), 205–208 [in Ukrainian].

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ

Svitlana BILA, Viktoriia TELVAK, Olga VLADYGA UKRAINIAN NEO-ROMANTICISM IN HISTORIOGRAPHICAL REFLECTION OF MYKHAILO HRUSHEVSKYI.....	4
Галина БУХТА АКАДЕМІК НААН А. О. БАБИЧ ТА РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ БІЛКА У 70–90 РР. ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.....	14
Валентина ВЛАСОВА, Тетяна СЕМЕНЧУК, Ірина ТАРНОВСЬКА ІНДУСТРІЯ ДОЗВІЛЛЯ ЯК СКЛАДОВА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	22
Юрій ДРАБЧУК ТОВАРИСТВО ПРИХИЛЬНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ, НАУКИ І ШТУКИ У ЛЬВОВІ: СУЧАСНІ ІСТОРІОГРАФІЧНІ ОБРАЗИ.....	30
Ірина ДРУЖКОВА ОБРАЗ ДИТИНИ У РЕКЛАМІ В УКРАЇНІ В КІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.....	37
Валентина КУРИЛЯК, Петро КОТЛЯРОВ РОЛЬ ОСОБИ У СТАНОВЛЕННІ НОВОГО РЕЛІГІЙНОГО РУХУ (НА ПРИКЛАДІ ОЛЕКСАНДРА МАКМІЛЛАНА).....	44

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Вікторія БАРАБАШ, Ганна ЧЕМЕРИС АНАЛІЗ, СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ТА ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОЛЬОРОЗРІЗЕННЯ ЗГІДНО ФОРМ ДАЛЬТОНІЗМУ ДЛЯ ПРОЄКТУВАННЯ МАНУАЛУ ДЛЯ ДИЗАЙНЕРІВ «СПЕКТР ЗОРУ».....	53
Ірина БЕРМЕС МУЗИЧНЕ ПРОСВІТНИЦТВО В КУЛЬТУРНОМУ ПІДНЕСЕННІ ГАЛИЧИНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ СТ.).....	61
Андрій БОЖЕНСЬКИЙ ДРОГОБИЦЬКИЙ МУЗИЧНИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ІМ. В. БАРВІНСЬКОГО В ІСТОРИЧНІЙ ПАРАДИГМІ ВОКАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА ДРОГОБИЧЧИНИ.....	67
Світлана ВАСІРУК, Наталія КИРИЛЬЧУК ОСНОВНІ АСПЕКТИ ФАХОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ХОРЕОГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН.....	73
Валентина ВАСКЯЛІТЕ СИНТЕЗ МИСТЕЦТВ В ДИЗАЙНІ.....	78
Максим ГАФИЧ СУЧАСНА АКОРДЕОННА ПРАКТИКА ФРАНЦІЇ ТА ІТАЛІЇ У КОНТЕКСТІ КЛАСИЧНИХ ТРАДИЦІЙ ВИКОНАННЯ.....	83
Володимир ГРИЩЕНКО ВЗАЄМОВПЛИВ ДИЗАЙНУ ПЛАКАТА ТА СЕРЕДОВИЩА ІСНУВАННЯ ЛЮДИНИ.....	92
Вікторія ГУРА ІНТЕРПРЕТУВАННЯ ЯК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-ОРГАНІЗОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ МУЗИЧНОГО МИСЛЕННЯ ПІАНІСТА.....	98
Ольга ДЕНИСЮК УКРАЇНСЬКІ СТУДЕНТИ У ВАРШАВСЬКІЙ АКАДЕМІЇ МИСТЕЦТВ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД ХХ СТОЛІТТЯ.....	104
Світлана ДОЛЕСКО СИМВОЛІЗМ В ЮВЕЛІРНОМУ МИСТЕЦТВІ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	116

Наталія ЄНЧЕВА БРЕНДИНГ В СИСТЕМІ МОДНОЇ ІНДУСТРІЇ.....	124
Ольга ЖУКОВА ІНТОНАЦІЙНО-СЕМАНТИЧНІ ФІГУРИ У ФОРТЕПІАННІЙ ТА КАМЕРНО-ВОКАЛЬНІЙ МУЗИЦІ РОМАНТИЗМУ.....	130
Володимир ЗАБОРА ЕСТЕТИЧНА АГЕНТНІСТЬ В КОНСТРУЮВАННІ ОСОБИСТОГО ІМІДЖУ: РОЛЬ ІНДИВІДУАЛЬНИХ УПОДОБАНЬ В ІНТЕГРАЦІЇ СТИЛЮ, ЗАЧІСКИ ТА ЕЛЕМЕНТІВ МАКІЯЖУ.....	137
Ольга КВЕЦКО, Наталія МАРУСИК ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	141
Іштван КЕНТЕШ УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ФОРТЕПІАНО.....	147
Світлана КИСЛА, Анна АРЕФ'ЄВА КРЕАТИВНІ ЗАСАДИ ВОКАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ: ОПЕРНІ СИНТЕЗИ.....	154
Богдан КИСЛЯК ІТАЛІЙСЬКА МАЙСТЕРНІСТЬ ТА ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ТВОРЧОСТІ ВИКОНАВЦІВ- АКОРДЕОНІСТІВ: ПЕРСОНАЛІЇ ТА КУЛЬТУРНІ ВПЛИВИ.....	160
Чжуцзюнь КУН ІННОВАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМПОЗИТОРСЬКОГО СТИЛЮ ААРОНА АВШАЛОМОВА (НА МАТЕРІАЛІ АНАЛІЗУ КОНЦЕРТУ ДЛЯ ФЛЕЙТИ З ОРКЕСТРОМ).....	166
Лян ЛІЦЗЮАНЬ ОПЕРНІ АРІЇ З ОПЕР ДЖАКОМО ПУЧЧІНІ У ВИКОНАННІ КИТАЙСЬКОГО СОПРАНО ІН ХУАН.....	172
МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО	
Еліна АНАНЬЯН МЕТАФОРА ТА МЕТОНІМІЯ ЯК ЕМОТИВНО-ЕКСПРЕСИВНІ ОДИНИЦІ ТЕКСТУ РЕКЛАМИ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ).....	179
Інна ANATAICHUK, Irina OLESHKEVICH, Viktoriia SAZONOVA THE ENGLISH INTERNET SLANG: LEXICAL AND GRAMMATICAL ASPECTS.....	184
Лідія БАРАНОВСЬКА ГРЕЦИЗМИ-КОМПОЗИТИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ.....	191
Лариса ВОЛОВИК СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНФІНІТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ).....	201
Інна Анастасія ДЗЮБАНОВСЬКА МОДЕЛІ УСНОГО ДИПЛОМАТИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ.....	205
Тетяна ДОНІЙ МЕТАФОРІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО ТЕКСТУ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ПЕРЕКЛАДАЧА ТА МЕТОДИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ.....	211
Дун Ці ІНФОРМАЦІЙНО-АРГУМЕНТАТИВНІ АСПЕКТИ АНГЛОМОВНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ.....	217
Маргарита ЖАДЛУН КОНЦЕПТ <i>ПАРИЖ</i> У ТВОРЧІЙ РЕЦЕПЦІЇ ІРЕНИ КАРПИ.....	221

Андріана ІВАНОВА, Наталія ПОПОВИЧ, Микола БІЛЕЙ ЛЕКСИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗОБРАЖЕННЯ КОРОЛІВСЬКОЇ РОДИНИ У ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОМОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ Р. ЛЕЙСІ «КОРОНА. КНИГА 1. ЄЛИЗАВЕТА ІІ, ВІНСТОН ЧЕРЧИЛЛЬ. СТАНОВЛЕННЯ МОЛОДОЇ КОРОЛЕВИ (1947–1955)»)	227
Дарина ІГНАТЕНКО ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ТВОРАХ ЕЛЕНИ ФЕРРАНТЕ В КОНТЕКСТІ ПОСТМОДЕРНІСТИЧНОЇ ПОЕТИКИ	232
Курьо ІНОШЕВ CREATIVITY IN THE TRANSLATION OF PROSE FICTION: “WHY DON’T YOU DANCE?” BY R. CARVER	238
Yuliia KARACHUN, Diana MAZUR ENGLISH POLITICAL INTERVIEW IN MODERN LINGUISTIC STUDIOS	245
Наталія КІЩЕНКО ДІЛОВА АНГЛІЙСЬКА МОВА ЯК КОНСТРУКТ АНГЛОМОВНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ	252
Оксана КЛАК КАТЕГОРІЯ ВВІЧЛИВОСТІ ТА ЇЇ ЛЕКСИЧНІ РЕПРЕЗЕНТАНТИ (НА МАТЕРІАЛІ ПРИКМЕТНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ)	256
Olena MOSKALIUK WAYS OF RENDERING MODALITY IN TECHNICAL TEXTS	263
Ірина МУРАДХАНЯН, Леся ГЛАДКОСКОК, Жанна ЧЕРСЬКА ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ	268
ПЕДАГОГІКА	
Світлана БАДЕР, Марія ПОЧИНКОВА ВЗАЄМОЗВ’ЯЗОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ТА ЦІННІСНОГО ІНТЕЛЕКТУ ОСОБИСТОСТІ-ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН	276
Наталія БУЛГАРУ, Юлія КУЗЬМЕНКО ОСНОВНІ ПЕРЕВАГИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ ГРАФІЧНОЇ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	284
Лариса ВАКУЛОВИЧ, Наталія НАЗАРЕНКО, Ірина РЕГУШЕВСЬКА КРЕАТИВНІ ПІДХОДИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	289
Тетяна ВЕРЕТЮК ЦИФРОВІЗАЦІЯ В ПІДГОТОВЦІ ІНОЗЕМНИХ ЗДОБУВАЧІВ (В КУРСІ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ІНОЗЕМНА»): ОГЛЯД ІНСТРУМЕНТІВ	296
Anton VERTEL MARY AINSWORTH’S ATTACHMENT THEORY AND ITS SIGNIFICANCE FOR UNDERSTANDING A CHILD’S EARLY SOCIAL-EMOTIONAL DEVELOPMENT	304
Анжела ГАЙДАРЖИ, Ірина СМІРНОВА РОЛЬ ДИСТАНЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИКЛАДАННІ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ «МОРСЬКЕ ПРАВО»	311
Olena HLADKA IMPLEMENTATION OF SEL TECHNIQUES IN THE EFL CLASSROOM IN CHALLENGING TIMES	317
Оксана ЄФРЕМОВА АРГУМЕНТАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ СИТУАТИВНО-КОМУНІКАТИВНИХ МОДЕЛЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МАЙБУТНІХ ДИТЯЧИХ СТОМАТОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ	322

Liudmyla ZABRUDSKA, Inna KOVALENKO, Alla MYKHAILOVA LEXICAL AND GRAMMATICAL FEATURES OF THE ENGLISH INTERNET ADVERTISING TRANSLATION	327
Kateryna ZAVIZION PERSONAL COMPONENT FORMATION OF FUTURE INTERPRETER'S COMMUNICATIVE CULTURE OF IN THE PROCESS OF THEIR PROFESSIONAL TRAINING.....	334
Оксана КАРАБІН ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ.....	339
Ольга КОСТЮК РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ПОЛІКУЛЬТУРНОСТІ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ДИЗАЙНЕРІВ.....	345
Ліна КОТОВА, Едуард КОТЕНКО ІНФОРМАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧНІВ-ГІТАРИСТІВ: ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА.....	352
Леся КУШНІР, Тамара СОРОЧАН ВИКОРИСТАННЯ МОДЕЛІ SAMR ДЛЯ СТВОРЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ В ЗВО ТА ЗФПО.....	358
Андрій ЛИТВИН, Алла КОЛОМІСЦЬ, Галина ФЕДЮК ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	363
Тетяна ЛИСЕНКО, Костянтин ЛІСЕЦЬКИЙ, Світлана МОЙСЕЄНКО РОЗВИТОК КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ЗАНЯТТЯХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	371

CONTENTS

HISTORY

Svitlana BILA, Viktoriia TELVAK, Olga VLADYGA UKRAINIAN NEO-ROMANTICISM IN HISTORIOGRAPHICAL REFLECTION OF MYKHAILO HRUSHEVSKYI.....	4
Halyna BUKHTA NAAN ACADEMICIAN A. O. BABYCH AND SOLVING THE ISSUE OF FEED PROTEIN IN THE 1970S–1990S. XX – BEGINNING OF XXI CENTURY.....	14
Valentyna VLASOVA, Tetiana SEMENCHUK, Iryna TARNOVSKA LEISURE INDUSTRY AS A COMPONENT OF SOCIOCULTURAL ACTIVITY.....	22
Yurii DRABCHUK SOCIETY OF SUPPORTERS OF UKRAINIAN LITERATURE, SCIENCE AND ARTS IN LVIV: CONTEMPORARY HISTORIOGRAPHIC IMAGES.....	30
Iryna DRUZHKOVA THE IMAGE OF A CHILD IN ADVERTISING IN UKRAINE AT THE END OF THE 19TH AND THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY.....	37
Valentyna KURYLIAK, Petro KOTLIAROV THE ROLE OF AN INDIVIDUAL IN THE FORMATION OF A NEW RELIGIOUS MOVEMENT: A CASE STUDY OF ALEXANDER MACMILLAN.....	44

ART STUDIES

Viktoriia BARABASH, Hanna CHEMERYS ANALYSIS, SYSTEMATIZATION, AND VISUALISATION OF COLOUR PERCEPTION FEATURES ACCORDING TO DALTONISM FORMS FOR DESIGNERS' MANUAL DEVELOPMENT "SPECTRUM OF VISION".....	53
Iryna BERMES MUSICAL EDUCATION IN THE CULTURAL RISE OF GALICIA (SECOND HALF OF THE XIX CENTURY).....	61
Andrii BOZHENSKYI DROHOBYCH VASIL BARVINSKYI PROFESSIONAL MUSICAL COLLEGE IN THE HISTORICAL PARADIGM OF THE VOCAL ART OF DROHOBYCHCHYNA.....	67
Svitlana VASIRUK, Nataliia KYRYLCHUK MAIN ASPECTS OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL EDUCATION OF FUTURE TEACHERS OF CHOREOGRAPHIC DISCIPLINES.....	73
Valentina VASKYALITA SYNTHESIS OF ARTS IN DESIGN.....	78
Maksym HAFYCH MODERN ACCORDION PRACTICE OF FRANCE AND ITALY IN THE CONTEXT OF CLASSIC PERFORMANCE TRADITIONS.....	83
Volodymyr HRYSHCHENKO THE INTERACTION OF POSTER DESIGN AND THE HUMAN ENVIRONMENT.....	92
Victoria HURA INTERPRETATION AS AN INTELLECTUALLY ORGANIZED ACTIVITY OF MUSICAL THINKING OF A PIANIST.....	98
Olha DENYSIUK UKRAINIAN STUDENTS AT THE WARSAW ACADEMY OF ARTS IN THE INTERWAR PERIOD OF THE TWENTIETH CENTURY.....	104

Svitlana DOLESKO SYMBOLISM IN THE JEWELLERY ART OF THE EARLY 21 ST CENTURY IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	116
Natalia YENCHEVA BRANDING IN THE FASHION INDUSTRY SYSTEM.....	124
Olga ZHUKOVA INTONATIONAL AND SEMANTIC FIGURES IN PIANO AND CHAMBER AND VOCAL MUSIC OF ROMANTICISM.....	130
Volodymyr ZABORA AESTHETIC AGENCY IN THE CONSTRUCTION OF PERSONAL IMAGE: THE ROLE OF INDIVIDUAL PREFERENCES IN THE INTEGRATION OF STYLE, HAIRSTYLE, AND MAKEUP ELEMENTS.....	137
Olga KVETSKO, Nataliia MARUSYK PROBLEMS AND PROSPECTS OF ART EDUCATION IN UKRAINE.....	141
Ishtvan KENTESH CONDITIONS FOR ENSURING INTERCULTURAL INTERACTION IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PIANO TEACHERS.....	147
Svitlana KYSLA, Anna AREFIRVA CREATIVE PRINCIPLES OF VOCAL PEDAGOGY: OPERA SYNTHESSES.....	154
Bohdan KYSLIAK ITALIAN MASTERY AND PHENOMENOLOGY OF CREATIVITY IN ACCORDION PERFORMERS: PERSONALITIES AND CULTURAL INFLUENCES.....	160
ZhuJun KONG INNOVATIVE FEATURES OF THE COMPOSING STYLE OF AARON AVSHALOMOV (BASED ON THE ANALYSIS OF THE CONCERT FOR FLUTE WITH ORCHESTRA).....	166
Liang LIJUAN ARIAS FROM THE OPERAS OF GIACOMO PUCCINI PERFORMED BY THE CHINESE SOPRANO YIN HUANG.....	172

LINGUISTICS. LITERATURE STUDIES

Elina ANANYAN METAPHOR AND METONYMY AS EMOTIVE AND EXPRESSIVE UNITS OF THE ADVERTISING TEXT (BASED ON THE MATERIAL OF THE ENGLISH LANGUAGE).....	179
Inna ANATAICHUK, Irina OLESHKEVICH, Viktoriia SAZONOVA THE ENGLISH INTERNET SLANG: LEXICAL AND GRAMMATICAL ASPECTS.....	184
Lidiia BARANOVSKA COMPOSITE GREEKISMS IN UKRAINIAN AND THE POLISH LANGUAGE.....	191
Larysa VOLOVYK STRUCTURAL SEMANTIC FEATURES OF INFINITIVE CONSTRUCTIONS (ON MATERIALS OF THE GERMAN LANGUAGE).....	201
Inna Anastasiia DZIUBANOVSKA MODELS OF DIPLOMATIC INTERPRETATION	205
Tetyana DONII METAPHORIZATION OF POLITICAL TEXT: CHALLENGES FOR A TRANSLATOR AND METHODS OF PROBLEM SOLUTION.....	211
Dong QI INFORMATIONAL AND ARGUMENTATIVE ASPECTS OF ENGLISH POLITICAL DISCOURSE.....	217
Marharyta ZHADLUN THE CONCEPT OF <i>PARIS</i> IN THE CREATIVE RECEPTION OF IRENA CARPA.....	221

Andriana IVANOVA, Nataliya POPOVYCH, Mykola BILEI LEXICAL AND GRAMMATICAL PECULIARITIES OF THE ROYAL FAMILY'S DEPICTION IN TRANSLATION (BASED UPON THE UKRAINIAN TRANSLATION OF R. LACEY'S NOVEL "THE CROWN: THE OFFICIAL COMPANION, VOLUME 1: ELIZABETH II, WINSTON CHURCHILL, AND THE MAKING OF A YOUNG QUEEN (1947–1955)).....	227
Daryna IHNATENKO THE IDENTIFYING PERSONALITY PROBLEM IN ELENA FERRANTE'S NOVELS IN THE CONTEXT OF POSTMODERNIST POETICS.....	232
Kyrylo IHOSHEV CREATIVITY IN THE TRANSLATION OF PROSE FICTION: "WHY DON'T YOU DANCE?" BY R. CARVER.....	238
Yuliia KARACHUN, Diana MAZUR ENGLISH POLITICAL INTERVIEW IN MODERN LINGUISTIC STUDIOS.....	245
Nataliia KISHCHENKO BUSINESS ENGLISH AS A CONSTRUCT OF ENGLISH POLITICAL DISCOURSE.....	252
Oksana KLAK THE CATEGORY OF POLITENESS AND ITS LEXICAL REPRESENTATIVES (BASED ON THE MATERIAL OF ADJECTIVES OF THE UKRAINIAN LANGUAGE).....	256
Olena MOSKALIUK WAYS OF RENDERING MODALITY IN TECHNICAL TEXTS.....	263
Iryna MURADKHANIAN, Lesia HLADKOSKOK, Zhanna CHERSKA DIGITAL TOOLS FOR USING ART TECHNOLOGIES IN LEARNING FOREIGN LANGUAGES.....	268
PEDAGOGY	
Svitlana BADER, Mariia POCHYNKOVA RELATIONSHIP OF CRITICAL THINKING AND VALUABLE INTELLIGENCE OF THE PERSONALITY-CITIZEN IN THE CONDITIONS OF GLOBAL CHANGES.....	276
Nataliia BULHARU, Yuliia KUZMENKO MAIN ADVANTAGES OF USING GRAPHIC VISUALIZATION TOOLS WHEN STUDYING A FOREIGN LANGUAGE.....	284
Larysa VAKULOVYCH, Natalia NAZARENKO, Iryna REHUSHEVSKA CREATIVE APPROACHES TO INCREASE THE MOTIVATION OF EDUCATIONAL ACTIVITIES OF HIGHER EDUCATION APPLICANTS.....	289
Tetiana VERETIUK DIGITALIZATION IN THE TRAINING OF FOREIGN STUDENTS (IN THE COURSE "UKRAINIAN LANGUAGE AS A FOREIGN LANGUAGE"): AN OVERVIEW OF TOOLS.....	296
Anton VERTEL MARY AINSWORTH'S ATTACHMENT THEORY AND ITS SIGNIFICANCE FOR UNDERSTANDING A CHILD'S EARLY SOCIAL-EMOTIONAL DEVELOPMENT.....	304
Anzhela HAIDARZHY, Iryna SMYRNOVA THE ROLE OF DISTANCE TECHNOLOGIES IN TEACHING THE EDUCATIONAL COMPONENT "MARITIME LAW".....	311
Olena HLADKA IMPLEMENTATION OF SEL TECHNIQUES IN THE EFL CLASSROOM IN CHALLENGING TIMES.....	317
Oksana YEFREMOVA ARGUMENTATION OF THE USE OF SITUATION-COMMUNICATIVE MODELS OF PROFESSIONAL INTERACTION OF FUTURE PEDIATRIC DENTISTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS.....	322

Liudmyla ZABRUDSKA, Inna KOVALENKO, Alla MYKHAILOVA LEXICAL AND GRAMMATICAL FEATURES OF THE ENGLISH INTERNET ADVERTISING TRANSLATION	327
Kateryna ZAVIZION PERSONAL COMPONENT FORMATION OF FUTURE INTERPRETER'S COMMUNICATIVE CULTURE OF IN THE PROCESS OF THEIR PROFESSIONAL TRAINING.....	334
Oksana KARABIN PREPARATION OF FUTURE IT TEACHERS FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES IN THE SYSTEM OF CONTINUING EDUCATION.....	339
Olha KOSTIUK IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLES OF POLYCULTURALITY IN THE PROCESS OF FORMING AESTHETIC CONSCIOUSNESS FUTURE DESIGNERS.....	345
Lina KOTOVA, Eduard KOTENKO INFORMATION COMPETENCE OF STUDENTS GUITARISTS PLAYERS: CONTENT AND STRUCTURE.....	352
Lesia KUSHNIR, Tamara SOROCHAN USING THE SAMR MODEL TO CREATE AN EFFECTIVE STRATEGY FOR BLENDED LEARNING IN HIGHER EDUCATION AND PROFESSIONAL PRE-HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....	358
Andrii LYTVYN, Alla KOLOMIETS, Halyna FEDYUK FORMATION OF LIFE SAFETY CULTURE FOR HIGHER EDUCATION APPLICANTS.....	363
Tetyana LYSENKO, Kostiantyn LISETSKYI, Svitlana MOISEIENKO RESTRUCTURING THE ENGLISH LANGUAGE CLASSES TO ENHANCE KEY COMPETENCIES DEVELOPMENT OF STUDENTS PURSUING TECHNICAL SPECIALTIES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....	371

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ГУМАНІТАРНИХ НАУК:**

**Міжвузівський збірник наукових праць молодих
вчених Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка**

**HUMANITIES SCIENCE
CURRENT ISSUES:**

**Interuniversity collection of Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
Young Scientists Research Papers**

**ВИПУСК 70. ТОМ 1
ISSUE 70. VOLUME 1**

Редактори-упорядники

Микола Пантюк

Андрій Душний

Василь Ільницький

Іван Зиморя

Здано до набору 15.01.2024 р. Підписано до друку 01.02.2024 р.

Гарнітура Times New Roman. Формат 64×84/8.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 44,18. Зам. № 0124/052. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.